Magyarország története képekben

Írta és összeállította

Kosáry Domokos, Szűcs Jenő,
R. Várkonyi Ágnes, Szabad György, Siklós András,
Pamlényi Ervin, Glatz Ferenc

Szerkesztette

Kosáry Domokos

Gondolat · Budapest

Magyarország története képekben

IV. KIADÁS

Gondolat Könyvkiadó · 1985

A képoldalakat összeállította és a képaláírásokat készítette:

Szűcs Jenő	I. fejezet (18– 29. old.)
	II. fejezet (36– 59. old.)
	III. fejezet (64– 83. old.)
	IV. fejezet (90–133. old.)
R. Várkonyi Ágnes	V. fejezet (142–189. old.)
	VI. fejezet (196–259. old.)
	VII. fejezet (276–291. old.)
Szabad György	VII. fejezet (292–313. old.)
	VIII. fejezet (324–357. old.)
	IX. fejezet (368–389. old.)
	X. fejezet (402–431. old.)
	XI. fejezet (440–463. old.)
Siklós András	XII. fejezet (474–523. old.)
	XIII. fejezet (532–557. old.)
	XIV. fejezet (572–611. old.)
Pamlényi Ervin	XV. fejezet (620–681. old.)
	XVI. fejezet (688–731. old.)
Glatz Ferenc	XVII. fejezet (732–743. old.)

A bevezető szöveget írta:

Kosáry Domokos	I. fejezet (14– 17. old.)
	II. fejezet (30– 34. old.)
	III. fejezet (60– 63. old.)
	IV. fejezet (84– 88. old.)
	V. fejezet (134–140. old.)
	VI. fejezet (190–195. old.)
	VII. fejezet (260–274. old.)
Szabad György	VIII. fejezet (314–323. old.)
	IX. fejezet (358–367. old.)
	X. fejezet (390–401. old.)
	XI. fejezet (432–439. old.)
Siklós András	XII. fejezet (464–473. old.)
	XIII. fejezet (524–531. old.)
	XIV. fejezet (612–619. old.)
	XVI. fejezet (682–687. old.)
Glatz Ferenc	XVII. fejezet (732. old.)

ISBN 963 281 471 1

© Kosáry Domokos, Pamlényi Ervin, Siklós András, Szabad György, Szűcs Jenő, R. Várkonyi Ágnes 1971, Glatz Ferenc 1985

Tartalom

Prológus 11

I. A honfoglalástól az államalapításig (IX–X. sz.) 14

A honfoglalás előtt 18
A honfoglalás 20
Lovas harcok az új hazában 22
Gazdagok és szegények a X. században 24
A kalandozások 26
A régi rend válsága 28

II. A feudalizmus kialakulása. Az Árpád-kor (1001–1031) 30

Az államalapítás 36
István király 38
Az egyházszervezés 40
Császárság és pogányság a fiatal magyar állam ellen 42
A korai feudális állam megszilárdulása 44
A nép 46
Az uralkodó osztály 48
A királyi hatalom 1200 körül 50
Irodalom, történetírás 52
Román kori művészet 54
A tatárjárástól az interregnumig 58

III. A kialakult feudalizmus. Az Anjouktól Mátyásig (1301–1458) 60

Károly Róbert 64
I. Lajos 66
Ipar, kereskedelem, polgárság a XIV. században 68
Lovagi élet az Anjouk korában 70
A hadakozás új és régi formái 72
Anjou kori művészet 74
Zsigmond kora 76
A török veszedelem kezdetei 78
Hunyadi János és Vitéz János 80
Hunyadi és a török 82

IV. Az állami centralizáció kísérlete és bukása. Mátyástól Mohácsig (1458–1526) 84

Az ifjú Mátyás király 90
A kormányzat 92
Mátyás és a török 94
A hadakozás 96
Diplomácia és hódítások 98
Rendek és osztályok a XV. sz. közepén 100
Mezőgazdaság a késő középkorban 102
A parasztság élete 104
Ipar, kereskedelem 106
Polgárság, városok 108
A bölcsőtől a koporsóig 112
Főurak, nemesek 114
Az udvar 116
A budai királyi palota 118
Humanizmus és reneszánsz 120
Művészet a gótika és a reneszánsz határán 122
Mátyás halála 124
A Jagelló-kor főszereplői 126
A parasztháború és a megtorlás 128
A déli végeken 130
Mohács 132

V. A független magyar állam felbomlása (1526–1604) 134

A török hadak bevonulnak Magyarországra 142
Két királyt választ az ország 144
Török hadjáratok Bécs ellen 146
A török elfoglalja Budát 148

A királyi Magyarország:
a Habsburg centralizáció kezdetei 150
Az erdélyi fejedelemség kialakulása 152
Az 1552. évi török hadjárat 154
„Egri vitézekről sok jót mondjatok" 156
Szigetvár veszedelme 158
A nemesek világa 160
Jobbágyok, polgárok, kézművesek 162
„Vitézek, mi lehet Ez széles föld felett 162
Szebb dolog az végeknél?" 164
Életsorsok a török alatt 166
A mezővárosok 168
A török berendezkedik
Magyarországon 170
Törökök élete 172
A reformáció 174
Tudósok, írók, prédikátorok 176
Balassi Bálint 178
A késői reneszánsz 180
A 15 éves háború 182
Újra támad a török 184
Magyarország, Erdély, Moldva, Havasalföld szövetsége a török ellen 186
Elhúzódó harcok, meddő győzelmek 188

VI. Harcok a Habsburgok és a török ellen (1604–1686) 190

A Bocskai-felkelés előzményei 196
A Bocskai-felkelés 198
Hajdúszabadság 200
Megegyezés a magyar rendek
és a Habsburg császár között 202
Erdély Báthori Gábor fejedelem
alatt 204
Bethlen Gábor, a nagy fejedelem
(1613–1629) 206
Bethlen harcai a Habsburgok ellen 208
I. Rákóczi György fejedelemsége 210
Erdély bukása 212
Mezőgazdaság 214
Bányák, bányavárosok 216
Bányászat–kohászat 218
Bányaművelés 220
Kézművesség–céhek 222
A nép 224
Hajdúk, katonák 226
Városok és polgárok 228
Főurak, megyei nemesek 230
A mindennapi élet 232
Ellenreformáció 234
A protestáns vallás 236
A korai barokk 238
Tudományok 240
Irodalom 242
Zrínyi Miklós, a költő 244
Az 1663–1664-es hadjárat 246
A szentgotthárdi csata és a vasvári béke 248
Két pogány közt 250
A Habsburg-abszolutizmus
és a bujdosók támadása 252
Thököly 252
Budavár visszafoglalása 256
A török kiűzése Magyarországról 258

VII. Küzdelmek az új Magyarországért (1686–1790) 260

A Habsburg-uralom Magyarorsazágon
a török kiűzése után 276
Akik zászlót bontottak
a szabadságért 278
Harcoló kurucok 280
Rákóczi állama 282
Vitézek és árulók 284
A Habsburg-abszolutizmus
rendszerében 286
Az osztrák örökösödési háború 288
A hétéves háború 290
Földművelés és parasztsors
a XVIII. században 292
A jobbágy–földesúri viszony
szabályozása és ellentmondásai 294
Kézműipar és áruforgalom 296
Manufaktúrák és a gépesítés
hazai úttörői 298
Polgárság és városfejlődés 300
Nemesi világ 302
Világi és egyházi építkezések 304
A tudomány térhódítása 306
A közműveltség terjedése 308
A felvilágosult abszolutizmus 310
A török háború és II. József
kísérletének bukása 312

VIII. A feudalizmus válsága és a reformmozgalom kibontakozása (1790–1848) 314

A nemesi-nemzeti mozgalom 1790–1791-ben 324
Konzervatívok és forradalmárok 326
A francia háborúk 328
Parasztok stilizált képei a XIX. század elejéről 330
A parasztság árupiaci kapcsolatai 332
A jobbágyrendszer válsága 334
Vám- és pénzügyi politika, kereskedelem 336
A közlekedési viszonyok 338
Céhrendszerek, iparfejlődés 340
Polgárok és munkások 342
A nemesi életforma változatai 344
A nemzeti kultúra megújhodása 346
A tudományok fejlődése 348
A nemesi reformmozgalom kialakulása 350
A konzervatív ellentámadás 352
Sajtóküzdelem az 1840-es években 354
Ellenzéki szervezkedés az 1840-es években 356

IX. Forradalom és a szabadságharc 1848/49-ben 358

A márciusi forradalom 368
A konzervatív erők meghátrálása 370
A forradalmi vívmányok 372
Az új államhatalmi szervek 374
Felkészülés az önvédelmi háborúra 376
Az önvédelmi háború kezdete 378
Ausztria forradalmi és ellenforradalmi erői 380
Nemzetiségek a tragikus konfliktusban 382
A tavaszi győzelmek 384
A továbblépés kísérletei 386
A végküzdelem 388

X. Az abszolutizmus kora (1849–1867) 390

A megtorlás 402
Elnyomás és ellenállás 404
Az emigráció 406
Nemesség és arisztokrácia 408
A jobbágyfelszabadítás újraszabályozása és az agrárfejlődés 410
A tőkés fejlődés útján 412
Polgárok és nagypolgárok 414
A kialakuló munkásosztály 416
Népművelés és közegészségügy 418
Tudományos élet, nemzeti kultúra 420
Ausztria katonai veresége Itáliában és következményei 422
Az abszolutizmus válságának kibontakozása 424
Az 1861. évi országgyűlés 426
A nemzetiségi kérdés és a Dunai Szövetség terve 428
A kiegyezés előzményei 430

XI. A kiegyezéstől a dualizmus válságáig (1867–1890) 432

Kiegyezés és koronázás 440
Az Andrássy-kormány és ellenzéke 442
A mezőgazdaság fejlődése 444
A parasztság életviszonyai 446
A közlekedési viszonyok és a folyamszabályozás 448
A kapitalista iparfejlődés 450
A szervezett munkásmozgalom kialakulása 452
Városképek, életképek 454
Az úri életforma 456
A tudomány és művészet világából 458
Pártfúzió és balkáni beavatkozás 460
Tisza Kálmán hatalmon és válságban 462

XII. A századforduló (1890–1914) 464

Az első május 1. 474
A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 475
A szocialista eszmék térhódítása a falvakban 476
Az egyházpolitikai küzdelem 478

Kossuth Lajos temetése 479
Millennium 480
A millennium átmeneti csendje után . . . 482
Iparosodás 484
Technikai fejlődés 486
A tudomány és technika úttörői 490
Budapest világváros 492
A felső tízezer 494
Budapesti figurák (ahogy a grafikus látta) 496
A nagyváros nyomora 498
Zsellérház, cselédlakások 499
A Szabadelvű Párt bukása 500
Forradalom Oroszországban, forrongás Magyarországon 502
A koalíció behódolása 504
Erőszak a nemzetiségi mozgalmak ellen 506
Kivándorlás 508
Irodalom 510
Társadalomtudomány 512
Zene 514
Festészet 516
A Szociáldemokrata Párt és ellenzéke 518
A munkásság és a parasztság szervezkedése a világháborút megelőző években 520
„Vérvörös csütörtök" 1912. május 23. 522

XIII. A világháború, 1914–1918 524

Szarajevó 1914. június 28. 532
Így kezdődött 534
Szerbia 536
A keleti hadszíntér 538
Olaszország 540
Nélkülözés a hátországban 542
Leszerelik a harangokat 544
Alamizsnát a rokkantaknak. Pálmaágat a halottaknak 545
Az utolsó koronázás 546
1917. február 548
1917. október 550
„Kezünket nyújtjuk orosz elvtársainknak" 552
A hadsereg bomlása 554
„Elérkezett a cselekvés órája – cselekedjünk mi is oroszul!" 555
Végkifejlés felé 556

XIV. Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak 558

Győzött a forradalom, 1918. okt. 31. 572
A köztársaság kikiáltása 574
A belgrádi tárgyalások 576
Belső nehézségek 578
A kápolnai földosztás 580
Szervezkedik az ellenforradalom 581
A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása 582
Kísérlet a KMP felszámolására 584
Tanácsköztársaság 586
A kisajátítók kisajátítása 588
Szociális intézkedések 590
Közoktatás – tudomány 592
Irodalom 594
Művészet 596
Fegyveres intervenció a Tanácsköztársaság ellen – Toborzás a Vörös Hadseregbe 598
Toborzó plakátok 600
Internacionalisták 601
Az első szabad május 1. 602
A győzelmes északi hadjárat 604
Szamuely Moszkvában 606
Ellenforradalom 608
Az ellenséges túlerő megdönti a Tanácsköztársaságot 610

XV. Az ellenforradalom negyedszázada 612

A fehérterror 620
A fővezérségtől a kormányzóságig 622
Paktumok, panamák 624
Új harcot hirdetve 626
Válság 628
1930. szeptember 1. 630
A statárium – és amire ürügyül szolgált 632
A fasizmus előretörése Gömbös idején 634
A mezőgazdaság 636
Az ipar fejlődése 638
Kiáltó ellentétek országa 640
Akiké az ország és a hatalom – és akik megvédték 642

Művelődési politika 644
A tudományok fejlődése 646
Az irodalom 648
„Szabad emberi sorsért . . ." 650
A képzőművészet 652
A háború felé 654
Harcban az új háború, a fasizmus ellen – itthon és Hispániában 656
A revízió lázában 658
A revízió ára 660
1941. – A hadüzenet 662
A háború bűnösei – a háború áldozatai 664
„A független, demokratikus Magyarországért!" 666
Voronyezs 668
A vég kezdete 670
Az elszabadult pokol 672
1944. október 15. 674
A nyilasok rémuralma 676
Az ellenállás vértanúi 678
Az út vége 680

XVI. A népi demokrácia útján 682

A szabadulás fényei 688
A demokratikus nemzeti újjászületés 690
Az élet megindulása Budapesten 692
A demokratikus vívmányok védelme és megszilárdítása (1945–46) 694
Újjáépítés és stabilizáció 696
A szocialista forradalom győzelméért 698
Ellentmondásos esztendők (1949–53) 700
A szektás és revizionista erők küzdelme (1953–56) – Az ellenforradalom 702
Az első évtized iparfejlődése 704
A második ötéves terv ipari létesítményei 706
A mezőgazdaság átalakulása 708
A szocialista mezőgazdaság 710
A közlekedés újjáépítése és fejlődése 712
A komptól az Erzsébet-hídig 714
Bányászatunk fejlődése 716
A szociálpolitika eredményei 718
Közösségi társadalom felé 720
A kulturális forradalom kibontakozása 722
Művelődő nép 724
A tudományos kutatás 726
Irodalom, művészet 728
A szocialista hatalom megszilárdítása 730

XVII. Reformpolitika a szocialista Magyarországon 731

Párt és kormányzat 732
Ipar, kereskedelem. Kísérletek új utakon 734
Mezőgazdaság: támogatás, vállalkozás, produktivitás 736
Változások a mindennapokban 738
Kultúrpolitika – közművelteség 740
Magyarország és a nagyvilág 742

Képek forrásjegyzéke 745

Prológus

Incipit prologus in cronicam Hungarorum – itt kezdődik az előbeszéd a magyarok krónikájához, írta 1358. május 15-én egy régi szerkesztő a *Bécsi Képes Krónika,* az első olyan hazai történeti mű élére, amelynek szövegét képek, miniatúrák díszítik. Ezt az elsőt azóta, több mint hat évszázadon át, hosszú sorban mindig újak követték. Mint másutt, nálunk is ez lett a hagyományos műfaj, a megszokott: a történelmet a szöveg mondja el, s a kép csak a szemléltetés, élénkítés vagy a díszítés eszköze.

E könyvünk itt most némileg más műfajt képvisel. Szerkesztőjének, midőn e mai prológust kezdi írni, éppen e különbözőségre kell a figyelmet mindenekelőtt felhívnia. Arra, hogy az olvasó e kötetben nem valami kivonatos, rövid szöveges történelmet kap kezébe, a szokottnál több illusztrációval, hanem olyan, lehetőleg hiteles képanyagot, amelynek magának kell történelmünket bemutatnia. A képaláírások szövege csak a magyarázatot adja hozzá mindenütt, az eligazodást segíti. A fejezetek élén álló bevezetők pedig elsősorban a képanyag és az egykorú valóság viszonyát próbálják érzékeltetni. Vagyis azt, hogy a társadalom múltjából egy-egy időszakban mit, hogyan lehet és mit nem lehet a képek segítségével jól bemutatni. Tehát megint inkább az ábrázolások használatát könnyítik meg, módszertani eligazítást nyújtanak, és nem az eseményeket próbálják rövid előadásban összefogni. Ha azután mindez együtt valamennyire mégis összefüggő, áttekinthető egészet alkot így, és lehetővé teszi, hogy e könyv segítségével az olvasó valóban nyomon kövesse, annyi századon át, a kezdetektől napjainkig, Magyarország történetét: akkor e kötet összeállítói elérték céljukat.

A képek kiválasztásáról és csoportosításáról, a kötet felépítéséről is kell még néhány szót mondanunk.

A vállalkozás azzal indult, hogy öt történész, mindegyik történelmünk egy-egy periódusának alapos ismerője, a Kiadó felkérésére elkezdte saját körében, saját témájának különböző mozzanatairól, a jellemzőbb, érdekesebb és hitelesnek tekinthető ábrázolásokat összegyűjteni.

A hitelesség ismérve kettős. Az egykorú metszet, miniatúra, arckép a kor emberének látásmódját, ábrázoló készségét és technikáját fejezheti ki hitelesen, még akkor is, ha tárgyát nem adja vissza hibátlanul. Szerzőink bőven merítettek ebből az anyagból, kiválasztva az érdekesebb darabokat, vagy éppen azok egy-egy jól felhasználható részletét. De mindig tiszteletben tartva az egykorú szemléleti mód hitelességének elvét. Egyetlen kivétellel talán: a *Bécsi Képes Krónika* XIV. századi miniatúráit néhány korábbi esemény, így a honfoglalás, vagy I. István hazai bemutatásánál is felhasználták. De itt is jelezték a szemléleti mód és a viszonyok változását, és itt is volt erre az eljárásra jó indokuk. Az, hogy ezzel a középkori hagyomány legrégibb ábrázolását mutatták be.

Hitelesnek minősül továbbá, a másik oldalon, egykorú tárgyi emlékek, épületek, iratok, könyvek utólag, mai technikával készült reprodukciója, fényképe

is. S maga a fénykép általában, a XIX. század derekától kezdve, annak jeléül, hogy a képanyag és az ábrázolás technikája maga is fejlődik a történelemmel. A hitelesség egyik ismérvének sem felel meg, s ennek következtében kimaradt a XIX. század második felének divatos történelmi festészete, amelynél, a müncheni akademicizmus szellemében, a lényegtelen részletek: az omló várfalak, füstfellegek, villanó szablyák és jól táplált lovak pontosan visszaadott álrealitásai helyettesítik a történelem igazi, lényeges realitásait.

Szerzőink teendői és gondjai természet szerint nem teljesen ugyanazok voltak mindenütt. A legrégibb századokban nyilvánvalóan az ábrázolások felkutatása, összegyűjtése a fő feladat. Különösen akkor, ha nemcsak a csatákat, harcosok fegyverét, hanem, mint e kötetben, a termelés, a mindennapi élet és az egykorú műveltség viszonyait is igyekszünk bemutatni. A legújabb idők egyre szélesebb fénykép-áradatából viszont a kiválasztás, a jellemző és fontos mozzanatok kiemelése a fő teendő. Meg kell azonban mondanunk, hogy az összegyűjtött és még fellelhető anyag a középkort illetően is jóval nagyobb, mint amennyit e kötet magába foglalhatott. A szerkesztő bevallja, hogy támogatta, sőt helyenként meg is toldotta a szerzők minden bővítési javaslatát. S még mindig szívesen beiktatott volna helyenként újabb képeket, ha a terjedelem technikai korlátai végül, érthető módon, óhajának útját nem állják.

A szerkesztő munkája azonban tulajdonképpen ott vette kezdetét, midőn a már összegyűlt, fejezetenként összeállított nagy képanyag végső rendezésére, csoportosítására került a sor. Hogyan kerülhető ki a legegyszerűbben az az ilyenkor mindig felmerülő veszély, hogy a sok részletet, ha egymásra halmozódik, nem lehet jól áttekinteni? A szerkesztő, a szerzőkkel együtt az egész köteten lehetőleg valami olyan egységes szerkezeti elvet, azonos felépítési ritmust igyekezett keresztülvinni, amely a nem-szakember olvasó tájékozódását is elősegíti, de egyben, a fő vonalak széles keretén belül, tiszteletben tartja a szerzők eredeti elgondolásait. Így született az a megoldás, hogy a fejezeteken belül, amelyek időrendben követik egymást, lehetőleg mindenütt ugyanazt a tematikai csoportosítást találjuk. Minden időszak, vagyis minden fejezet egy politikai szakasszal indul. Ezt követi az, amit az adott időszak gazdasági, társadalmi viszonyairól, majd művelődéséről közölhetünk. S a sort ismét politikai szakasz zárja le. Ez minden olyan fejezet felépítése, amely nagyobb időszakot fog át. Kivételt csak az olyan forradalmi csomópontok képeznek, mint 1848/49 és 1918/19, amelyek természet szerint, jelentőségük miatt önálló fejezeteket kaptak itt, bár időben viszonylag rövid politikai eseménysort képviselnek. Ezektől eltekintve azonban az olvasó, ha e tematikai képlettel egyszer tisztába jön, minden fejezetben könnyen kiismerheti magát, mert ugyanezt a sorrendet találja mindenütt.

Végül talán még egy szót arról, hogy történészeink tudományos véleménye nem minden kérdésben egyezik. A szerkesztő, midőn feladatához fogott, eleve számolt azzal, hogy előfordulhatnak véleményeltérések egy ilyen szűkebb kollektíván belül is. E vonatkozásban megpróbált tehát bizonyos alapelveket követni: úgy látta, hogy egy ilyen kötetben a szerzőknek, amennyire ez lehetséges, azt kell bemutatniuk, amiben a szaktudomány képviselői nagyjából egyet-

értenek, mivel a szakmai problémák eldöntésére nem az ilyen népszerű munkák hivatottak. Annyival is inkább, mert az ilyen típusú művek kínálta rövid terjedelem mellett a felfogások és vélemények árnyaltabb kifejtésére nincs lehetőség. Alapelvünk volt az is, hogy e meggondoláson és szűkítésen belül viszont a véleménykülönbségeket igyekszünk tiszteletben tartani.

Mindebből adódóan nyilvánvaló, hogy e mostani kötetben is vannak olyan álláspontok, amelyek tekintetében eltérés mutatkozik például a szerző és szerkesztő felfogása között. Leszögezzük tehát, hogy a bevezető szövegek, valamint a képek kiválasztása és az aláírások mindenütt azon munkatársunk saját tudományos véleményét tükrözik, akitől az összeállítás, illetve a szöveg származik. Közönségünk még mindig nem eléggé vette észre, hogy a történettudomány maga is szakma, amely, más szakmákhoz hasonlóan, pontos anyagismeretet, mesterségbeli jártasságot, alapos hozzáértést kíván. Olyanok, akik bizonyára vonakodnának mások készületlen novelláit közölni, vagy saját lábukat szakértelem nélkül készült cipőbe szorítani, elég gyakran érzik feljogosítva magukat arra, hogy történelmünkről fellebbezhetetlen véleményt mondjanak, és felháborodjanak, ha a múlt olyan, amilyen, és nem olyan, amilyennek ők szeretnék. A történész, nézetünk szerint, munkáját akkor végzi jól, ha az a meggyőződés vezeti, hogy a mai szocialista társadalmi-történeti tudatot, felnőtt népként, a történelmi valóság hiteles feltárásával építhetjük leginkább, hogy népünk múltjának ügye ma és mindenkor benső ügye mindannyiunknak, és hogy e múltban, az igaziban, nem kevés az olyan pozitívum, haladó törekvés, alkotás és eredmény, amely emberi és nemzeti szempontból egyaránt és együtt jelentős, és amelyet büszkén vállalhatunk. S végül, de nem utolsósorban annak felismerése is, hogy a történésznek azt, amit szakmailag feltárt, nem szabad szűk falak közé zárnia, hanem el kell mondania, meg kell mutatnia mindazoknak, akik, szerencsére hazánkban igen sokan, e múlt iránt érdeklődnek.

Igen sokan: e két szót igazolta kötetünk sorsa is. Az első kiadás (1971) egyetlen év alatt elfogyott. Rövidesen ez jutott osztályrészül a másodiknak (1973), sőt utóbb (1977) a harmadiknak is, amely néhány kisebb igazítástól, hozzátételtől eltekintve változatlanul látott napvilágot. Így került sor a jelenlegi negyedik kiadásra, amellyel példányszámban immár túlhaladtunk a százötvenezren. A könyv alapjában véve most sem változott, leszámítva néhány kisebb igazítást, valamint egy térképet, amelyet a tájékozódás megkönnyítése érdekében helyeztünk el a dualizmus kori fejezet élén. A könyv végére kiegészítést készítettünk az utóbbi húsz esztendő történetéről, hogy a legutóbbi évek fejleményeit is érzékeltetni tudjuk.

Budapest, 1984 karácsonyán

A szerkesztő

I. A honfoglalástól az államalapításig (IX–X. sz.)

Könyvünk a IX. század végén, a honfoglaláskor veszi fel a történelem fonalát. Az új haza földjének hosszú előtörténetéről a keltáktól a római hódításon és a népvándorláson át a szlávokig sok érdekeset hoztak a régészek napvilágra, de ez valósággal külön kötetbe kívánkozik. Az újonnan érkező nép őstörténete és hosszú vándorútja sem érdektelen, viszont nemigen ábrázolható. A legrégibb időkből nincsenek írásos forrásaink. A nyelvtudomány, régészet és történeti néprajz segítségével próbálhatjuk csak meg az előzményeket rekonstruálni. Nehezítette ezt az is, hogy a magyar nemesség a középkor óta, hamisan, szittya-hun ősöktől származtatta önmagát, nem ősi mondák, hanem külföldről átvett, főleg német motívumok alapján. Meg az, hogy délibáb-keresők azóta is, napjainkig szívesen futnak a legkülönbözőbb, alaptalan feltevések után.

A valóságból, hiányzó képek helyett, csak röviden mondjunk itt el annyit, hogy a magyar nép a finnugor nyelvű népek rokonságához tartozik. Nyelvünk szerkezete, valamint éppen a kezdetleges társadalomban is meglevő ősi, elemi fogalmai, az emberi test részeit, közvetlen rokoni kapcsolatokat jelző szavai finnugor eredetűek. Népünk elődei azonban időszámításunk első századaiban áttértek a lovas pásztorkodásra, és egyben a finnugor őshazából a Volga–Káma–Bjelaja közti Baskíriába, majd onnan Dél-Oroszország füves-vizes sztyeppéire költöztek. Közben, jövevényszavaink tanúsága szerint, más etnikumokkal, iráni nyelvű alánokkal, de főleg különböző török pásztornépekkel kerültek szorosabb kapcsolatba. Érthető tehát, hogy midőn a magyar nép a IX. században először felbukkant a keleti, arab–perzsa kereskedők, majd a bizánci udvar feljegyzéseiben, nem a finnugor őshaza halász-vadász, gyűjtögető hordáihoz, hanem azokhoz a török pásztornépekhez hasonlított inkább, amelyek uralma alatt, politikai szervezetük részeként töltött el jó néhány évszázadot, úgy, hogy nemegyszer őt is azok neve alatt emlegették. Előbb, talán 558-tól az avarok, 575-től a nyugati türkök voltak urai. Az utóbbiakat némileg jellemzi, hogy dinasztiájuk megalapítója: Istemi kagán neve az „isten" szóban élt tovább a magyar hitvilágban. A VII. századi onogur kapcsolat emlékét a magyarok külföldi Hungarus, Ungar neve őrzi napjainkig. Ezután 650–800 között a türk szervezetből önállósult kazár kaganátus alá tartoztak elődeink, és itt a karaván-kereskedelemmel is érintkezésbe kerültek. Utóbb fokozatosan önállósultak, s előbb a Don környéki Levédiába, majd a besenyő támadás (889) elől tovább, Etelközbe húzódtak nyugat felé, többször is leszakadt néprészeket hagyva keleten maguk mögött. Ez volt utolsó előtti állomásuk.

Mindezt nem mondják, nem is mondhatják el képeink. „A honfoglalás előtt"-i tablónk is csak néhány olyan mozzanatra figyelmeztet, amelyet minden bizonnyal magukkal hoztak az új hazába érkezők. Ilyen volt a fémművesség, mondai és mitikus ábrázolásaival. Ilyen az ősi, türk eredetű rovásírás, amely a legtovább a középkorban a székelyek körében élt. Ilyen végül a türk típusú társadalmi és politikai szervezet, amelynek jellemzését Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár (905–959) hagyta ránk a birodalom kormányzásáról és szomszédairól írt művében. Ez őrizte meg számunkra, bizánci követek és Konstantinápolyban járt magyarok elbeszélése nyomán, a X. század magyar politikai hagyományát is arról, ami Levédia és Etelköz óta történt: a bolgárok ellen

Bizánc szövetségében viselt, szerencsétlen végű háborút (895), az újabb besenyő támadást, a hét magyar törzs szövetségét, a fejedelemválasztást, a kabarok csatlakozását. Árpád dédunokája, Tormás azonban, aki Bulcsúval 943–948 közt járt Bizáncban, alighanem hallgatott arról, hogy a magyarok a honfoglaláskor, kazár mintára, még kettős fejedelemségben éltek. A névleges fő 904-ig Kurszán volt, Árpád csak ennek halála után vette át a teljes hatalmat.

A honfoglalás, lehet, hódításnak hatott. A valóságban azonban egy válságos helyzetbe került nép menekülése volt, sok veszteség után, megtizedelt állatállománnyal, az erősebb támadók, a besenyők elől, egy olyan, korábbi portyákból már ismert új hazába, ahol legelőt s védelmet remélhetett. Kurszán a hét törzszsel talán Erdélyen át, Árpád a három kabar törzs élén Kijev érintésével Vereckén át ért ide. A pásztornépek világában az ilyen válság nem volt szokatlan. Gyakran csapódtak így nyugatra, erősebb lökés elől, mindig új érkezők, hogy hamar széthulljanak. Az új és kivételes csak az volt, hogy a magyar nép fennmaradt.

Egy sor képünk ezután az egykorú társadalom életét próbálja érzékeltetni itt, az új hazában, a X. század folyamán. E képeken oly tárgyak láthatók, amelyeket régészeink, ásatásaik során, egykorú sírokban találtak: övek, fegyverek, ékszerek, lószerszámok, eszközök, persze főleg fém- és csonttárgyak, hiszen a textil, bőr, fa, elpusztult a föld alatt. A sírleletek osztályozása nem mindig egyszerű. A régi, nemesi felfogás, a XIX. században is, csak a gazdag, egyedi, lovas sírokat tartotta magyarnak. Holott ezekbe nyilván csak a vezető réteg temetkezett, amelyben türk elemek is akadtak. A honfoglaló nép a finnugor eredetű magyarok mellett török és más etnikai elemeket is magába foglalt. S valószínűleg éppen a csatlakozott kabar (káliz, alán, bolgár) néprészek sorában voltak olyan kardkészítők, fémművesek, akik szasszanida és kazár hagyományokat hoztak magukkal. Éppen ezek szálláshelyén, az ország keleti részén, a Felső-Tisza vidékén találunk leginkább ily jellemző dísztárgyakat. Így képünkön is látható tarsolylemezeket. Ezeket az ezüst lemezeket kova, tapló stb. tartására szolgáló, 10–12 cm nagyságú, övön viselt bőrtarsolyokra illesztették, miután tűvel vonalas díszeket, palmettákat rajzoltak rájuk. Ugyanezen fémművesség emléke az a 23 edényből álló aranykincs, amelyet Nagyszentmiklóson találtak 1799-ben, és amelyet Bécsben őriznek. Darabjain (egyikről képet is hozunk) rovásos feliratok, a magyar vezető réteg totemisztikus eredetmondáit tükröző ember- és állatábrázolások láthatók.

A magyar nép nagy többsége azonban nyilván akkor sem aranyedényekkel díszes. gazdag sírokba temetkezett. Porrá lett nemzedékeinek nyughelyét azon nagyobb terjedelmű, köznépi, egyszerű temetőkben kell keresnünk, amelyeket régebben mindenestül avarnak vagy szlávnak minősítettek. Ettől függetlenül valóban éltek itt avar maradványok és – főként – szlávok is. Az utóbbiak Nyitra vidékén és a Dunántúlon, Zalavár körül, az állami élet kezdeteit is létrehozták. Egykori jelenlétüket számos nyom mutatja a régi ország azon középső részein is, ahol már a középkor első századai során az ott többségben élő magyarokkal olvadtak össze szétválaszthatatlanul. Az érkező pásztornép ugyanis, tudjuk, nem a magas hegyek vidékét és a száraz, homokos pusztákat szállta

meg, hanem elsősorban a vizes, füves ligeteket és a ritka lombozatú tölgyesek övezetét. Itt ütötte fel nyári és téli szállásait, és folytatta egyelőre régi életmódját.

A leletek tanúsága szerint e pásztortársadalom már jelentős vagyoni különbségeket ismert. Találunk előkelőket, azután lovas harcosokat, fegyverekkel, nyeregmaradványokkal, amelyek nyomán, mint képünk mutatja, az eredeti rekonstruálható. De találunk egyszerű, szegény embereket, pásztorokat, vagy éppen földműveléssel is foglalkozókat, bögre, sarló, vaskés, kapa maradványával sírjaikban. Hiszen a földművelés, főleg a köles termesztése, mellékesen, a téli szállások mellett, a keleti források szerint már a honfoglalás előtt sem volt a magyarok közt szokatlan. A fegyvereket és szerszámokat pedig vasfeldolgozók, kovácsok készítették.

E pásztortársadalom azonban már a X. században súlyos belső válságba került. S ha a magyarok a szokottnál is nagyobb méretekben vezettek, főleg nyugat és délnyugat felé, olyan kalandozó, zsákmányszerző hadjáratokat, amilyenekkel a pásztornépek szokták vagyonukat és szolgáik számát növelni és szomszédaikat adófizetésre kényszeríteni, ez is a válság jelének tekinthető. A magyar könnyűlovasok nemegyszer meglepően nagy távolságokat futottak be. Német és olasz földön át Franciaországig, délen Bizáncig is eljutottak, több ijedelmet, mint rokonszenvet keltve mindenütt. Ez ment is addig, amíg feudális anarchiába süllyedt nyugati szomszédaink erői összpontosítás helyett nemegyszer egymás ellen voltak kijátszhatók. A német feudális hadszervezet azonban végül mégis erősebbnek bizonyult. Az augsburgi (lechmezei) nagy vereség, Bulcsú vezér felakasztása (955) már a döntő fordulót jelezte. A magyarok történelmi választás elé kerültek. Az egyik oldalon az avarok sorsa, a széthullás, felmorzsolódás várta őket. A másikon a feudális rend, az állam és a keresztény ideológia.

1. Vadászjelenet a csernyigovi kisebbik ivókürt lemezborításán. A két vadász alakja talán összefügg a magyar eredetmondában szereplő Hunor és Magyar testvérpárral. A honfoglalás előtti magyar vagy azzal motívumaiban rokon ötvösség korai emléke.

A honfoglalás előtt

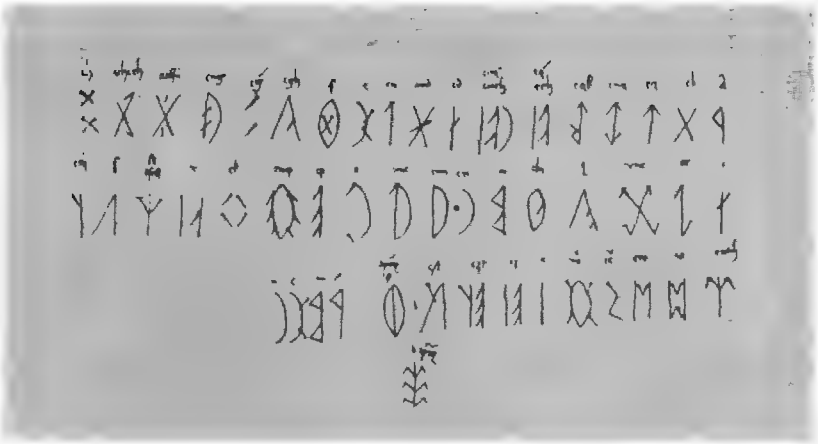

2. Mitikus madárábrázolás (turul?) pártát díszítő korongon honfoglalás kori női sírból (Rakamaz–Gyepiföld)

3. A magyarság ősi, türk eredetű írásának ábécéje. Mint székely rovásírás még a középkor folyamán is használatban volt. XV. századi lejegyzés

4. A IX–X. századi magyarság társadalmi és politikai szervezetének s hagyományainak írásbeli megörökítője: Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár (945–959)

5. Részlet Konstantin 950 körül írt *A birodalom kormányzása* című művéből: Árpád fejedelemmé választásának leírása

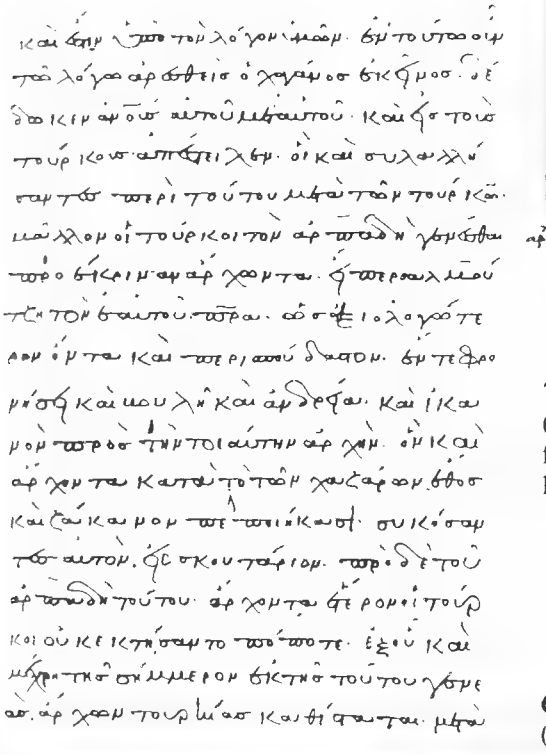

7. Normann eredetű kétélű egyenes kard (az ún. „kijevi kard") markolata. Díszítése feltehetően magyar ötvösmunka a honfoglalás előtti időből

6. Magyar sereg üldözi Simeon bolgár cárt a honfoglalás előestéjén (895). Miniatúra XIII. századi bizánci kéziratból

1. Aranyozott ezüst szíjvég mitikus állatfigurával (griff) honfoglaló magyar harcos övéről. Magyar ötvösmű a benepusztai leletből

A honfoglalás

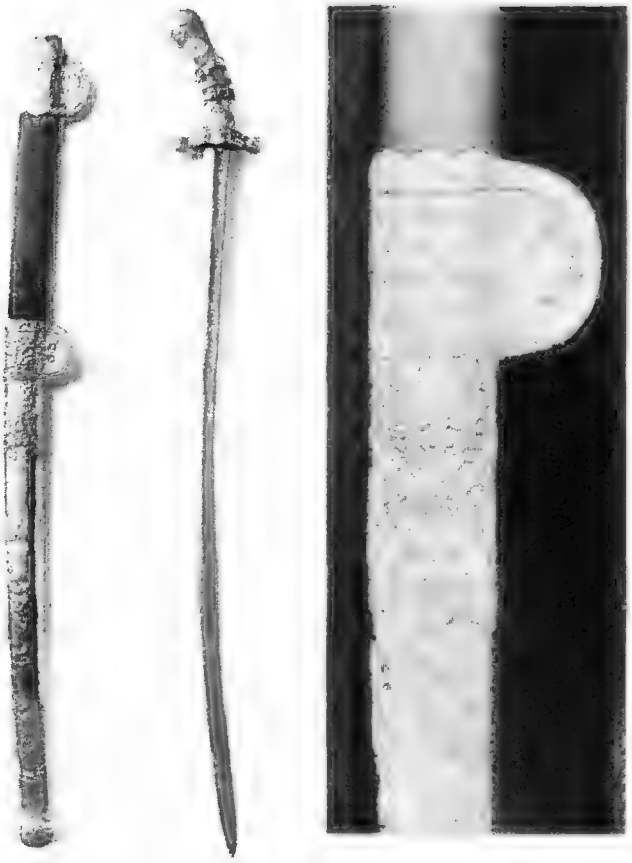

2. Előkelő harcos vagy fejedelmi személy szablyája. Miután később a császárok birtokába került, a hagyomány „Nagy Károly kardjaként" tartotta nyilván. IX–X. századi magyar fegyverkovács- és ötvösművészet remeke

3. A kard hüvelyének aranyveretes díszítménye

4. A magyarok (illetve a velük azonosított hunok) bejövetele Pannóniába a XIV. század elképzelésében: lovagvárak mellett elvonuló páncélos lovagok turulos zászlóval; hátul a szekerek mellett keleties figurák, tevékkel. A *Képes Krónika* miniatúrája

5. A fehér ló monda lovagi környezetbe helyezett képi elbeszélése a *Képes Krónikában*. Baloldalt a magyarok követe a fehér lovat vezeti Szvatopluk elé, középen Árpád a Duna vizét kóstolja meg ivótülkéből; jobbról a magyarok vonulnak be leendő hazájukba

6. Csatából megtérő törökös jellegű – talán magyar – kopjás harcos foglyát vezeti, megölt ellenségének feje nyeregkápáján függ. Ötvös dombormű a nagyszentmiklósi kincs 2. sz. korsóján

7. Kúp alakú ezüstdíszítmény (talán sisakcsúcs) a beregszászi leletből

1. Lószerszámot díszítő rozetták a hencidai leletből

Lovas harcosok az új hazában

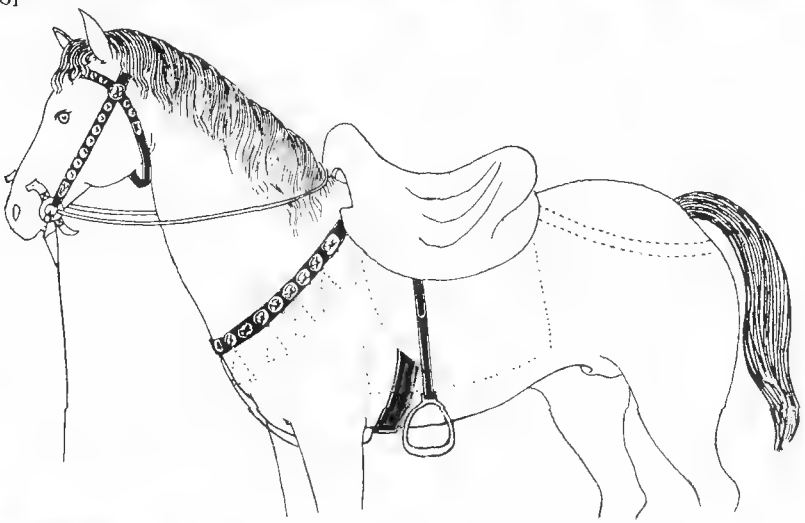

2. A hencidai 5. sz. sír lószerszámja (László Gyula rekonstrukciója)

3. A szolnok–strázsahalmi tarsolylemez. A harcosok tűzszerszámot, csiholókövet tartottak a tarsolyban; ezek fennmaradt lemezei a honfoglalás kori magyar ötvösművészet legszebb emlékei

4. Állatfejjel díszített zabla a hencidai temetőből

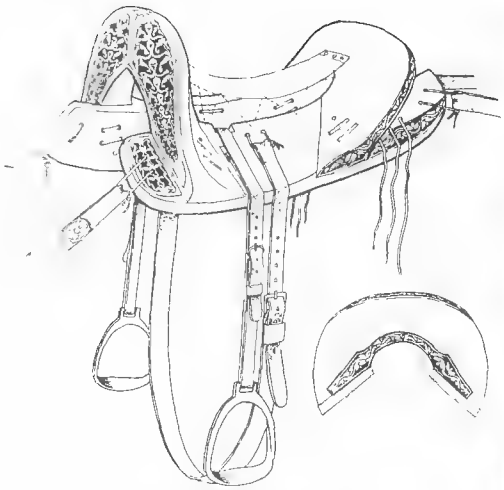

5. A soltszentimrei nyereg
(László Gyula rekonstrukciója)

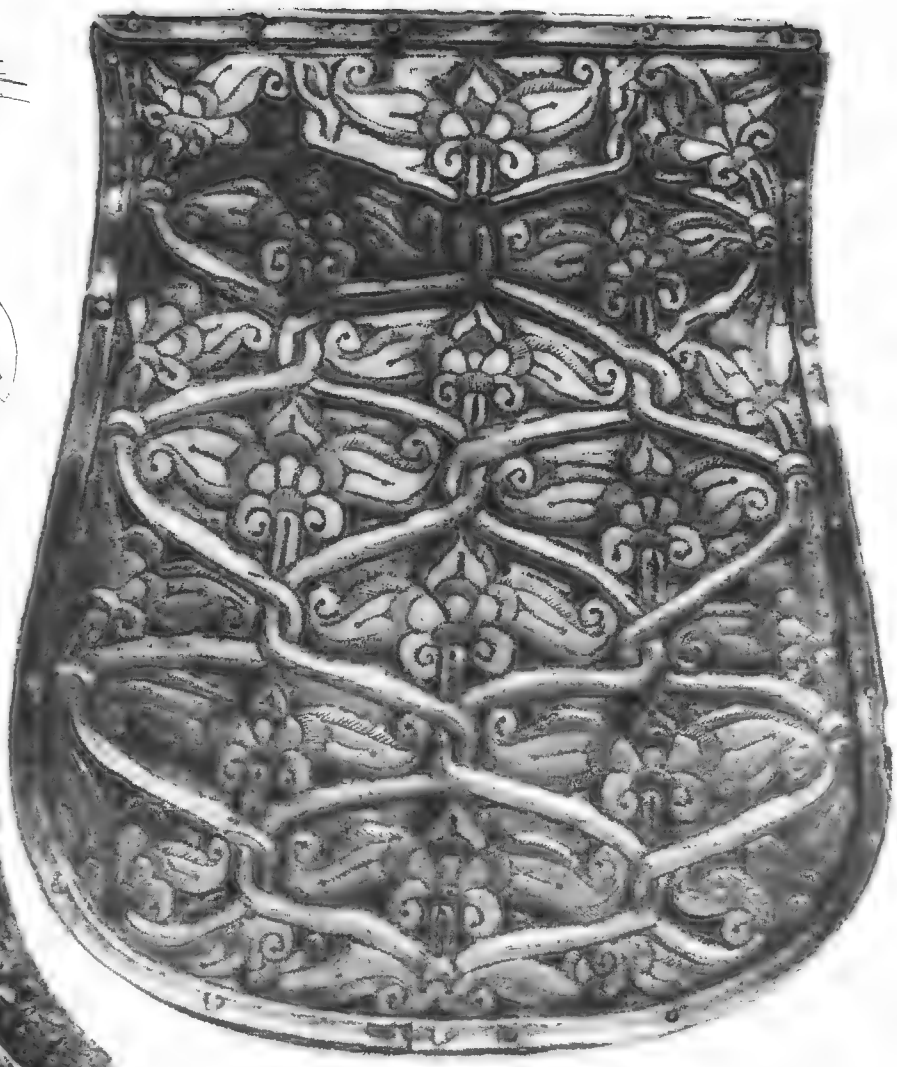

6. A galgóci tarsolylemez

7. Honfoglalás kori nyereg csontdíszei. Soltszentimrei lelet

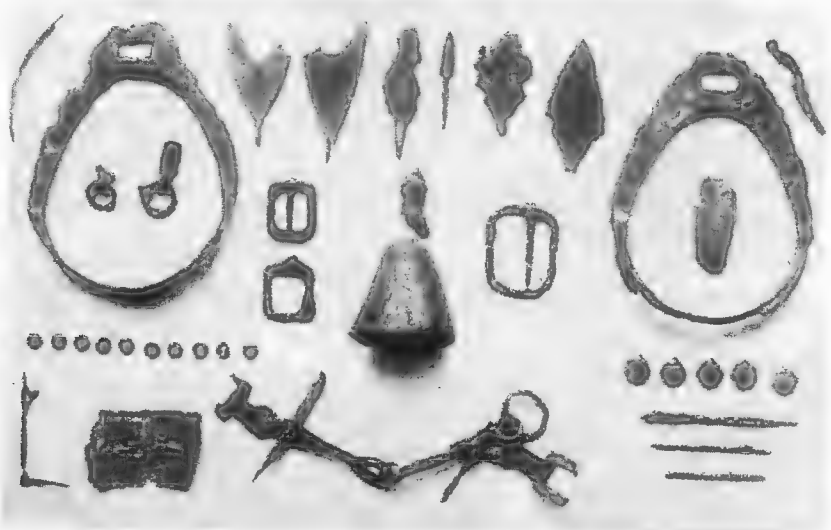

8. Honfoglaló harcos régészeti hagyatéka a beregszászi leletből: kengyel, nyílcsúcsok, csatok, gombok, övdíszek, zabla

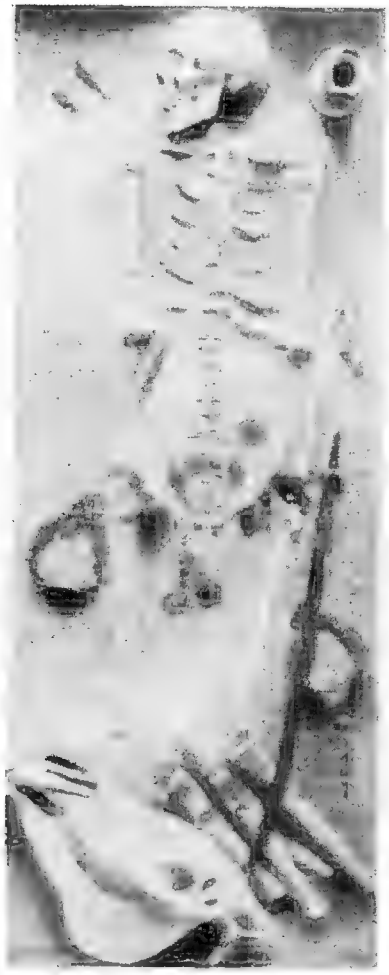

1. Kecskeméten feltárt sír. Az előkelő harcos mellé temették fegyvereit: szablyáját vagy kardját, íját, tegezét, a rangját jelző nyilakat, fegyverövét, tarsolyát, lovának fejét és alsó lábszárait, valamint a lószerszámokat, kengyelt, zablát, nyerget

3. Tarsolylemez a tarcali leletből

2. Ezüst nyakperec és fülbevalók a galgóci sírleletből

4. A fegyveröv díszítményei: csat és szíjvég, ezüst övveretek a kenézlői leletből

5. Honfoglalás kori nő sírja. Akárcsak a férfiaknál, a halott mellé temették lova fejét, lábszárait és a lószerszámokat

Gazdagok és szegények a X. században

6. Tiszafüreden feltárt honfoglalás kori szegény magyar sírja

7–8. Mezőgazdasági munkát végző szegény magyar sírmellékletei a X. századból: bögre, vaskés és sarló

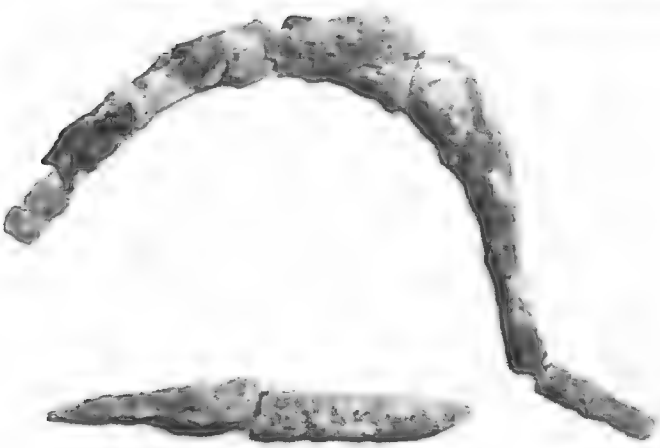

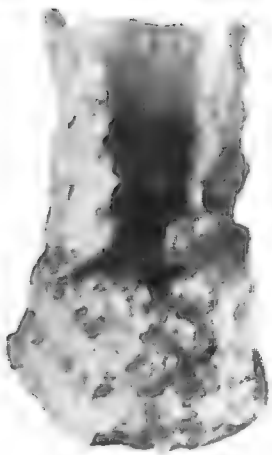

9. Kapamaradvány a X. századból. A bashalomi temető egyik sírjában találták

1. Cselből futamodó, hátrafelé nyilazó magyar lovas az itáliai kalandozások idejéből. A korabeli magyar harcos valószínűleg leghitelesebb ábrázolása. Részlet az aquilejai székesegyház altemplomának falfestményéről

2. Lél (Lehel) vezér kürtjével a császár fejére sújt. A monda ábrázolása a *Képes Krónikában*

3. Borotvált fejű, varkocsos magyar harcos torzképe a kalandozások idejéből. Kőfaragvány egy XI–XII. századi regensburgi vállkövön

4. A geszterédi szablya aranyveretei

5. Botond és a görög harcos párviadala Bizánc kapuja előtt. A *Képes Krónika* ábrázolása

A régi rend válsága

1. Bulcsú vezér 948 körül felveszi a kereszténységet Bíborbanszületett Konstantin császár udvarában. XIII. századi görög miniatúra

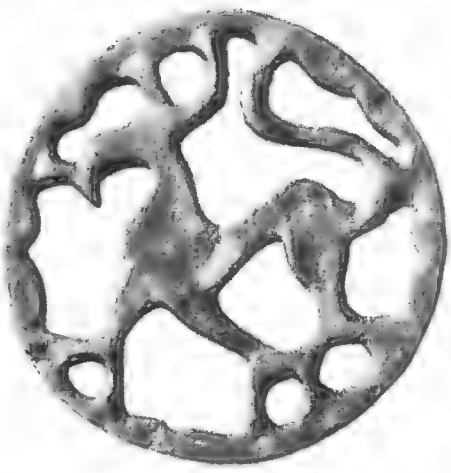

2. Stilizált szarvasfigurás korongok a hencidai leletből

3. A bezdédi tarsolylemez. A két állatfigura (hyppocampus és oroszlángriff) még a pogány hitvilágra utal, de középen a kereszt már a kereszténység szimbólumai közül való

4. Bulcsú vezért Ottó német király kivégezteti (955). XIII. századi görög miniatúra

II. A feudalizmus kialakulása. Az Árpád-kor (1001–1301)

Az új évezred küszöbén nagy változások mentek végbe Európa északkeleti határvidékén, amelyen, nagy ívben, a dánoktól a lengyeleken át a magyarokig, jó néhány nép hazáját találjuk. Most e területsáv lakóin volt a sor, hogy feudális államokba szerveződjenek és a keresztény művelődés körébe lépjenek. Magyarországon a törzsi társadalom bomlása, az osztályellentétek erősödése már korábban a feudalizmushoz vezető utat egyengette. A keresztény hit is kezdett visszhangra lelni, keleti és nyugati változatában egyaránt. Az új, fejedelmi hatalom kiépítésére már Géza fejedelem (972–997) megtette az első lépéseket. A történelmi döntés keresztülvitele, kierőszakolása, a magyar állam megalapítása és egy új, nagy periódus elkezdése azonban I. István (997–1038) nagy uralkodói, államférfiúi egyéniségéhez fűződik.

Elbeszélő kútfőink, élükön a legbővebb, XIV. századi változatot nyújtó *Képes Krónikával*, az Árpád-kor három évszázadáról már bőven tudósítanak. De sok, egyre több más írott forrás, tárgyi és építészeti emlék is rendelkezésünkre áll. Könyvünk így képekkel is jelezni tudja az államszervező harcokat, a felkelő törzsfők: a dunántúli Koppány, majd (1003) az erdélyi Gyula bukását, István győzelmeit – amelyekben katonai kíséretének és a szolgálatában álló lovagoknak nem kis része volt – és megkoronázását (1000 vagy 1001). Bemutatja István törvényeit, amelyek még tinóban szabják meg a büntetéseket. De láthatjuk bajor mintára vert ezüst dénárját is, amely jelzi, hogy az uralkodónak már saját pénze forgalomba hozására is szüksége volt. Fő jövedelmét a király persze természetben kapta meg roppant birtokaiból, amelyeket tanácsosaival, előkelőivel, kíséretével sorra járt, és közben az elébe került ügyekben intézkedett. A királyi megyék, ispánokkal élükön, ekkor még e birtokrendszernek voltak központjai. Templomok, tárgyi emlékek ábrázolása jelzi az új egyházi szervezet kiépülését, az esztergomi érsekség és a veszprémi, győri, pécsi, váci püspökség felállítását, amelyet valamivel utóbb a bácsi (később kalocsai) érsekség és az alája rendelt csanádi, bihari és erdélyi püspökség megszervezése követett.

A fiatal magyar államnak nagy veszélyekkel kellett megbirkóznia. Az egyik kívülről fenyegette, a német feudális császárok részéről, akik mindent megtettek, hogy a cseh, lengyel és magyar államalakulatokat sorra hatalmuk alá szorítsák. A másik belülről, azon elemek részéről, akik a régihez, a törzsi rendhez, a pogánysághoz ragaszkodtak. A kettő kombinációiból adódtak az István halálát követő idők küzdelmei. Orseolo Pétert, István unokaöccsét és utódját (1038–1041), akit a „szolgarendűekkel" összefogó Aba Sámuel elűzött, III. Henrik császár, a ménfői csata (1044) után már vazallusként ültette vissza, de őt a Tiszántúlról elinduló pogány lázadás újra elsöpörte. Ennek lett áldozata Gellért püspök is, azon Duna fölé ugró hegy oldalán, amely ma is nevét viseli (1046). Az Oroszországból hazatérő I. Endre (1046–1060) azonban, mint törvényéből is kitűnik, szembefordult a pogánysággal, és István művét folytatta, miközben III. Henrik még két ízben is fegyverrel próbálta, de már hiába, Magyarországot meghódítani. Krónikáinkban minderről sok regényes részlet olvasható, így, egyebek közt, Henrik dunai hajóinak meglékeléséről (1052), majd királyok s hercegek belső viszályáról Salamon (1063–1074) és I. Géza (1074–1077) idején.

Mindezen nehézségek ellenére a magyar feudális állam a XI–XII. század fordulójára, I. László (1077–1095) és Könyves Kálmán (1095–1116) idejére megszilárdult. Erre vallott, egyebek között, Horvátországnak dinasztikus úton, önálló testként, a magyar koronához kapcsolódása, valamint Kálmán törvényeinek (1096) számos intézkedése.

Itt kell most figyelmünket e három évszázad gazdasági-társadalmi fejlődésére fordítanunk, amelynek éppen a lényegét nehéz képekkel ábrázolnunk. Azt, hogy miként ment végbe az áttérés a pásztorkodásról a földművelésre, miként emelkedett fel, egymás után, az egyházi, majd a világi nagybirtok, és miként alakult ki a korai feudális társadalom. I. István törvényei még éles határt vontak a szabadok és szolgarendűek között. A szabadok közt három társadalmi réteget körvonalaztak a különböző büntetések és az emberölésért fizetendő vérdíjak. Legfelül álltak az előkelők, részint születés, részint a királytól nyert tisztség alapján (majores natu vel dignitate). Ide tartoztak az adománybirtokos urak, köztük idegen lovagok, főpapok, ispánok és a régi nemzetségek azon fő emberei, akik az államszervező harcokban az uralkodót támogatták. Ezek alatt, középen álltak azok, akik valamivel kisebb vagyonnal rendelkeztek (vir alicujus ubertatis) vagy egy nagyúr vitézi szolgálatában álltak (miles). A harmadik, legszélesebb réteg volt a szabad köznépé (liber, vulgaris): az egyházi vagy világi birtokosok szolganépei, a személyi függés különböző fokain, félszabadok, udvarnokok, terménnyel adózó földművesek, uradalmi kézművesek, kovácsok, halászok. A szabadok társadalma alatt helyezkedtek el a rabszolgák, akik uruk tárgyi tulajdonát képezték.

A fejlődés útja arra vitt, hogy aki saját birtokkal, vagyonnal nem rendelkezett, az előbb-utóbb valamelyik földesúr függésébe került. A régi, szabad magyar köznép lesüllyedő utódai, a szláv földművesek és különböző hadifoglyok, szolgarendűek leszármazói így találkoztak és forrtak össze a legszélesebb néposztályban, a középkori parasztságban, amely később kapta a jobbágy nevet, de már korán viselte a földesúri terheket.

Képeinken földbe ásott paraszthá z, cserépedények, nyíllal és tőrrel ábrázolt vadászok, tarisznyás és kampósbotos pásztorok idézik az egyszerű nép életét. A Gellért-legenda megkapó jeneletben örökíti meg, de sajnos rajzban nem adja vissza, amint egy névtelen szolgáló alkonyatkor kézimalmát hajtva énekel. Könnyebb ábrázolást találni a különféle beköltözőkről. A nyugatról érkezők nagy része, mint Kelet-Európában máshol is, a feudális terhek elől keletre húzódó német parasztok soraiból került ki. Ilyeneket telepítettek uralkodóink a XII. században, egyebek között, az addig gyéren lakott peremvidékek, Erdély és a Szepesség hegyei közé, ahol égető gazdálkodást, erdőirtást, földművelést, részben bányászatot folytattak. Esztergomban és más, korai városokban „latinusok", vallon polgárok, kereskedők, kézművesek telepedtek meg. A XIII. századból már jó néhány városi privilégium és több vámjegyzék maradt ránk. Keletről ekkor érkeztek a pásztornépek utolsó, megtört hullámai: előbb az egykor rettegett besenyők szerény maradványai, utóbb, az Alföldön, a jászok, majd a kunok kaptak helyet, a XIII. században még sok bajt okozva azzal az ősi pásztorkodó életmóddal, amellyel a magyarság már rég felhagyott.

A jobbágyság kialakulásával egy időben egyre erősödött, a másik oldalon, az új feudális uralkodó osztály pozíciója. Elsősorban a felső, nagybirtokos rétegé, amelynek tagjai örökölhető adománybirtokot s vele termelő népet kaptak az uralkodótól. Címerek, arany pecsétgyűrűk, ezüstboglárok, lovagi tornák ábrázolásai érzékeltetik az új, előkelő nemzetségek életét. Hatalmi törekvéseit pedig az egykor hatalmas királyi birtokok széttöredezése, eladományozása, a nagyurak politikai befolyásának erősödése, a központi hatalom gyengülése, egyben pártharcok, tartományúri ambíciók. Az új erőviszonyokat fejezte ki II. Endre aranybullája, a főurak ellenállási jogának elismerésével és új jogokat ígérve a királyi „serviensek", az ugyancsak emelkedő birtokos középnemesség rétegének, amely ekkor kezdte, a széthullott királyi megyék helyén, az új és még messzi jövő előtt álló nemesi megyéket önkormányzati testületként létrehozni.

A művelődés terén e három évszázad fejlett írásbeliséget, latin irodalmat, jelentős képzőművészetet teremtett hazánkban. Az írásbeli teendőket egyháziak, papok, szerzetesek végezték, akik itthon, elemi fokon, káptalani iskolákban, majd magasabb szinten, kisebb számban, külföldön, olasz egyetemeken, Párizsban tanultak. Oklevelek írása már I. István korában megindult, bár ez időből ránk már csak későbbi átírásban maradt néhány darab. Legrégibb eredeti oklevelünk jelenleg a tihanyi bencés apátság alapítólevele, amelyet I. Endre adott ki 1055-ben, és amelyben egy pár szóból álló, összefüggő magyar szövegrész is található. A XIII. században az oklevelek száma már jóval nagyobb, IV. Bélától több mint 1100 oklevelünk maradt. Könyvtárról, kéziratos kódexekkel, már a XI. században tudunk Pannonhalmán. Egyháziak foglalták írásba, ugyancsak a XI. századtól kezdve, az első történeti feljegyzéseket és legendákat. Az első kerek történeti művet III. Béla névtelen jegyzője írta 1200 körül a honfoglalásról, részben hagyományok alapján, de saját korának feudális viszonyait visszavetítve, nagyúri családok hatalmi helyzetéhez keresve igazolást a múltban. A nagyjából vele egykorú Pray-kódex őrizte meg első összefüggő nyelvemlékünket, a *Halotti Beszéd*et (174 magyar szóval). Az első magyar nyelvű vers, az *Ómagyar Mária-siralom* már időszakunk végéről származik. Elbeszélő forrásaink énekmondókról, joculatorokról is beszélnek, akik vitézi tettekről zengtek hősi éneket. Ilyen énekszöveg azonban nem maradt ránk.

A legjelentősebb egykorú képzőművészeti alkotásokat a román stílusú építészet hagyta ránk. Ezek elsősorban templomok. I. István rendelkezése szerint minden tíz falunak kellett egy falusi templomot emelnie. A nagyobb központokban azonban az udvar, püspökségek, utóbb nagy nemzetségek székhelyén, jelentős székesegyházak épültek, Székesfehérvártól Pécsig és Gyulafehérvárig. Az esztergomi királyi vár és kápolna, amelyet az újabb ásatások hoztak napvilágra, 1180–1200 közt épült ki korábbi előzményeken.

A politikai záró szakaszt itt, érthető módon, a tatárjárással (1241) kell kezdenünk. A tatárok, akiknek közeledéséről a keleti magyarok felkutatásából visszaérkező Julianus barát hozta az első híreket, Muhinál megverték IV. Béla seregét, majd végigpusztították az országot. A békés országra zúduló, szörnyű csapásról Rogerius mester nagyváradi esperes, utóbb spalatói érsek örökített

meg *Siralmas Ének*ében sok részletet. Sok kutatónk úgy látja, hogy ezzel le is zárult Magyarországon a korai feudalizmus időszaka, s az újjáépülés már egy következő periódus: a kialakult, az érett feudalizmus viszonyai közt ment végbe. Kétségtelen, hogy a növekvő pártharcok a dinasztián belül és a feudális uralkodó osztály különböző csoportjai között, a növekvő feudális anarchia, főként IV. László (1272–1290) világi és egyházi konfliktusokkal teljes uralkodása alatt, amelynek az vetett véget, hogy a királyt kedvelt kunjai megölték, félreérthetetlenül mutatták a feudális széttagolódás jeleit. Midőn az utolsó Árpád-házi király, III. Endre, István „törzsének utolsó arany ágacskája" 1301-ben lehunyta szemét, a központi hatalom már rég önmaga árnyékává vált, és tehetetlenné a tartományúrrá nőtt, külön háborúkat viselő oligarchákkal szemben.

De talán mégse a szomorú akkorddal zárjuk le a három század végső mérlegét. E három évszázad sok küzdelemmel járt, de nagy eredményekkel is. Az ősvadonnal övezett puszták és mocsarak országában szántóföldek, halastavak, virágzó kis falvak százai terültek el. Az egykori pogány áldozati kövek, kutak helyén művészi megoldású templomok emelkedtek az égnek. A kolostorokban már magyar történelmet, sőt helyenként magyar szövegeket írtak. Élénk városkák néztek a világba gondosan őrzött kapuik mögül. A hegyekből sót, rezet, ezüstöt, aranyat nyertek munkás kezek. Az új hazában életet biztosított magának egy növekedő, szorgalmas nép. E három század vetette meg Magyarország európai helyének alapjait. Erre kellett annak épülnie, ami a továbbiakban történt.

Az államalapítás

1. A koronázási jogar. Kristálygömbje iráni-szasszanida eredetű, valószínűleg a IX–X. századi magyar fejedelmi jelvény része volt. Nyele és foglalata bizánci hatásra utaló XII. századi magyar ötvösmunka

3. Géza fejedelem és István király katonai kíséretének fegyverei: kétélű egyenes kardok

4. A magyar királyok koronája. Felső része X. századi itáliai ötvösmű, alsó része bizánci eredetű, melyet VII. Dukasz Mihály császár adományozott I. Gézának (1075). A két koronát a XII. század végén egyesítették

2. Az ifjú István fejedelem legyőzi és lefejezteti a lázadó somogyi vezért, Koppányt (1000 előtt). Miniatúra a *Képes Krónika*ban

5. István király elfogja és megkötözteti a legyőzött erdélyi Gyulát (1003). Miniatúra a *Képes Krónikában*

6. István király első törvénykönyvének első oldala, a XII. századi Admonti-kódexből

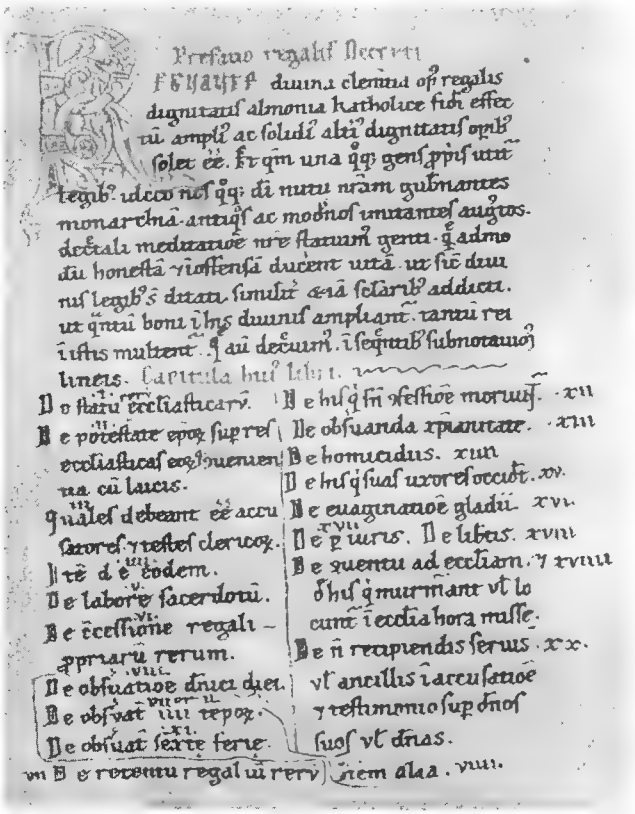

7. István király ezüstpénzei

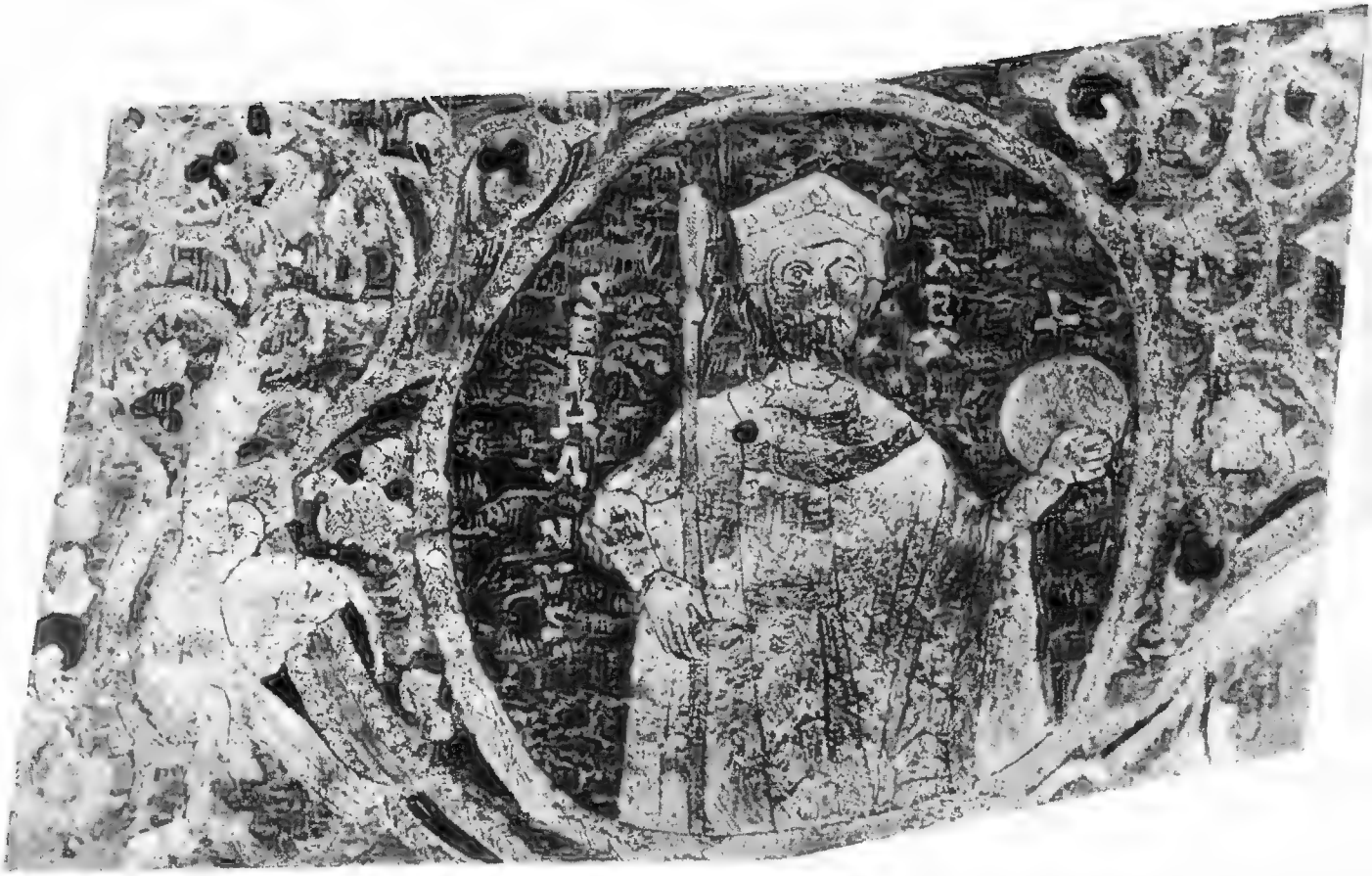

1. István király egyetlen korabeli ábrázolása a későbbi koronázási palástón

István király

2. A kortárs: III. Ottó német-római császár. Az egykorú miniatúra képileg fejezi ki a kor államszemléletét, mely az István kori *Intelmek*ben is tükröződik: az állam oszlopai az uralkodó jobbján a főpapság és a klérus, balján az előkelők és a fegyveres kíséret

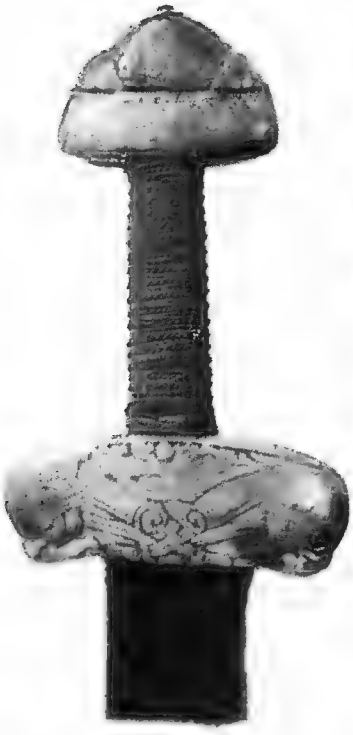

3. Első királyunk kardjának markolata

4. Gizella királyné és Imre herceg mellképe a koronázási palástón

5. István király megvakíttatja a pogány Vazult, és eltemeti fiát, Imre herceget (1031). Miniatúra a *Képes Krónika*ban

6. Királyfej a XII. századi kalocsai székesegyházból. A hagyomány szerint István király képmása

1. Püspökábrázolás a sopronbánfalvai templom XI. századi falfreskóján

2. Pásztorbot feje egy kalocsai érsek sírjából (XI–XII. sz.). A hagyomány az első érseknek, Asztriknak tulajdonította (megh. 1034 körül)

3. Áldást osztó pap alakja monostoralapítást megörökítő XI. századi emlékkövön

4. Gizella királyné keresztje (1008 körül)

5. A hidegségi templom XI–XII. századi román freskókkal díszített szentélye

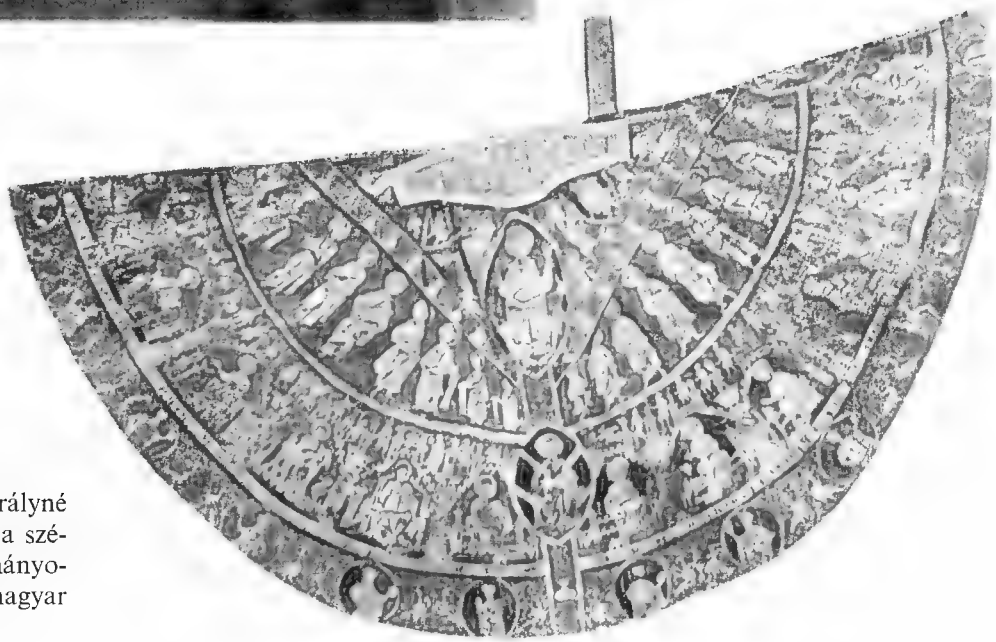

6. István király és Gizella királyné által készíttetett és 1031-ben a székesfehérvári egyháznak adományozott miseruha, később a magyar királyok koronázási palástja

Császárság és pogányság a fiatal magyar állam ellen

2. III. Henrik német-római császár seregei Ménfőnél 1044-ben legyőzik Aba Sámuelt. Miniatúra a *Képes Krónikából*

1. István király székesfehérvári koporsójának oldalai

3. Pogánylázadás és Gellért püspök halála (1046) a XIV. századi *Magyar Anjou Legendárium* miniatúráin

4. A császár hűbéresét, Péter királyt megvakítják. Endre herceg átveszi a koronát (1046). Miniatúra a *Képes Krónikában*

A korai feudális állam megszilárdulása

1. I. Endre megkoronázása. A háttérben süveges magyarok keleties viseletben. Miniatúra a *Képes Krónikáb*an

2. I. Endre király (1046–1060) idézőbilloga

3. A várkonyi jelenet a *Képes Krónikáb*an: az ajtó előtt Miklós ispán tanácsolja Bélának, hogy a beteg I. Endre ágya mellett kitett korona és kard közül az utóbbit – a hercegséget – válassza

4. I. Géza király (1074–1077) zománcképe a korona bizánci eredetű alsó részén

5. Pozsony vára alatt III. Henrik császár támadó hajóit 1052-ben meglékelik. Miniatúra a *Képes Krónikában*

7. I. László király (1077–1095) a XIV. század képzeletében, a *Képes Krónika* miniatúráján

6. „Ahogy két éles kard nem fér meg egy hüvelyben, úgy egy országban nem uralkodhattok ti ketten." Királyi és hercegi hatalom viszálya a XI. században

8. Könyves Kálmán király (1095–1116) pecsétje

1. Árpád kori földbe ásott paraszthház feltárt alapja. A sarokban látható a kemence maradványa (a dobozi ásatásokból)

A nép

2. Cserépedények a XI–XII. századból

3. Tőrrel és nyíllal vadászatra induló közrendűek, jellegzetes magyar viseletben. Oszlopfő a kisbényi templomban (1217 körül)

4. Magyar ruhás alakok nyíllal. Oszlopfő az esztergomi királyi kápolnában

5. Cserépkorsók a XIII. századból

6. A jövevény nemzetiségek ábrázolása a *Képes Krónika*ban. Baloldalt nyugati lovagok, középen keleties öltözetű jövevények, jobbról a csoport lovag mellett olaszos ruházatú polgárok

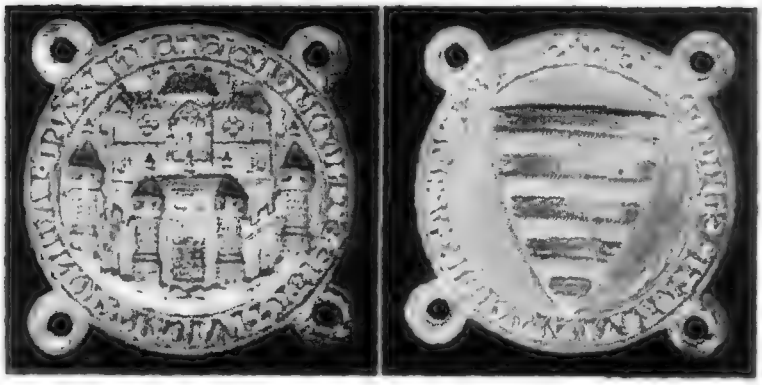

7. Az esztergomi „latinok" (főként vallon kereskedő-iparos polgárok) pecsétje a XIII. században

8. Pásztorok vállra akasztott kenyeres tarisznyával, kampós juhászbottal. Kőfaragvány a pécsi székesegyház altemplomának lejáratát díszítő mellvédről (1140–1150 körül) →

9. Erdőirtó telepes képe pecséten (1290)

2. Janus nádor arany pecsétgyűrűje a XII. századból

1. XII–XIII. századi előkelő nemzetség címerállatával díszített ezüst palásttcsatok

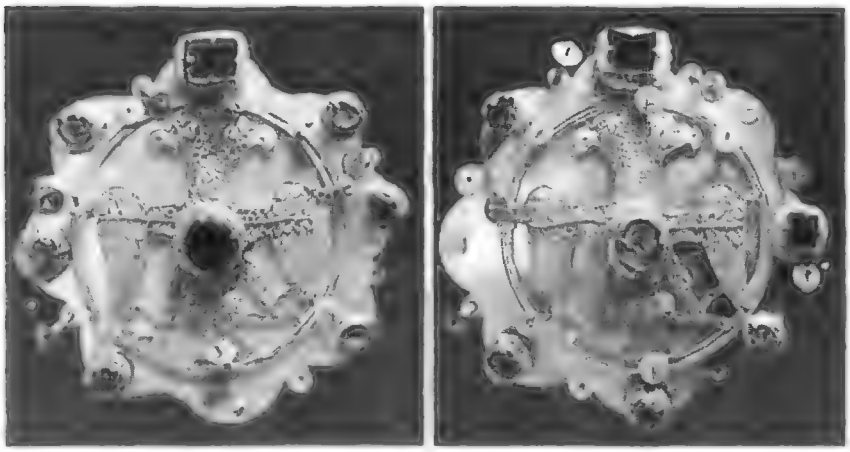

3. Lovagi tornaviadal ábrázolása övcsaton. XIII. századi kígyóspusztai lelet

4. Vadászatra induló lovagot ábrázoló vízöntőedény a XII. századból

5. Kései Árpád-kori előkelő lovag. V. István királyfi, stíriai herceg (1258–1260) pecsétje →

6. Ezüstboglárok a XIII. századból

1. III. Béla király (1172–1196) nagypecsétje

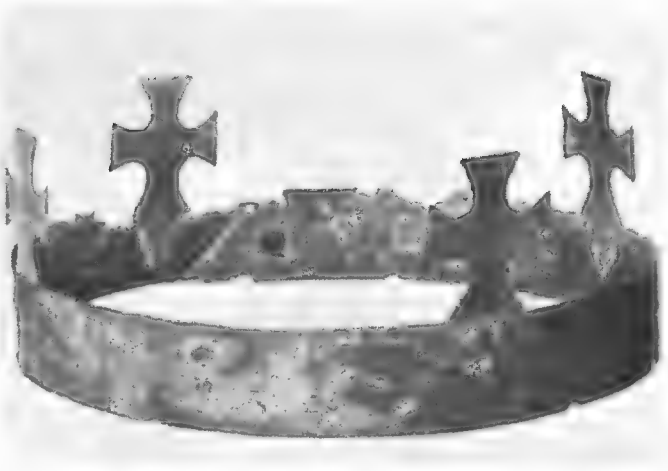

2. III. Béla halotti koronája székesfehérvári sírjából

3. Az 1180–1200 körül épített esztergomi királyi vár és a kápolna bejárata

4. III. Béla pénzei

5. II. Endre (1205–1235) aranybullájának elő- és hátlapja

6. Az esztergomi várkápolna szentélye

1. A legrégibb összefüggő magyar szöveg a tihanyi apátság alapítólevelében (1055): *feheruuaru rea meneh hodu utu rea* (Fehérvárra menő hadiútra)

Irodalom, történetírás

2. Évkönyvi feljegyzések első oldala a Pray-kódexben: Géza fejedelem halálától az Endre és Béla közti hábc iskodásig (1060)

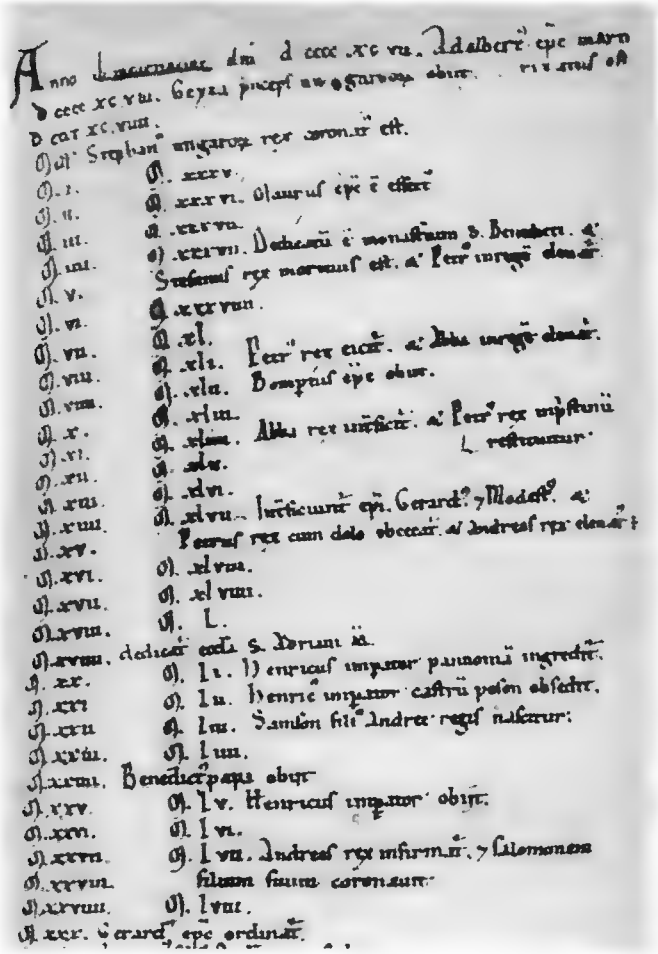

3. Pulpituson dolgozó történetíró. Miniatúra a *Képes Krónikában*

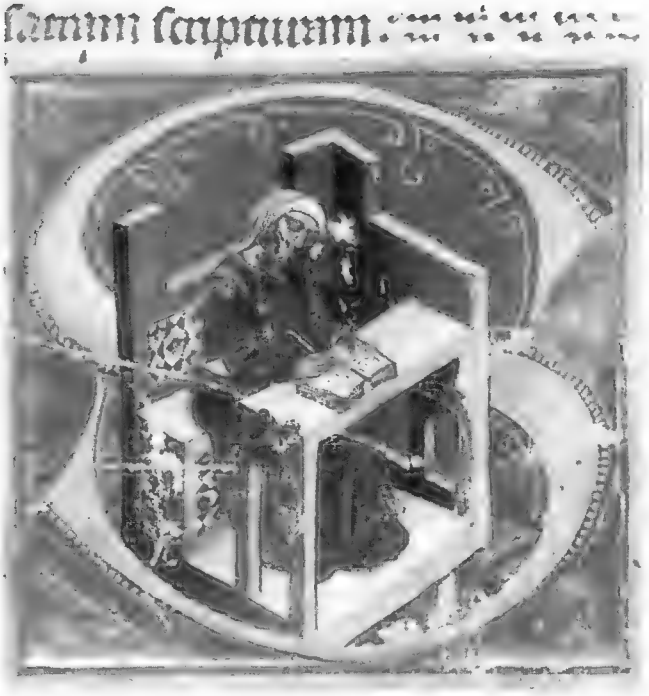

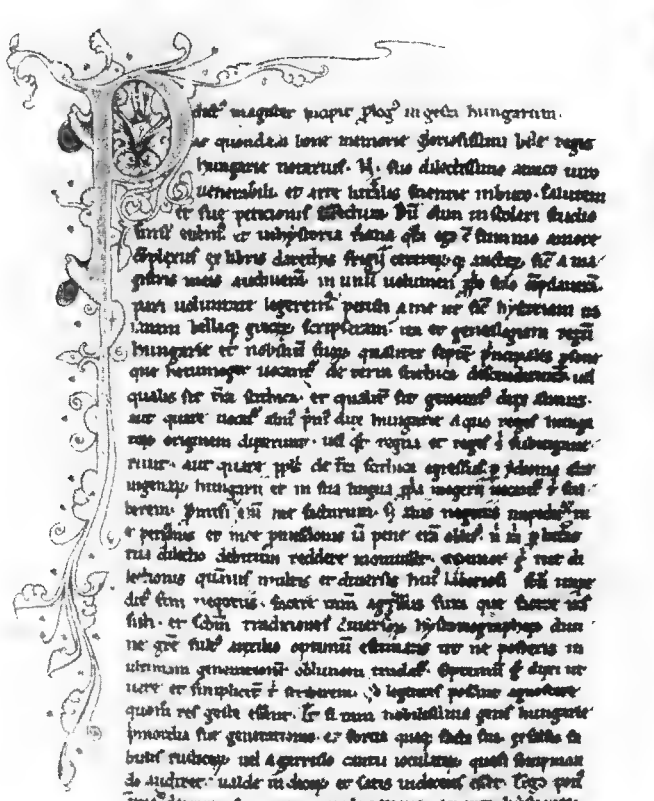

4. P. mester (Anonymus) *Gesta Hungarorum* című művének első oldala (1200 körül)

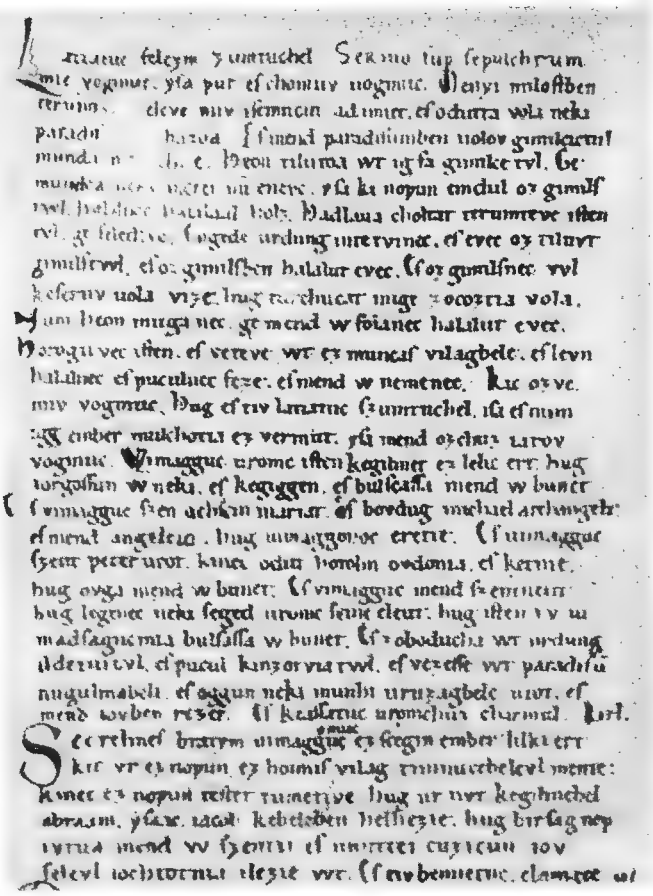

5. A *Halotti beszéd* a Pray-kódexben (1200 körül). Kezdete: *Latiatuc feleym zumtuchel mic vogmuc, ysa pur es chomuv uogmuc* („Látjátok feleim szemetekkel, mik vagyunk: íme por és hamu vagyunk . . .") (Jobbra fent)

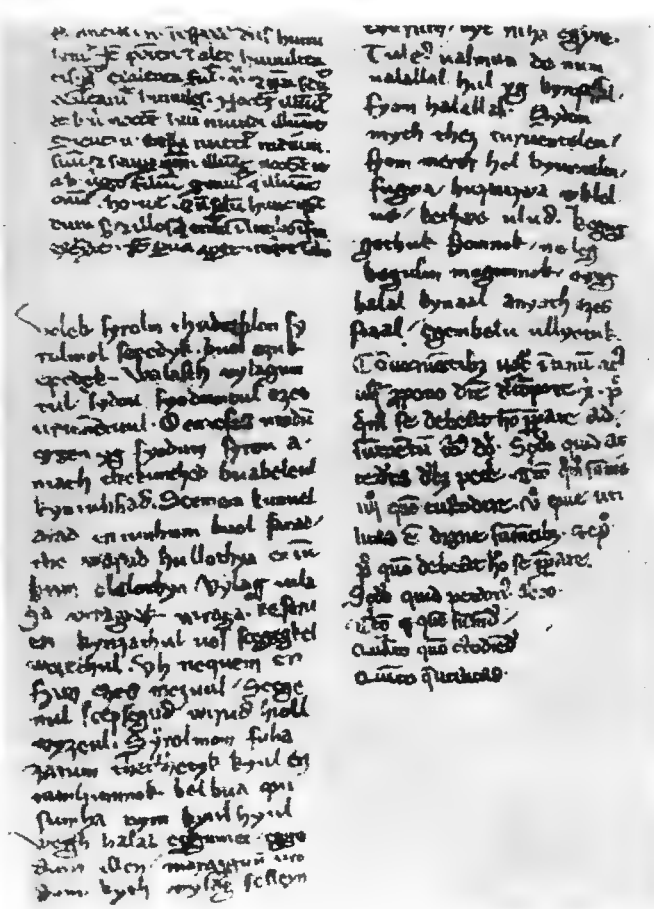

6. Az első magyar nyelvű vers: Az *Ómagyar Mária-siralom* (1300) körül. Részlet: *Vylag uilaga viragnac uiraga keseruen kynzathul uos scegegkel werethul*

Világ világa,
Virágnak virága,
Keservesen kinzatol,
Vas szegekkel veretel . . .

Román kori művészet

1. Dombormű a pécsi székesegyházból (1140–1150 körül)

2. Falusi templom a XIII. századból (Egregy)

3. Kentaur alakú vízöntőedény (XIII. század első fele)

4. Péter és Pál apostol domborműve a gyulafehérvári székesegyház oldalán (XII. század vége). Jobbra fent jegyespár alakja

5. Két apostol. Falfestmény a veszprémi Gizella-kápolnában (XIII. század közepe)

6. Kinagyított részlet a 3. sz. képről

Román kori művészet

→

1. A jáki apátsági templom és homlokzati kapuja (XIII. század dereka)

2. Magyar férfiképmás az esztergomi palota egyik oszlopfőjén a XII. század végéről

3. Szerzetes fej. Kőfaragvány Visegrádról (XIII. század vége)

4. Árpád-házi herceg vagy ifjú király alakját megörökítő dombormű a jáki templom északi falán

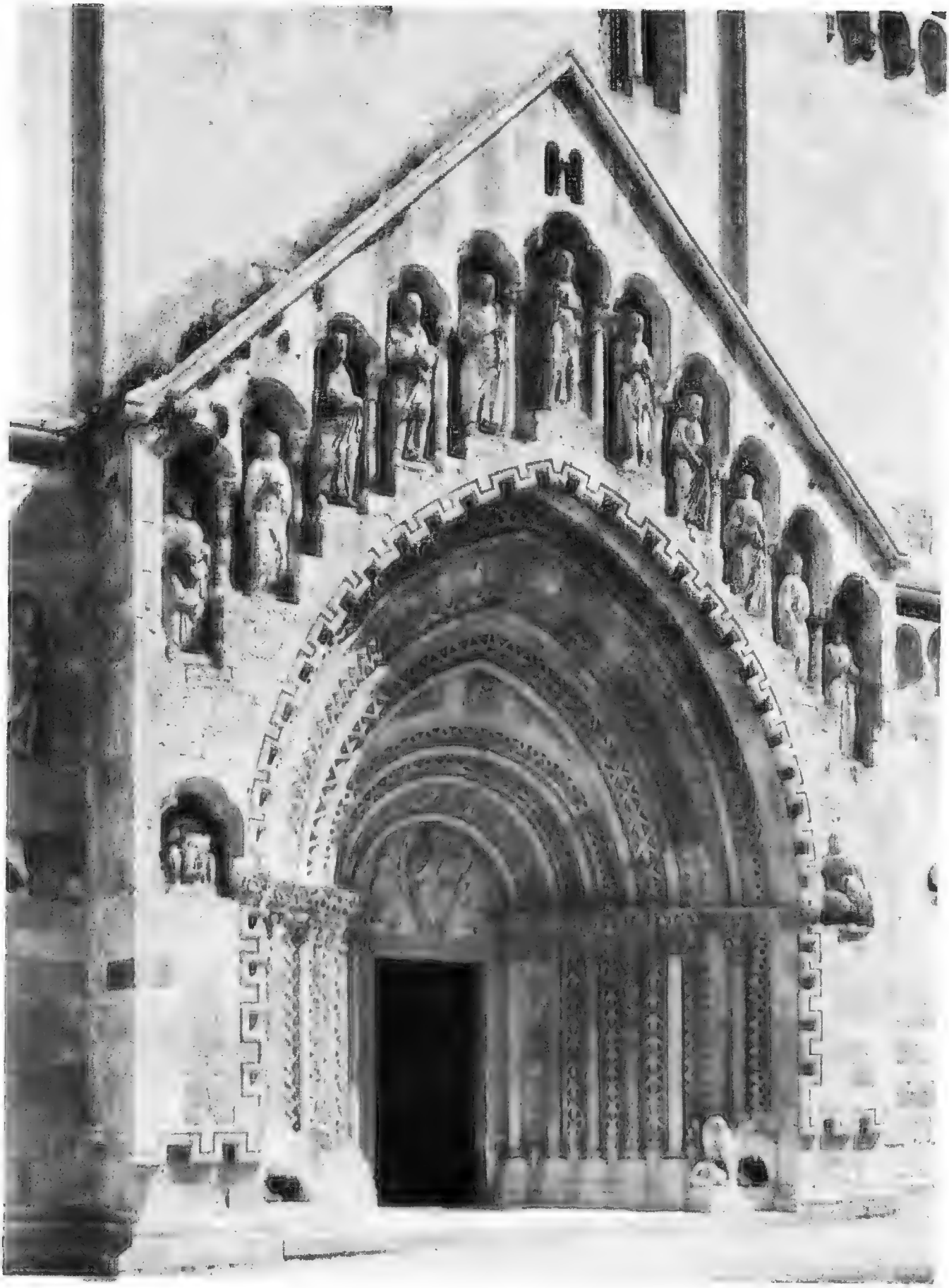

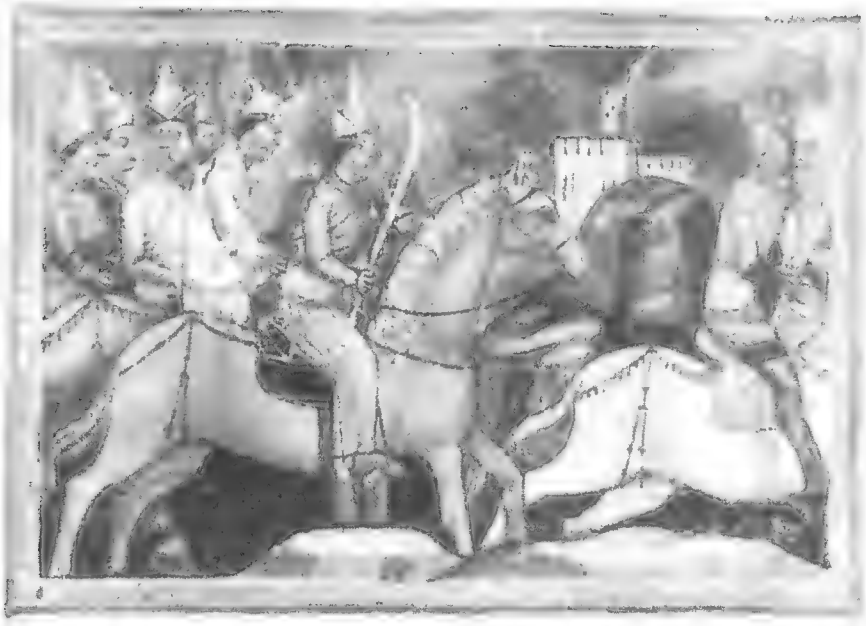

1. Tatárok törnek az országba. Miniatúra a *Képes Krónikában*

2. Hátrafelé nyilazó kun lovas ábrázolása XIII. századi padlótéglán

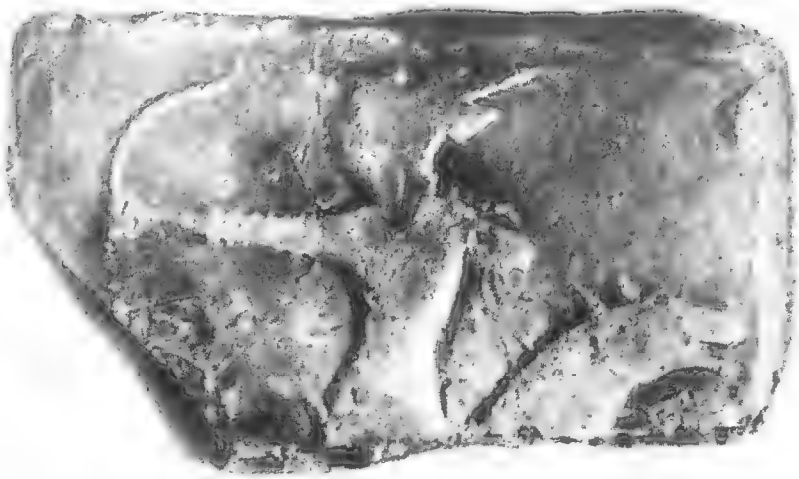

A tatárjárástól az interregnumig

3. Magyarok és tatárok harca. (A tatárok a XIV. századi kun előkelők viseletében)

4. IV. (Kun) László (1272–1290) kun viseletben. Miniatúra a *Képes Krónika*ban

5. Önostorozó eretnekek, a flagellánsok járják az országot

6. Az Árpád-ház kihalását követő pártviszályok során a budai polgárság szembekerül az egyházi párttal. Kiátkozzák a pápát (1302). A *Képes Krónika* miniatúráján két eretnek „hamis pap" látható: az egyik harangoz, a másik a bibliát tartja kezében, és ujjal a pápai követre mutat

7. A pápa új követe, Gentilis bíboros Magyarországra érkezik, hogy az egyházi és politikai viszonyokat rendezze (1308)

III. A kialakult feudalizmus. Az Anjouktól Mátyásig (1301–1458)

A trónjelöltek és oligarchák viszályaiból végül egy új dinasztia: az olasz–francia eredetű Anjou-ház került ki győztesként. Károly Róbert (1308–1342), akiről már közel egykorú képet tudunk közölni, fokozatosan megszilárdította központi hatalmát, nemcsak délvidéki párthívei és az egyháziak, hanem részben azon polgári elemek segítségével is, amelyeknek, az ország nagy többségével együtt, érdekében állt a belső biztonság és béke helyreállítása. A rozgonyi csatától (1312) kezdve, amelyben a hatalmas Amadé-fiakat győzte le az uralkodó, megindult a régi feudális tartományurak felszámolása. A legerősebb: a felvidéki Csák Máté hatalma ugyan csak halála (1321) után foszlott szét. Ezután azonban már a királynak nem az oligarchák és hívei haderejétől, hanem legfeljebb személyes bosszújuktól kellett csak félnie.

Tudnunk kell persze azt, hogy a feudalizmus teljes kialakult rendszerében csak átmeneti politikai változást hozhat az, ha a régi nagyúri csoportot sikerül újjal, jobbal, olyannal felcserélni, amely a királyt, a központi hatalmat nem támadja, hanem támogatja. Az új urak és családjaik ugyanis megint csak feudális nagybirtokot kaptak kezükbe. Sőt rendelkeztek a szolgálatukban álló kisebb, „familiáris" nemesekkel, saját hűbéres csapatokkal is. Vagyis megint csak létrejöttek a politika adott szerkezetén belül mindazon feltételek, amelyek egy-két nemzedék múlva, változott politikai helyzetekben, ismételten előidézhették a tartományúri törekvéseket, pártviszályokat és a feudális anarchia egyéb jelenségeit. Utóbb ez így is történt. Egyelőre azonban, jó két nemzedéken át, az országot viszonylagos politikai konszolidáció jellemezte. Elősegítették ezt Károly Róbert és tárnokmestere, vagyis kincstárnoka: Nekcsei Demeter pénzügyi reformjai: a királyi birtokok megmaradt részeinek várgazdaságokká szervezése, más jövedelmi források (regáliák, haszonvételi illetékek, nemesérc-monopólium stb.) megnyitása és az ekkor született, állandó értékű magyar aranyforint, amelynek nevében máig ott rejlik a mintául szolgáló olasz városé (Firenze). Szerepet vittek gazdaságpolitikai meggondolások abban a cseh–magyar–lengyel együttműködésben is, amelynek a visegrádi kongresszus (1335) és a Bécs árumegállító jogát kikerülő Buda–Nagyszombat–Brünn kereskedelmi útvonal megnyitása volt jele.

A konszolidált helyzet I. Lajos (1342–1382) alatt is folytatódott, annak ellenére, hogy az itáliai, nápolyi hadjáratok (1347–1350) a király öccse: Endre herceg halálának megbosszulása címén, hiábavaló és költséges erőfeszítéssel terhelték az államot. A dél felé irányuló hódoltató hatalmi törekvések, amelyeknek egy időre Bazaráb román vajda győzelme (1330) állta útját, most ismét erőre kaptak, alighanem több ellenkezést keltve, mint amennyire elősegítve a Balkánon már az 1360-as évektől kezdve felsötétlő török veszély elleni védekezést.

A megnőtt külső aktivitás, amelyhez még a Velencével viselt háborúkat és a lengyel perszonáluniót (1370) is hozzávehetjük, könnyen kelthet az ország tényleges hatalmi helyzetéről valami csalóka, hamis látszatot. Ennek hátterét olyan általános európai jelenségből értjük meg leginkább, amely képekkel megint nemigen illusztrálható. Európa nyugati országai, az előző időszak népesedési és gazdasági fellendülése után, a XIV. században válság hullámvölgyébe jutot-

tak. Ezt a válságot Kelet-Európa országai nem érezték meg. Talán éppen azért nem, mert viszonyaik fejletlenebbek voltak. Sőt hozzátehetjük: Magyarország nemesfém-bányászata, főleg évi 9–10 ezer kg aranytermelése ez időben európai viszonylatban is jelentősnek számított. Ez sok vonatkozásban ellensúlyozhatta azokat a hátrányokat is, amelyek az egyenlőtlen áruforgalomból, abból adódtak, hogy az ország nyugat felől iparcikkeket, flandriai posztót hozott be és nyersterményeket exportált. S így, bár a nagy pestisjárvány (1348) Magyarországra is átcsapott, alapjában véve itt a földművelés további terjedéséről, a céhek kialakulásáról, egyes északi városokban (Kassa, Bártfa) a textilipar (vászon- és barhetszövés) fejlődéséről beszélhetünk, leginkább pedig a fémbányászat fellendüléséről, amelyet a gazdasági-társadalmi viszonyok jellemzéséhez érve, már képeink is jelezni tudnak. Elősegítette ezt Károly Róbert azon reformja is, hogy a bányák jövedelmének 1/3 része most már birtokosaikat illette meg. Utalnak további képeink a kereskedelem élénkülésére és arra is, hogy most már a városi polgárok életéről is maradtak fenn ábrázolások. A legkönnyebben azonban a lovagi tornákról találunk jellemző illusztrációkat, párviadalokról, vadászatokról, betanított sólymokkal, az udvar új színeket öltő életéről, amelynek a visegrádi, diósgyőri vár, az 1350-es évektől Buda volt felváltva színhelye. A páncélinges, sisakos lovagok mellett persze még ekkor is vannak keleti típusú, kun harcosok. A társadalom hűbéres-feudális jellege azonban félreismerhetetlen.

Az egykorú művelődéshez érve képeink néhány kiemelkedő példán mutatják be a XIV. század képzőművészetét, a szobrászat, festészet, gótikus építészet egykorú alkotásainak színvonalát. A megkapó szépségű Szent György szobron (1373) kívül Kolozsvári Márton és György másik, nevezetes alkotásáról is tudunk, egy Szent László szoborról, a „szent királyok" három szobra közt, amely azonban a török alatt elpusztult Nagyváradon. A *Képes Krónika* az előzőkben már annyit szerepelt miniatúráival, hogy elég jeleznünk létrejöttét (1358) mint a történetírás fejlődésének tanújelét. Hozzátehetjük az írásbeliség szaporodását, a tömeges jellegű okleveles gyakorlat kialakulását, a világi értelmiség kezdeteinek jelentkezését és az első, még rövid életű kísérletet arra, hogy Prága (1348), Bécs (1363) és Krakkó (1364) után Magyarországon is megalapították az első egyetemet (Pécs, 1367). A következő kísérlet, még időszakunkon belül, Zsigmond király nevéhez fűződött (óbudai egyetem).

Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) és német-római császár (1410–) fél évszázados uralkodása alatt sok olyan fontos momentummal találkozunk, amely elmondásra, bemutatásra érdemes. A véres pártharcok, majd a főúri ligák, érdekcsoportok uralma éppúgy jellemzők e korra, mint a cseh huszita mozgalmakkal és azok magyarországi kihatásaival összefüggő küzdelmek. A hazai huszita visszhanghoz fűzhető az első magyar bibliafordítás, amelyről képet hozunk, és egy sor társadalmi mozgalom, amelyek közül a legjelentősebb Budai Nagy Antal erdélyi parasztfelkelése (1437) volt.

Érthető azonban, ha fejezetünk záró politikai szakasza a legtöbb figyelmet a török veszélynek, annak a problémának szenteli, amely ettől kezdve oly hosszú időn át az ország s a nép élet-halál kérdése lett. A török hódítás ekkor már

maga alá gyűrte a Balkán népeit. A rigómezei csatában (1389) elbukott Szerbia. Zsigmond régies, kereszteshad jellegű vállalkozása, francia, angol lovagok részvételével, Nikápolynál vereséget szenvedett (1396). Ettől kezdve a király passzív védelemre szorítkozott. Délen védelmi vonalat építtetett, amelyet városai, iparosai jóvoltából, már ágyúkkal is fel tudott szerelni és dunai ágyús hajóhaddal is fedezhetett. A török portyázást, beütéseket azonban ez még nem akadályozta meg. Ezektől különösen Erdély szenvedett.

A védelem rendszerében akkor következett be fordulat, midőn 1440 körül Hunyadi János került a déli várak és hadak élére. Hunyadi nem főúri, hanem román származású magyar nemesi család fiaként katonai szereplésével küzdötte fel magát: apród, csapattiszt, zsoldos parancsnok volt egymás után, míg végül elnyerte a végvonal vezető tisztségeit, amelynek betöltésére a régi feudális nagyurak nem szívesen vállalkoztak, de nem is voltak alkalmasak. Hunyadi, aki Itáliában és Csehországban is megfordult Zsigmond kíséretében, jól ismerte a korszerű hadviselést, a zsoldos seregek felépítését és a huszita hadiszekerek alkalmazását egyaránt. Még fontosabb volt, hogy bár maga is a feudális nagyurak pályáját futotta be, mégsem azok példáját követte a védelem megszervezésében. Számos birtokadományt kapott, úgyhogy 1441-ben már 4 millió hold ura s ezzel az ország legnagyobb birtokosa lett. E roppant vagyont és hatalmat azonban, személyes célok helyett, valóban az ország megvédésére igyekezett felhasználni. A nemzetközi politika terén barátja, Vitéz János váradi püspök, az első hazai humanista kör megszervezője volt segítőtársa és tanácsadója.

Az 1442-i török beütés után Hunyadi az aktív védelem elvét alkalmazta. „Hosszú hadjáratában" (1443–44) hadiszekereivel egészen a Balkán-hegységig nyomult, új reményt ébresztve a török által leigázott népek körében. Egy újabb vállalkozás során a magyar sereg Várna mellett, Bulgáriában (1444) vereséget szenvedett, miután I. Ulászló király (1440–1444) egy vakmerő, de meggondolatlan lovasroham élén elesett. A kiskorú V. László (1445–1457) alatt azonban Hunyadi mint kormányzó folytatta a felkészülést. Erőfeszítéseit a török által ostrom alá vett Nándorfehérvár, a mai Belgrád felmentése, a vár falai alatt kivívott jelentős győzelem (1456) koronázta meg, amelynek érdekében népi tömegeket, sőt huszita erőket is hajlandó volt mozgósítani. Hunyadit rövidesen elragadta a járvány, s halála után a pártharcok újra kitörtek. A török előnyomulás azonban még több mint két nemzedékre elakadt. A középkori magyar állam időt nyert arra az utolsó, nagy politikai kísérletre, amely Hunyadi János fia: Mátyás király nevéhez fűződik.

1. Az első Anjou uralkodó Károly Róbert (1308–1342) megkoronázása a szepeshelyi székesegyház egykorú falfestményén

Károly Róbert

2. Károly seregei a rozgonyi csatában legyőzik a felső részek tartományurainak egyesült seregét: az Amadé-fiakat és Csák Mátét (1312). Miniatúra a *Képes Krónika*ban

3. Károly Róbert hadi díszben a *Képes Krónika* miniatúráján

4. Károly Róbert es küvője Erzsébettel, Lokietek Ulászló lengyel király leányával (1320)
←

5. Zách Felicián merénylete a királyi pár ellen a visegrádi várban (1330)

6. A Bazaráb havaselvi vajda elleni hadjárat (1330). Míg a völgyben vonuló seregre vlachok nyilaznak és sziklákat görgetnek, s a magyar sereg egy része megsemmisül, Szécsi Dezső ruhát cserél a királlyal, Károly Róbert megmenekül

7. A magyar aranyforint megszületése (1324). Károly Róbert liliomos forintjai (elő- és hátlap) és ezüstgarasai

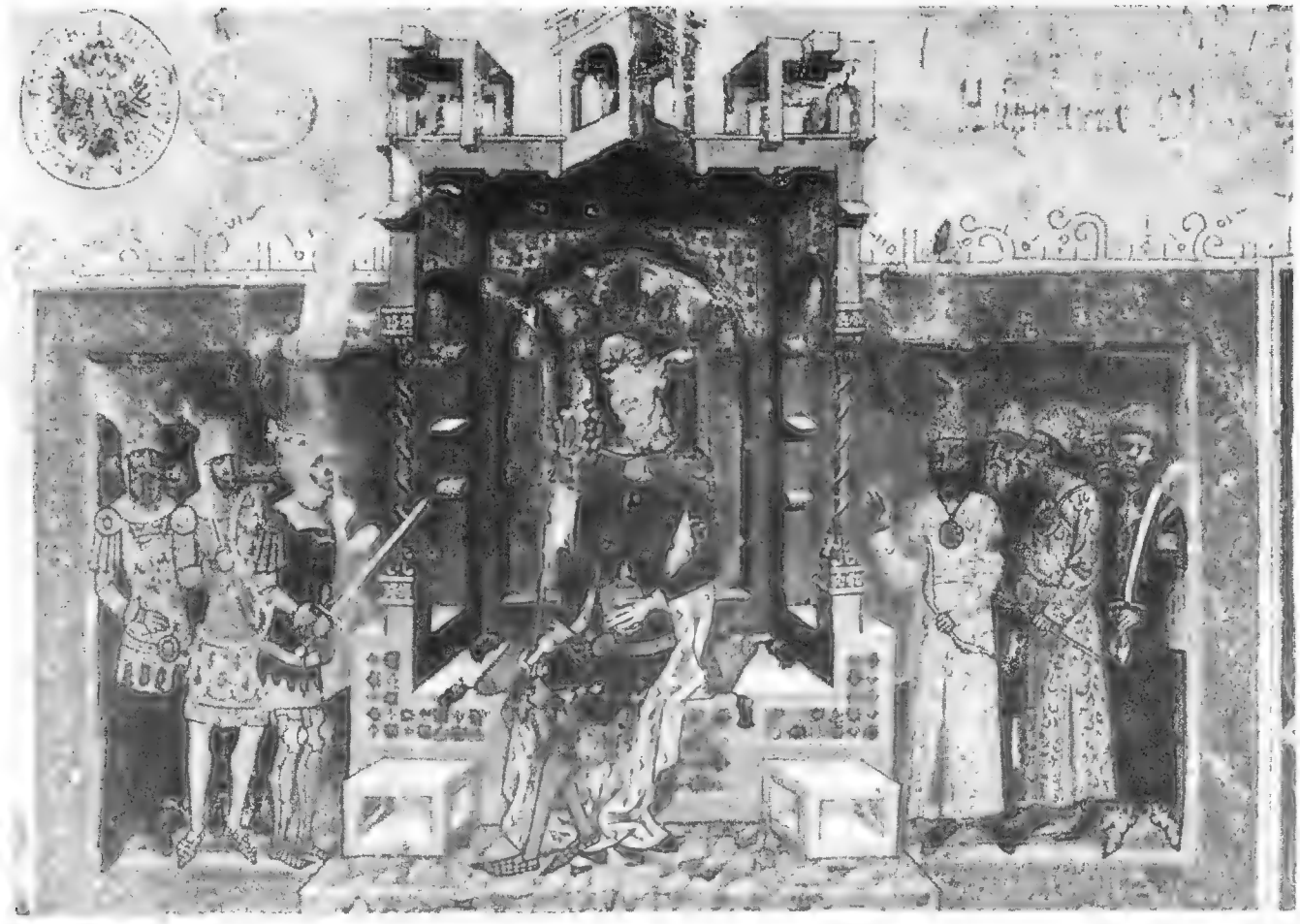

1. I. Lajos király (1342–1382). Jobbján nyugati viseletben sisakos, páncélos lovagok, balján keleties öltözetű harcosok íjjal, nyíllal és szablyával. A *Képes Krónika* címlapja

I. Lajos

3. Az uralkodói eszmény: Szent László, a „lovagkirály". Ezüst fej-ereklyetartó a XV. század elejéről, valószínűleg Kolozsvári Márton és György elpusztult XIV. századi nagyváradi Szent László lovasszobra után

2. Az uralkodó nagypecsétjének előlapja (1363)

4. Hálószoba a királyi palotában a XIV. században. Királyi gyermek születése; az előtérben udvari emberek várakoznak

5. Törökkel vívott csata az 1360-as években. Részlet a St. Lambrecht-i apátság sekrestyéjének 1430 körüli olajfestményéből

6. A XIV. században épült diósgyőri vár (I. Lajos kedvelt tartózkodási helye) helyreállítás közben

7. I. Lajos aranyforintjai és ezüstgarasai

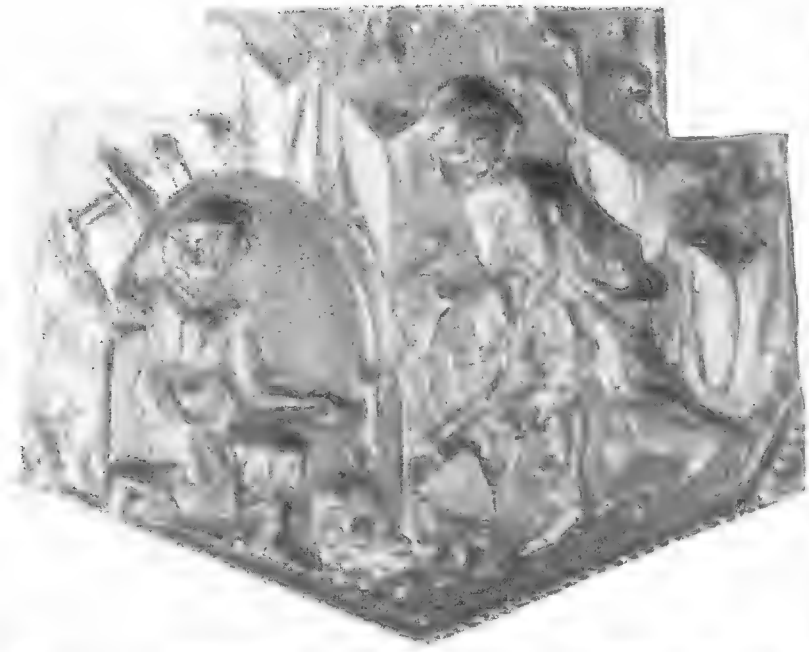

1. Nemesfémbányászok munka közben. Részlet Nagybánya XIV. századi pecsétjéről

2. Újbánya város pecsétje. A térdeplő alak az ifjú I. Lajos

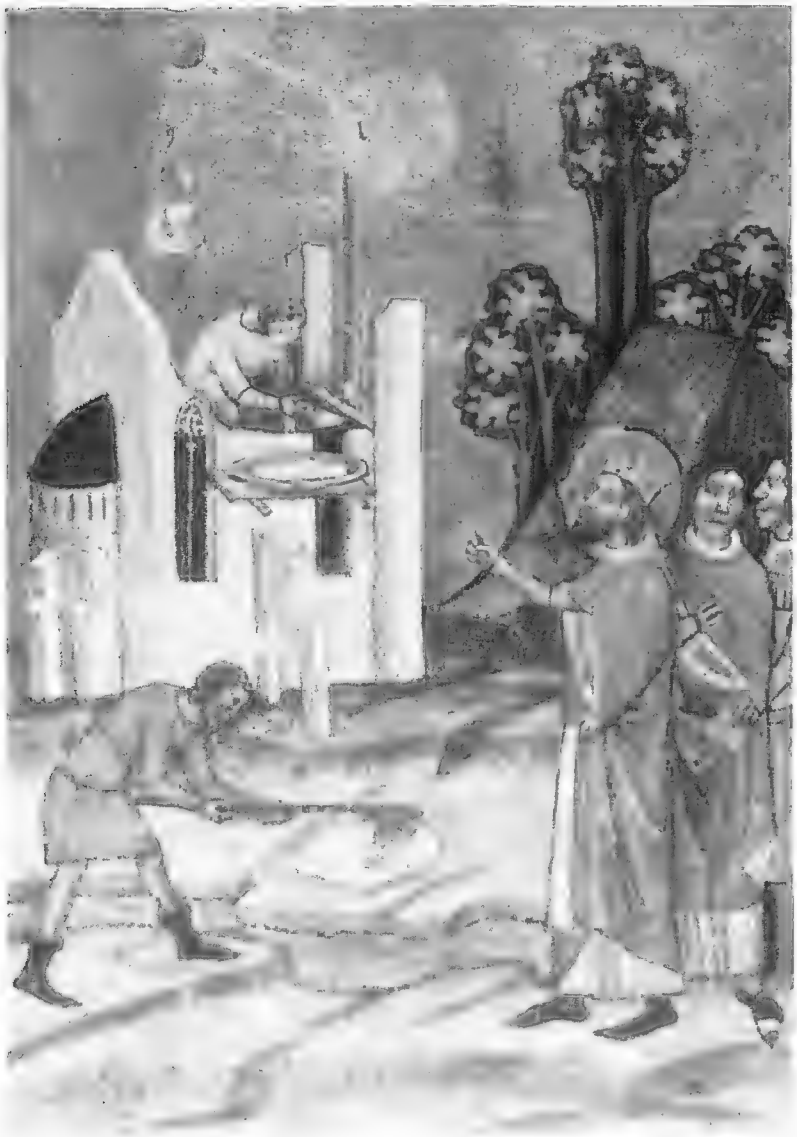

3. Az építőipar legkorábbi hazai ábrázolása a *Képes Krónika*ban

4. Tengeri kereskedelmi hajó az Adriáról. Részlet Szent Simeon zárai ezüstkoporsójáról

5. Táncjelenet. XIV. század végi falfestmény maradványa budai polgár házból (Táncsics M. u. 24.)

Ipar, kereskedelem, polgárság a XIV. században

6. Vándorkereskedő kínálja portékáját. Miniatúra XIV. századi kódexben

7. Kassai polgárasszony sírköve a XIV. századból

1. Lovagi párviadal a *Képes Krónika* ábrázolásában

2. Főúr familiárisai kíséretében. Az egykori liptószentmiklósi oltárkép részlete (XIV. század dereka)

3. Páncélos lovag címerképes hadizászlóval közel egykorú miniatúrán

4. Vadászat sólyommal és kutyával a *Képes Krónika* miniatúráján

Lovagi élet az Anjouk korában

5. Kürtjét fúvó vadász ábrázolása XIV. századi ezüst ivócsészén

6. Solymár XIV. századi kályhacsempén

A hadakozás új és régi formái

1. Szablya pallosmarkolattal és kard a *XIV. századból*

2. Páncélinges, sisakos vitéz a XIV. században karddal és pajzzsal. A *Képes Krónika* miniatúrája

3. Magyar lovassereg győzelme keleties sereg felett a *Képes Krónika* ábrázolásában

4. Páncélos lovagsereg várat ostromol a XIV. században. A *Képes Krónika* miniatúrája

5. Hadisátor legrégibb hazai ábrázolása a *Képes Krónikáb*an

6. Kun vitéz a XIV. században. Részlet a *Magyar Anjou Legendárium* miniatúrájából

1. A magyarországi gótikus szobrászat remeke: Kolozsvári Márton és György Szent György szobra (1373)

2. A László legenda a gelencei templom freskóján (1320–1330 körül)

3. A festő, Aquila János önábrázolása a mártonhelyi templomban (1382)

4. A László legenda részlete a bántornyai templomban (1383). Aquila János falfestménye

5. A soproni ferences kolostor gótikus káptalanterme (XIV. század első fele)

1. Zsigmond király (1387–1437) arcképe. Egykorú festmény

2. Zsigmond király nagypecsétje

4. A királyné, Cillei Borbála mint a Venus csillag megszemélyesítője. Tollrajz egykorú kódexlapon

Zsigmond kora

3. Zsigmond ivótülke a XV. század elejéről

5. A Zsigmond által alapított óbudai egyetem címere

6. Az első magyar nyelvű huszita bibliafordítás (1420 1430-as évek) szövegét a Müncheni-kódex őrzi →

7. Magyar parasztok ajándékot hoznak Zsigmond királynak. Egykorú tollrajz →

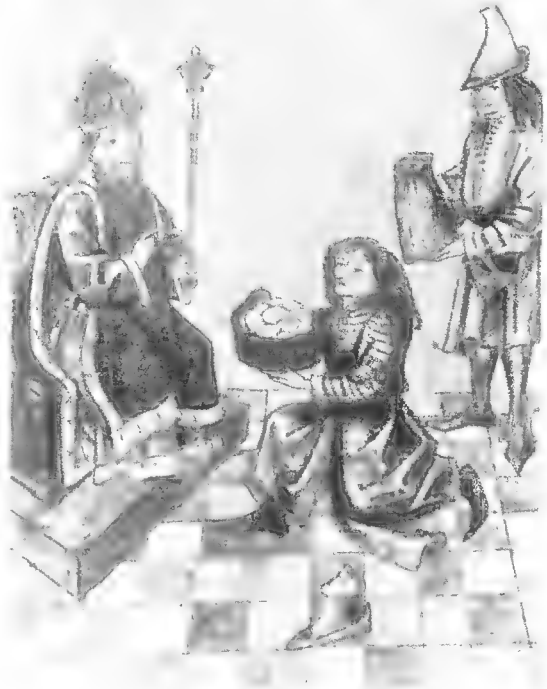

8. Cseh huszita harcosok fenyegető levele Bártfa városához. Kivégzett társaikért vérdíjat követelnek. A szöveg alatt képileg is ábrázolják a kilátásba helyezett megtorlást

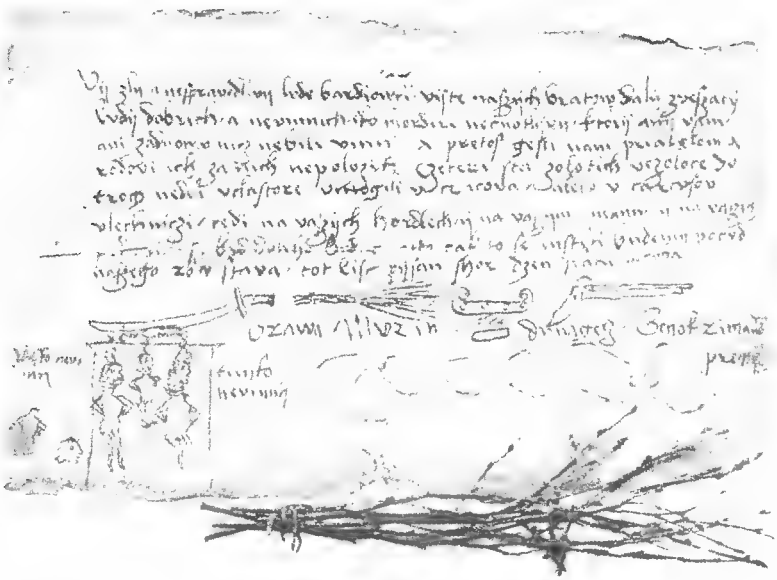

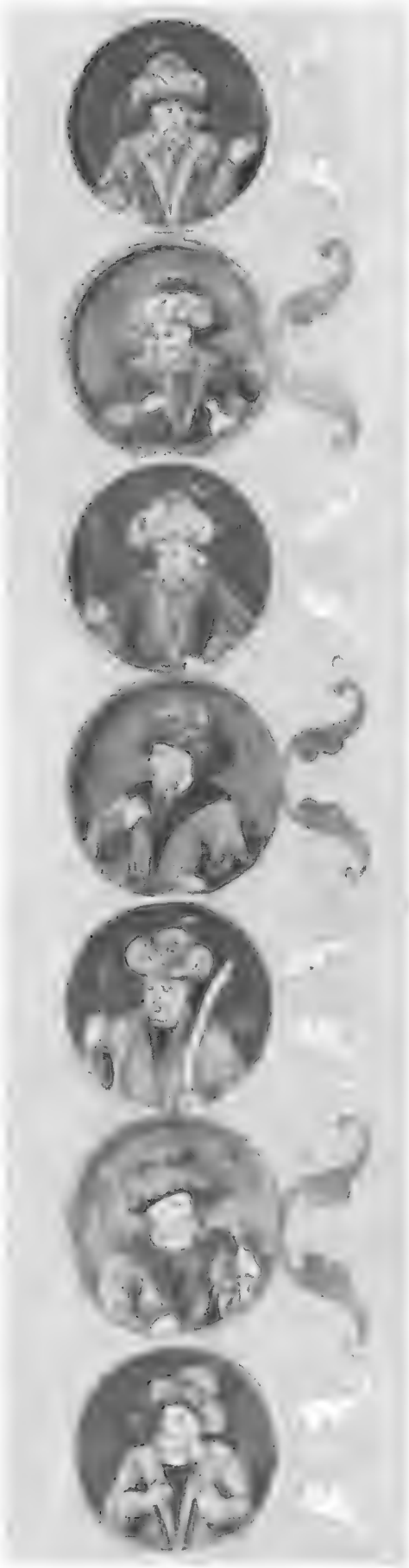

1. Török lovasok. XIV. századi török miniatúra

A török veszedelem kezdetei

2. A török szultánok Oszmántól (1288 1326) II. („Hódító") Mohamedig (1451–1481), Bizánc elfoglalójáig. Miniatúrák Petancius Ragusinus *Genealogia Turcorum Imperatorum* című II. Ulászlónak ajánlott művében

3. Ozorai Pipo (Filippo Scolari), a déli végek védelmének irányítója Zsigmond király szolgálatában. Egykorú olasz freskó Firenzében

4. Lovas vitéz képe Zsigmond király egyik dísznyergén

5. Zsigmond király páncélos sereg élén. Részlet Kolozsvári Tamás oltárképéről, Garamszentbenedekről (1427)

6. A király egyik elefántcsont faragványokkal ékített dísznyerge az 1430-as évekből

Hunyadi János és Vitéz János

1. Hunyadi János egyetlen közel egykorú – nem hiteles – képi ábrázolása a Thuróczy krónika brünni kiadásából (1488). Ismeretlen német mester fametszete

2. Vitéz János váradi püspök (később esztergomi érsek), Hunyadi barátja, tanácsadója, fiainak nevelője, levelezésének intézője. Az első magyar humanista kör megszervezője. (A kép felirata: *Lux Pannonie,* Magyarország világossága.) Miniatúra egykorú kódexben

3. Hunyadi szülőhelye, Vajdahunyad vára

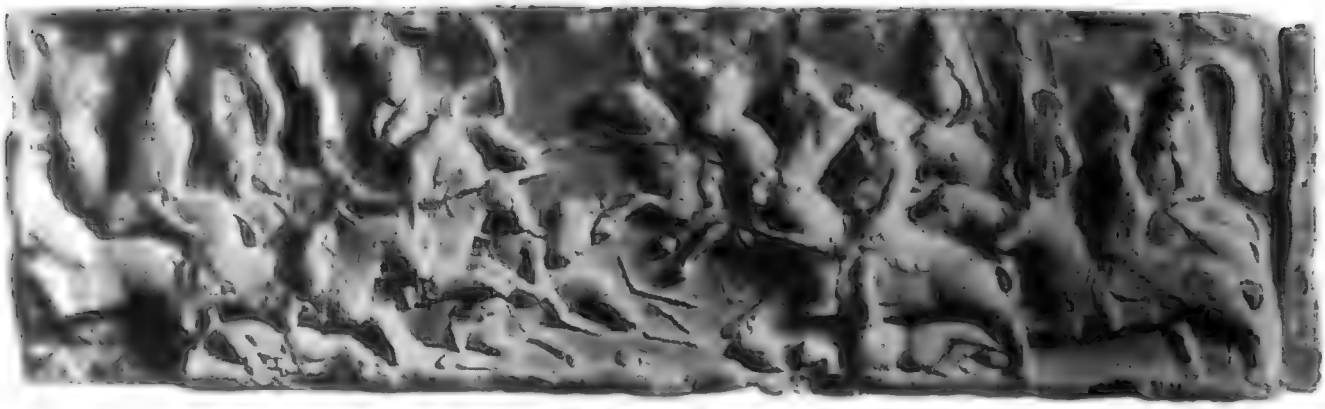

4. Törökök és magyarok összecsapása. Dombormű Hunyadi János kőkoporsójának oldallapján az 1460-as évekből

5. Hunyadi János címere (1453)

6. Vitéz János síremléke Esztergomban (Az arc részben XIX. századi kiegészítés)

7. Vitéz János aláírása

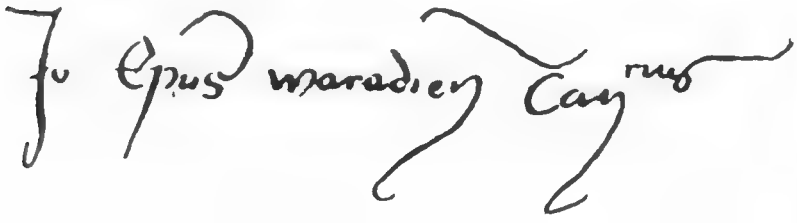

1. Magyar lovasok török foglyokat kísérnek. Dombormű Hunyadi János kőkoporsójának oldallapján

Hunyadi és a török

2. Sebesült vitéz várfalon. Címerkép (1432)

3. Gyalogos vitéz páncélingben Hunyadi János címeradományán (1448). A címeralak magát az adományost, Berekszói Pétert ábrázolja, aki a várnai csatában (1444) Hunyadit kimentette a janicsárok gyűrűjéből

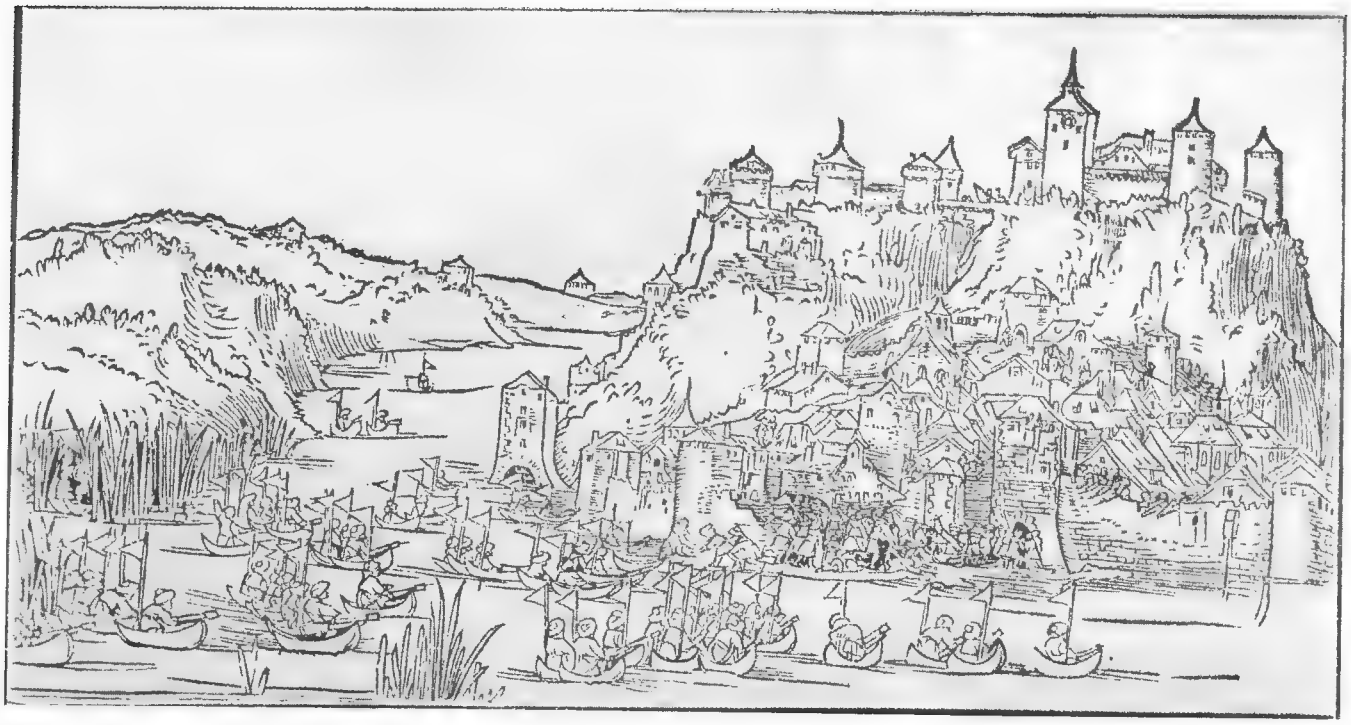

4. A nagy győzelem (1456. július 3–22.) színtere, Nándorfehérvár. XVI. századi metszet

5. Hunyadi János síremléke
a gyulafehérvári székesegyházban

6. A Nándorfehérvár alól elűzött
II. Mohamed szultán két kardja

IV. Az állami centralizáció kísérlete és bukása. Mátyástól Mohácsig (1458–1526)

Az egykorú feudális állam két módon gyarapíthatta erejét. Egyrészt a kormányzati apparátus központosítása, a nagyúri befolyás visszaszorítása, a meglevő erők jobb kihasználása útján. Másrészt dinasztikus uniókkal, összetett monarchiák létrehozásával, újabb szomszédos országok, tartományok megszerzésével. Mátyás király (1458–1490) kormányzata mindkettőt megkísérelte. S azért kísérelhette meg, mert valami módon mindkét megoldás a fejlődés irányába esett. Fejezetünk kezdő, politikai szakaszának képei e kettős kísérletet próbálják jelezni.

A nyugati országok példája jól mutatja, hogy a központosítás, több nemzedéken át, egymást követő, abszolutista uralkodók műveként, a fejlődés feljebb vezető, fontos lépcsőfoka volt. Franciaország a XV. század elején kis, feudális tartományok halmazából állt, megannyi külön hűbérúr alatt. Egyesítését, nehéz küzdelmekkel, XI. Lajos kezdte meg 1461 után. S ezt nemzedékeken át folytatták utódai. Így lett XIV. Lajos Franciaországa, két évszázad múlva, az egységes abszolút monarchia európai mintaállama. E folyamat során az uralkodó igyekszik központi hatalmát a feudális urak, nemesek politikai befolyásától függetleníteni, az eddig általuk végzett igazgatási teendőket új, szakképzett állami apparátus kezébe adni, a jogügyeket hivatásos bírákra bízni, új adórendszert kiépíteni és állandó zsoldos hadsereget tartani, amely már csak az ő parancsának engedelmeskedik. Ez persze úgy vált lehetővé, hogy az uralkodó támaszra találhatott a gazdaságilag erősödő városi, polgári rétegekben.

Magyarországon is voltak városok, de a gazdasági-társadalmi struktúra viszonylagos fejletlensége mégis kisebb mértékben adta meg a központosítás feltételeit. A hiányokat a külső nyomásnak, a fenyegetettség tudatának, a politikai ügyességnek kellett pótolnia. S ez mindig nehéz. Még nehezebb, ha az elején még kiskorú, alig 16 éves fiúnak kell a kezét megkötő nagyurakkal, köztük saját rokonaival megmérkőznie. Mátyásnak mégis sikerült saját központi hatalmát megszilárdítania, állami jövedelmeit új adórendszerrel a korábbiak többszörösére emelnie, és így egy már nagyrészt zsoldosokból álló és már némi tüzérséggel is felszerelt, állandó hadsereget is tartania. Az adóterhekről, igaz, sok panasz hangzik el. De a legsúlyosabb adó is alighanem könnyebben volt elviselhető, mint a török alternatíva, amely az utódoknak jutott: az alávetettség, kiraboltatás és halál. A központosítást szolgálta a királyi tanács és az udvari kancellária átszervezése, a nagyurak befolyásának csökkentése, egyszerűbb származású szakemberek alkalmazása. Reformjait Mátyás „örökös és megváltoztathatatlan" alapvetésnek szánt, nagy törvénykönyvében (1486) foglalta össze, amelyik egyik képünkön is látható. Biztosította a jobbágyok szabad költözését. Támogatta a mezővárosok emelkedését. A nagyurakkal szemben, jobb híján, a köznemesség politikai érvényesülését is egyengette, bár ez, mint szintén feudális erő, utóbb rossz irányban is alkalmazhatónak bizonyult.

A törökkel szemben, kifelé, Mátyás az első időkben az aktív védekezést folytatta. Erre vall Jajca elfoglalása a messzi Boszniában (1463), a török beütők visszaverése Kenyérmezőnél (1471), a román fejedelemségeknek nyújtott segítség (1475), és a Száva mellett a magyar végvonal közelében épült török erősség,

Szabács megvívása (1476). A déli védelmi vonalat ezután is, mindvégig szilárdan kezében tartotta. Közben azonban mind nyilvánvalóbbá vált, hogy Magyarországnak, ha divatja múlt külföldi keresztes hadakra már nem számíthat, ajánlatos lesz közvetlen szomszédaiban valahogy támaszt keresnie.

Amióta a török fenyegetés a XIV. században feltűnt a szemhatáron, egyre gyakrabban fordult már elő, hogy Kelet-Közép-Európa országai egymással perszonáluniós kapcsolatba léptek, egyazon uralkodó alatt. Eddig is volt már magyar–lengyel, magyar–cseh, sőt magyar–cseh–osztrák kapcsolat. Mivel a délkeleti szerb és román erők gyakorlatilag már a szultán hatókörébe estek, a súlypont nyugatabbra tolódott, s egyben olyan, valamivel fejlettebb területek felé, ahol a központosításnak is több lehetősége volt. A cseh, magyar és lengyel uralkodók mellett mind nagyobbra nőtt az osztrák főhercegek súlya, annyival is inkább, mivel a Habsburg-házból kerültek ki a német-római császárok is. A jelek azt mutatták, hogy Európa e táján egy nagyobb, soknemzetiségű, összetett monarchia van kialakulóban. A kérdés inkább csak az volt, hogy ez milyen változatban fog megszületni. Három elképzelés mérkőzött egymással a XV–XVI. század fordulóján. Három dinasztia: a Hunyadiaké, a Habsburgoké és a Jagellóké. Ha úgy tetszik: három, sőt négy központ: Buda, Bécs, Prága és Krakkó.

Így talán jobban megértjük, hogy Mátyás 1468-ban előbb a cseh trón megszerzéséhez fogott, az olmützi békében (1479) biztosította uralmát Sziléziában, amelynek gazdag városait különösen fontosnak tartotta, és közben már 1477-től folytatta az osztrák háborút a Habsburgok ellen, akik eleve, szándékától függetlenül is versenytársai voltak, és Magyarországot akarták megszerezni. S jobban megértjük, hogy mit jelképez egyik tablónkon a Bécs elfoglalásáról (1485) készült egykorú ábrázolás. Öt év múlva itt, Bécsben halt meg Mátyás király.

Mintha az alkonyi nap fénye, mielőtt a torlódó viharfelhőkbe buknék, még egyszer, búcsúzóul felragyogna: a késő középkori országot, népének életét, minden korábbinál világosabban látjuk. Részleteit is pontosabban, mindazzal együtt, ami nemsokára örökre, folytatás nélkül eltűnik a rázúduló éjszakában. A magyarázat egyszerű: forrásanyagunk fejlettebb és gazdagabb a korábbinál, írásban s ábrázolásban egyaránt. A külföld figyelme is felénk fordul, előbb a sikerek, majd a közelgő katasztrófa miatt. Az ország gazdasága, társadalma, amely most kezd keservesebb, kerülő útra lépni, a század végén felújuló feudális anarchiában, megrázkódtatások közt is lassan tovább halad.

Az egykorú mindennapok képeit lapozva veszünk e régi országtól búcsút mi is. Látunk ekét, szerszámokat, vízimalmot, borkészítési módokat, amelyeknek akkor, ha lehet, még nagyobb jelentősége volt. Parasztházat, istállóval, óllal, ballagó ökörfogattal, juhászokat, szekeret és gabonával rakott hajót. Takácsműhelyt, kereskedőt, vásári mulattatót és kórházat a városokban. Lovagot páncélban, udvari díszebédet, táncoló előkelőket, feudális főurat s nemest, aki mind úgy képzelte, hogy neki áll a világ. Sok részletet, amelyből, még több mással együtt, az egykorú élet egésze összeáll. Az emberi élet körforgása, amely minden nemzedékben újra indul, itt is a születés, szerelem, házasság, betegség,

halál nagy állomásain át vezet. Szavakkal mindehhez hozzátehetjük, hogy Európa nyugati és keleti részének fejlődési útja ekkor, a XVI. század küszöbén kezd egymástól távolodni. Kelet ekkor indul arra a hosszú és keserves kerülőre, amelyet késői feudalizmus név alatt, a következő fejezetben fogunk majd jellemezni. De azt sem árt a másik oldalon jeleznünk, hogy a tárgyi, építészeti emlékek nagy része a régi ország azon északi és nyugati peremvidékéről való, amelyet utóbb nem öntött el a török áradat. A déli részeken falvak százai, gazdag és népes mezővárosok tűntek el annyira, hogy nyomukat, emléküket sem könnyű felfedezni. Magyarországon a XV–XVI. század fordulóján kereken 4 millió, vagyis nagyjából annyi ember élt, mint az egykorú Angliában. Az elpusztult Buda régi házaiból azokat sikerült régészeinknek gondos munkával rekonstruálni, amelyek rommá lett maradványairól a második világháború vihara söpörte el azt, ami a XVIII. század óta rájuk épült. A budai királyi palota feltárt maradványait, töredékeit, reneszánsz kődíszeit, mennyezetrészeit, majolika padlójának darabjait is a helyszínen berendezett múzeumban szakszerűen feltárva szemlélheti a késő utókor. De gondolhat, közben, egy hosszú időszak sötét hallgatására is. Mátyás visegrádi reneszánsz palotáját, a Duna mellett, udvarán a vörös márvány szökőkúttal, amely, ha igaz, ünnepi alkalommal víz helyett borral működött, úgy eltüntette a pusztulás időszaka és a rászakadt hegyoldal, hogy történészeink sokáig meglétét sem hitték el Oláh Miklósnak, aki ifjú apródként látta, majd Mohács után, külföldön, emlékei közt leírta. Ennek maradványait is a legutóbbi évtizedek során tárták fel régészeink.

Ezzel már el is értünk az egykorú művelődés problémáihoz. Azt, hogy a reneszánsz építészet a Jagelló-kor zavarai között is milyen kitűnő alkotásokat produkált, a bártfai városháza és az esztergomi Bakócz-kápolna is mutatja képeinken. Ugyanezt vallják a Lőcsei Pál mester szoborművei városa főtemplomában, valamint M. S. mester oltárképei, amelyek az egykorú társadalom nem egy vonását adják vissza elevenen és színesen, és amelyeket ma az esztergomi gyűjteményben csodálhat meg a késő utókor. A szellemi művelődés új lendületét mutatta Mátyás alatt a humanizmus felvirágzása, külföldi és hazai művelőinek közös eredményeként. Az utóbbiak közül Janus Pannoniust (1434–1472), a hazai latin költészet nagy tehetségét, Vitéz János unokaöccsét kell kiemelnünk. Az előbbiek egyike, Petrus Ransanus, képünkön is látható, amint átadja Magyarország történetéről írt munkáját. De említhetjük Antonio Bonfinit is, aki Mátyás megbízásából dolgozta fel szintén e témát, és utóbb számos további nemzedék mintája, forrása lett. Mátyás híres Corvina-könyvtára, Budán, ahonnan annyifelé kallódott utóbb, még kéziratos kódexeket tartalmazott. Kéziratos volt az egyre növekvő magyar nyelvű kódexirodalom is. De voltak már nyomtatott műveink. Első a sorban, idehaza, a Budai Krónika (1473) volt, amely Hess András budai nyomdájában készült. Thuróczy János latin nyelvű magyar krónikája, amely a Hunyadi-ház dicséretét a köznemesi szittya öntudattal kapcsolta össze, Brünnben és Augsburgban látott napvilágot (1488). S mint újabb, de megint nem hosszú életű kísérlet, Mátyás elhatározásából most Pozsonyban alakult egyetem.

Mátyás király meghalt. Záró politikai szakaszunk ezzel indul. Mindig veszélyes, ha a politikai erők kellő egyensúlyát egyéni nagy tehetség s egy viszonylag kis garnitúra beavatkozása tudja csak biztosítani. Mátyás után a hazai feudális, nagyúri, nemesi erők felülkerekedtek és semmivé tették a központosító kísérlet és monarchia-szervezés Hunyadi-féle változatának eredményeit. A főurak II. Ulászló (1490–1516) személyében oly királyt választottak, aki ugyan a lengyel Jagelló-ház tagja s egyben Csehország királya volt, de akinek valóban „markukban tartották üstökét". Pénztelen udvar, zabolátlan, kapzsi főurak, zajongó, rendetlen és ugyancsak retrográd köznemesség, mindezek párt- és frakcióharcai a feudális anarchia és ököljog jegyében: részletek helyett ennyi is jelzi a lényeget. Rossz a rosszal versengett a feudális uralkodó osztályon belül. Az új terhek, fokozódó elnyomás alá kényszerülő, tiltakozó parasztok, alföldi mezővárosok, Cegléd és társai, Dózsa György parasztháborújában (1514) keresték a szabadulást, az igazságot és a kivezető utat. A belső háború fellángolt, majd szinte elkerülhetetlenül elbukott. Vezetőin szadista kegyetlenséggel állt bosszút a feudális reakció nevében az a Szapolyai János, köznemesek nagybirtokos vezére, aki életében csak egyszer, akkor mutatott erélyt, midőn magyar parasztvezért volt módjában tüzes trónra ültetnie. Nemesi ihletésű régi történetírásunk hosszan élő, feudális hagyományára vall, hogy e Szapolyai pártját nevezte, ekkor, „nemzetinek". S azt a jogtudós Werbőczy Istvánt nagy államférfinak, aki a hazai feudális jogot összefoglaló, emlékezetes *Hármaskönyvé*be is beépítette a parasztok ellen hozott bosszúálló törvények intézkedéseit, és akinek politikai látókörét eléggé jellemzi két vonás: ötlete, hogy Luthert ő majd lebeszéli a reformációról, és naivitása, amellyel sem ekkor, sem utóbb nem volt képes meglátni a török veszély realitásait.

A központosító kísérlet elbukott, és vele, az adott helyzetben, az utolsó kísérlet is. A folyamat másutt sem volt rövid. A siker nyugaton sem jött azonnal. A feudális uralkodó osztály sehol nem angyalokból állt. De a dolgot újra kezdeni, a hullámvölgyet kivárni, a kísérletet újból előkészíteni, talán még nehezebb feltételek között: erre Magyarországon nem volt már idő. A külföldi megfigyelők jelentései egyre jelzik, hogy Magyarország az új, nagy támadásnak nem tud majd ellenállni. A parasztság elnyomása és a feudális anarchia meggyengítette a belső erőket. A déli végvonal szétzilálódott. 1521-ben elesett Nándorfehérvár. Egy fél évtized múlva, 1526. aug. 29-én pedig a mohácsi mezőn, kis sereg élén, elesett az ifjú II. Lajos király (1516–1526), és elbukott a középkor egységes és független magyar állama.

Az ifjú Mátyás király

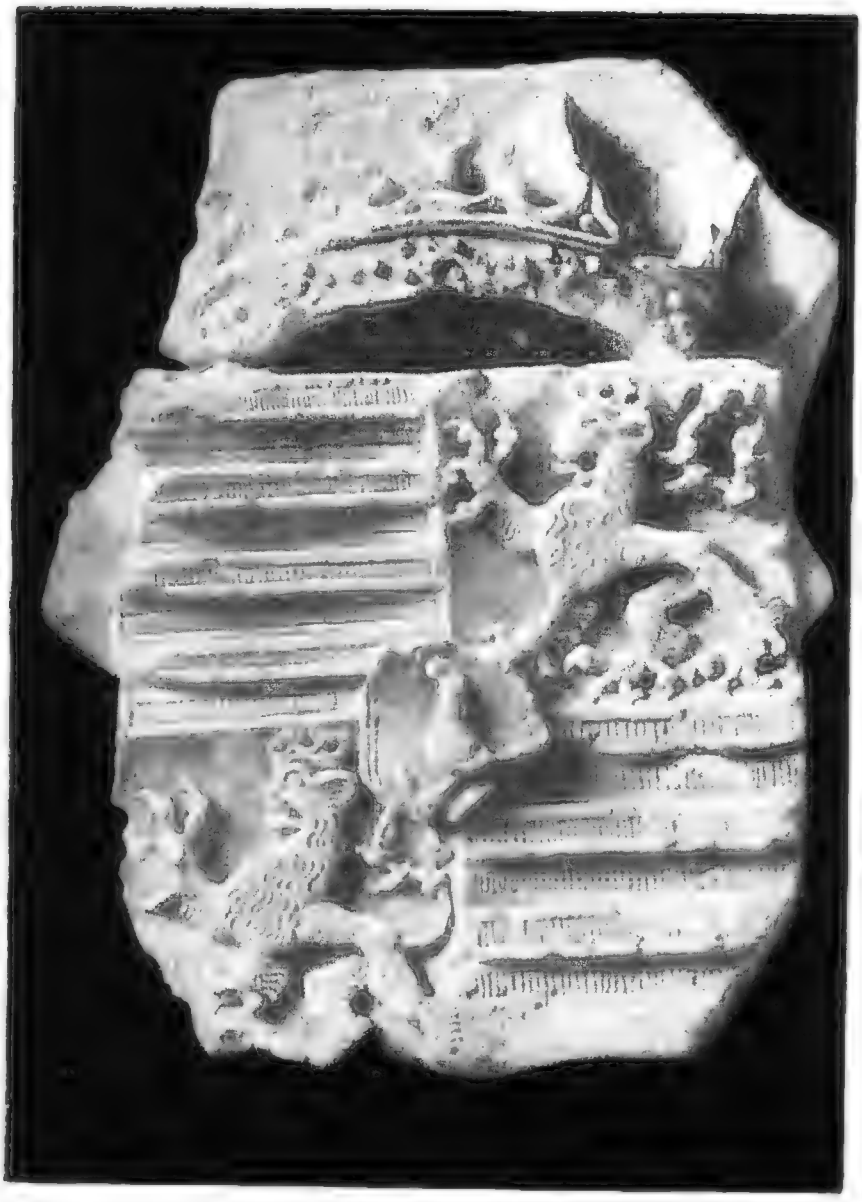

←
1. Az ifjú Mátyás mellszobra. Lombard művész munkája 1465 körül

2. Mátyás király nagy felségpecsétje

3. Mátyás király (1458–1490) címere. Kőfaragvány a budai Várpalotából →

4. A budai Várpalota és a város déli része. Michael Wohlgemuth rajza az 1470-es években készült

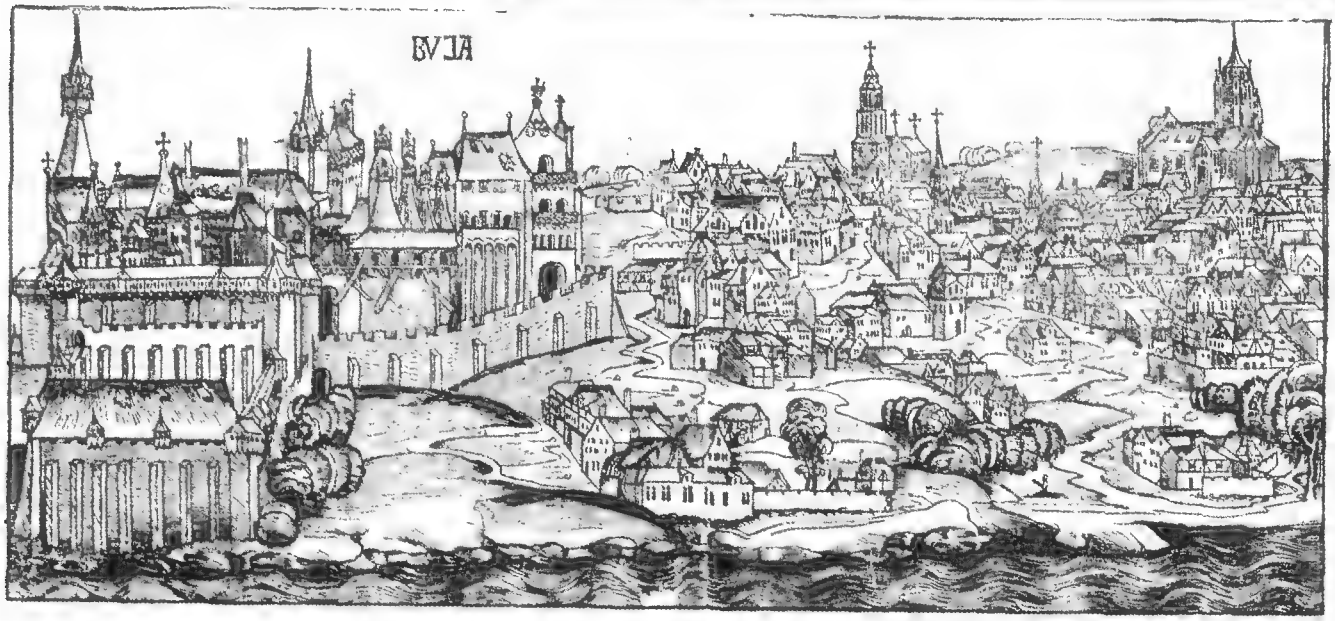

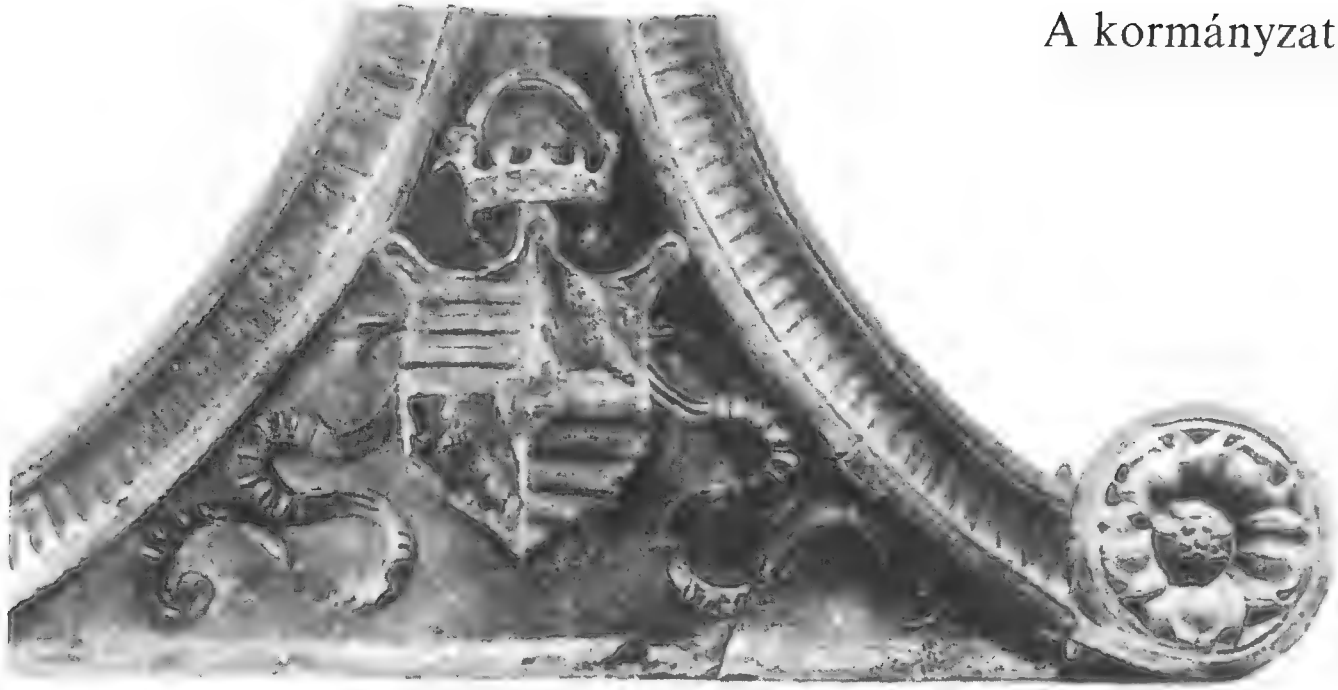

1. Oromzat Mátyás király címerével a budai palotából

2. A reneszánsz uralkodó. Mátyás 1485–1490 közt készült dombormű ve, lombard mester munkája

3. Mátyás király aranybullája

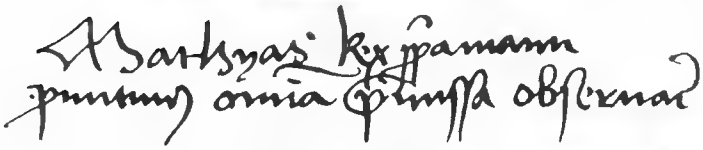

4. Mátyás saját kezű aláírása (1459)

5. Mátyás 1486. évi törvénykönyvének címlapja

6. Mátyás hatalma csúcsán. Emlékmű a bautzeni Ortenburg vár kaputornyán (1486)

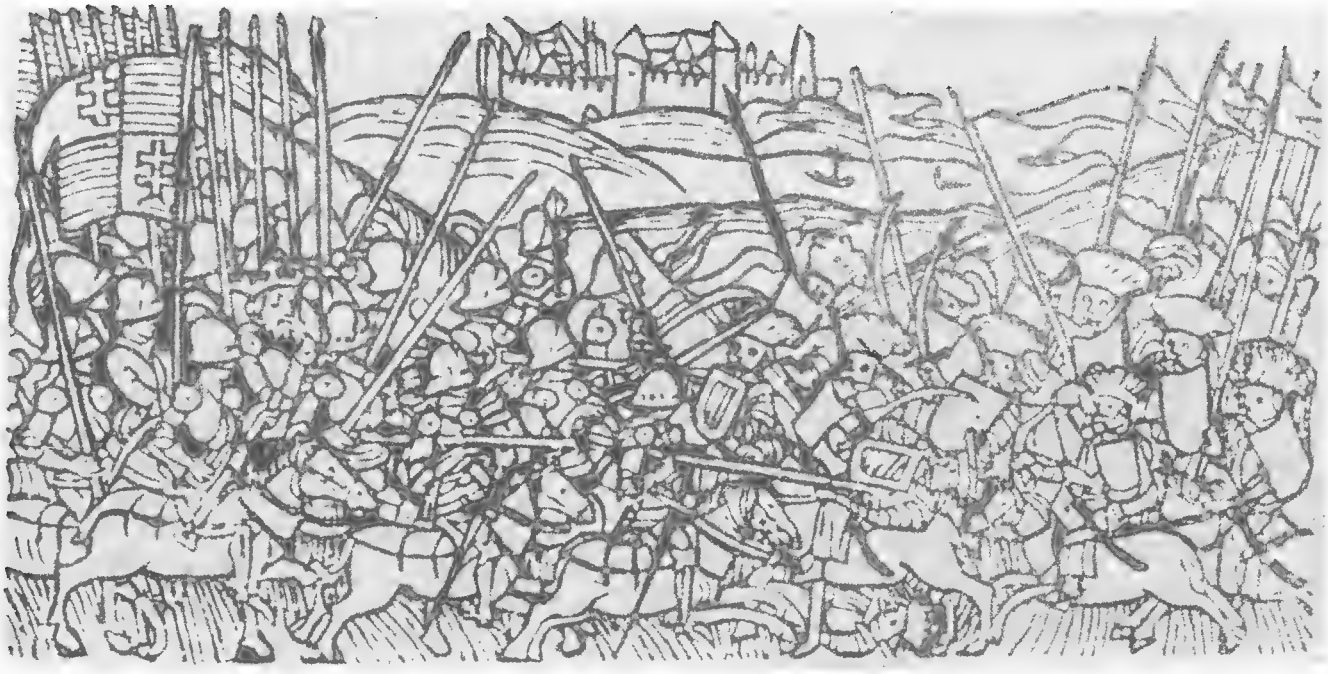

1. Magyar és török sereg összecsapása. Metszet Thuróczy krónikájának 1488. évi augsburgi kiadásából

2. Kinizsi Pál páncélinge

3. II. Bajazid szultán. Mátyás kortársa és ellenfele. Miniatúra Petancius Ragusinus közel egykorú művében

Mátyás és a török

4. Pajzs Mátyás nevének kezdőbetűjével

5. Kinizsi Pál nagyvázsonyi síremlékének töredéke →

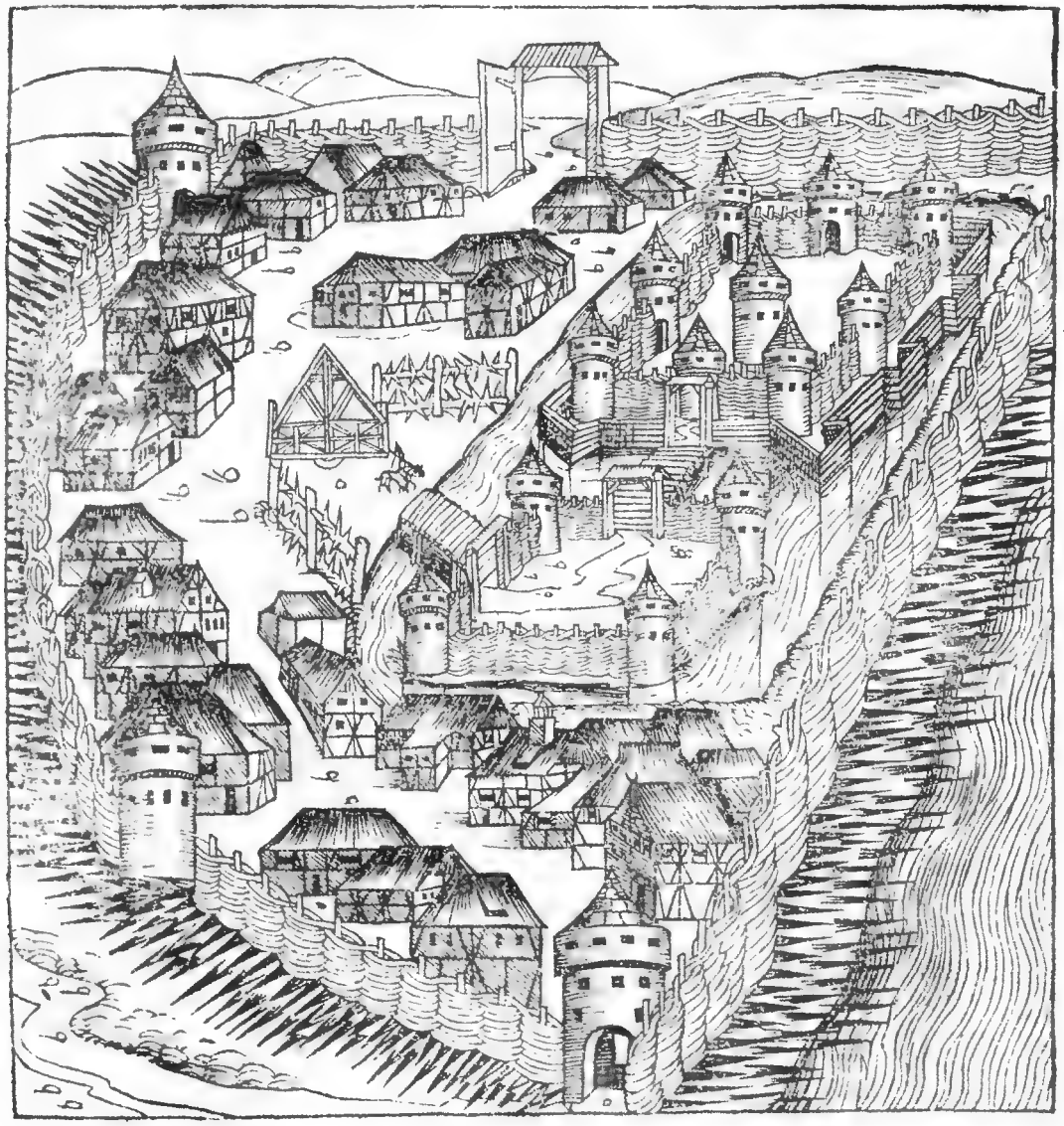

6. Szabács látképe. Mátyás 1476. február 15-én vívta meg a várat. Metszet Hartmann Schedel *Világkrónikájában*

1. Lovagseregek felvonulása és összecsapása. Miniatúra Mátyás számára készült kódexben (1489–1490)

2. Királyi főtábornagy a XV. században. Színezett ceruzarajz egykorú kártyalapon

3. Csapatvezető képe közel egykorú (1511) metszeten

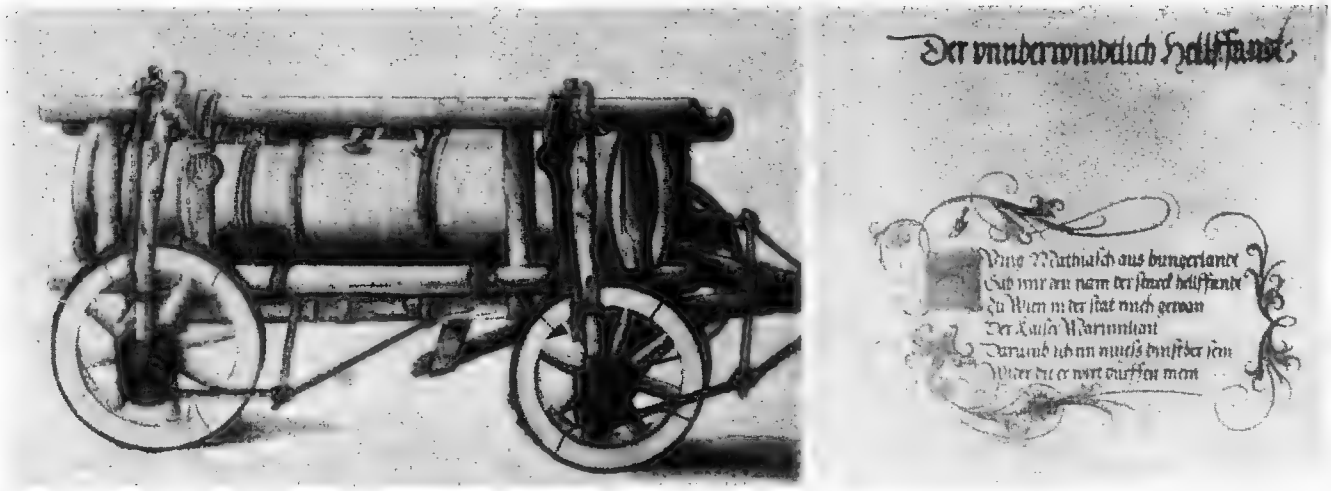

4. Mátyás király „Elefánt" nevű ágyúja. Miniatúra Miksa császár *Zeugbuch*jában

5. Páncélos gyalogos számszeríjjal. Címerkép (1460)

A hadakozás

6. Toronyostromhoz csiga segítségével szabályozható szerkezet, tervrajz egy Corvinában

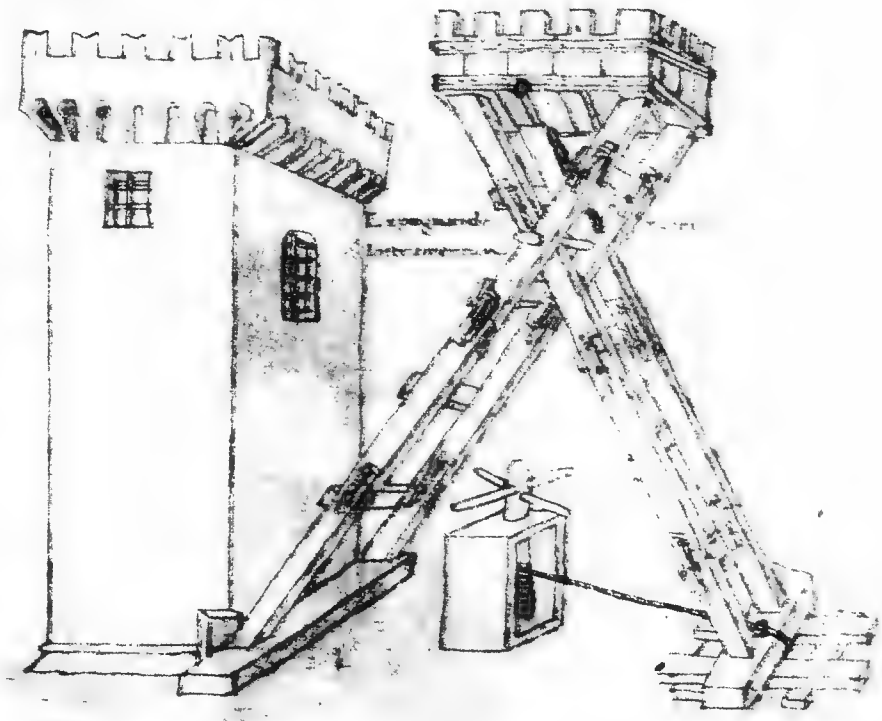

7. Sisak és páncél Mátyás korából

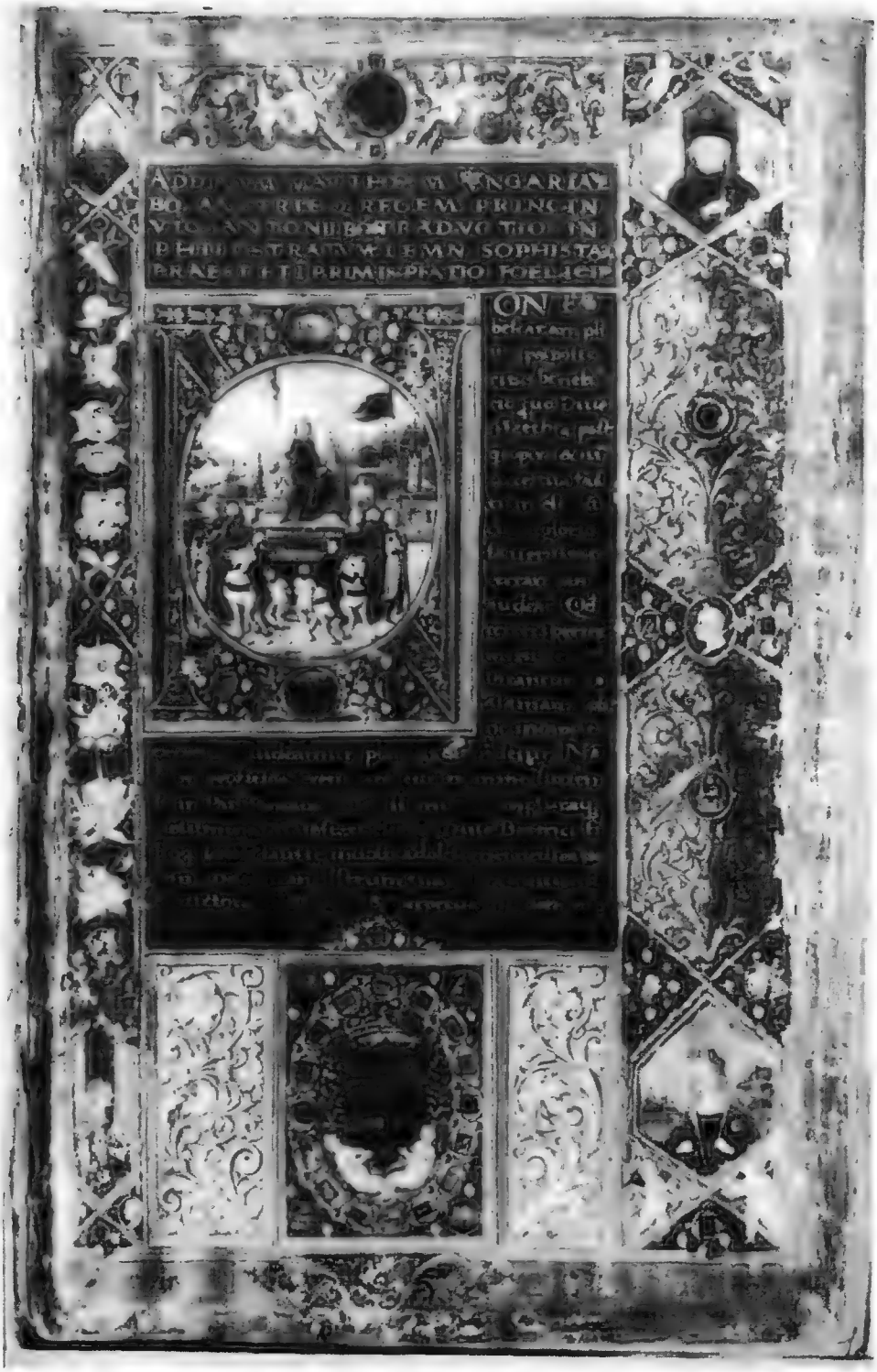

1. Mátyás 1485-ben foglalta el Bécset. Ebből az alkalomból készült a Philostratus-kódex címlapja. A hódoltatást jelképező allegorikus jelenet központjában az ifjú Corvin János áll. A jobb oldali felső képen Bonfini képmása, alul Mátyás összetett (magyar, cseh, osztrák, morva) címere, középen a Hunyadi-ház hollójával

2. Mátyás győzelmi emlékérmének elő- és hátlapja

3. Mátyás lovaggá avatja Melchior Russ svájci követet. Egykorú luzerni krónikából

4. Mátyás arcképe 1470 körül. Andrea Mantegna festményéről XVI. századi másolat

5. Corvin János, Mátyás és VIII. Károly francia király. Részlet Mátyás bibliájának miniatúrájából

Rendek és osztályok a XV. század közepén

1. Magyarország XV. század közepén készített Európa-térképen. (Az arányok még torzak)

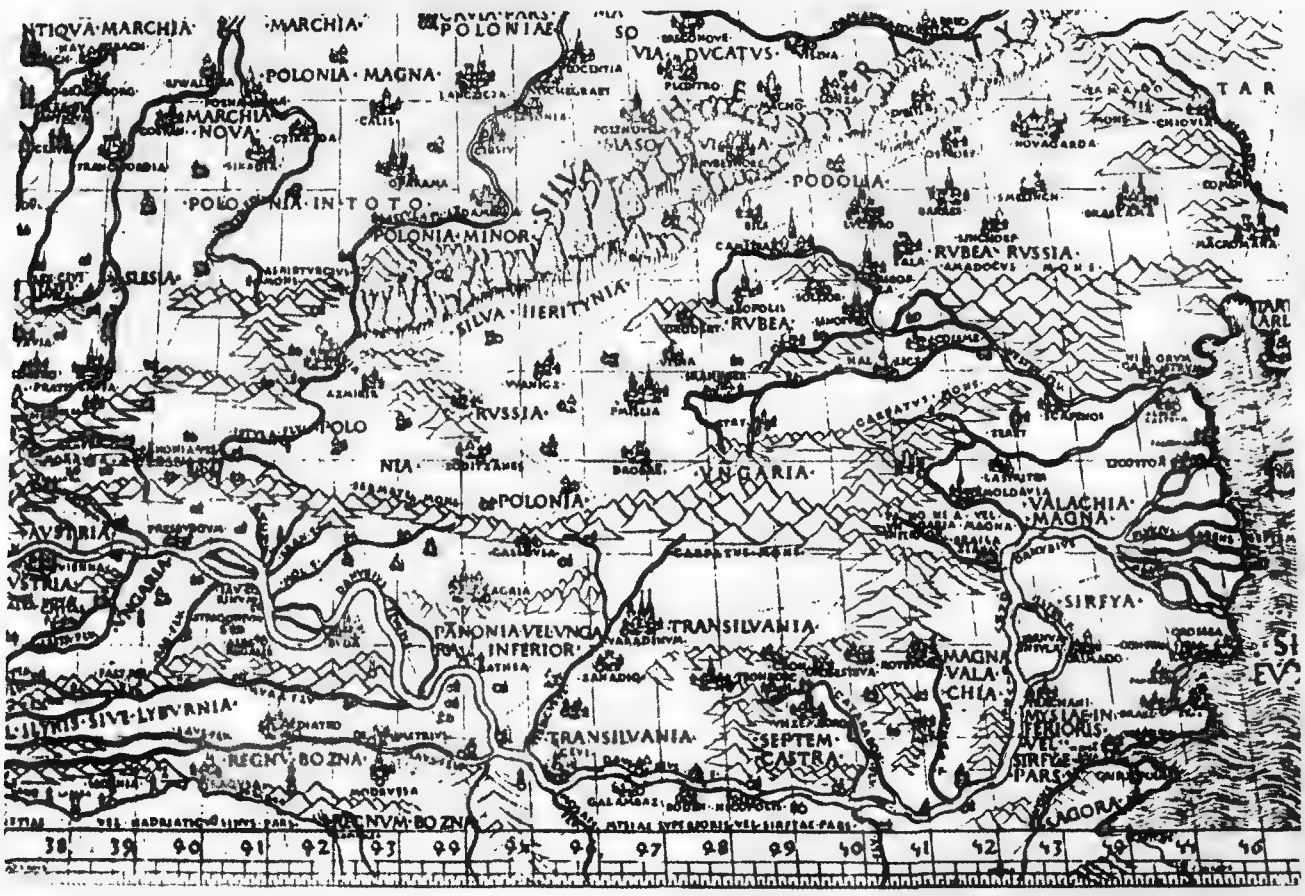

2. Főpap. Széchi Dénes esztergomi érsek síremléke (1467)

3. Főúr. Szentgyörgyi és Bazini György gróf síremléke (1467)

5. Polgár. XV. századi faszobor a kassai dómból

4. Köznemes. Címerkép (1526)

6. Jobbágy. Kalendáriumkép a XV. századból

Mezőgazdaság a késő középkorban

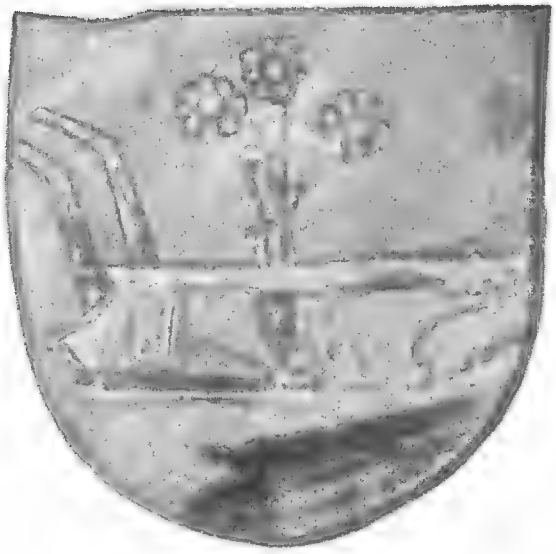

1. Az eke legrégibb magyarországi megörökítése címerképen (1456)

2. Aratás ábrázolása XV. századi kalendáriumban

3. A földművelés szerszámai a XV. században:

ösztöke (1), sarló (2, 3), kaszaüllő (4, 5), kaszakalapács (6), nádvágó töredéke (7), fenőkő (8), fejsze (9, 11), ásópapucs töredéke (10). Leletek a túrkevei mórici ásatásokból

4. Őrlőkövek a túrkeve mórici ásatásokból

5. Vízimalom. Fogadalmi kép részlete a XVI. század elejéről

6. Különféle borfajták elkészítési módja. Szöveg és illusztrációk Mátyás könyvtárának az *Encyclopaedia Medica* című kódexéből

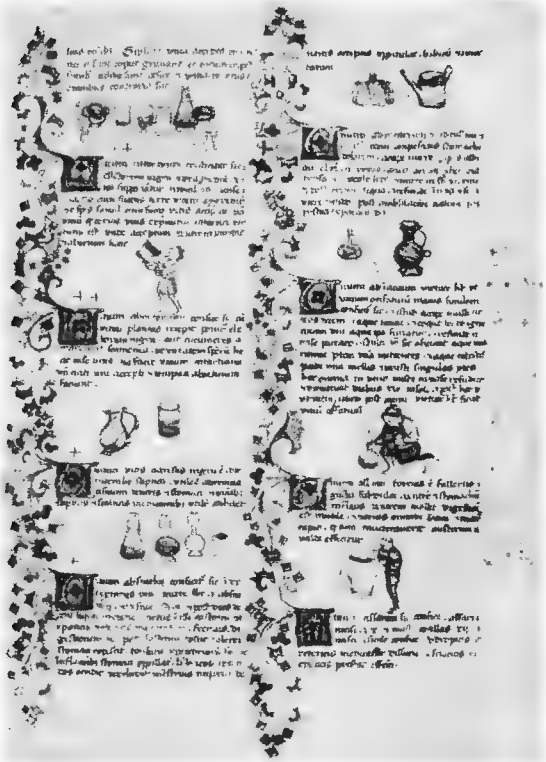

7. Szőlőtaposás. Kalendáriumkép a XV. század végéről

1. Juhászok egy berzenkei oltárképen (1450 körül)

2. Paraszthá z tornáca. Részlet egy szepeshelyi oltárképről (1480–1490 körül)

3. Vadkanvadászat kutyákkal. *Miniatúra a Kálmánchehi-breviáriumban*

4. Úrbéri járandóságaikat beszolgáltató parasztok a XV. században. Egykorú metszet

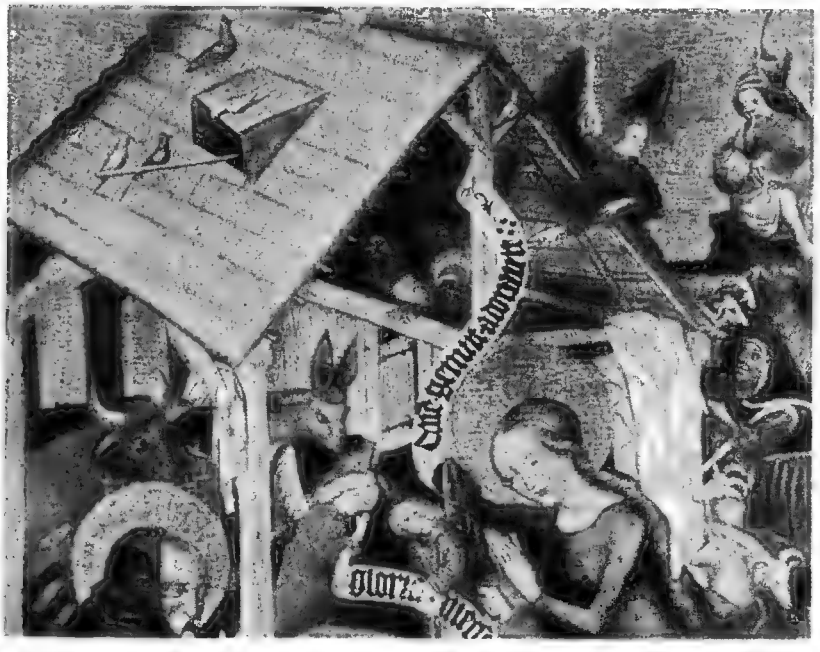

5. Istálló és ól a XV. században. Részlet oltárképről

6. Ökörfogat. Részlet Jakabfalvi Mester oltárképéről (1480)

Ipar, kereskedelem

1. Bányamű. Részlet egy rozsnyói fogadalmi képen (1513)

2. Takácsműhely a XV. században. Egykorú metszet

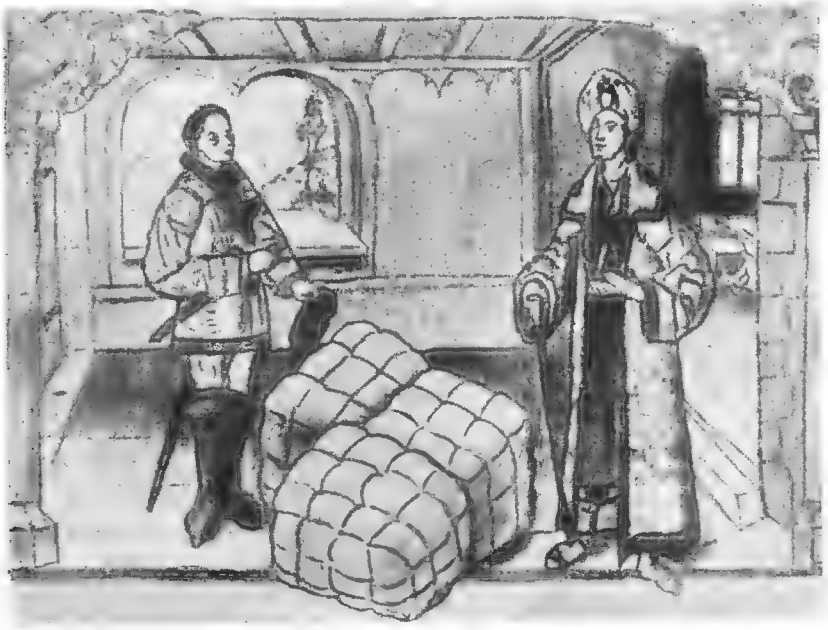

3. Nagykereskedő a középkor végén. Miniatúra 1500 táján készült kódexben

4. Gabonaszállító hajó érkezése. Részlet Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki oltárképéről (1427)

5. Pénzváltó. Részlet a Corvin *Antiphonale* miniatúrájából

6. Hordószekér. Részlet a jánosréti főoltár képéről

7. Kereskedelmi hajó, a nagyszalóki Szent Miklós-oltárkép egyik képén (1503)

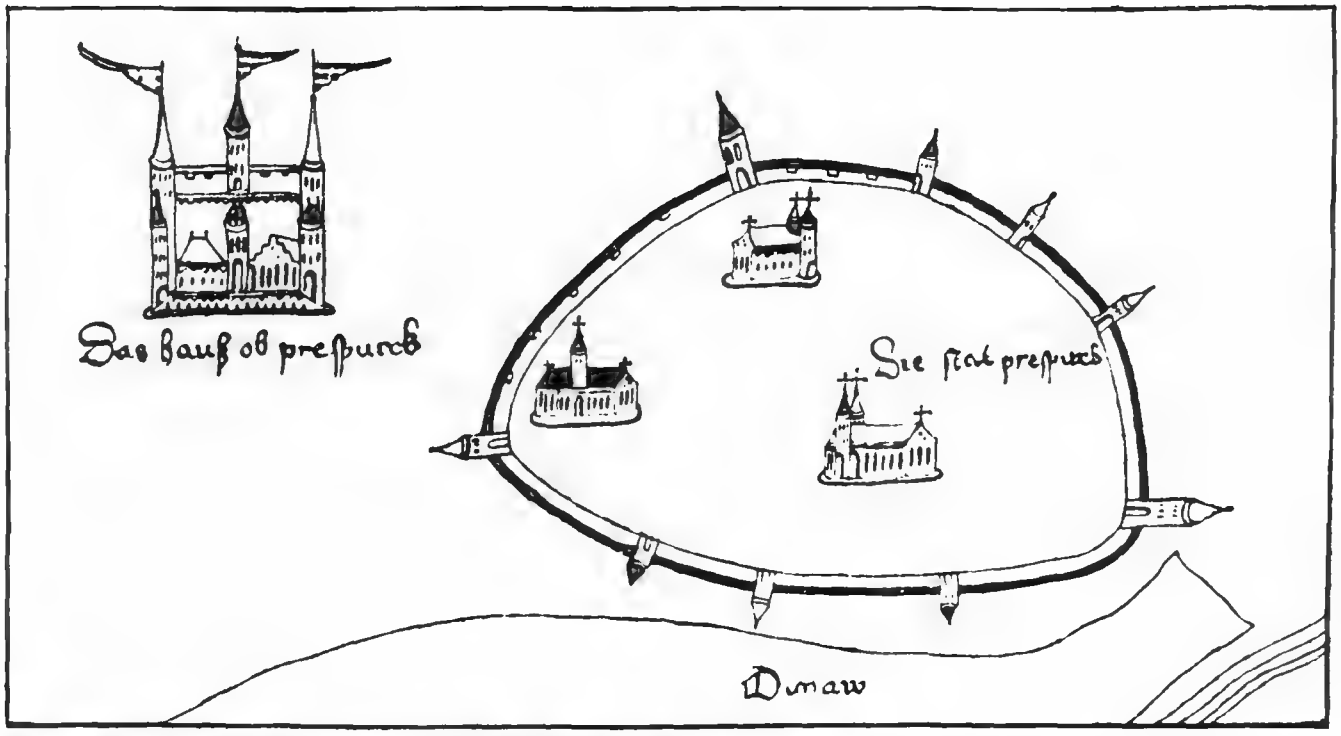

1. Pozsony városának és várának XV. századi sematikus térképe

2. Polgárasszony otthonában. Oltárkép a XV. század második feléből

3. Közrendű polgárok. Részlet a szászfalvai oltárképről (1460 körül)

4. Bártfa város XV. századi számadáskönyvének borítólapja

5. Egy középkori város madártávlatból a XV–XVI. század fordulóján. Bártfa makettje

1. Szepességi utca a XVI. század elején. Részlet oltárképről

2. Kassa gótikus főtemploma, a Szent Erzsébet-székesegyház (XIV–XV. század)

3. Helyreállított középkori lakóházak Budán, az Országház (egykor Olasz) utcában

5. Helyreállított középkori ház Sopronban, az Új utcában

6. Helyreállított XV. századi gótikus zsinagóga Sopronban

4. A kassai dóm egyik kőfaragó-építőmesterének, Kassai Istvánnak önarcképe a bártfai templom egyik gyámkövén

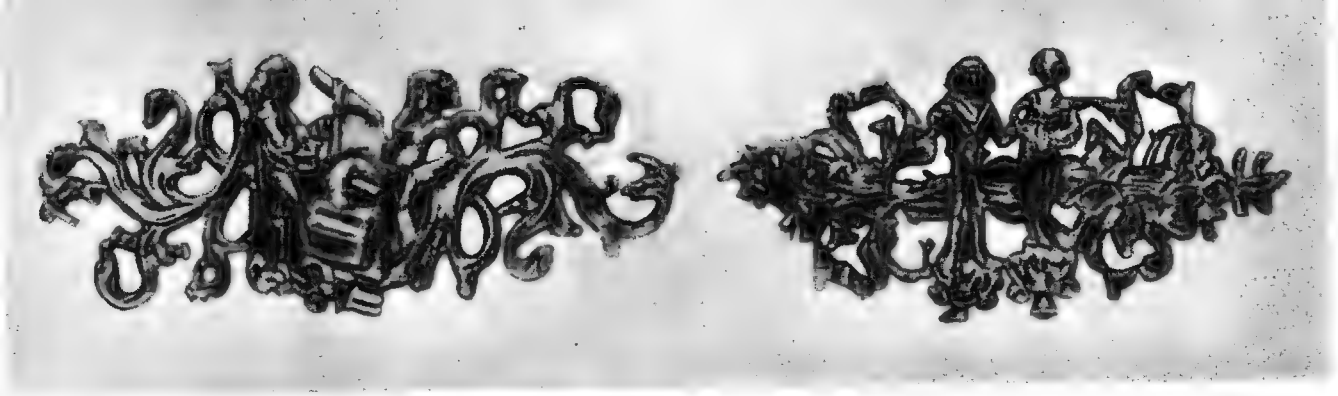

1. Szerelmi jelenet ezüst övdíszen a XV. század végéről

A bölcsőtől a koporsóig

2. Házasságkötés a XV. században. Egykorú metszet

3. Szülés megkönnyítésére mondott áldás a Pray-kódexben

4. Pünkösdi körmenet a XV. században. Miniatúra Corvin *Antiphonalé*ban

5. Vásári mulattató dudával XV. századi kályhacsempén

6. Városi kórház a XV. században. Oltárkép a kassai székesegyházból

7. Halottaskocsi, temetési menet. Miniatúra a *Képes Krónikáb*an

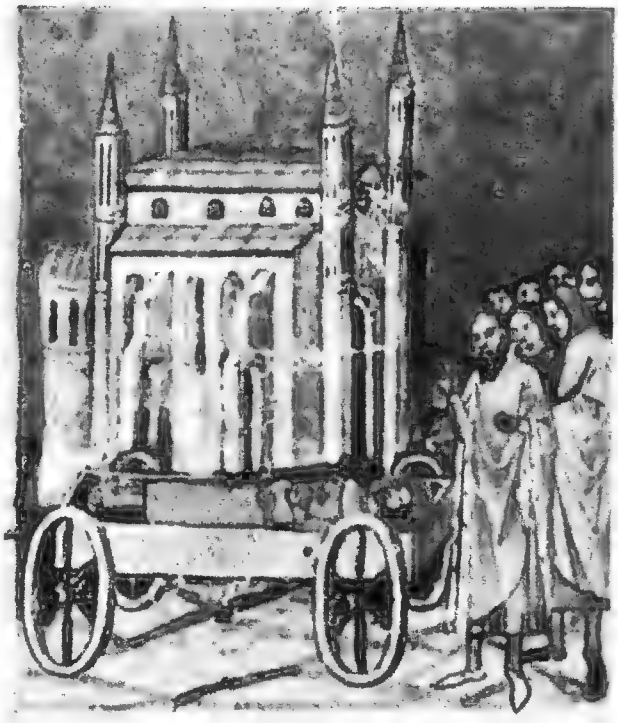

Főurak, nemesek

1. Lovagló főúr és kísérete a XV. században. Részlet Kassa környéki oltárképről (1480) körül)

2. Főúr teljes lovagi páncélzatban. Szapolyai István nádor síremléke (1499)

3. Táncoló főrangú hölgy és lovag. XV. századi kályhacsempe

4. Magyar főúr étkezés közben a XV. században. Egykorú kalendáriumkép

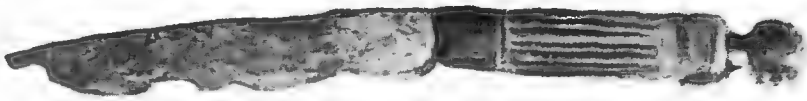

5. Faragott elefántcsont nyelű evőkés a XV. században

6. Hintó a XVI. század elején. Címerkép részlete (1505)

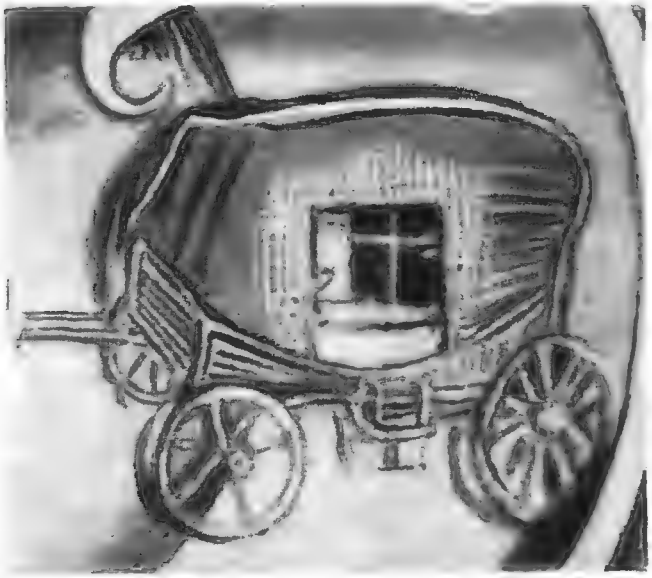

7. Asztali villa legrégibb magyarországi ábrázolása a század végéről kassai oltárképen

1. Magyar udvarmester ábrázolása XV. századi kártyalapon

2. Udvari hegedűs alakja kályhacsempe-töredéken a budai várpalotából

3. Udvari díszöltözetek a XV. század végén. Oltárkép a szepeshelyi templomban

4. Mátyás király visegrádi reneszánsz palotájának udvara a márványkúttal. Régészeti feltárás és rekonstrukció után

6. Udvari szakácsmester a XV. században. Színes ceruzarajz egykorú kártyalapon

5. Udvari ebéd a XV. század végén. Oltárkép a kassai dómban →

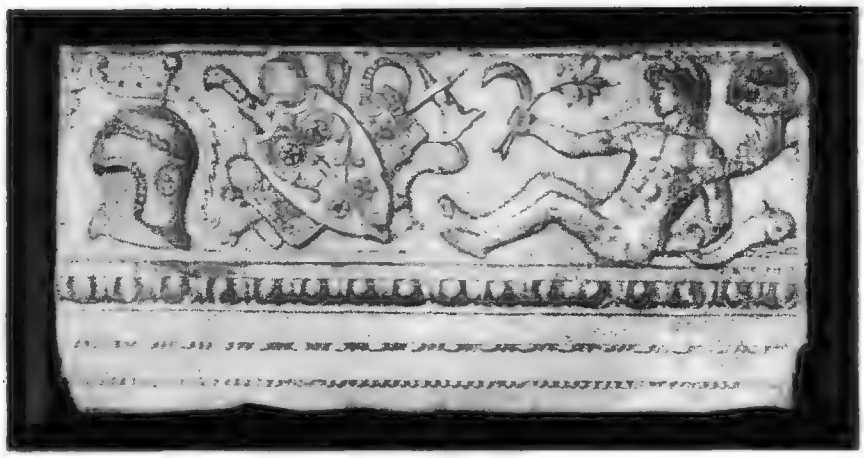

1. Kandallót díszítő reneszánsz fríz a budai Várpalotából

2. A budai Várpalota nyugat felől nézve Mátyás várkertjének és nyárilakának maradványaival. Részlet Erhard Schön fametszetéről (1541)

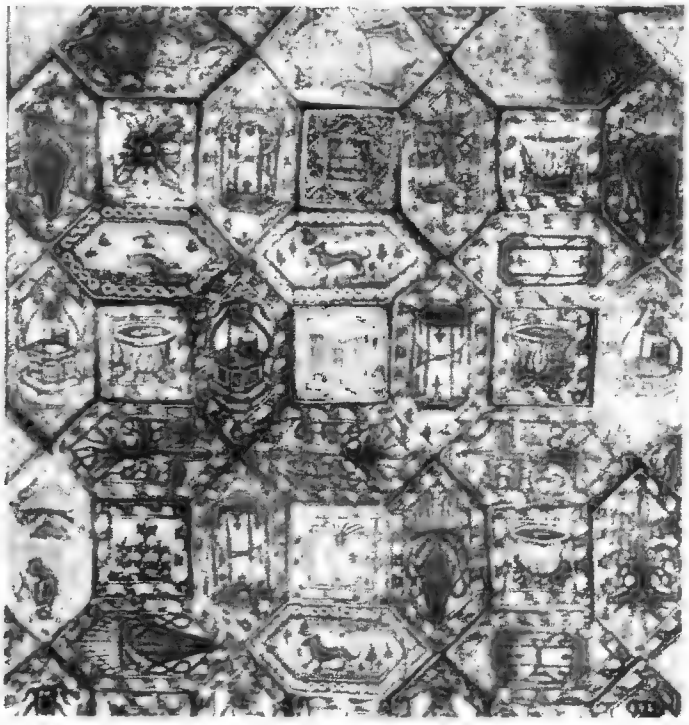

3. Mennyezet-töredék kerubfejes kazettával

4. Ajtókeret-töredék. (Jobbra fent)

A budai királyi palota

5. Majolikapadló Mátyás hollós címerével (rekonstrukció)

6. Palotaépítkezés ábrázolása Mátyás könyvtárának Averulinus-kódexéből

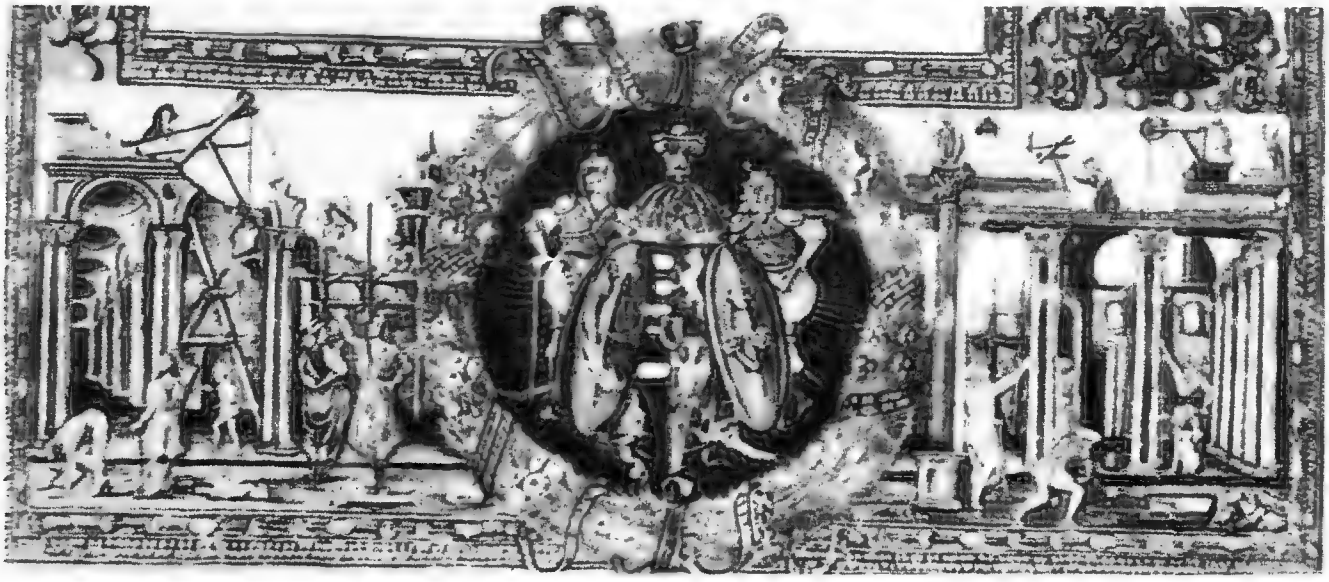

Humanizmus és reneszánsz

1. Tudós könyvei közt a XV. században. Egykorú fametszet

2. Oszlopfő Mátyás palotájának könyvtártermében

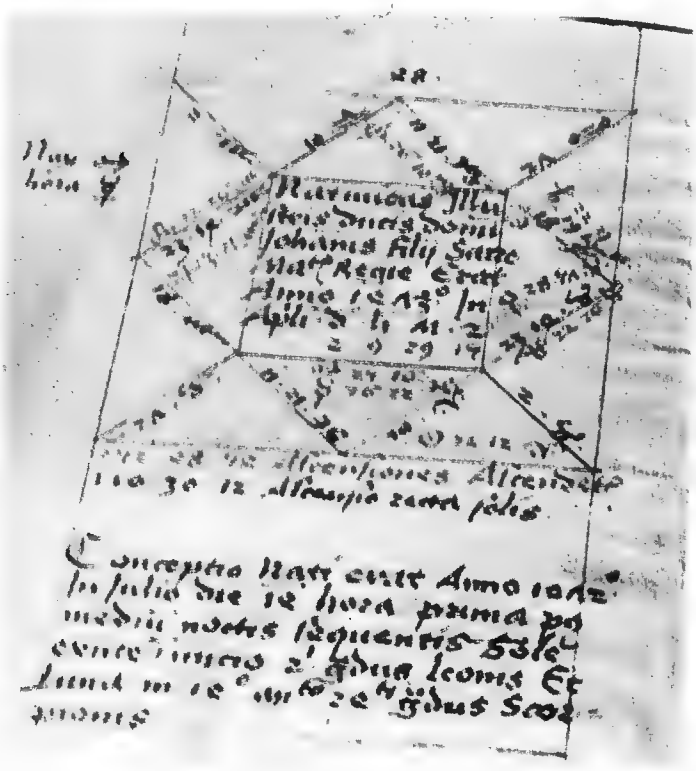

3. Corvin János horoszkópja 1473-ból

4. Egy itáliai humanista Mátyás környezetéből: Galeotto Marzio éremképe

5. Az első Magyarországon – Hess András nyomdájában – nyomtatott könyv, a *Magyarok krónikájá*nak utolsó oldala. Alul a nyomtatás helyét és idejét (Buda, 1473), valamint a nyomdász nevét feltüntető ún. kolofon. Irodalmunk ezt nevezi *Budai Krónikán*ak

pollens, pudicus fidelis: & p etate prudēs: cepitq; regere uiuēte adhuc Iohanne gubernatore. Postea cū esset in bohemia: obiit prage anno etatis & coronationis sue decimooctauo: sepultusq; ibidem in ecclesia kathedrali: Anno domini millesimoquadringentesimoquinquagesimoseptimo.

De coronatione regis Mathie.

Post mortem Ladislai regis electus est in regem hungarie Mathias fe. me. filius Illustris Iohānis de huny ad ppe. co. bustricien Anno dñi millesimoquadringētesimoquinquagesimo octauo: q̄ tam exterris ut bohemis & polois: q̄ nōnullis incolis sacre coronē subiectis sibi plurimū isidiatibus ut leo fortissimus: inuictissimusq; restitit. Hic etia cū ualidissimo exercitu regnū bozne ingressus castrum munitissimū Iaycza noie e manibus turcor̄ gloriose eripuerit: deinde uictor rediens ad hungariam: dyademate sancti regis Stephāi q̄d apud Fridericū romanor̄ impatorē habebat: in ciuitate alberegalis potitus est. Postea uero collecto ingēti exercitu moldauiam terram: paucis sacre coronē subiectam sed p id temporis rebellem ingressus est. ibiq; habito acerbissimo conflictu triūphū preclarū atq; memorabilē obtinuit. Vnde & uexilla pluria inclyte uictorie sue signa budā usq; adduxit. que magna cū celebritate in prothoth beatissime Marie uirginis ecclesia affixa hodie conspiciunt. Reliqua aūt preclara ac mēorabilia facinora serēissimi atq; inuictissimi dñi nostri regis: quia tanta sunt q̄ breuiter cōprehēdi nequeunt: in aliud tempus differenda: ac latius prosequenda erunt. Pro quo dño nostro illustrissimo atq; gratioso optimus maximusq; deus etiam atq; etiam rogandus est: ut eum in pace tranqlla: iusticie obseruatione: suorum dilectione: regni incremento: & diuturna demū uite incolumitate tenere: seruare: & augere dignetur.

Finita Bude Anno dñi. M.CCCC.LXXIII in uigilia penthecostes: per Andreā Hess.

6. Reneszánsz miniatúrák Mátyás missáléján. A Corvinák egyik legszebb darabja (Attavante műve, 1485–1487). A keret közepén balról és jobbról Mátyás, illetve Beatrix mellképe

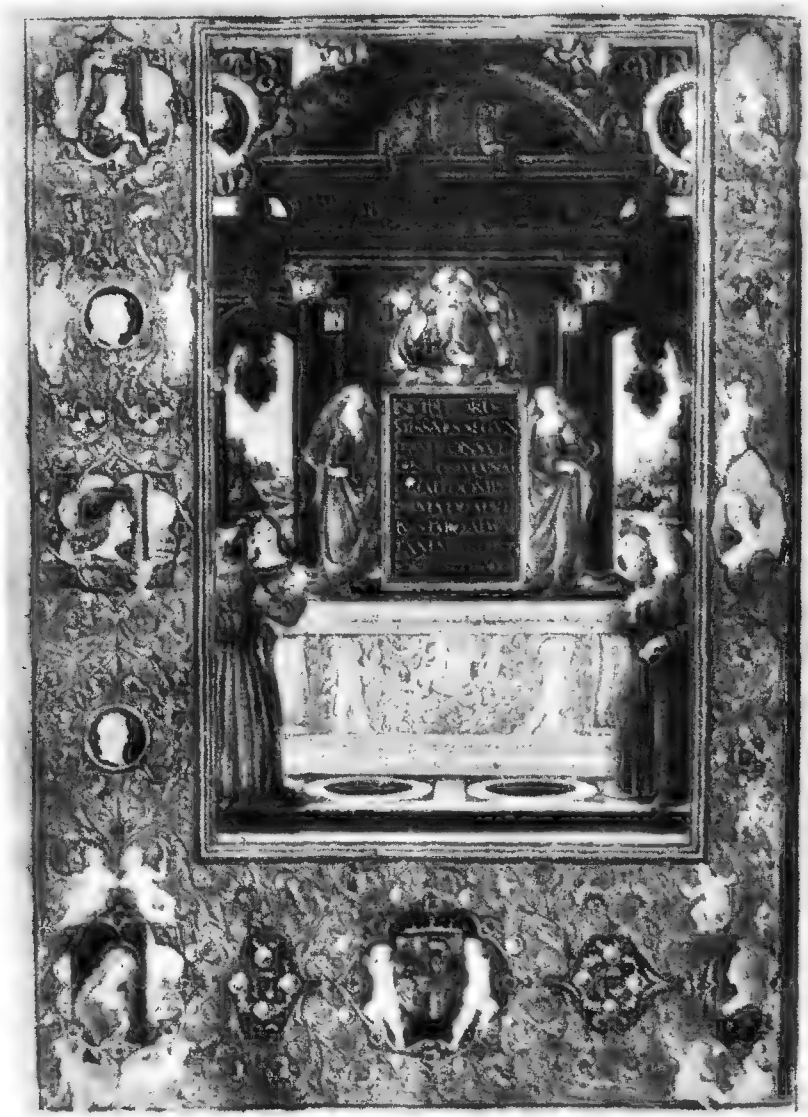

7. Petrus Ransanus nápolyi követ felajánlja a magyar történetről írt művét a királyi párnak (1489—1490). Miniatúra a Ransanus-kódexben

Művészet a gótika és a reneszánsz határán

1. Lőcsei Pál mester műve: az első pásztor a lőcsei főtemplom betlehemes csoportjából (1500 körül)

2. M. S. mester festménye Mária és Erzsébet találkozásáról (1506). Oltárkép az egykori selmecbányai főoltárról

3. Gótikus plébániatemplom és reneszánsz városháza Bártfa főterén

4. Az érett reneszánsz építészet legépebben megmaradt alkotása: az esztergomi Bakócz-kápolna (1506–1519)

5. Domonkos szerzetes ajándékkönyvet nyújt át Bakócz Tamás esztergomi érseknek. Egykorú miniatúra

1. Mátyás ravatala Bécsben (1490. április 6.). A ravatal előtt a magyar bárók már a király intézkedéseinek visszavonásáról tárgyalnak. (A király szakállas aggastyánként való ábrázolása Hans Burckmayr 1515 körül készített fametszetén nem hiteles)

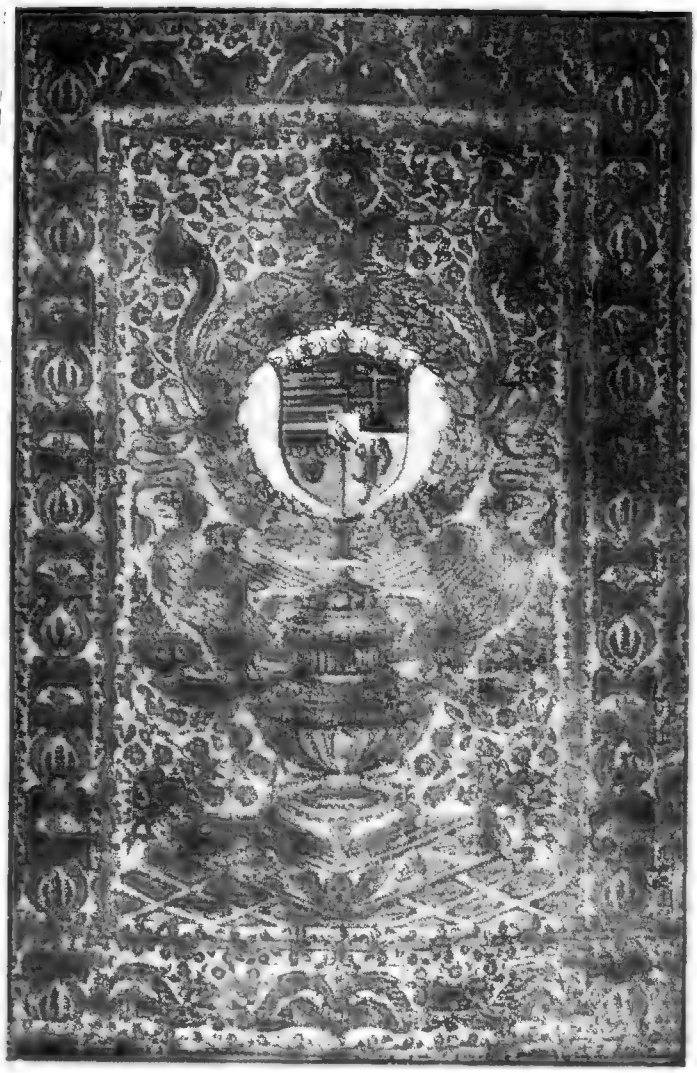

2. Mátyás király trónkárpitja, az ún. galgóci kárpit

3. Mátyás király temetési pajzsa

Mátyás halála

4. Mátyás arcéle. A király leghitelesebb ábrázolása, halála előtt néhány évvel a bautzeni emlékművön →

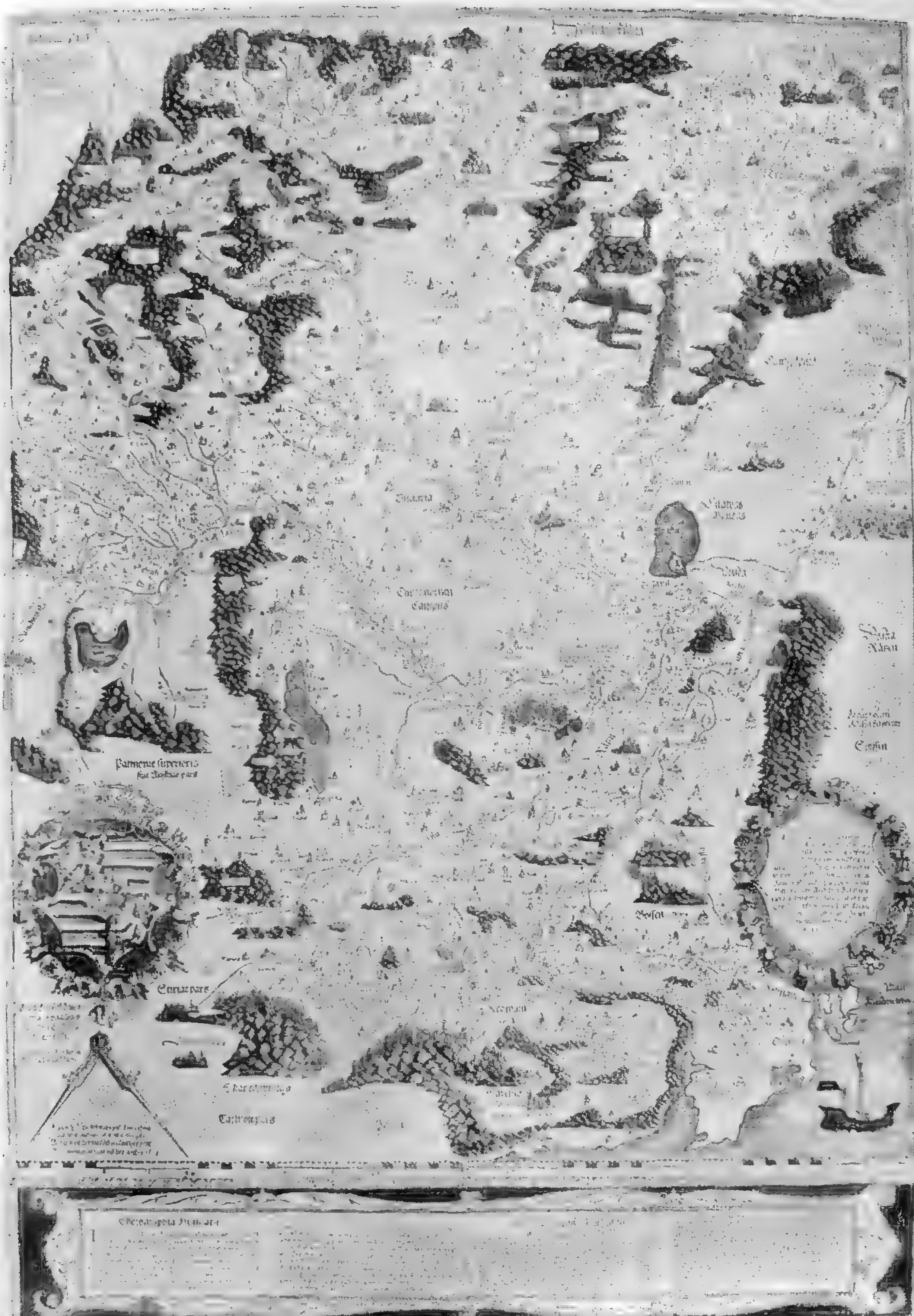

A Jagelló-kor főszereplői

←
1. Magyarország legrégibb teljes térképe, Lázár mester, Bakócz Tamás esztergomi érsek titkárának műve (1528). Az arányok és a tájolás torzítása valamennyire helyesbíthető, ha a képet a jobb alsó sarok felől nézzük

2. Török előkelő és magyar vitéz feje. Részlet M. S. mester kálváriájáról (1506)

3. Jagelló kori magyar főúr kíséretével. Részlet XV. század végi kassai oltárképről

4. Főpap reneszánsz miseruhában. Egervári Bereck püspök sírköve (1523)

1. Keresztes vitéz Dózsa seregéből (1514). Fametszet egykorú német röplapon

2. Dózsa György kivégzése Taurinus *Stauromachia* című művének (Bécs, 1519) címlapján

A paraszthábor és a megtorlás

3. Ítélkező magyar főúr a középkorban. Oltárkép (Krisztus Pilátus előtt) a radácsi szárnyasoltárról

4. Kerékbetörés ábrázolása oltárképen

5. Kaloda. Részlet a jánosréti főoltár egyik képéről

1. Török és magyar vitéz. Címerkép Radák Balázs címerlevelén (1514)

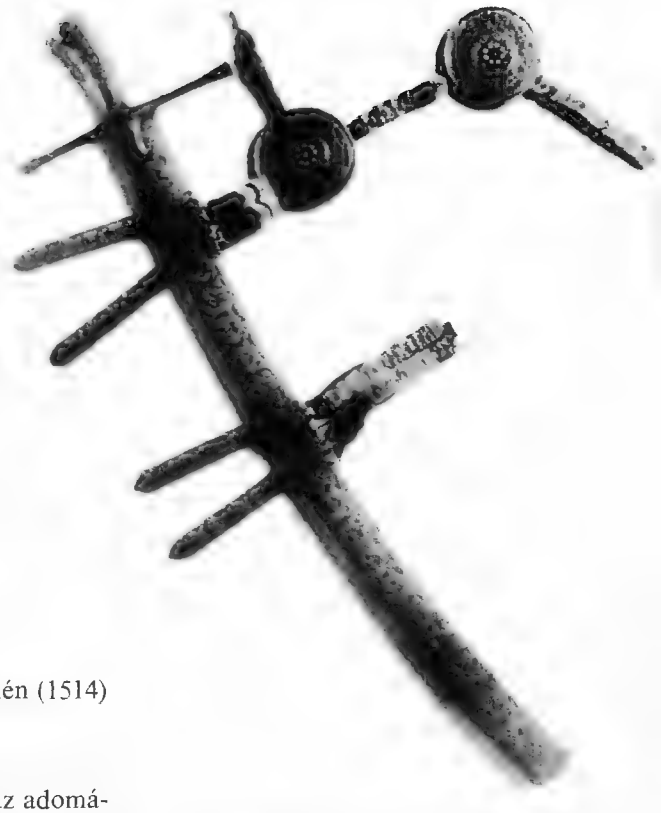

3. Honfoglalás kori formákra emlékeztető magyar szablya a XVI. század elejéről

2. Szablyás magyar vitéz törököt vág le. A címerkép (1506) az adományos, Dombay János deák Jajca vára alatti vitézségére utal

4. Keleties formájú magyar sisak a XVI. századból

6. A török elleni harcokban, a déli végeken született meg a könnyű lovasság sajátos magyar válfaja: a huszárság. A huszár legrégibb ismert ábrázolása 1500 táján készült szablya hüvelyén

A déli végeken

5. Huszárpajzs a XV. század végéről

7. Török hajók ostromolják Nándorfehérvárt 1521 nyarán. A vár - az egykorúak szóhasználatában „Magyarország kulcsa" – 1521. augusztus 29-én esett el. XVI. századi rézkarc

1. A mohácsi ütközet (1526. augusztus 29.) török miniatúrán, Dzselálzádé Musztafa, II. Szulejmán történetírója művének 1575. évi másolatából

Mohács

2. I. Miksa császár családja körében. A gyermek II. Lajos a kép jobb alsó sarkában

3. A mohácsi csata egyik epizódja: Bakács Sándor lovának átadásával megmenti Bánffy Jánost, a későbbi nádort. Címerkép 1532-ből

Newezeittung Wie die Schlacht zu
Vngern mit dem Türckischen Keyser
ergangen: Hatt einer yonn Wien
so dabey gewest: herauß jen
Orngen Geschriben.
M. D. XXvj.

4. Bécsi tudósítás (egykorú „újság"-lap) a mohácsi csatáról

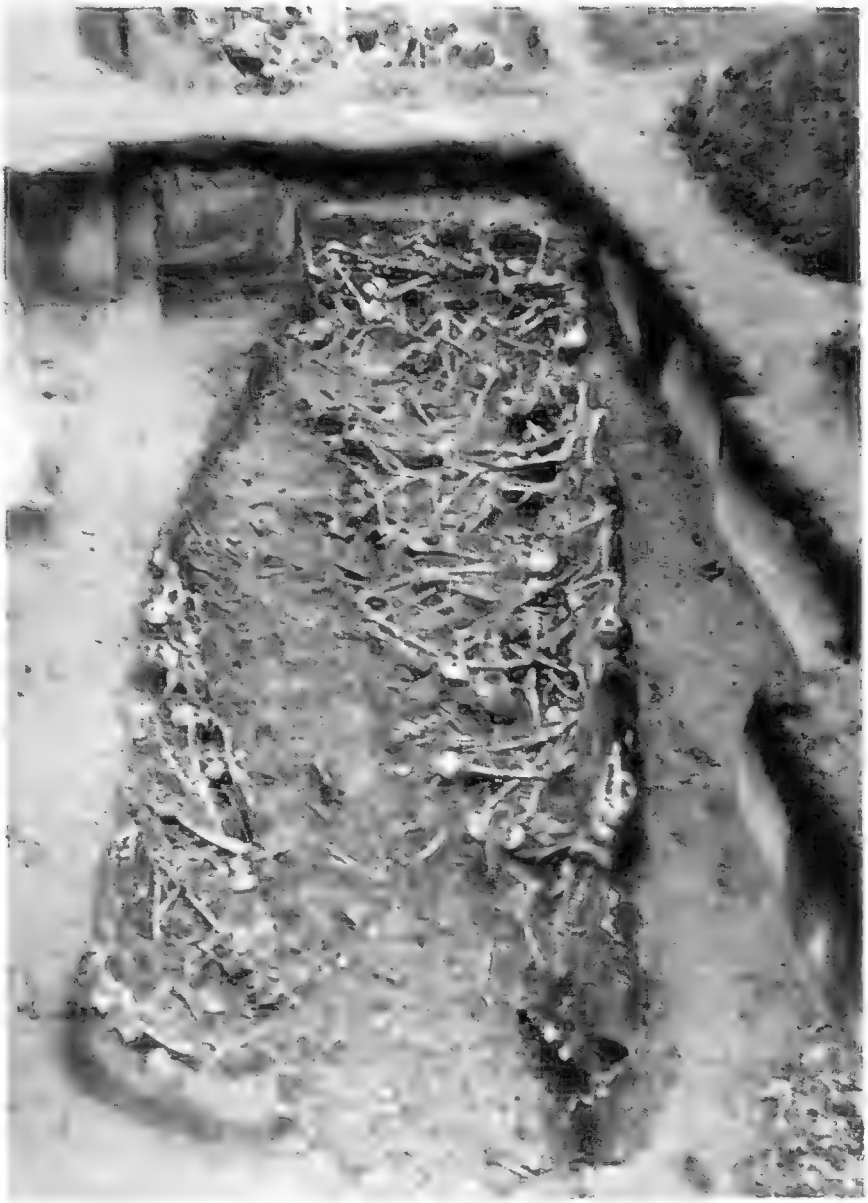

5. A mohácsi csatamezőn feltárt egyik tömegsír

V. A független magyar állam felbomlása (1526–1604)

Magyarország három részre szakad (142–159. old.)

Gazdasági-társadalmi viszonyok Mohács évszázadában 160–173. old.)

Művelődés 174–181. old.)

Az első kísérlet: kiverni a törököt (182–189. old.)

A mohácsi síkon végleg eldőlt az a nagy versengés, amelyről az előző fejezet élén, Mátyás királlyal kapcsolatban beszéltünk. Eldőlt, hogy ki fogja, milyen változatban, a régóta alakuló, soknemzetiségű, összetett dunai monarchiát létrehozni és vezetni. A Hunyadiak változata, kezdeti sikerek után, már 1490-ben kiesett a küzdelemből. A Jagellóké, a következő nemzedékben, a bukásig is alig tengette életét. Maradt a Habsburgoké, vagyis a három közül az, amelyik a töröktől Magyarországnál valamivel távolabb, a gazdaságilag fejlettebb területekhez valamivel közelebb esett. Habsburg Ferdinánd osztrák főherceg, az elesett II. Lajos király sógora, akadálytalanul megkapta Csehországot és a Jagelló Habsburg családi szerződések alapján magáénak tartotta Magyarországot is.

Sok más lehetőséggel a nemzetközi helyzet sem biztatott. Az európai politikát két nagy rivális: Franciaország és a Habsburg-hatalom ellentéte dominálta. A Habsburg-hatalom feje, mint német-római császár, V. Károly, Ferdinánd bátyja volt, egy olyan hatalmas, de szétágazó birodalom élén, amely a középeurópai német erőket, Németalföldet, Spanyolországot, sőt annak dél-amerikai gyarmatait fogta össze. Franciaország keleten, a Habsburg-hatalom hátában próbált olyan erőket találni, amelyekkel nyugtalaníthatta ellenfelét. A fő ilyen erőt a török birodalomban találta meg. Mellette Lengyelország és Magyarország jött még szóba. De Magyarország csak úgy, ahogy a fő erő: a török érdekének megfelelt. A török viszont már több mint egy évszázad óta Magyarország legyőzésére, meghódítására tört.

Gyakorlatilag tehát Magyarországnak, két szomszéd hatalom közé szorulva, csak két rossz: a Habsburgok és a török közt lehetett választania. Lehetőleg úgy, hogy a kisebb rosszat válassza. Válhatott a szultán vazallusává, azon a szinten, amely előzőleg a románok, szerbek osztályrésze lett, és nyilván nem régi egységében, amely a hódítónak addig is, a jövőben is túl erősnek tűnhetett; legalábbis tény, hogy a török nem ellenfelétől, hanem a neki meghódolt magyaroktól vette el Budát, és utóbb sem akarta soha eltűrni, hogy a szétszakadt ország újra egybeforrjon. Vállalhatta azután Magyarország, a másik oldalon, a Habsburg-uralkodót. Ez esetben nyilván arra kellett törekednie, hogy egészében, osztatlanul, sértetlen egységgel kerüljön a dunai összetett monarchia Habsburg-változatába, hogy azon belül minél nagyobb súlyt képviseljen, és hogy a déli végvonal újra megszilárdításához s védelméhez minél több segítséget szerezzen a sokféle terhelésű, sok bajjal küzdő császári hatalomtól.

E nehéz történelmi kérdésre a magyar feudális uralkodó osztály képtelen volt egységesen válaszolni. Az urak egy része Ferdinánd pártjára állt. Egy másik része Szapolyai Jánost választotta meg királynak. Ez eleinte fel sem ismerte a szorító alternatívát. Úgy képzelte, hogy abban az országban, amelynek királya már egy évszázad óta, Mohács előtt is mindig egy másik országnak is uralkodója volt, ő most, Mohács után, egyedül is kényelmesen megélhet. Még a felkészülés elemi feladatát is elmulasztotta úgy, hogy Ferdinánd csapatai elől már a következő évben Lengyelországba kellett menekülnie. Innen előbb a francia udvar pénzbeli támogatásához, majd a török előtti hódolás politikájához folyamodott. 1529-ben a mohácsi síkon kézcsókra járult a szultán elé, aki saját

nevében ruházta rá a királyi korona és Buda birtokát. A kettészakadás ezzel állandósult. A hosszú évekig tartó polgárháború során kitűnt, hogy egyik király sem bír ellenfelével, és hogy egyik sem tudja az országot megvédeni. Miután Ferdinánd nem tudott bátyjától jelentős hadi segítséget szerezni, ő is békét keresett a törökkel. A különbség csak az volt, hogy nem azonos pozícióból. Ferdinánd a szultánnal külhatalomként tárgyalhatott. Szapolyai viszont csak vazallusként, hiszen a töröktől függött puszta léte is.

A szultán Szapolyait haláláig (1540) meghagyta fél királyságában. Ezután azonban, párthíveit kijátszva, csellel elfoglalta Budát (1541), ahonnan csak másfél évszázad múlva sikerült kiűzni. A következő évek során pedig az eszéki hadihídon északra nyomuló török hadak megszállták az ország központi részeit, elfoglalták Pécset, Székesfehérvárt, majd Nógrádot, Hatvant, Budától északra is. A török hódítás mint roppant ék nyomult fel a Duna mentén dél felől, biztosítva, hogy a megmaradt ország két felét ne lehessen, minden megújuló kísérlet ellenére, ismét egyesíteni.

Az ország három részre szakadva élt tovább. Ezek közül a magyarok politikai cselekvése kisebb vagy nagyobb mértékben csak kettőben: nyugaton és Erdélyben érvényesülhetett. A harmadikban, a török alatt, szóhoz sem juthatott. Képeink ezért itt e fejezet kezdő, politikai szakaszában ezt a két politikai alakulatot, majd a török újabb akcióit mutatják be egymás után.

Előbb a „királyi Magyarországot", vagyis azt a nyugati és északi peremvidéket, amely az új főváros: Pozsony körül az egykori országból a Habsburgok kezén maradt. Az udvar szemében ez, ahogy a monarchia új kormányzati apparátusa fokozatosan kiépült, mindinkább olyan alárendelt tartománynak látszott már csak, amelynek fő szerepe az, hogy Bécs katonai biztosító sávja, előbástyája legyen. Miután a régi, rövidebb, jobban védhető déli végvonal elveszett, a kormányzatnak, hadvezetésnek most a régi ország belsejében kellett, nagy félkörívben új védelmi vonalat emelnie, végvárrá építve át az útba eső, addig békés városokat. Thury György képe itt azon törökverő vitézek emlékét idézi a késői olvasó elé, akik e nehéz időkben is bátran vállalták a katonai védelem feladatát.

A másik oldalon, keleten, az erdélyi fejedelemség kialakulását jelzik képeink. Erdélyből, ha a középkorban külön vajda állt is élén, nem saját politikai előzményei, hanem a XVI. század új erőviszonyai teremtettek külön államot. Látni ezt már abból is, hogy az új fejedelemség a középkor Erdélyével területileg sem egészen egyezett. Az ország szétszakadása vele együtt vágta le a tiszántúli részeket, és éppen ezek bírtak jelentős súllyal az új állam életében, s adták rendszerint a fejedelmeket is. A folyamat jól nyomon követhető. Midőn az ország széthasadt, keleten akadt egy új, olyan politikai garnitúra, amelynek tagjai, nem csupán, sőt nem is elsősorban erdélyiek, a romba dőlt nagy politikai épület helyett egy újat, kisebbet tudtak emelni menedékül, az adott feltételek talaján. Ezek hívták össze az első országgyűléseket, fejlesztették rendi, képviseleti szervvé a három rendi „nemzet", natio (a magyar nemesség, a székely vezetőréteg és a szász városi polgárok univerzitása) XV. századi unióját, amelyből persze, a késői feudalizmus szellemében, kimaradt a magyar és román pa-

rasztság, és ezek nyitották meg, adókkal, kincstári jövedelmekkel, az új állami gépezet működéséhez szükséges pénzügyi forrásokat. Közülük a nem erdélyi, hanem dalmát, horvát származású Fráter (Martinuzzi) György, Szapolyai egykori híve volt a legnagyobb szervező tehetség. Az erdélyi államot azonban ő is csak átmeneti menedékként fogta fel, és a Habsburg-királysággal próbálta egyesíteni.

Kísérlete (1551) nem sikerült. A török viszont ürügynek használta arra, hogy hódító hadjáratba kezdjen (1552). Ekkor veszett el, mint képeinken látható, Drégely, Temesvár, Szolnok is. De ekkor még sikerült Eger várát megmenteni, hősies védelemmel, amely Tinódi Sebestyén egykori históriás éneke (1554) óta irodalmunk visszatérő, emlékezetes témája lett. E harcokban, szemben az ellenség vasával, nemegyszer álltak helyt vitézül olyan feudális urak is, akik egyébként, békés viszonyok között, még a feudális ököljog módszereit képviselték. Ilyen volt, tudjuk, az a Zrínyi Miklós, Szigetvárnak halálig, az utolsó kirohanásig hős védője is (1566), aki ellen sok panasz hangzott el életében, de akit halálában a mai, késő utókor is a haza bátor védőjének tekint.

A gazdasági és társadalmi viszonyok jellemzésére térve át, Mohács évszázadában mindenekelőtt egy olyan alapvető és nemcsak Magyarországot érintő fejlődési momentumot kell kiemelnünk, amely képpel nehezen jelezhető. Európa keleti részének fejlődési vonala, amely a nyugatéval eddig, némi tempókülönbséget leszámítva, többé-kevésbé egy irányban haladt, most, a XVI. század elejétől kezdve ettől mind messzebb kanyarodott. Nyugat egyenesebb úton ment a bomló feudalizmuson át a kialakuló kapitalizmus felé, és erősödő polgárságával előbb, ha nem is egyszerre, érkezett el a polgári forradalmakhoz. Kelet fejlődésében viszont közbeiktatódott egy hosszú kerülő szakasz, a késői feudalizmusé. E szakaszt a feudális erők újabb növekedése, a polgári erők megtorpanása, gyengülése, az ipar lassú és hiányos fejlődése és a hangsúlyozottan agrárjellegű gazdasági struktúrán belül a feudális nagybirtok túlsúlya jellemezte. Ezzel járt a jobbágyság földhöz kötése, sorsának keserves súlyosbodása. Az, hogy a feudális urak saját kezelésű, egyre nagyobb majorságait is a parasztoknak kellett, egyre több ingyen munkával, robottal, megmívelniök. Egyben a feudális uralkodó osztály kíméletlen uralmának új megszilárdítása az elnyomott nép felett, a városok alárendeltségbe szorítása. Politikában a rendi-nemesi uralom, amely az előjogoknak védelmezője, az állami központosításnak pedig akadálya volt.

A késői feudalizmus nem a kelet-európai, lengyel, magyar vagy más nemesek különleges önzésének következménye volt. De még csak nem is valami gazdasági szakításnak Európa e két része közt. Talán éppen ellenkezőleg: annak, hogy ezek gazdasági kapcsolata szorosabbá vált. De sajátosan, egyenlőtlenül. A fejlettebb iparú, nyugati vidékek jó piacot ígértek kelet agrártermányeinek. E kísértésnek és a belőle várható haszonnak keleten nagy visszhangja volt. E hasznot pedig az a társadalmi osztály próbálta és tudta magának megszerezni, amely keleten, viszonylag elmaradottabb viszonyok közt, a legjobb hatalmi pozícióval rendelkezett. Vagyis a feudális birtokos osztály. A kisebb, viszonylagos

elmaradottság így nagyobbat, immár kitérőt eredményezett. A fejlettebb iparú nyugat és az agrár jellegű kelet profilja még eltérőbbé, munkamegosztása pedig egyenlőtlenné vált.

E keserves, kerülő út és a hosszú magyarországi nemesi uralom jelképe, hogy e szakaszunk itt most főurakkal, nemesekkel és Werbőczy *Hármaskönyvével* indul, amely ugyan még az előző időszak végén keletkezett, de most lett s maradt ettől kezdve még hosszú századokra a feudális jog bibliája. Sajnos nincs jó, egykorú ábrázolásunk a magyar terménykivitel fő ágairól: a marhahajtásról, főként a délnémet városok felé, és a borexportról, amely különösen északon talált jó piacra.

A késői feudalizmus időszakát a XVI–XVII. századi Magyarországon különösen gyötrelmessé tették a török háborúk és beütések még viszonylag békeidőben is. A vitézi, végvári élet képei csak az egyik, képzeletmozgatóbb momentumát jelzik e hadiállapotnak, amely a társadalomban ott is torzulást idézett elő, ahol nem veszélyeztette az emberek sorsát és puszta életét. A másik, akkor is, következményében is gyászosabb momentum a rabságba hurcolás volt, a kínzás és halál, amely súlyosan megtizedelte a magyar nép sorait. Az egykorú török–magyar viszonyt a századforduló idején, politikai okokból, divat volt amolyan idilli, vitézi párviadallá szépíteni. A valóság nem ez volt. A valóságnak két arca volt: háborúkban a pusztulás. Békében, a török hódítás területén az elnyomás és kizsákmányolás egy primitívebb válfaja.

A háborúkban: füstoszlopok a szemhatáron, egyre több, egyre közelebb. Üszökbe roskadó, tegnap még békés falvak az ország szívében, amelyek újra meg újra a hódító torkában találják magukat. Száguldó portyák, meztelen, hajlott pengék villanása, fosztogató tatár segédhadak. Az útszélen halottak, akikben megdermedt az utolsó mozdulat. Erdők, mocsarak védelmét kereső parasztok. Mindig új hadak észak felé, vissza pedig mindig új, sok ezernyi nép, rabszíjra fűzve, férfiak, nők, gyermekek, útban távoli emberpiacok felé. A késő utókor előtt ilyen képek elevenednek meg, ha a XVI. századra gondol. S nem túlzó képzeletből. Elég a kortársak leveleit, szemtanúk elbeszéléseit, siralmas énekeit olvasnia.

A békében, az új urak alatt, az alföldi nép élete folytatódott, ahol még tehette, és ahogy tehette az új berendezkedés által megszabott, szűkös korlátok között, a török uralom hódításra épülő és leginkább kezdetleges feudalizmusra hasonlító rendszerében, amely még a rendi szabadságjogokat *sem* ismerte, de a rabszolgaságot még igen. A nép maradt alávetett, jobbágyi sorban, szolgált, fizetett, szultánnak, kincstárnak, földesúrként fellépő szpáhinak és a török uralkodó osztály más tagjainak. A török hatalmi apparátus a XVI. században még egész nyomasztó súlyával, a helyi önkény ezer változatával, közvetlen ellenőrzés alatt tartotta a hódoltság helységeit – bár ekkor sem akadályozhatta meg, hogy a határsávon ezek kétfelé, a magyar nemességnek *is* ne adózzanak. A szpáhik kezére adott, kizsarolt, kisebb falvaknál viszonylag kedvezőbb helyzetben voltak az olyan nagyobb mezővárosok, mint Nagykőrös vagy Kecskemét, amelynek, mint szultáni, kincstári hász-városok a magyarországi hadi és igazgatási szervezet budai központjának saját bázisai, egyebek közt ágyúkerék,

hídszögek, salétrom szolgáltatói voltak. Ezek falai közt találtak menedéket a környéken elpusztult kisebb falvak megmaradt lakói. S ezek határain folyt nagy méretekben a rideg állattenyésztés. Ennek fő ösztönzője, láttuk, a délnémet városok, Bécs, részben Itália húsigénye volt. Ezért hajtották évről évre a puszták, szabadban nevelt marhák ezreit és tízezreit keménykezű, rideg pásztorok és gazdáik: haszonra vágyó tőzsérek nyugat felé, a határokon keresztül, amit kellő vám fejében, a török is engedett. Az élet azonban a mezővárosokban sem emelkedett azon szint fölé, amelyet a török urak a lenézett, alávetett „ráják" számára megengedhetőnek tartottak. Az egykori nagyobb városok, élükön Pest-Buda siralmas, tönkrement, elhanyagolt állapotáról pedig az egykorú útleírások szomorú képet nyújtanak.

A XVI. század késő reneszánsz művelődése minden pusztulás ellenére sok pozitívumot hozott, sejtetve mindazt a többet is, ami a felmorzsolódó hazában már csak ígéret maradhatott. Első képeink a hitújítást, a reformációt idézik, amelynek vallási köntösét vették magukra az egykorú társadalmi törekvések is. A reformáció különböző, egymást követő irányzataiban, ahogy ezek a lutheranizmuson és kálvinizmuson át a radikálisabb antitrinitarizmusig (unitarizmusig), a népi reformációig Magyarországon sorban megjelentek, harcban a katolicizmussal, majd nemegyszer egymással is, eredetileg bizonyos antifeudális, polgári törekvések próbáltak a hitviták mögött érvényesülni. Mire azonban a század végére ért, a haladó irányzatok ereje elhanyatlott. Az új protestáns egyházak is mindinkább hozzáidomultak, elkerülhetetlenül, a késői feudális társadalom viszonyaihoz, a nemesi uralomhoz. Maguk is ortodox, többé-kevésbé konzervatív egyházi szervezetekké merevültek, és elfelejtették, vagy éppen megtagadták az antifeudális indításokat. Annál érdekesebb a tömeget mozgató, iskolát, nyomdát szervező első nemzedékek működése. Ezek tagjai a külföldi protestáns egyetemekről, Wittenbergből vagy Svájcból, lázas tettvággyal tértek haza, és vándorprédikátorok, nyomdászok, írók, fordítók voltak egy személyben.

A humanista történetírás e korban is új, jelentős latin művekkel vált gazdagabbá. De ekkor jelent meg magyar nyelvű irodalmunk is, a kódexek szűk, régies, kéziratos világából kilépve immár olyan nyomtatott művek, műfordítások, drámák, elbeszélések, krónikás történeti feldolgozások szintjén, amelyek már többkevesebb új társadalmi mondanivalót is rejtettek magukban. Heltai Gáspár *Száz fabulá*jának (1566) állatmeséi, népies párbeszédei az egyszerű emberek szenvedését, róka meg farkas képében kapzsi földesurak gonoszságát foglalták szavakba. A század végén a magyar költészet első nagy alakja, Balassi Bálint már úgy írt a tavaszi mezőkről, vitézi életről, az ember forgandó sorsáról, hogy versei a késői feudális társadalom távolából máig sem fakultak puszta irodalmi emlékké, hanem a mai olvasóhoz is eleven szépséggel szólnak.

Felmorzsolódó országról beszéltünk. S e jelző újra, fokozottan aktuálissá vált a század végén, azon hosszú, ún. tizenöt éves török háború idején (1591–1606), amely politikai záró szakaszunk fő témája itt. A háború tulajdonképpen úgy indult, mint az első nagy, közös kísérlet arra, hogy a törököt Magyarországról kiűzzék. A hadi események között, amelyekről persze sok egykorú ábrázolás maradt, volt az elején nem egy biztató siker. Míg a Habsburg királyi hadak a Duna

mentén támadtak dél felé, ahol Pálffy Miklós tüntette ki magát több vár visszavételével, addig Báthory Zsigmond erdélyi hadai, a Habsburgokkal szövetségben és a román fejedelemségekkel összefogva, Havasalföldön Bukarestig, majd a Dunáig nyomultak előre győzelmesen (1595). A siker azonban nem volt hosszú életű. A királyi erők mezőkeresztesi veresége után immár Eger is elveszett (1596). Erdélyben, ahonnan Báthory beteg lélekkel távozott, zűrzavar, majd Basta császári hadvezér rémuralma következett. A végeredmény ez lett mindenütt: a törököt, ha meg is roppant magyarországi pozíciója, nem sikerült kiűzni, és az egymással nem bíró hadak, az elhúzódó háború során, a falvak népét tették tönkre mindegyik oldalon. Közben a hosszú hadviselés nyomasztó terhei kiélezték az ellentéteket a magyar birtokos urak és a bécsi udvar között, amely végül jószágvesztési perekkel, birtokelkobzásokkal próbálta egyrészt az ellenállást letörni, másrészt betömni a pénzügyi hiányokat. Ez a kibontakozó konfliktus azonban már a Bocskai-mozgalom előzményei közé tartozott.

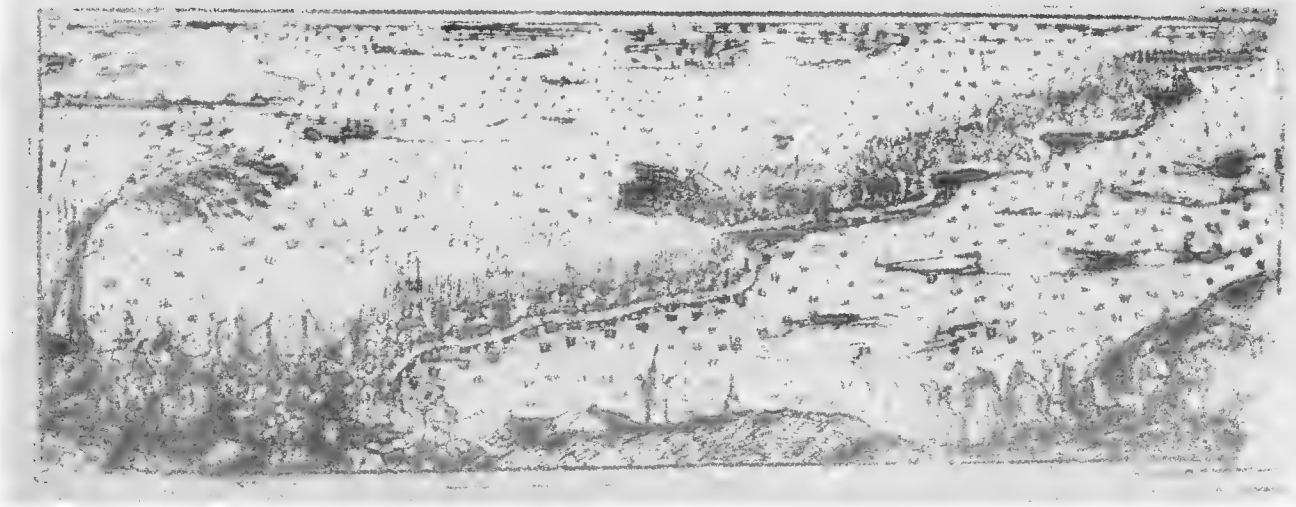

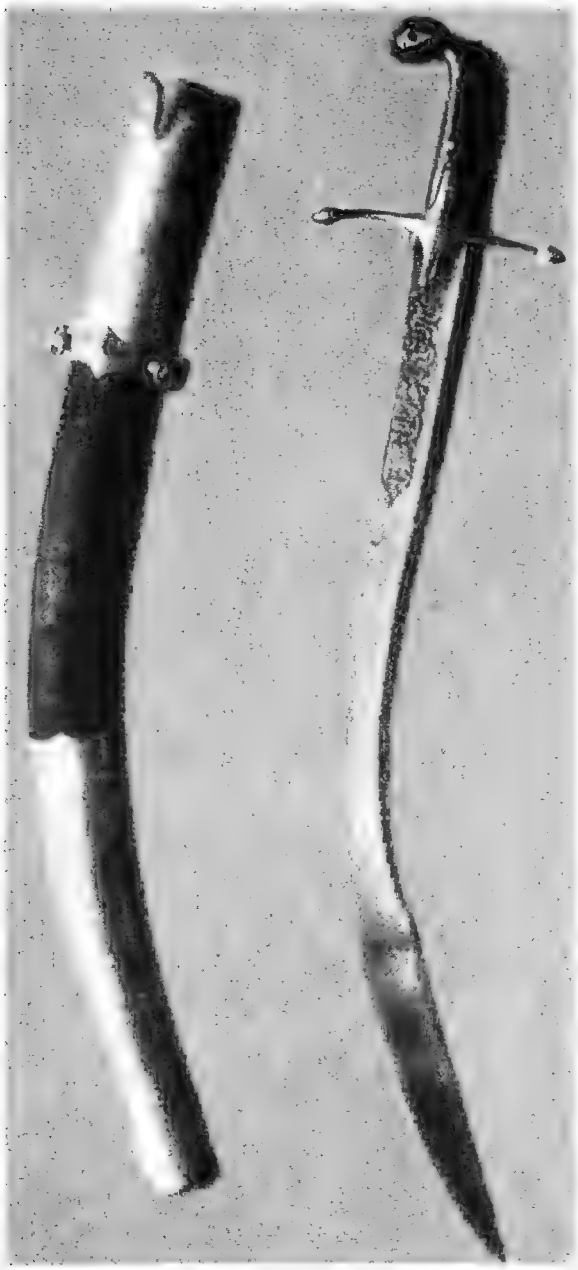

1. A mohácsi csata után Szulejmán szultán serege akadálytalanul nyomult előre

2. Török szablya

3. Török íjász

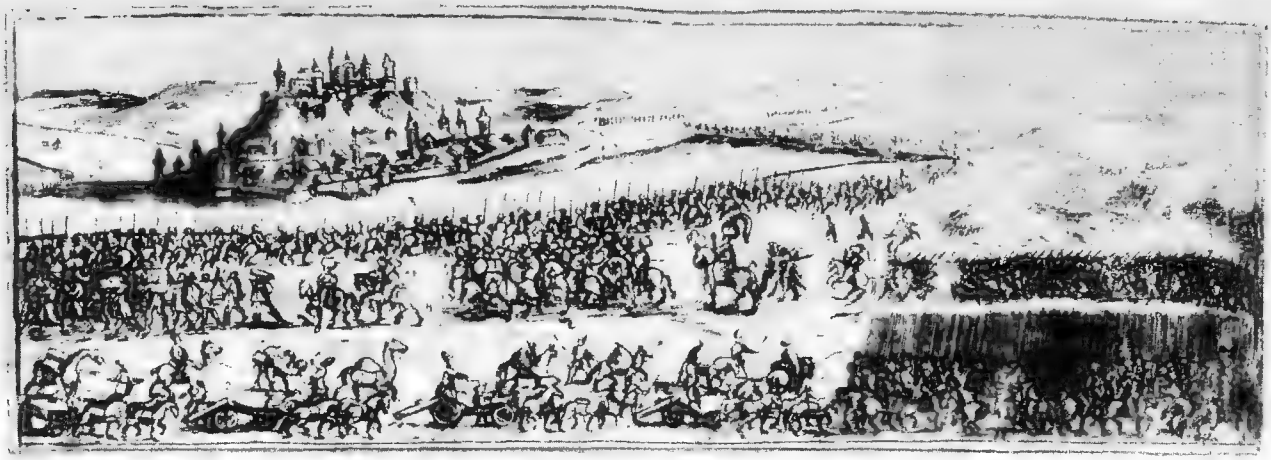

4. A török hadak elözönlötték az Alföldet és a Duna mentén vonultak észak felé

A török hadak bevonulnak Magyarországra

5. Török pénzek

6. Janicsár, török gyalogos

1. Habsburg Ferdinánd, az ausztriai tartományok ura, Csehország királya, akit a magyar rendek egyik csoportja 1526. december 16-án királlyá választott

2. János király pecsétje. Szapolyai Jánost, az ország legnagyobb birtokosát a köznemesi rendi tábor választotta királlyá. 1526. november 11-én koronázták meg

3. Tokaj vára mellett ütközik meg Ferdinánd és Szapolyai hadereje

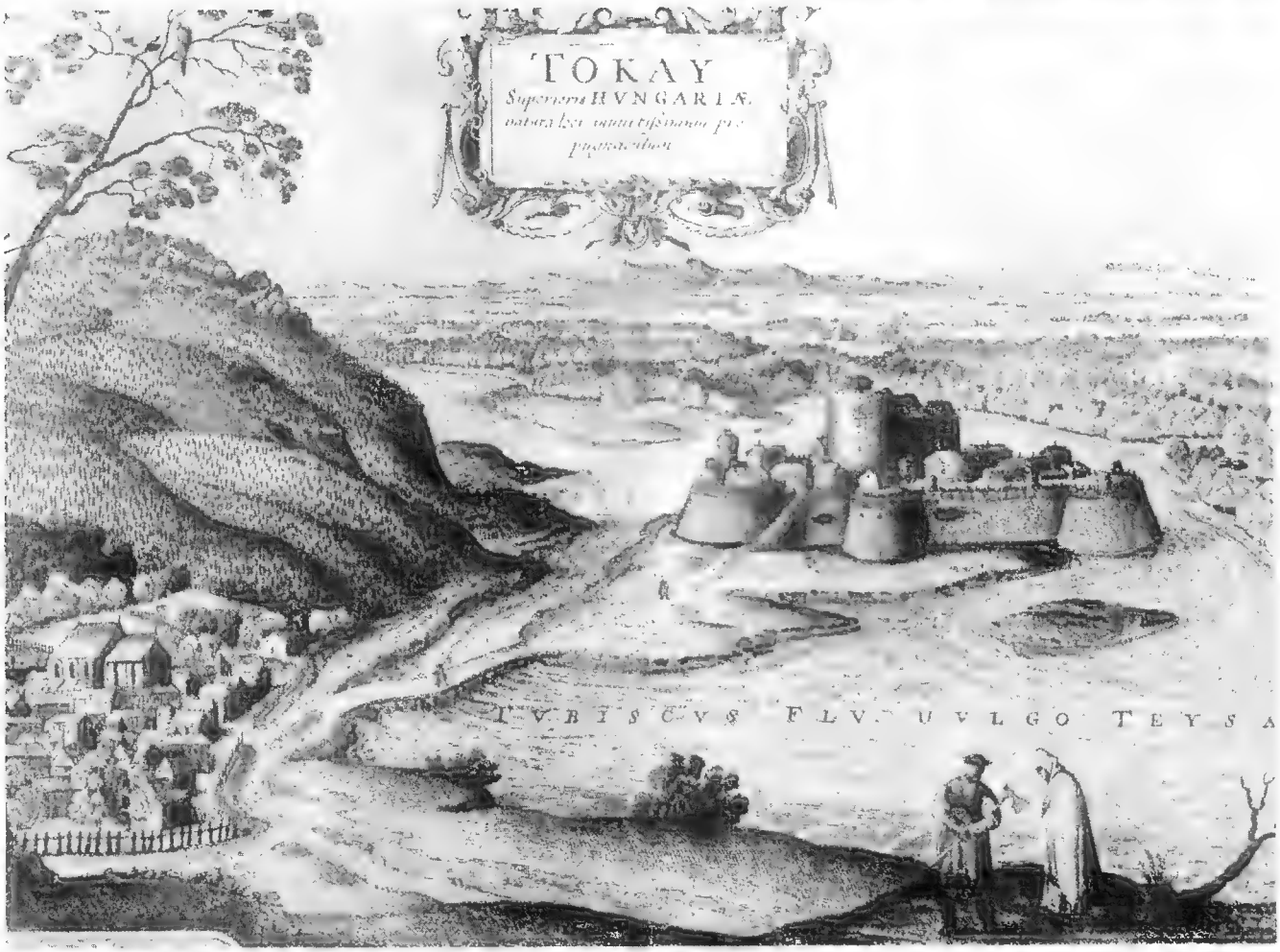

4. Buda, János király rezidenciája

Két királyt választ az ország

5. Követfogadás a portán. Mindkét király tudta, hogy az ország védelmet vár tőle a török ellen, de harc helyett mindketten szövetséget vagy oltalmat kértek Szulejmántól

1. Arany szultánsisak

Török hadjáratok Bécs ellen

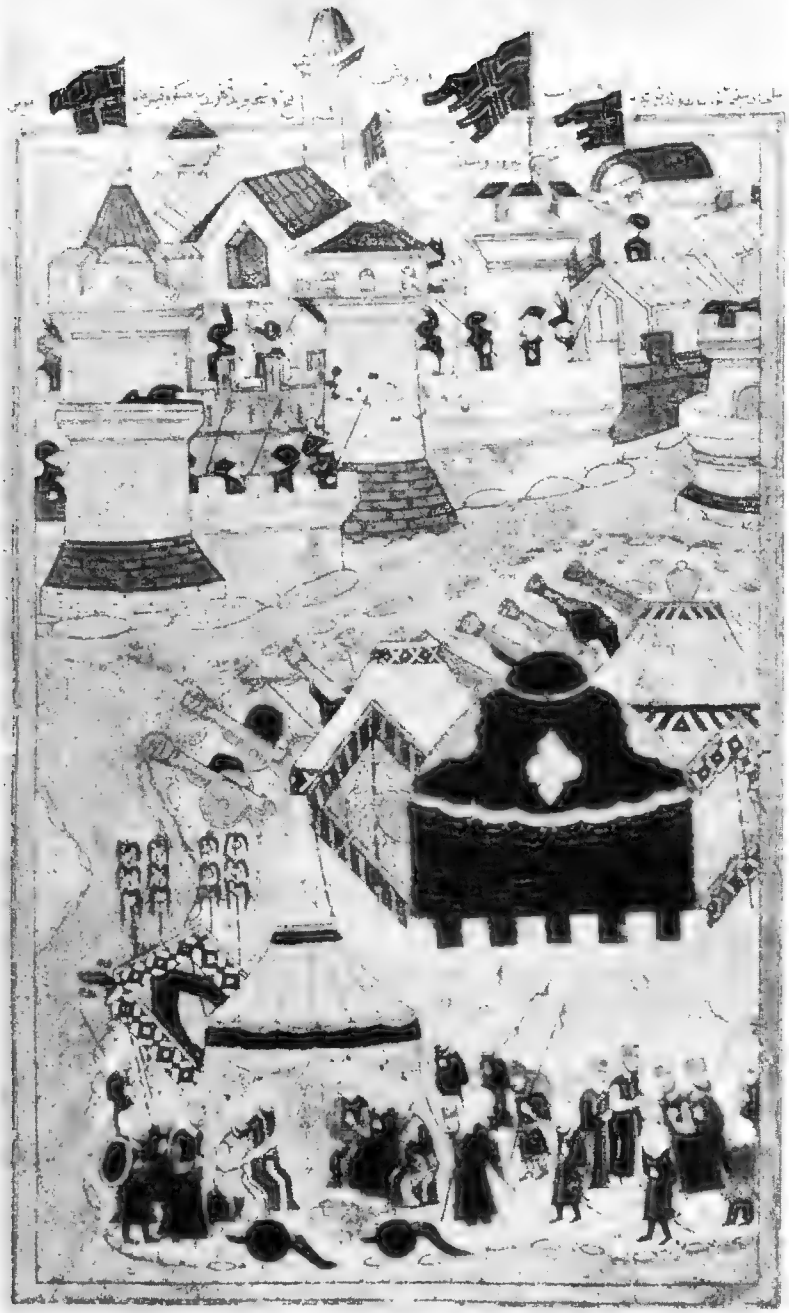

2. Szulejmán szultán 1529-ben Bécsig hatol, a császárváros ostroma

3. Török ágyú

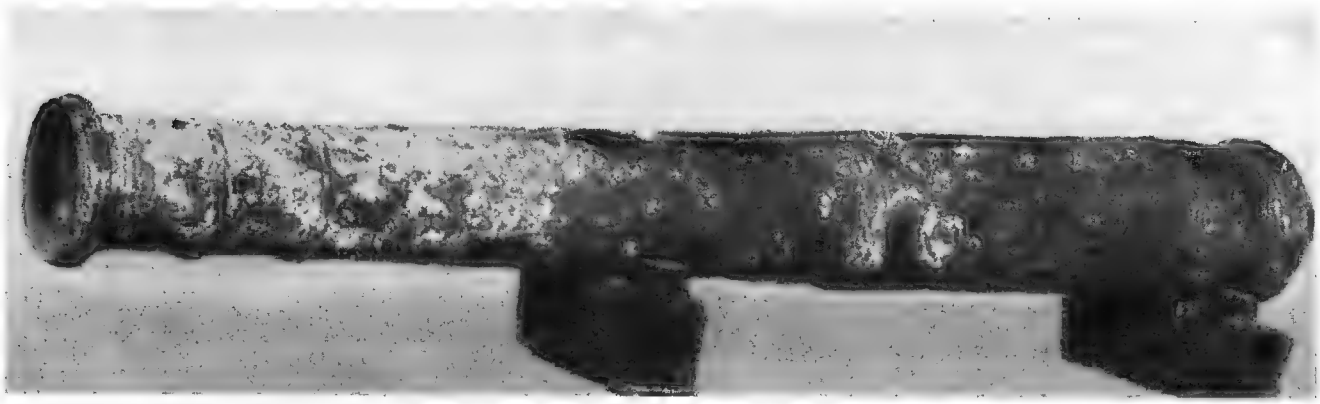

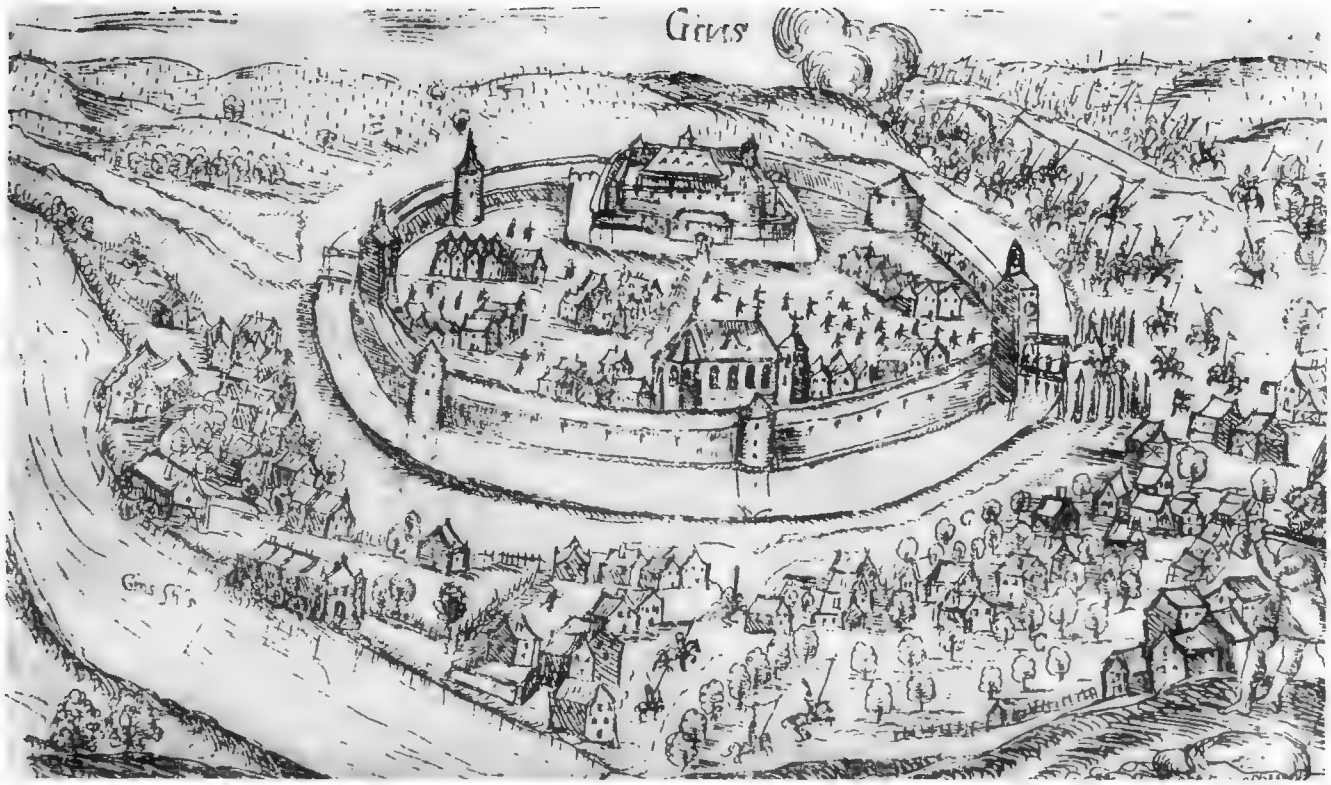

4. Kőszeg várának maroknyi őrsége 1532-ben, élén Jurisics Miklós kapitánnyal feltartóztatta a Bécs elfoglalására induló 300 000 főnyi török sereget

5. Szulejmán szultán

6. Török pecsétnyomó

7. Török üstdob

1. A török rabláncra fűzte a lakosságot, miközben a két király és párthíveik egymással harcoltak

A török elfoglalja Budát

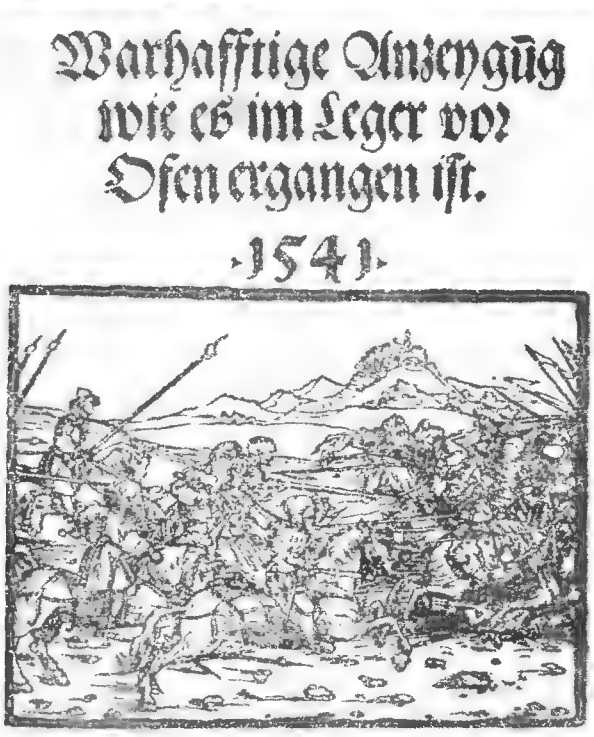

2. Német újság Buda 1541. évi elfoglalásáról

3. A törökök szekérrel viszik a levágott fejeket

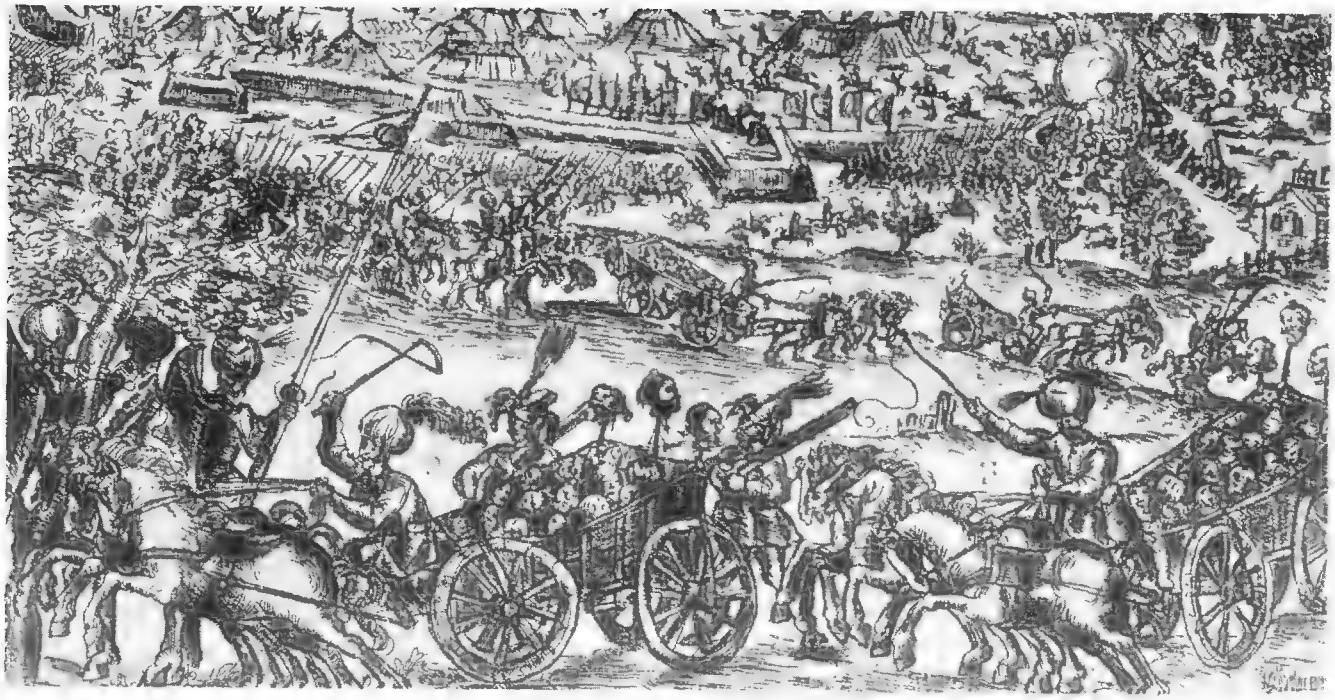

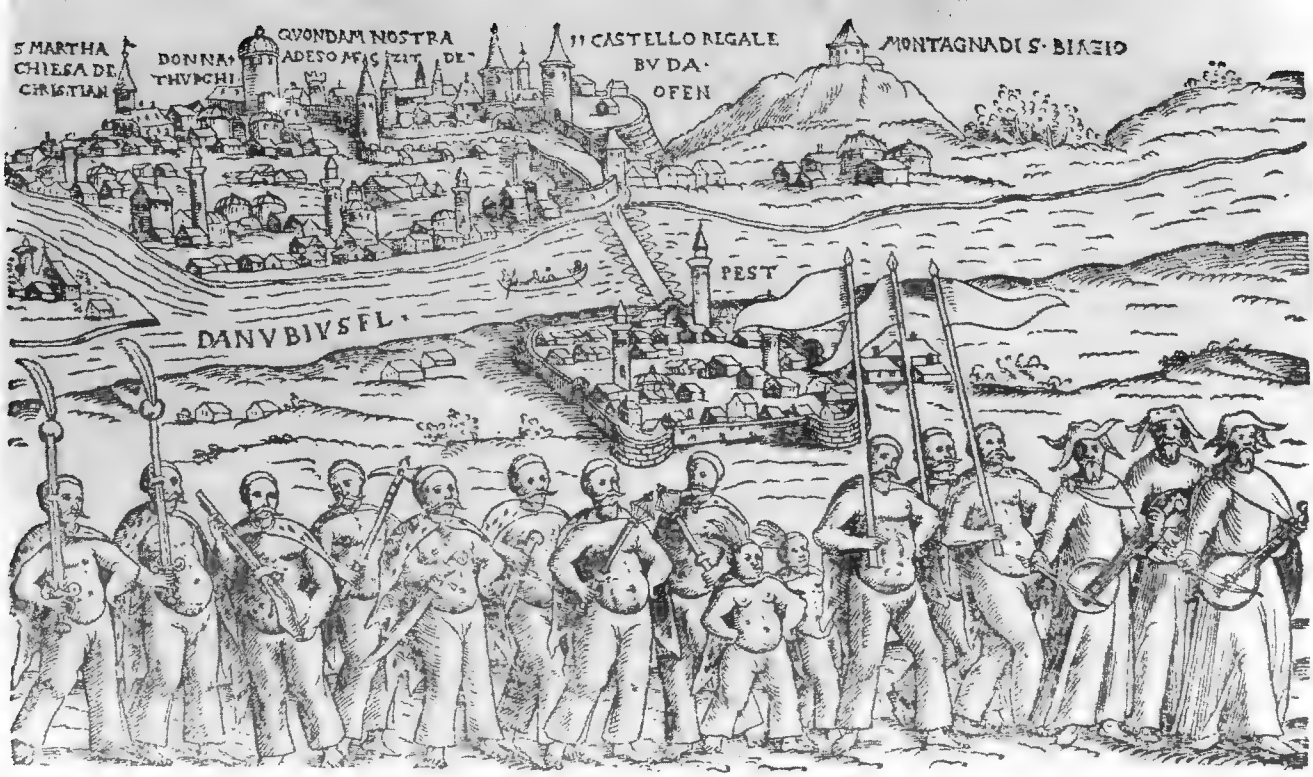

4. Török felvonulási jelenet Buda alatt

5. Buda török ábrázolása

6. Török zászlók és hatalmi jelvények

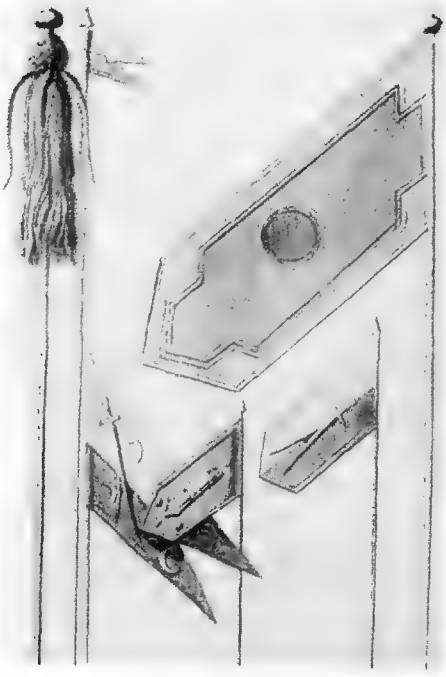

1. Pozsony, a Habsburg császár és magyar király hatalma alatt levő országrész, az úgynevezett királyi Magyarország székhelye

2. Tokaj a királyi Magyarország északkeleti határa. 1565-ben foglalják el a magyar király csapatai az erdélyi fejedelemtől

3. Thury György híres törökverő végvári vitéz Miksa magyar király és Schwendi Lázár császári fővezér között

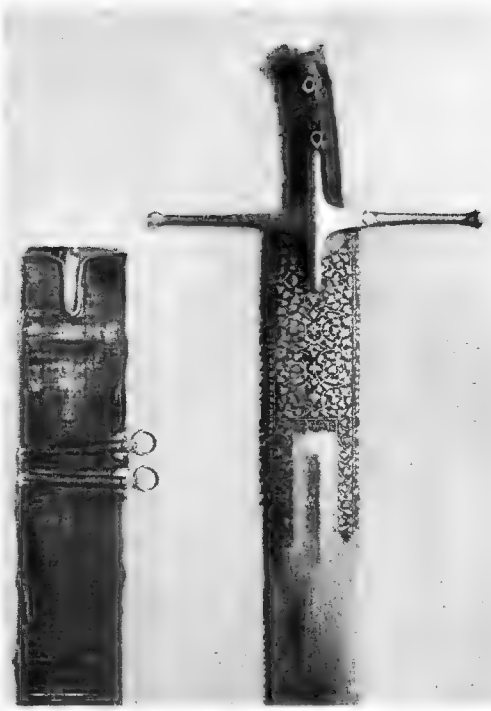

4. Thury György kardja

A királyi Magyarország: a Habsburg-centralizáció kezdetei

5. A török elleni védelem bázisa a végvár. Komárom a kiépülő végvárrendszer elsőrendű erősségeinek egyike, korszerű fülesbástyákkal

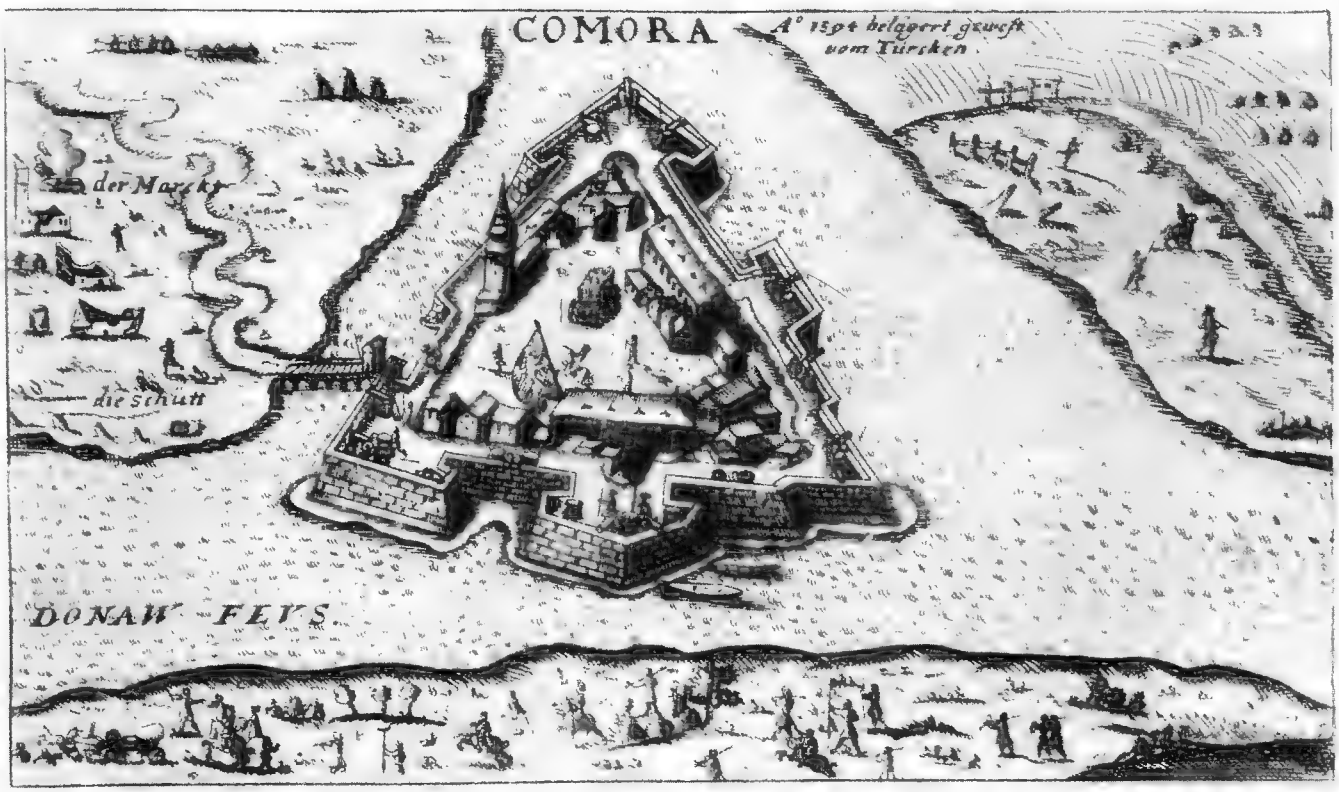

1. Kolozsvár, János király országrészének legnagyobb városa

2. János Zsigmond, 1540-ben még mint csecsemőt Szapolyai János hívei II. János néven királlyá választottak a rákosi mezőn

3. Izabella királyné, János király özvegye

Az erdélyi fejedelemség kialakulása

4. Erdélyi lovas katona

5. Fráter György Erdély helytartója, az új erdélyi államhatalom megteremtője

6. Postakövet a marosvásárhelyi Kovács Péter címerében

1. Drégely vára Palánka falu mellett. Szondi György kapitány védi a török túlerővel szemben, a vár július 9-én elesik

2. Temesvár július 26-án kerül török kézre

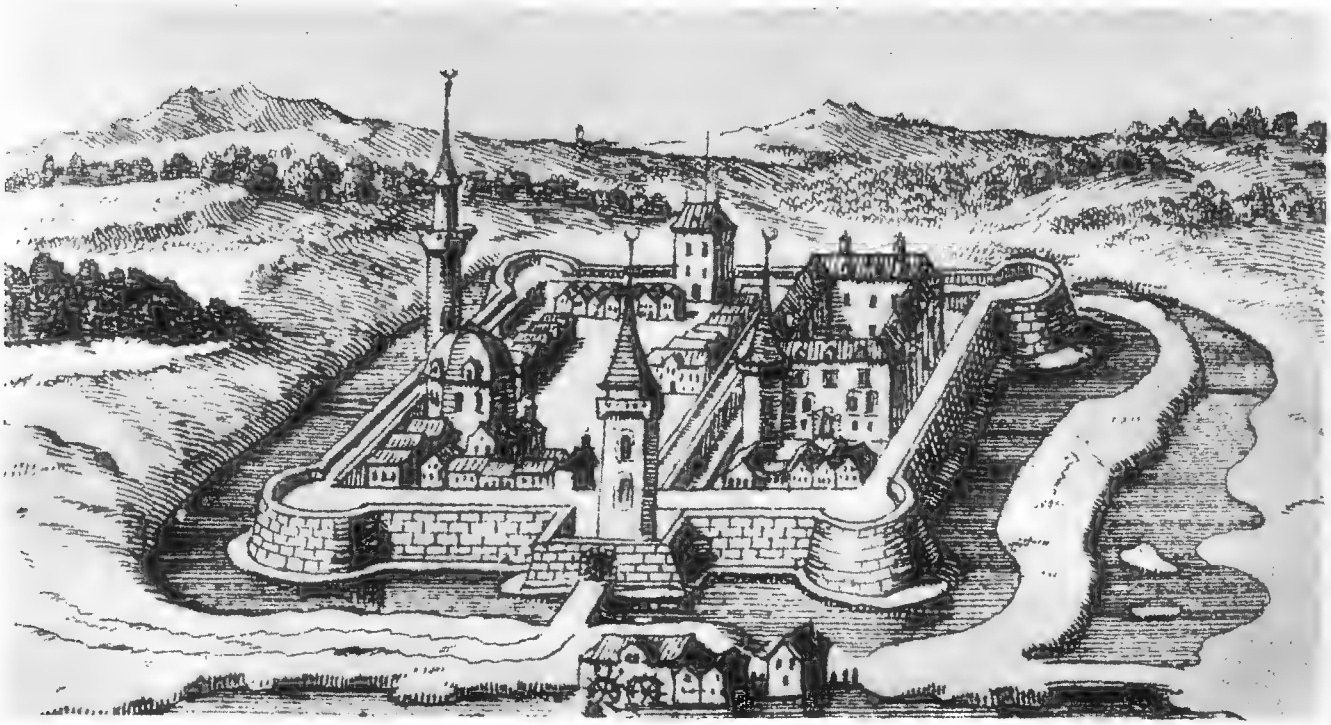

Az 1552. évi török hadjárat

3. Janicsár tiszti süveg

4. A Duna völgyének török ábrázolása

5. Szolnok jól megerősített vár volt, de idegen zsoldosokból álló őrsége megszökött, és így a várba szeptember 4-én bevonult a török

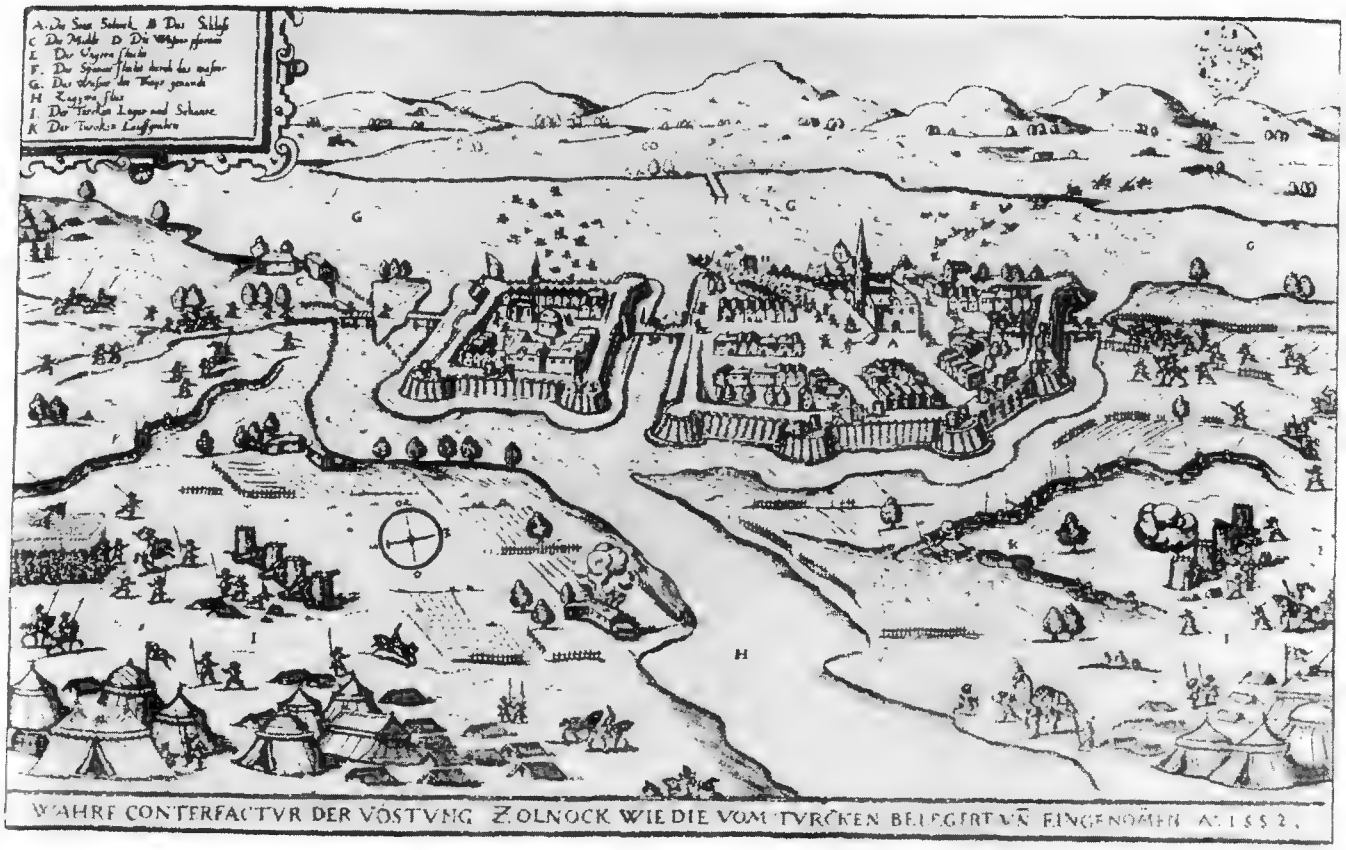

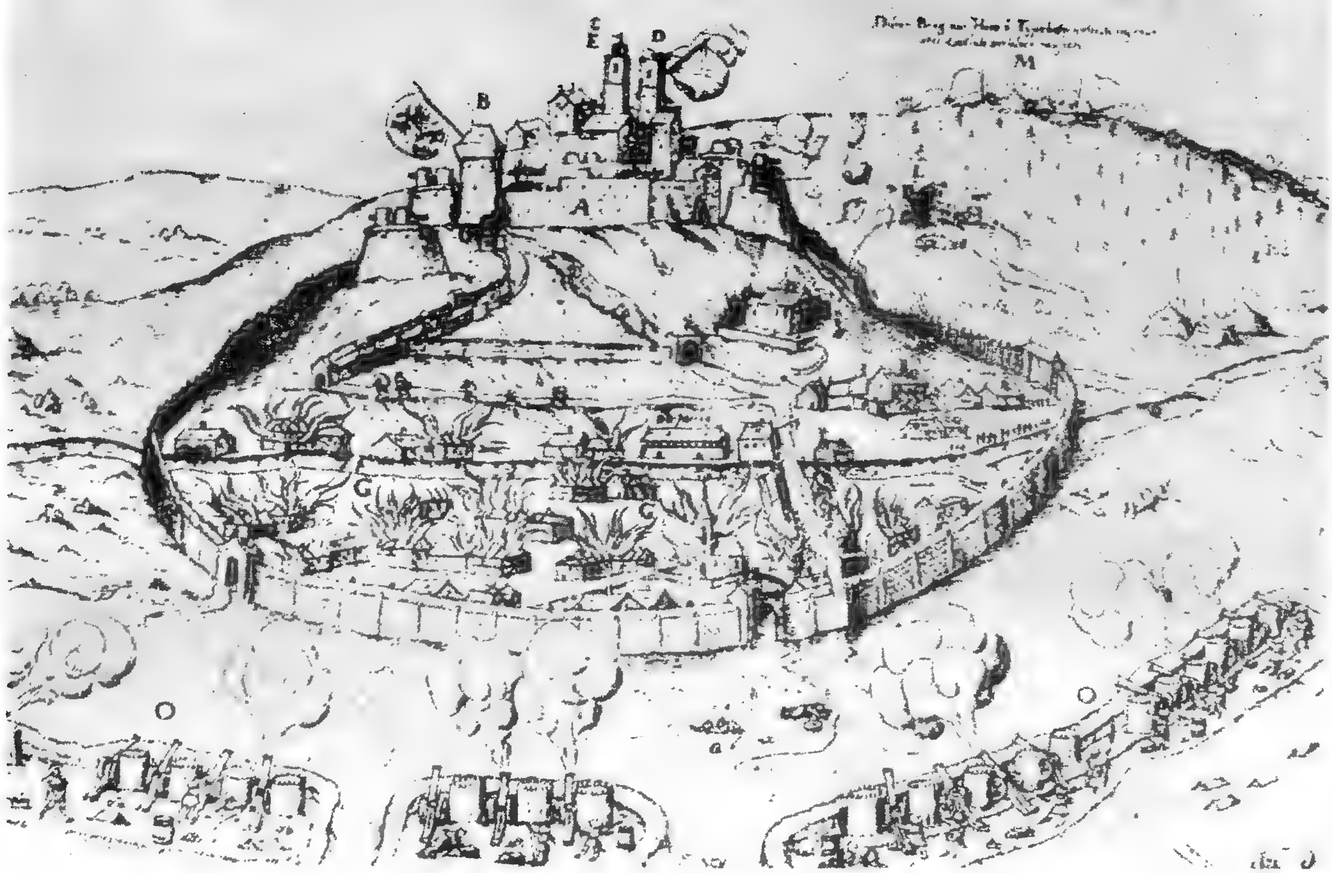

1. Eger várát, a felvidék kapuját 1552. szeptember 9-én fogta ostrom alá a török. A várat 326 lovas és 1366 gyalogos katona védte

„Egri vitézekről sok jót mondjatok"

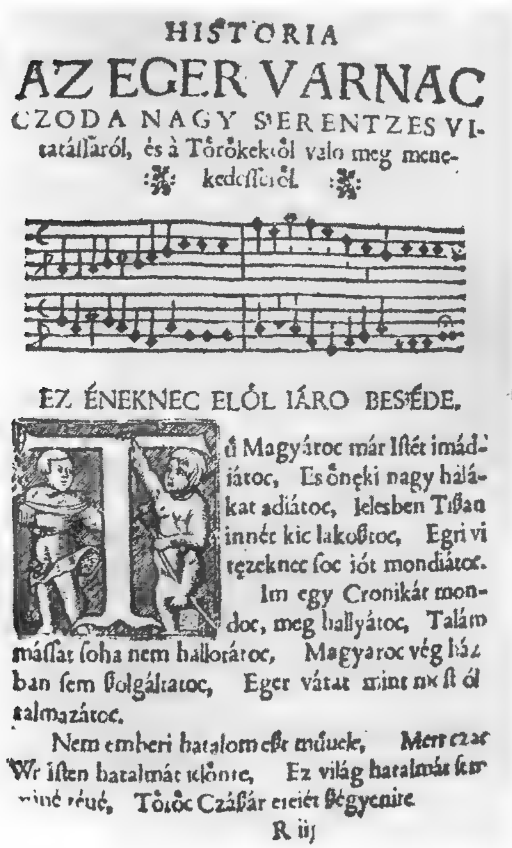

HISTORIA
AZ EGER VARNAC
CZODA NAGY SZERENTZES VI-
tatáſſáról, és à Törökektől valo meg mene-
kedeſſéről.

EZ ÉNEKNEC ELŐL IÁRO BESZÉDE.

Ti Magyároc már Iſtét imádiátoc, Es öneki nagy hálákat adiátoc, Ieleſben Tiſzan innét kic lakoſtoc, Egri vitézeknec ſoc iót mondiátoc.

Im egy Cronikát mondoc, meg hallyátoc, Talám máſſat ſoha nem hallotátoc, Magyaroc vég házban ſem ſolgáltatoc, Eger várat mint meg ſt óltalmazátoc.

Nem emberi hatalom eſt müuele, Mert czac Wr iſten hatalmát jelönte, Ez világ hatalmát ſemminé téué, Töröc Czáſzár ereiét ſzégyenité.

R iij

2. Tinódi históriás könyvének egyik lapja

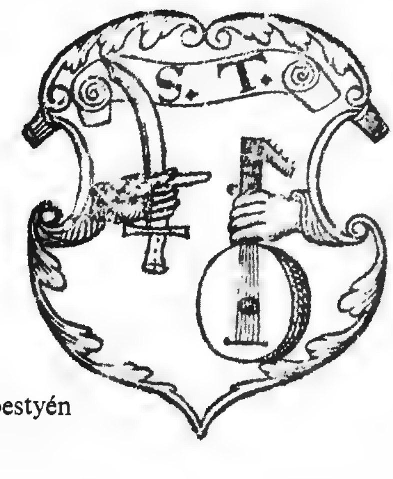

3. Tinódi Lantos Sebestyén címerrajza

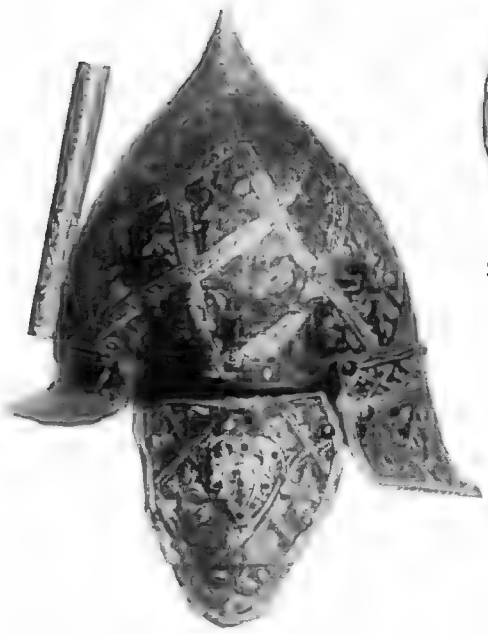

4. Magyar katonasüveg

5. Török gyűrű

6. Dobó István várkapitány vörösmárvány síremléke

7. Eger alól 1552. október 18-án eltakarodik a török sereg

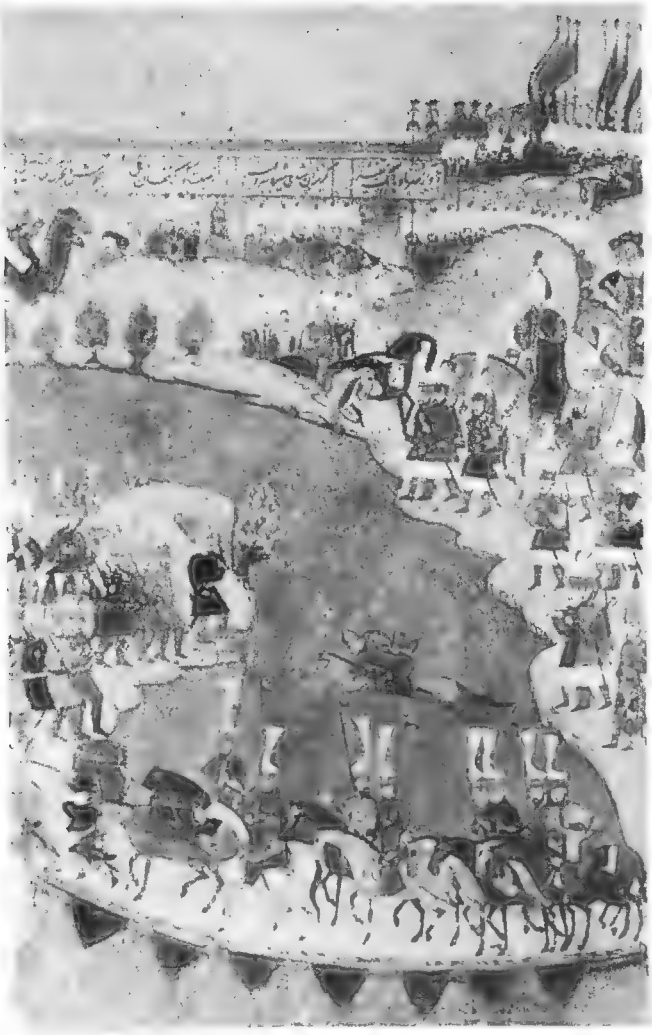

1. Szulejmán 1566-ban új nagy hadjáratot indít. A szultán serege átkel a Dráván. Török miniatúra

2. Szigetvár ostroma. Török miniatúra

Szigetvár veszedelme

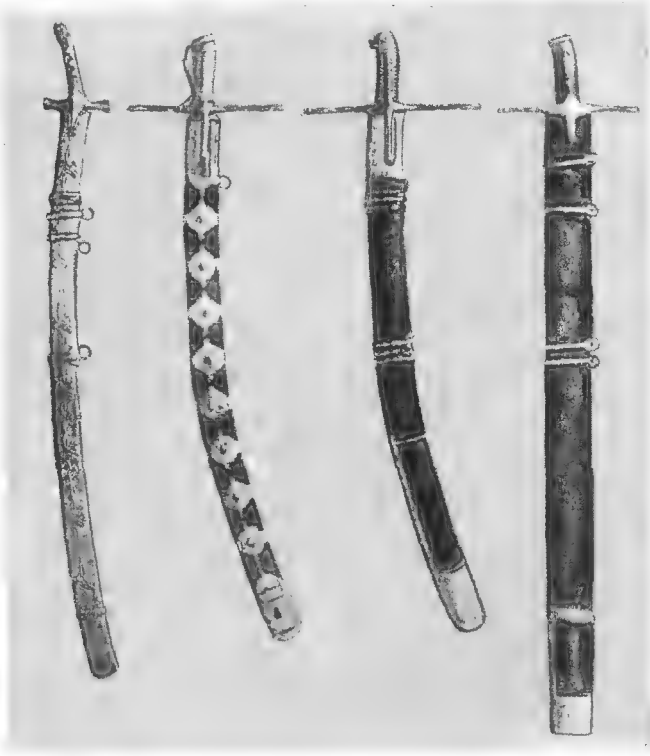

3. Magyar szablyák

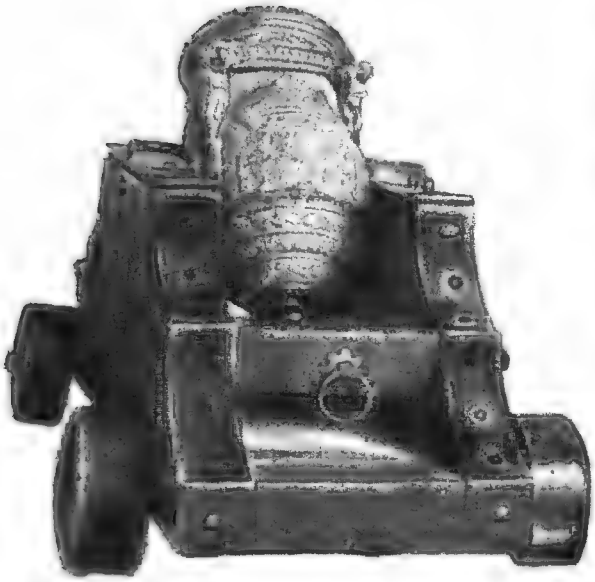

4. Mozsárágyú

5. Zrínyi Miklós, Szigetvár védője

6. Szigetvár harmincnapos kemény ostrom után 1566. szeptember 8-án elesett

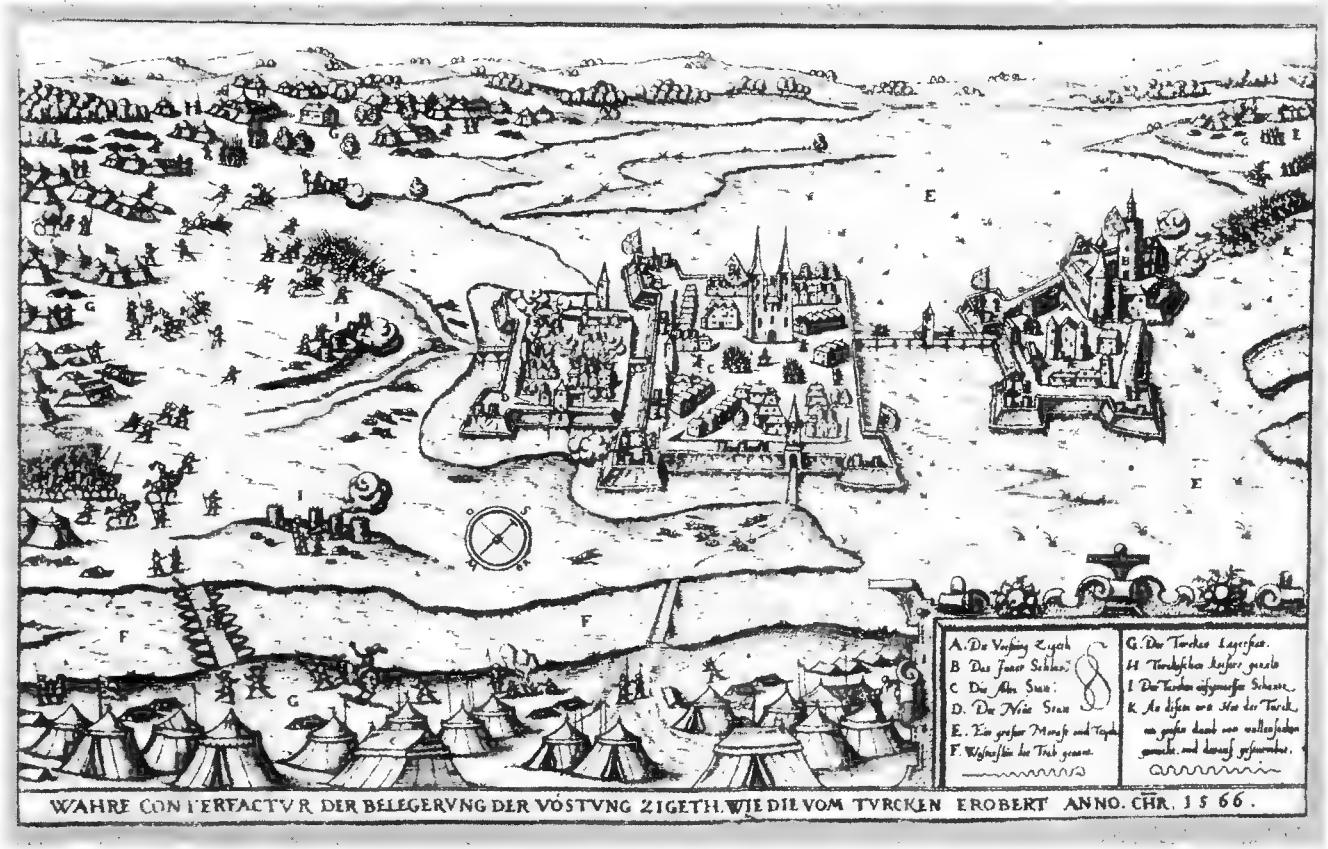

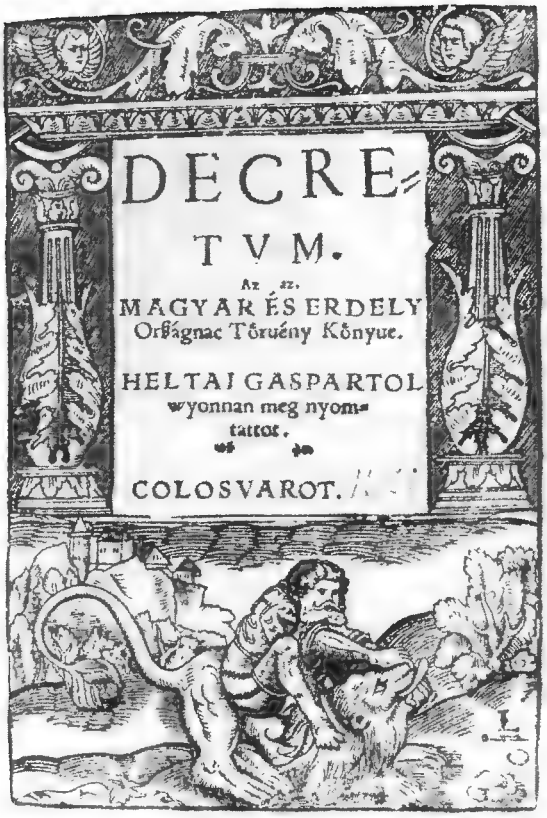

1. Werbőczy István *Tripartitum*a a magyar nemesi szokásjog első tudományos összefoglalása. Werbőczy a köznemesi párt hangadója és ideológusa, 1525-től nádor, a Dózsa-felkelést megtorló törvények jogalkotója

2. Nemesi kisasszony pártában

3. Nemesi fegyverek

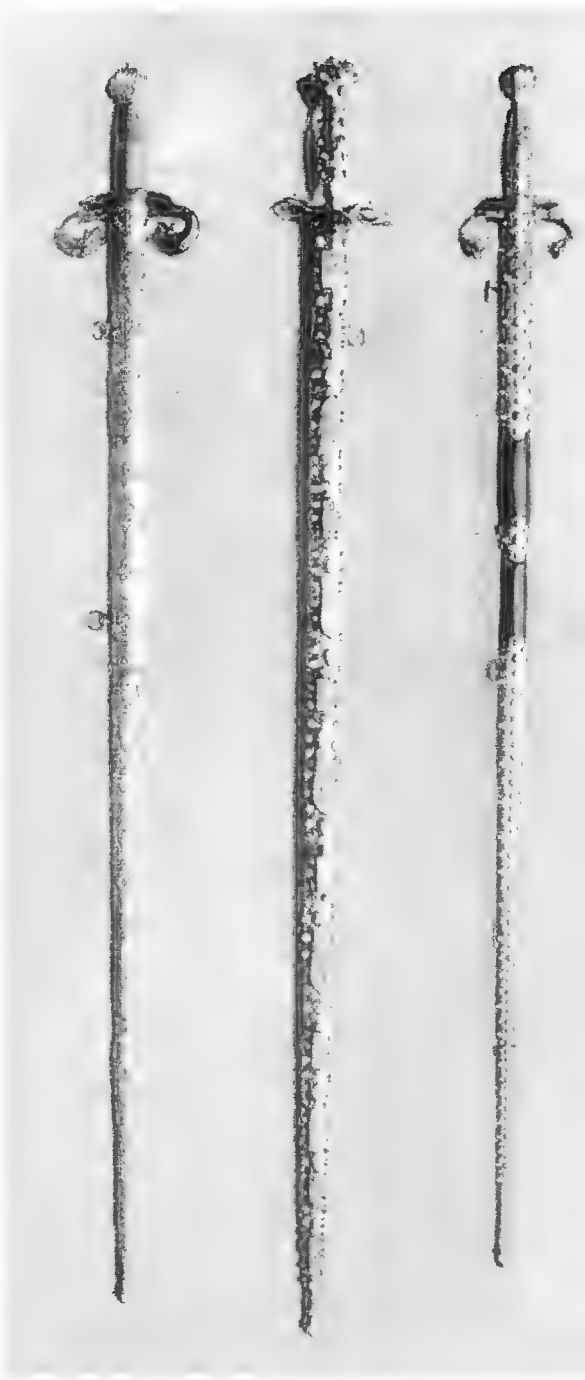

4. Magyar főúr

5. Köznemes

6. Izabella királyné
opálos násfája

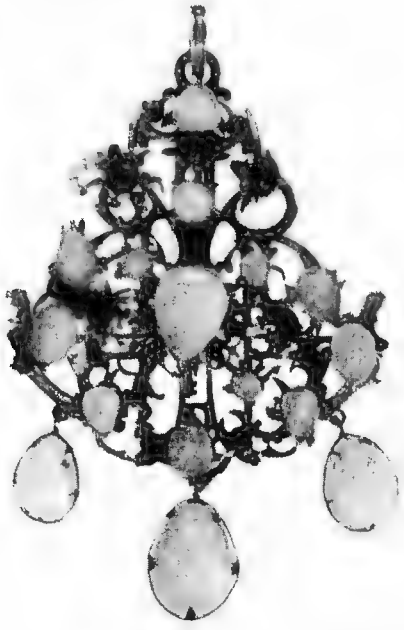

7. Serédi Gáspár felső-magyarországi főkapitány sírköve →

Jobbágyok, polgárok, kézművesek

1. Kovácsműhely

2. Kaszapengék

3. Jobbágyok

4. Ásó és kapák

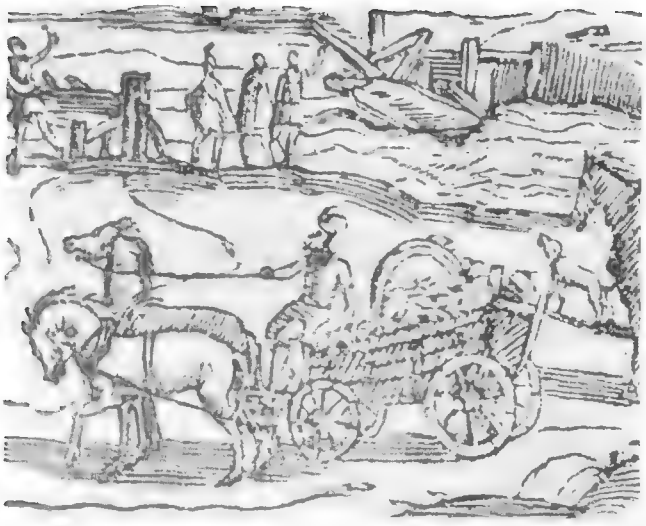

5. Borszállító kereskedő

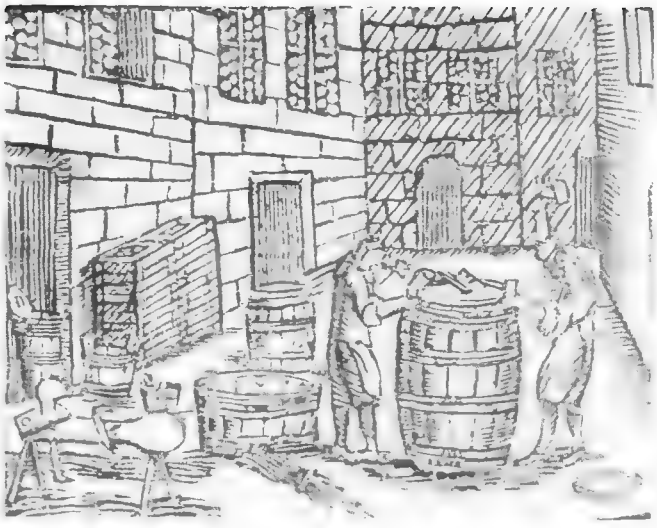

6. Kádárok munka közben

7. Szabócégér Késmárkról

8. A lőcsei városháza

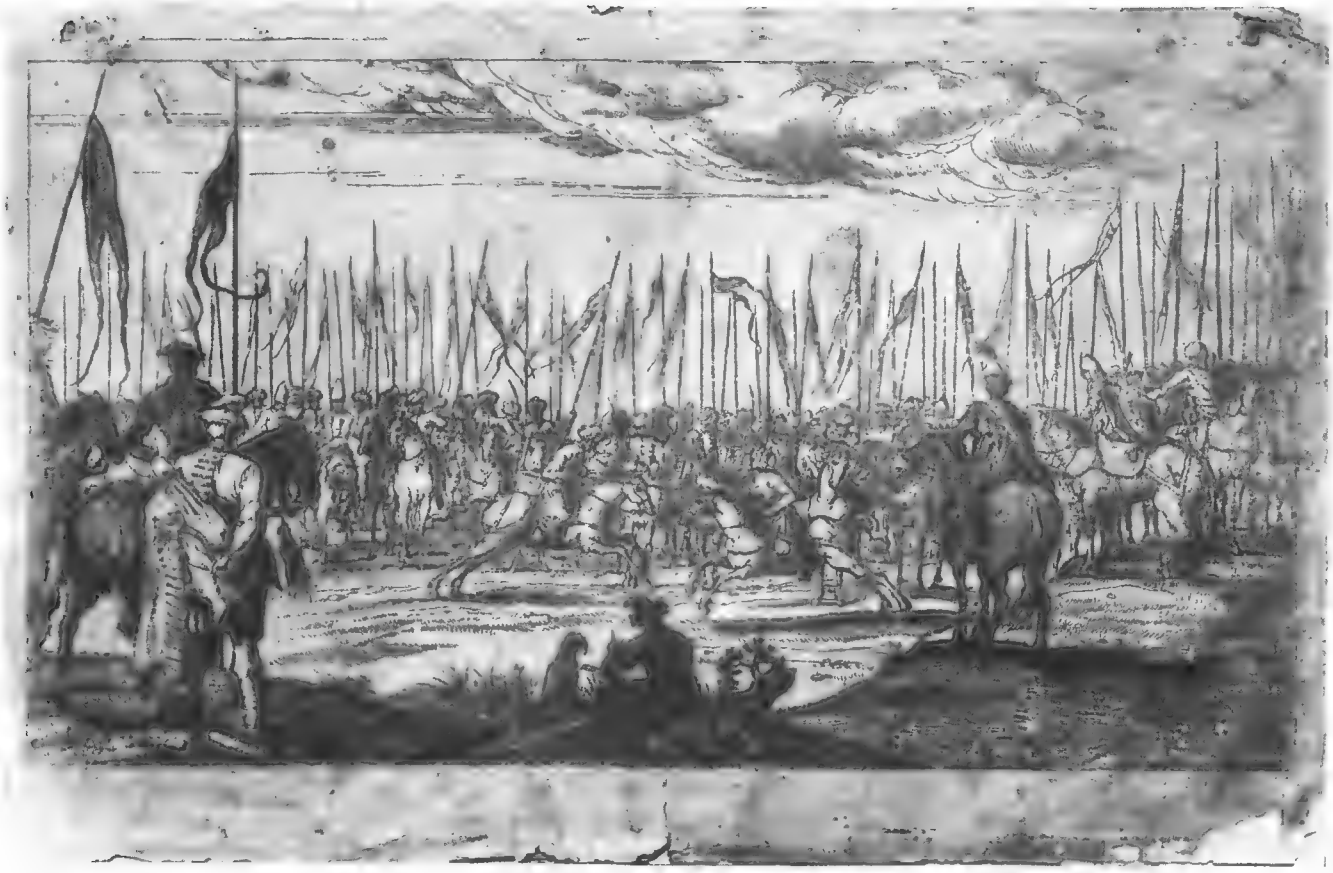

1. Török magyar párviadal

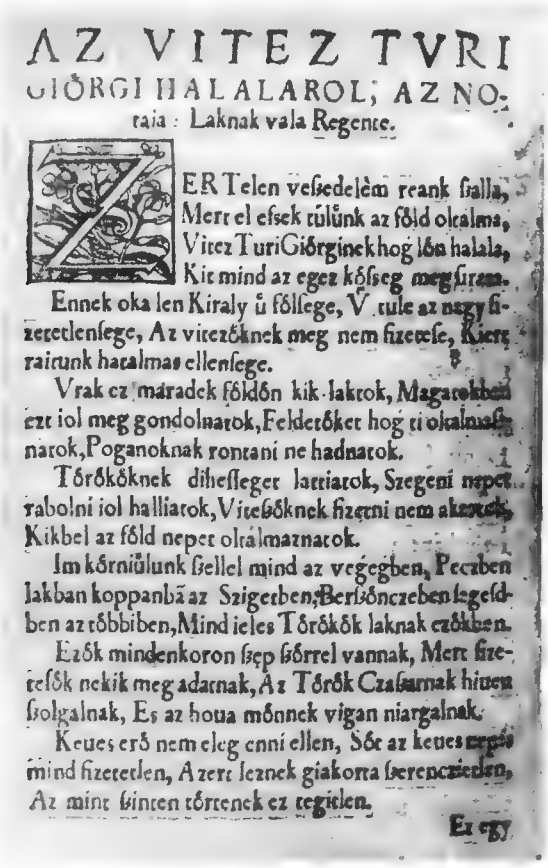

AZ VITEZ TVRI GIÖRGI HALALAROL; AZ NOtaia: Laknak vala Regente.

ZERTelen veſsedelèm reank ſalla,
Mert el eſsek túlünk az föld oltalma,
Vitez TuriGiörginek hog lön halala,
Kit mind az egez kőſseg megſirata.

Ennek oka len Kiraly ű fölſege, V tule az nagy fizetetlenſege, Az vitezőknek meg nem fizetese, Kiert raitunk hatalmas ellenſege.

Vrak ez maradek földön kik laktok, Magatokban ezt iol meg gondolnatok, Feldetőket hog ti oltalmaſsnatok, Poganoknak rontani ne hadnatok.

Tőrőköknek diheſſeget lattiatok, Szegeni nepet rabolni iol halliatok, Viteſsőknek fizetni nem akartok, Kikbel az föld nepet oltalmaznatok.

Im kőrniülunk ſsellel mind az vegegben, Peczben lakban koppanbã az Szigetben, Berſsönczeben ſegeſdben az tőbbiben, Mind ieles Tőrőkök laknak ezőkben.

Ezők mindenkoron ſsep ſsőrrel vannak, Mert fizeteſők nekik meg adatnak, Az Tőrők Czaſsarnak hiuen ſsolgalnak, Es az houa mőnnek vigan niargalnak.

Keues erő nem eleg enni ellen, Sőt az keues nepis mind fizetetlen, Azert leznek giakorta ſserencziellen, Az mint ſsinten tőrtenek ez tegitlen.

Ez egy

2. „Urak ez maradék földön kik laktok. Magatokban ezt jól meg gondolnátok... Vitézöknek fizetni nem akartok... azért lesznek gyakorta szerencsietlen..." A végvári vitézek panasza *Az vitéz Turi György haláláról* való ének bevezetésében

3. Magyar rabok szekéren

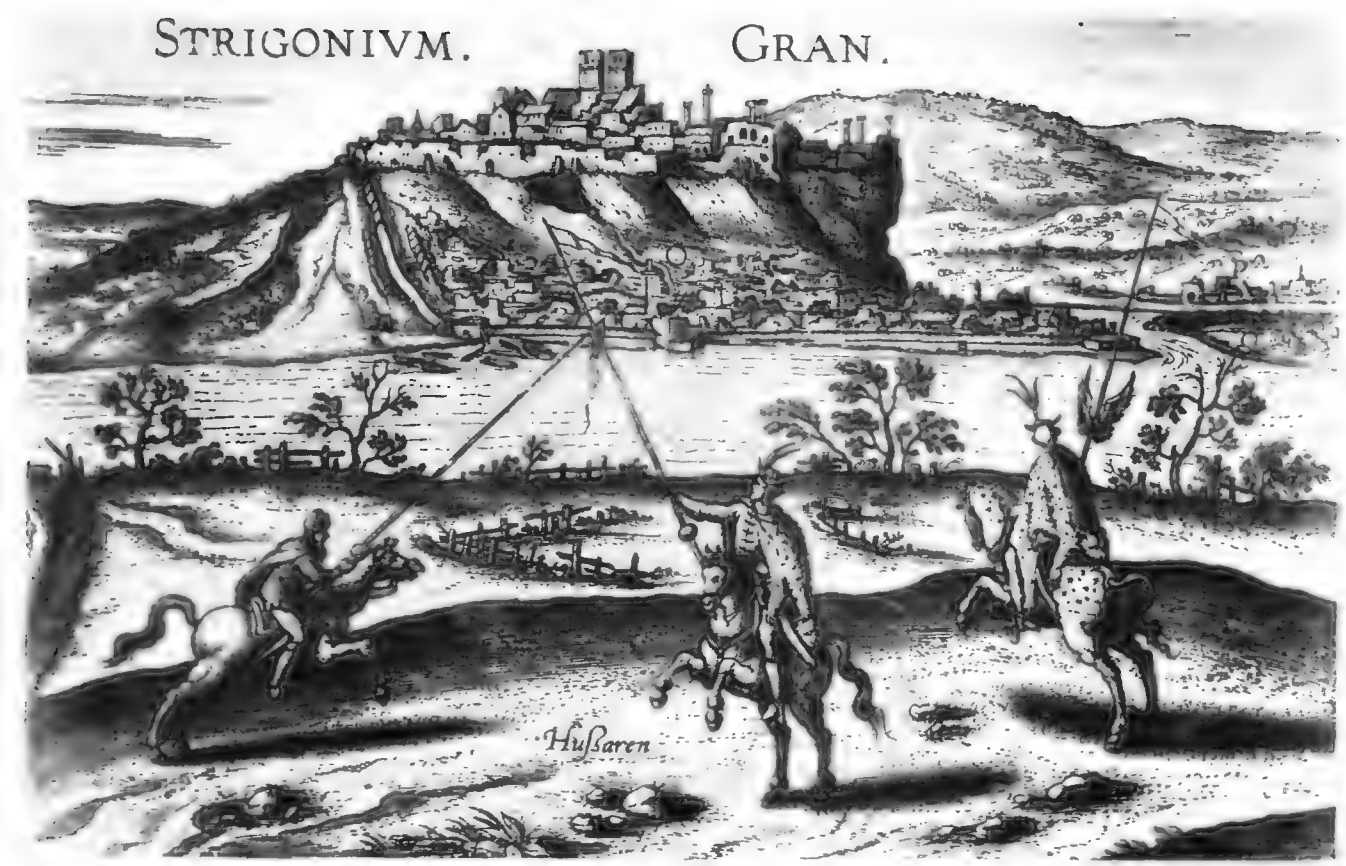

4. Huszárok

5. Lovas vitéz

„Vitézek, mi lehet
Ez széles föld felett
Szebb dolog az végeknél?”

6. Törököt legyőző magyar lovas

1. Török és tatár csapatok felgyújtották a falvakat és tízezerszámra hajtották rabságba a lakosságot

2. Törökök magyar rabokat kísérnek

3. Rabságba hurcolt lakosok

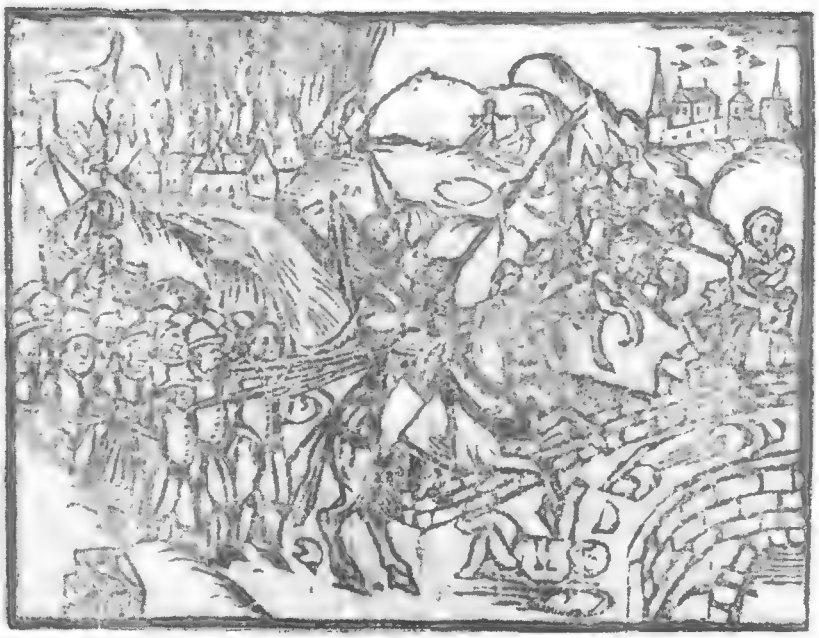

Életsorsok a török alatt

4. Törökök magyar rabot kínoznak

5. Magyar rabok felirata a budai csonka torony tömlöcében

6. Foglyok sorsa a töröknél, kótyavetyén az elhurcolt rabok

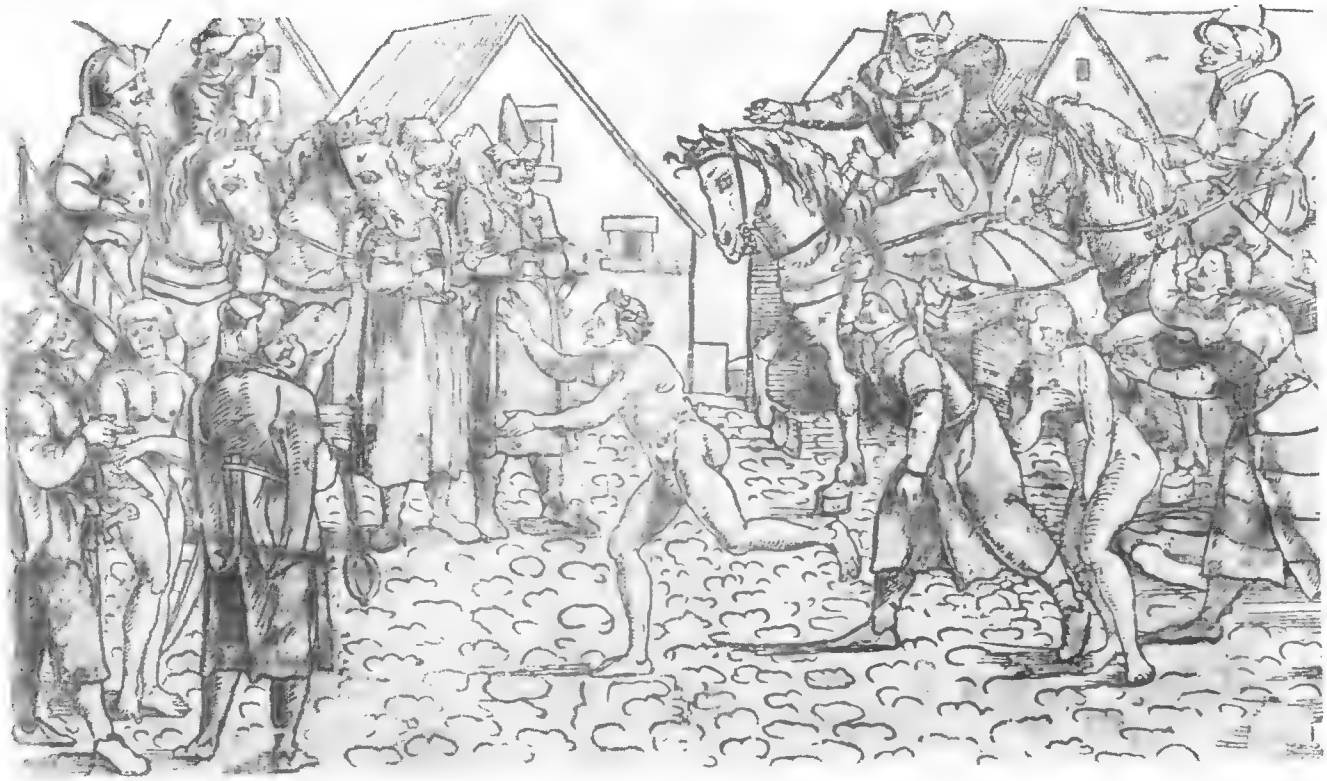

1. Elpusztult magyar falu a török hadjárat után. Lakosai a mezővárosokban kerestek menedéket, ahol bizonyos önállóságot élveztek: közösen egy összegben fizették az adót, s mivel a török nem akadályozta a kereskedelmet, a marha értékesítése révén tetemes haszonra tettek szert

A mezővárosok

2. Nagykőrös pecsétrajza

3. Kecskemét pecsétrajza

4. Kiskunhalas pecsétrajza

5. Szarvas a török alatt

6. Kádi, a török bíróság vezetője

7. Cegléd pecsétje

8. Tolna pecsétje

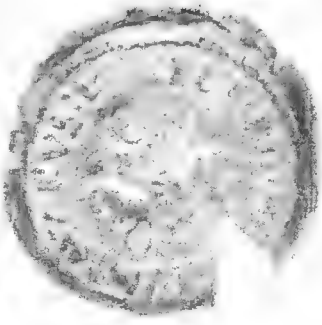

9. Nagymaros pecsétje

10. Vác pecsétje

11. Marhahajtók

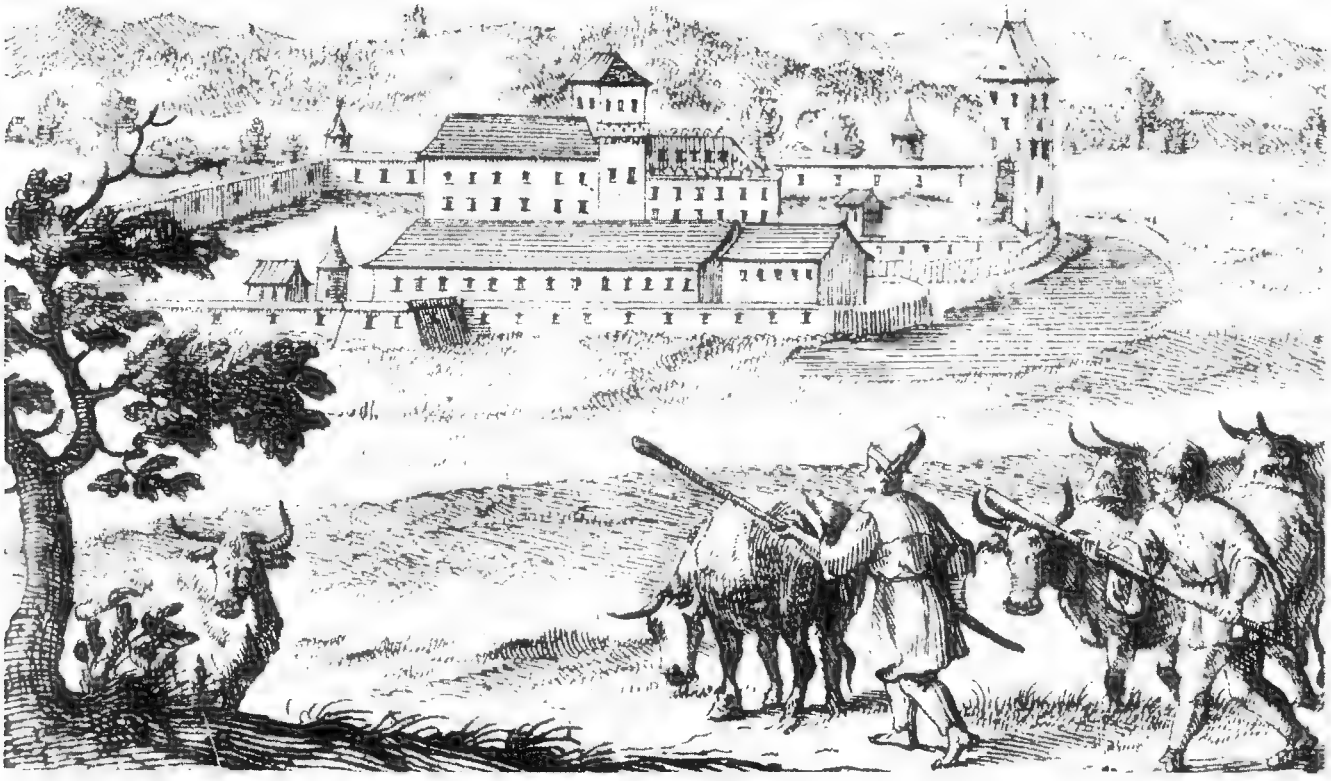

1. Buda a török alatt

2. Emín, alsóbb rangú hivatalnok

3. Aga, az egyes fegyvernemek élén álló parancsnok

A török berendezkedik Magyarországon

4. Szpáhi, lovas katona, szolgálata fejében földet kapott a meghódított országban

5. Dervis, a mohamedán egyház fanatikus, lemondásban és szegénységben élő szerzetese

6. Janicsár ezredjelvények. A janicsárok gyerekkoruk óta katonai szolgálatra nevelt gyalogosok. A török sereg fanatikus harcosai

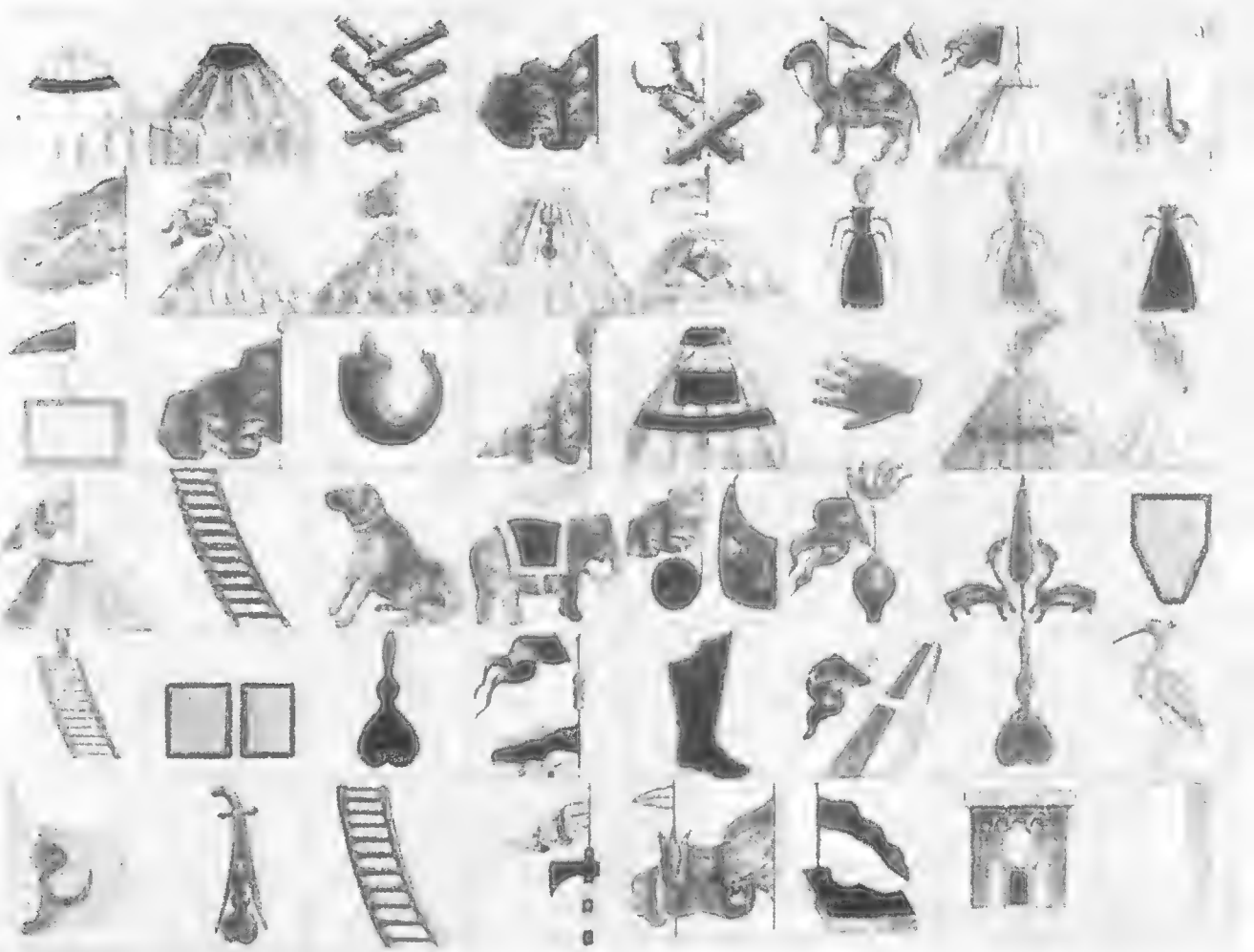

1. Török úr és úrnő

2. Török kereskedő

3. Dzsámik, mecsetek, minaretek Pécsett

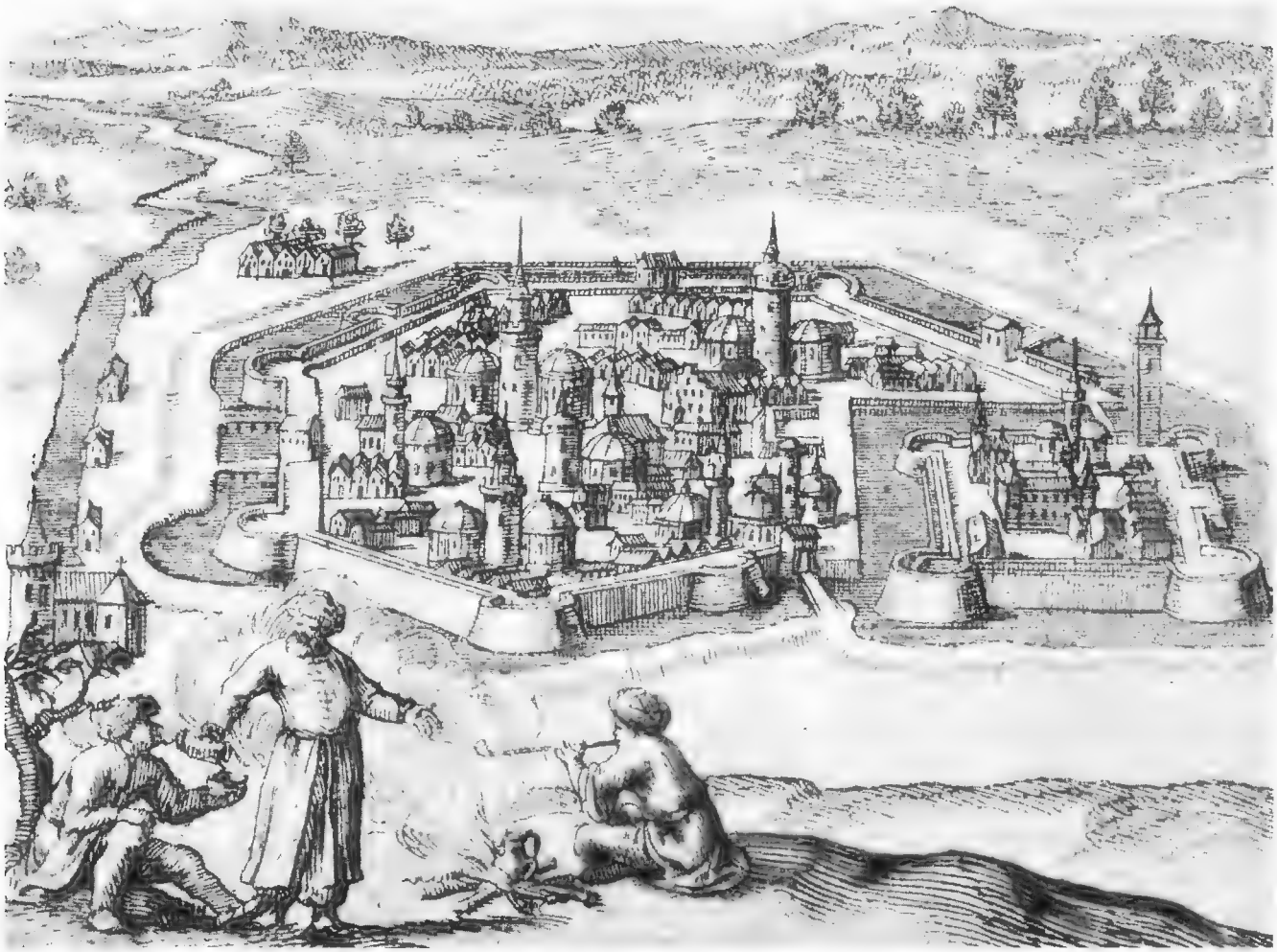

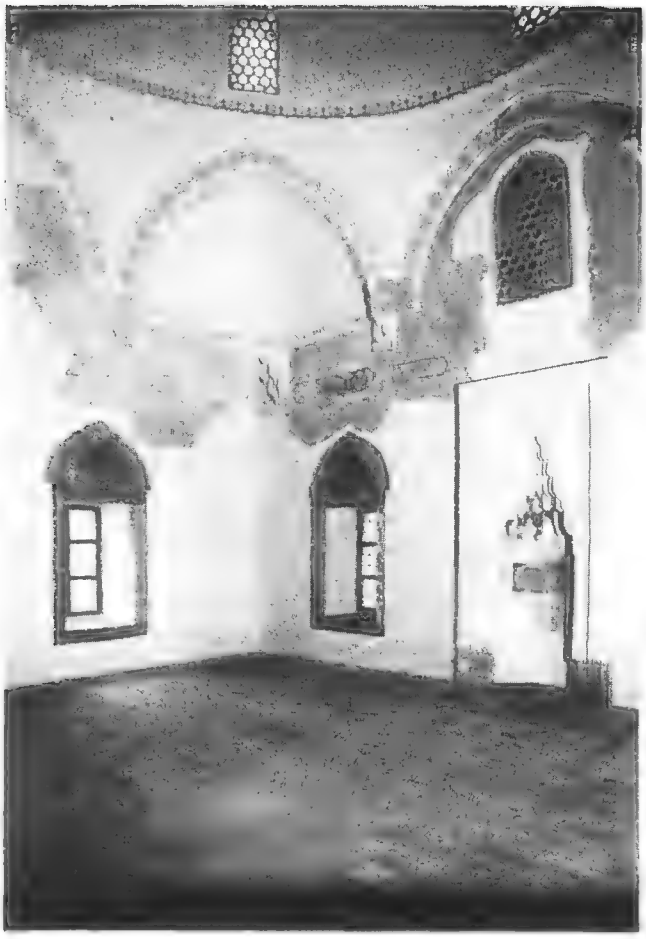

4. A pécsi dzsámi rekonstruált belseje

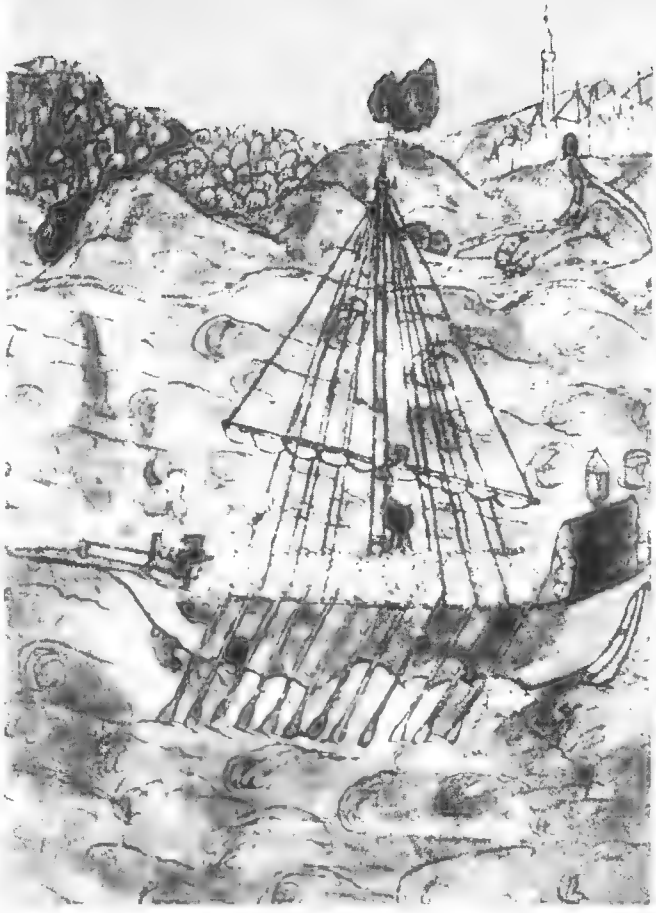

5. Török áruszállítás a Dunán

Törökök élete

7. Budán készült török könyvtábla

6. Ónozott vörösréz török kanna

8. Török hímzés

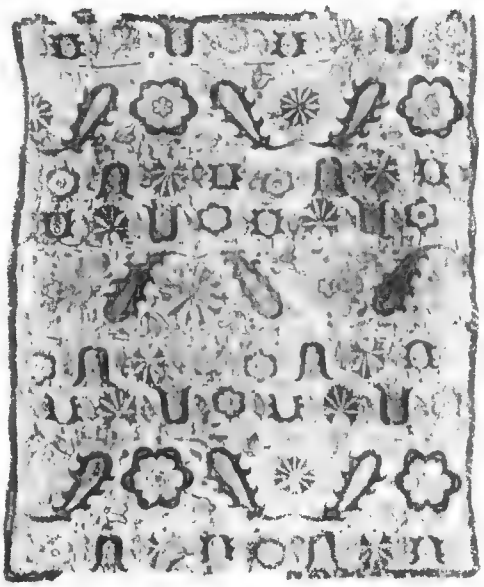

1. Az 1531-ben alapított sárospataki kollégium. A magyar reformáció főleg iskolapolitikájával formálta át gyökeresen a magyar társadalom művelődését

A reformáció

2. Az első oldal Sylvester János: *Új testamentum* című művéből (1541)

AZ MAGÁR NIPNEK KI EZT
OLVASSA

Profetāk āltal ſolt righeñ nēked az iſten/
Az kit ighirt imę vigre meg atta fiát.
Buzgo lilekuel ſol moſt ęs nēked ez āltal/
Kit haga hog halgaſſ/kit haga hog te foueſſ.
Nēked azirt ez lún profetad/doctorod/ez lún
Meſtered/ ez moſt ęs/ mellet az iſten ada.
Az profeta ſauāt halgaſd/ mert tighed az iſten
El veſſt/ ęs nomos itt nem lehet az te neued.
Itt ez irāſban ſol moſtañ ęs nēked ez āltal/
Hūtre hiu mind/hog lenti ne meneze magāt.
Az ki Sidoul/ęs Görögül ęs vigre Diākul
Szol vala righeñ/ſol nēked az itt Magarul.
Minden nipnek az ū nelwiñ/hog minden az iſten
Törutniñ illen/minden imagga nevoit.
Itt vagon az reytek kincz itt vagon az ki folo viz/
Itt vagon az tudomāñ mell örök iletet ad.
Lelki kenir vagon itt/ mellben miker iſſel örökkę
Ilſ/ mell az mennből ſalla/ halālra mene.
Az ki teremt tighed/meg vālt/örök iletet ęs ād
Ez ſent āltal/ nincz több bizodalmad azirt.
Annek azirt ſolgāll mindenkor tiſta ſüeduel/
Annek mindenker tig igaz āldozatot.
Lighedet ez hozzā viſſen/s nem hāg miker ig mond
Bodogok el iöuetek/ veſſetek el gonoſok.
Sylueſter Janos iria.

3. Részlet Károli Gáspár híres bibliafordításából, amely 1590-ben jelent meg, és az ótestamentumi világkép és stílus szétsugárzója lett évszázadokon át

XXIII.

Halákat ád az Dáuid Iſtennec mind ő magarai-mind az Annya ſent Egyhazra valo ſüntelen gondgya viſeleſelért, oltalmazaſáért es minden reſti és lelki aiándekiért. Es hogy egyebekis vgyan ezent czelekedgyec, inti őket az őnnőn példáiáual.

1 AZ WR az én páſztorom, azért ſemmiben meg nem fogyátkozom.
2 Győnyőrűſéges és fűues helyeken legeltet engemet, és kies vizec mellé viſſen engemet.
3 Az én lélkemet meg vidamîttya és viſel engemet az igaſſágnac őſuénin az ő neueiért.

Zzzz 4 Męg

4. Szegedi Kis István (1509–1572) ráckevei lelkész, teológiai író, a reformáció kálvini irányzatának tudós úttörője

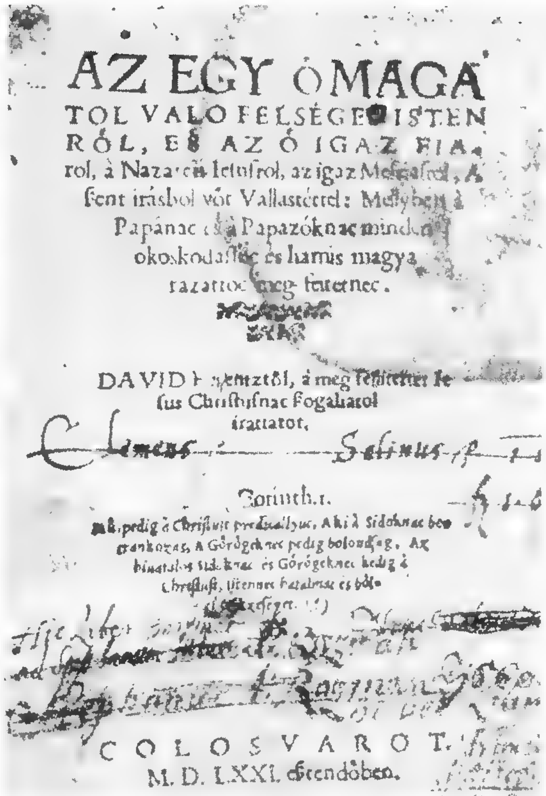

AZ EGY ÖMAGA TOL VALO FELSÉGES ISTEN RÓL, ES AZ Ö IGAZ FIA rol, à Nazareti Iesusrol, az igaz Messiasrol, A' szent irasbol vött Vallastétel: Mellyben à Papánac és à Papazóknac minden okoskodassoc és hamis magyarazattoc meg fetetnec.

DAVID F. ... à meg feszittetet Iesus Christusnac fogaliarol irattatot.

Corinth. I.

Mi pedig à Christust predicallyuc, A ki à Sidoknac botrankozas, A Görögöknec pedig bolondsag. Az hiuataloß sidoknac és Görögöknec pedig à Christust, Istennec hatalmat és bölcsesseget.

COLOSVAROT. M. D. LXXI. esztendöben.

5. Iskolásgyerek és tanítója

6. Dávid Ferenc (1520 k.–1579) az antitrinitáriusok vezére. Vitairata a reformáció legradikálisabb nézeteit hirdette

7. Ballaszentmiklóst 1570-ben Karácsony György „szent hada” a népi reformáció eszméitől áthatva vissza akarja venni a töröktől

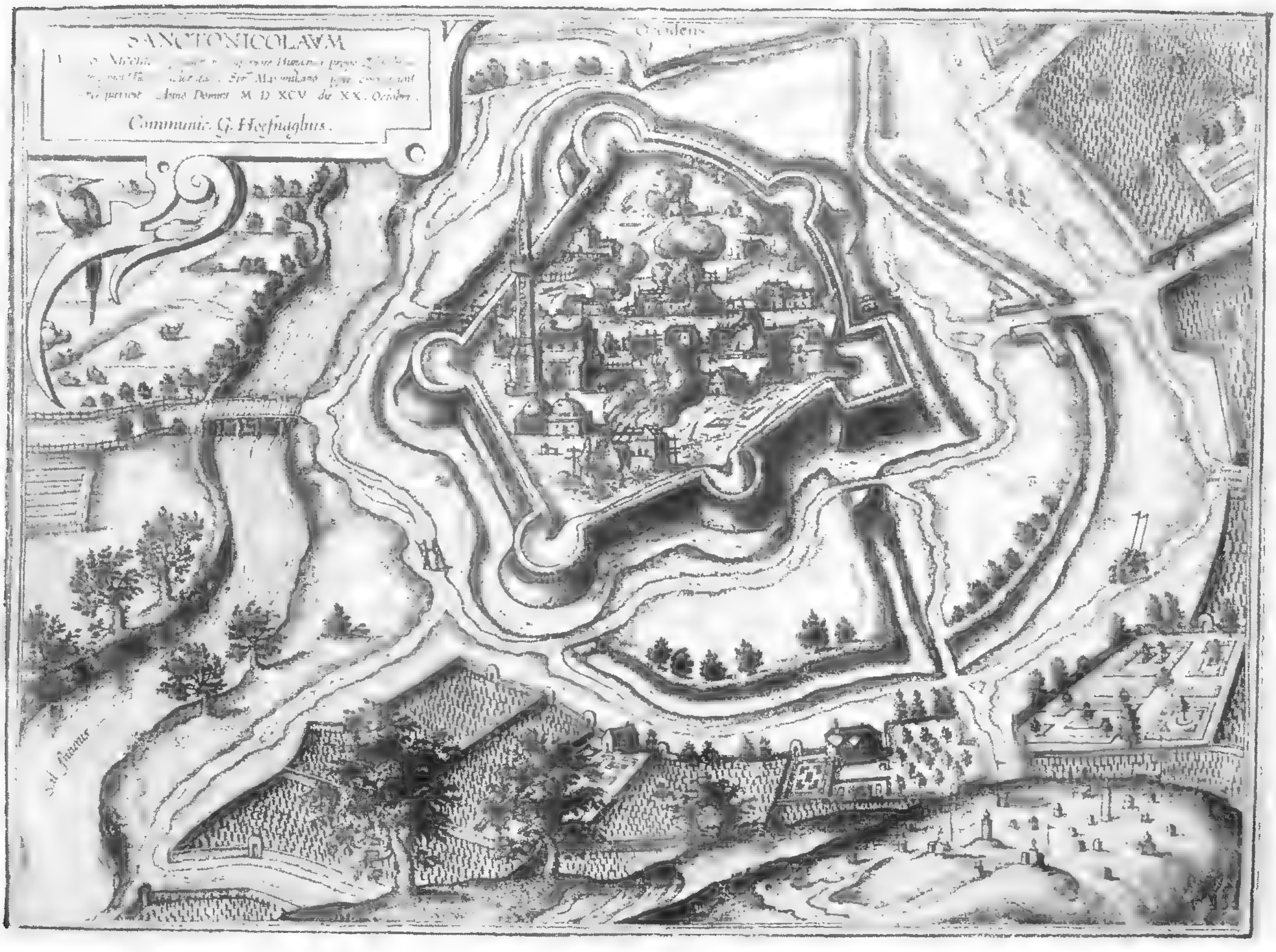

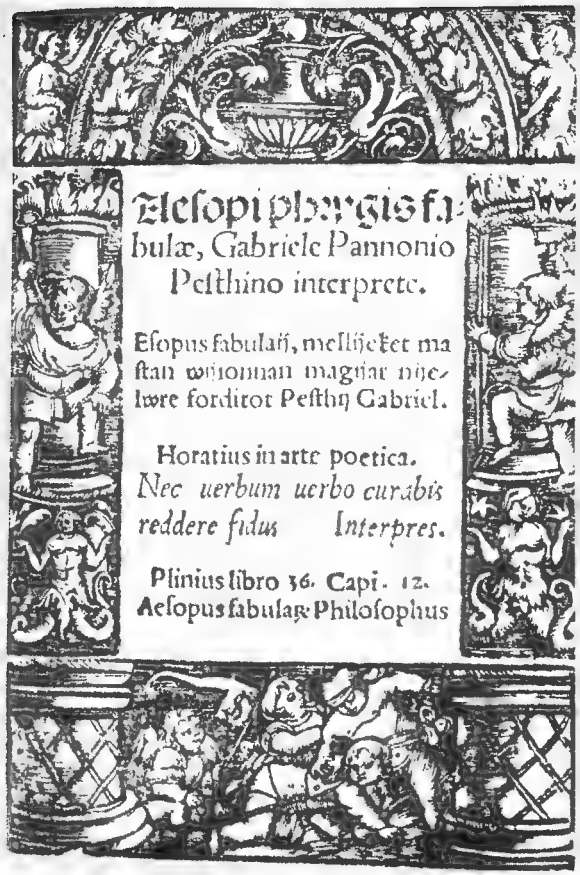
Æſopi phrygis fa-
bulæ, Gabriele Pannonio
Peſthino interprete.

Eſopus fabulaſi, mellyeket ma
ſtan wyonnan magyar nyel-
wre forditot Peſthy Gabriel.

Horatius in arte poetica.
Nec uerbum uerbo curabis
reddere fidus Interpres.

Plinius libro 36. Capi. 12.
Aeſopus fabulae Philoſophus

1. Az első nyomtatott magyar nyelvű szépprózai mű: Pesti Gábor magyarra átültetett *Esopus fabulái* (1536)

CHRONI-
CA
EZ VILAGNAC
TELES DOLGA-
IROL.
SZEKEL' ESTVAN
CRACCOBA
Nyomtatot. Strykouiai LAZAR
Altal, CHRISTVS ſzületeſenec
M. D. L IX. eſtendeiebe.

2. A széles körű irodalmi munkásságot kifejtő humanista és reformátor Székely István: *Krónika ez világnak jeles dolgairól* címmel 1559-ben közreadja az első magyar nyelven fogalmazott világtörténetet

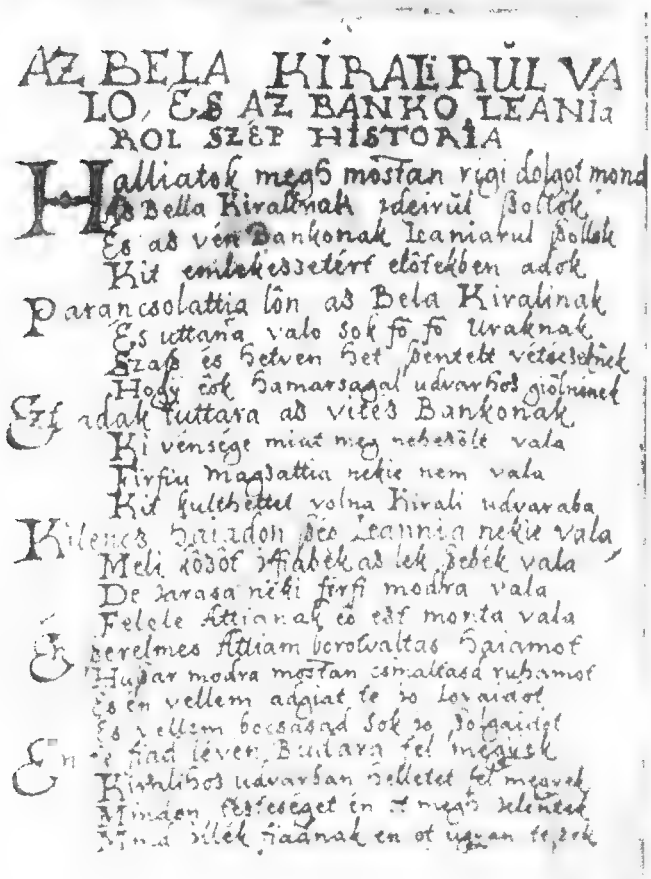
AZ BELA KIRALRŬL VA
LO, ÉS AZ BANKO LEANIa
ROL SZÉP HISTORIA

Hallyatok megh mostan regi dolgot mond
Az Bela Kiralnak zdeirŭl Bolŏk
És az vén Bankonak Leaniarul Bolŏk
Kit emlekezzetért elŏzŏkben adok

Parancsolattia lŏn az Bela Kiralinak
És uttana valo sok fŏ fŏ Uraknak
Szaz és hetven het penzeth vetessenek
Hogy ŏk hamarsagal udvarhoz giŏnnenek

Ezt adak tuttara az vitez Bankonak
Ki vensege miat meg nehezŏle vala
Ferfiu magzattia nekie nem vala
Kit fulthetŏl volna Kirali udvaraba

Kilences hazadon ŏcze Leannia nekie vala
Meli ŏzŏt zŏpŏk az lek zebek vala
De harasa neki ferfi modra vala
Felele Attianak ez ezt monta vala

Kerelmes Attiam berolvaltas hazamot
Hugar modra mostan csinaltasd ruhamot
És en vellem adgiat te zo lovaiaot
És vellem bocsasad sok zo zolgaidot

Ennek fiad ievén Budara fel megyek
Kirahoz udvarban velletet fel megyek
Minden ferfiseget en tŏle elkerek
Mind zŏlek hazanak en ot ugyan fogyek

3. *Históriás ének az Béla királyról és az Bankó leányáról.* A XVI. század sajátos műfaja a históriás ének, tárgya nem csupán történeti esemény, hanem regényes, mesés történet, a műveltebbek olvasásigényeit elégítette ki, és az irodalmi műveltséget közvetítette az írástudatlanok számára

Tudósok, írók, prédikátorok

Chronica
AZ MAGYA=
ROKNAC DOLGAI
ROL : MINT IÓTTEC KI A
nagy Scythiabol Pánnoniaban Es mint
foglaltác magoknac az országot : Es mint
birác aſtt Hertzegrol Hertzegre, Es Ki
alytol Kiralyra, nagy ſoc tuſakodáſſockal és ſzantalan ſoc viadallyockal

Mellyet
HELTAI GASPAR
Megirta Magyar nyelwen. Es ez rendre hoſſa, Az
bonfinius Anralnac nagy Könyuebol és egyeb
Hiſtoriás könyuekbol, nem kicziu
munkaual.

4. Heltai Gáspár: *Chronica az magyaroknak dolgairól.* (1576). A magyar történet első polgári színezetű összefoglalása

AZ ATOKROL. CLXXIIII

Az Napban az Holdbau nagy legyec lettenec, ehſeg ſzükſeg dóg halaloc lóttec, nagy föld indulaſoc nagy hadac volta nac, Tengernec zugaſi immar ſokac voltac.

Mikoron az agac ſzepen ki bimboznac, ſelentic hogy az Nyar immar közel vagyon, azkeppen az legyec nyiluan azt ſelentic, hogy Iſtlet napia immar el közelget.

Azert mindē ember lelkéhöz tekintſen, es az ő bünetől min den meg tóttennyen, Iſteni félelembe ő magat foglallya, es varia nagy vigan az WR *IESVS* Chriſtuſt.

Az mi wrunc *IESVS* ſzületeſe vtan, az ezer öt ſzazban es az negyuen negyben, az Batizi Andras ezt ſzerze verſekben, kiből diczerteſſee az WR *CHRISTVS*, Amen.

AZ ATOKROL. *Deut. 28.*

RÖttenetes ez Vilagnac moſtan min den dolga, czudalatos nagy vakſaga hala latlanſaga, nem fog rayta az Iſtennec ſemi galſaga, ſem haragia ſem czapaſa ſem irgal naſsaga.

Az WR Iſten meg ielente minden akarat tyat, hirdetett ſzent Igeiet nagy irgalmaſſagat, az bün ellen az gy haragiat rőttenetes atkat, nem akaria ez vilagnac őrőc karhozattyat.

De nem ertiez Vilag ezt ío neuen ſem veſzi, meg ielentet akarattyat czac ſemiē teſzi, az Iſtennec ío tanatſat inkab bűnbe eyti, ſora iotó ſzent Igeiet boſſzu keppen veſzi.

Imezt irta ſzent Moyſes Oetődic könyueben, ő könyuenec buſzon nyolczad ío nemes rendeben, vedd eſzedbe ki nem fé led Iſtent beſzedeben, mikint leſzen az te dolgod minden ęletedben.

Ha Wradnac Iſtenednec ſzauat nem fogadod, mit neked mond es paranczol ha meg nem tartandod, read ſzalnac rőtteneres veſzedelmes atkot, im meg mondom azon kerlec hogy meg halgaſſatoc.

Atkozt

5. Szkhárosi Horváth András: *Az átokról* (1545) című műve a XVI. század komor bírálata a magyar nemesi társadalomról

6. *Historiás ének az nagyúr Bánk bánról*

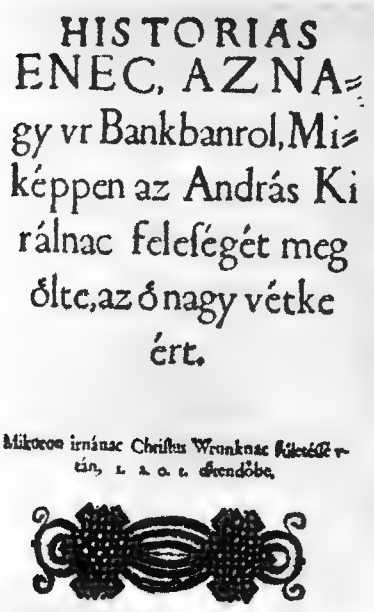

HISTORIAS
ENEC, AZ NA=
gy vr Bankbanrol, Mi=
képpen az András Ki
rálnac feleſégét meg
ölte, az ő nagy vétke
ért.

Mikoron irnánac Chriſtus Wrunknac ſzületéſé vtán, 1. 5. 0. 1. eſtendőbe.

7. Forgách Ferenc (1535–1577), a magyar humanizmus európai látókörű történetírója

8. Bornemissza Péter a reformáció kimagasló íróegyénisége Szophoklész drámáját XVI. századivá és magyarrá formálta. *Elektrá*ja a magyar drámaírás első nagy alkotása

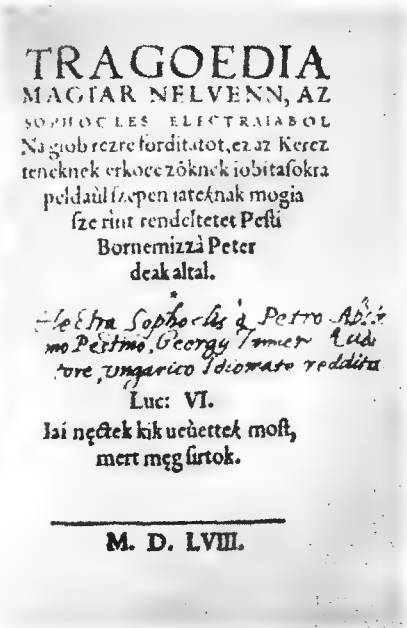

TRAGOEDIA
MAGIAR NELVENN, AZ
SOPHOCLES ELECTRAIABOL
Nagob rezre forditatot, ez az Kerez
teneknek erkocczóknek iobitaſokra
peldaúl ſzepen iateknak mogia
ſze rint rendeltetet Peſti
Bornemizzà Peter
deak altal.

Electra Sophoclis à Petro Abbe mo Pestino, Georgy Ismer Hudvore, ungarico Idiomate reddita

Luc: VI.
Iai nęctek kik uebettek moſt,
mert męg ſirtok.

M. D. LVIII.

1. Balassi Bálint

2. Balassi Bálint szülőhelye a zólyomi vár. A belső várudvar

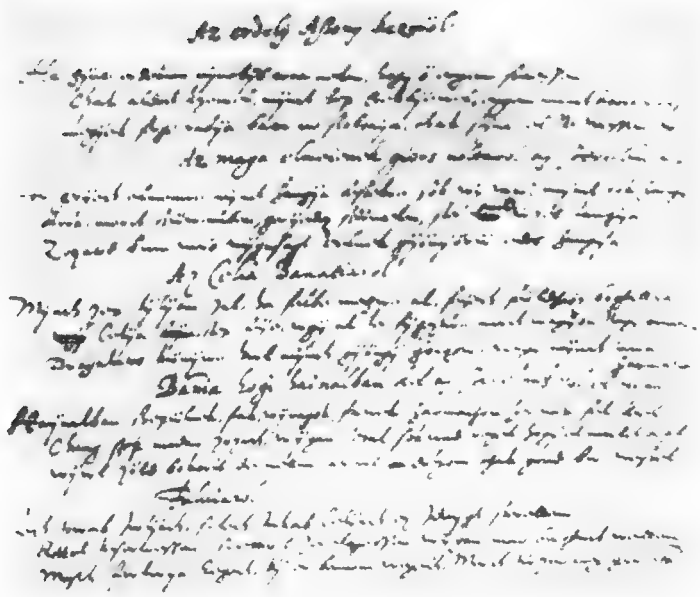

3. Balassi egyetlen ismert verskézirata

Az Nehai tekintetes és
Nagyos vitéz
URNAK,
GYARMATI
BALASI
BALINTNAK
s amaz jó emlekezetb Iſten
ben bóldogul ki-múlt Nehai
Nemzetes
IMAI JANOSNAK
itt hazai fiának, és á Magyar
nyelvnek két ékeſſégének,
ISTENES ENEKI.
Mellyet á Váradi negyedi
dtio-ſzerint egynehány ú
Énekekkel és Imádságokkal
ki botsátott.
Losonban Faber Mihály
által 1676.

4. Balassi verseinek XVII. századi kiadása

5. Esztergom ostroma, ahol Balassi halálosan megsebesült

1. Madonna. Faszobor Selmecbányán a XVI. század elejéről

2. A Katalin-templom Selmecbányán

3. A kolozsvári Szent Mihály-templom reneszánsz sekrestyeajtaja

4. A sárospataki vár lakótornya és a Perényi-szárny, az ország legérdekesebb reneszánsz építészeti emléke az 1530-as évekből. (Jobbra)

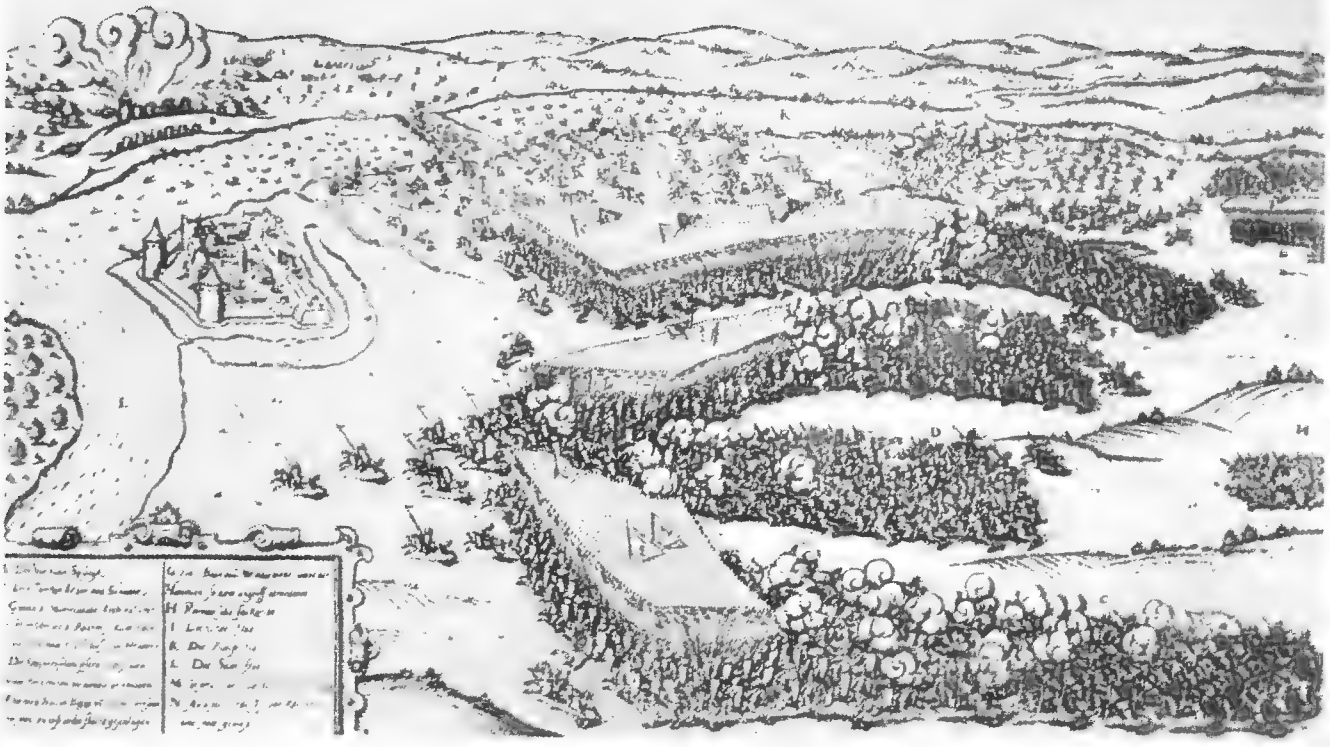

1. A sziszeki csata 1593. június 22. A magyar csapatok a török támadást visszaverik, ezzel kezdődik egy elhúzódó, gyilkos háború. Az egész ország hadszíntérré válik. Fontos várak és nagy területek cserélnek többször gazdát

A 15 éves háború

2. Magyar huszárok megkötözött török foglyokat visznek

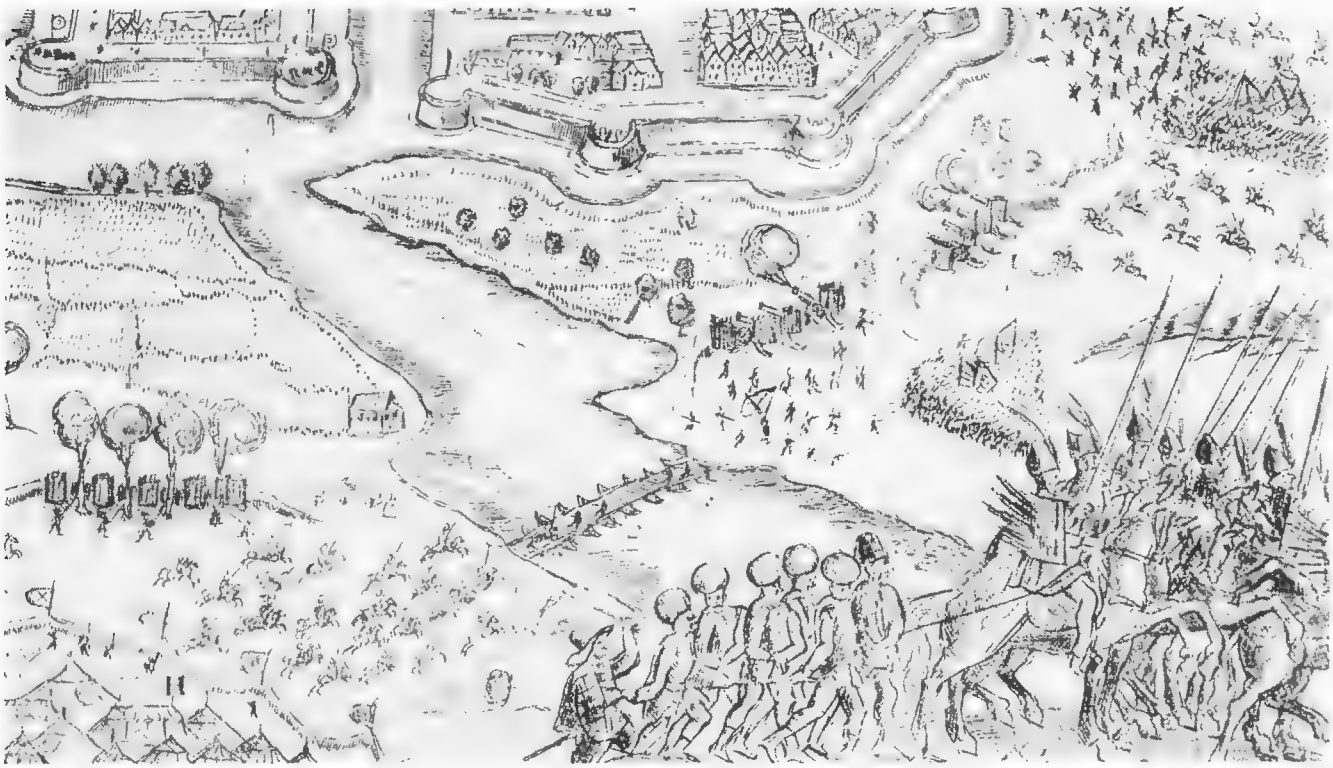

3. Pálffy Miklós 1593. november 3-án Pákozdnál győztes csatát vívott az ostromlott Székesfehérvár felmentésére vonuló budai basa hadseregével

4. Magyar és császári csapatok megostromolják és felszabadítják Fülek várát

1. Veszprém ostroma

2. 1593 októberében a török tábor Palota ellen indul

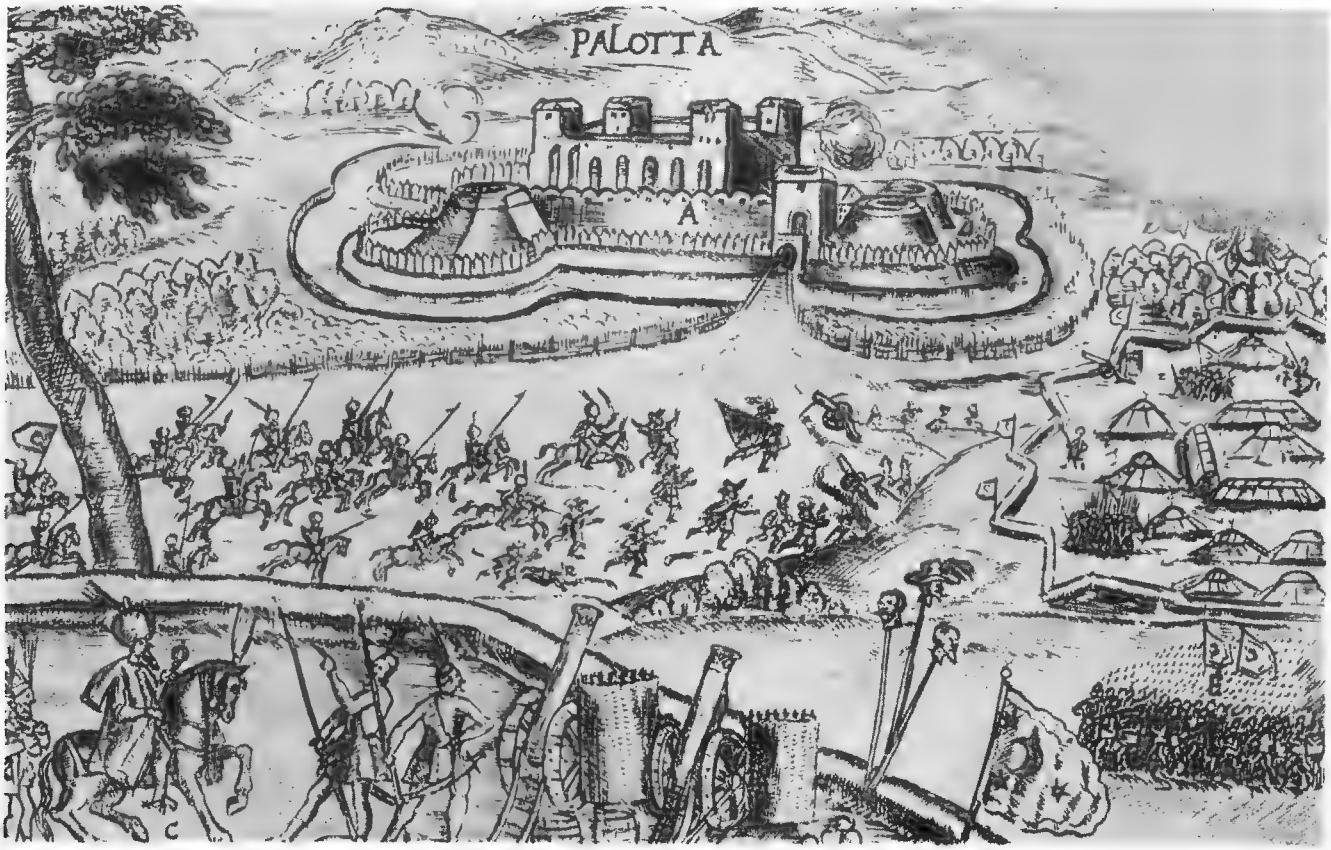

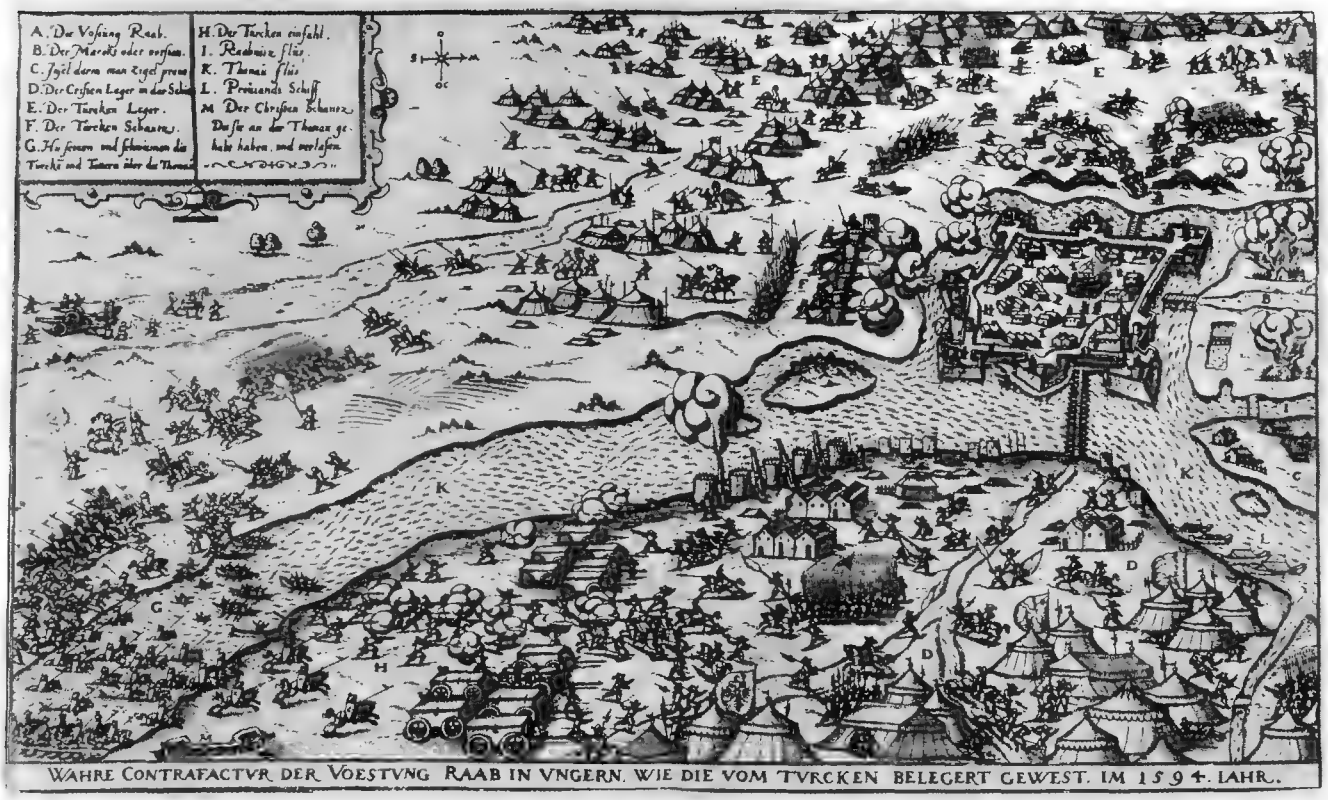

3. Győr eleste. 1594. szeptember 29-én Hardegg Ferdinánd császári várkapitány feladja a várat

Újra támad a török

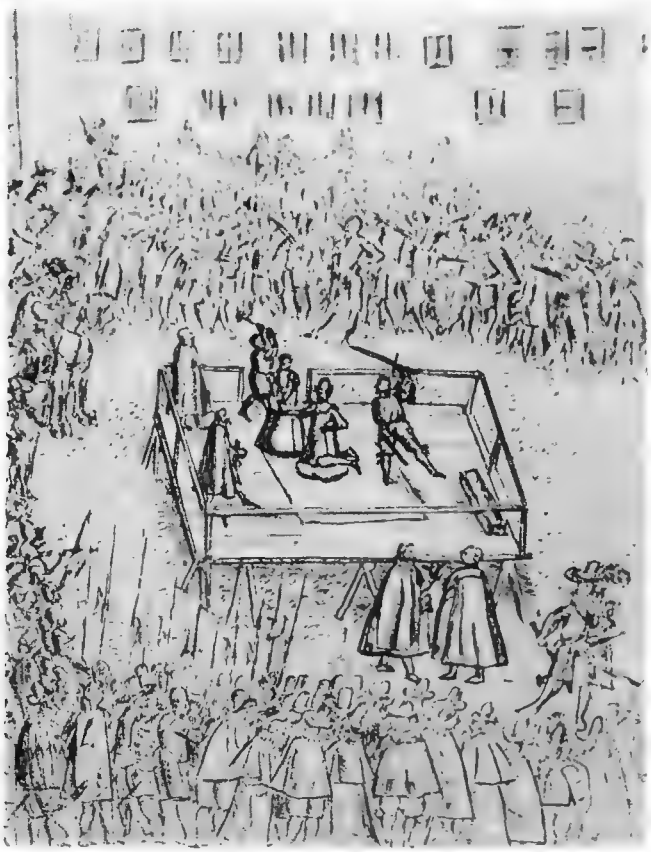

4. Hardegg kivégzése

Magyarország, Erdély, Moldva, Havasalföld szövetsége a török ellen

1. A Báthory-család sárkányfogas címere

2. Báthory István erdélyi fejedelem (1571–1586) és lengyel király (1575–1586)

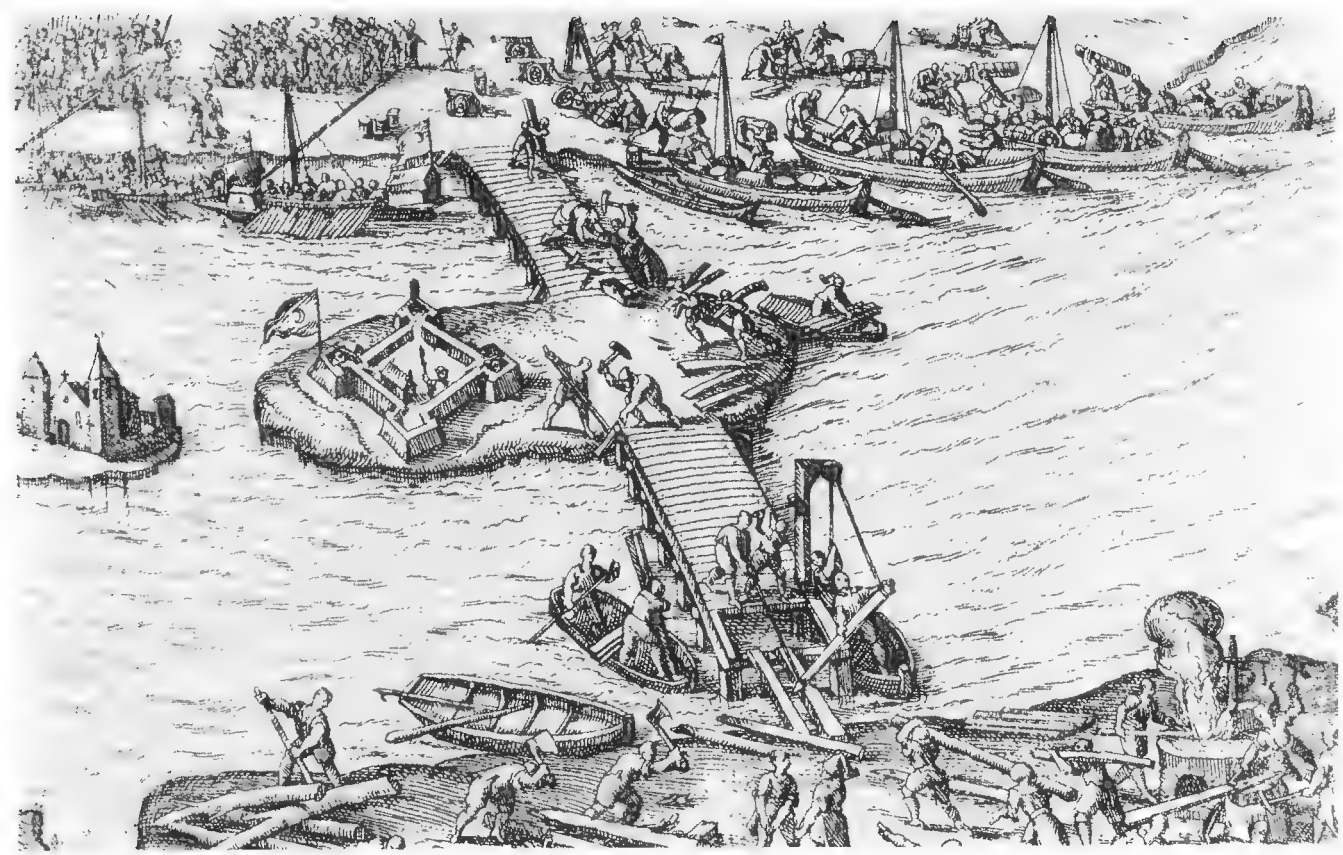

3. Hídverés a Dunán Gyurgyevónál, ahol 1595. október 29-én az erdélyi csapatok Mihály havasalföldi vajda seregével fényes győzelmet aratnak a török felett

4. Részlet magyar katonák győzelmi felvonulásából

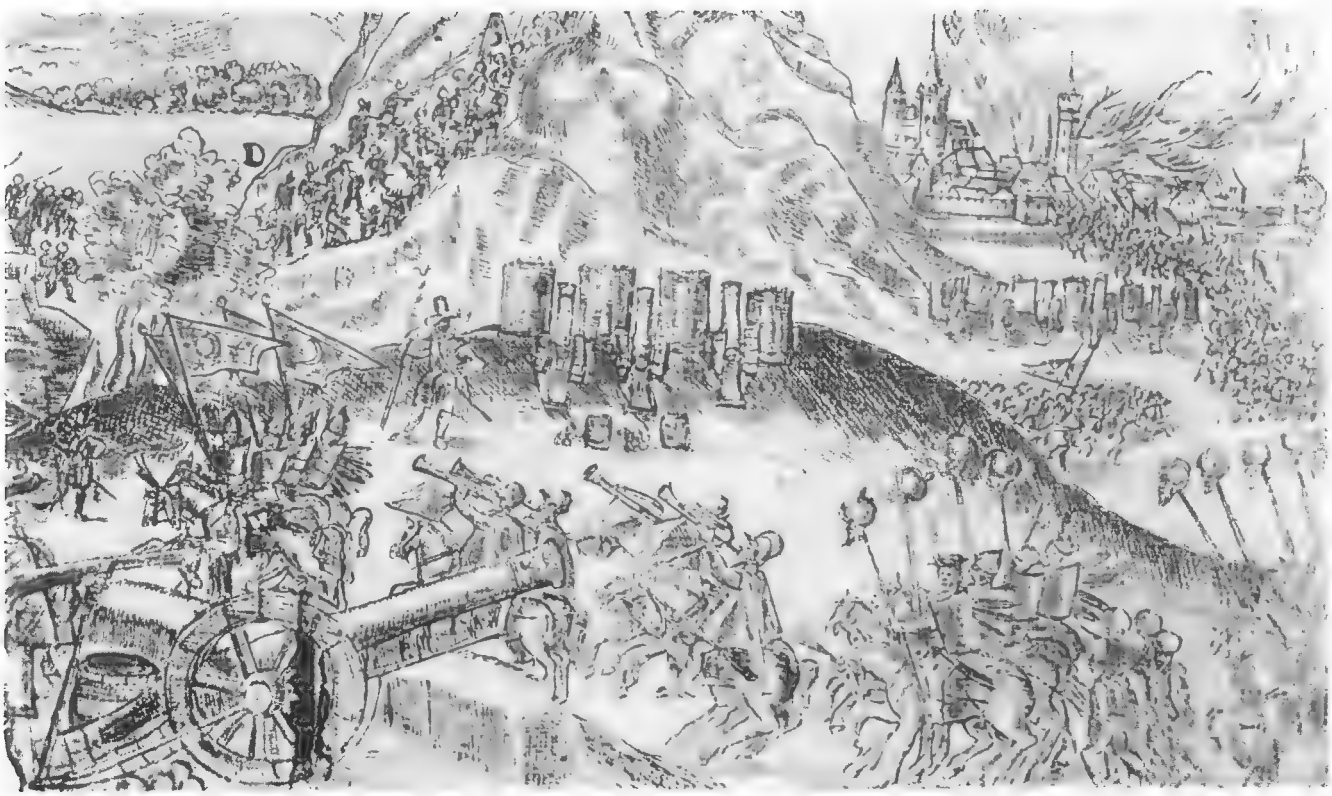

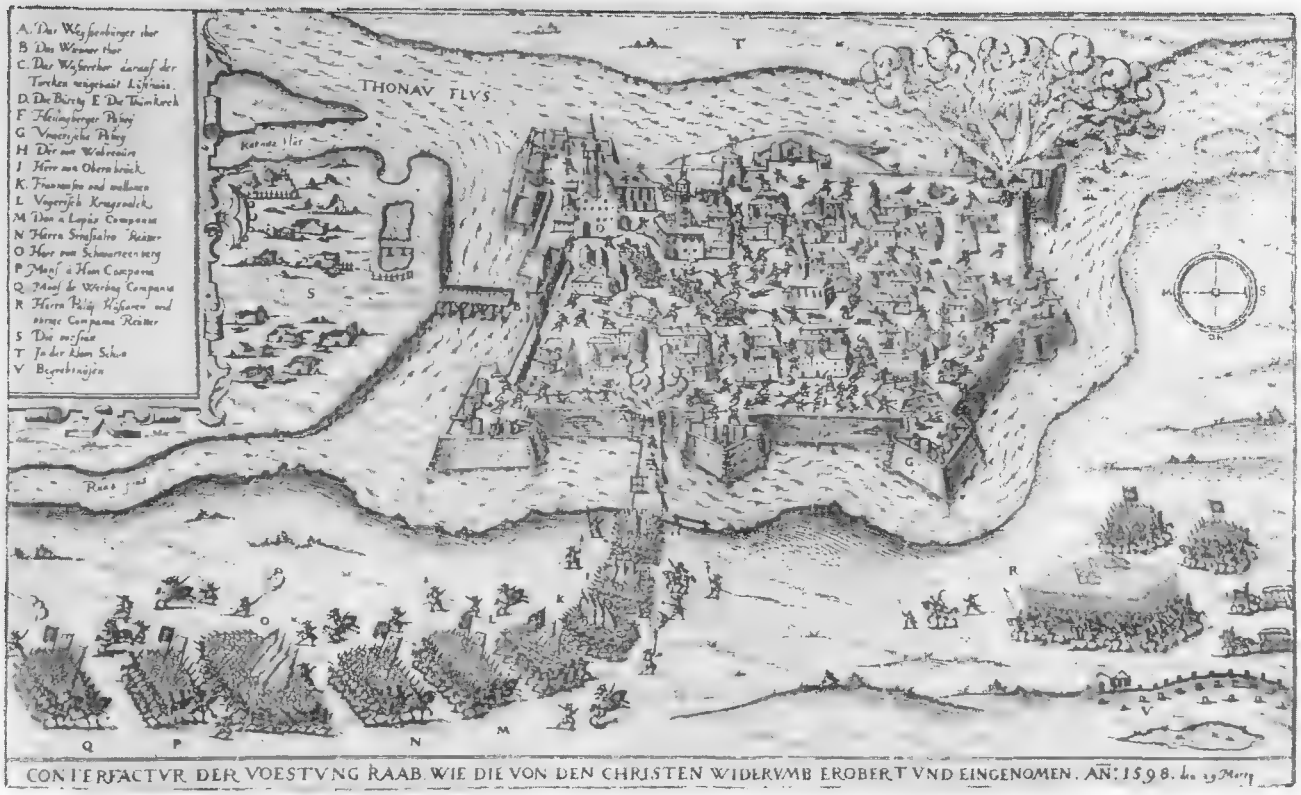

1. A magyar csapatok 1598-ban beveszik Győr várát

Elhúzódó harcok, meddő győzelmek

2. Pálffy Miklós főkapitány, a győri ostrom vezetője

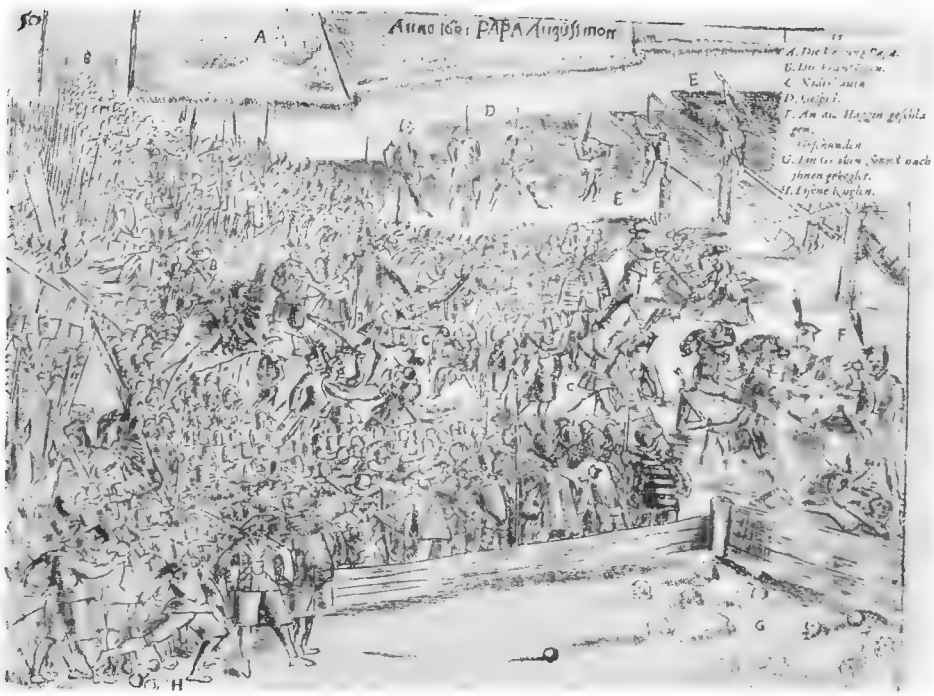

3. Császári katonák kegyetlenkedése a Pápa ostrománál kezükbe került török rabokkal

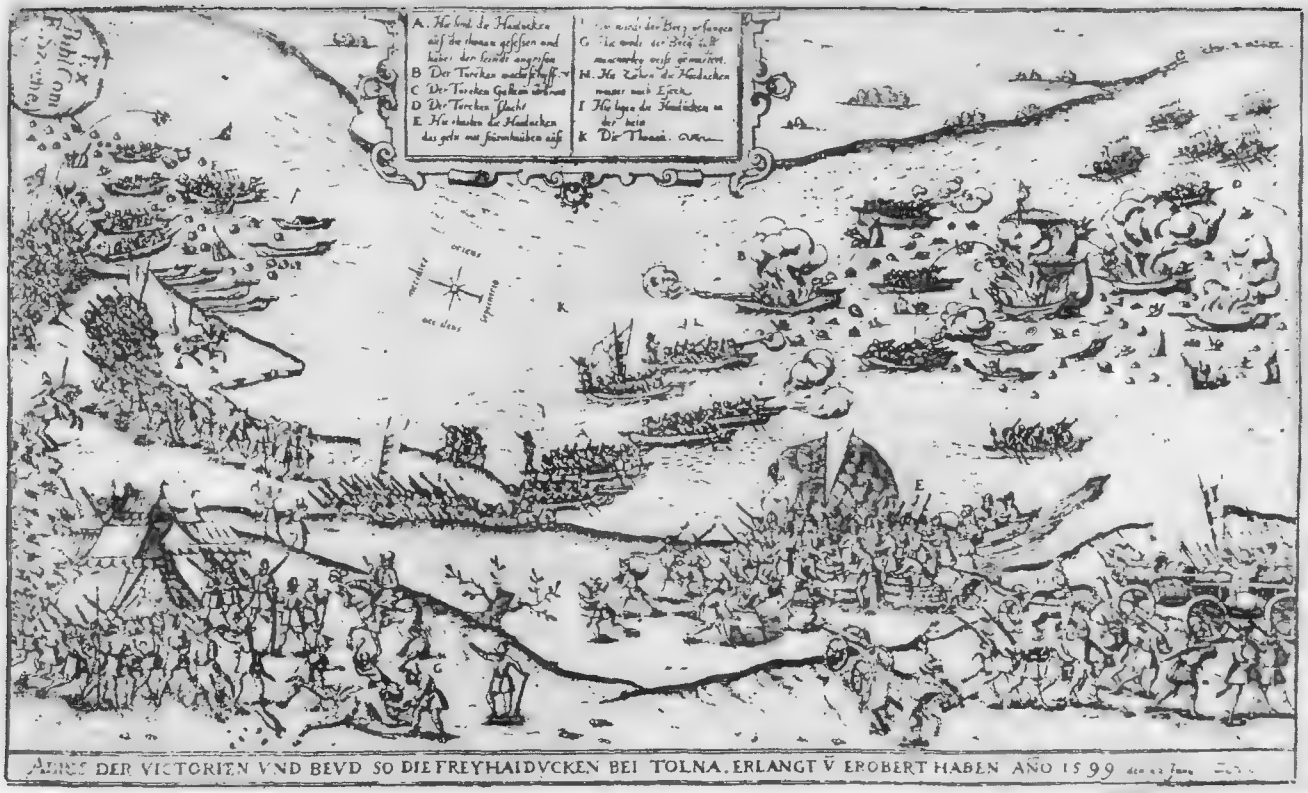

4. Szabad hajdúk sikeres portyázása Tolnánál, osztozkodás a zsákmányon (1599)

5. Harcok Kanizsa alatt (1601). Az egymást legyőzni nem tudó császári és török katonaság kiélte az egész országot

VI. Harcok a Habsburgok és a török ellen (1604–1686)

Az önálló magyar államért (196–213. old.)

Küzdelmek a mindennapi életért (214–233. old.)

A reneszánsztól a barokkig (234 –245. old.)

„Fegyver, fegyver, fegyver kívántatik . . .” (246–259. old.)

A magyar állam már a XVI. században kettészakadt. De a politikai gondolkodás nemigen tudott ebben megnyugodni. A XVI. századot végigkísérik az ismétlődő kísérletek, amelyek Erdélyt újra meg újra a királyságra próbálták visszaforrasztani. A fordulatot, a kész helyzet tudomásul vételét, s egyben azt az elképzelést, hogy Erdélynek már pozitív, vagy éppen központi szerepe is lehet, a XVII. század hozta el.

Bocskai Istvánt (1557–1606), mint maga mondta, valóban ágyúval űzte el hűségéről a Habsburg király. Az utolsó egyesítési kísérlet (1595), Erdély Habsburg-oldalra állása, nem kis részben az ő műve volt. Az erdélyi hadat ő vezette győzelemre a török ellen Havaselvén. Mióta Basta ült Erdély nyakán, Bocskai birtokán visszavonulva élt. De midőn ő lett a jószágvesztési perek legújabb jelöltje és zsoldos had indult ellene, menekülés helyett hajdúkból gyűjtött sereggel, fegyverrel ellenállt. A háborús zsarolás, az erőszakos ellenreformáció és a koholt perek annyi gyúanyagot halmoztak össze különböző társadalmi rétegekben, hogy az egyéni tett szikrája felkelést lobbantott lángra. Bocskait, miután kezébe került Erdély és Kelet-Magyarország, 1605-ben fejedelemmé választották.

Fejezetünk politikai kezdő szakasza e fordulattal indul.

Bocskai már 1606-ban Bécsben békét kötött a Habsburgokkal. Közvetítésével jött létre ugyanabban az évben a zsitvatoroki béke is, amely pontot tett végre a tizenöt éves háború gyötrelmes időszakára. A rendi jogok biztosítása, a bécsi béke egyéb, területi és vallási eredményei között, világosan jelezte, hogy a mozgalmon belül is érvényesültek a késő feudalizmus nemesi-rendi törekvései. Az, hogy az elmebeteg Rudolf lemondása után, II. Mátyás alatt, a nyugati Habsburg-királyságban is megerősödött a rendi hatalom és az 1608-i országgyűlés ennek megfelelő törvényeket hozott, nem kis részben szintén ennek következményei közé tartozott. Tegyük hozzá azonban, hogy Bocskai a másik oldalon is megtette a legtöbbet, ami a késő feudalizmussal még összefért: fegyvertársait, a nincstelen hajdúkat nem hagyta cserben, hanem zömüket kollektív nemesi kiváltságokkal látta el, és katonáskodás kötelezettsége mellett a hajdúvárosokban telepítette le.

A béke mellett szólt a nemesek és hajdúk ellentéte Bocskai táborán belül. Annak veszélye is, hogy a török a konfliktust újabb hódításra használta fel. De legalább annyira Bocskai azon politikai elképzelése, hogy a hiábavaló pusztulásnak útját állva a két szomszéd hatalom között, amelyek ütése Magyarországot éri mindegyik oldalon, békés egyensúlyt teremtsen, a tényleges viszonyok alapján, tudomásul véve a külön erdélyi állam létezését, sőt immár szükséges voltát is, támaszul és biztosítékul a Habsburgok ellen.

Mondhatjuk, igaz, hogy a régi ország nyugati és keleti része a közéjük ékelt török hódítás miatt maradt külön állami szervezetben. S hogy midőn a XVII. század végén a törököt kiűzték, Erdély is a Habsburgok kezére jutott, és ezzel a külön erdélyi politika véget ért. De így is történelmi tény marad, hogy a XVII. század első, nagyobb részében itt két állam élt és egymástól eltérő politikát követett, mert mindkettőnek, más-más hatalmas szomszéd oldalán, más feltételektől függött biztonsága, helyzete. Mindegyik a régi, egységes magyar politika

igazi folytatójának tartotta magát, és mindegyik megpróbálta a maga módján magához kapcsolni a másikat. Azt is mondhatjuk, hogy a külön Erdély emelkedését megkönnyítette egyrészt a török kezdődő hanyatlása, másrészt a Habsburgokat lekötő harmincéves háború (1618–1648). De így is történelmi tény marad, hogy egy magyar politikai ganitúrának sikerült e „tündérországból", ahogy Erdélyt ingatag viszonyai miatt nevezték, a török függés korlátai és a régies, elmaradt gazdasági-társadalmi struktúra nehézkessége ellenére egy időre olyan államot szerveznie, amely a korszerű központosítás útjára léphetett, a művelődés új eszközeit teremtette meg, a magyar politikát ismét nemzetközi tényezőként képviselte, népének pedig biztonságot nyújtott Európa e véres századában. S e politikai alkotók érdemét nem csökkenti, sőt talán növeli, ha tudjuk, hogy sajnos, mint egykor Mátyás idején, most is túl sok függött tőlük egyénileg, attól, hogy az erők bizonytalan egyensúlyát mint tudják jó irányba lökni, és túl kevés az olyan biztos feltételektől, amelyek az egyéni balsikert is valahogy maguktól korrigálják.

Mondjuk meg, általánosítás helyett, hogy Bethlen Gábor fejedelemségére (1613–1629) gondolunk, amely az előző, majd későbbi „siralmas változások" közt aranykornak tűnt a XVII. század emlékíróinak szemében. A múlt század tévhitétől eltérően ma már tudjuk, hogy Bethlen nem az anarchikus rendi „alkotmányosság", hanem a központosítás ügyét támogatta. Fejedelmi hatalmát, amelyet, mint elszegényedett nemes árvafiú, a török szükséges támogatásával együtt, saját erejéből szerzett meg, igyekezett a korszerű abszolutizmus egyik protestáns változatává fejleszteni. Merkantil jellegű gazdaságpolitikával, ipar pártolásával, fő exportcikkek állami kivitelével próbálkozott. Pénzügyeit rendbe hozta, és ezért, Mátyás óta először, állandó sereget is tarthatott. Külpolitikában fő célja az volt, hogy Erdélyt a Habsburgokkal szemben megszilárdítsa és Magyarország minél nagyobb részeit, ha lehet: e nyugati királyságot is az erdélyi fejedelmi hatalom alatt egyesítse. Az ekkor induló harmincéves háború fordulatait felhasználva egymás után három hadjáratot vezetett a Habsburgok ellen. A felkelő csehek szövetségeseként, 1619-ben az elsőt, amelyet a fehérhegyi cseh bukás ellenére előnyös békével, területgyarapodással sikerült lezárnia (1621). 1624-ben a másodikat, és 1626-ban, az európai protestáns hatalmak westminsteri szövetségének tagjaként, a harmadikat. Utóda, I. Rákóczi György (1630–1648) svéd és francia szövetségben, hasonló eredménnyel ismételt meg egy hasonló vállalkozást (1644–45). Egyébként azonban, a belső viszonyokat illetően, jóval egyszerűbb, konzervatív földesúrhoz illőbb módszerekkel próbálkozott.

A XVII. század második felében módosultak az erőviszonyok. A harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke (1648) szabadabb kezet adott a Habsburgoknak kelet felé. A török hatalom lassú bomlási folyamatát pedig harcias nagyvezérek új külső támadásokkal próbálták megfordítani. A baj először Erdélyt érte el, amelynek élén II. Rákóczi György (1648–1660) a lengyel trónt a török engedélye nélkül, svéd szövetségben, háborúval akarta megszerezni. A kalandnak súlyos ára lett. A török büntető hadak szétverték, fogságba vitték az erdélyi sereget, majd végigpusztították a kis országot és elfoglalták Nagyváradot (1660).

A bábként fejedelmi trónra ültetett Apafi Mihálynak (1661–1690) már alig jutott más szerep, mint hogy a szultán számára az adót beszedje.

A gazdasági-társadalmi viszonyokat alapvetően ekkor is az a késő feudalizmus jellemezte, amelynek fő vonásait az előző fejezetben próbáltuk bemutatni. Sőt tulajdonképpen ekkor teljesedtek ki igazán e tendenciák, a jobbágyság újabb megkötése, mind nagyobb terhelése, a feudális birtokos osztály uralma, a visszanyomott, fejlődésében megtorpant polgársággal, városokkal szemben is. S hozzájárult ehhez megint, főként a század második felében, a török konfliktussal járó pusztulás, a nép és a termelő munka tovább morzsolódása is. A külföldi utazók az egykor annyit megénekelt, mosolygó, termő tájak helyett egyre sűrűbben írnak kimerült, tönkrement területekről. A századok munkájával megművelt föld, ahol gazdátlan maradt, a legexponáltabb részeken kezdett újra elvadulni. Az utas futóhomok, szabályozatlan vadvizek, végtelen mocsarak, bozóttal benőtt egykori kertek, üszkös romok közt félve halad át a váltólázáról híres sík vidéken dél felé, alig látva házat. A régi élet csak a peremvidékek nagy ívén folytatódott, régi városok, Pozsony, Sopron, Lőcse, keleten Debrecen, Kolozsvár falai között. S ha a legtöbb képet itt a bányászatról közöljük, azt talán az indokolja, hogy mindenütt, más országokban is a bányászat volt az a termelési ág, amelyet a késői feudalizmus viszonylag a legkevésbé akadályozott és amely ekkor is figyelmet érdemlő technikai színvonalon dolgozott. Az ország egészére azonban sokkal jellemzőbb az agrárviszonyok túlsúlya és elmaradottsága, a feudális nagybirtok uralma, főurakkal, várak, sőt immár barokk kastélyok élén, az első sorokban, nekik szolgáló köznemesekkel, és legalul az elnyomott parasztnép, jobbágyság, vályogházakban vagy földbe vájt viskóiban.

A művelődés nemegyszer még élesebb fényhatások közt mutatja a viszonylagos konszolidálódásnak, majd az újabb hanyatlásnak azt az ívét, amelyet a késői feudalizmus viszonyai közt, a két magyar államalakulat politikai útján megfigyeltünk. Keleten a protestáns kollégiumok fejlődését támogatja Bethlen Gábor, majd pár évig Comenius tanít Sárospatakon. Az angol puritanizmus egyházi-társadalmi eszméivel, haladóbb törekvéseivel, Descartes korszerűbb filozófiájával a polgárosult Hollandia, Anglia egyetemeiről hazatérő ifjú nemzedék azonban már hiába próbál rést ütni a hazai kálvinista ortodoxián. A késő feudalizmus retrográd, nemesi erőivel szemben nem érvényesülhet: alkalmazkodik, fejet hajt vagy elbukik. A fiatalon betegségbe, halálba roskadó, kitűnő tehetség, Apáczai Csere János a legjobb példa a haladás bátor képviseletére, új tudományos, pedagógiai, társadalmi célkitűzésekkel, és az üldöztetésre, amely saját erdélyi országán és saját egyházán belül osztályrésze lett.
A nyugati királyságban ezalatt az ellenreformáció érvényesült. Az udvar támogatásával, de alapvetően mégis inkább azért, mivel a birtokos osztálynak a késői feudalizmus talaján egyébként is inkább ez: a Habsburgokkal kötött rendi kompromisszum, a katolicizmus, a jezsuita ideológia felelt meg. Az ellenreformáció a XVII. század derekáig a főnemesség nagy részét nyerte meg, azután

kezdett, nemegyszer már erőszakos eszközökkel, a köznemesek és városi polgárok meghódításához, a század végén pedig már a parasztság körében fejtett ki egyre szélesebb körű akciót. Felhasználta a népszerű prédikációtól és irodalomtól az iskoláig mindazon eszközöket, amelyek egykor, az előző században, a protestantizmus sikerét segítették elő, s megtoldotta őket a tömegszervezés olyan látványos barokk módszereivel, mint a körmenetek, zarándoklatok, csodatevő képek és ereklyék babonás kultusza. Az ellenreformáció barokk művelődésének legnagyobb alakja, Pázmány Péter, gráci jezsuiták neveltje, 1616-tól esztergomi érsek, a magyar irodalom egykorú történetébe is beírta nevét. Ő alapította 1635-ben a nagyszombati jezsuita egyetemet, amely a XVIII. század végén Budára, majd Pestre költözött, és a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem egyenes, bár elég távoli ősének tekinthető. Képeink a művelődés más szektoraiban is végigkísérik a XVII. századot Szenczi Molnár Albert műfordításaitól a természettudományi irodalom oly érdekes darabjaiig, mint Lippay János magyar kertészeti, botanikai műve, vagy Pápai Páriz Ferenc orvosi könyve, az első, amely magyar nyelven látott napvilágot *Pax Corporis* (1690), és amelyet barátja, Misztótfalusi Kis Miklós tett közzé, a mezővárosi polgárfiúból lett híres nyomdász. A költészetben külön helyet kap, és külön helyet is érdemel az a Zrínyi Miklós (1620–1664), aki a *Szigeti veszedelem*ről, dédapja hősi haláláról írt nagy eposzában fogalmazta meg a török elleni harc hagyományait. Zrínyi azonban nemcsak költő volt, hanem hadtudományi és politikai szerző, maga is hadvezér, várak, seregek élén, sőt talán a kor legnagyobb magyar politikai alakja és utolsó reménye is, mielőtt a fokozódó, kettős külső nyomás itt, a nyugati királyságban is válságot idézett elő.

A fejezet záró politikai szakaszát is Zrínyivel kell ezért kezdenünk. Elsősorban azért, mert elsők közt ismerte fel, hogy a török új támadó kedve, amely legutóbb Erdélyen állt bosszút, tulajdonképpen hanyatlást takar, és hogy eljött az alkalom a török kiűzésére Magyarországról. *Török Áfium* c. munkájában azt is kifejtette, hogy Magyarország nem számíthat külföldi segítségre, ha ölbe tett kézzel vár és másokra hagyatkozik. De ha erőt gyűjtve maga lép fel kezdeményezőként, akkor kap támogatást másoktól is. A Zrínyi halála után alig két évtizeddel meginduló, nagy visszafoglaló háború megmutatta, hogy ez az elképzelés alapvetően helyes volt. Csak éppen a háború végül Magyarország számára kedvezőtlenebb körülmények között ment végbe, mivel az ország ekkor már nem rendelkezett olyan kezdeményező hadi és politikai erővel, amilyet Zrínyi szervezni próbált.

A döntés évének, új török támadás miatt, 1664 ígérkezett. Mégsem az lett, vagy ha igen, rossz irányban. A török ugyan Szentgotthárdnál vereséget szenvedett, a bécsi udvar azonban nem használta ki a győzelmet, hanem Vasváron sietve, megalázó feltételekkel előnytelen békét kötött (1664). Zrínyi pedig, az egyetlen politikai vezető tehetség, még 1664 őszén szerencsétlenül járt egy vadászaton. Az egykorú külföldi megfigyelők szerint egyre éleződött az ellentét és a gyűlölet a „németek" és a magyarok között. Az elégedetlen főurak, Wesselényi Ferenc nádor vezetésével, Habsburg-ellenes összeesküvésbe fogtak, amely

azonban rosszul szervezett politikai kalandnak bizonyult. S ürügyet adott I. Lipót királynak (1657–1705) és tanácsosainak arra, hogy a vezetők kivégeztetésén, vagyonuk elkobzásán túlmenően felfüggesszék a magyar rendi alkotmányt, az országot német katonasággal szállják meg, és kíméletlen politikai és vallási üldözést indítsanak (1671). A pozsonyi rendkívüli törvényszék, amely csoportosan küldte gályarabságra a protestáns lelkészeket, joggal keltett nemzetközi felháborodást. Az üldözés elől keletre menekült nemesek, előzött, bujdosó végváriak csapatokba szerveződtek és fegyveres összetűzésekben kezdték erejüket a császári csapatokkal összemérni. A kibontakozó kuruc harcok vezére egy Észak-Magyarországról menekült, ifjú főúr, Késmárk birtokosa, Thököly Imre lett, aki 1678-ban a Habsburgok ellen hadakozó franciákkal kapcsolatot találva, már nagyobb sikerrel indított támadást. Ennek volt is eredménye, annyi, hogy az 1681-es soproni országgyűlés visszaállította a rendi alkotmányt, és a protestánsoknak is bizonyos jogokat adott. De volt egy nagy negatívuma is, az, hogy Thököly a törökre támaszkodott és hozzákötötte sorsát, éppen akkor, midőn küszöbön állt a hódító végleges kiűzése Magyarországról.

A szultán seregét 1683-ban, akkor érte az első döntő csapás, midőn még egyszer, utoljára, Bécs ellen vonult. Ez indította el a török összeomlást. 1684-ben XI. Ince pápa védnökségē alatt a Habsburg-hatalom, Velence és Lengyelország „szent ligát" kötött egymással. Pápai segélypénzzel, külföldi segítséggel így indult meg a hosszú visszafoglaló háború. 1686 őszén a birodalmi haderő, Lotharingiai Károly herceg vezetése alatt, külföldi önkéntesek részvételével, majdnem másfél százados török uralom után visszafoglalta az ország régi fővárosát, Budát, illetve ami belőle megmaradt. A bástyákra, az ostromlók élén, magyar hajdúk értek fel az elsők között. Magyar katonák, volt kurucok is, minden kiábrándulás ellenére szinte erejükön felül vették ki részüket a másfél évtizedes harcokból, amelyek eredményeként a zentai győzelem (1697) után a karlócai béke (1699), a Temesvidék kivételével, a töröktől minden magyarországi hódítását visszavette. Erdély, külön fejedelemségként, szintén Habsburg-hatalom alá került. Új periódus vette kezdetét.

1. Basta György császári generális 1600-ban bevonult Erdélybe, az ország alkotmányát felfüggesztette, a nemesek ellen felségárulási pereket indított, fizetetlen zsoldosai végső pusztulásba sodorták a jobbágyságot

2. Illésházy Istvánt, az ország egyik leggazdagabb főurát, 1601-ben perbe fogták, fej- és jószágvesztésre ítélték. Ellenfele Henkel Lázár, az egyik legjelentősebb osztrák pénzember volt

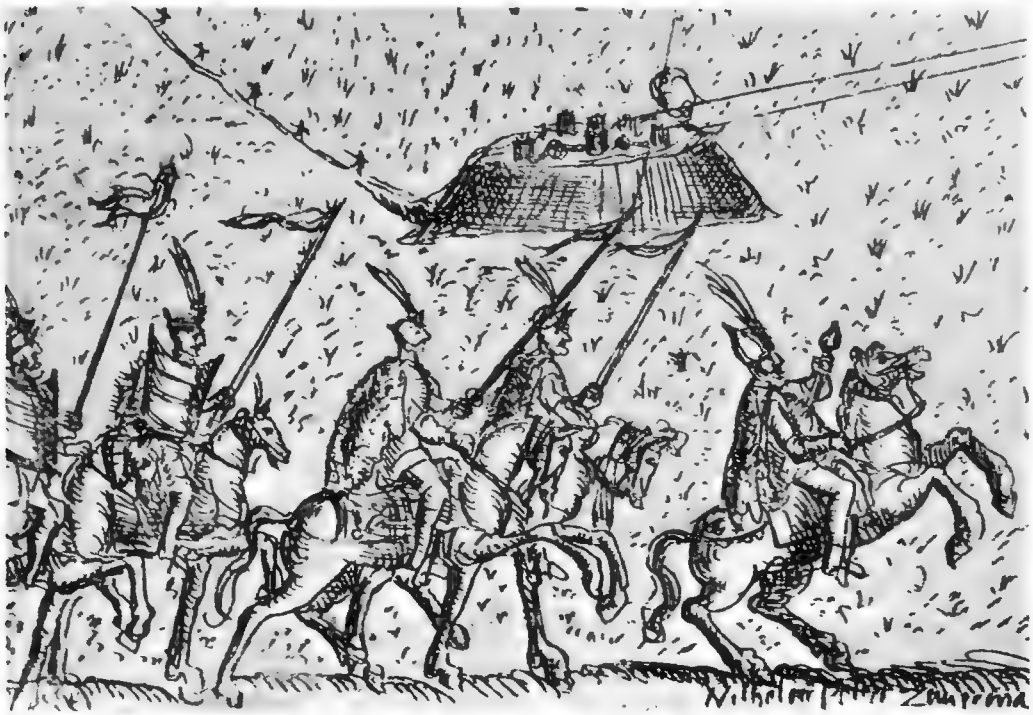

3–4. Császári és török katonák pusztítva járják az országot

A Bocskai-felkelés előzményei

5. Székely Mózes érme. 1603-ban Székely vezetésével törnek be Erdélybe a Basta elől a török megszállta Dél-Magyarországra menekült nemesek

6. Banküzlet a XVII. században. A Habsburg-államigazgatás a 15 éves háború során kiürült kincstárát kölcsönökkel próbálta feltölteni. A kölcsönök fejében Magyarország bányakincseit és kereskedelmi monopóliumait köti le idegen pénzembereknek. A kereskedelmi ügyletekben ugyancsak érdekelt magyar nemesség hevesen tiltakozik ellene

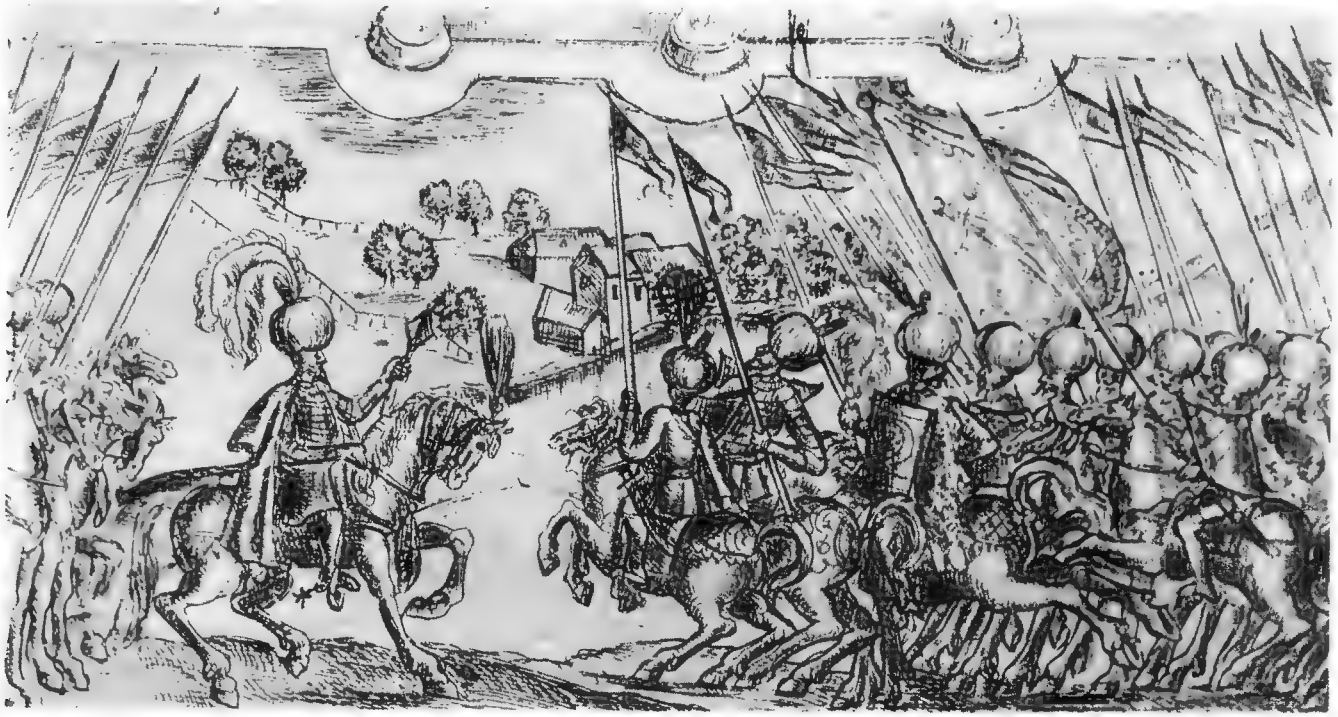

A Bocskai-felkelés

1. Bocskai István, erdélyi fejedelem az 1604–1606. évi Habsburg-ellenes felkelés vezetője

2. Kassa, Északkelet-Magyarország központja 1604. október 28-án megnyitja kapuit Bocskai hajdúi előtt

3. Bocskai pénzei

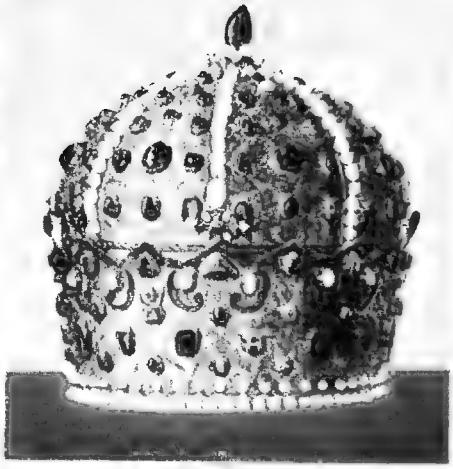

4. Bocskai koronája – a szultán ajándéka. A fejedelem nem fogadta el

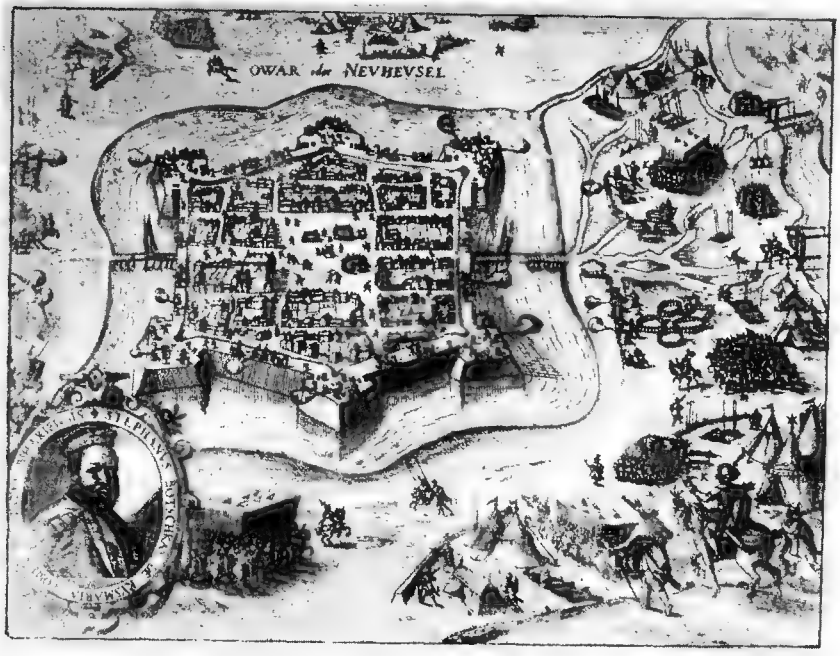

5. Érsekújvár ostroma (1605. július–október). A felkelők 1605 nyarán elfoglalják Trencsént és Nyitra várát, bevonulnak Nagyszombatra

6. Magyarország mártíromságának szimbolikus ábrázolása

1. A korponai országgyűlésen Bocskai nemességet és szabad földet adományoz a hajdúknak. A hajdúk címere

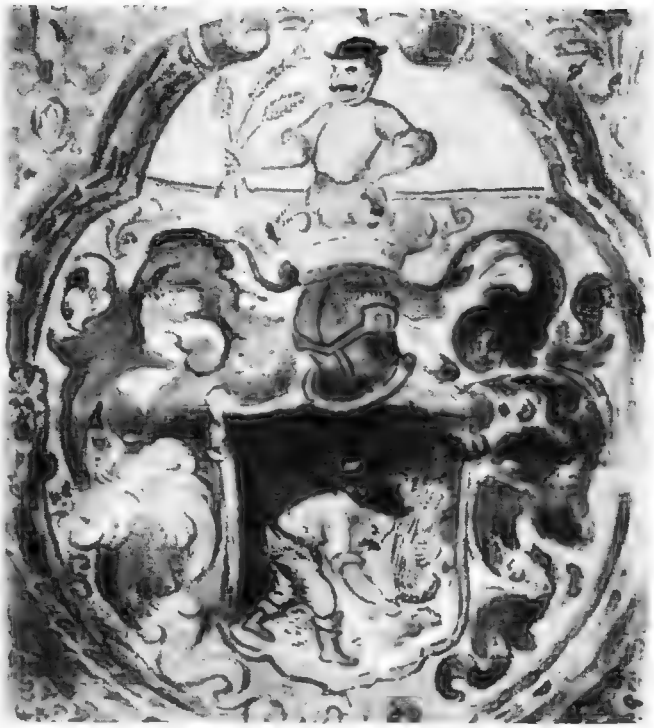

2. Herpályi Dezső Benedek hajdú vitéz címere

3. Bocskai a hajdúk között

4. Gyalogos hajdú

5. Lovas hajdú

6. Hajdúnánás címerrajza

7. Tábori ágyú

1. Pozsony, az 1608. évi országgyűlés színhelye, ahol a magyar rendek kompromisszumot kötnek és magyar királlyá választják II. Mátyás császárt

Megegyezés a magyar rendek és a Habsburg császár között

2. Thurzó György nádor, a hajdúk ellensége

3. Kálló vára, melyet Bocskai a hajdúknak adományozott, de az országgyűlés elvett tőlük

4. II. Mátyás császár és magyar király pénzei
(tallér, negyedtallér és garas)

5. Hajdúk, akik 1607 őszén fegyveres felkeléssel keltek jogaik védelmére

Erdély Báthory Gábor fejedelem alatt

1. Báthory Gábor erdélyi fejedelem (1608–1613)

2. Nagyszebent, a szász polgárság székhelyét fegyveres erővel szállta meg

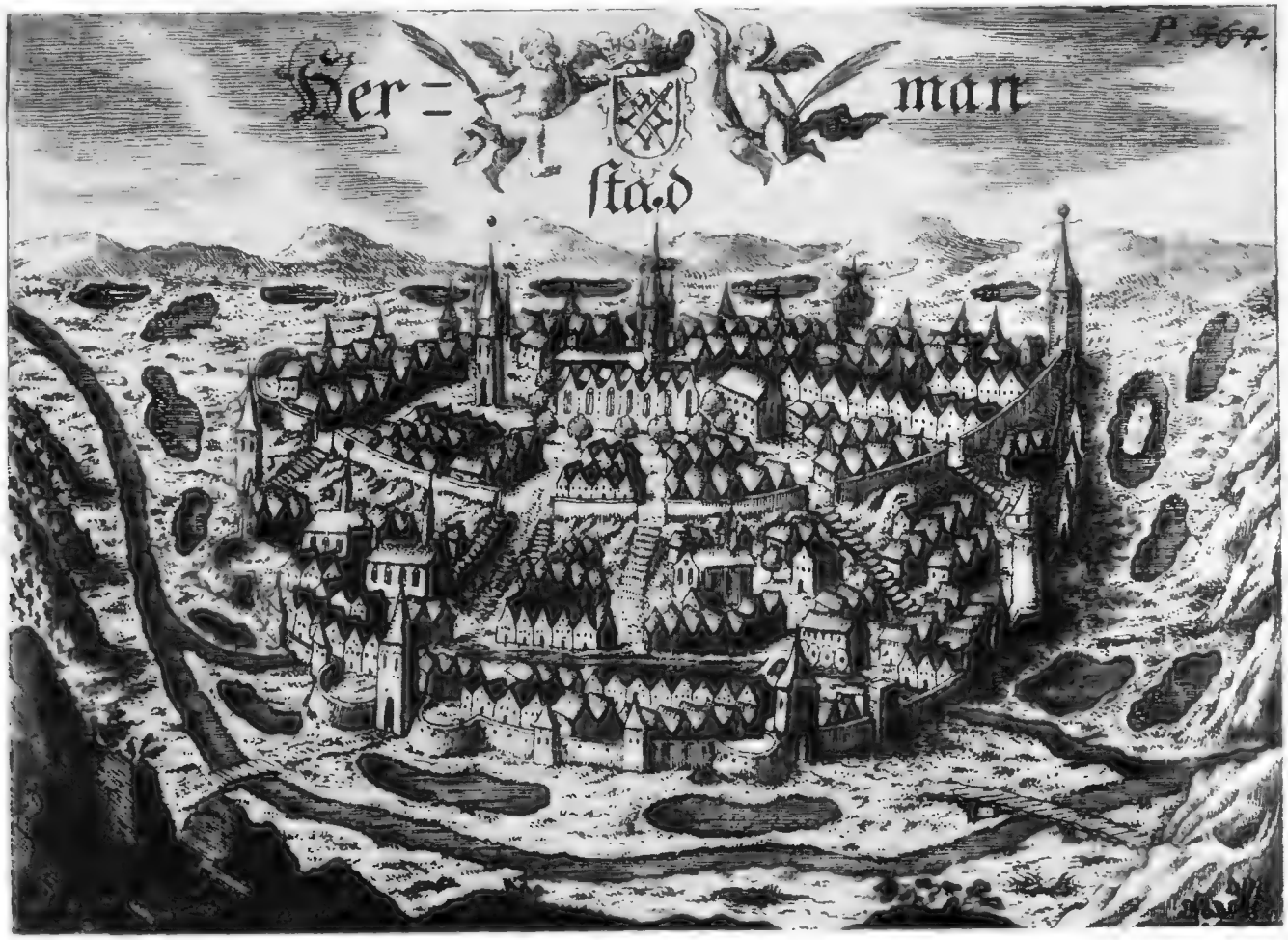

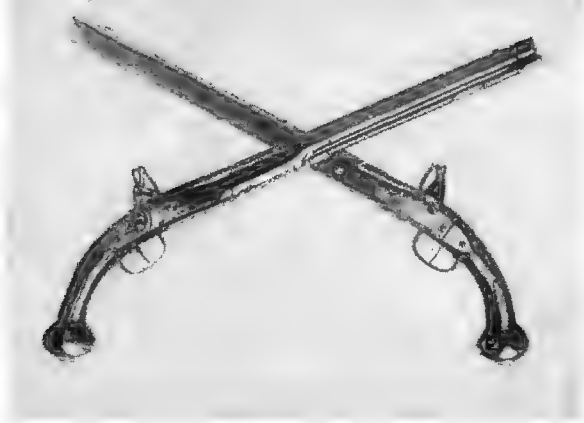

3. Pisztolypár

4. A Báthory-család címere egy XVI. századi konyhai mozsáron

5. Erdély korabeli térképe

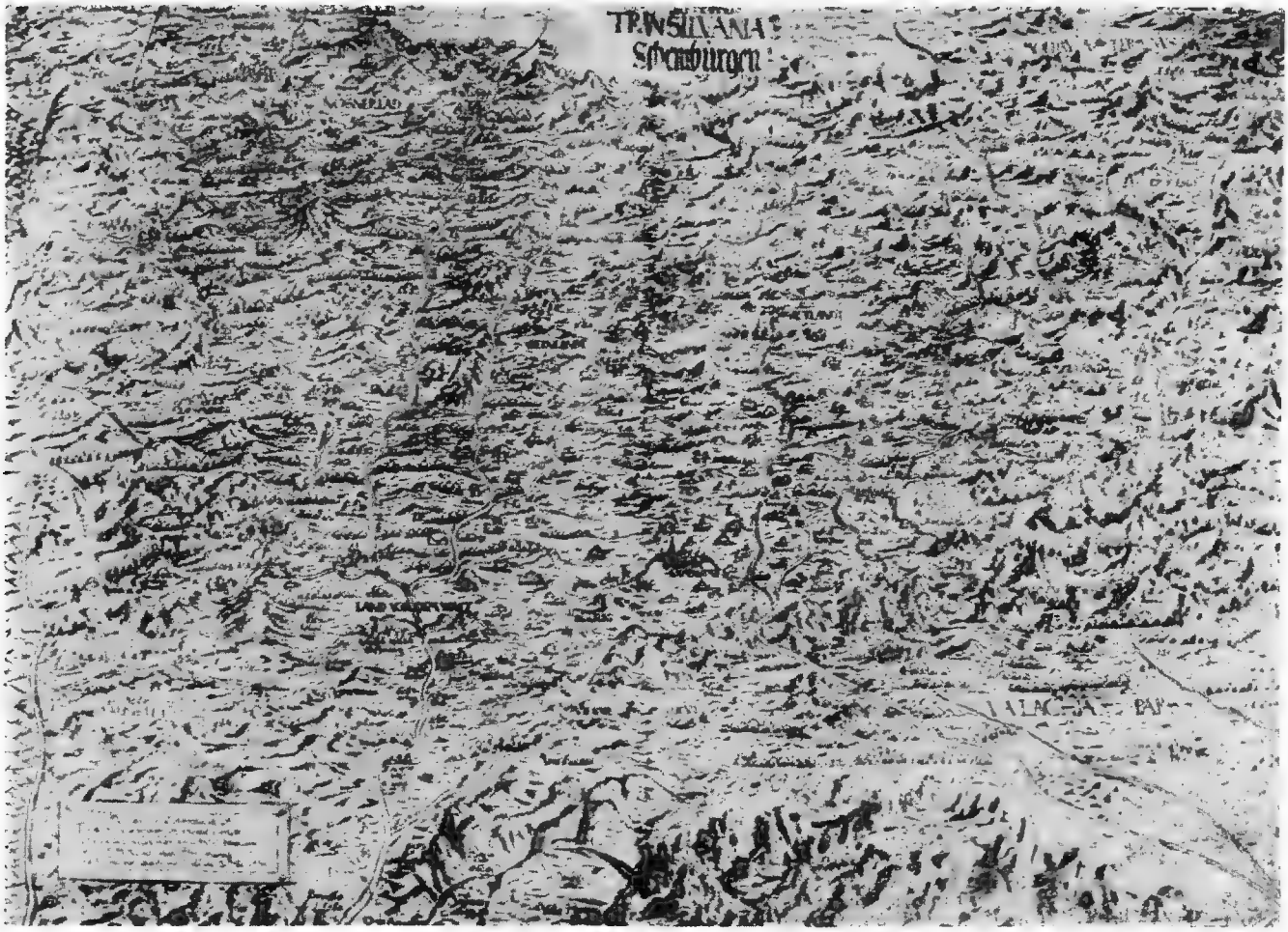

1. Bethlen felesége, Brandenburgi Katalin asztali zongorájának zománcos ezüstlapja

2. Bethlen Gábor pénzei

3. Ének Bethlen Gáborról:

„Az magyar nemzetnek,
s az kőröszténységnek,
én vagyok Gedeona,
sok Fejedelmeknek
és minden rendeknek
függ rám szeme világa"

4. Bethlen pecsétje

5. Bethlen Gábor

Bethlen harcai a Habsburgok ellen

1. A magyar és cseh szövetség emlékére készített amszterdami rézmetszet: Bethlen Gábor és Pfalzi Frigyes cseh király. Háttérben a Pozsony mellől Bécs ostromára induló hadak

2. Magyar katonasisakok

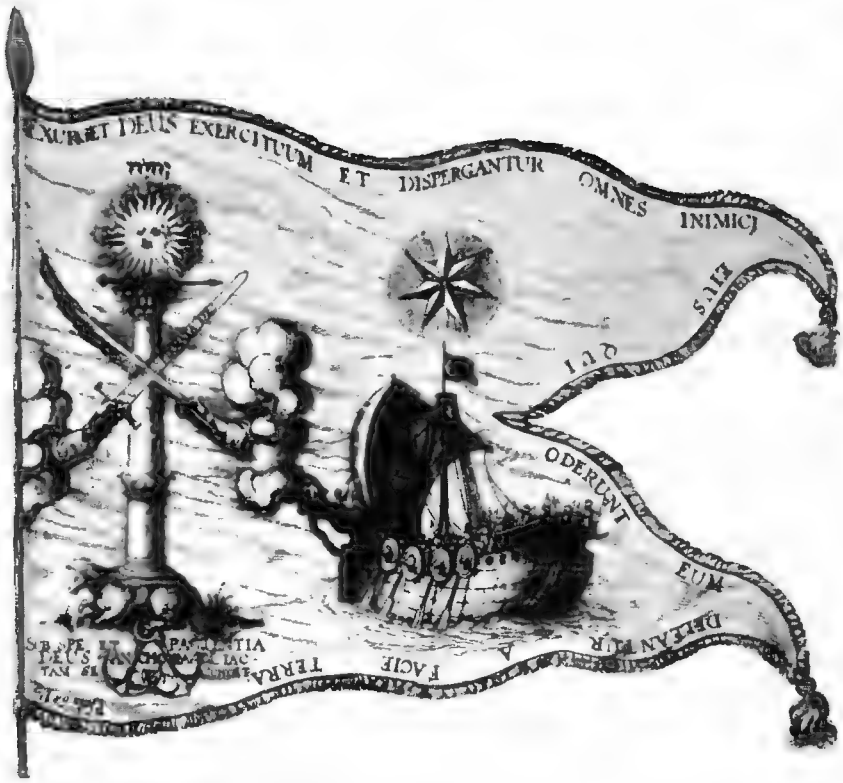

3. Bethlen zászlója 1620-ból

4. Érem annak emlékére, hogy a magyar rendek 1620. augusztus 25-én Bethlent királlyá választották

5. Részlet az érsekújvári csatából; 1621. július 10. Bethlen felmenti Érsekújvárat a császáriak ostroma alól. Magyar kopjások leszúrják Bouquoy Bonaventura tábornokot, a császári csapatok fővezérét

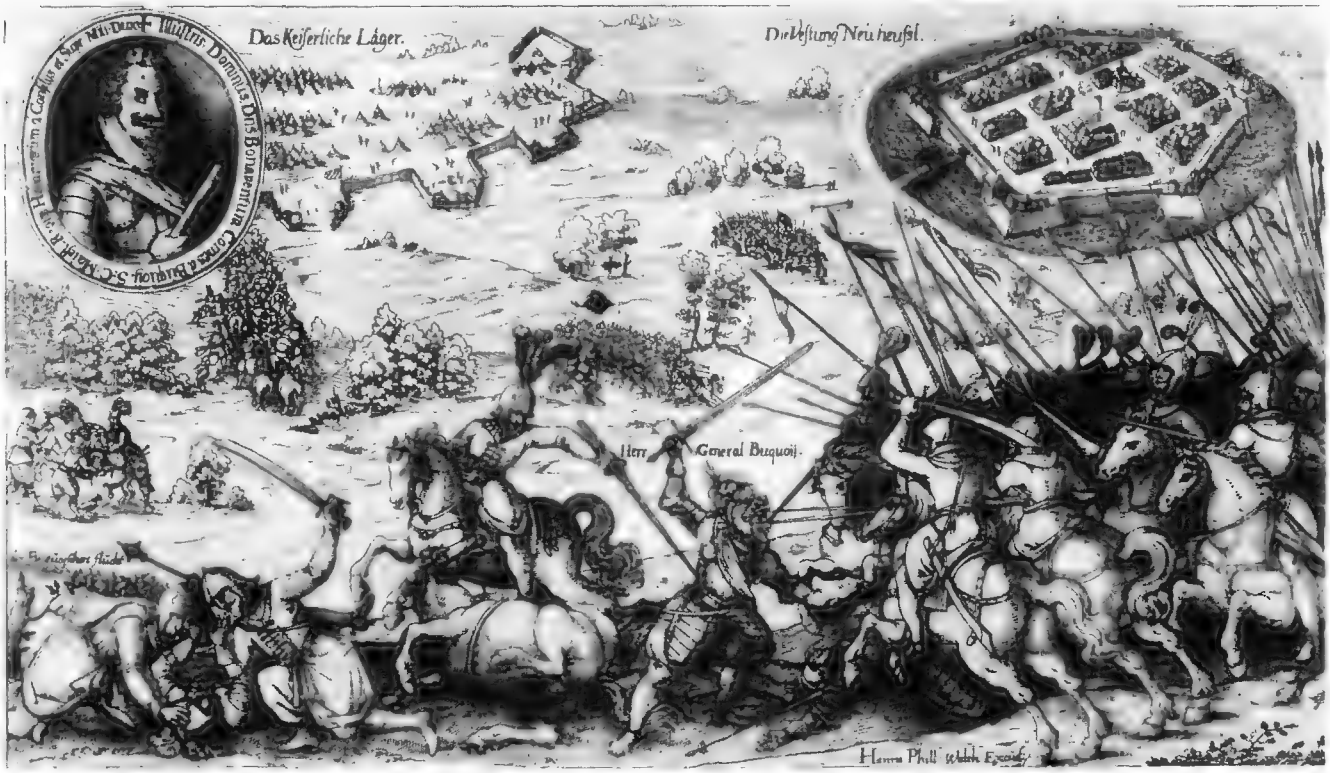

I. Rákóczi György fejedelemsége

1. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648), 1643-ban az európai Habsburg ellenes erők oldalán kapcsolódott be a harmincéves háborúba

2. Ágyúvontatás. I. Rákóczi György hadseregének ereje a korszerű tüzérség volt.

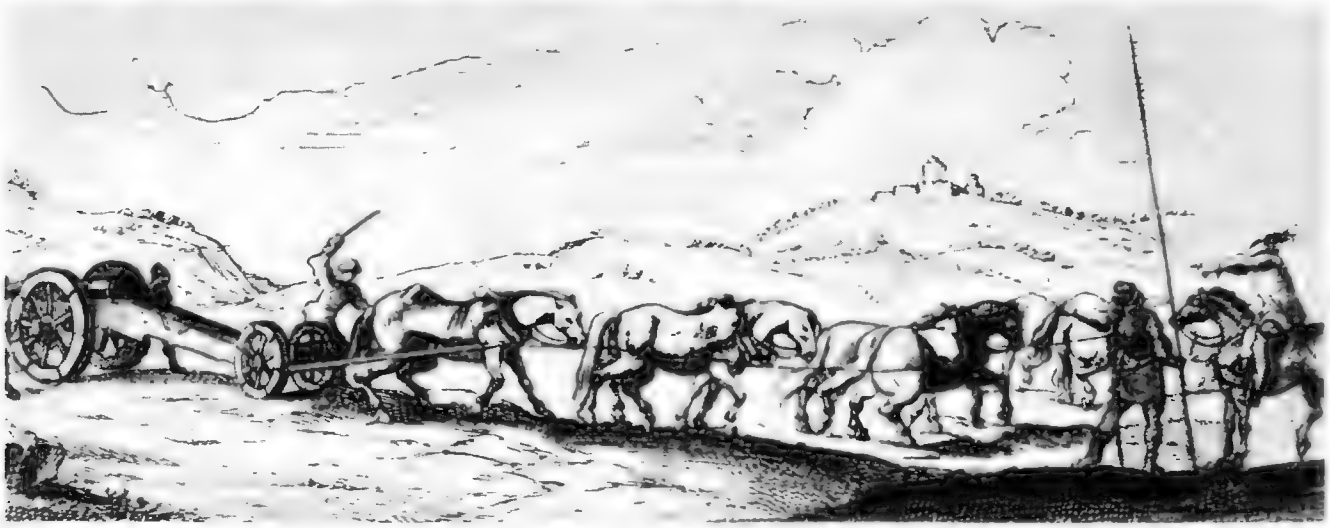

3. Hegyes tőr a XVII. század közepéről

4. III. Ferdinánd császár és magyar király (1637–1657) koronázására veretett emlékérem

5. Habán gyömbértartón a sárospataki Rákóczi-vár rajza

1. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1648–1660)

2. II. Rákóczi György hadai átkelnek a Visztulán (1657. április), szövetségben X. Károly svéd királlyal a lengyel királyság elnyeréséért indított hadjáratban

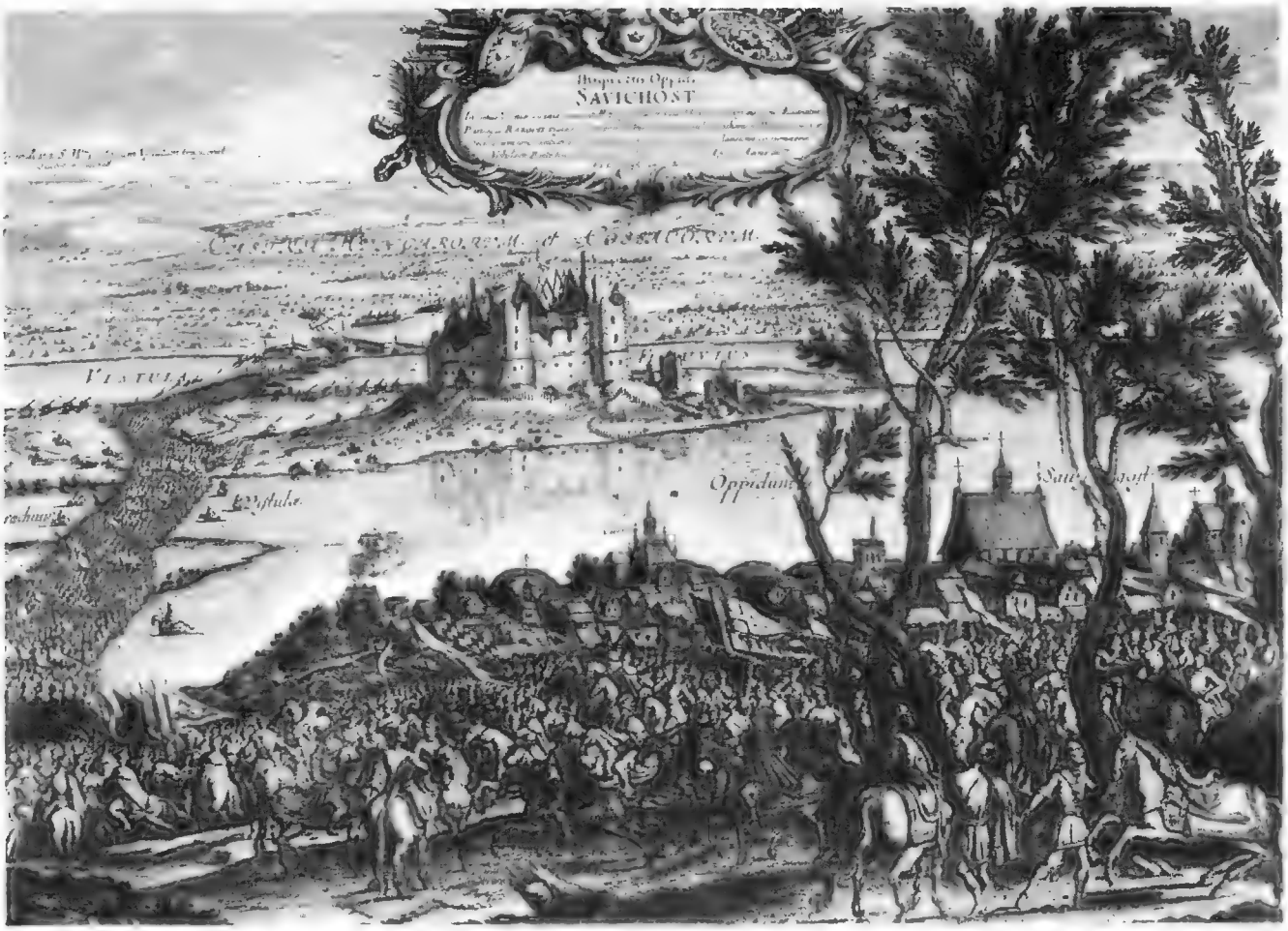

3. 1660. augusztus 28-án a török elfoglalja Váradot

4. 1661. január 1-én az erdélyi rendek a Habsburg segítségre számító Kemény Jánost választják fejedelemmé, aki a törökkel vívott nagyszőlősi csatában (1662. január 23.) vesztette életét

5. Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661–1690), a török vazallusa

1. Arató földműves

2. Majorgazda

Mezőgazdaság

3. Sáskajárás

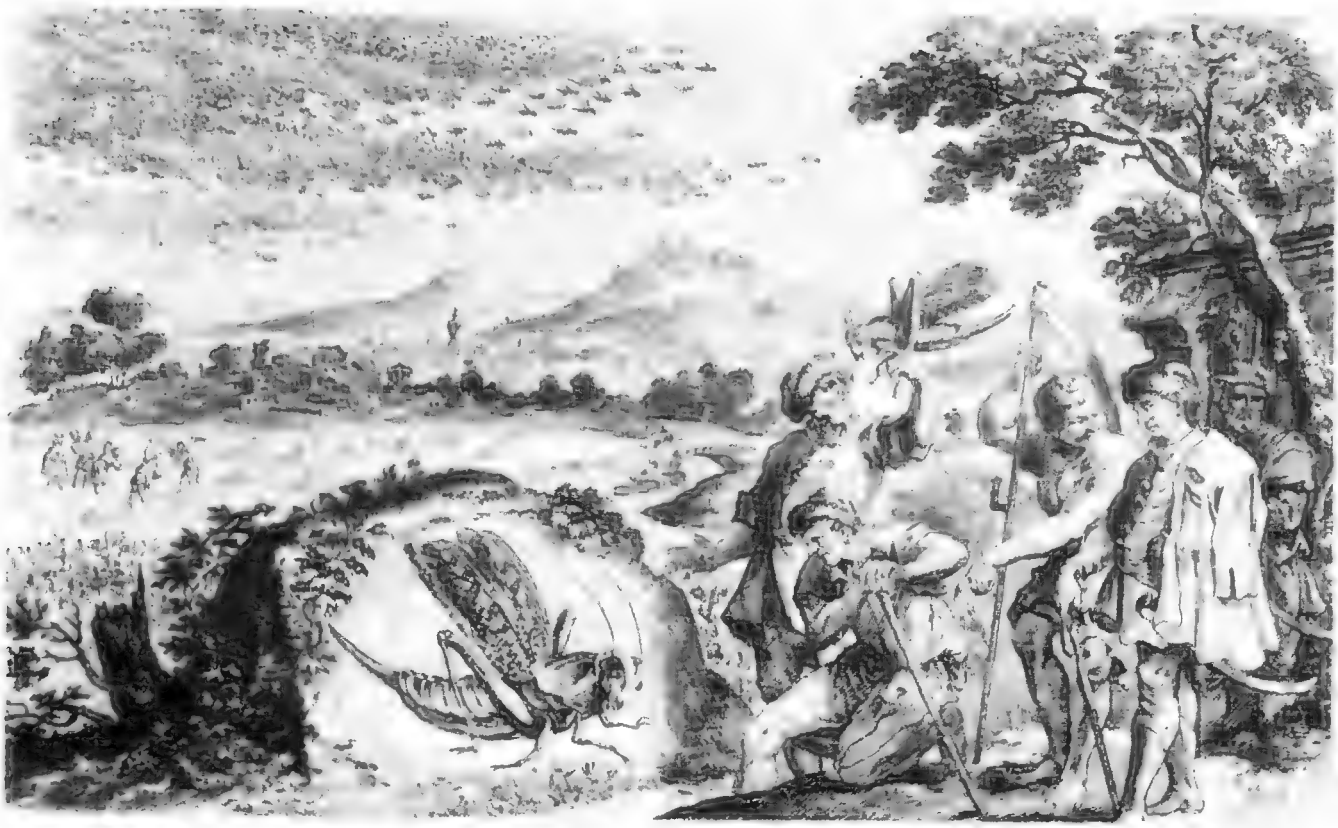

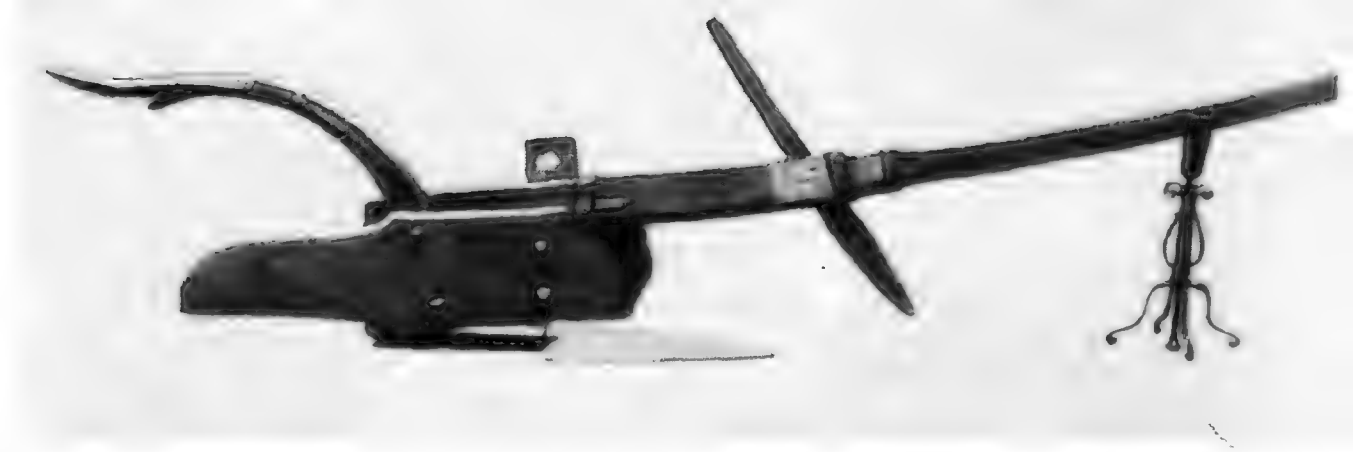

4. Eke

5. Magyarország terményekben való gazdagságának jelképes ábrázolása

6. Vadászat

7. Magyar fajló

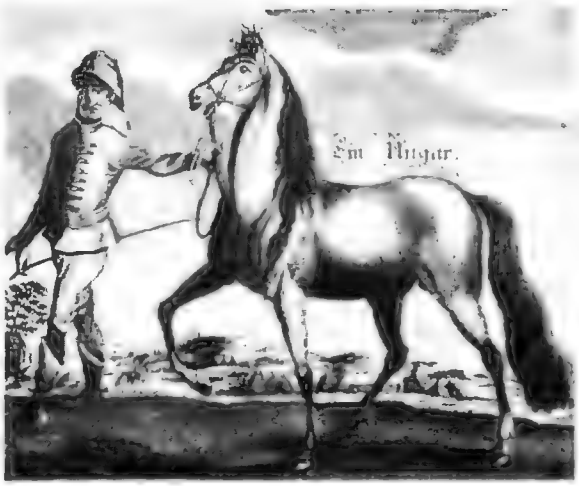

Bányák, bányavárosok

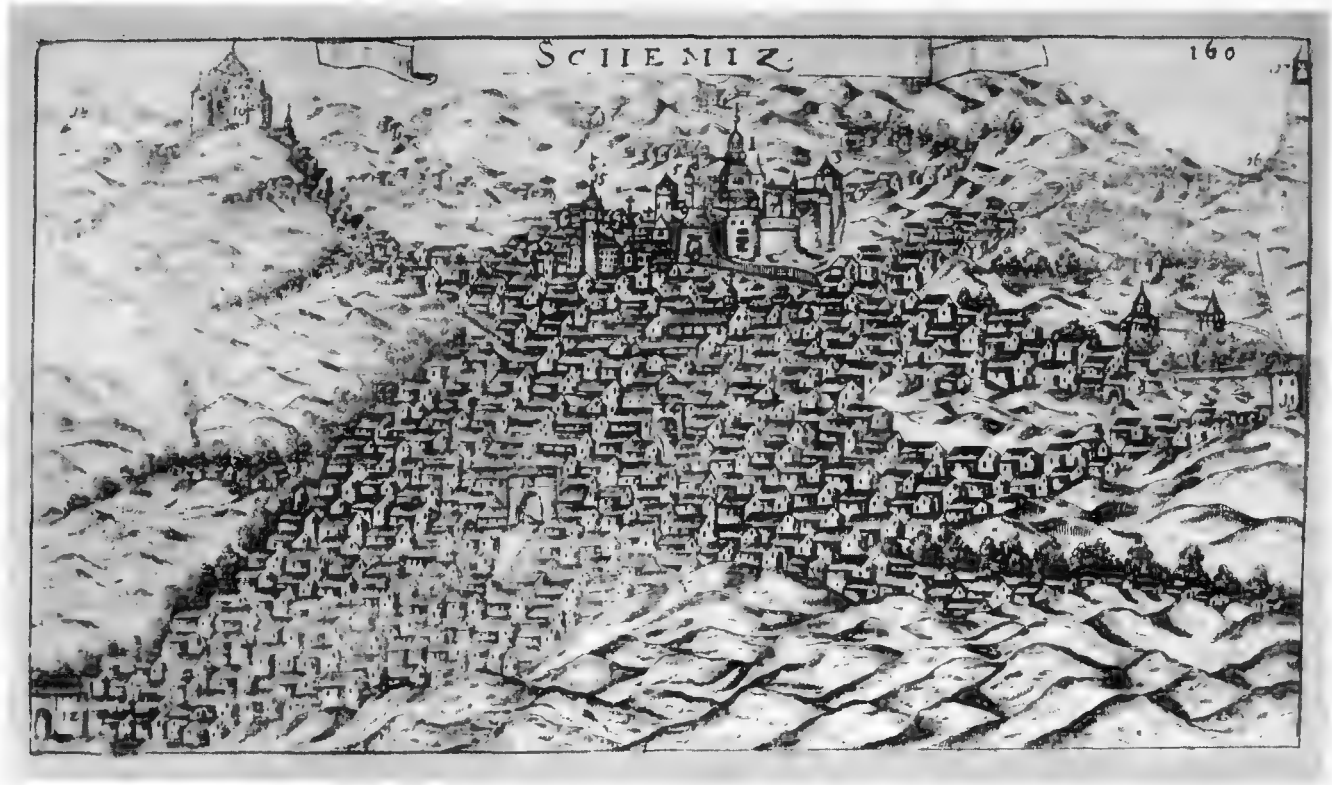

1. Selmecbánya, a nemesfém bányászat központja

2. Besztercebánya a XVII. században egyre nagyobb jelentőségű rézbányászat egyik központja

3. A selmeci bányászok céhládája

4. Bányászcímer Selmecbányáról

5. A felső- és alsó-magyarországi bányák térképe

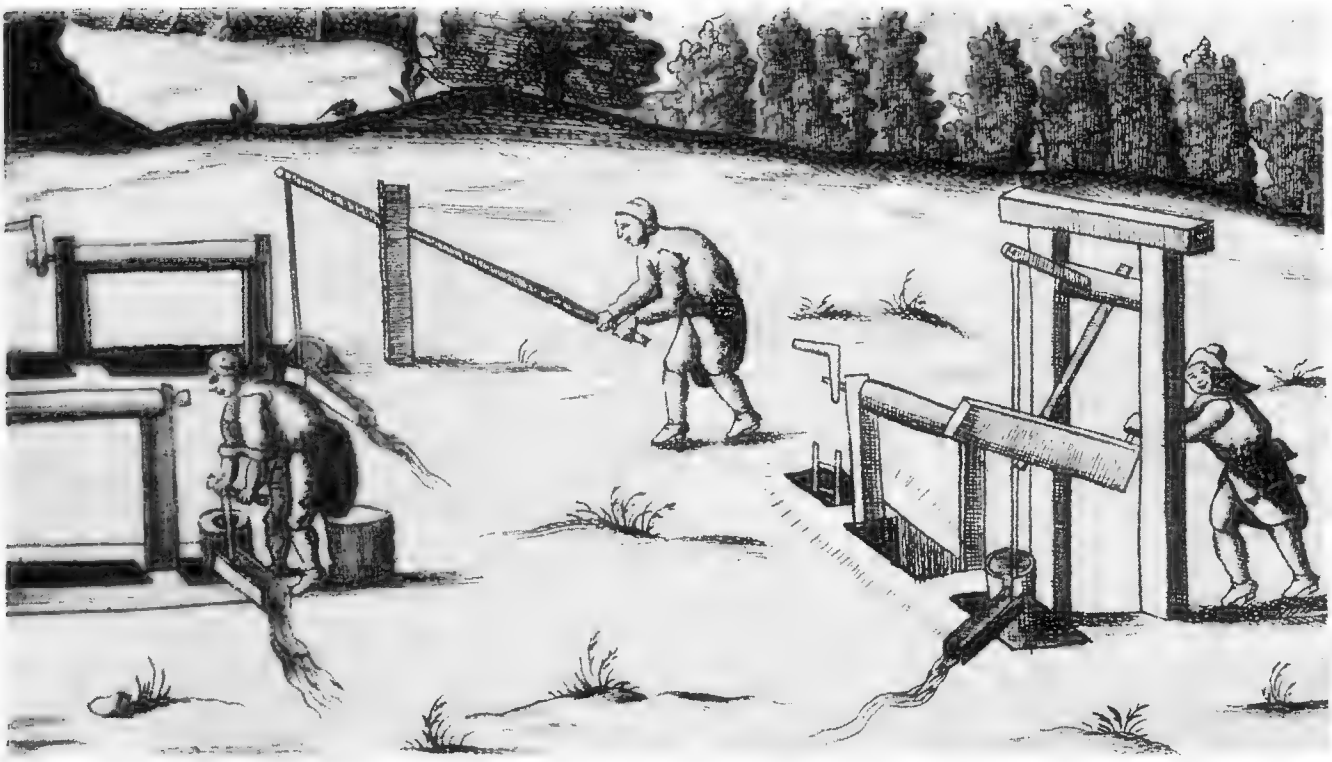

1. A bányák víztelenítése kézi szivattyúval

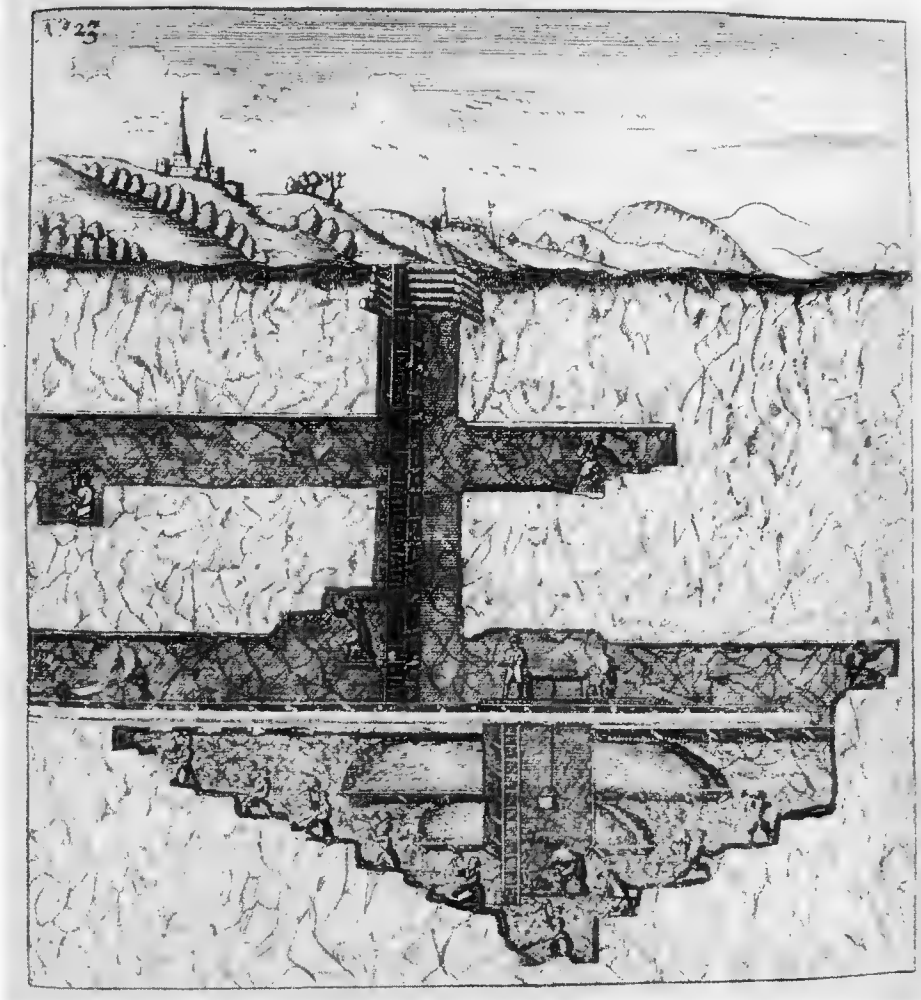

2. Ércbánya keresztmetszete

Bányászat – kohászat

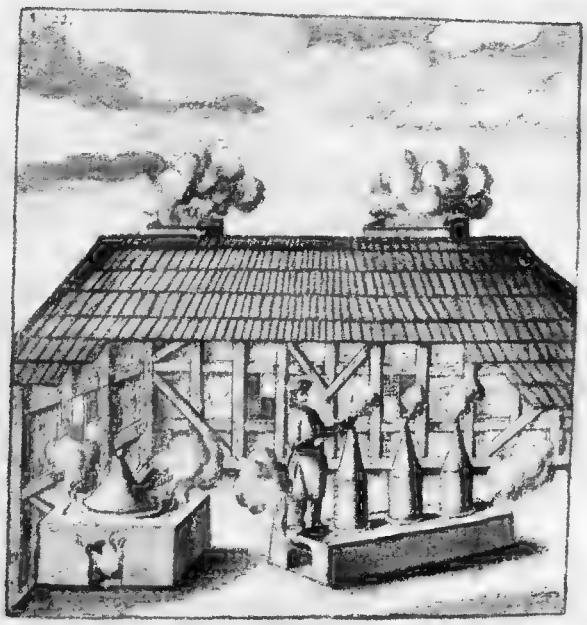

4. Kohók

3. Ércolvasztás

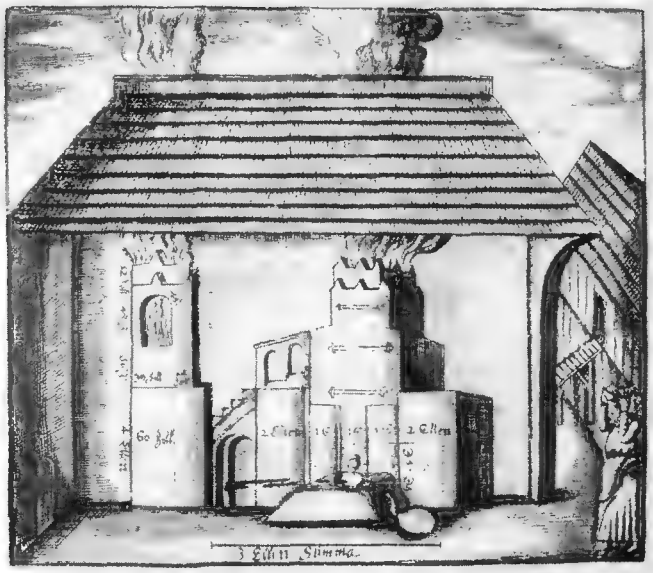

5. Selmecbánya címere

6. Lemezhámor a XVII. században

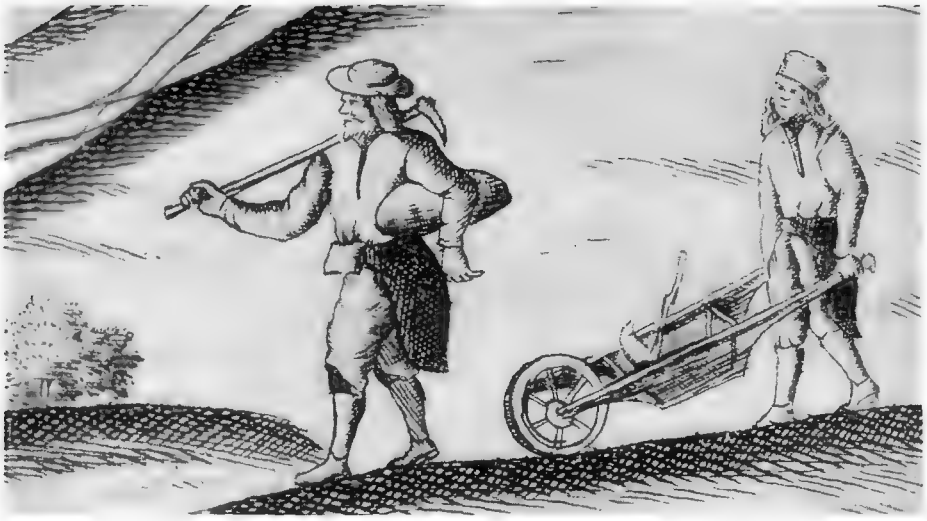

1. Bányász bőrkötényben, szolgagyerekkel

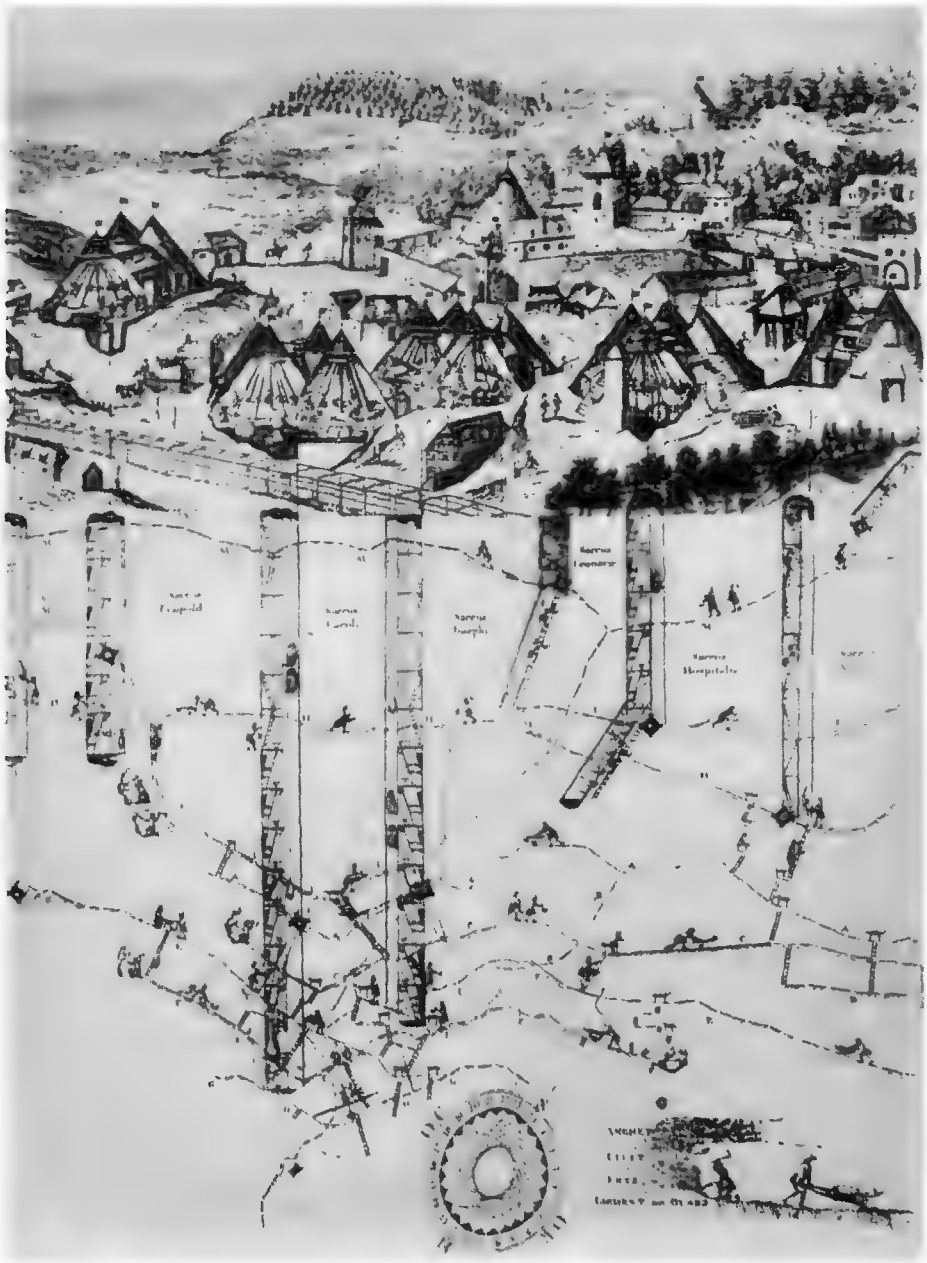

2. Munka az aknák mélyén

3. Az arany- és ezüsttermelés különböző műveletei: ércszállítás, aranymosás, kohászat

4. Az úrvölgyi rézbánya

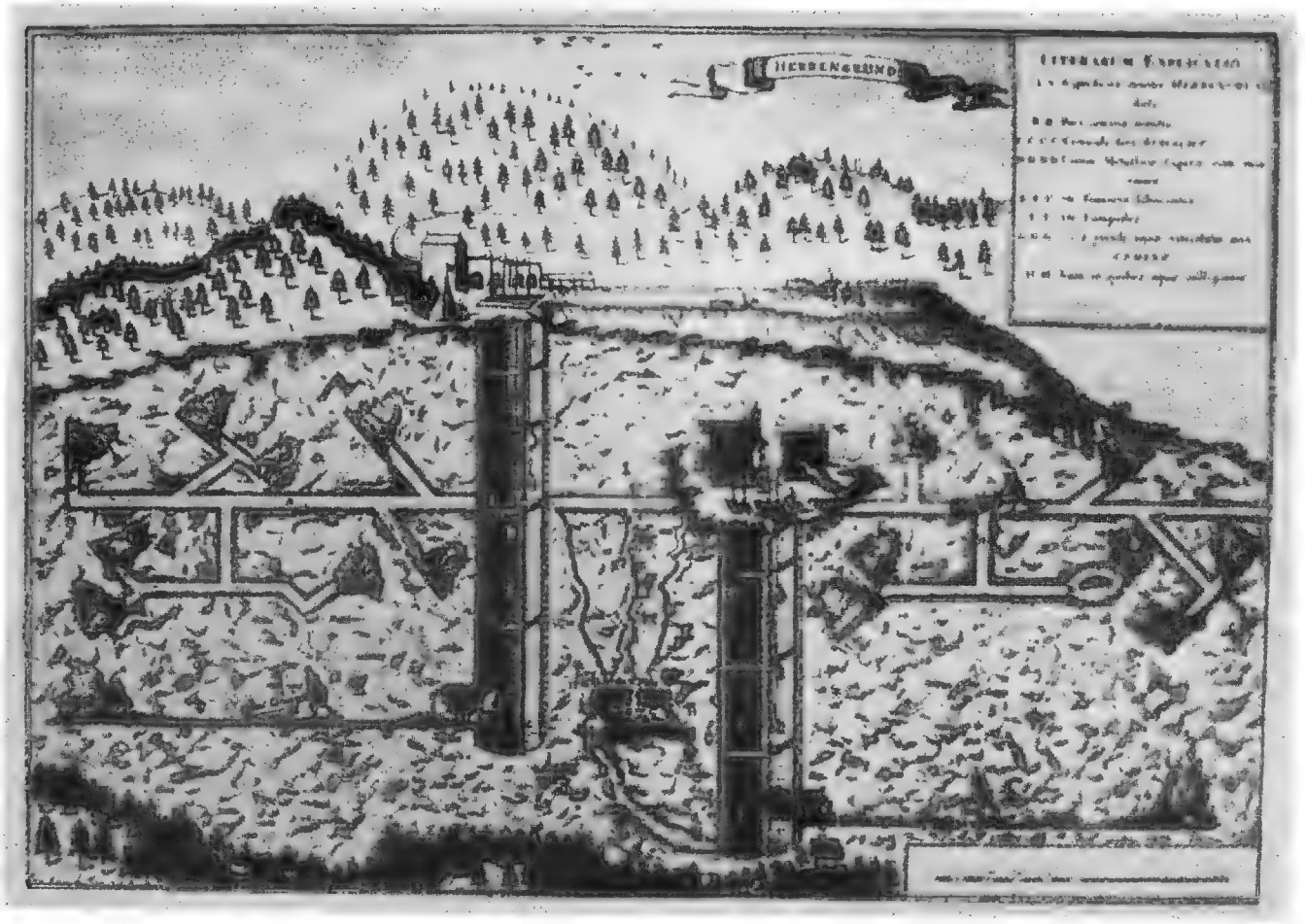

1. Fazekas munka közben

2. Ötvösműhely a brassói ötvöscéh behívótábláján

4. Csizmadiacéh kancsója

3. A marosvásárhelyi szíjgyártó- és nyergescéh pecsétje (1659)

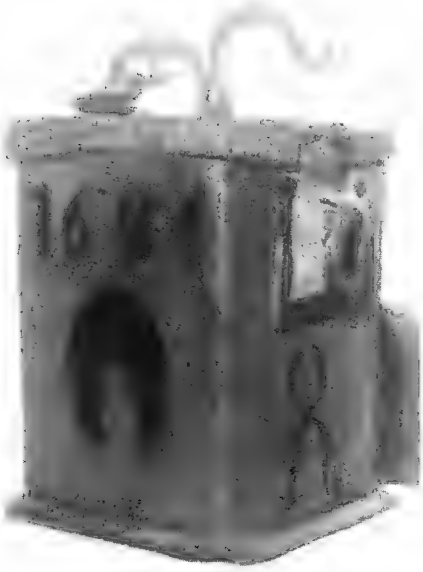

5. Kovácscéh persely

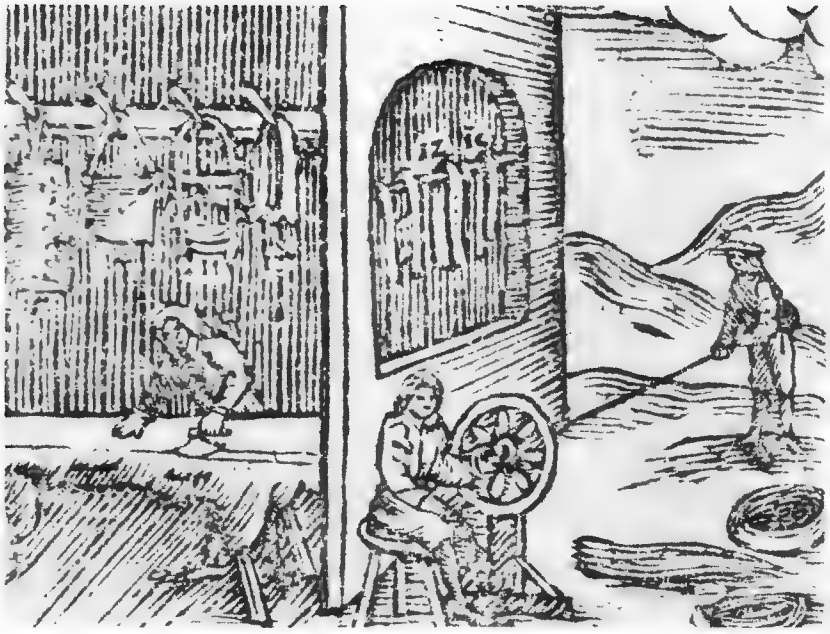

6. Kötélgyártó, szíjgyártó műhely

7. A nagyszombati ötvöscéh ládáján levő ezüstlap, az elöljárók neveivel

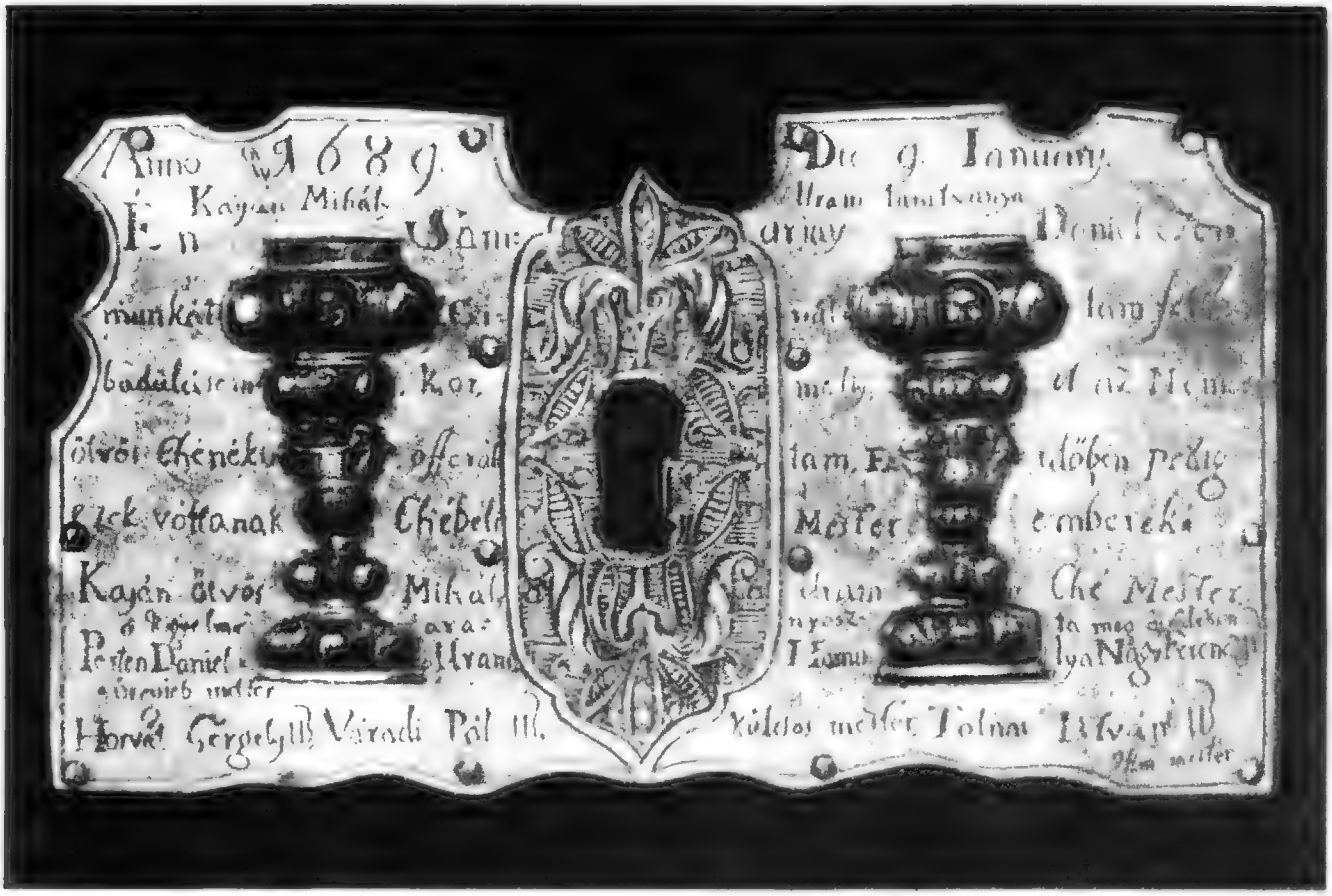

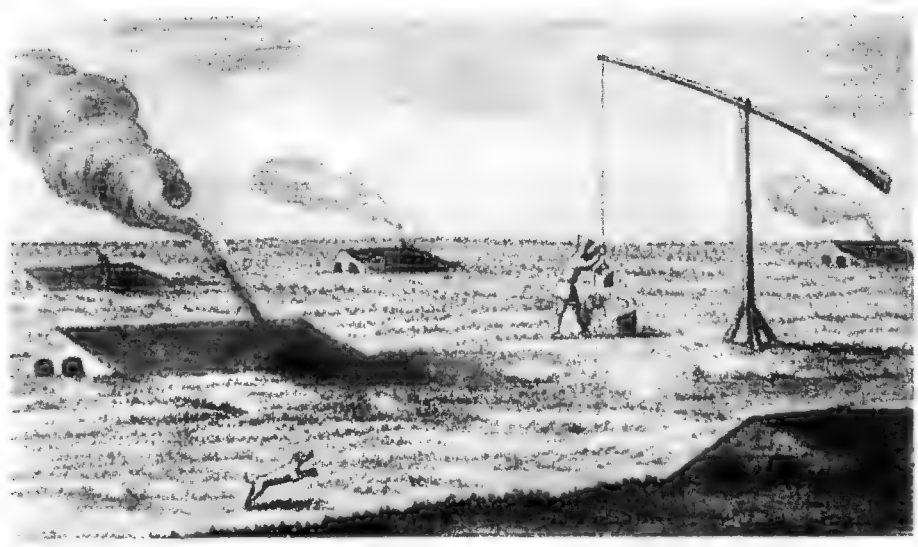

1. Félig földbe épített lakóházak az Alföldön

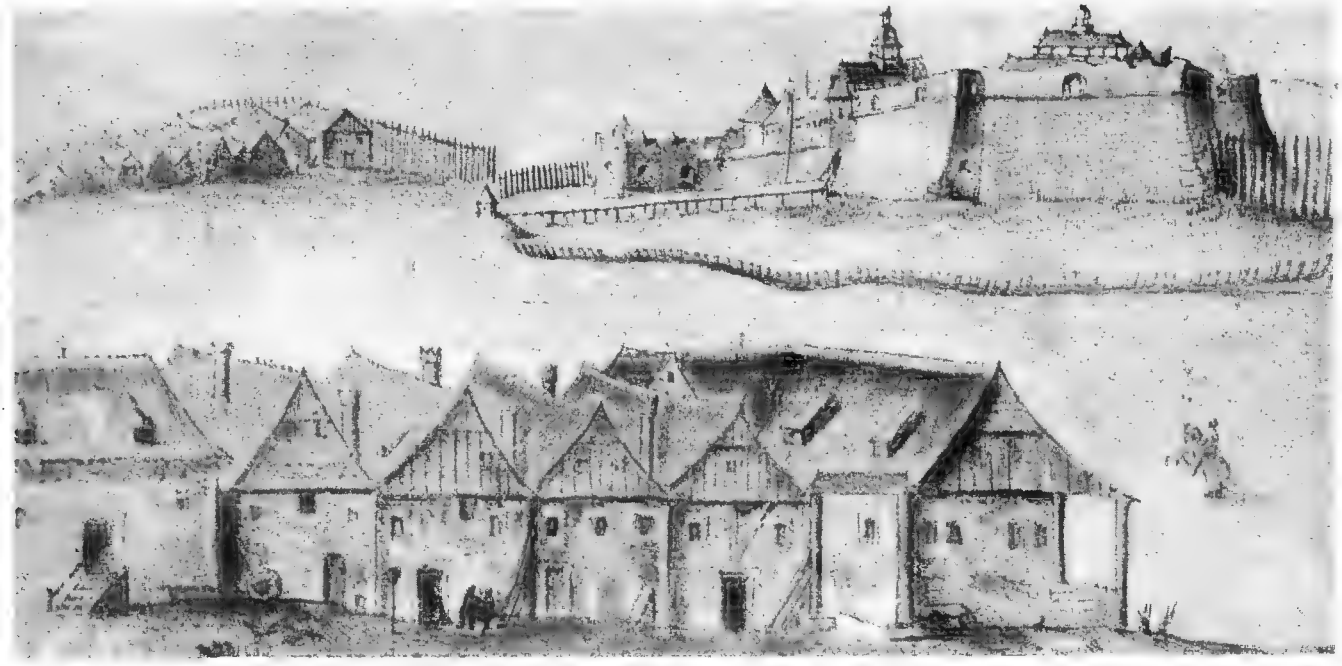

2. Észak-magyarországi falusi házsor

3. Torockói parasztházak

4. Magyar gulyás

5. Magyar jobbágyasszony

6. Magyar paraszt gubában

7. Erdélyi hegyipásztor

8. Székely jobbágy

9. Sóvágó

10. Román jobbágyasszony

11. Szerb asszony

12. Szlovák cséplőmunkás

1. Mezőgazdasági munkára induló katona

2. Szerb határőrök

3. Hajdúk a tábori bormérés előtt

4. Kolduló rokkant katona

5. Kockázó katonák

6. Szegénylegény

1. Szentgyörgy lakói gazdag borkereskedők

2. Sopron

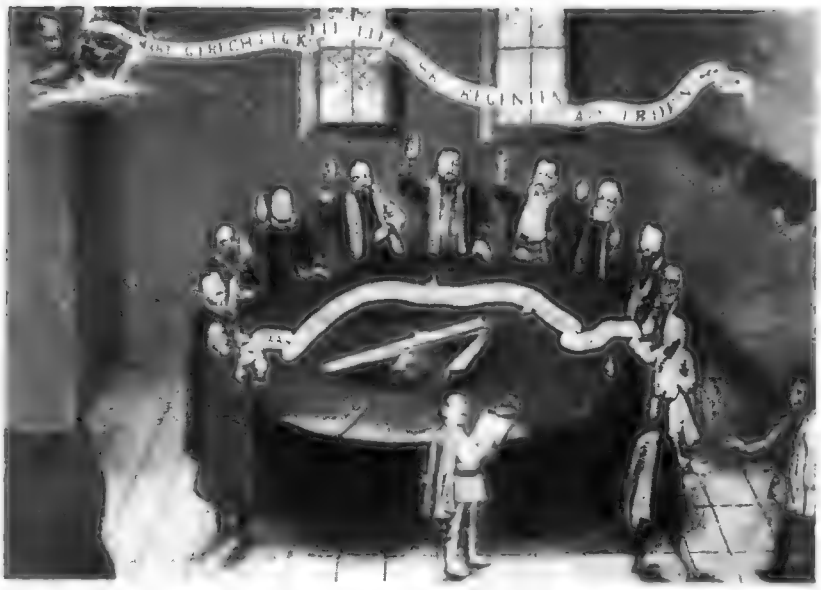

3. Városi tanács Lőcsén 1679-ben

4. Az eperjesi bíró:
Weber János gyógyszerész

5. A debreceni városháza a XVII. században

Városok és polgárok

6. Nagyszebeni szász tanácsúr

7. Szász mesterember

8. Szepességi polgárasszony

1. Magyar főúr családja körében

Főurak, megyei nemesek

2. Főrangú női viselet.
Károlyi Zsuzsanna

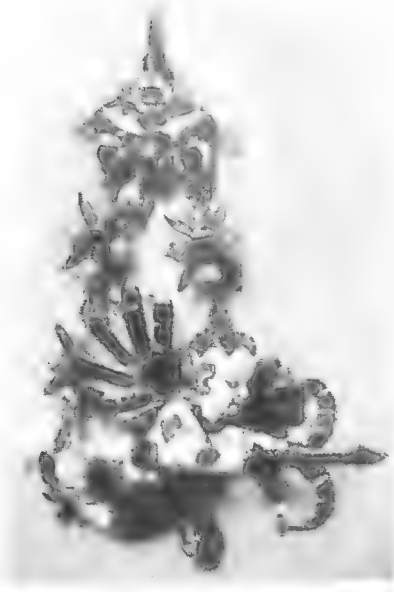

3. Ékszer a XVII. századból: násfa

4. Főúri szolgálatban álló köznemes

5. Főúr lovon, gr. Eszterházy László, a vezekényi csatában (1652) elesett pápai kapitány szobra

6. Köznemesi gyűrűpecsétek

7. Nógrád vármegye pecsétje

8. Vitnyédi István, a század egyik legismertebb köznemesi politikusának aláírása

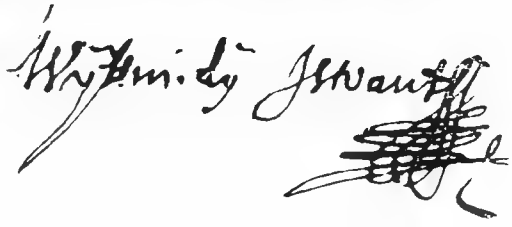

1. Menyasszonyi láda Erdélyből, a vőlegény és a menyasszony képével

2. Nászágy

3. Konyhafelszerelés, edények, háztartási eszközök

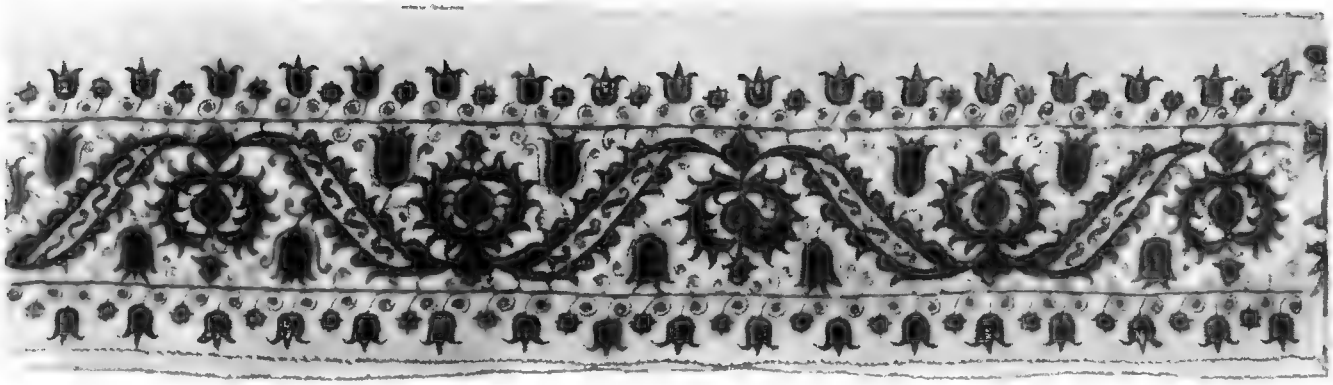

4. Selyemhímzés patyolatban

5. Lant

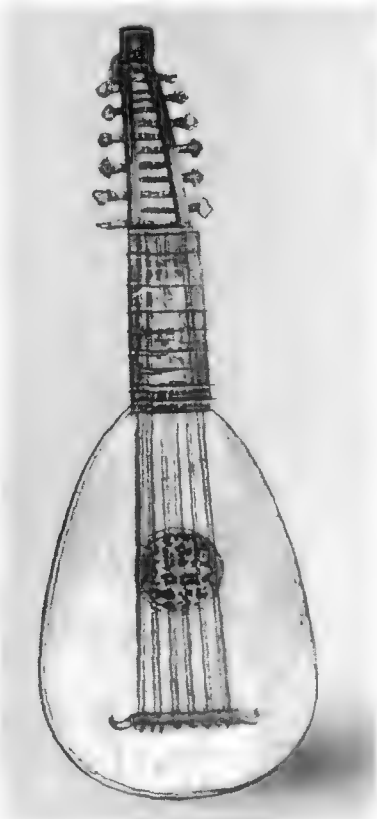

6. Zsebóra

A mindennapi élet

7. Halottvivő hintó

Ellenreformáció

1. Pázmány Péter esztergomi érsek, az ellenreformáció és a magyar barokk irodalom korai szakaszának legnagyobb alakja

2. Pázmány: *Isteni igazságra vezérlő kalauz* (1613)

3. A nagyszombati egyetem

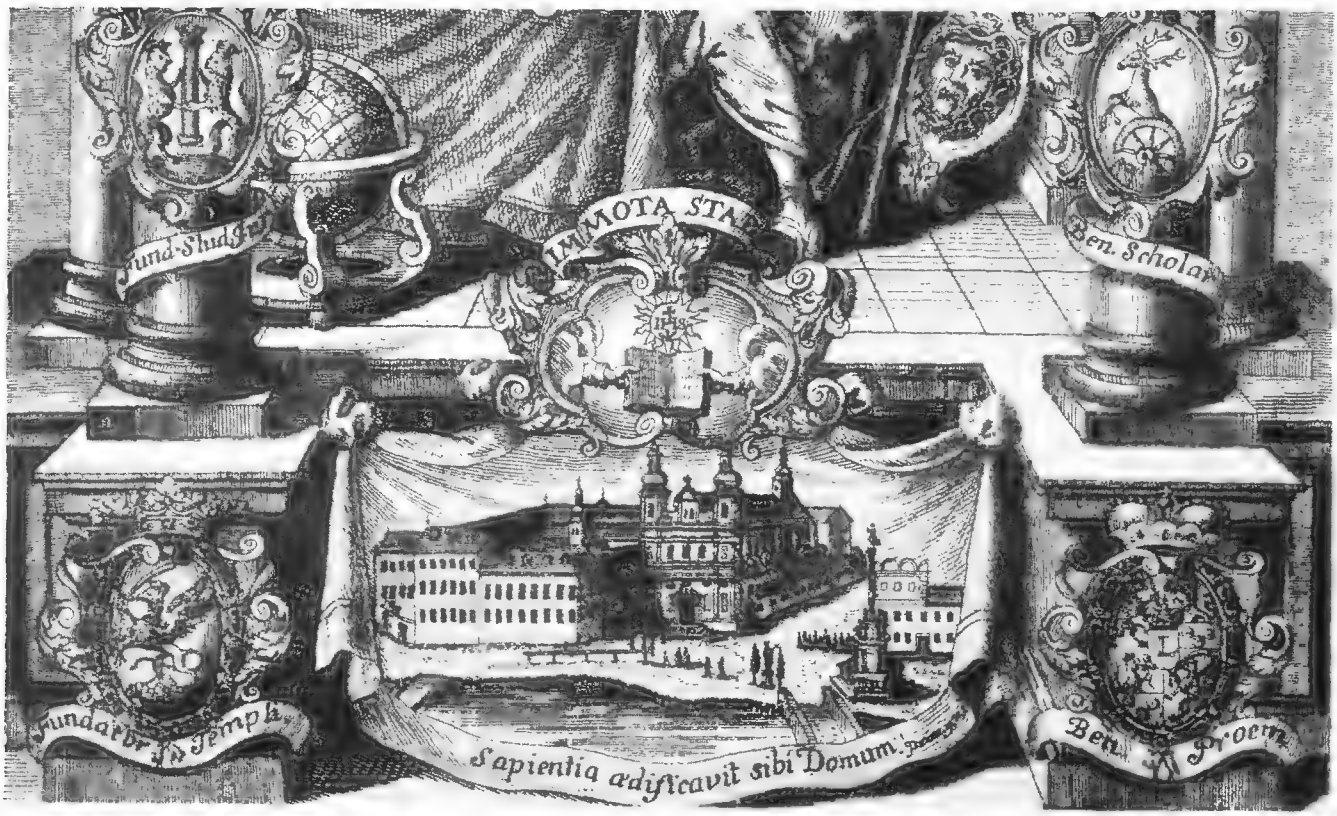

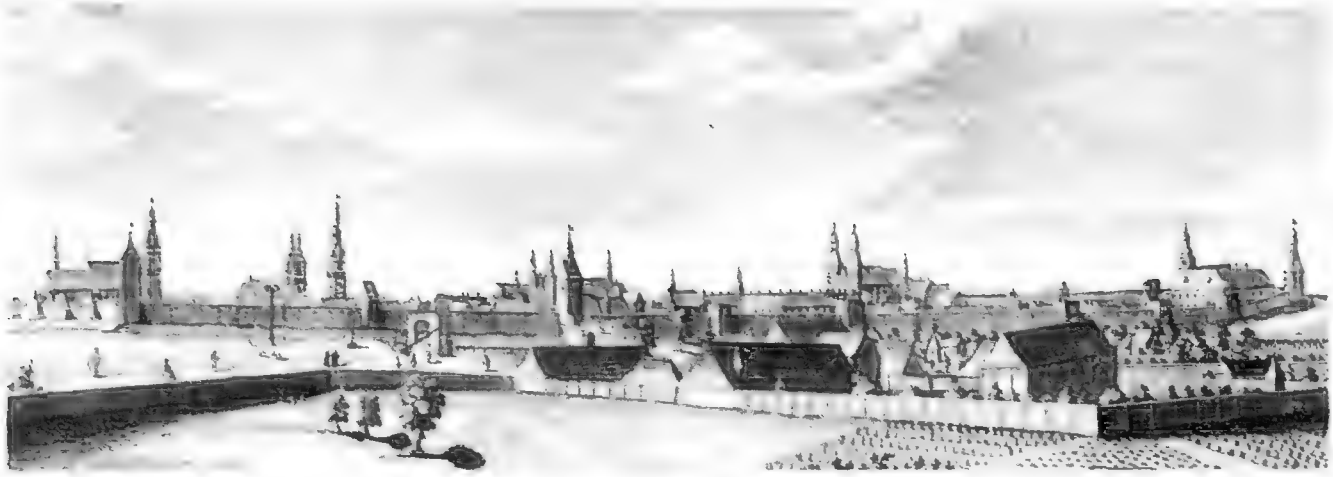

4. Nagyszombat, az ellenreformáció központja

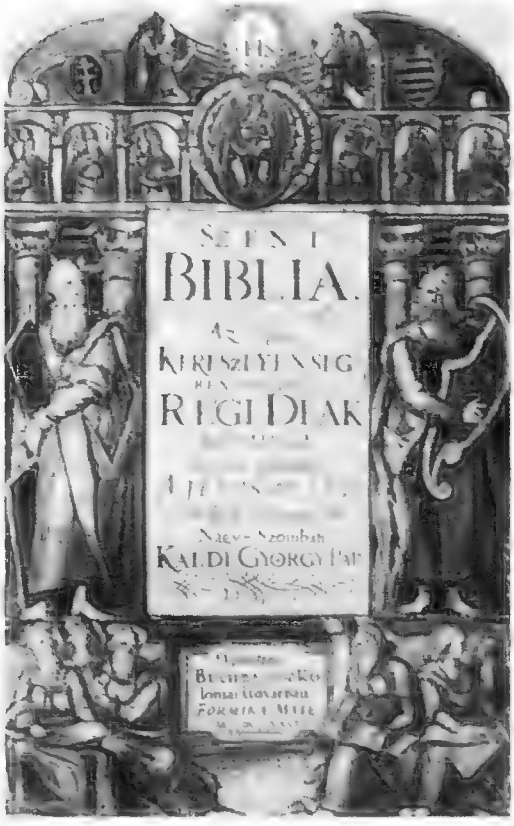

5. Káldi György bibliafordítása (1626). Az első teljes magyar nyelvű katolikus bibliafordítás

6. Templom- és kolostoralapító főúri házaspár, Nádasdy Ferenc és felesége

7. Bronz keresztelőkút az ilovai katolikus templomban

1. Festett templom-famennyezet kazettái

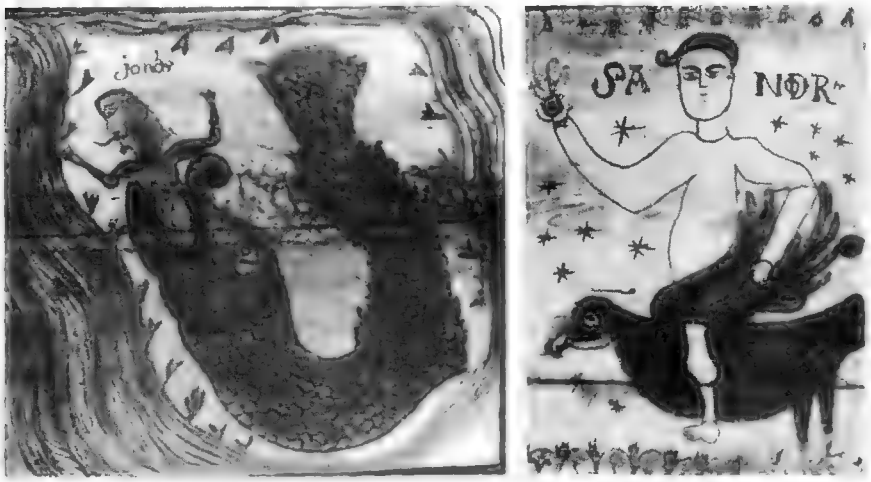

2. A debreceni református kollégium

3. A kolozsvári református templom szószéke

4. Unitárius templom haranglába a XVII. század végéről →

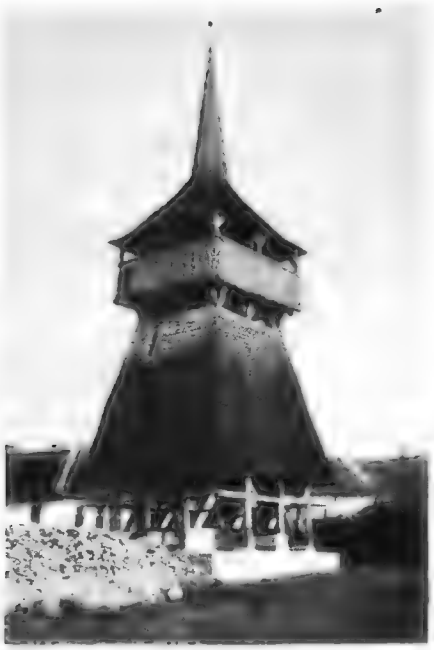

5. Református diák Erdélyből

6. Falusi tanító

1. A Bethlen Miklós tervei szerint épült bethlenszentmiklósi kastély, az erdélyi késő reneszánsz építészet egyik legszebb emléke

2. Eperjes, XVII. századi pártázatos házsor

3. A sárospataki vár Lorántffy szárnya

4. A győri Szent Ignác, jezsuita, majd bencés templom, a korai barokk építészet egyik legjelentősebb alkotása

5. A kismartoni Esterházy várkastély, a korai barokk világi építészet emléke

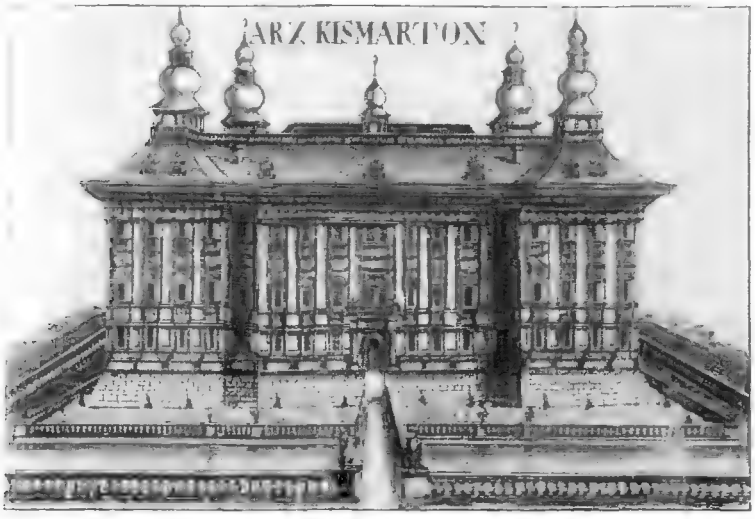

1. Comenius (Jan Komenský) (1592 1670), a kiváló pedagógus négy évig a sárospataki főiskolán tanított

2. Pápai Páriz Ferenc (1649 1716) orvos, a nagyenyedi kollégium tanára

3. Pápai Páriz: *Pax Corporis* (1690). A gyakorlati orvostan első magyar nyelvű összefoglalása

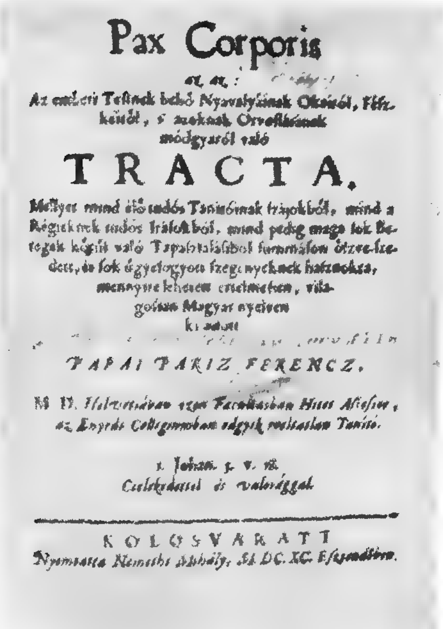

Pax Corporis

az, az,

Az emberi Testnek belső Nyavalyáinak Okairól, Fészkeiről, s azoknak Orvoslásának módgyaról való

TRACTA.

Mellyet mind élő tudós Tanitóinak Irásokból, mind a Régieknek tudós Irásokból, mind pedig maga sok Betegek körűl való Tapasztalásiból summáson öszve-szedett, és sok ügyefogyott szegényeknek hasznokra, mennyire lehetett értelmesen, világosan Magyar nyelven ki adott

PAPAI PARIZ FERENCZ.

M. D. Helvetiában azon Facultásban Hites Assessor, az Enyedi Collegiumban edgyik rendtartó Tanitó.

1. Johan. 3. v. 18.
Cselekedettel és valósággal.

KOLOSVARATT
Nyomtatta Nemethi Mihály, M. DC. XC. Esztendőben.

4. Apáczai Csere János: *Magyar Encyclopaedia* (1653), a tudományok első magyar nyelvű összefoglalása

MAGYAR
ENCYCLOPÆDIA.

Az az,

MINDEN IGAZ ES HASZNOS Böltsességnek szep rendbe foglalása és Magyar nyelven világra botsátása.

APATZAI TSERE JANOS
által.

SENEC. 64. EPIST.

Etsi omnia à veteribus inventa essent: hoc tamen semper novum erit, usus & inventorum ab aliis scientia & dispositio.

ULTRAJECTI,
Ex Officinâ JOANNIS à WAESBERGE, clↄ Iↄ C LIII.

5. Lippay János készítette az első magyar kertészeti szakkönyvet

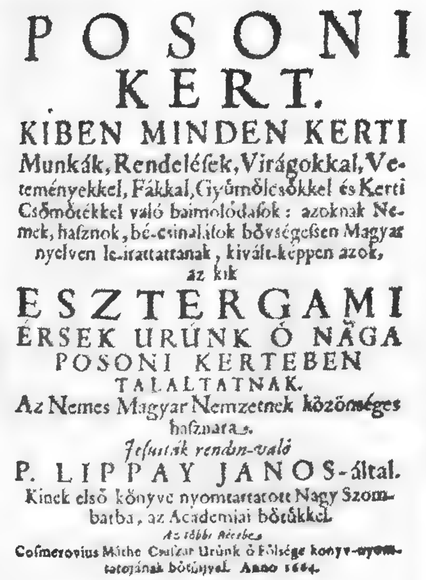

POSONI
KERT.

KIBEN MINDEN KERTI Munkák, Rendeléſek, Virágokkal, Veteményekkel, Fákkal, Gyümölcsökkel és Kerti Csömötékkel való bainolódások: azoknak Nemek, hasznok, bé-csinálások bövségesen Magyar nyelven le-irattattanak, kiváltképpen azok, az kik

ESZTERGAMI
ÉRSEK URUNK Ö NAGA
POSONI KERTEBEN
TALALTATNAK.

Az Nemes Magyar Nemzetnek közönséges hasznara.

Jesuiták rendin-való
P. LIPPAY JANOS-által.

Kinek első könyve nyomtattatott Nagy Szombatba, az Academiai bötükkel.
Az többi Béczbe
Cosmerovius Máthe Császár Urunk ö Fölsége konyv-nyomtatojának bötüjvel. Anno 1664.

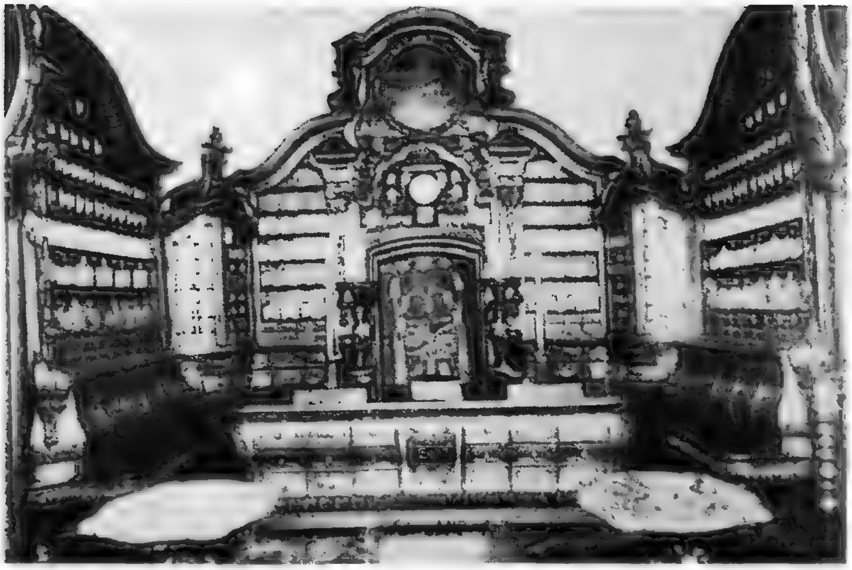

6. A XVII. századi kőszegi gyógyszertár berendezése

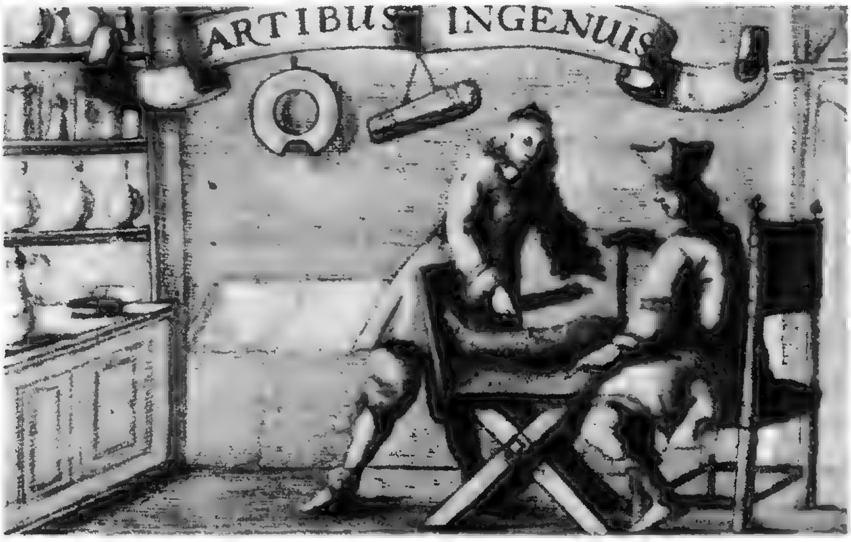

7. Sebész munka közben

8. Misztótfalusi Kis Miklós (1650 - 1702) világhirű erdélyi nyomdász sírja Kolozsvárott

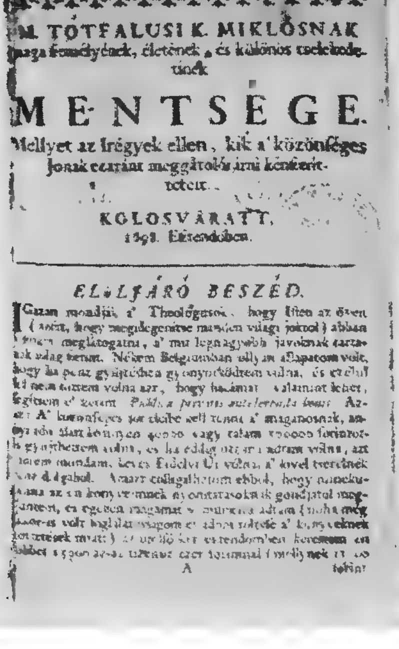

M. TÓTFALUSI K. MIKLÓSNAK
maga személlyének, életének, és különös cselekedetinek

MENTSÉGE.

Mellyet az Irégyek ellen, kik a' közönséges Jónak egyaránt meggátolói, írni kénteleníttetett.

KOLOSVÁRATT,
1698. Esztendőben.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

IGazan mondják, a' Theologusok, hogy Isten az ő[illegible] [illegible] abban [illegible] meglátogatni, a' mi legnagyobb javoknak tartatnak [illegible]. Nékem Belgiumban olly an állapatom volt, hogy ha pénz gyűjtésben [illegible] volna, és [illegible] [illegible]

9. Misztótfalusi Kis Miklós: *Mentsége* (1698)

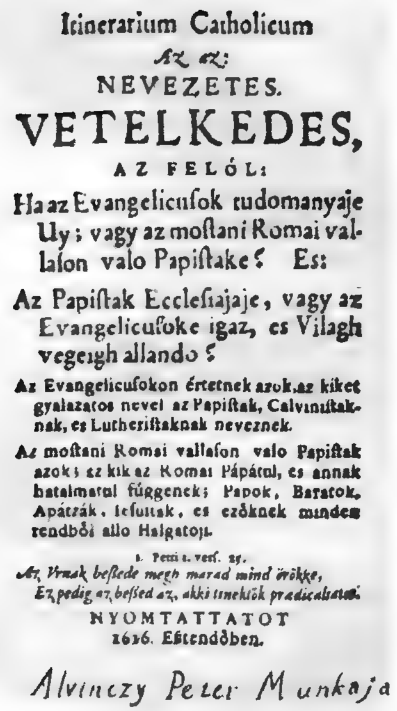

Itinerarium Catholicum
Az az:
NEVEZETES.
VETELKEDES,
AZ FELŐL:
Ha az Evangelicuſok tudomanyaje Uy; vagy az moſtani Romai vallaſon valo Papiſtake? Es:
Az Papiſtak Eccleſiajaje, vagy az Evangelicuſoke igaz, es Vilagh vegeigh allando?
Az Evangelicuſokon értetnek azok, az kiket gyalazatos nevel az Papiſtak, Calviniſtaknak, es Lutheriſtaknak neveznek.
Az moſtani Romai vallaſon valo Papiſtak azok; az kik az Romai Pápátul, es annak hatalmatul függenek; Papok, Baratok, Apáturák, Ieſuitak, es ezöknek minden rendböl allo Halgatoji.
1. Petri 1. verſ. 25.
Az Vrnak beſzede megh marad mind örökke,
Ez pedig az beſzed az, akki tinektök prædicaltatot.
NYOMTATTATOT
1616. Eſztendöben.

Alvinczy Peter Munkaja

1. Alvinczi Péter Kelet-Magyarország legtekintélyesebb protestáns prédikátora, Pázmány nagy ellenfele, híres vitairata: *Itinerarium Catholicum* (1616)

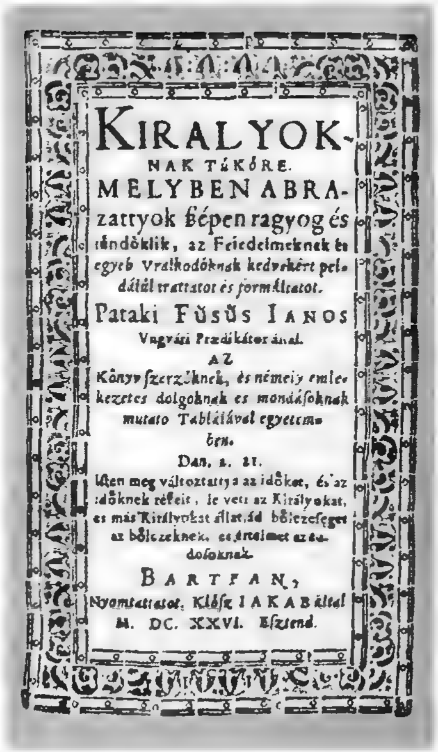

KIRALYOKNAK TÜKÖRE.
MELYBEN ABRAZATTYOK ſzépen ragyog és tündöklik, az Fejedelmeknek és egyeb Vralkodóknak kedvekért peldáúl trattatot és formáltatot.
Pataki Füsüs Ianos
Vngvári Prædikátor által.
AZ
Könyv ſzerzöknek, és némely emlekezetes dolgoknak es mondáſoknak mutato Tablájával egyetemben.
Dan. 2. 21.
Iſten meg változtattya az időket, és az időknek réſeit, le veti az Királyokat, es más Királyokat állat, ád bölczeſéget az bölczeknek, es értelmet az tudosoknak.
BARTFAN,
Nyomtattatot, Klöſz IAKAB által
M. DC. XXVI. Eſztend.

3. Pataki Füsüs János ungvári prédikátor államelméleti munkája: *Királyoknak tüköre* (1626), a fejedelmi erényekről értekezik

2. Szenczi Molnár Albert, a protestáns polgári irodalom legjelentősebb képviselője, Kálvin *Institutió*ját Bethlen Gábor megbízásából fordította le (1624)

AZ KERESZTYENI
RELIGIORA
ES IGAZ HITRE
VALO
TANITAS.
Mellyet Deakul irt
CALVINUS JANOS.
ES OSZTAN FRANCIAI, ANGLIAI,
MOLNAR ALBERT.
M. DC. XXIV.

4. Petrőczy Kata Szidónia (1664–1708) az első jelentős magyar költőnő

EVROPICA VARIETAS.
avagy
SZEPSI CZOMBOR MARTONNAK
Lengyel, Mazur, Pruz Dánia, Frisia, Hollandia, Zelandia, Anglia, Gallia, Német és Cseh Országon; vissontag: Az Prusiai, Pomeraniai, Suetiai, Norvegiai, Frisiai, Zelandiai, Britanniai, Tengeren valo budosásban látot, hallot különb különb féle dolgoknak söuid le irása.
Mely minden Olvasonak nem czak gyönyörüségére, sok féle hasznara-is szolgalhat.
CASSAN,
Festus Ianos altal, 162•.

5. *Europica varietas* (1620), az első magyar nyelvű útleírás, szerzője Szepsi Csombor Márton

7. *Márssal társalkodó Murányi Venus* (1664). Gyöngyösi István a köznemesi rendi szemlélet költője. Legnépszerűbb alkotása a murányi vár regényes elfoglalásának történetét beszéli el

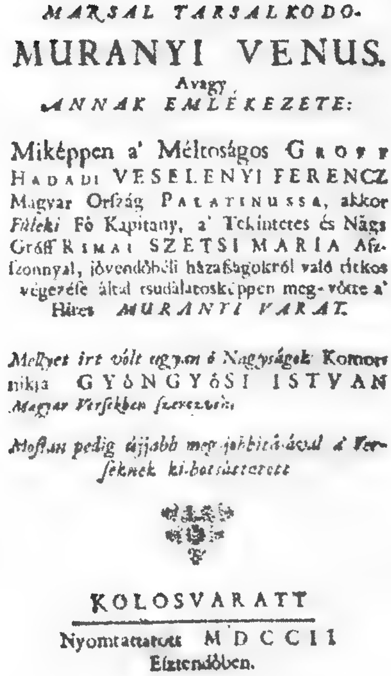

MARSAL TARSALKODO-
MURANYI VENUS.
Avagy
ANNAK EMLÉKEZETE:
Miképpen a' Méltoságos GROFF HADADI VESELENYI FERENCZ Magyar Ország PALATINUSSA, akkor Füleki Fö Kapitany, a' Tekintetes és Nagy Gróff RIMAI SZETSI MARIA Aszszonnyal, jövendöbéli házaságokról való titkos végezése által tsudálatosképpen meg-vötte a' Híres MURANYI VARAT.
Mellyet irt vólt ugyan ö Nagyságok Komornikja GYÖNGYÖSI ISTVAN Magyar Versekben szerezvén.
Mostan pedig újjabb meg-jobbitásával a' Verseknek ki-botsáttatott.
KOLOSVARATT
Nyomtattatott MDCCII Esztendöben.

6. Haller János: *Hármas história* (1695). Népszerű szépprózai alkotás, hatással volt a XVIII. századi népies elbeszélők prózájára és a folklórra

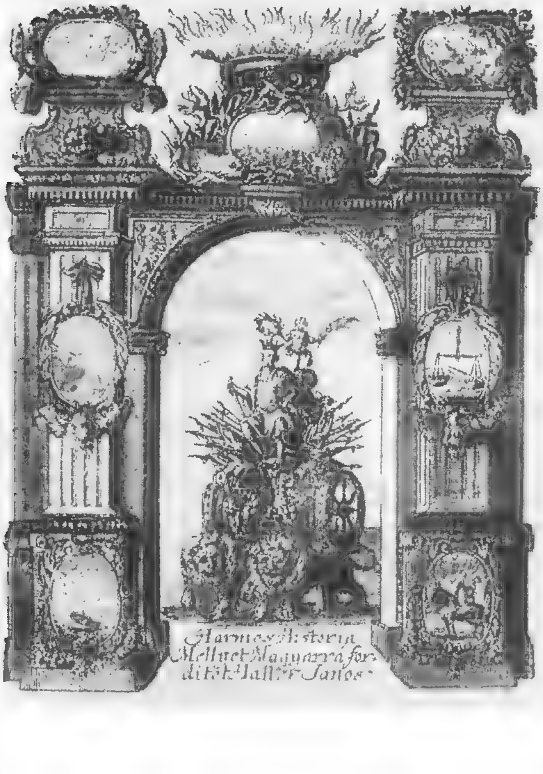

8. „Mit búsulsz kenyeres midőn semmid sincsen..." Vásárhelyi daloskönyv a bujdosó kurucok énekeit és a XVII. században még népszerű reneszánsz kori szerelmes versek változatos sokaságát őrizte meg

Zrínyi Miklós, a költő

1. Zrínyi Miklós (1620–1664)

2. A *Szigeti veszedelem* első sorai

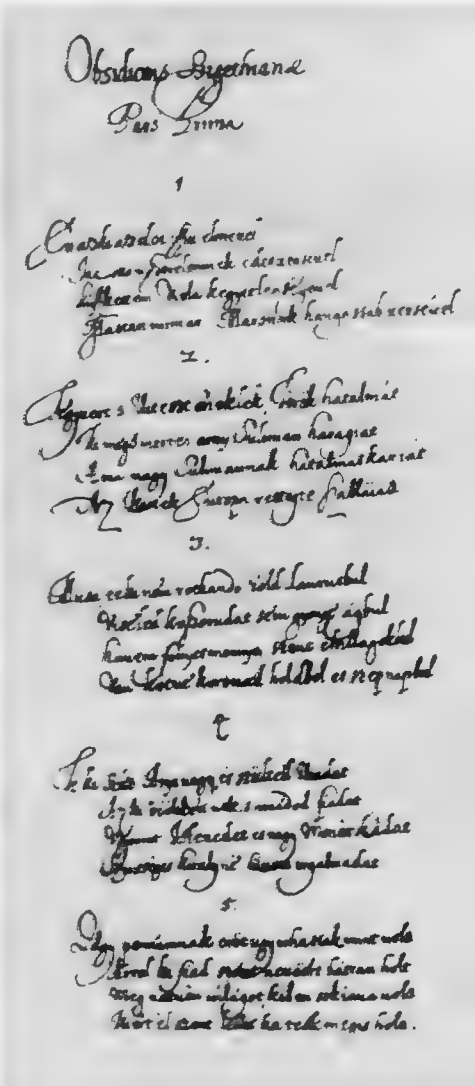

3. A magyar korona XVII. századi képe

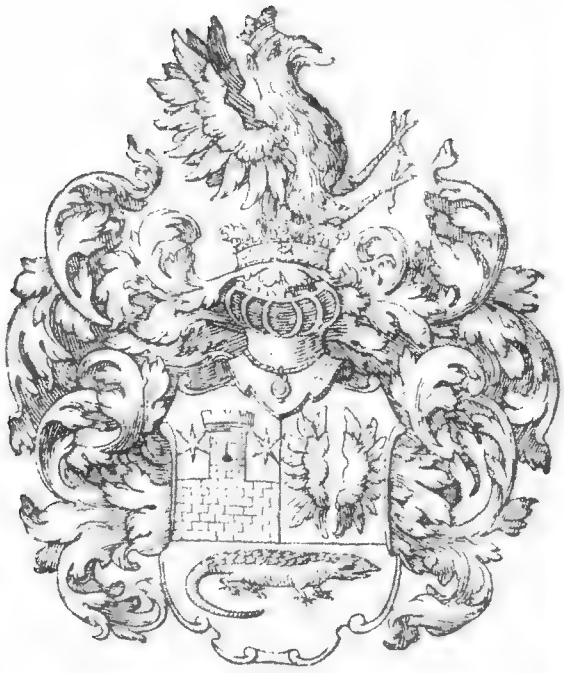

4. A Zrínyi-család címere

5. Az *Adriai tengernek Syrenaia* (Bécs 1651) Zrínyi lírai versgyűjteményének címlapja

6. Csáktornya és Új-Zrínyivár

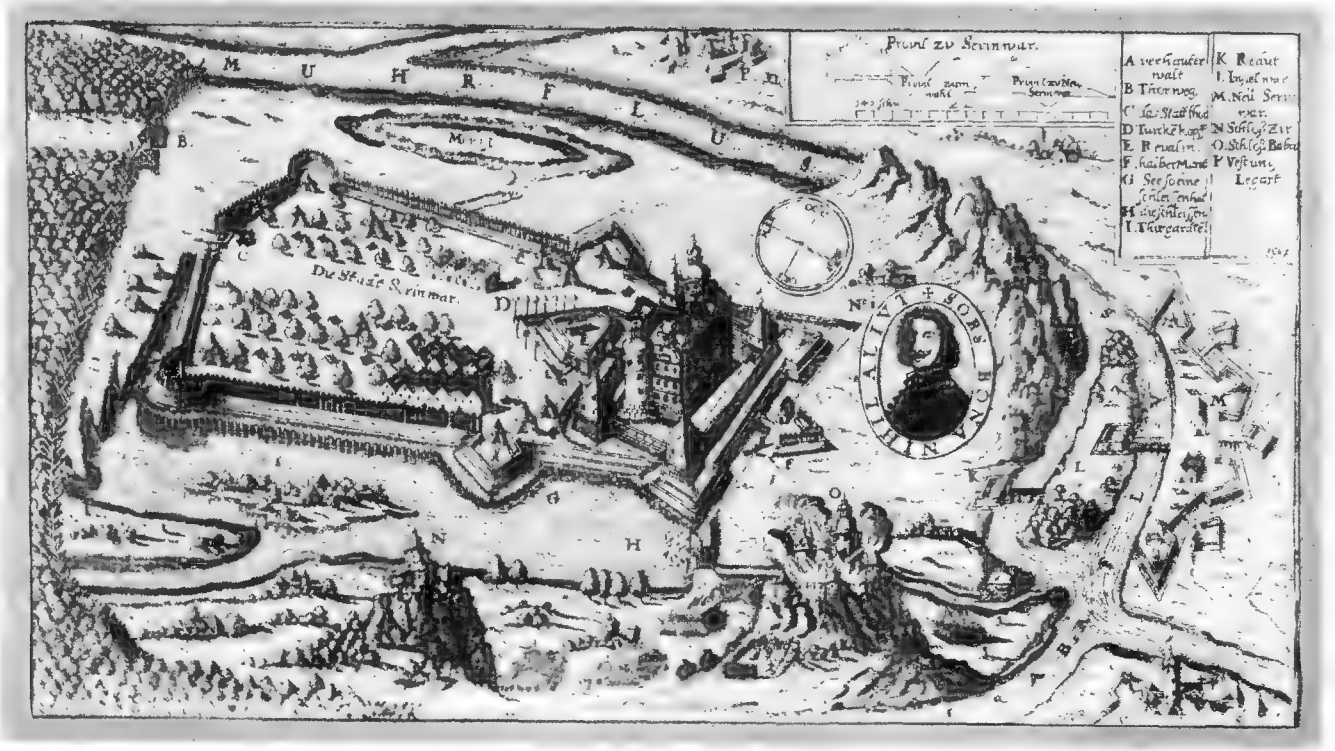

Az 1663–1664-es hadjárat

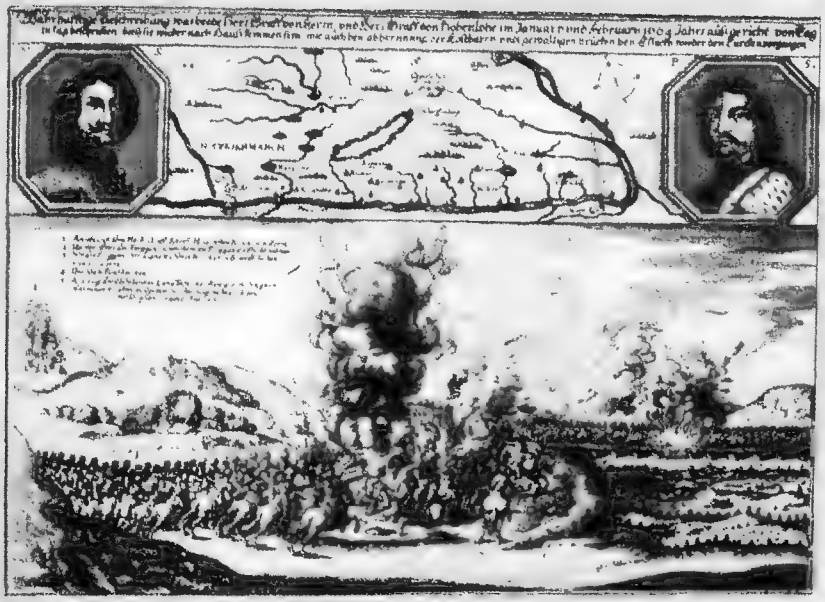

1. Az 1664. évi hadjárat nagy eseménye: Zrínyi csapatai felégetik az eszéki hidat. A kép felső része a két Zrínyit, Miklóst és Pétert, valamint a hadjárat útvonalát ábrázolja

2. Magyarország ábrázolása a XVII. században

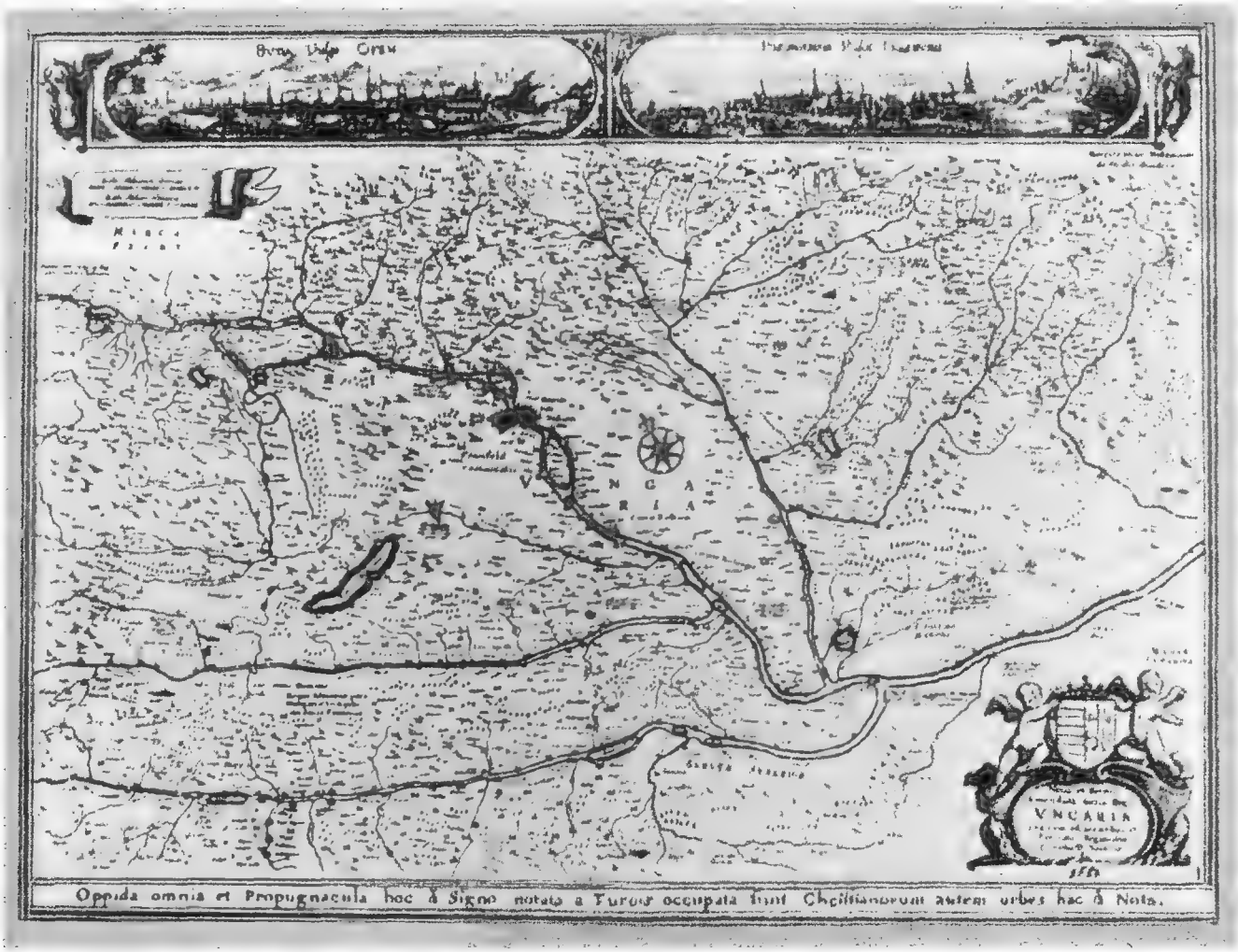

3. Zrínyi Miklós, a hadvezér

4. Ütközet magyar és török csapatok között

5. Új-Zrínyivár, 1664 nyarán Montecuccoli a császári haderő élén tétlenül nézte, hogy a török bevegye és lerombolja

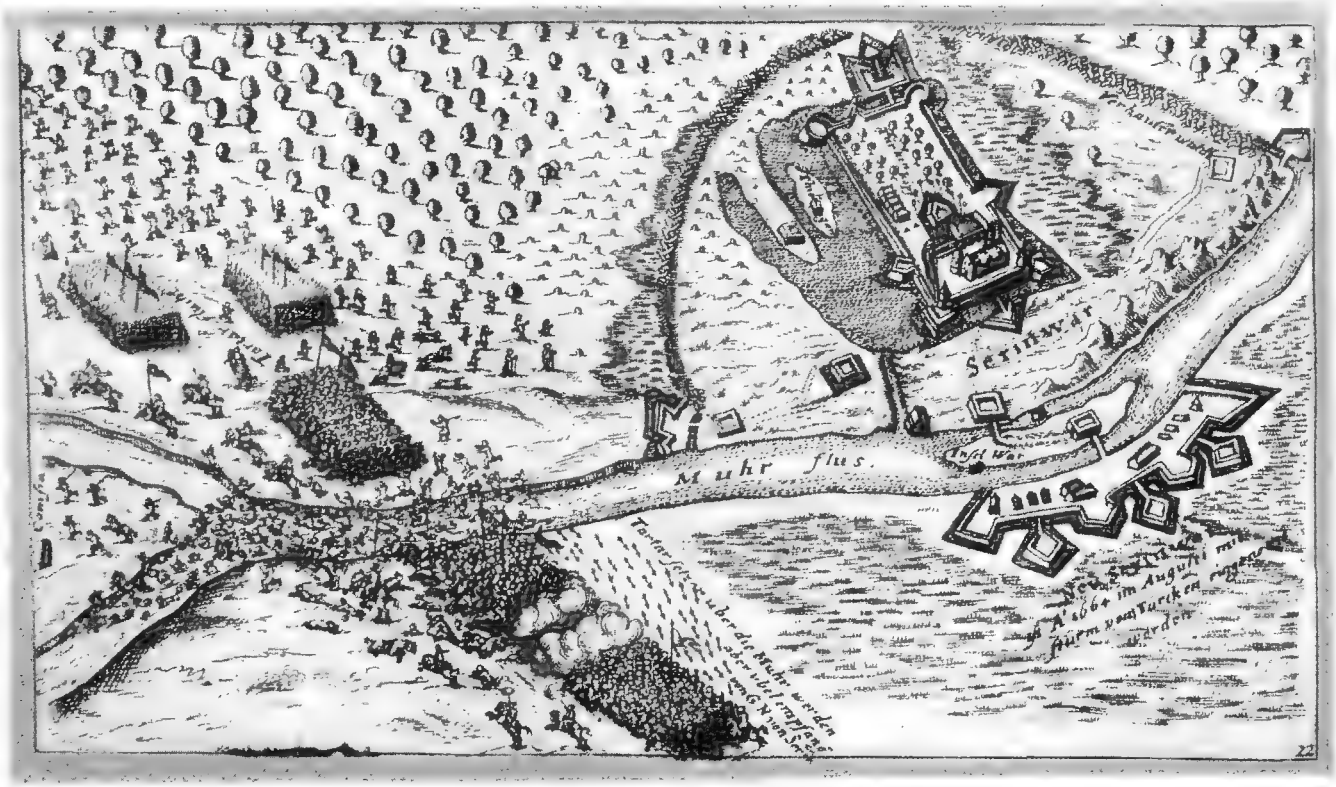

A szentgotthárdi csata és a vasvári béke

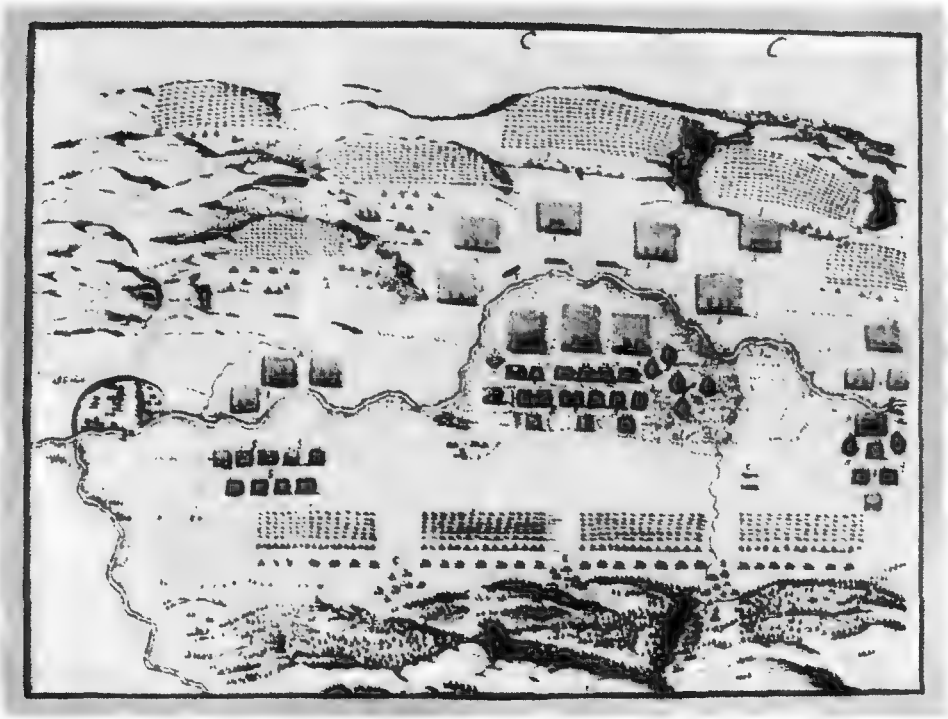

1. Montecuccoli vázlata a szentgotthárdi csatáról I. Lipót császár számára

2. Török óra, mely mutatja az órát, napot, hónapot és évet. Megállt 1664. augusztus 1-én, amikor tulajdonosa, egy török pasa meghalt a szentgotthárdi csatatéren

3. Zrínyi Miklós halála, 1664. Ahogy a kortársak elképzelték

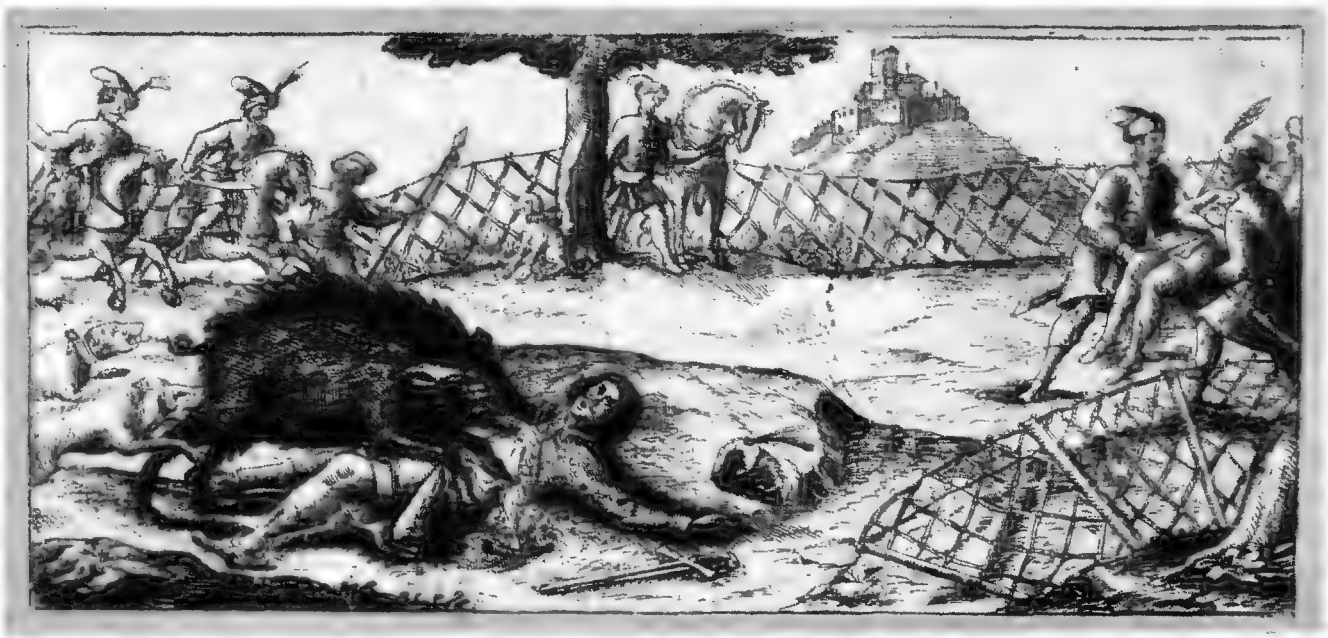

4. Császári követ a portán. 1664. augusztus 10-én megkötik a vasvári békét

5. Huszárvirtus

6. Török földesúr. Lipót császár a vasvári békében nagy területeket engedett át a szultánnak

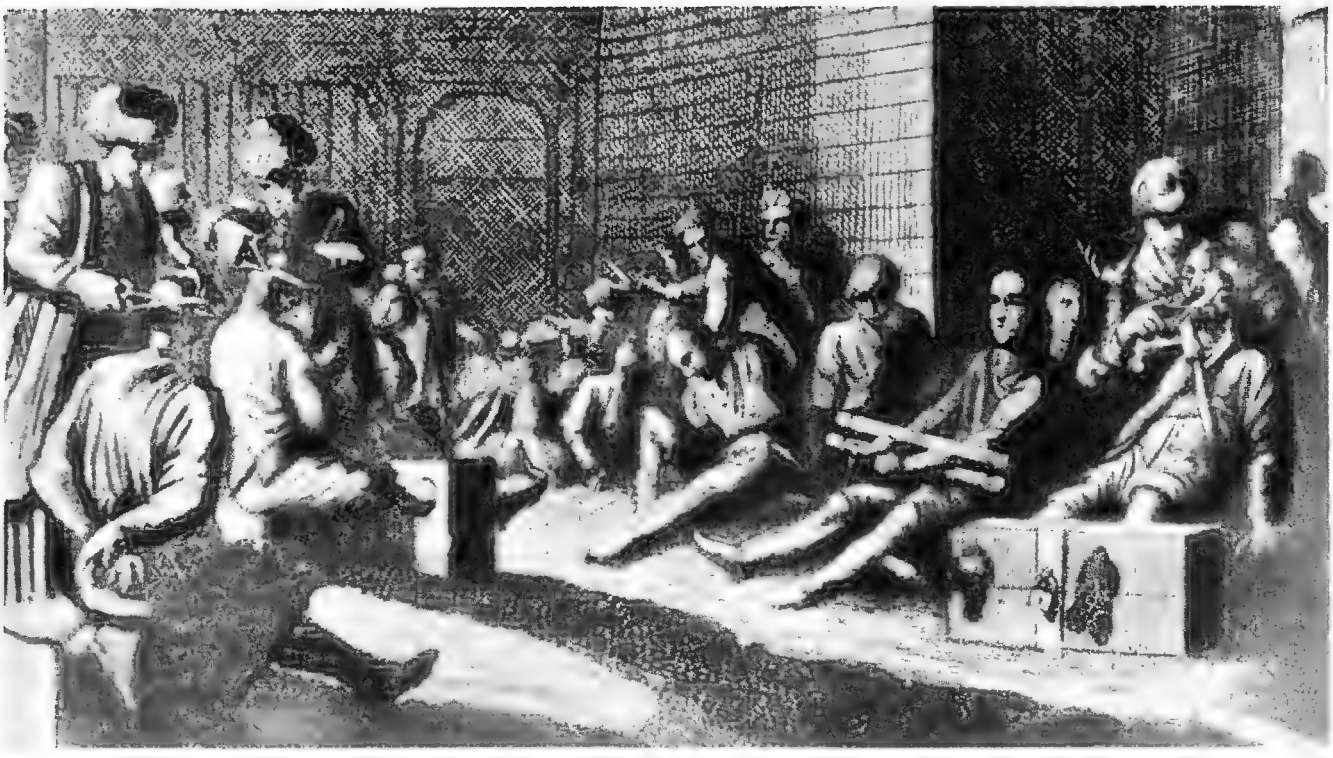

1. Rabszolgapiacon a foglyok

2. *Siralmas panasz* címmel egybefűzött, tévesen Zrínyinek tulajdonított politikai publicisztikai írások a Habsburg és a török hatalom között őrlődő ország helyzetéről

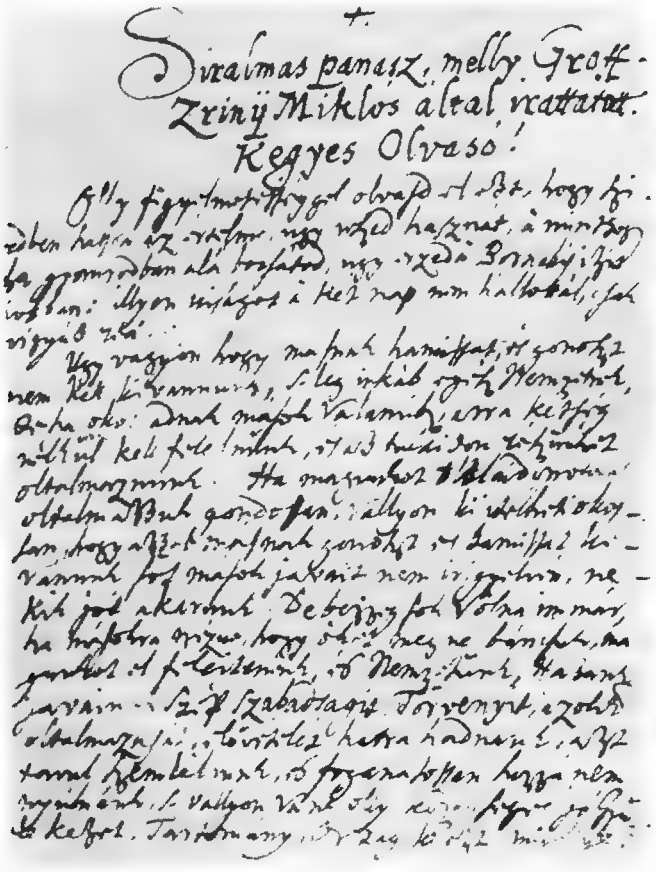

Siralmas panasz, melly Groff
Zrinÿ Miklos altal, vattatot.
Kegyes Olvaso!

3. Bujdosó katonák, szegénylegények

4. Üvegpohár I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelem címerével. Rákóczi és Zrínyi Ilona menyegzőjén (1666) Wesselényi Ferenc nádor, az ország helyzetének változtatásáért szervezkedők feje, szövetséget köt Zrínyi Péter horvát bánnal

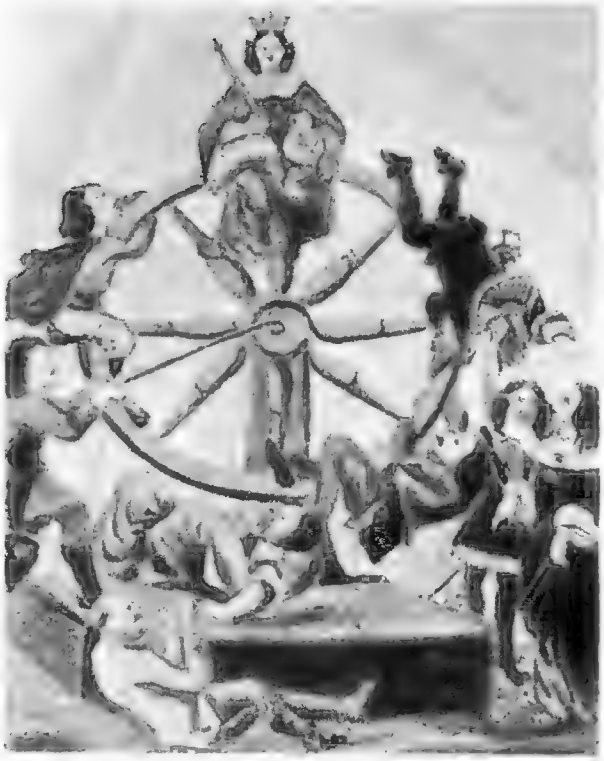

5. Zrínyi Péter és felesége, Frangepán Katalin a szerencse forgandóságát szemlélik

6. Röplap Zrínyi Péter horvát bán, Nádasdy Ferenc országbíró és Frangepán Ferenc, a Wesselényi-mozgalom vezetőinek kivégzéséről (1671)

A Habsburg-abszolutizmus és a bujdosók támadása

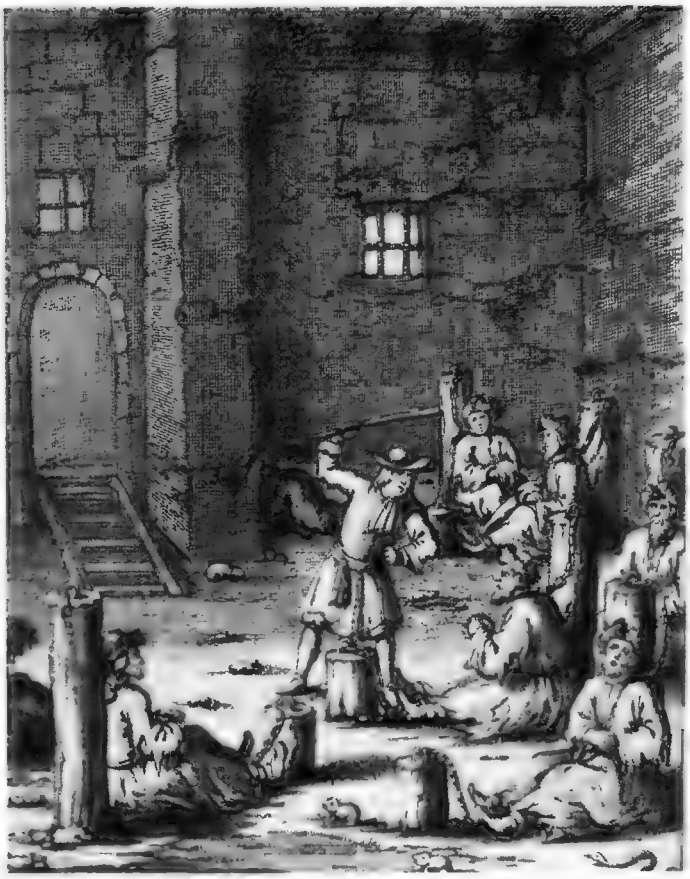

1. A Habsburg császár foglyainak sorsa: gályarabságra ítélt lelkészek

2. Kuruc lovasok, a bujdosók 1672-ben támadást indítanak a Habsburg-elnyomás ellen

3. Végvári vitézek. 1672-ben a Haditanács elbocsátja a várak magyar katonaságát

4. Petrőczi István, a bujdosó mozgalom egyik vezére

5. Katona kardtánc

1. Árva vára, innen menekült a gyermek Thököly Erdélybe a bujdosók közé

3. Thököly apoteózisa. Azt ábrázolja, hogy a török Magyarország királyának ismerte el és felkelésének egyik célkitűzése a protestánsok szabad vallásgyakorlatának biztosítása volt

2. 1678-ban Thököly Imre áll a bujdosók élére

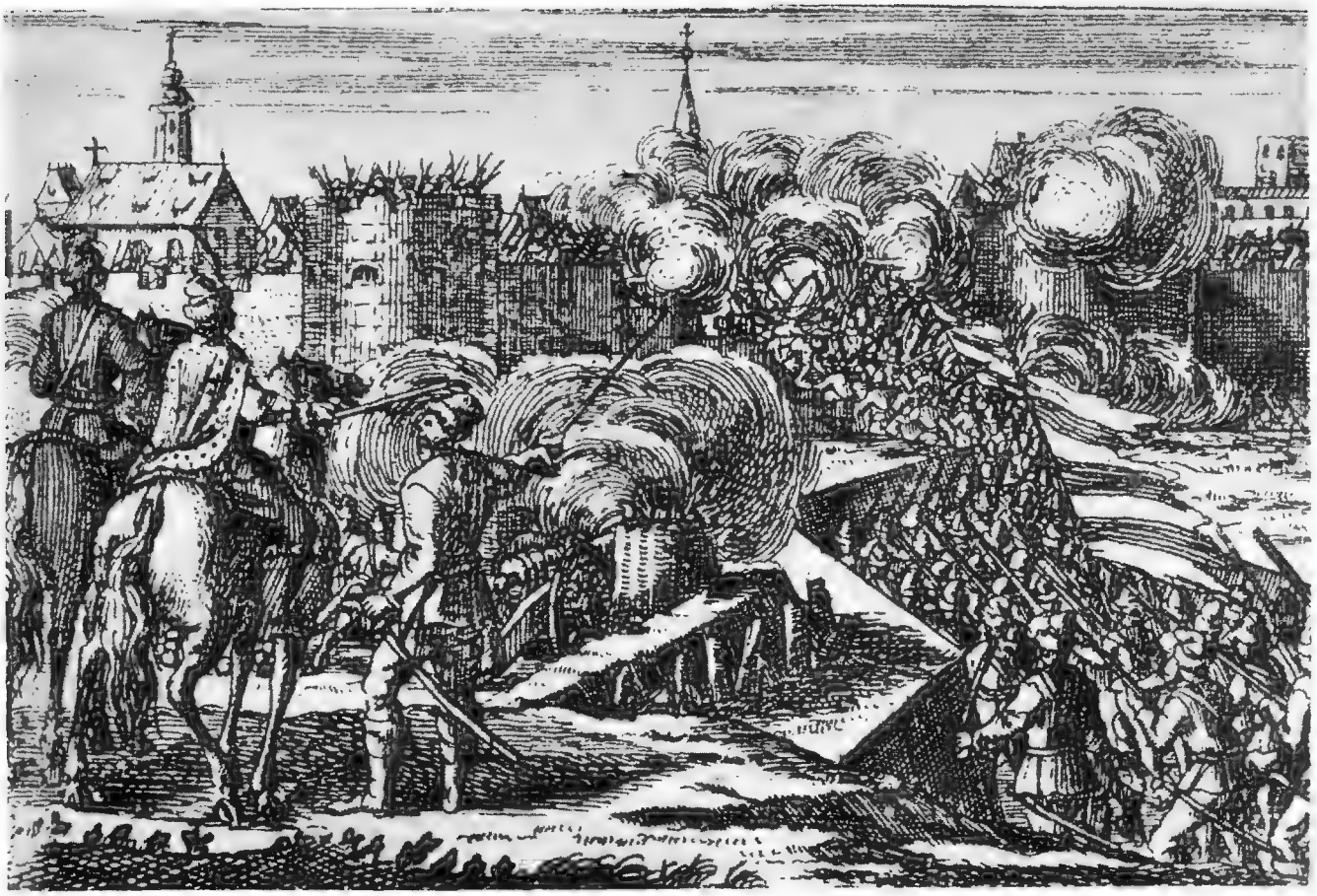

4. Várostromló kuruc katonák

5. Török és magyar tiszt

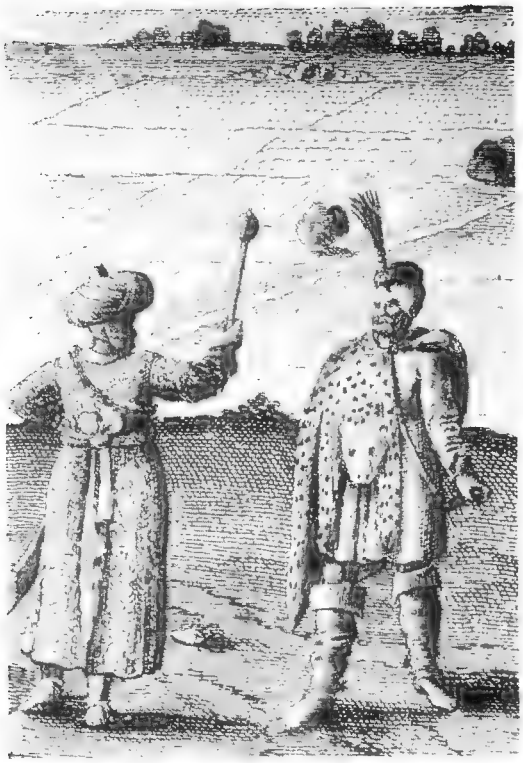

6. Thökölyt 1685. október 15-én a nagyváradi basa fogságba veti

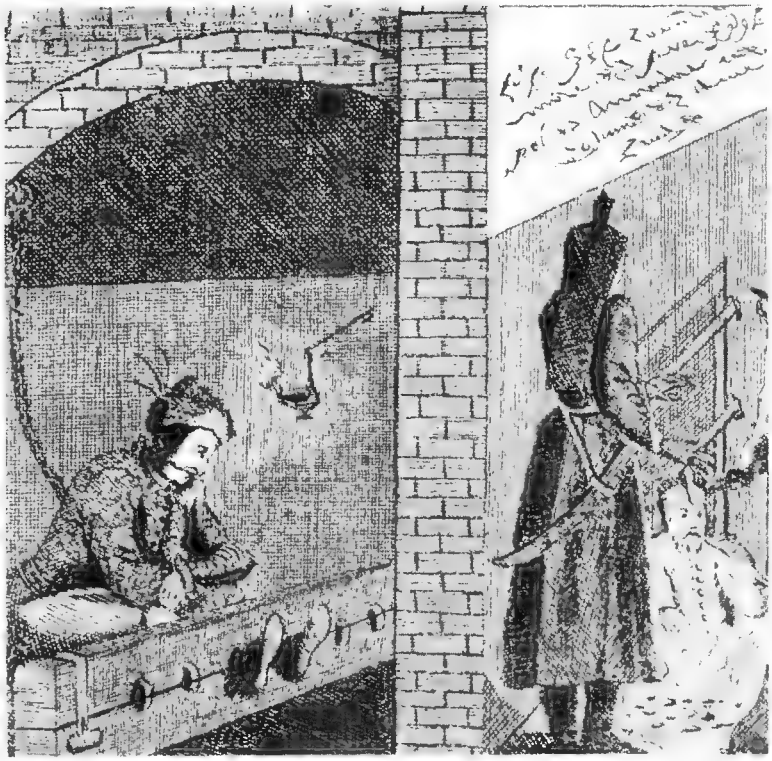

1–3. Miksa Emánuel, Badeni Lajos, Lotharingiai Károly, a törököt kiűző hadjáratok hadvezérei

Budavár visszafoglalása

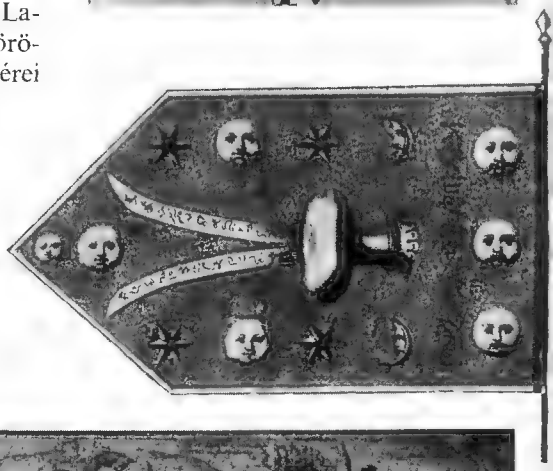

4. 1683-ban, Bécs felmentésekor zsákmányolt török zászló

5. A párkányi győzelem, 1684. október 9.

6. A felszabadított Buda tűzvész és fosztogató császári csapatok martaléka

7. Érem
Buda felszabadításának
emlékére,
1686. szeptember 2.

8. Magyar huszár legyőzi török ellenfelét

9. Tüzérek

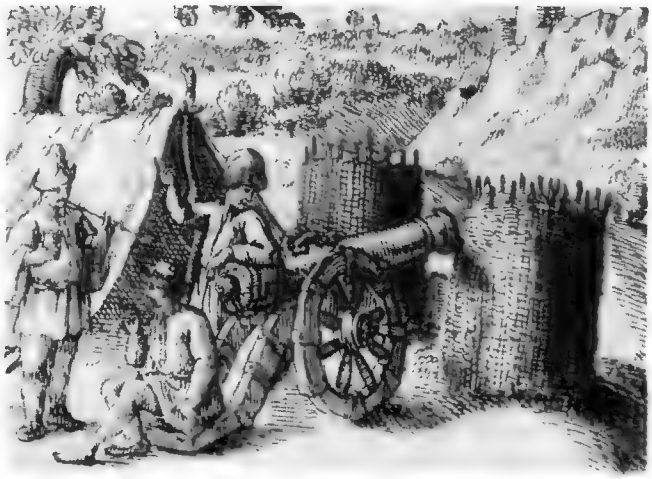

A török kiűzése Magyarországról

1. Savoyai Jenő herceg, a török kiűzését befejező hadjáratok vezére

2. Turbánvásár Budán

3. A szalánkeméni csata, 1691. augusztus 19.

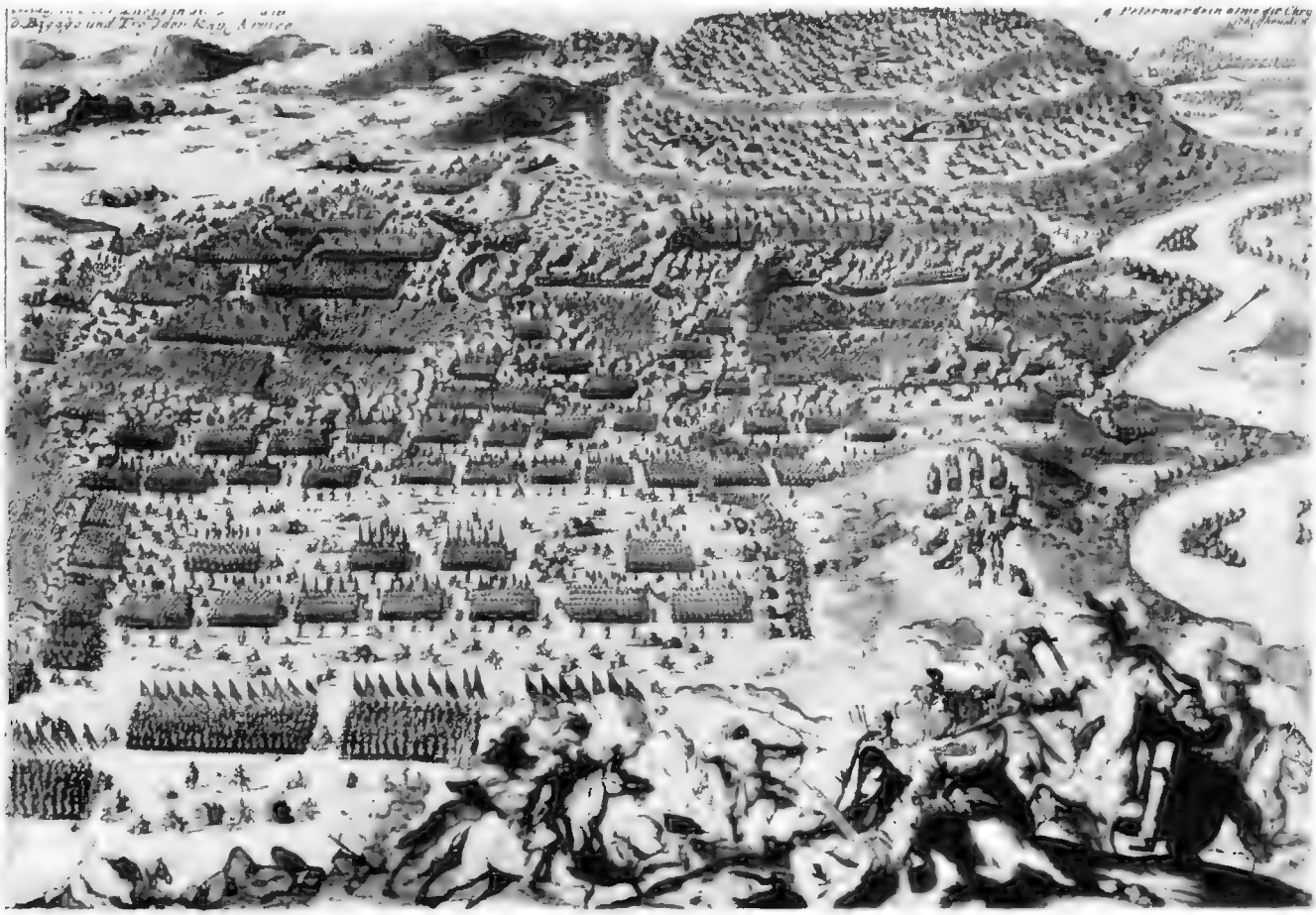

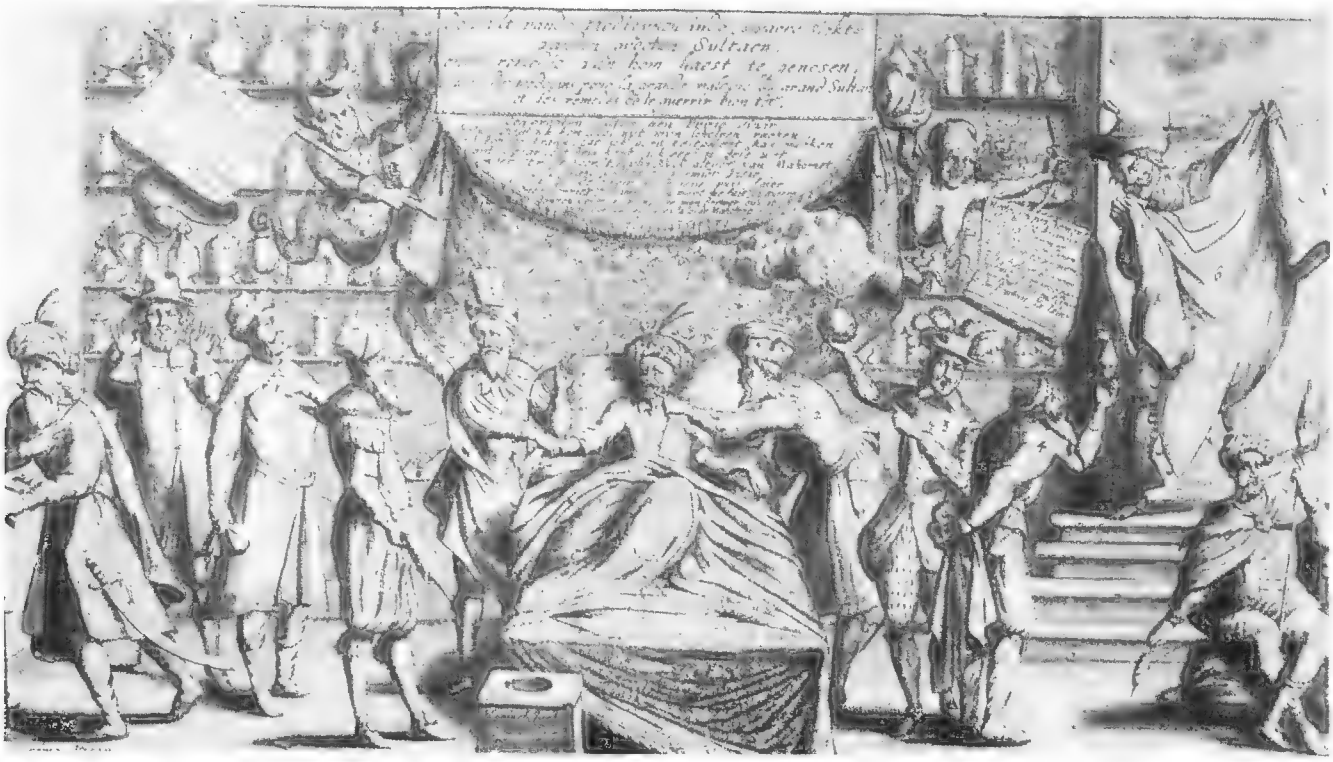

4. Gúnyrajz a török császár betegségéről

5. A zentai ütközet, 1697. szeptember 11.

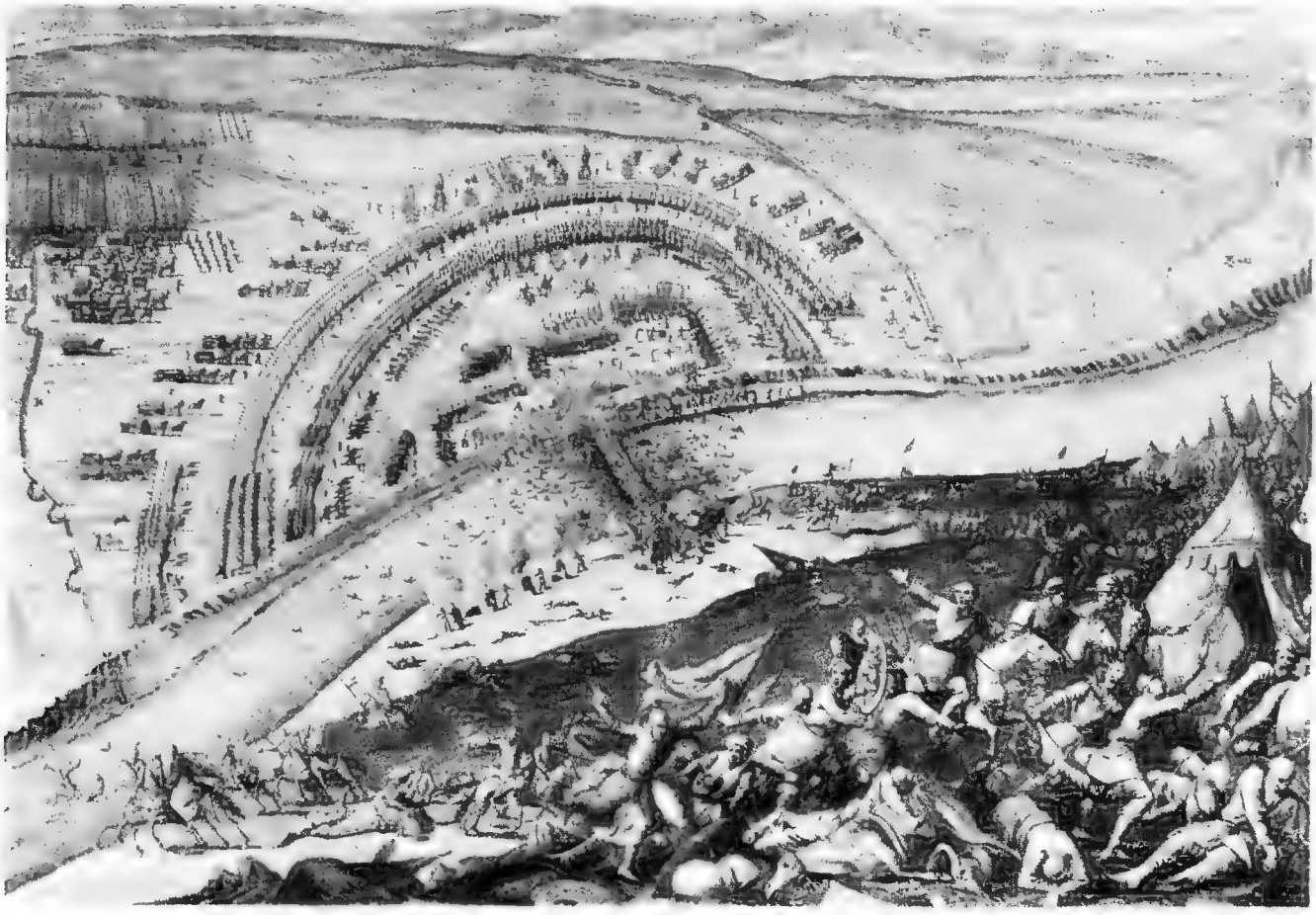

VII. Küzdelmek az új Magyarországért (1686–1790)

Abszolutizmus és szabadságharc (276–291. old.)

A feudális rend megújulása (292–303. old.)

Késő barokk és felvilágosult művelődés (304–309. old.)

A jozefinista kísérlet (310–313. old.)

Midőn az ostrom füstje elszállt, a kora őszi napfény 1686-ban csak pár száz romos házat világított meg Pest-Budán. Körül, a régi Pest megyében, mindössze 12 olyan helység maradt, amely nem pusztult el vagy nem futott világgá. Egy évszázad múlva, 1790-ben, Pest-Buda már újra élénk kereskedelmi központ, manufaktúrákkal, majdnem ötvenezer lakossal, a helytartótanács (a legfőbb hazai kormányzati szerv) és az egyetem székhelye, új művelődési és politikai törekvések centruma. Pest megyében vagy 180 helység és mezőváros övezi.

E száz év, ha nem is ugyanilyen mértékben mindenütt, az elpusztult ország újraépülésének volt időszaka. Nehezen, keserves küzdelmek és sok vonatkozásban igen kedvezőtlen körülmények között, de mégis az. Ha még két évszázaddal korábbra, a török előtti időkre visszanézünk, az akkori viszonyokhoz képest a hanyatlás, félresiklás jelei tűnnek szemünkbe. A XVI. század küszöbén Magyarországon mintegy 4 millió ember, Európa lakosságának nagyjából 5%-a élhetett. Kétszáz év múlva, a XVIII. század küszöbén, talán 3–4 millió, vagyis a közben megnőtt Európának nagyjából 2,5%-a csak. A politikai változás is szembetűnő. Kelet-Közép-Európa régi önálló államai a XVI. század óta nagy, soknemzetiségű birodalmak fennhatósága alá kerültek. A XVIII. században közülük már csak Lengyelország állt még egy ideig, tehetetlenül, míg fel nem osztották háromfelé.

A XV. század végén Mátyás országa még független királyság, sőt szomszédaival versenyez, hogy melyik fogja a nagy dunai monarchiát létrehozni. A XVII. század végén Magyarország a Habsburg-monarchia alárendelt része már, és úgy kezelik, mint rebellis tartományt. De mindez az elmúlt két évszázad mérlege. A mélypont után, a XVII. század végétől, a török kiűzése után jöhetett csak, ahogy jöhetett, az újraépülés. Az ország, amelyben a XVII. század végén a hadak néhol még napokig néptelen pusztán vagy embermagas füves bozóton gázoltak át, a XVIII. század végén már 8,5 millió embernek otthona és a francia forradalomra keresi a maga válaszát.

A XVII. század végi időhatár megválasztása talán szokatlan. Hagyományosabb az újat 1711-nél, a Rákóczi-szabadságharc bukása után kezdeni. Valahogy úgy, hogy ami ez előtt volt, az „nemzeti", ami ez után, az „nemzetietlen". A dolog azonban nem ilyen egyszerű. S szerencsére nem kell „nemzetinek" csak a pusztulás időszakát tartanunk. 1711 is határvonal, de már csak azon további küzdelmen *belül,* hogy milyen legyen a visszanyert ország új berendezése. Előbb vissza is kellett ezt az országot szerezni. Ezután jött a nagy mérkőzés, különböző tendenciák között, amelynek során eldőlt, hogy milyen utat vegyen az újraépülés. A Rákóczi-szabadságharc e küzdelemnek volt egyik fejezete, és bármennyi szál fűzte is a korábbiakhoz, mégis az újnak küzdött egyik változatáért. S már ezért sem helyes a régi, XVII. századi fejlemények közé hátratolnunk. A XVII. század végét, az új települések már akkor meginduló (bár közben megálló) folyamatától kezdve az irodalmi elképzelésekig a legtöbb szál a XVIII. századhoz fűzi már.

E száz év valahol 1765 körül válik kétfelé, szembetűnően a politika és művelődés terén, ahol 1765-től kezdve világosan felbukkannak a felvilágosodás jegyei, de jobban megnézve, a gazdasági-társadalmi fejlődés folyamatában sem kevésbé.

Képanyagunk, az előző fejezetekhez hasonló felépítésben, először itt is a politikai színpadot mutatja be az első szakaszban, 1686–1765 között. Azután a gazdasági és társadalmi viszonyok, illetve a művelődés néhány vonását az egész időszakon át. Végül ismét a politikai problémát a második szakaszban: a felvilágosult abszolutizmus kísérletét 1765–1790 között.

A politikai küzdelem az új Magyarországért már akkor megindult, midőn a háború, amint az előző fejezetből látható, még hosszú évekig hullámzott a déli végeken. A jövő berendezése mindjárt felmerült, ahogy az ország központi része visszatért. Háromféle válasz követte, három szakaszban egymásután. Az első, tizenhét éven át, a Habsburg-abszolutizmus nyers erőszakon nyugvó kísérlete volt. A második, viszonzásul erre, a Rákóczi-szabadságharc nyolc éven át. A harmadik a Habsburg-uralom némileg módosult, kompromisszumos formája, amely végül is a további fejlődés kerete lett.
Az abszolutizmus elvben, magában véve, inkább előrelépés az európai történelemben. Ha súlyos áron is, adók és más terhek fejében, de legalább megfékezi a feudális anarchiát, korlátozza a nemesség helyi önkényét, kiváltságait, viszonylagos biztonságot teremt, és létrehozza az új, központosított állam kereteit. Nem minden érdem tehát, ami az abszolutizmussal szembeszáll. A magyar birtokos nemesség minden erővel ellenkezett, midőn I. Lipót adóval akarta sújtani. Ugyanígy ellenkezett volna, rossz okokból, egy új Mátyás király nemzeti abszolutizmusával szemben is. Azt is elismerhetjük, hogy a végvárak hadi népe, a tartós háborús viszonyok szülöttjeként, a Habsburg-uralomtól teljesen függetlenül is nehezen illeszkedett volna bele a békéhez visszatérő feudális társadalomba. Sőt még azt is tudomásul kell vennünk, hogy bár a török kiűzését mindenképpen a történelmi haladás érdeke kívánta meg, az ezzel járó megpróbáltatás különösen súlyosnak bizonyult az adott feltételek között. Az egykorú hadviselési rendszer a szállítástól az élelmezésig és az erődítésig mindent a helyben lakóktól követelt. Képzelhetők ennek következményei ott, ahol egy nemzetközi méretű konfliktus szokatlanul nagy erői gázolnak át egy ritkán lakott, gazdaságilag elmaradt vidéken.
Ez így, együtt, magában véve is nehéz volt. Elviselhetetlenné, reménytelenné a rendszer alacsony színvonala, rablógazdálkodás-jellege és indulati töltése tette. Az, hogy a szervezett adóztatást és hadellátást (porciózást) helyi garázdasággal, önkénnyel fokozta, és biztonság helyett egy új, másfajta anarchiát teremtett. A nagy zűrzavart, magyar vonatkozásban, talán csak egy tendencia fűzte egybe: hogyan lehet e „kenyér és húsbányának" tekintett, nyomorult országot, gyanús és ellenséges lakóival, meghódított tartományként alávetni, megfélemlíteni és kizsarolni.
Az a pár kép, amelyet minderről hozhatunk, aligha képes a gyötrelmes viszonyok és a feszülő indulatok érzékeltetésére. Caraffa eperjesi szereplése, 1687 tavaszán, leginkább utal még a megfélemlítés és zsarolás időszakára. Az 1687. őszi országgyűlés fő eredménye: a dinasztia öröklésének elismerése és az Aranybulla ellenállási záradékának eltörlése, a középkor kis híján fél ezredéves távolából, mindenféle abszolutizmus szempontjából nézve időszerű volt. Kevésbé

volt időszerű az az ár, amelyet a magyar feudális urak kértek ezért: a szabad királyi városok számának megszorítása, nehogy a polgárok többségre jussanak. A képek mögé oda kell képzelnünk azt a keserves valóságot, amely az ellenállás jó indokait állandóan növelte, sőt már-már a rosszakat is igazolni látszott, és amely a társadalom egyre szélesebb rétegeit fordította szembe a Habsburg-uralommal. Munkács vára, amelyről képet hozunk, és amelyet Zrínyi Ilona még a törökbarátsággal együtt végleg elbukó Thököly nevében kezdett védeni, e fordulattal lett utóbb a kuruc nemzeti ellenállás jelképévé. Volt végváriak, bujdosók, szegénylegények, parasztkatonák adták a mozdító erőt. 1697-ben, Tokaj-Hegyalján, felkelésük még elbukott. Az ifjú Rákóczi Ferenc, Zrínyi Ilona fia, az ország legnagyobb főura, ekkor még nem volt hajlandó élükre állni. Pár év múlva azonban már ő is Franciaországtól próbált segítséget szerezni, majd, elfogatása után, Bécsújhely börtönéből menekült Lengyelországba. Itt, a brezáni várban, 1703 májusában kereste fel és ismerte őt el urának a tiszaháti felkelő jobbágyok nevében Esze Tamás. Rákóczi kijelentette, hogy aki fegyvert fog, azt, hadi népeként, felszabadítja a földesúri függés alól. Kiáltványát már az „egyházi és világi nemes és nemtelen... igaz magyarokhoz" intézte. *Pro Patria et Libertate* (hazáért és szabadságért) felírású zászlóit az északkeleti határvidék jobbágyai tűzték ki először. A külső elnyomás nagyságát mindennél jobban mutatja, hogy Magyarország akkori, feudális társadalmában, a legelső főúr, kétmillió hold ura, és a bujdosó jobbágyok képviselője így egymással szövetkezhetett. E tényeket jelzi néhány képünk e cím alatt: „Akik zászlót bontottak a szabadságért."

A szabadságharc futótűzként rohant végig az ország felső részein, keletről nyugat felé. 1704 elején már a megrettenő Bécs alatt tűntek fel kuruc lovasok. A jelenség titka nemcsak abban rejlik, hogy a császári haderőt, a spanyol örökösödési háború miatt, nagyrészt kivonták az országból, hanem főleg abban, hogy a kuruc had, az első rohamban, előnyomulás közben, a területtel együtt nőtt. A kezdő lendületet a Felső-Tisza-vidéken szegénylegények, parasztok, volt végbeliek, szegény kisnemesek adták. A nemesség inkább csak utólag csatlakozott. Maga Rákóczi írja, hogy a parasztfelkelés-szerűen induló mozgalom elől a birtokos nemesek eleinte, kevés kivétellel, falaik mögé zárkóztak, és csak az első jelentős sikerek után hallgattak felhívására, s vették át szerepüket a kuruc hadi és politikai szervezet irányításában.

Kérjük az olvasót, nézze el nekünk, ha a „Harcoló kurucok" hadi képei közül inkább a győzelmekét szedtük össze. Bottyán legendás harcait, amelyekkel a Dunántúlt próbálta megszerezni, nyilván szívesebben szoktuk emlegetni, mint a vereségeket, amelyek, reguláris hadak hiánya folytán, sajnos éppen a nagyobb, döntő csatákból származtak rendszerint. Ezután néhány kép „Rákóczi államát" idézi, amelyről minden elfogultság nélkül elmondható, hogy leginkább színvonala különböztette meg minden korábbi, XVII. századi kuruc próbálkozástól. Rákóczi nem a török kegyeit leste már, hanem megkísérelte, hogy az európai politikában önálló tényezőként keressen támaszt Franciaországban, Svédországban, Oroszországban. S egyben megkísérelte egy olyan új, állami szervezet kialakítását, amely a további fejlődésnek is alapja, jobb változata lehet. Az új

apparátus, a központi kormányszervek és a diplomácia leghasználhatóbb emberei már nem a főurak, hanem a középnemesek közül kerültek ki. Ráday Pál, akinek képét közöljük, Nógrád megye jegyzőjéből lett a fejedelmi kancellária vezetője, Rákóczi bizalmas munkatársa, diplomatája, és egyben az első magyarországi újság, a szabadságharc állásáról időnként (a külföld kedvéért) latinul híreket közlő *Mercurius Veridicus* irányítója is.

E jeles, de kicsiny réteg támogatta Rákóczi törekvését, hogy korszerű, központosított magyar feudalis államot teremtsen, reguláris hadsereggel. A nemesség többsége azonban nemcsak a Habsburg-abszolutizmust, hanem a nemzeti abszolutizmus minden jelét is ellenezte. A szécsényi országgyűlés 1705-ben, Bercsényi javaslatára, önálló királyság helyett, a kevéssé szerencsés lengyel példát követve, rendi konföderációt, vagyis egy szétesőbb, nemesi szervezetet hozott létre, Rákóczival mint „vezérlő fejedelemmel" élén. A belső ellentmondás még élesebben mutatkozott a jobbágykérdésben. A fegyvert fogó parasztság felszabadítását, a nemesség viszont kiváltságai és földesúri jogai védelmét várta Rákóczitól. Az ónodi országgyűlés, a függetlenséggel együtt, 1707-ben, a nemesi adófizetést is kimondta. A következő évi, sárospataki gyűlés meg végre azt is, hogy az a jobbágy, aki végigszolgálja a harcokat, családjával együtt felszabadul. Egy-két helység, mint Tarpa, a Rákóczi által nemessé tett Esze Tamás szülőfaluja, külön hajdúszabadságot kapott. Ezek az intézkedések azonban már a hanyatlás időszakába estek.

A szabadságharcban, mint záró képeink címe jelzi, valóban voltak „Vitézek és árulók". A bukást azonban éppúgy nem akadályozhatta meg a vitézek bátorsága, mint ahogy nem is az árulók aknamunkája idézte elő. A fő ok a fejletlen ország gyengesége volt, amelyet a belső ellentmondások, a sok veszteség, a pestis, a felbomlás, és nem utolsósorban a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása, főként Franciaország megroppanása, mind fokoztak. Képen csak azt tudjuk bemutatni, ami megvolt és amiről valami ábrázolással rendelkezünk. A döntő, nagy negatívumot, az erő hiányát, képpel nem, csak így, szóval jelezhetjük itt.

A szatmári békével (1711) állandósult a Habsburg-uralom. De nem a régi, hanem egy új, kissé más változatban. Igaz, a bécsi udvar pozíciója kint is, bent is megszilárdult. Egy újabb török háború (1716–1718) után, Savoyai Jenő győzelmeivel, a passzarovici békében, amelyről képet hozunk, a régi Magyarország utolsó, déli darabját is visszanyerte. Itt külön Temesi Bánságot, a határ mentén katonai határőrvidéket rendezett be. Erdélyt pedig külön fejedelemségnek tartotta meg, vagyis támaszpontok birtokában jobban ellensúlyozni tudta a magyar rendeket. De alapjában véve, bár a szabadságharc elbukott, ezek is elérték a számukra legfontosabbat: rendi jogaik és feudális kiváltságaik átmentését. III. Károly (1711–1740) belátta, hogy a régi, brutális módszerek nem alkalmazhatók. S hogy nem is feltétlenül szükségesek. Az abszolutizmus nyers formája megszűnt. A rendi látszatönállóság megmaradt, az országgyűléssel együtt, amely az adót és katonát megszavazta. Ezen túlmenően azonban a külügyek, pénzügyek és hadügyek egész irányítása (az újonnan szervezett, állandó hadsereggel együtt) a rendi felfogás értelmében is közvetlenül az uralkodó kezében maradt.

Csak a parasztoknak nem jutott semmi az udvar és a rendek e politikai megegyezéséből. Kuruc hagyományokat idéző, régi típusú, helyi parasztmozgalmak néha (1735, 1754) utóbb is jelentkeztek még az ország délkeleti, fejletlenebb, állattenyésztő vidékein, ahol az új állami szervezet terhei különösen nyomasztónak bizonyultak.

Képpel nehéz érzékeltetnünk azt, hogy ez a XVIII. század eleji politikai szervezet, e harmadik, állandósuló változatban, mily hosszú időre, egészen 1848-ig (kihatásaiban még tovább is) szabályozta a viszonyokat. Utalunk, elvi alapként, az 1723-ban törvénybe foglalt *Pragmatica Sanctió*ra, amely (mivel III. Károlynak nem volt fia) kimondta a nőág örökösödését, valamint, hogy Magyarország és az ún. örökös tartományok „szétválaszthatatlanul" össze vannak kapcsolva, és kölcsönös védelemmel tartoznak egymásnak külső támadóval szemben. Az uralkodónak viszont esküt kell tennie, hogy megtartja Magyarország törvényeit és a rendek kiváltságait. A kormányzati apparátus átszervezését, például a legfőbb hazai (de a bécsi magyar udvari kancelláriától függő) kormányszék: a helytartótanács felállítását (1724) már csak így, szóval tudjuk említeni.

Könnyebb ábrázolást találni annak bemutatására, hogy a magyar feudális urak, súrlódások ellenére, mennyire ragaszkodtak e megegyezéshez. III. Károly halálakor, egy újabb, sikertelen török háború után, a Habsburg-monarchia nemzetközi válságba került: Mária Teréziát (1740–1780) egész koalíció támadta meg zsákmányra éhesen, élén Poroszországgal, amely Sziléziát akarta. A magyar kiváltságos osztály, Rákóczi hagyományait elfeledve, előbb az osztrák örökösödési (1741–1748), majd a hétéves (1756–1763) háborúban két alkalommal is buzgón támogatta a bécsi udvart, miután 1741-ben törvényes biztosítékot kapott, hogy nem adózása a „fundamentális jogok és szabadságok" közé tartozik. E sziléziai háborúkról, s bennük magyarok, huszárok, főtisztek részvételéről is, nem nehéz egykorú képeket találni. Hadik Andrásról, aki kisnemes fiúból lett császári tiszt, tábornagy, gróf és a bécsi haditanács elnöke, arcképet közlünk – érdekesebb volna, ha huszárcsínyjéről volna ábrázolásunk, midőn 1757-ben megsarcolta Berlint.

1763-ban Szilézia végképp elveszett. Egyben kitűnt, hogy a Habsburg-monarchia régi kormányzati és hadi szervezete elavult és Poroszországgal sem versenyképes. Át kellett szervezni a központi igazgatást és a haderőt. Magyarországon sem gyakorlatlan nemesi felkelőkre, hanem inkább a nemesek adójára lett volna szükség. Az udvar a reformokat előbb régi módon, a rendi országgyűléssel próbálta megvalósítani 1764–1765-ben. Miután ezzel kudarcot vallott, e régi módszert félretette.

Ideje azonban a politikai díszletek mögé is betekintenünk. S ha így teszünk, egyre különösebbnek fogjuk találni, hogy a régi történészek ezek mögött olyan kevéssé vették észre az ekkor viszonylag nagy ország termelőmunkáját, napi küzdelmes életét, gazdaságát, társadalmát. Ma már leírásokban, sokhelyt számszerűen is követni tudjuk a fejlődésnek ezt az alapvető folyamatát. Igaz, nehezebb a dolgunk, ha képekkel próbáljuk bemutatni.

Filmen talán úgy kezdenénk, hogy a képzeletbeli időgépen a magasból ereszke-

dünk lefelé, egyre közelebb a régi ország körvonalaihoz. Először alighanem a sokféleség tűnik majd szemünkbe, nagy hegyek hatalmas erdőivel, sík pusztákkal, és a mai szem számára meglepő méretű mocsarakkal, vizekkel. Még a folyószabályozások, lecsapolások előtt vagyunk, midőn Szegedről, ha igaz, csónakon lehetett eljutni arra a félig-meddig szigetre, amelyen 1722-ben Szarvas létrejött. De tegyük fel, hogy időgépünk olyan különleges látcsővel van felszerelve, amely képes bizonyos adatokat külön is kiszűrni. Állítsuk be ezt a népsűrűségre, és megint meglepődünk: az országot a volt török hódoltság határa két, egymástól erősen különböző részre osztja. Nyugaton és északon, egy-egy fejlettebb, sűrűbben lakott megyében 100 ezer vagy még több embert találunk. Délen és keleten viszont, a volt hódoltság területén, van olyan megye, amelyben 3–5 ezernél aligha többet. Mivel ember nélkül a föld nem ért sokat, a nagybirtokosok és a kormányzat versengve igyekeztek a munkaerőt új telepítésekkel növelni. Arról, hogy a nagy számban érkező, német beköltözők egy részének a hatóságok, hivatalos akciók során, miféle házat, falvat terveztek, egykorú ábrázolást is tudunk közölni. De legfeljebb szökött jobbágyok listáival jelezhetnénk azt a spontán, belső áramlást, amely az északi és nyugati részek felől már az 1690-es évek közepe felé megindult, majd, némi megszakítás után, a XVIII. század második évtizedében kezdett igazán kibontakozni. A Dunántúl és a Felvidék viszonylag zsúfoltabb, földhiánnyal küzdő, földesúri terhek alatt görnyedő magyar és szlovák parasztnépének e belső vándorlása a volt hódoltság ritkán lakott tájai felé, szintén hozzájárult ahhoz, hogy a XVIII. század végére az ország két felének szintkülönbsége kezdett már némileg kiegyenlítődni. A békés viszonyok helyreálltával felugró természetes szaporodás a beköltözéssel együtt eredményezte, hogy az ország népe, mint láttuk, e száz év alatt jelentősen megnőtt.

Volt eltérés gazdasági téren is. Az alföldi mezővárosok széles határain még a marhatenyésztés volt a túlnyomó. A Tiszántúlon folytatódott a szilaj pásztorkodás. Háromnyomásos gazdálkodás csak a nyugati részeken volt általános. A hazai mezőgazdaság súlypontja e század folyamán kezdett a hagyományos állattenyésztésről a földművelésre áttolódni. A gabonatermesztés jelentősége megnőtt, különösen az országnak azon részein, ahonnan könnyebb volt külső piacra, nyugat felé szállítani. Az állandósuló osztrák piac és a konjunktúra a birtokos urakat itt arra ösztökélte, hogy növeljék saját kezelésű majorságaikat. E földeket is a jobbágynak kellett azután, saját gazdaságán kívül, ingyen munkával, robottal, saját szerszámaival, fogatával megművelnie.

Az a két kép, amelyet az egykorú faekéről hozunk, eléggé emlékeztet arra, hogy milyen primitív, elmaradt technikával folyt a termelés. Mivel az egész monarchiának több élelemre és nyersanyagra volt szüksége, a század második felében a kormányzat igyekezett lépéseket tenni a termelés korszerűsítése, az állatállomány feljavítása, a selyemtermesztés, majd az ipari növények és burgonya meghonosítása érdekében.

Az úri majorsággal együtt egyre nőtt a jobbágy terhelése, főleg robotja is. S midőn e helyzet már az adózó képességet és a belső békét is fenyegetni kezdte, a felvilágosult abszolutista kormányzat közbelépett. Mária Terézia 1767-ben,

a Dunántúlon kibontakozó parasztmozgalmak nyomán, az *Urbárium* kibocsátásával rendeleti úton szabályozta az úrbéri viszonyokat. Hogy a földesúri túlkapások útjába álljon, előírta a jobbágytelek nagyságát (a föld minősége szerint 16 és 40 hold között) és a szolgáltatásokat. Az utókor jól tudja persze, hogy a jobbágy–földesúr viszonyt így, a feudális rendszeren belül, nem lehetett gyökeresen megoldani. De akkor, az adott viszonyok között, az államhatalomtól és józan, ésszerű tanácsok elfogadásától várta a jobbágy elmaradt, nyomorúságos helyzetének javítását az olyan felvilágosult, gyakorlati reformer is, mint az ev. lelkész Tessedik Sámuel. Tessedik 1780 körül alapított, a paraszt ifjúságot fejlettebb mezőgazdasági módszerekre oktató, gyakorlati iskolájával, szikes talajt javító módszerével és a magyarországi „paraszt emberről", az eszményi faluról írt könyvével (1784, 1786) írta be nevét történetünkbe. Összehasonlításul Erdély jóval elmaradottabb viszonyai is igen tanulságosak. Itt a feudális birtokos urak ellenkezése miatt az úrbérrendezés meghiúsult. 1784-ben viszont lezajlott egy nagyméretű román parasztfelkelés. Ezt az egész folyamatot több képünk mutatja be.

A bányászat, nagy hagyományaival, viszonylag hamar újra kiemelkedett abból a hullámvölgyből, amelybe a XVIII. század elején, a háborús időkben jutott. A Garam-vidéki, régi fémbányák, amelyeket nagyrészt elöntött a víz, két selmeci gépmester találmányai és más vízemelő gépek segítségével ismét jelentős hasznot hoztak, legalábbis a bécsi udvarnak, amely közvetlenül kézben tartotta őket. Nekilendült a vaskohászat, és a magaskohók bevezetésével korszerűsödött technológiája is. Időszakunk vége felé, más új ágak között, a szénbányászat szerény kezdetei is feltűntek.

A tulajdonképpeni ipar dolgában azonban Magyarország most is nagy elmaradással, lassan és keservesen követte a kontinens fejlettebb országait. Európa, mint láttuk, már a XVI. század óta két részre oszlott. Előnytelen munkamegosztás jött létre a jobban iparosodó Nyugat és az elmaradtabb Kelet között, amely élelem- és nyersanyagtermelő agrárpiaccá vált. Ez történt Lengyelországgal, és ez, szintén hosszabb ideje már, Magyarországgal is, amelynek fő szállítója és partnere a XVIII. század elején a fejlett Szilézia volt. Midőn Szilézia elveszett, helyette a bécsi kormányzat, merkantil elveket követve, az erre alkalmasabbnak tűnő osztrák és cseh tartományok iparát kezdte a monarchián belül fejleszteni. Vámrendelkezésekkel, gazdaságpolitikai intézkedésekkel ezeket igyekezett, új partnerként, Magyarországra rákényszeríteni, amely maradt, mi volt: fejletlen, illetve lassan fejlődő agrárpiac.

Bizonyos lassú fejlődés ugyanis ebben az időszakban, az elmaradt viszonyok ellenére, az ipar terén is kimutatható, ismét az országon belüli szintkülönbségek figyelembevételével. A volt hódoltság területén, kezdetlegesebb viszonyok között, a XVIII. század még a kézművesipar bontakozásának, a céhek megalakulásának időszaka. Az északnyugati részeken viszont a XVIII. század derekán már egy-két manufaktúra is létrejött. Az 1760-as évek konjunktúrája során néhány újabb főúri vállalkozás követte őket, főleg a nyugati határhoz közel, részint az osztrák piacra számítva. Ezek részben belebuktak a kormányzat ellenrendszabályaiba. A magyarországi manufaktúraipar első, viszonylagos és át-

meneti fellendülése II. József idején figyelhető meg. Ekkor vált Pest-Buda is az országnak (Fiumét nem számítva) Pozsony után a második ipari centrumává. 1790 körül azonban ismét hullámvölgy következett. A nemesi felvilágosodás közgazdászai ezután indították a harcot Magyarország alárendeltsége és a bécsi gazdaságpolitika ellen.

Az áruforgalom profilját, a bontakozó belső piac mellett, a már ismert, nemzetközi munkamegosztás szabta meg; folytatódott az agrártermények kivitele és az iparcikkek, főleg textilfélék behozatala. A terménykivitel nagyrészt a közvetlen szomszéd: Ausztria felé ment, részint a Duna vonalán, vontatott hajókon. Erőfeszítések történtek új kiviteli útvonalak megnyitására is. Főként az Adria felé, amelyet azonban, a Karszt hegységen át, nehezen lehetett csak elérni. Az 1771-ben megnyílt Károly úton meginduló terményexportban érdekelt fiumei kereskedők kezdeményezésére történt Fiume Magyarországhoz csatolása (1779). De voltak kísérletek a duna–fekete-tengeri hajószállításra is, Oroszország és Konstantinápoly felé. Az északra irányuló, jó ideig virágzó hegyaljai borkivitel válságba került Lengyelország felosztása után. Az országon belüli forgalmat nagymértékben gátolta a szárazföldi és vízi utak elmaradt, vad állapota, amelyről az egykorú szövegekben ijesztő nyilatkozatokat olvasunk. A század második felében, a felvilágosult abszolutizmus idején, létrejött egy hivatalos műszaki szervezet, amely megkezdte a folyók feltérképezését, szabályozását, a postautak kiépítését.

A hazai kereskedelem, bár hasznából erősebb osztrák versenytársa sokat lefölözött, mégis izmosodni kezdett. Pest, Debrecen és néhány más város országos vásárai nevezetessé váltak. A városi polgárság nyugati kortársaihoz képest bizony fejletlen volt nagyon, bár gazdaságilag éppen ebben az időszakban viszonylag alighanem jobban gyarapodott, mint régi történészeink hitték. Igaz, hogy politikai szerephez, a feudális rendszeren belül, saját anyagi erejénél is kisebb mértékben jutott. Szava inkább csak a szabad királyi városok önkormányzatán belül érvényesülhetett. A városok társadalmán belül éles különbség választotta el a patríciusok, nagykereskedők szűk, vezető rétegét, amelyet sok szál fűzött a nemességhez is, és az alsóbb ún. „választott" polgárságot, amelyet viszont az udvar igyekezett a patríciusokkal szemben felhasználni. Polgárjoggal azonban mindent összevéve is a városokban élőknek csak egy része bírt.

A városok a XVIII. század folyamán lassú, de határozott fejlődést mutattak, amelyen belül bizonyos súlypontáttolódás is megfigyelhető dél-délkelet felé. A legjelentősebb példa Pest-Budáé, amely időszakunk végére már ismét kezdte utolérni, sőt elhagyni a török századok fővárosát: Pozsonyt. A legnagyobb város ekkor Debrecen volt. De más példákat is hozhatnánk arra, hogy új, nagy mezővárosok, mint Nagyvárad vagy Pécs, mint szárnyaltak túl olyan kisebb, északi városokat, amelyek hagyományosan rendelkeztek ugyan a szabad királyi ranggal, de fejlődésükben már megálltak. A megoldás útja nyilván az volt, hogy az új, felnövő városok is mielőbb megfelelő rangot, önkormányzati jogot kapjanak, ennek azonban, mint Pécs példája is mutatja, a rendi országgyűlések az udvar hajlandóságával szemben is lehetőleg ellenálltak: védték a nemesség kiváltságos pozícióját.

Igazában véve a XVIII. század, mint egyik tablónk címe mondja, „Nemesi világ" volt nagyon. Sőt azt mondhatjuk: főnemesi világ. A század végéig ugyanis szinte kizárólag az egyházi és világi nagybirtokosoké volt a politikai és gazdasági vezető szerep. Ha a megrendelésre szépített, ünnepélyes arcképek többet mondanának, és ha több helyünk volna rájuk, egész sor portréval jellemezhetnénk ezt az arisztokráciát. Van köztük régi, aki mindig a Habsburgok híve volt, mint Pálffy János, vagy aki gyorsan újra átállt, mint Károlyi Sándor. Van köztük új is, részint kívülről érkező, mint Harruckern báró, aki linzi pékmesterből és hadiszállítóból lett békési, csongrádi nagybirtokos és Károlyi-rokon; részint meg alulról érkező, mint Grassalkovich Antal, aki szerény kisnemes hivatalnoki sorból törte fel magát, nem mindig válogatós eszközökkel, míg a kamara elnöke és Mária Terézia bizalmas tanácsadója lett. Aki Gödöllőn járva kastélyát látta, el tudja képzelni, mily távolság választotta el az arisztokratákat a köznemesektől életforma tekintetében is. Egy részük Bécsben, saját palotáiban élte már az idegenné vált, udvari főnemes életét. Mások itthon emeltek büszke kastélyt, park közepén, és próbáltak, mint Esterházy Miklós, „Magyar Verszáliát", Kelet-Európában XIV. Lajost játszani. Az igazság kedvéért tegyük hozzá, hogy a művészetpártolásban, mint az eredeti Versailles-nak, utánzatainak is volt szerepe. A fertődi kastélyban, mint képünk mutatja, egykor Haydn vezényelte zenészeit. Ma, immár nem hercegek birtokában, szintén koncertek színhelye. Gazdag főnemesekkel a fejlettebb, nyugati országokban is találkozunk. A viszonylag nagyszámú köznemesség viszont már sajátos kelet-európai, főként lengyel és magyar jelenség. Rétegei széles mezőnyt fognak át. Ezek életformái is különbözők. Legfelül állnak a jómódú, birtokos megyei urak, bár XX. századi szemmel az ő egykori otthonaik is régi parasztháznak (és *nem* mai tsz-parasztháznak) tűnnének. Kazinczy írja le, hogy nagyapja, Bossányi Ferenc, akinek a megyében komoly szava volt, „náddal födött, vályogból rakott házban" élt, szokásait „ősi erkölcs" vezette, vagyis a régies, feudális terménygazdaság kezdetleges viszonyai közt érezte otthon magát, pénzzel nem törődött, lehetőleg nem is vásárolt semmit. Még sokkal alacsonyabb szinten mozgott a kisföldű, vagy éppen jobbágytelken élő, sok, bocskoros, szegény nemes, akit a parasztól, mint történészeink néha mondták, „csak" a nemesi kiváltság különböztetett meg. Ez a „csak" azonban akkor, a feudális világban, főként politikai és társadalmi kérdések terén, a leghangsúlyosabb szó volt talán.

A nemesség régi feltételei a század végére némileg módosultak. A nemesi árutermelés nőttével a birtokosok kezdtek terményeik, boruk eladásában érdekeltté válni. A jobb módú nemesség megerősödött. Egyes csoportjai politikailag aktivizálódtak és időszakunk végén, 1790 körül már igényt emeltek a hatalomban való részvételre is. Kialakult, még a feudalizmuson belül, egy új nemesi felvilágosodási és egyben nemesi-nemzeti tendencia, ennek keretén belül olyan korszerűbb elképzelésekkel is, amelyek még inkább növelték a távolságot a kevesek korszerűbb próbálkozásai és a nemesi zöm hátrahúzó, tehetetlenségi nyomatéka közt.

Áttekintésünk nem volna teljes annak megemlítése nélkül, hogy erre az időszakra, főként annak második felére esik az értelmiség viszonylagos megnöve-

kedése, funkciójának bizonyos korszerűsödése is. A régi feudalizmusban is voltak jogászok, évszázados perekkel, lelkészek, helyenként tanítók és orvosok. Most, új szükségletek és igények nyomán, lassanként, ezek sorai kibővültek és egyúttal kiegészültek mérnökökkel, főleg vízmérnökökkel és földmérőkkel, gazdasági szakemberekkel. Mindegyik értelmiségi foglalkozás, régi és újabb egyaránt, gyarapodott számban és mi több, határozottan jobb, szervezettebb és specializáltabb szakmai képzést kapott, mint korábban. Hiba volna e jelenséget eltúlozni, vagy feltenni, hogy az értelmiség 1790 körül valami önálló erőt képviselt. Értelmiségi az, aki értelmiségi szakmai foglalkozásból él. Nem minden tollforgató, egyetemet végzett birtokos nemes értelmiségi. A meglevő, valódi értelmiség is az árutermelő nemességhez, a nemesi felvilágosodáshoz kapcsolódott. De hogy ezt megtehette, és hogy a kérdés egyáltalán felmerülhet, magában véve is mutatja, hogy időszakunk végén szerény kezdetekben, de már valóban felbukkan a magyar történelemben először az új típusú, részben nemes, de részben már nem nemesi származású értelmiség.

Itt át is térhetünk a művelődésre. E téren ebben az időszakban még az egyházaké volt, hagyományosan, a vezető szerep. Az 1760-as évekig, az első szakaszban, ez a szerep még szinte kizárólagos. Az egyházak hirdetik és tartják ébren nemcsak a vallásos ideológiát, amely az egész ismeretanyagot átszövi, hanem a feudális rendszer és az uralkodó, a világi felsőség iránti hódolatot is. Eszközeik: a szószék, a társadalom szervezése, az iskola, az irodalom és a művészet. A világi főurak kastélyain is túlmenően, amelyekről fent már szó esett, az egykorú barokk építkezés, szobrászat és festészet legjelentősebb emlékei a legnagyobb birtokos, az egyház, a főpapság anyagi erejéről és kezdeményéről tanúskodnak. A katolikus egyház egyedülálló hatalmi helyzetet élvezett, roppant javadalmak és az udvar támogatása birtokában. A protestáns egyházak, kivéve Rákóczi időszakát, elnyomott, üldözött helyzetben, védekezésbe szorulva panaszkodtak ellenfelük türelmetlenségére. Hatalmi helyzetük nagy különbségei ellenére is azonban az egyházak lényegileg mind ugyanazt a társadalmi funkciót képviselték a feudalizmuson belül.

Az 1760-as évektől, a második szakaszban, a hagyományos, fő irányzatok mellett és részint velük szemben is, mindinkább feltűntek új, felvilágosult irányzatok. A felvilágosodás nyugaton a feltörő, fejlett polgárság ideológiája volt. Hirdette a dogmák és vakhit elvetését, a szabad vizsgálódást, a „józan ész" uralmát, a szélesebb körű, anyanyelvi művelődés fontosságát. Ennek bizonyos gondolati elemeit itt, Európa keleti részein, a helyi társadalmi erők saját testükre átszabva, saját törekvéseik szolgálatában használták fel. Éppen ezért többféle ilyen változat jelentkezett a régi Magyarországon is. Az egyik a bécsi udvar felvilágosult abszolutizmusát támogatta. Először is abban, hogy a katolikus egyházat bizonyos fokig már saját állami céljainak rendelje alá. A másik, valamivel utóbb, a magyar nemesség körében bukkant fel, eleinte még inkább csak szűkebb, nyelvi-irodalmi téren, majd egyre szélesedve. A harmadik változat, több alváltozatban, a régi Magyarország különböző nemzetiségi köreiben jelentkezett. Az 1760-as évek végén már a katolikus és, megfelelő arányban, a

protestáns egyházak védekezésének irodalmi jelei is megfigyelhetők az új, felvilágosult törekvésekkel szemben.

Ebbe az általános háttérbe kell belehelyeznünk a művelődés azon jelenségeit, amelyekről itt képet közölhetünk. Kép több is volna már, de a terjedelmi arányok nagyon eltolódnának, ha sorra összegyűjtenénk a felvilágosodás minden jelét és előhírnökét.

Az oktatásügy terén a XVIII. század közepétől kezdve fokozatosan felszámolódott az a monopolhelyzet, amellyel addig a jezsuiták rendelkeztek a katolikus egyházon belül. 1750 körül kezükön volt 30 gimnázium, 6 akadémia, 18 konviktus és a hazai felsőoktatás mindkét intézménye: a kassai főiskola és a nagyszombati egyetem; az elemi oktatást viszont elhanyagolták. A protestánsoknak jó esetben is csak magasabb tanfolyamokkal kiegészített középfokú és persze alsóbb iskolájuk volt. Felső tanulmányaikat, régi hagyományt követve, most is német, holland, angol egyetemeken folytatták, már amennyire a bécsi kormány megengedte. A református kollégiumok közül a debreceni, sárospataki, nagyenyedi, az evangélikus líceumok közül a pozsonyi, soproni és eperjesi voltak a legjelentősebbek.

Fejezetünk második szakaszában a felvilágosult abszolutista kormányzat lépései hoztak fordulatot: a Tanulmányi Bizottság szervezése (1765), az egyetemi orvoskar felállítása (1769), a selmeci bányászati iskola akadémiává fejlesztése (1763, 1770), a jezsuita rend eltörlése (1773) és a tanulmányi alap létrehozása, a *Ratio Educationis,* vagyis az oktatásügyet államilag szabályozó és állami felső irányítás alá helyező rendelet kibocsátása (1777), a nagyszombati egyetem áthelyezése Budára (1777), majd Pestre (1782), keretén belül mezőgazdasági tanszék (1777), Mérnöki Intézet (Institutum Geometricum, 1782) és az orvosi karon Állatgyógyászati Intézet (1782) felállítása. Ezzel együttjárt a középiskolák és népiskolák bizonyos korszerűsítése is. Hogy a bécsi udvar e reformjaiban a magyar felvilágosodás szempontjából leginkább mi szorult korrekcióra, azt az egyetem Budára helyezésekor Bessenyei György fogalmazta meg: tudomány és irodalom igazán eredményesen mindenütt csak a saját, nemzeti nyelven művelhető (*Magyarság,* 1778).

A tudomány bemutatását két képpel kezdjük itt. Az egyik Bél Mátyást ábrázolja, a pozsonyi ev. líceum rektorát, aki elsőnek emelkedett túl az egykorú historikusok egyháztörténeti korlátozottságán. Őt már egész Magyarország érdekelte és annak általános, összefoglaló államismeretét készült megírni. Másik képünk éppen e fő művét mutatja be, *Magyarország Ismeretét (Notitia Hungariae)*, amelyből két évtizedes kutató munka, földrajzi, történeti, néprajzi stb. adatok gyűjtése után az első 5 kötet látott napvilágot 1735–1742 között, Mikoviny Sámuel, a hazai kartográfia úttörőjének térképeivel. A mű többi része azóta is kiadatlan maradt.

Irodalomtörténetünk azzal indult, hogy egy selmeci polgárfiú, Czvittinger Dávid, külföldi tanulmányai során Németországban tájékozatlanságot, lenézést tapasztalt, hogy Magyarországon nincs irodalom, ott csak a lovakhoz értenek, s erre válaszul megírta, még a Rákóczi-szabadságharc végén, az első magyar írói és tudóslexikont (*Specimen Hungariae Literatae,* 1711). A témát, pár évtized múlva,

már a felvilágosodás új szakaszának küszöbén, Bod Péter dolgozta bővebben újra fel az első magyar nyelvű írói lexikonban (*Magyar Athenas,* 1766). Kissé hasonló jelenséggel a fizikában is találkozunk. Kísérleti fizikát Magyarországon először, holland eszközökkel, a hamar, 1710-ben elhunyt Simándi István kezdett Sárospatakon tanítani. Pár évtized múlva Hatvani István, a debreceni kollégium legendás professzora, aki egyik képünkön is látható, kísérleteit, ugyancsak holland mintára, már oly nagy visszhangot keltve mutatta be, hogy a babonás, feudális világban hamarosan ördöngös híre kelt.

A viszonylag korán fejlődő hazai orvostudomány útja is érdekes. Egyre több szakmunka jelent meg már nemcsak latin nyelven, hanem népszerűbb formában magyarul is. Képet azonban a sok XVIII. századi munka közül csak Weszprémi István egyik könyvéről hozunk, aki pár évtized múlva Angliából hazatérve tette közzé úttörő jelentőségű munkáit a „kisded gyermekek neveléséről" (1760), meg a „bába mesterségről" (1766).

Időszakunkban, főleg az elején, még sokszor együtt, egy tövön találunk több olyan eljövendő, külön tudományágat, amely azután, a további növekedés során, messze szétágazott. De e száz év alatt is előrehaladt a specializálódás, főleg úgy, hogy a fejlődés szükségletei új problémákat vetettek fel. Ez főleg a második időszakban, és főleg a természettudományok és gyakorlati felhasználásuk terén volt szembetűnő. A kémia a bányászat, közelebbről a fémkohászat problémáin nevelkedett. Az agrár-szakirodalom fellendülése az 1770-es évektől kezdve azt jelezte, hogy a kormányzat igyekszik a mezőgazdasági termelés színvonalát emelni, és hogy a majorsági gazdálkodásban időszerű lett az áttérés a hármas nyomásról a terményváltó gazdaságra. Az agrártudományok egykorú eredményeit Mitterpacher Lajos, az egyetem új, mezőgazdasági tanszékének vezetője, akiről képet is hozunk, foglalta össze nagy munkájában (*Elementa,* 1777–1794).

A tudomány közvetlenül csak szűk körben hatott. Szélesebb és a közvélemény tájékoztatása szempontjából újszerűbb funkciót töltött be a sajtó. Ennek, korai kísérletek után, tulajdonképpeni kezdetei, még mindig szerényen, ekkor bontakoztak ki, időszakunk második felében. Az első rendszeres és hosszabb életű újság német nyelven indult Pozsonyban (*Pressburger Zeitung,* 1764). 1780-ban ugyanott már az első magyar nyelvű, a *Magyar Hírmondó* is megjelent, Rát Mátyás szerkesztésében, kétszer hetenként, 320 példányban. Jelentős szerepet vitt a felvilágosult szellemű Szatsvay Sándor *Magyar Kurír* c. lapja, amely Bécsben, II. József császárvárosában, a német nyelvrendelet után, 1786-ban magyarul indult meg. Az első magyar irodalmi folyóiratot pedig, mint képünkön is látható, nem sokkal ezután, 1788-ban kezdte el Batsányi János és Kazinczy Ferenc Kassán.

A szépirodalomban is megfigyelhető a két szakaszra oszlás. A század első, nagyobb felében a feudális uralkodó osztály felső rétegeinek „udvari emberré" finomodása a fő téma még, hogy Faludi Ferenc egykorú kifejezésével éljünk. Az új szakasz a nemesi felvilágosodás jegyében indul. Ennek nemzeti nyelvi-irodalmi programját Bessenyei György fogalmazta meg, aki 1765-ben került Bécsbe, Mária Terézia magyar nemesi testőrségének tagjaként, és itt a császár-

városban ébredt feladataira. Egykorú irodalmunk különböző „iskolái" mind e fő vonal körül csoportosulnak, és ugyanazon nemesség különböző, részben ellentmondásos vonásait tükrözik, ahogy az újat keresik, de el is ítélik benne, amit magukra veszélyesnek találnak, mint Orczy Lőrinc, aki a Tisza szabályozásán munkálkodik, felismeri a kereskedelem perspektíváit, de máris „erkölcsvetemedéstől" fél, és idillikus, hamis képet ad a falu, a jobbágy életéről.

Fejezetünket a második szakasz politikai kísérlete zárja le; a felvilágosult abszolutizmusé 1765–1790 között. A köztudat ezt inkább csak II. József évtizedéhez (1780–1790) köti. Kétségtelen: a leghatározottabban, egyre gyorsuló tempóban, ekkor érvényesült. Mintha a császár érezte volna, hogy már csak kevés ideje van eszméit tettekre váltani. De II. József már 1765-től kezdve hivatalosan is Mária Terézia „uralkodótársa" volt. Az a politikai törekvés, amelynek legfőbb, de nem egyedüli képviselője volt, ha korlátozottan, lefékezetten is, bizonyos fokig már e korábbi másfél évtizedben is érvényesült. Magyar rendi országgyűlést már 1765-től kezdve nem hívtak össze.

A felvilágosult abszolutizmus, amely a monarchia reformját napirendre tűzte, nem polgári vagy éppen forradalmi törekvéseket képviselt. De mindenesetre magasabb szintet a feudalizmuson belül. Tulajdonképpen a legtarthatatlanabb feudális kinövések leszabdalására, a legkiáltóbb hiányok pótlására törekedett a fennálló rend átmentése, versenyképessé, védhetővé tétele érdekében. Védhetővé nemcsak külső riválisokkal, hanem a belső ellentmondásokkal és a bennük éleződő antifeudális, paraszti és polgári tendenciákkal szemben is. Pótolni igyekezett a központosítást, amellyel Közép- és Kelet-Európában a korábbi abszolutizmus általában adós maradt. Kialakítani egy új, egységes államapparátust, amely felszámolja a külön, helyi, rendi jogokat, korlátozza a kiváltságokat, leszereli a parasztságot, műszaki-gazdasági reformjaival (közlekedés, külkereskedelem) megnyeri és érdekeltté teszi az árutermelő polgárokat. Elsősorban a legfejlettebb osztrák–német burzsoáziát, amelynek a monarchia nagy piacán szinte monopolhelyzetet ígért.

Ez az állam a társadalom életének már olyan új területeit is hatáskörébe vonta, amelyekkel korábban nem törődött. A jobb közegészségügy, a bábaképzés, az árvaház, a postaút vagy a használhatóbb lóállomány éppúgy az állam érdeke, mint az is, hogy az iskolák hasznos állampolgárokat neveljenek. Több ilyen intézkedésről, a gazdaság vagy művelődés terén, már fent is szó esett. Volt mindebben pozitívum is. De Bécsben az elődök és utódok gyengesége, Magyarországon pedig a feudális uralkodó osztály sok hátrahúzó, retrográd vonása a kontrasztot oly élessé teszi, hogy ez a felvilágosult abszolutizmus könnyen a valóságnál is jobbnak, haladóbbnak tűnhetik.

Áll ez az utolsó évtizedben II. József drámai politikai kísérletére, fejezetünk utolsó képeinek témájára is.

Képeink jelzik a főbb lépéseket. Előbb, a feudális egyház ellenzésével szemben, a vallási erőszakot elvető *Türelmi Rendelet* (1781) és egy sor szerzetesrend feloszlatása (1782) jött. Ezután a felső kormányzat központosítása és a német hivatalos nyelv elrendelése (1784) az elavult latin helyett. A császár őszintén hang-

súlyozta, hogy nem elnyomó szándék, hanem gyakorlati meggondolás vezérli. De ez mégis az osztrák–német burzsoáziának kedvezett. S az a látszólag racionális elképzelés, hogy a tarka, soknemzetiségű monarchiából rendeleti úton egységes, német államgépezetet kell és lehet teremteni, méghozzá a nemzeti ébredés időszakának kezdetén, utólag vajmi kevéssé látszik ésszerűnek. Megyéink egy része még ekkor is a latin (és nem a magyar) mellett kardoskodott. S valljuk be: a nemesség jóval nagyobb felzúdulással fogadta II. Józsefnek a feudális kiváltságok korlátozására irányuló lépéseit. Ilyen volt az összeírás és házszámozás elrendelése, ma ártatlanul hangzó dolog, de nem akkor, jobbágyra és nemesre egyaránt kiterjedően (1784). Ilyen továbbá, a megyék ellenállása miatt, a megyei önkormányzati rendszer felszámolása és az országnak 10 kerületre osztása, királyi biztosokkal élükön (1785). Aztán a jobbágyrendelet, vele az örökös jobbágyság megszüntetése és a költözés és pályaválasztás szabadságának biztosítása (1785). S végül, de igazán nem utolsósorban, az új, fiziokrata adórendszer és vele a nemesi adózás előkészítése s e célból a földek kataszteri felmérése, katonai segédlettel. A felmérés anyagát a nemesség, bosszúból, többhelyt vesztőhelyen égette el utóbb, 1790 tavaszán.

Tagadhatatlan, hogy a nemesség és a klérus nagyrészt rossz okokból ellenezte II. József rendszerét. S hogy a másik oldalon, éppen ezért, a nyelvrendelet ellenére is támogatta azt a nemzeti haladás több kitűnő híve, így Hajnóczy József, utóbb a magyar polgári-nemzeti állam első programvázlatának megfogalmazója és jakobinus vértanú. Ezek a józsefi politikában látták akkor az egyetlen olyan erőt, amely segíthetett a hazai feudalizmus jégpáncélját valahogy mozgásba hozni. De az is kétségtelen, hogy a végső időkben egyre erősödött a nemesi-nemzeti mozgalom. Ennek széles mezőnyében ott volt a nemesi többség, amely ekkor is 1514 jobbágytörvényeit kívánta vissza. De ott volt egy viszonylag haladóbb, kis garnitúra is, amely a felvilágosult abszolutizmussal szemben, vele már egy szinten, egy fejlettebb, felvilágosult rendi államot akart az önálló, vagy legalábbis egyenjogúvá emelt Magyarországon berendezni. A nemesi mozgalomnak, amelyben így a kevés új közös frontra került a régivel, a nemzetközi helyzet adott lökést. II. József orosz szövetségben kezdett, de elég sikertelen török háborúja és vele a rekvirálás, a belga mozgalom, Poroszország fenyegető fellépése (és kapcsolata a magyar nemesekkel), és végül, döntő fordulatként, a francia forradalom. II. József halálos ágyán, 1790. január 28-án, a jobbágyokra és a vallási türelemre vonatkozók kivételével minden rendelkezését visszavonta.

1. I. József császár magyar ruhában; az 1687. évi országgyűlésen 9 éves korában magyar királlyá koronázták

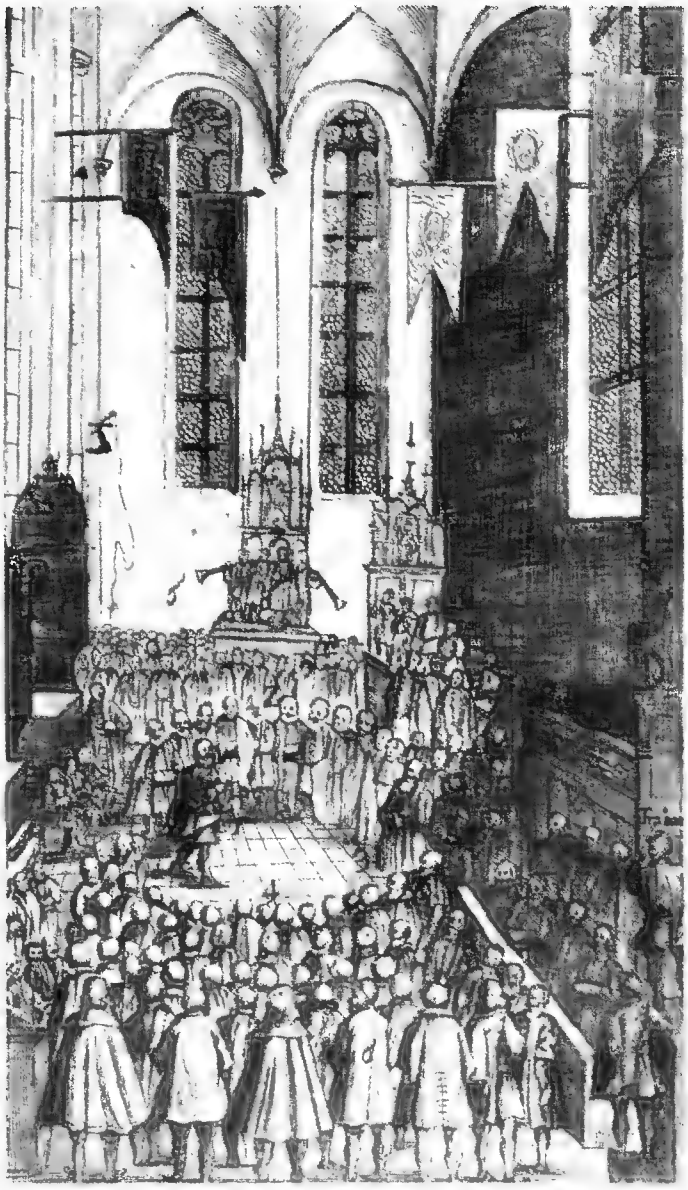

2. Bíróválasztás Eperjesen, ahol 1687-ben Caraffa császári generális hamis vádak alapján 24 polgárt végeztetett ki

3. Porciószedés

4. Lipót császár pénzei

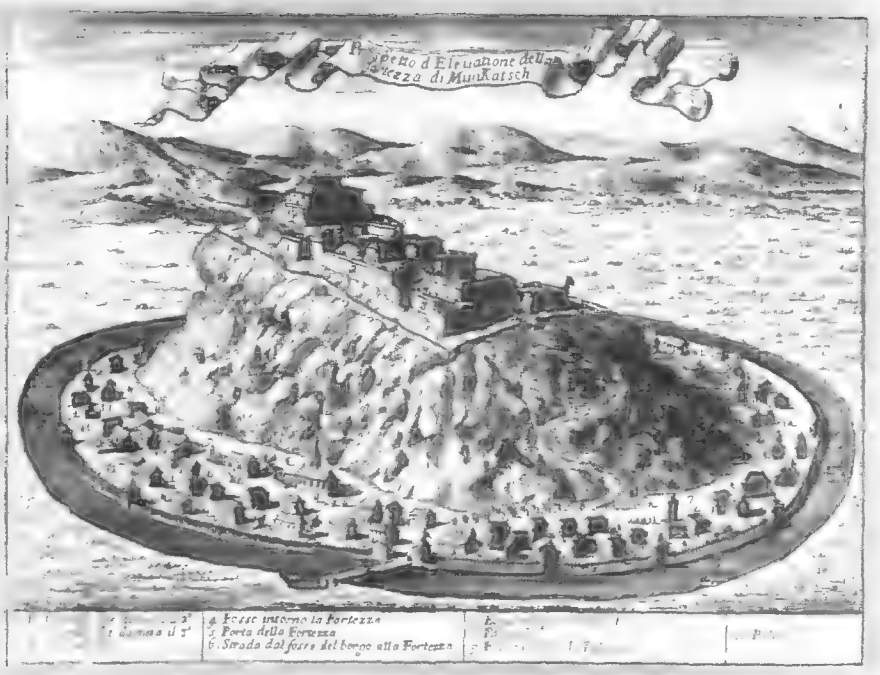

5. Munkács vára

6. Zrínyi Ilona

A Habsburg-uralom Magyarországon a török kiűzése után

7. Elbocsátott katona, szegénylegény. Szegénylegények szervezik az 1697. évi hegyaljai felkelést

Akik zászlót bontottak a szabadságért!

1. II. Rákóczi Ferenc

2. A sárosi vár és várkastély; II. Rákóczi Ferencet 1701. április 18-án itt tartóztatják le a Habsburg-ellenes összeesküvés vádjával

3. Bujdosó katonák 1703 tavaszán felkelést robbantanak ki a Tiszaháton

4. Talpas hadnagy, a hagyomány szerint Esze Tamás a tiszaháti felkelés vezetője, ő hozta be Lengyelországból Rákóczi brezáni kiáltványát és zászlóit

5. Rákóczi zászlaja

1. Kuruc katonák rohamra indulnak

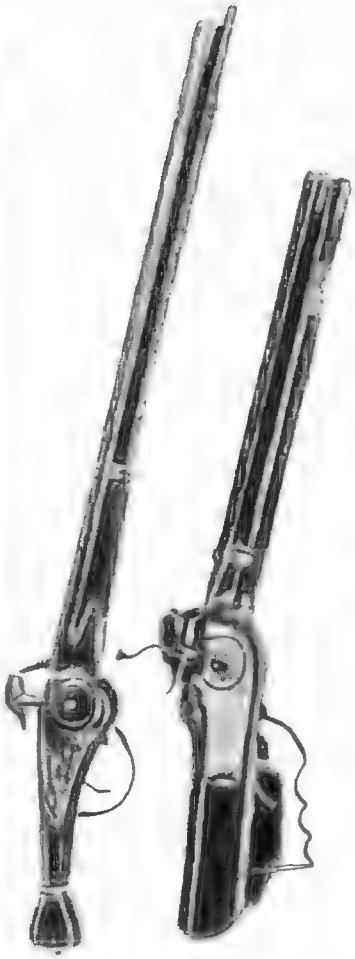

2. Karabélyok

3. Kuruc és császári lovas összecsapás

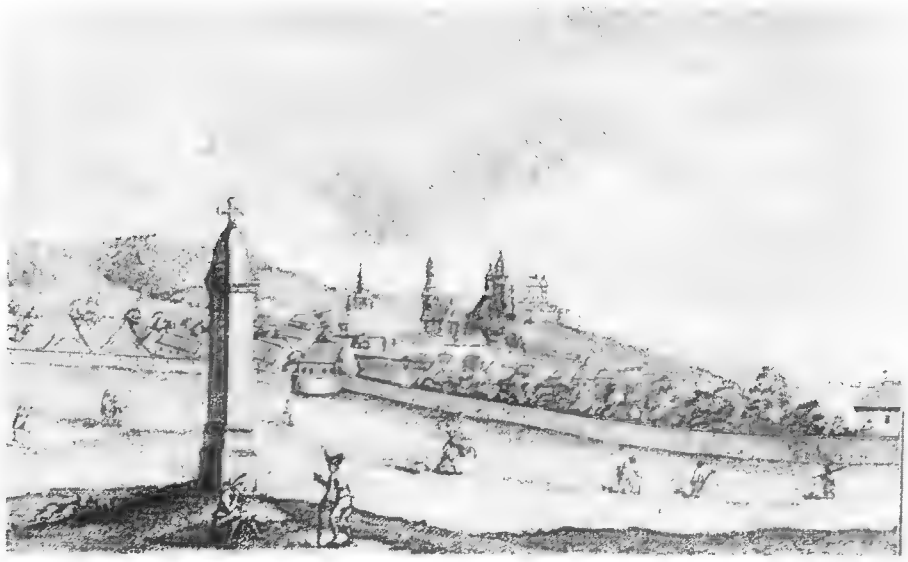

4. Szomolány közelében 1704. május 28-án a kurucok fényes győzelmet arattak a császáriak felett

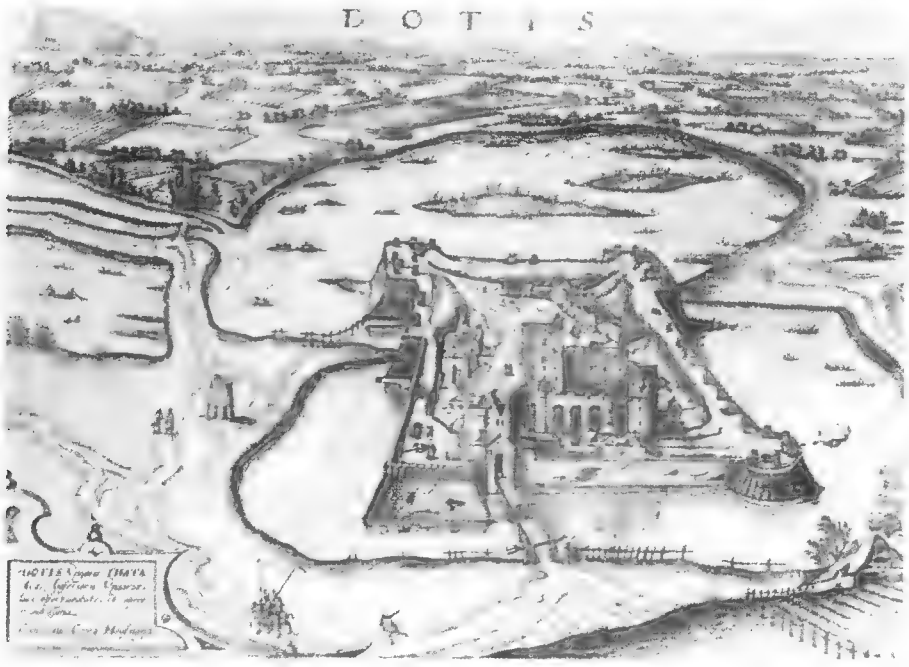

5. Tata, 1705-ben Bottyán János dunántúli hadjárata során nyitotta meg kapuit a kurucok előtt

6. Csobánc vára, védői 1707-ben sikeresen visszaverték a császáriak támadását

A' MELTOSAGOS FEJEDELEM
FELSÖ-VADASZI
RAKOCZI FERENCZ,
Kegyelmes Urunk által:
Nemzetünknek s' édes Hazánknak a' Német Nemzet kegyetlen Uralkodása alatt lett, hallatlan meg-nyomorittatásárúl, maga Méltóságos Személlyének nagy méltatlan szenvedésérúl,
Es
Az *Austriai* Ház erőlzakoskodása alól való fel-szabadulásért fogott Magyar fegyvernek ártatlanságárúl, az egéſz Keresztyén Világnak
eleibe adatott
MANIFESTUM.
KÖZ TUDOMANY TETEL.

Melly elsöben Deák, moſtan pedig Magyar Nyelven, újjonnan közönségeſsé tétetett.

Nyomt. 1704. Esztend.

1. Rákóczi kiáltványa a világ népeihez

2. Rákóczi pénzei

3. Tarpa pecsétje, 1708-ban kapott Rákóczitól hajdúvárosi kiváltságot

4. Vay Ádám, Rákóczi udvari kapitánya

5. Ráday Pál, a szabadságharc kancellárja

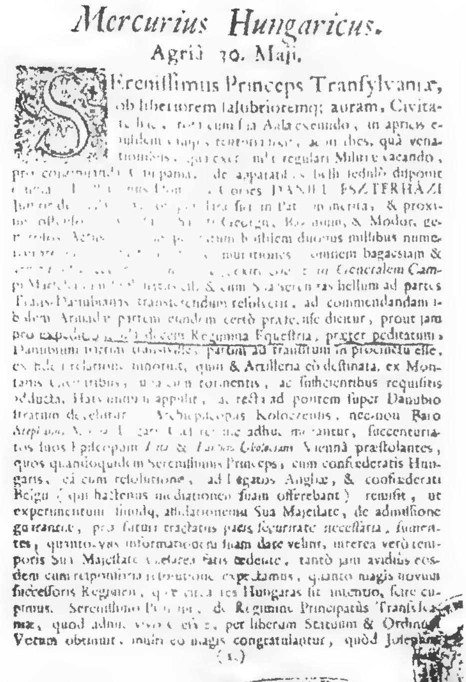

Mercurius Hungaricus.

Agriæ 30. Maji.

SErenissimus Princeps Transylvaniæ, ob liberiorem salubrioremq; auram, Civitatem [illegible] cum sua Aula exeundo, in apricis [illegible] [illegible] qua venationibus [illegible] regulari Militiæ vacando, pro [illegible] de apparatu belli sedulò disponit [illegible] Comes DANIEL ESZTERHÁZI [illegible] & proximis [illegible] Georgii, [illegible] & Modor, generalis [illegible] duobus millibus numero [illegible] munitiones [illegible] omnem bagagiam & [illegible] in *Generalem Campi Marschallum* [illegible] & cum [illegible] bellum ad partes Trans-Danubianas transferendum resolverit, ad commendandam [illegible] Armadæ partem eandem certò prætensæ dicitur, prout jam pro expeditione [illegible] decem Regimina Equestria, præter peditatum, Danubium [illegible] partim ad transitum in procinctu esse, ex [illegible] quin & Artilleria eò destinata, ex Montanis [illegible] cum tormentis, ac sufficientibus requisitis deducta, Hatvanum appulit, ac recta ad pontem super Danubio stratum [illegible] Archi-Episcopus Colocensis, nec-non Baro *Stephanus* [illegible] adhuc morantur, succenturiatos suos Episcopum [illegible] Viennæ præstolantes, quos quandoquidem Serenissimus Princeps, cum confœderatis Hungaris, [illegible] cum resolutione, ad Legatos Angliæ, & confœderati Belgii (qui hactenus mediationem suam offerebant) remisit, ut experimentum [illegible] Sua Majestate, de admissione garantiæ, pro [illegible] tractatus pacis securitate necessaria, fuerentes, quanto-[illegible] informationem suam dare velint, interea verò temporis Sua Majestate [illegible] tantò jam avidiùs eosdem cum [illegible] expectamus, quanto magis novum successoris Regimen, [illegible] Hungaras sit intentio, scire cupimus. Serenissimo Principi, de Regimine Principatûs Transylvaniæ, quod [illegible] per liberam Statuum & Ordinum Votum obtinuit, [illegible] eo magis congratulantur, quòd Joseph[illegible]

(1.)

6. *Mercurius Hungaricus,* az első magyar újság egy lapja

Vitézek és árulók

1. Kuruc harcos

2. Bercsényi Miklós, a kuruc csapatok főparancsnoka

3. Az ónódi országgyűlésen megölik Turóc vármegye két követét, Okolicsányi Mihályt és Rakovszky Menyhértet, akik Rákóczival szemben a rendi jogokat védő nemességet képviselték

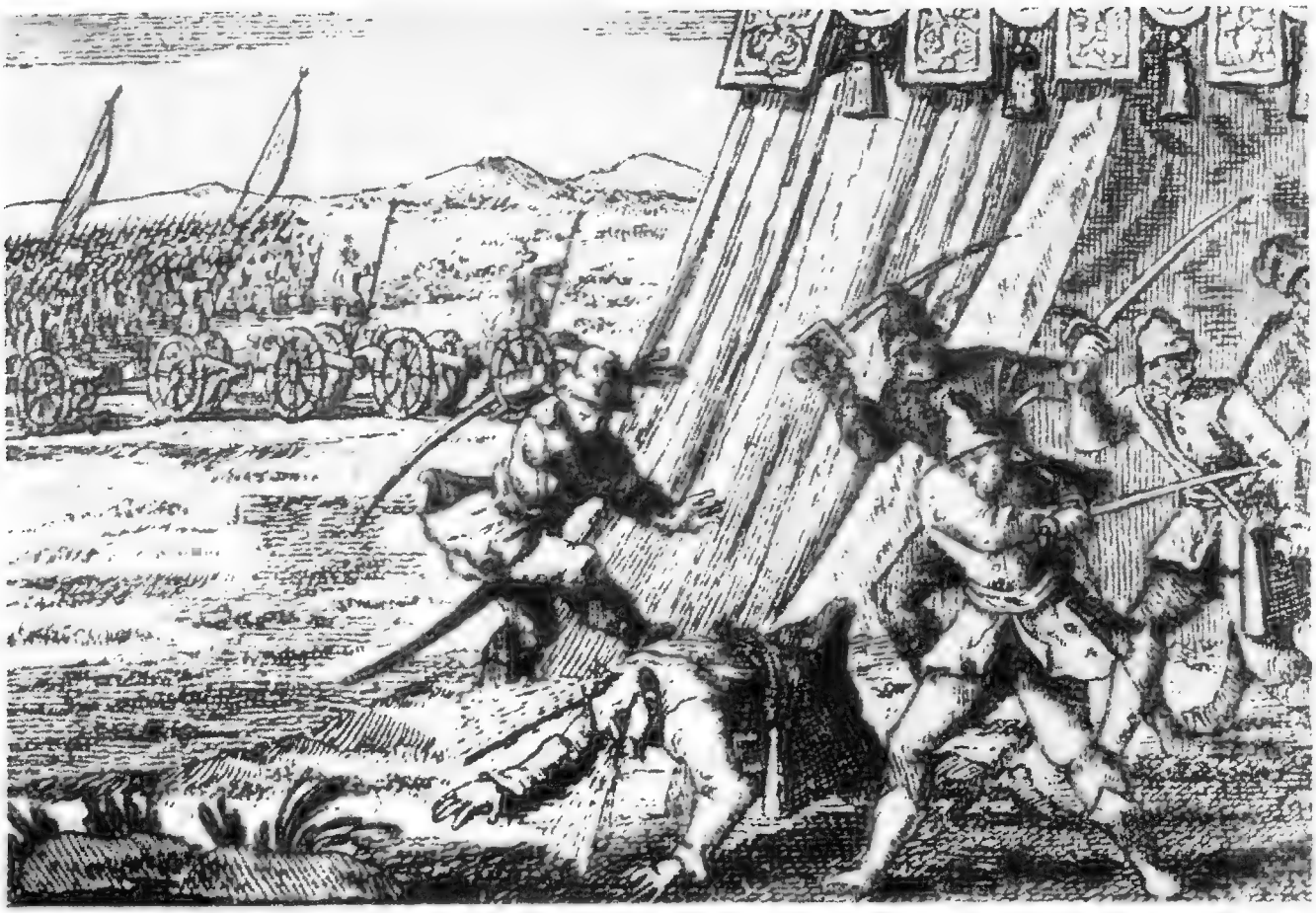

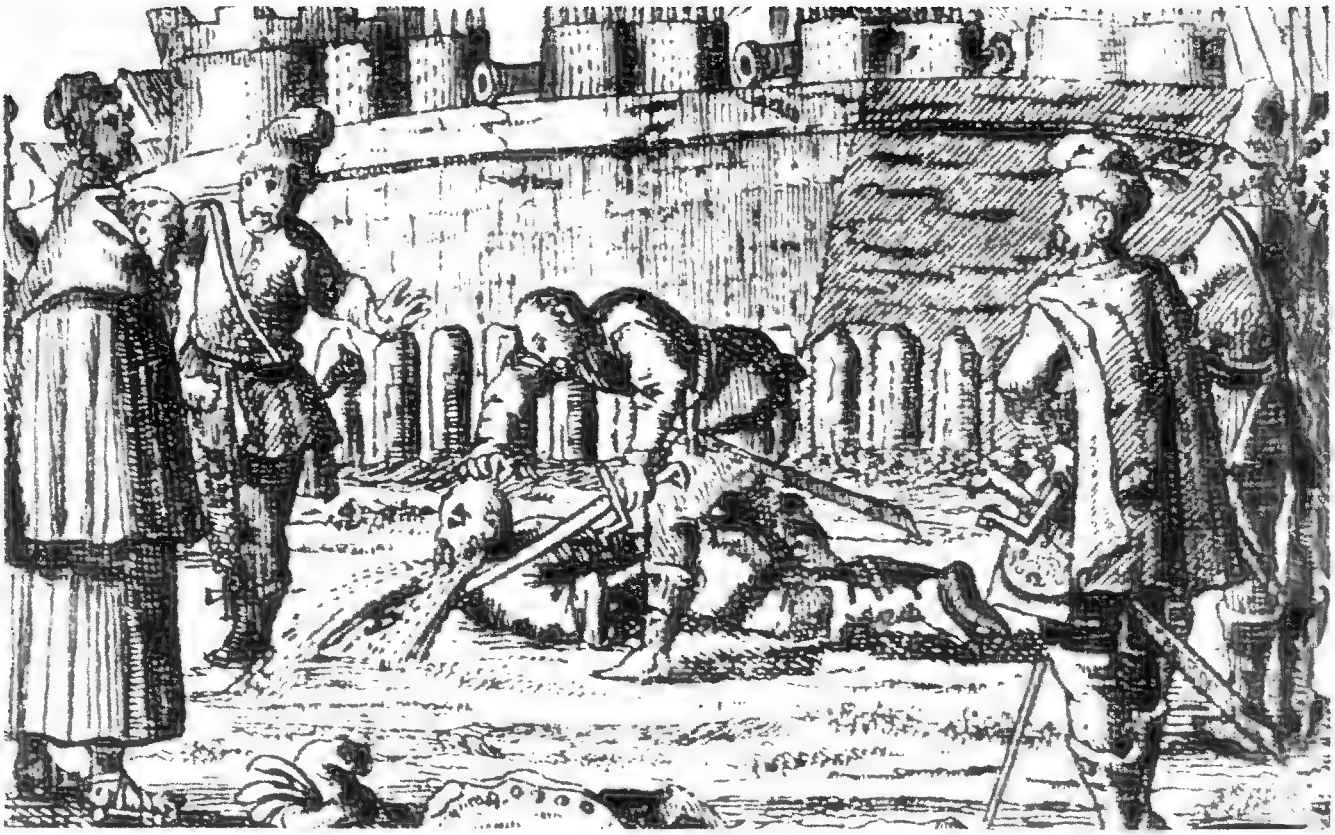

4. Az áruló Ocskay László kivégzése

5. A nagymajtényi fegyverletétel

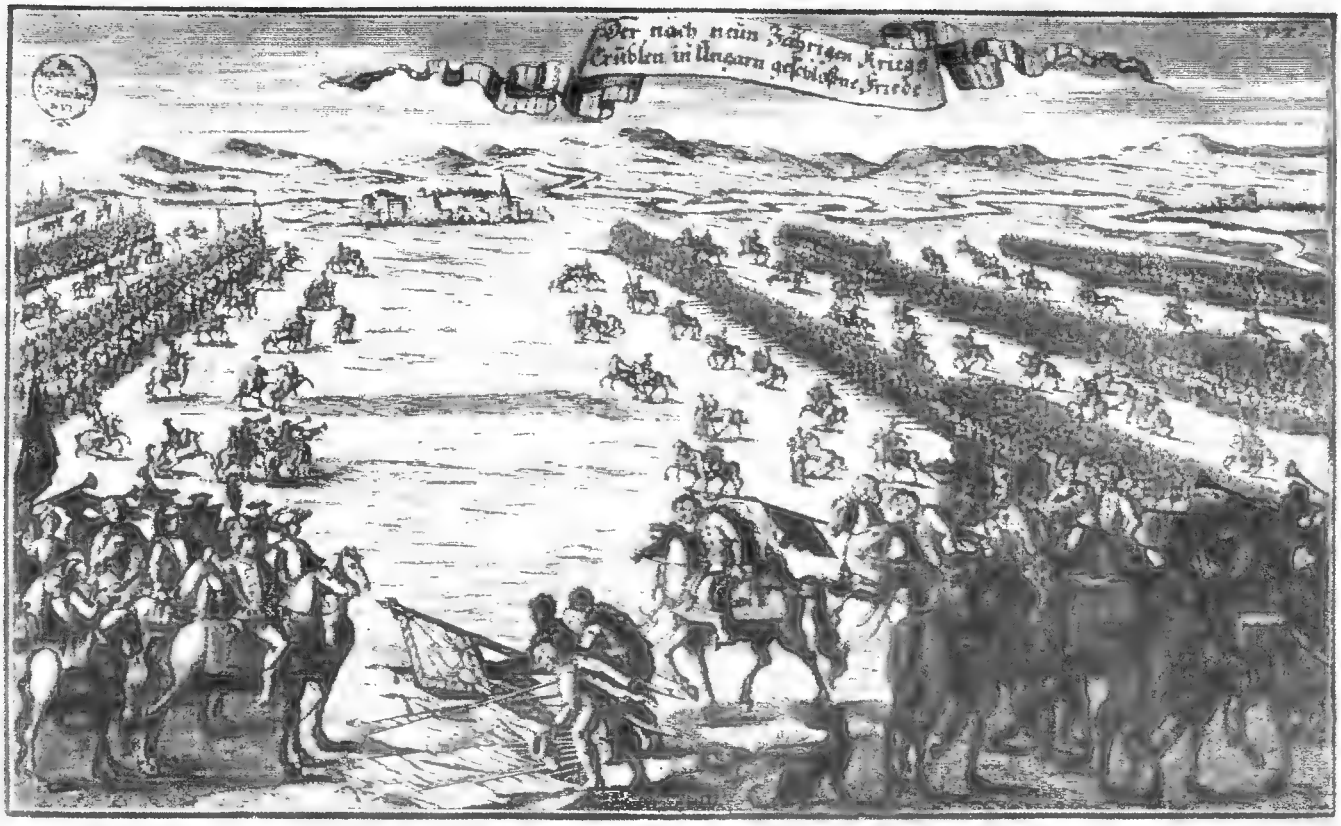

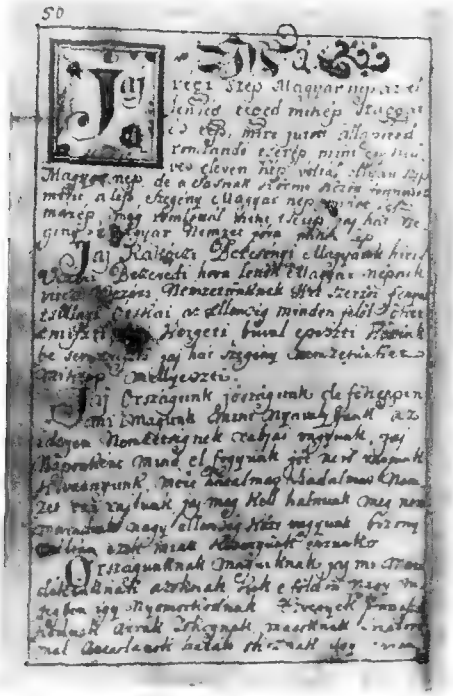

1. A Rákóczi-szabadságharc emléke kuruc énekekben élt tovább

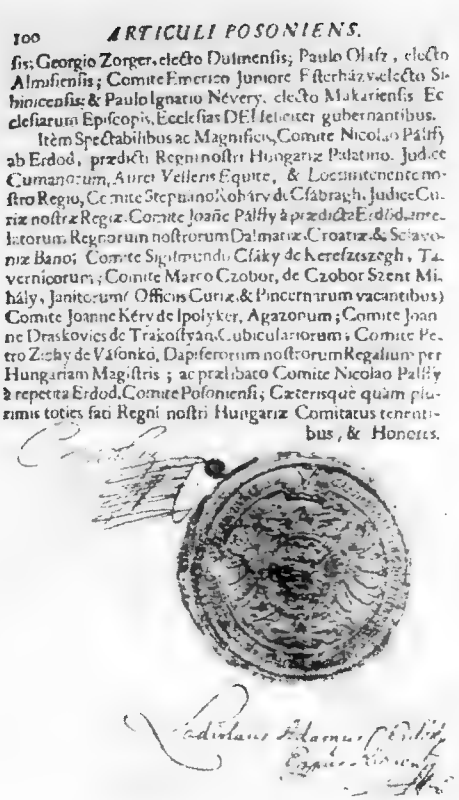

A Habsburg-abszolutizmus rendszerében

2. A *Pragmatica Sanctio* utolsó oldala

3. A török háborút befejező passzarovici béketanácskozás (1718)

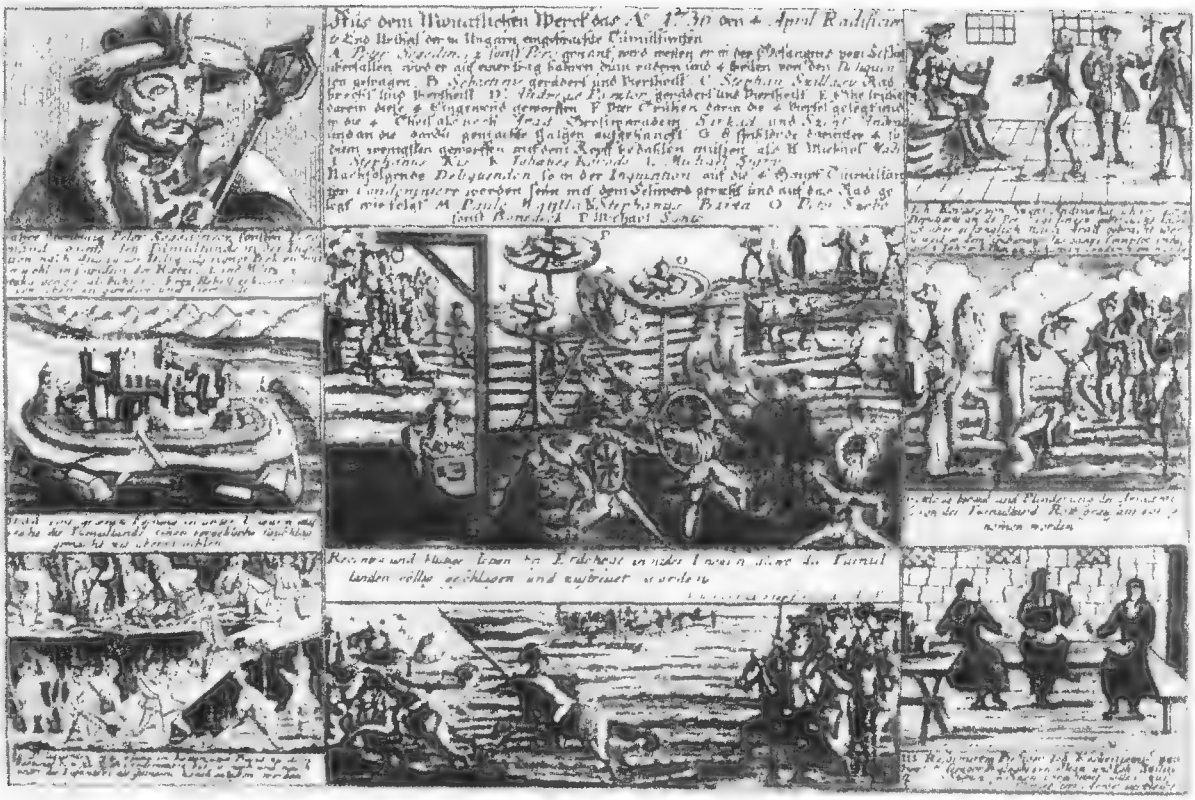

4. 1735-ben a békési jobbágyok és szerb határőrök új kuruc háborút akarnak kirobbantani. A kép a felkelés egyes jeneteit, vezetőjét, Péró kapitányt, Arad várát és a szörnyű megtorlást ábrázolja

5. A parasztfelkelés vezetőinek, Péró kapitánynak és társainak kivégzése

1. Mária Terézia Kaunitz, Batthyány Károly és Nádasdy Ferenc társaságában kártyázik

2. Mária Terézia vetkőztetése (karikatúra)

Az osztrák örökösödési háború

3. A királynő megszemléli a hadba vonuló magyar csapatokat

4. A magyar huszárok harca Németalföldön

5. A magyar főnemesek üdvözlik az országgyűlésre bevonuló királynőt

1. Mária Terézia (1740 1780)

2. Mária Terézia aranysarkantyús lovagokat avat fel

3. Mária Terézia balesete. Angol gúnykép Mária Terézia és szövetségeseinek a hétéves háborúban elszenvedett lovositzi vereségéről, 1756. október 1.

4. Jelenet az 1759. augusztus 12-i Frankfurt alatti osztrák győzelemről

5. Hadik András tábornagy

6. Mária Terézia pénzei

7. Kollár Ádám arcképe. A bécsi udvari könyvtáros és történetíró az 1764-es országgyűlésen röpiratot bocsátott ki, melyben a nemesi és az egyházi birtokok adómentességének korszerűtlen voltát fejtegette

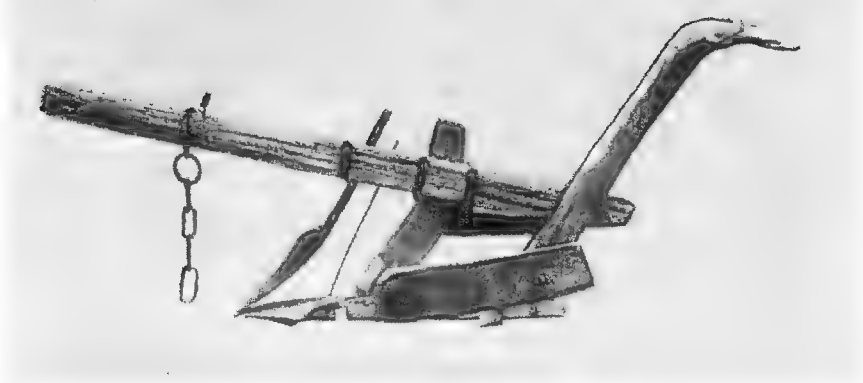

1. Határbarázda-húzó faeke a XVIII. század elejéről

Földművelés és parasztsors a XVIII. században

2. Ökrösszekeret hajtó paraszt képe habán korsón

3. Faekével szántó paraszt. Primitív eszközökkel folyt a küzdelem a termőterület kiterjesztéséért, a termés biztosításáért

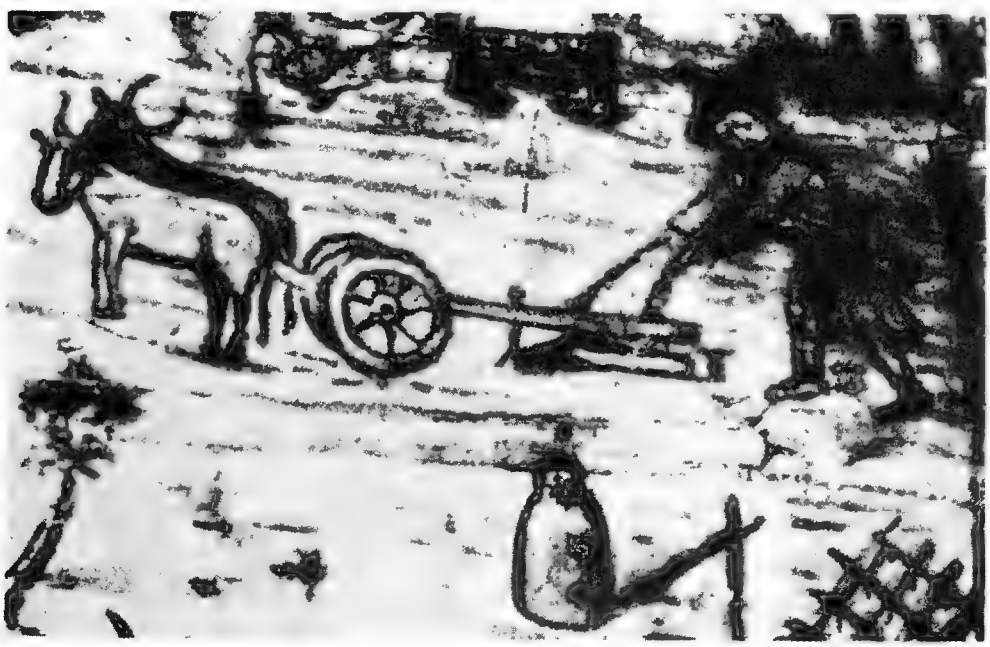

4. Robotbárca üvegből. A jobbágyok által teljesített robotot igazolta a zborói uradalomban

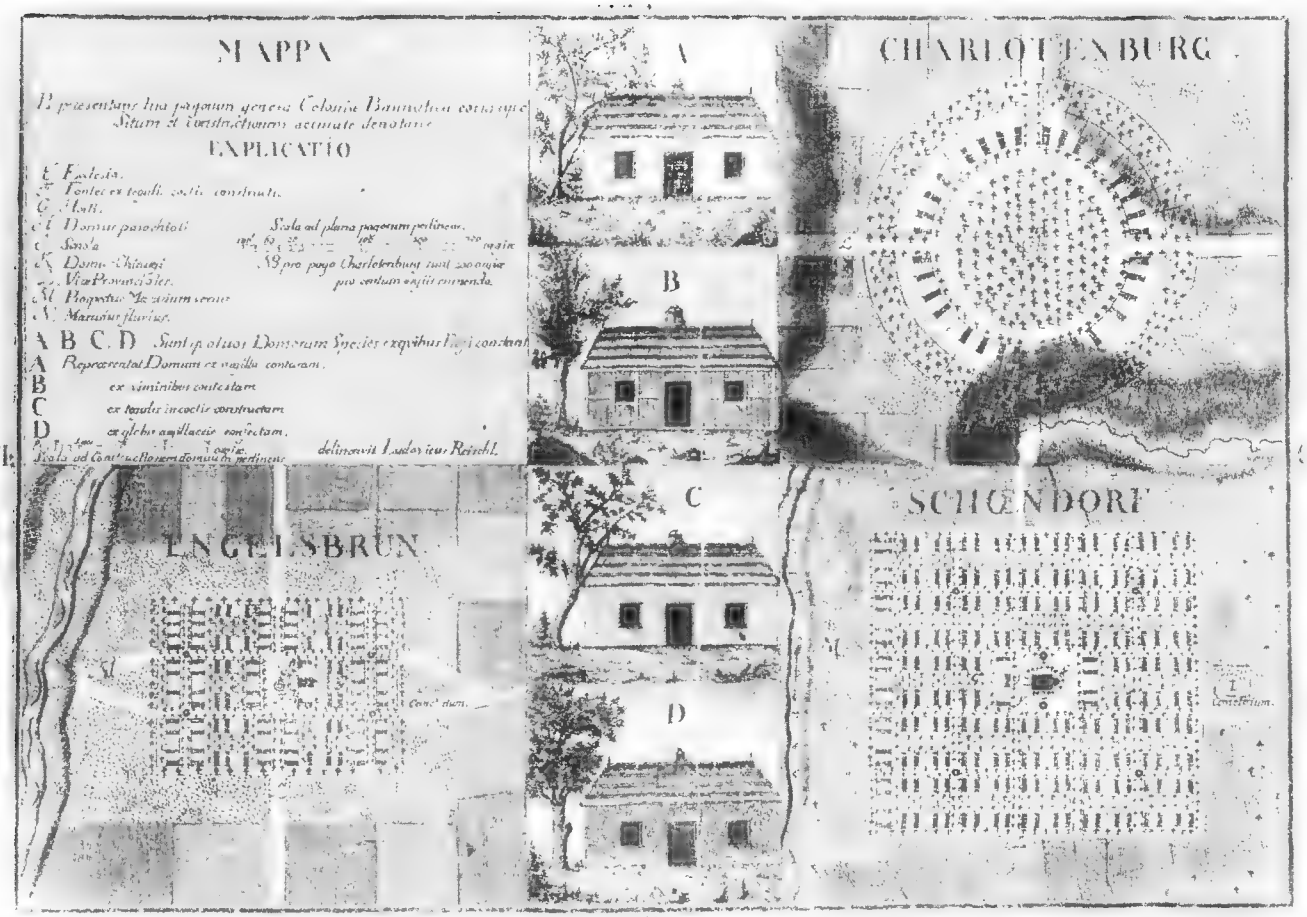

5. A megritkult népességű területek betelepítése során a Temes megyébe érkező német telepes parasztok számára készített háztervek és község-alaprajzok

6. Fából készült szőlőprés

7. A feudális pénzjáradék lerovása

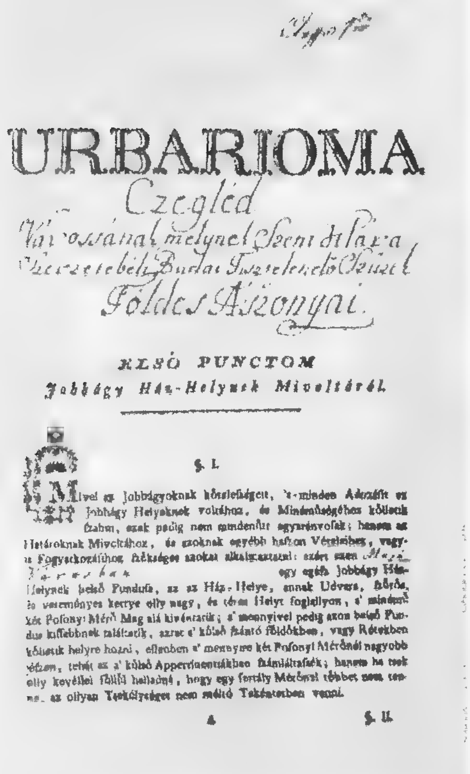

URBARIOMA

Czegléd Városának melynek Szent Klára Szerzetebéli Budai Tisztelendő Szüzek Földes Aszszonyai.

ELSŐ PUNCTOM

Jobbágy Ház-Helyeknek Miveltéréi.

§. I.

Mivel az Jobbágyoknak kötelességeit, 's minden Adózásit az Jobbágy Helyeknek voltához, és Minémüségéhez kölletik szabni, ezek pedig nem mindenütt egyarányosok; hanem az Határoknak Miveltéhez, és azoknak egyébb haszon Vételéhez, vagy-is Fogyatkozásához, szükséges azokat alkalmaztatni: azért ezen Mező Városban egy egész Jobbágy Ház-Helyeknek belső Fundusa, az az Ház-Helye, annak Udvara, Szérűje, és veteményes kertye olly nagy, és tágos Helyt foglaljon, a' mellyre két Posony: Mérő Mag alá kivántatik; a' mennyivel pedig azon belső Fundus kissebbnek találtatik, azzal a' külső szántó földökben, vagy Rétekben kölletik helyre hozni, ellenben a' mennyire két Posonyi Mérőnél nagyobb lészen, tehát az a' külső Appertinentiákban számláltassék; hanem ha csak olly kevéllel fölül haladná, hogy egy fertály Mérőnél többet nem tenne, az ollyan Teskélységet nem méltó Tekéntetben venni.

A §. II.

1. A jobbágysorban élő Cegléd urbáriumának első lapja. Mária Terézia úrbéri rendelete 1767-ben szabályozta a jobbágy–földesúri viszonyt

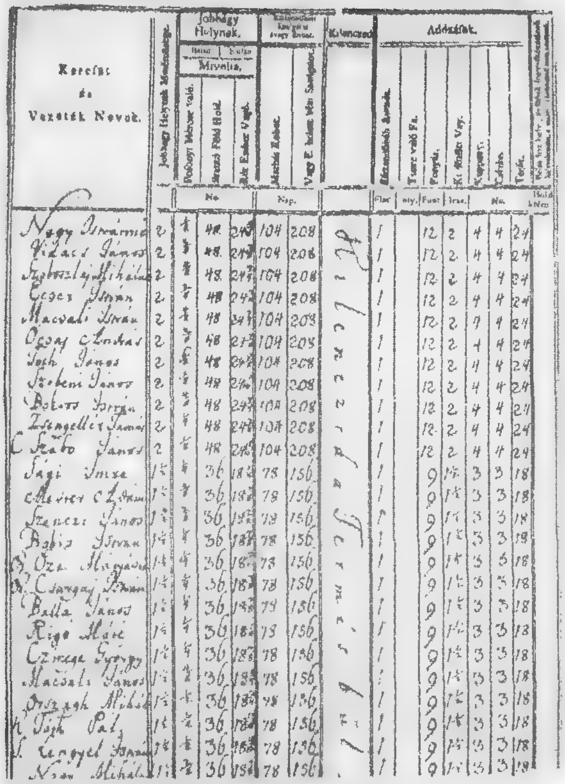

Keresztény és Vezeték Nevek.	Jobbágy Helyek Mennyisége	Jobbágy Helyeknek Mivelése			Marha Kézzel	Vagy E helyett Gyalog	Kilenced	Addózások							
		No.			Nap.			Flor.		Fnt	Irce.	No.			
Nagy Istvánné	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Vidács János	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Sybroszly Mihály	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Gegez István	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Macsali István	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	7	4	24	
Ocsay András	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Toth János	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Szebeni János	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Bokros István	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Izsengellér János	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Szabó János	2	[illegible]	48	[illegible]	104	208		1		12	2	4	4	24	
Sági Imre	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Mészáros Ádám	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Ferenczi János	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Bakis István	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Oza Mátyás	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Csanyay István	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Balla János	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Rigó Máté	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Czmega György	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Macsali János	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Országh Mihály	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Tóth Pál	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
Lengyel János	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	
[illegible] Mihály	1½	[illegible]	36	[illegible]	78	156		1		9	1½	3	3	18	

2. A ceglédi jobbágyok úrbéri összeírása feltünteti az egyes jobbágyok által használt föld mennyiségét, robotját és szolgáltatási kötelezettségét. Az összeírás a legmódosabbak felsorolásával kezdődik

3. A korszak legnagyobb, 1784-ben kirobbant parasztfelkelésének Horia és Cloşca elfogatása vetett véget

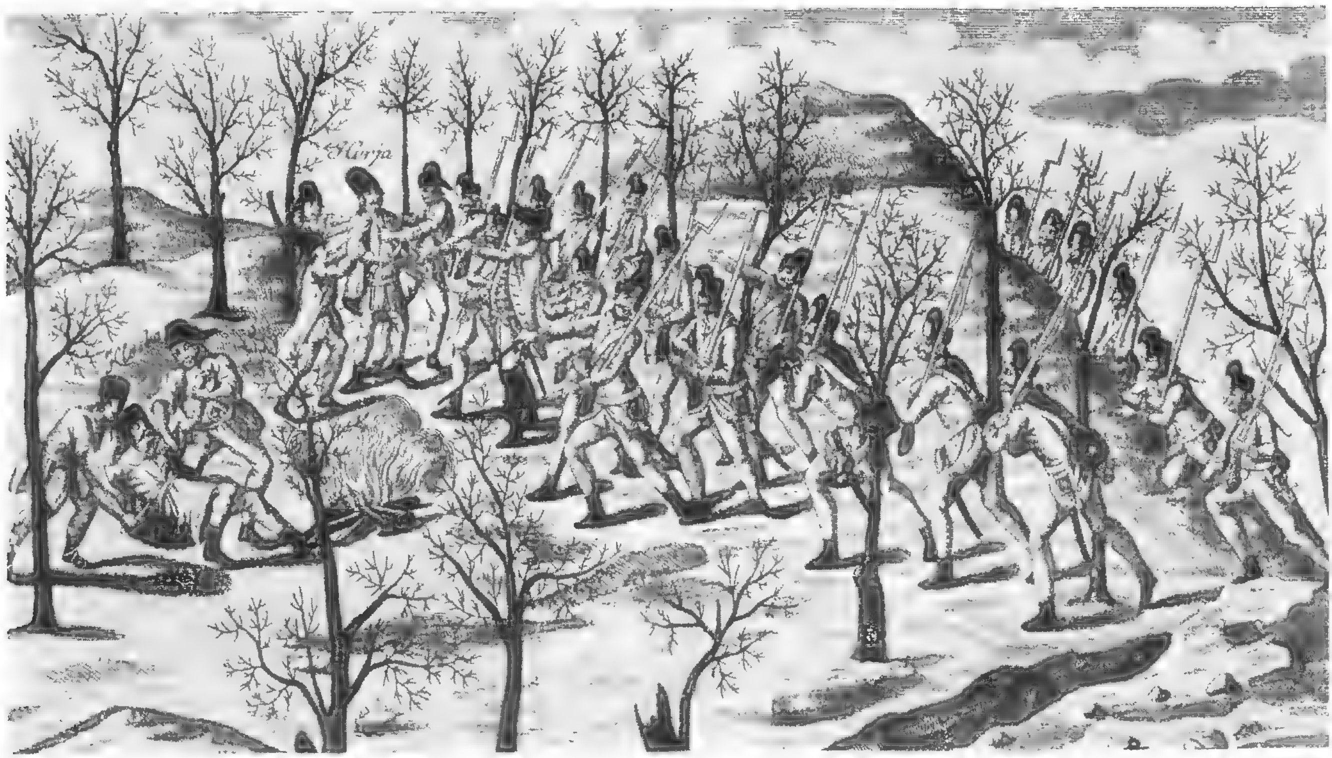

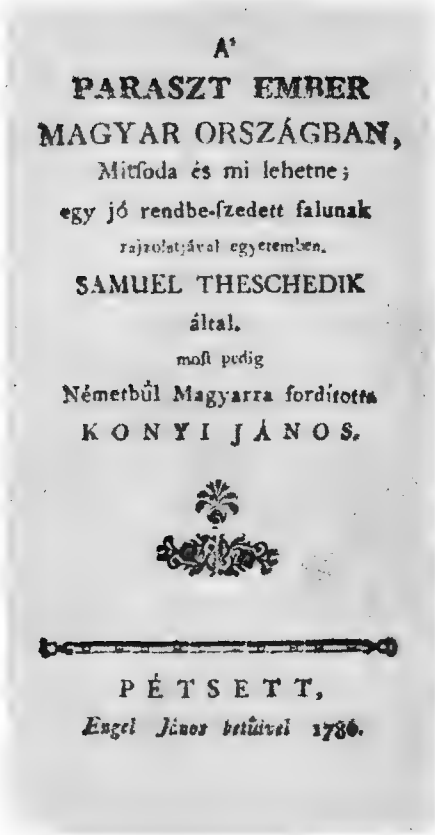

A'
PARASZT EMBER
MAGYAR ORSZÁGBAN,
Mitſoda és mi lehetne;
egy jó rendbe-ſzedett falunak
rajzolatjával egyetemben.
SAMUEL THESCHEDIK
által.
moſt pedig
Németbûl Magyarra fordította
KONYI JÁNOS.

PÉTSETT,
Engel János betûivel 1786.

4. A parasztság felemelkedésének útját egyengető Tessedik Sámuel könyvének címlapja

5. A század végi angol utazó könyvének rajza jól érzékelteti a jobbágyok kényszerű alázatát

6. Horia és Cloşca román felkelővezérek kivégzésük előtt a siralomházban

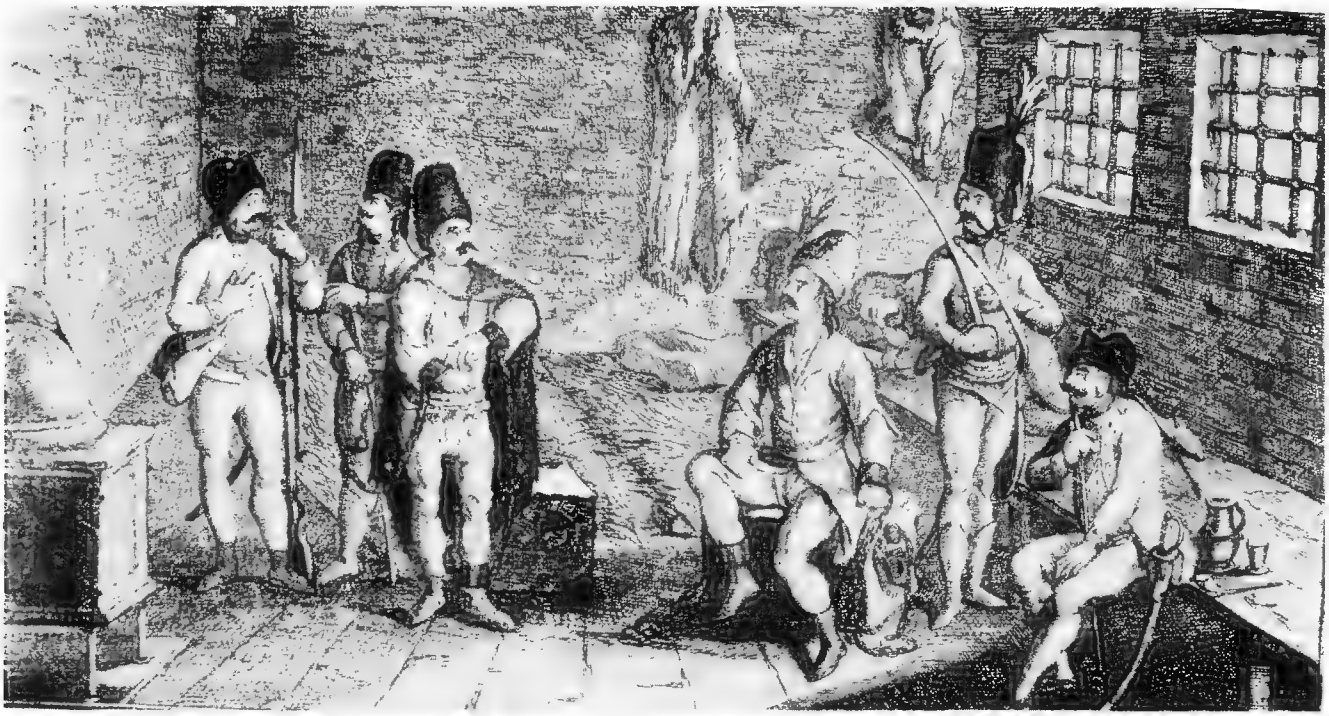

1. Uradalmi vágóhid Tatán. A mészárszéktartás is földesúri előjog volt

2. A pozsonyi rézműves-céh igazolása egy céhlegény munkában töltött idejéről

Wir N. N. Orth- und andere Meister des ehrsamen Handwerks deren bürgerl. Kupferschmiedmeistern in der königl. freyen Krönungs-Stadt Preßburg, beschainigen hiemit, das gegenwärtiger Kupferschmiedgesell, Namens von gebürtig, so Jahr alt, und von Statur, auch Haaren, bey uns allhier Jahr, Wochen, in Arbeit gestanden ist, und sich solcher Zeit über treu, fleißig, still, friedsam, und ehrlich, wie es einem redlichen Handwerks-Gesellen gebühret, verhalten hat: welches wir also attestiren, und deßhalben unsere sämmentliche Mr. Meister dessen Gesellen aller Orten nach Handwerks-Gebrauch überall zu fördern, dienstfreundlichst ersuchen wollen. Urkund dessen haben wir unser gewöhnliches Handwerks-Insiegel und Namens-Unterschrift beyfügen wollen. Gegeben Preßburg, den des Jahres.

3–4. Kályha és díszedény a holicsi fajansz-manufaktúrából

5. Pétervárad mellett rabokat is igénybe vettek terhes dunai hajók vontatására ár ellenében

6. Lenvászon háziszőttest áruló paraszt

7. Postakocsin használt pénztárláda

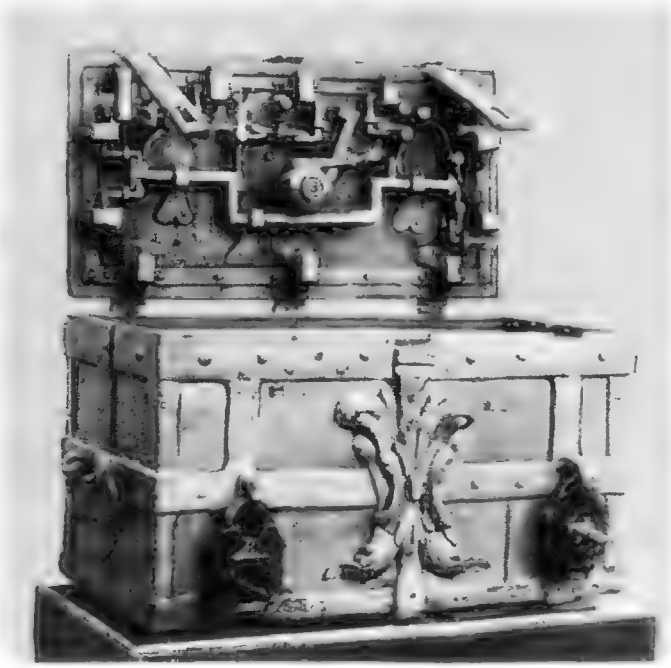

Manufaktúrák és a gépesítés hazai úttörői

1. A gácsi posztómanufaktúra címkéje

2. Az óbudai selyemgombolyító

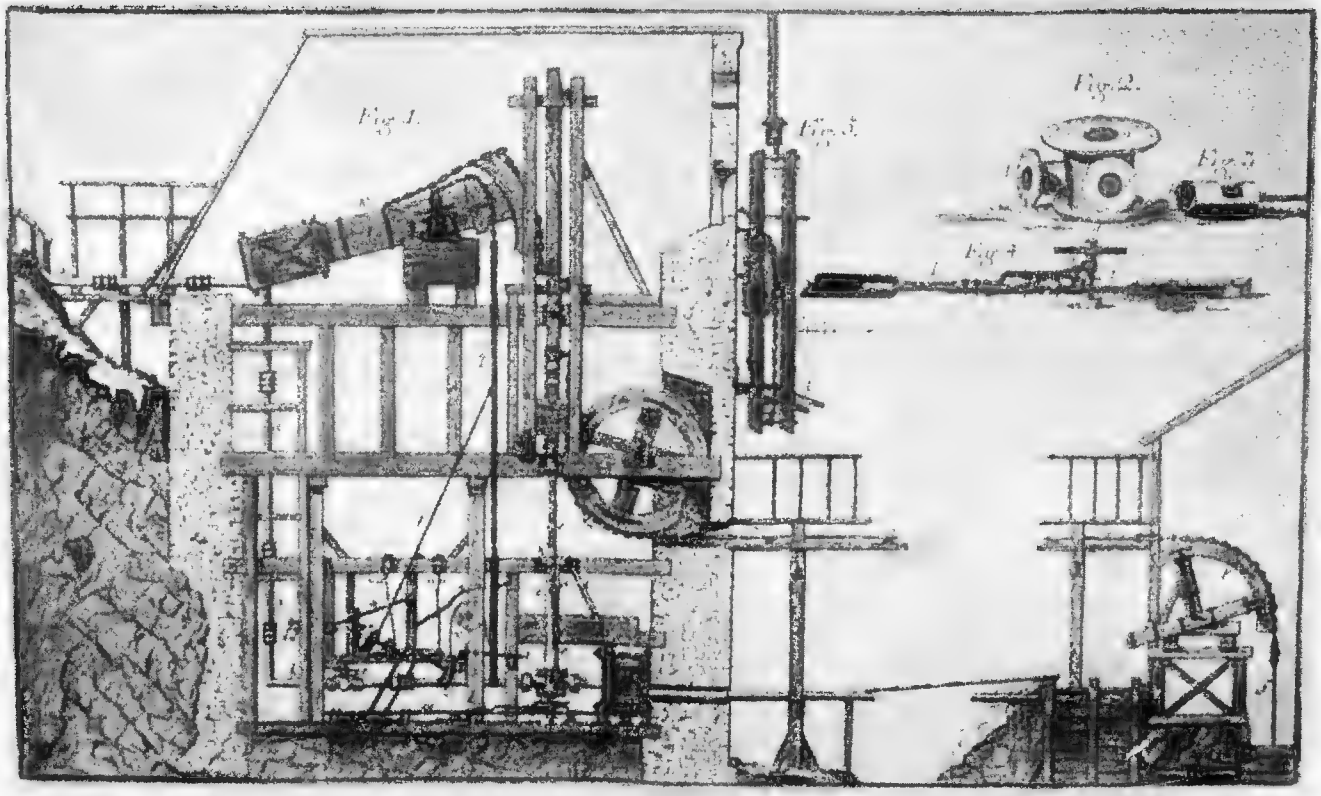

3. Hell József Károly bányagépe

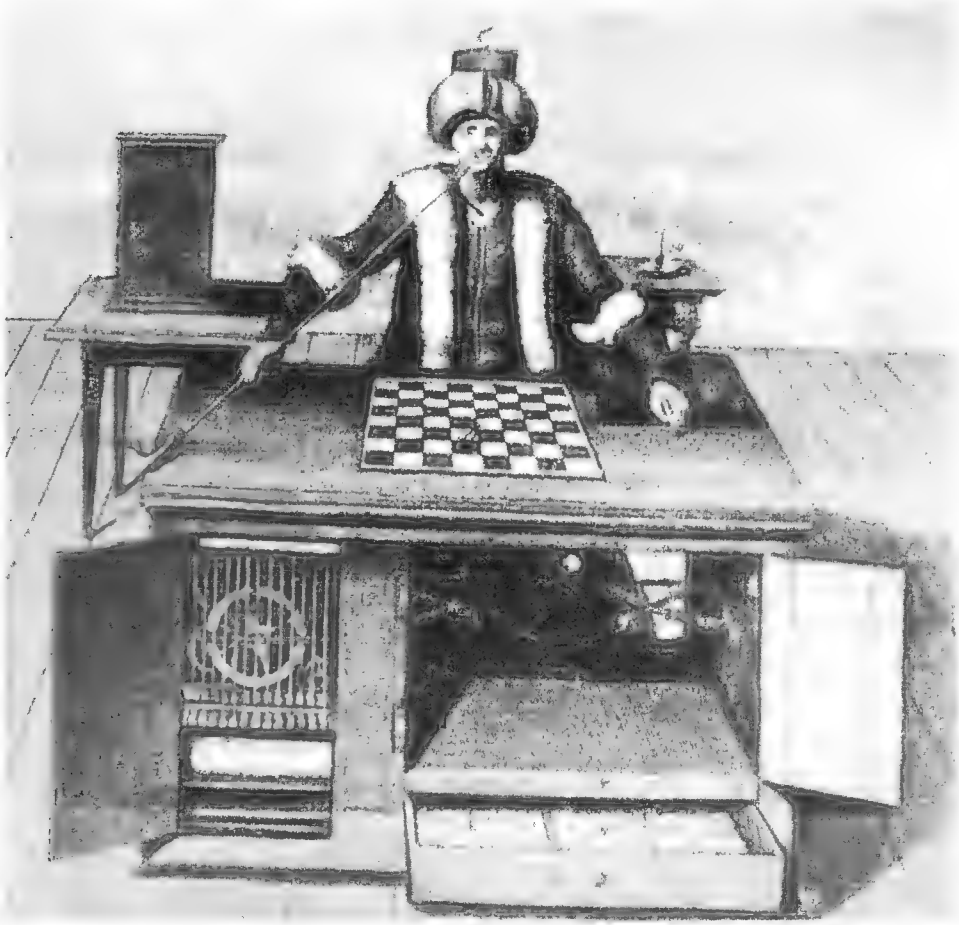

4. Kempelen Farkas sakkozógépe. A nagy tehetségű feltaláló az elmaradott viszonyok közt alig járulhatott hozzá az ipar fejlődéséhez

Polgárság és városfejlődés

1. Uradalmi tisztségviselők lakóházai Tatán

2. Nagykanizsai zsidó polgárok temetési menete a XVIII. század második felében

3. Komárom, a magyarországi Duna-szakasz legfontosabb kereskedelmi gócpontja a XVIII. század derekán

4. Építész és kőműves mesterek Maulbertsch sümegi templomi freskóján

5. Buda és a falak közt szorongó Pest

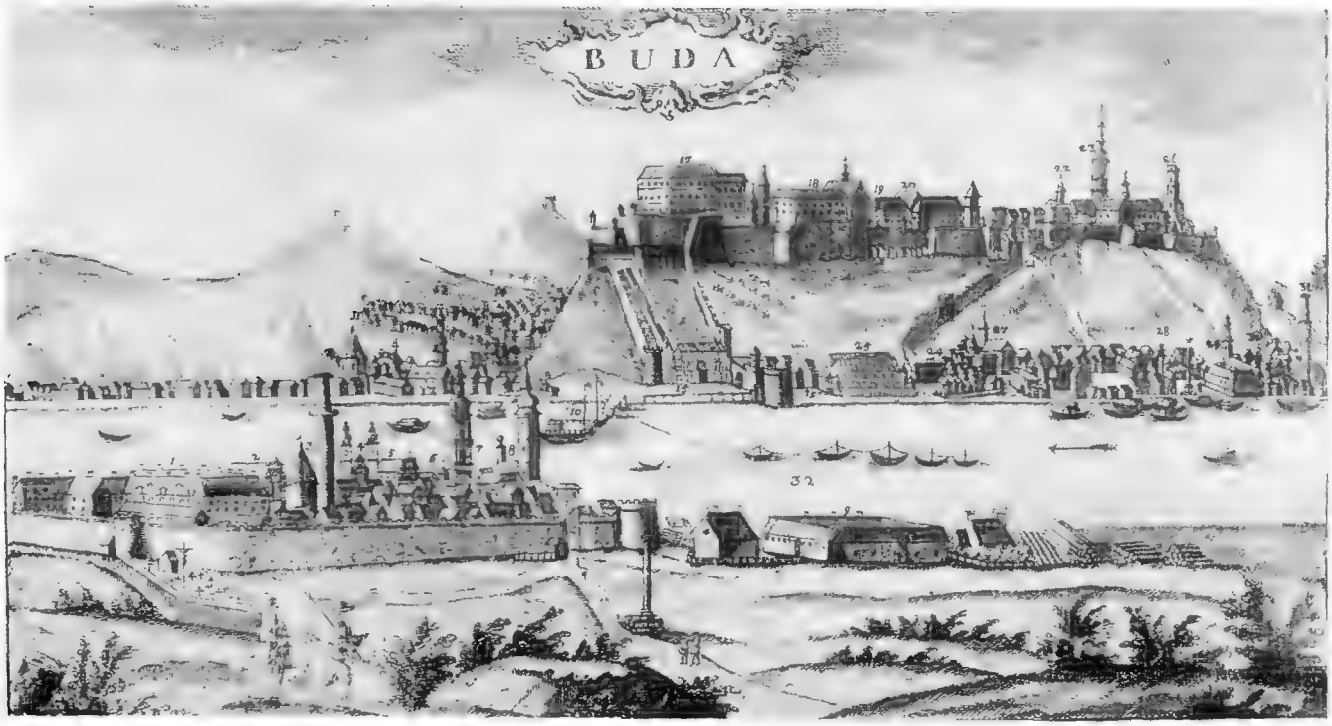

1. Úri társaság a XVIII. század elején

Nemesi világ

2. Birtokos nemesek és tisztségviselők Maulbertsch sümegi templomi freskóján

3. Magyar testőr egy bécsi italmérésben

4. Testőrfigura óraszerkezettel

5. Részlet az eszterházai (ma fertődi) Esterházy-kastély terméből

6. Haydn *A véletlen találkozás* című operáját vezényli az Esterházy-kastély színháztermében 1775-ben

1. A nagytétényi Rudnyánszky-kastély

2. Migazzi Kristóf püspök váci díszkapuja; építette Isidore Canevale

3. Az egri megyeháza kovácsoltvas díszkapuja. Fassola Henrik remekműve

4. A tatai Kálvária

5. A tatai Esterházy-kastély; építette Fellner Jakab

Világi és egyházi építkezések

6. A pesti Központi Papnevelde folyosója

7. A zirci apátsági templom főoltára

8. Mád zsidó templomának szentélye

1. Bél Mátyás, a XVIII. század kiemelkedő tudósa

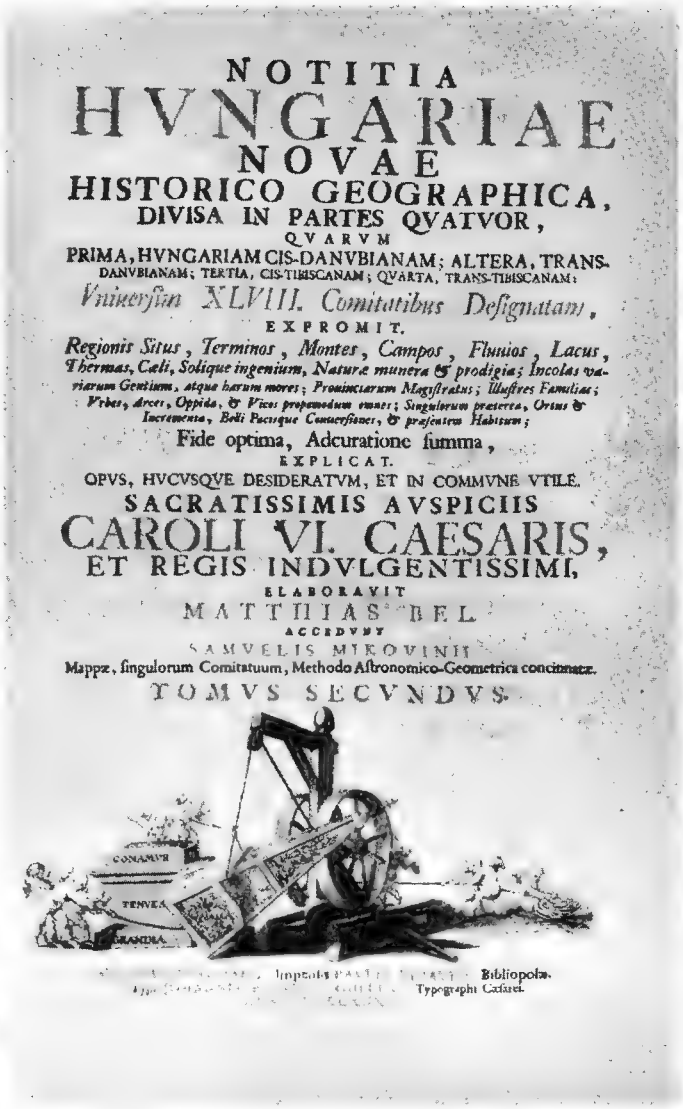
NOTITIA
HVNGARIAE
NOVAE
HISTORICO GEOGRAPHICA,
DIVISA IN PARTES QVATVOR,
QVARVM
PRIMA, HVNGARIAM CIS-DANVBIANAM; ALTERA, TRANS-DANVBIANAM; TERTIA, CIS-TIBISCANAM; QVARTA, TRANS-TIBISCANAM:
Vniuerſim XLVIII. Comitatibus Deſignatam,
EXPROMIT.
Regionis Situs, Terminos, Montes, Campos, Fluuios, Lacus, Thermas, Cœli, Solique ingenium, Naturæ munera & prodigia; Incolas variarum Gentium, atque harum mores; Prouinciarum Magiſtratus; Illuſtres Familias; Vrbes, Arces, Oppida, & Vicos propemodum omnes; Singulorum preterea, Ortus & Incrementa, Bella Pacisque Conuerſiones, & præſentem Habitum;
Fide optima, Adcuratione ſumma,
EXPLICAT.
OPVS, HVCVSQVE DESIDERATVM, ET IN COMMVNE VTILE.
SACRATISSIMIS AVSPICIIS
CAROLI VI. CAESARIS,
ET REGIS INDVLGENTISSIMI,
ELABORAVIT
MATTHIAS BEL
ACCEDVNT
SAMVELIS MIKOVINII
Mappæ, ſingulorum Comitatuum, Methodo Aſtronomico-Geometrica concinnatæ.
TOMVS SECVNDVS.
CONAMUR
TENUES
GRANDIA
Bibliopolæ.
Typographi Cæſarei.

2. Bél Mátyás főművének egyik címlapja 1736-ból

3. A legendás hírű Hatvani István, a természettudományos kísérletezés hazai úttörője

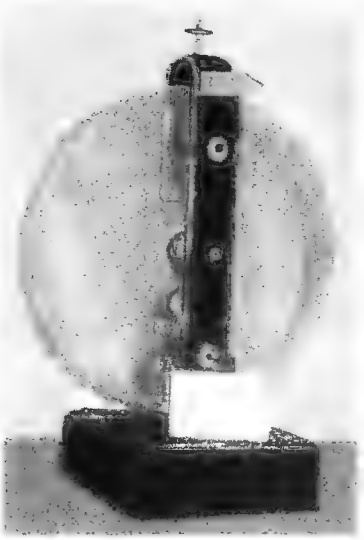

4. Hatvani professzor egyik kísérleti műszere

5. A történettudomány allegorikus ábrázolása a péceli Ráday-kastély könyvtártermének freskóján

6. Az egri líceum könyvtárterme

BABA
MESTERSÉGRE
TANITÓ
KÖNYV.

Mellyet
KRANTZ HENRIK NÉPOMUK JÁNOS,
AA. LL. és MED. DOCT.
MEDICINÆ és *BABA PROFESSOR*,
FELSÉGES TSÁSZÁRI és APOSTOLI
KIRÁLYNÉ ASZSZONYUNK
TANATSOSA,
A' Leopoldino-Josephina Académiának
Nat. Curios. Adjunctussa, és a' Florentziai
Botan. Societásnak Társa itt a' Bétsi
Universitásban NÉMET Nyelven
a' Köz-Jónak haszná.

Mostan pedig MAGYAR Nyelvre fordított
WESZPRÉMI ISTVÁN
MED. DOCT

DEBRETZENBEN,
Nyomt: MARCITAI ISTVÁN által,
CIↃ IↃCC LXVI. Esztend.

7. Az első, magyar fordításban 1766-ban megjelent szülészeti könyv címlapja

8. Az első magyar gyermekgyógyászati szakkönyv címlapja

KIS GYERMEKEK
ISPUTALJA.

MELLYBEN
Külömbféle Nevezetessebb Nyavalyái, és külső Hibái a' kis Gyermekeknek, 's ezek erántlehető orvoslásnak módgyai hűségesen meg-iratnak.

CSAPO JOSEF
Medicinæ Doctor, és Nemes Szabad
Királyi DEBRECZEN Városának
Physikusa által

N. KÁROLYBAN,
Sz. N. PAP ISTVÁN Typograph. által
1771 Esztendőben.

A közműveltség terjedése

RATIO EDUCATIONIS TOTIUSQUE REI LITERARIÆ PER REGNUM HUNGARIAE ET PROVINCIAS EIDEM ADNEXAS.

TOMUS I.

VINDOBONÆ, TYPIS JOAN. THOM. NOB. DE TRATTNERN, SAC. CÆS. REG. MAJ. TYPOGR. ET BIBL. MDCCLXXVII.

1. Mária Terézia 1777-ben kiadott rendelete a felvilágosodásnak már némileg utat engedve szabályozta a közoktatást

2. Szatsvay Sándor hírlapja a felvilágosodás eszméinek egyik terjesztője

Indúlt Szeredán

BÉTSBOL.

3. Jan. 1787.

„Tól fel-nyissátok a' szemeiteket! egy Europának szemfedél alatt lévő ábrázattyát vigyázó Párisi Prézident így kiálta-fel a' napokban. Egész Europa mérőserpenyőben vétetett, és ennek kulso Kormánnya az a' *perpetuum-mobile*, melynek mostani alattombanvaló mozgásának valamikori meg-állása mindeneknek hírt fog adni. — Megint egy bizonyos Ország szeréléjéről beszéllenek, melyben tsak Frantzia Ország mondatik ellenkezni, és az elöre mindent látni kívánók ezt teszik főbb okának, hogy a' Nagy Britanniai Udvarnak szövettséget kotni el-tökéllet igyekezete; de e' mind semmi: mert Német országban azt tökélletesen hiszik, a' mit Párisban lehe-

tet-

3. A felvilágosodás irodalmi vezéralakjának, Bessenyei Györgynek egyik munkája

A HOLMI.

Béts 1779.

Preßburger Zeitung,

Erstes Stück.

Sonnabend, den 14. Julii 1764.

Madrid, den 10ten Junii.

Seit einiger Zeit ist der Ab- und Zulauf der Couriers zwischen unserm, und dem Hofe zu Versailles sehr stark, und ihre Depechen ziehen öftere und lange Berathschlagungen nach sich. Die Ursachen, die dazu Gelegenheit geben, lassen sich noch nicht errathen, dennoch glaubt man, daß das genaue Einverständniß welches zwischen Portugall, und England herrschet dazu einige Gelegenheit gebe.

London, den 23. Junii.

Das neulich ausgebreitete Gerüchte, als ob zwischen dem Französischen, und Engländischen Hofe, verschiedene Schwürigkeiten sich hervorthäten, ist ohne allem Grunde. Der Französische Ambassadeur Herr Graf von Guerchy stehet bey unserm Hofe in besonderem Ansehen, und wird zu allen feyerlichen Begebenheiten gezogen. Die in allen Zeitungen gemeldte Abreise dieses Ministers ist auch nicht gegründet, und er wird sich noch einige Zeit hier aufhalten, nach seiner Abreise aber, wird der Oberste [illegible] die Angelegenheiten seines Hofes besorgen.

Neapel, den 15. Junii.

Nachdem noch in der letzten Woche des May [illegible] Tomoli Getreid, sowohl aus Frankreich, als andern Reichen allhier angelanget, so ist nun die Hofnung allgemein, daß endlich die Klagen über den Mangel vollkommen aufhören werden. Hingegen siehet man noch nicht voraus, wie bald die Krankheiten, welche letztgedachtermassen durch die Hungersnoth veranlasset worden, ihr Ende nehmen werden. Dieselbe reisset noch eine Menge Personen dahin, und was das übelste ist, so getrauet sich fast niemand den Kranken beyzuspringen, weil viele derjenigen, welche solches bisher gethan, von denselben selbst angegriffen, und ihr Mitleid und ihren Beystand mit ihrer eigenen Haut bezahlen müssen.

Dem

4. Az 1764-ben megindult német nyelvű pozsonyi lap tette először lehetővé a világesemények rendszeres nyomon követését

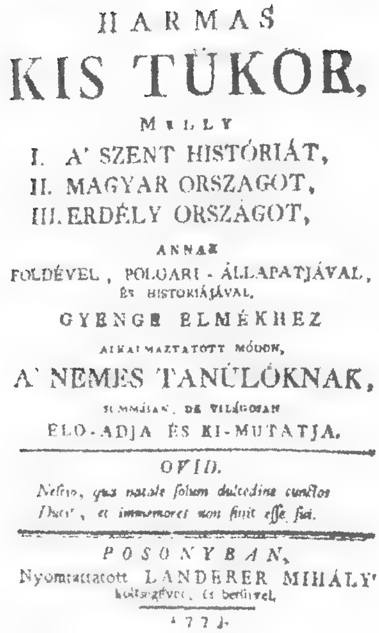

HARMAS KIS TÜKOR, MELLY I. A' SZENT HISTÓRIÁT, II. MAGYAR ORSZÁGOT, III. ERDÉLY ORSZÁGOT, ANNAK FÖLDÉVEL, POLGÁRI-ÁLLAPATJÁVAL, ÉS HISTÓRIÁJÁVAL, GYENGE ELMÉKHEZ ALKALMAZTATOTT MÓDON, A' NEMES TANÚLÓKNAK, SUMMÁSAN, DE VILÁGOSAN ELŐ-ADJA ÉS KI-MUTATJA.

OVID.

Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos Ducit, et immemores non finit esse sui.

POSONYBAN, Nyomtattatott LANDERER MIHÁLY' költségével, és betűivel. 1771.

5. Losontzi István hetvennél több kiadást megért tankönyve, amelyből három nemzedék tanulta az elemi ismereteket

6. A Batsányi János által szerkesztett első magyar nyelvű folyóirat borítólapja

MAGYAR MUSEUM.

ELSŐ KÖTET.

1788. és 1789. ESZTENDŐBEN.

1601

PESTEN, TRATTNER MÁTYÁS' BETŰIVEL.

7. A Budára helyezett egyetem megnyitóünnepsége

8. Mitterpacher Lajos egyetemi tanár, az agrártudományok oktatásának megalapozója

9. A Bölcsészettudományi Kar pecsétjének rajza

1. II. József, akit már anyja életében, 1765-ben német-római császárrá választottak, morvaországi körútja során maga állt az eke szarva mögé, hogy jelképesen könnyítsen a paraszt sorsán

A felvilágosult abszolutizmus

2. II. Józsefet népszerűsítő allegória; Mária Terézia a mennyből egyetértéssel figyeli fia reformtevékenységét

3. A nem katolikusok vallásgyakorlatának nagyobb szabadságot biztosító türelmi rendelet kibocsátása alkalmából vert emlékérem

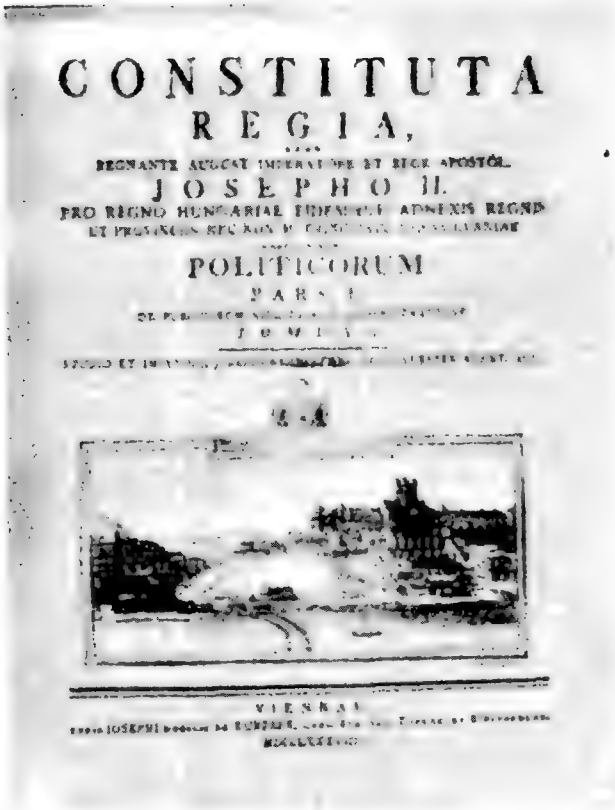
CONSTITUTA
REGIA,
JOSEPHO II.
POLITICORUM
PARS I
VIENNAE

4. II. József Magyarországra és Erdélyre vonatkozó rendeleteinek 1788-ban kiadott gyűjteménye. Az uralkodó felvilágosult rendelkezéseit, köztük a jobbágyok szabad költözésének biztosítását gazdasági és politikai beolvasztó intézkedésekkel, németesítéssel párosította

5. 1782-ben VI. Pius pápa felkeresi II. Józsefet Bécsben, hogy egyházpolitikai reformjainak mérséklésére bírja

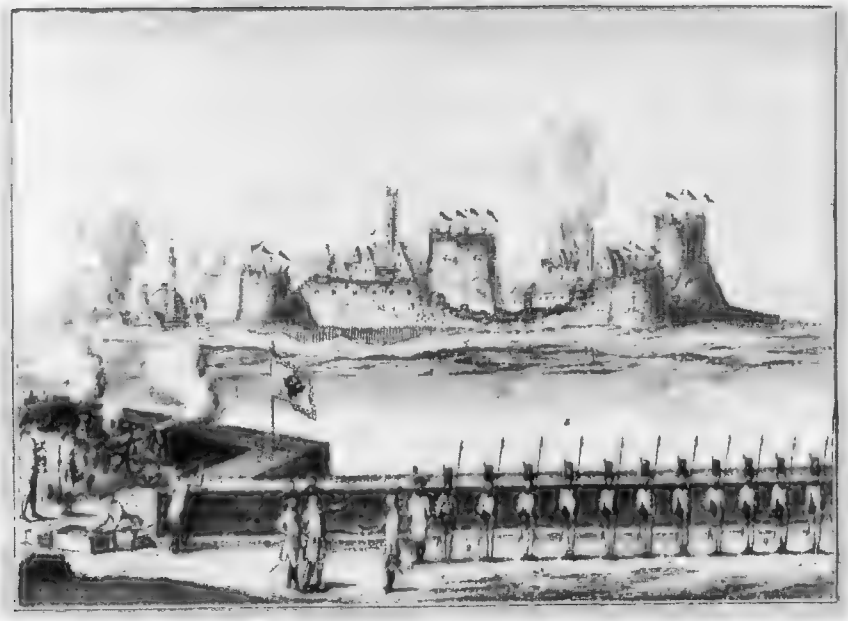

1. A török kézen levő Gradiska ostroma

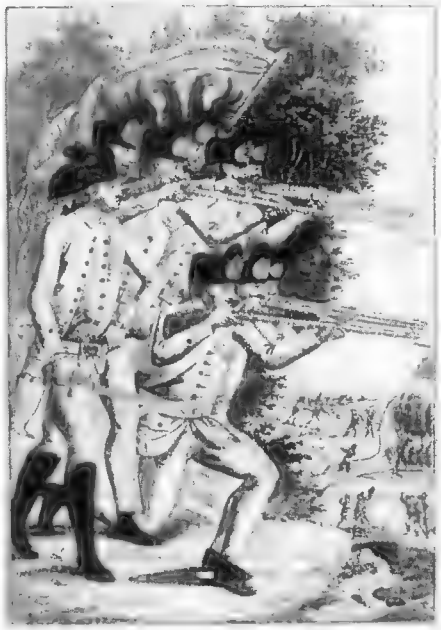

2. A magyar Gyulai-regiment a török háborúban

3. Az 1787 végén a cári hatalommal szövetségben megindított, óriási anyag- és emberveszteséggel folyó hadműveletek irányítására 1789-ben II. József is a harctérre érkezett

4. A harctéren súlyosan megbetegedett uralkodó, akinek a rendszerét egyfelől a polgári forradalom útjára lépő belga nemzeti mozgalom, másfelől a magyar és a cseh rendi ellenállás ostromolta, búcsút vesz híveitől

A török háború és II. József kísérletének bukása

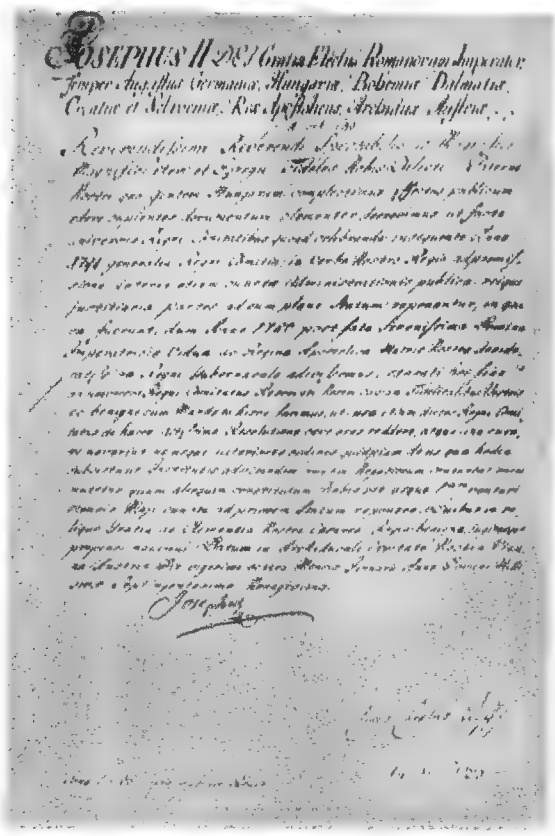

5. II. József halálos ágyán kiadott rendelete, amellyel a szabad vallásgyakorlatot biztosító és a jobbágyok sorsán könnyítő rendelkezései kivételével minden intézkedését hatálytalanította

VIII. A feudalizmus válsága és a reformmozgalom kibontakozása (1790–1848)

A konzervatív erők túlsúlyra jutása (324–329. old.)

A kései feudalizmus gazdasági-társadalmi szerkezete és ellentmondásai (330–345. old.)

A kulturális élet megújhodása (346–349. old.)

A reformkor politikai küzdelmei (350–357. old.)

A feudalizmus végső korszakát felidéző képsorozatunk legelső, 1790-ben még a rézmetszés hagyományos technikájával készített darabján a rendi alkotmányos jogok védelmére nyeregbe szállt, kiváltságaikat féltő nemesek bandériuma látható. Az utolsó táblán viszont annak a kiadványnak a címlapja található, amely a polgári alkotmányos nemzetállam megteremtését célul tűző reformmozgalom 1847-ben összegezett programját adta közre. S mellette az antifeudális küzdelem több kiemelkedő személyiségének litografált, sőt egyiküknek már fényképészeti eljárással készült arcképe is. Alig fél évszázad alatt nagyot fordult a világ Magyarországon. Mutatja ezt a képekben tükröződő tartalom átalakulása mellett az a változás is, ami a múló idő megörökítésének módjában, technikájában jelentkezett.

1790-ben, II. József rendszerének összeomlása után bontakozott ki teljes erővel a nemesi-nemzeti mozgalom. Ebben a feudális kiváltságok biztosításának vágya s a visszahatás a jozefinista kormányzat felvilágosult, de németesítő és beolvasztó kísérletére, egybefonódott a rendi alkotmányos berendezkedés megújításának, nemesi-nemzeti önkormányzattá alakításának törekvésével. A nemesi mozgalom vezetői azt remélték, hogy az európai változások, a francia abszolutizmust felszámoló forradalom, a belga földön, a távoli Habsburg-tartományban II. József idején kibontakozott rendi ellenállás függetlenségre törő polgári forradalommá növekedése és a porosz hatalom háborús készülődése meghátrálásra kényszerítik a bécsi udvart. Reményeikben azonban csalódniok kellett. A Habsburg-hatalom és a porosz király megbékélt egymással, mintegy előzményeként a Franciaország elleni szövetségüknek, a francia forradalom pedig radikalizálódott, mind egyértelműbbé téve a magyar nemesség többsége számára oly riasztó antifeudális jellegét. A nemesi mozgalom elhárította azoknak a tanácsát, akik társadalmi reformjavaslatokkal társították a nemzeti követeléseket. Legérettebb közülük a polgári értelmiség köréből kiemelkedett Hajnóczy József javaslata volt. Hajnóczy, akinek arcmását nem ismerjük, arra figyelmeztette a nemességet, hogy csak akkor lesz képes az alkotmányos államberendezkedés megteremtésére és biztosítására egy esetleges új abszolutista kísérlet ellenében, ha támaszkodik a nem nemesek millióira is. Erre a támaszra pedig csak akkor találhat rá a nemesség, ha megindul a feudális kiváltságok felszámolásának útján. A nemesség nagy többsége azonban éppenséggel a feudális pozíciók erősítésére törekedett. Figyelembe véve az európai változásokat, tapasztalva a hazai társadalmi feszültség fokozódását, a parasztság nyugtalanságát és az együttélő népek nemzeti törekvéseinek éledését, követelései nagy részét feladva, vagy hosszú időre félretett „bizottsági munkálatok" lapjaira róva, megbékéltek a konzervatívvá merevedő Habsburg-hatalommal. Legfőbb eredményüknek az 1791-ben végetért országgyűlés 10. törvénycikkét tekintették. Ez Magyarországot „szabad", „független", „semmilyen más országnak vagy népnek alá nem vetett" országgá nyilvánította, amely „saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok szabályai szerint kormányzandó". A törvénybe foglalt szép szavak gyakorlati érvényesítését azonban nem tudták biztosítani.

Igaz, az országgyűlés után is sokan ítélték el, különösen az értelmiség soraiból,

a francia forradalom ellen 1792-ben háborút indító Habsburg-hatalom politikáját, a magyar önrendelkezési törekvések visszaszorítását, az udvarhű arisztokraták és a nemesi-nemzeti mozgalom számos meghunyászkodó vezetőjének magatartását. Közülük kerültek ki a magyar jakobinus mozgalom megszervezői, akik sokat értékesítettek Hajnóczy elgondolásaiból. Magyarországot ki akarták szakítani a Habsburg-birodalomból, és olyan föderatív szerkezetű köztársasággá alakítani, amelynek a keretei közt minden nemzetiséget területi önkormányzat illet. A jobbágyszisztémát bérlőrendszerrel kívánták felcserélni, és politikai jogokban részesíteni a nem nemeseket is. A forradalom továbbfejlesztése során a feudális viszonyok maradéktalan felszámolására, a polgári átalakulás teljessé tételére készültek. Rövid szervezkedés után, 1794 nyarán a mozgalom valamennyi vezetőjét és számos tagját letartóztatták. Noha tervezgetésen túl mit sem tudtak rájuk bizonyítani, a hatalom könyörtelen volt. 1795-ben a szervezkedést irányító, de meglehetősen ellentmondásos szerepet játszó Martinovics Ignác volt ferences szerzetes mellett még heten – köztük Hajnóczy József – haltak mártírhalált, „Vérmezővé" avatva a budai kaszáló rétet. Az értelmiség színe-virága Verseghy Ferenccel, Szentjóbi-Szabó Lászlóval, Kazinczy Ferenccel az élén börtönbe került, mert – az utóbbi szavai szerint – „példa kellett, hogy rettegjen az ország".

A Habsburg-hatalom 1792-ben indította meg a francia forradalom, majd a francia császárság ellen némi megszakítással – közel negyedszázadon át vívott küzdelemsorozatot. A feudális érdekeit féltő nemesség képviselői némi alkudozás árán, de mindig késznek bizonyultak arra, hogy megadják a bécsi udvar által követelt hadisegélyt. Roppant anyagi áldozatok mellett sok százezer magyarországi katona vére, életereje pazarlódott el a császári trónus és a feudális rend védelmében. Hiába kívánta „a kedves haza békességét", s búcsúztatta a „trombita-dobszót" Csokonai már 1797-ben, 1815-ig újra meg újra felrivallt a hadikürt. Napóleon leverése, az Európa új rendjét a konzervatív hatalmak érdekei szerint kialakító bécsi kongresszus után nemcsak a háború rokkantjai, kárvallottai, hanem a magyar nemesség többsége is kijátszottnak érezte magát.

Magyarország gazdasági, társadalmi viszonyaiban jelentős változásokra került sor a francia háborúk időszakában. Az európai munkamegosztás fejlődése mellett a mindinkább szervezett utánpótlásra támaszkodó hadviselés roppant termény- és nyersanyagigénye, meg az európai kikötők elzárásának következményeként a keletről Magyarországon át vezető kereskedelmi utak forgalmának felélénkülése tartós konjunktúrát teremtett. A mezőgazdaságban termelt felesleg könnyen és viszonylag jó áron talált vevőre. A megnövekedett jövedelem fokozta a jórészt Bécsben élő nagybirtokos arisztokrácia pazarló kedvét, alig néhányukat ösztönözve gazdaságfejlesztő beruházásokra. Újonnan épített kúriák sokasága, a berendezés, a ruházkodás, az életmód igényesebbé válása mutatta, hogy a birtokos nemesség számottevő része élni is tudott a konjunktúra teremtette lehetőségekkel. A fokozott teherviselésre kötelezett jobbágyparasztság egy része is be tudott kapcsolódni az áruként értékesíthető felesleg termelésébe. A javuló életszínvonal megszépítette, megszínesítette mind a magyar, mind

a többségében más nemzetiségű parasztság viseletét, ha nem is olyan mértékben, mint azt az egykorú rajzoló stilizált képei mutatják. A konjunktúra időszakában több iparágban fokozódott a céhek, és átmenetileg fellendült néhány manufaktúra termelése is. A földszerzéstől, céhbe lépéstől eltiltott zsidóság egy része számottevő haszonra talált a gyűjtőkereskedelem, a nyersterményforgalom addig kevés jövedelmet adó s ezért tőle sem irigyelt területén. A konjunktúra idején fokozódott az igény a munkáskézre is. A céhlegények lassú keresetnövekedése mellett a korábbinál több bér, valamivel biztosabb kenyér jutott a gyarapodó számú alkalmi, tanulatlan munkásnak, napszámosnak is.

Az 1810-es évek derekán vége szakadt a nagy konjunktúrának. A visszaesés időszakában felszínre tört, amit a gazdasági fellendülés csak elfedett, de ugyanakkor elmélyített: a feudalizmus válsága. Minden korábbinál inkább éppen az 1810-es, 1820-as évek dekonjunktúrája tanúsította, hogy a földesúri törekvés az árutermelés fokozására, minőségének a javítására végül is megakad a továbbfejlődésre képtelenné vált jobbágyrendszeren, s kiváltja a robotmunkára, ingyen szolgáltatásra kötelezett parasztság erőszakkal, botoztatással is csak ideig-óráig leküzdhető ellenállását. Megmutatkozott a feudális rendszer avultsága más területeken is. Az értékesítési válság, az üzletmenet pangása fokozta a céhmesterek és a kiváltsággal bíró kereskedők törekvését versenytársaik visszaszorítására. Akadályozták a céhlegények mesterré válását, a céhen kívüli iparosok tevékenységét, a monopolhelyzetüket sértő áralakulást, a szabad kereskedelmi forgalmat. A nemesség adómentessége folytán kevésnek is bizonyult, a feudális közigazgatás visszásságai folytán jórészt el is pocsékolódott az ármentesítésre, a közlekedés korszerűsítésére fordítható pénz. S ha mindezeknek a felismerését akadályozta is a nemesség nagy részének ragaszkodása saját kiváltságaihoz, az – amivel a bécsi kormányzatot okolhatta helyzete megromlásában – nagyon világosan kirajzolódott, sőt felfokozódott tudatában. A háború idején elhatalmasodott inflációt a Habsburg-hatalom a pénz kétszeri leértékelésével orvosolta, eret vágva az árutermelés hasznának egy részét a ládafiába halmozó birtokoson, hitelt nyújtó polgáron. A 18. század derekán bevezetett gazdaságpolitika, amely kiviteli tilalmak és megkülönböztető vámok révén kirívó kedvezéseket biztosított Magyarország rovására a birodalom másik fele számára, különösen sérelmesnek tűnt a kedvezőtlenre fordult értékesítési viszonyok közepette. S ehhez járult a nemesség tudatában felújult számos régi és az azokat még tetéző új politikai „sérelem".

Az udvar pénzügyi intézkedéseivel elégedetlen magyar országgyűlést I. Ferenc 1812-ben önkényesen feloszlatta. Ezt követően az uralkodó és nagy hatalmú minisztere, Metternich herceg olyan önkényuralmat kívánt megvalósítani „a magyar korona országaiban" (az egykorú Magyarországon kívül Erdélyt és Horvátországot értették ide), mint a birodalom másik, „osztrák császárságként" birtokolt felében. Az 1820-as évek elején a nemesi elégedetlenség megyei ellenállásba torkollott. A nemesi megyék sora tagadta meg a törvénytelenül, országgyűlési beleegyezés nélkül elrendelt újoncozást és a tetemesen megemelt adó szedését. A nemesség túlnyomó részét azonban még elsősorban a kiváltságőrző szándék hevítette a megyei ellenállás meghirdetésekor. Kölcsey Ferenc 1823-ban

írt *Hymnus*a viszont azt példázza, hogy a legjobbak tudatában, a hajdani dicsőség felidézése már egybefonódott a nemzeti önbírálattal. Azzal az igénnyel, hogy tisztító számvetés útján kell felkészülni a szebb jövőt érdemlő „magyar nép" sóvárogva várt sorsfordulatára.

Az 1825/27. évi országgyűlésen még a rendi alkotmányos jogok, a nemesi kiváltságok biztosításának a szándéka uralkodott. De az előrelépés biztató jeleként talált pártolásra a nemzeti nyelv ápolásának és vele a nemzeti kultúra megújításának ügye. Gr. Széchenyi István, majd hozzá csatlakozva sokan mások felajánlása lehetővé tette a Tudományos Akadémia megalapítását.

Az országgyűlés határozata alapján elrendelt nagy országos adóösszeírás a lebonyolításában segédkező fiatal nemesek százaival ismertette meg a valóságos társadalmi viszonyokat. Országosan is hasonló kép tárult az összeírók elé, mint amilyent a „conscriptio" általunk közölt egyik ceglédi lapja idéz fel: a parasztság soraiban már több volt a beltelekre szorult, legfeljebb kicsiny szőlővel, némi közlegelőn tartott jószággal bíró „házas zsellér" és a rendszeres bérmunka lehetősége híján tengődő nincstelen „házatlan zsellér", mint a beltelke mellett szántóföldde, réttel és az állattartás lehetőségét biztosító határhasználati jogokkal bíró „telkes" jobbágygazda. De azt is felismerték egyre többen a nemesség fiatal nemzedékéből, hogy ezt a jobbágyparasztságot, a polgárság mellett a növekvő közterhek egyedüli viselőjét, mélységesen elkeserítette földesurainak a dekonjunktúra következményeinek áthárításában mutatott kíméletlensége.

Ugyancsak az országgyűlés határozata alapján bizottságok vizsgálták felül a szükségesnek ítélt teendőkről még az 1790-es években kidolgozott javaslatok poros fóliánsait. Noha az új bizottságok határozatai is elmaradtak a kor követelményeitől, a viták során már a polgári átalakulás útját egyengető indítványok is elhangzottak. A változtatás szükségességének felismerése már sokfelé jelentkezett, ha formátlanul is, az átalakulás számos követelményét fogalmazták meg, ha következetlenül is, amikor Széchenyi *Hitel*ének megjelenése nyomán és gondolataitól ösztönözve megkezdődött a tényleges küzdelem az adott helyzet tarthatatlanságának elismertetéséért, az átalakulás programjának kidolgozásáért.

A reformmozgalom zászlóbontójának, Széchenyinek 1830-ban kiadott korszakos jelentőségű főműve, majd a benne kifejtetteket továbbfűző *Világ* és *Stádium* annak a megértetésére törekedett, hogy a birtokosság érdekében álló fejlődés alapkövetelménye: a kiváltságokon alapuló intézmények és törvények reformja. A birtokos csak akkor fog a gazdasága fejlesztéséhez szükséges kölcsönhöz jutni – fejtegette –, ha a hitelezőt biztosítják, hogy nemfizetés esetén követelését behajthatja adósán. Ez azonban csak akkor történhet meg, ha megvalósul a törvény előtti egyenlőség, sőt a nem nemes is szerezhet birtokot. Mindez maga után vonja, hogy a jobbágy, ha meg tud egyezni a váltságösszegben földesurával, szabadulhasson meg egyszer s mindenkorra feudális terheitől. Szabad iparűzés, szabad áralakulás, az áruforgalom fellendítése, ennek érdekében a közlekedés megjavítása, ami a kiváltságos nemesség tehervállalása nélkül nem lehetséges, mind az előrelépés nélkülözhetetlen követelményeként jelentkezett Széchenyi előadásában.

Elgondolásai felkarolását Széchenyi mindenekelőtt a hozzá hasonló nagybirtokos arisztokratáktól remélte, érdeküknek tekintve gazdálkodásuk korszerűsítését s az elnyomott milliók forradalmasodásának megelőzését reformok útján. Indokolt megvetéssel tekintett a rendi ellenzék hagyományos „sérelmi" politikájára, amely a tétlen maradást azzal mentegette, hogy minden bajért az udvart, Magyarország kizsákmányolását okolta. Széchenyi, amikor a belső bajok belső orvoslására korlátozódott, nem kevéssé abban reménykedett, hogy reformprogramja a hazai nagybirtokosság mellett támogatásra talál a Habsburg-hatalomnál is. Azonban mindkét várakozásában csalódnia kellett. A nagybirtokos arisztokrácia többsége nem kívánta bizonytalan kimenetelűnek ítélt reformokkal kockáztatni előnyösnek tartott helyzetét, s haragja a békebontónak minősített Széchenyi ellen fordult. De nem kapta meg a remélt támogatást Bécstől sem. Az 1830-as évek elején, amikor Európát ismét francia forradalom és lengyel szabadságharc rázta meg, az udvar a birodalom régi rendjének a fenntartására törekedett. A reformok ügyét ténylegesen a válsággal küzdő birtokos nemesség egy része és a helyzet tarthatatlanságát felismerő, új utakat kereső köznemesi értelmiség karolta fel.

A liberális nemesi reformellenzék kialakulására nagy hatással volt az elkeseredett felvidéki jobbágyparasztság véres felkelése 1831-ben. Ha nem is számolta fel a „régi rend" maradi védelmezőinek táborát, növelte az ingadozók számát, és megerősítette azoknak az eltökéltségét, akik a reformokat a nemesség érdekében állóknak látták. A laza keretű, inkább áramlatot, mint pártot formáló reformellenzék az erdélyi br. Wesselényi Miklóst tekintette irányszabó politikusának. Wesselényi nagyrészt Széchenyiével megegyező reformprogramot hirdetett, ha egyben-másban messzebb is lépett nála. Nem tartotta elegendőnek, hogy beérjék az örökváltság jogi lehetőségének biztosításával, s a földesúrtól függjön, milyen feltételekkel, mekkora váltságösszegért egyezik bele jobbágya felszabadulásába. Wesselényi azt tartotta kívánatosnak, hogy az örökváltság feltételeit az országgyűlés maga határozza meg. Programja azonban legfőképpen abban különbözött Széchenyiétől, hogy egyidejűleg az ország függő helyzetén is változtatni kívánt. Wesselényi úgy ítélte meg, hogy a belső átalakulás sikere is csak akkor biztosított, ha a nemzet szabadon rendelkezik erőforrásaival. Az 1832/36. évi országgyűlés alsótábláján, ahol a köznemesség képviselői bírtak döntő szóval, Wesselényi korszerűsített közjogi-nemzeti követelésekkel egybekapcsolt reformprogramja s annak legfőbb hirdetői, Kölcsey Ferenc és Deák Ferenc mögött sorakozott fel a többség. Haladó szellemű javaslataik egész sorát az arisztokrácia politikai akaratát megtestesítő felsőtábla gáncsolta el, a legfontosabbat, a jobbágyok örökváltságának lehetővé tételét pedig maga a bécsi udvar vetette vissza. Közben vesztegetéssel, fenyegetéssel apasztották a reformtábort, konzervatív ellentámadással fokozták következetlen erőinek ingadozását. Így az első reformországgyűlés szerény eredménnyel ért véget. A jobbágyok terheit csak némileg csökkentették, jogvédelmüket kevéssé gyarapították, a gazdasági fejlődés útjában álló akadályokon alig ütöttek rést, s a nemzeti követelések közül csak a magyar nyelv jogainak bővítése terén történt érdemi előrelépés.

Az országgyűlés után a Habsburg-hatalom – nem kevéssé arra a titkos megállapodásra is támaszkodva, amit az orosz cárral kötött minden forradalmi és nemzeti felszabadulási törekvés elfojtására – hazai konzervatív támogatói segédletével erőszakos akciót indított a reformellenzék megtörésére. Perbe fogta és elítéltette Wesselényit, ha kegyelemképpen meg is engedte, hogy büntetésének nagy részét egy hazájától távoli üdülőhelyen tölthesse a megbetegedett politikus. Fogságba vetették a reformellenzéket lelkesen támogató joggyakornokot, az „országgyűlési ifjak" vezetőit. Börtönbe hurcolták, és kemény ítélettel sújtották azt a Kossuth Lajost, aki az *Országgyűlési Tudósítások* szétküldésével országos fórumot teremtett a reformországgyűlés küzdelmeinek, majd *Törvényhatósági Tudósítások* című kéziratos lapjával kapcsolatot hozott létre a megyékben egymástól elszigetelten működő ellenzéki csoportok között, szüntelenül élesztve a tiltakozást a kormányzat elnyomó politikája ellen.

A főbb reformkövetelések elbuktatása, az ellenzéki mozgalom szétzúzásának kísérlete nehéz helyzetbe hozta az átalakulás híveit. Kölcsey egy pillanatra sem adta fel a küzdelmet a perbe fogott ellenzékiekért, ha a „nemzethalál" víziójával viaskodott is utolsó nagy versében. Vörösmarty nemzeti fohásszá vált *Szózat*a a tanúságtevője annak, hogy a legjobbakban e nehéz időkben is ott élt az eltökéltség a felemelkedésért folyó harc minden veszélyének a vállalására. A kultúra munkásainak nagy szerepe volt abban, hogy a nemzeti önrendelkezés igénye mind erősebben telítődött a kiváltságok felszámolását, a polgári jogegyenlőséget hirdető liberális eszmékkel. Egyidejűleg mind termékenyítőbben hatottak nálunk is a tudomány nemzetközi fejlődésének az eredményei, s a vizsgálódás szabadsága, a kritika előítéletmentessége a szellemi élet alapkövetelményévé vált.

Az 1839/40-ben tartott országgyűlésen a nemzetközi bonyodalmaktól tartó Habsburg-hatalom némi engedményt tett. Adó- és újoncszedési kívánságainak teljesítése fejében elfogadta a Deák vezette reformellenzék alapköveteléseit, szabadon engedte a politikai foglyokat és törvényerőre emelt néhány, többnyire még Széchenyi által kezdeményezett reformjavaslatot. Az új törvények megteremtették a jobbágyok örökmegváltásának a lehetőségét a földesúr beleegyezése esetén, biztosították a polgári hitelező jogvédelmét, némileg megkönnyítették a céhen kívüli iparűzést.

A szabadlábra került politikai foglyok közül a legfontosabb szerep Kossuth Lajosra várt, akit méltán tekintettek a megrokkant Wesselényi követőjének. A kormányzat lapengedélyt adott számára azt remélve, hogy a fogság megtörte, és anyagi érdekei is arra ösztönzik majd, keresse a cenzúrázó hatalom jóakaratát. Nem így történt. A *Pesti Hírlap* Kossuth kezében a reformellenzék térnyerésének leghathatósabb eszköze lett. Nem volt az előítéletes maradiságnak, a nemzeti érdekeket sértő bécsi önkénynek, a hazai feudális kiváltságrendszernek olyan erőssége, amit Kossuth érintetlen hagyott volna. Erkölcsi felháborodást felidéző szenvedéllyel, részletekig hatoló logikus érveléssel, statisztikai adatokra építő józan számvetéssel bizonyította a fennálló viszonyok tarthatatlanságát. Minden korábbinál nagyobb hatást gyakorolva a politikai cselekvés lehetőségét gyakorlatilag kezében tartó nemességre fejtette ki Kossuth az „érdekegyesítés-

nek" az addiginál magasabb szintre emelt koncepcióját. Neki sikerült viszonylag a legszélesebb körrel megértetnie, hogy a nemzeti önrendelkezés és a gazdaságitársadalmi fejlődés követelményei szoros kölcsönhatásba kerültek egymással, így csak együttesen vívhatók ki és biztosíthatók; a siker pedig feltételezi a válsággal küzdő nemesek és a felszabadulásukért harcoló nem nemesek összefogását. – 1844-ben a hatalom kicsavarta a *Pesti Hírlap*ot Kossuth kezéből. Attól kezdve csak az Iparegyesület *Hetilap*jának cenzúrázott hasábjain, külföldön nyomtatott, illegálisan becsempészett kiadványokban és beszédek, előadások formájában fejthette ki nézeteit.

Az 1840–48 közti időszak politikai küzdelmei során a reformellenzék legjobbjai – Kossuth szavaival – „a teendők legfőbbikének" a jobbágyrendszer felszámolását tekintették. Nem elégedtek meg az 1840-ben hozott, Széchenyi hajdani programjára korlátozódó, az örökváltságnak csak a lehetőségét biztosító, valóra válását a földesúrtól függővé tevő törvény végrehajtásának előmozdításával. „Türelmetlenségüket" magyarázza, hogy 1848-ig, tehát 8 hosszú év alatt a robotoló és dézsmát szolgáltató jobbágyparasztság alig egy százaléka tudta megváltani magát. Nagyon is indokoltan hangoztatta Kossuth, hogy e törvénynél megrekedve vagy évszázadokig tart még Magyarországon a feudalizmus, és nő végzetessé az elmaradottság általa, vagy kaszára kerül a késlekedő nemesség. „Menjünk, különben menettetünk!" – figyelmeztetett Kossuth, aki döntő szerepet játszott abban, hogy az 1847-ben megalakult Ellenzéki Párt programjába emelte a jobbágyterhek általános, a közhatalom segítségével végrehajtandó kötelező megváltásának a követelését.

A kötelező örökváltság mellett a köztherviselés bevezetése, az úriszéki bíráskodás és a még mindig alkalmazott testi büntetés kiküszöbölése, a törvény előtti egyenlőség megvalósítása, a zsidók jogfosztottságának felszámolása, a nép politikai jogokban részesítése, a sajtószabadság érvényesítése mind olyan ellenzéki követelés volt, amely indokoltan számíthatott valamennyi felszabadulásra törekvő elnyomottnak és a kiváltságok minden következetes ellenfelének a támogatására nemzetiségi különbség nélkül.

A magyar reformerek tévedtek abban, hogy az ország lakosságának a többségét tevő nemzetiségek a reformellenzék által vezetett antifeudális és abszolutizmus-ellenes küzdelem közös ügyének sikere érdekében elfogadják a magyar politikai hegemóniát s vele együtt a közigazgatás, közoktatás kényszerítő rendszabályokkal terhes magyarosítását is. A nemzetiségi mozgalmakat – noha egykorúan ezzel is vádolták – természetesen korántsem a reformellenzék nemzeti törekvései idézték fel. Ugyanaz a százados előzményekre visszanyúló objektív gazdasági-társadalmi fejlődés szülte – legfeljebb némi késéssel – az együttélő többi nép nemzeti mozgalmát, mint a magyarét. A reformellenzék az együttélő népek fejlődésének útját is egyengette, amikor a maga politikai küzdelmeivel siettette a feudális-dinasztikus szerkezetű Habsburg-birodalom régi, a latin, ill. a német nyelv uralmával is jellemezhető egyensúlyviszonyainak a megbomlását. Abban a hibában azonban kivétel nélkül osztoztak az 1840-es években a reformellenzék legjobbjai Kossuthtól Deákig, hogy a különböző nemzetiségű személyek polgári egyenjogúsításáért harcoltak ugyan, de nemzetnek a magya-

ron kívül csupán a horvátot ismerték el. És így nem találtak rá az önrendelkezésükért küzdő népek új, magasabb szintű egyensúlyviszonyai kialakításának az útjára.

Míg az antifeudális törekvések és a polgári átalakulás alapvető célkitűzései tekintetében a reformmozgalom főbb irányzatai a nézetkülönbségeket áthidaló megoldásokat viszonylag könnyen megtalálták, addig az államberendezkedés kérdéskörében megegyezésre csak hosszas viták után került sor. A reformtábor br. Eötvös József által vezetett „centralista" csoportja a feudális közigazgatás polgári reformjának a keretében többek között a megyerendszer felszámolását is kívánta. Az ellenzéki mozgalom derékhadát e kérdésben is maga mögé sorakoztató Kossuth viszont a megreformált, a „népképviselet" alapjára helyezett megyében fontos eszközt látott minden, a teljesen központosított kormányzatot szerinte könnyebben legyűrő önkényuralmi kísérlet megakadályozására. – Magának a kialakítandó új kormányzati rendszernek a kérdésében viszont Kossuthék is messzemenően támaszkodtak a centralisták előkészítő munkájára. A reformmozgalom azt a célkitűzést tette magáévá, hogy a feudális szisztémát, amiben a kormányzati szervek csak az uralkodónak voltak felelősek, polgári parlamentáris rendszer váltsa fel. Ebben a kormány az országgyűlésnek, mégpedig – az egyidejűleg követelt másik reform értelmében – immár a „népképviseleti" országgyűlésnek tartozzék felelősséggel. Magyarország sajátos helyzeténél fogva mindez nem csupán belpolitikai reformkövetelést jelentett, hiszen a legfelső kormányhivatalok, „a magyar udvari kormányszékek" ténylegesen a birodalmi arisztokrácia és a velük szövetkező pénzmágnások érdekeit a Habsburg-hatalom dinasztikus törekvéseivel egybeszövő bécsi kormányköröktől függtek.

Az 1840-es években formálódó ellenzéki program célul tűzte a bécsi kormányzat már korábban annyit sérelmezett vám- és kereskedelmi politikájának a felszámolásával Magyarország gazdasági önrendelkezésének biztosítását is. Kossuth és ellenzéki társai indokoltan rótták fel, hogy a szinte kizárólag mezőgazdasági és bányatermékekből kikerülő hazai árufelesleg sorsa mindig a Lajtán túli agrár- és ipari termelés érdekeitől függött. Az ausztriai érdekeknek megfelelően zárták el előle a külföldi export lehetőségét, terelték a birodalmi piacokra, vagy állták útját értékesítésének. Ugyanakkor olyan vámmal sújtották a nyugateurópai iparcikkeket, ami a magyarországi fogyasztót a gyengébb minőségű és monopolárakon értékesített ausztriai áru vásárlására szorította. Magyarország annál is inkább a Lajtán túli ipar zárt fogyasztópiaca maradt, hiszen a vámvédelemben nem részesített, sőt hátrányos rendszabályokkal sújtott hazai ipar fejlődése rendkívül vontatottan haladt előre.

A Habsburg-hatalom nem kevéssé a felsőtábla konzervatívjainak a segítségével útját állta a vámrendszer megkísérelt országgyűlési reformjának, az ország létérdekeit szem előtt tartó gazdaságpolitika kibontakoztatásának. A reformellenzék ezért a társadalmi összefogás erejével törekedett az iparfejlődés támogatására, amit nem csupán a Lajtán túli iparnak szinte kiszolgáltatott hazai fogyasztók érdekében ítélt fontosnak, hanem az agrárfelesleg belső piacának szélesítése szempontjából is. 1841-ben az Iparegyesület megalapítása, 1842-től az általa

rendezett Iparműkiállítások sora, 1844-ben a közvetlen külföldi gazdasági kapcsolatok ápolására hivatott Magyar Kereskedelmi Társaság, továbbá a nagyipari kezdeményezéseket bábázó Gyáralapító Társaság életrehívása és a Védegylet megalapítása mind a gazdasági önrendelkezés kossuthi programjának a célkitűzéseit szolgálta. Legjelentősebb a Védegylet volt közülük, amelynek tagjai a Magyarországon is előállítható ausztriai iparcikkek bojkottálására vállalkoztak. Ha átütő gazdasági sikert az egylet nem is érhetett el, bár visszavetette az ausztriai iparcikkek hazai forgalmát, annál nagyobb politikai jelentőségre tett szert. 142 vidéki fiókjával először alkotott országos ellenzéki szervezetet, és elsőként csatolt az ellenzéki mozgalomhoz szervezeti kötelékekkel nagyobb számban nem nemeseket is. Az ellenzék gazdaságpolitikája azonban nem merült ki a védegyleti mozgalomban. 1847-ben Kossuthék – sokat értékesítve a centralisták vonatkozó fejtegetéseiből – vámszövetségi ajánlatot tettek a birodalom másik felének a teljes egyenjogúság és a gazdasági önrendelkezés biztosításának a feltételével.

1847 elején gr. Batthyány Lajos elnökletével megalakult az Ellenzéki Kör, ami az ellenzéki mozgalom párttá szerveződésének az alapját vetette meg. Válasz volt ez a konzervatívok kormánytámogató pártba tömörülésére 1846 őszén, és jele annak, hogy a liberális nemesség különböző irányzatai magukévá tették Kossuth figyelmeztetését a késlekedés veszélyeire. Különös nyomatékot adott ennek a figyelmeztetésnek a társadalmi feszültség rossz termések folytán is bekövetkezett érezhető növekedése és a Habsburg-hatalom ellen felkelő, de magát a kielégítetlen, elnyomott parasztsággal is szemben találó lengyel nemesség intő példája. Az ellenzéki mozgalom valamennyi jelentős irányzata magáévá tette a reformköveteléseket summázó *Ellenzéki Nyilatkozat*ot, amely fontos elvi tanulmányok és Vörösmarty, Petőfi, Garay versei kíséretében jelent meg az *Ellenőr* hasábjain.

A nemesi reformellenzék programját támogatták a Petőfi körül csoportosuló fiatal értelmiségiek is, noha nem egy célkitűzésük messzebb, a demokratikus átalakulás világába mutatott. Többségük, s hozzájuk hasonlóan a jobbágyság kártalanítás nélküli felszabadítását sürgető Táncsics Mihály is felismerte azonban, hogy a liberális reformellenzék szövetségeseként, ha kell sarkallójaként segítheti leginkább a feudális béklyók széttörésének és a nemzeti önrendelkezés biztosításának elsődleges célját.

Az 1847 őszén megnyíló országgyűlésen Kossuth vezetésével megjelent reformellenzék kemény küzdelemre szánta el magát programja elfogadtatásáért. A kormánypárt ellenállása és megosztó taktikája azonban nem volt hatástalan az alsótábla nemességének ingadozó erőire. Így 1848 februárjában a reformellenzék legjobbjai sem reménykedhettek másban, mint a kiváltságok megnyirbálásában, a kormány egyes túlkapásainak felszámolásában. Nagy európai változásoknak kellett jönniök ahhoz, hogy az országgyűlés eredményei túlszárnyalják legszebb reményeiket is.

1. „Koronaőrző" nemesi bandérium Budán. A nemesség bandériumok fegyverbe szólításával adott nyomatékot szándékának, hogy kiváltságai védelmében is megakadályoz minden esetleges új abszolutista kísérletet

A nemesi-nemzeti mozgalom 1790–1791-ben

2. Berzeviczy Gergely ahhoz a viszonylag szűk körhöz tartozott, amely a nemzeti követeléseket társadalmi reformjavaslatokkal társította

10.

ERDÉLYI
MAGYAR
HÍR-VIVŐ

1790.

3. A sajtóban aránylag nagy teret kaptak a nemzetközi események, köztük a francia abszolutizmust megtörő forradalom hívei mellett a Habsburghatalmat közvetlenül fenyegető porosz háborús készülődésről szóló közlemények is

4. Az országgyűlés küldöttsége II. Lipót elé terjeszti a rendi alkotmányosság helyreállítására irányuló kívánságait

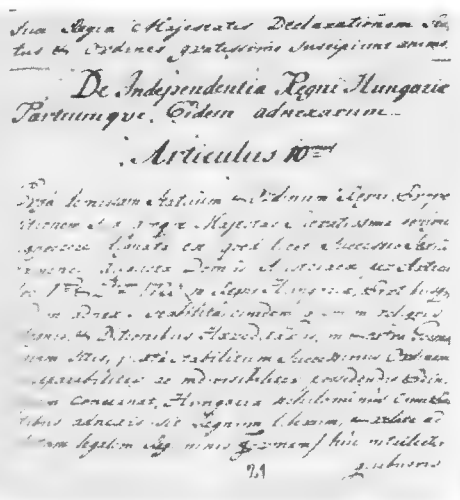

De Independentia Regni Hungariae Partiumque Eidem adnexarum

Articulus 10mus

5. Az 1790/91. évi 10. törvénycikk kimondta, hogy Magyarország mint önálló ország, csak saját törvényei szerint kormányozható

6. II. Lipót koronázása 1790 őszén. A Habsburg-hatalom nemzetközi helyzetének megszilárdulása, ugyanakkor a francia forradalom radikalizálódása és a hazai társadalmi feszültség fokozódása meghátrálásra késztette a nemesség zömét

7. Ünnepség Nagykállóban a koronázás alkalmából

1. Parádé az uralkodóház három tagjának részvételével az eszterházai (ma fertődi) kastély udvarán Esterházy Antal herceg főispáni beiktatása alkalmából

Konzervatívok és forradalmárok

3. A bécsi *Magyar Hírmondó* lojális hangú beszámolója az udvari életről

2. II. Lipót címeres nemeslevelet adományoz a felvilágosodás eszméi elleni küzdelem egyik élharcosának, Alexovits Vazulnak

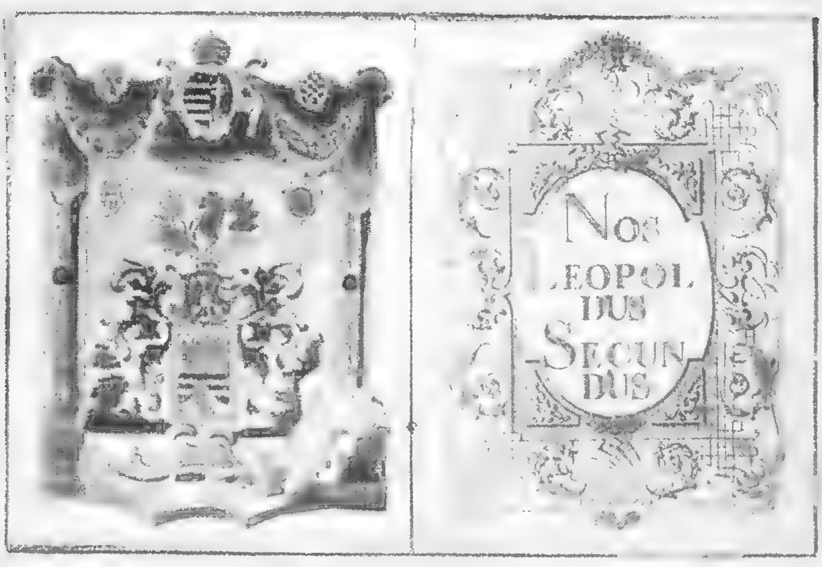

A'
TSÁSZÁRI és KIRÁLYI FELSÉG

... az első Bál, a' Német Birodalmi ... Jelen volt ... bálban ... kártyázott ... H. *Colloredóval*, és H. *Battyániaval* ; de

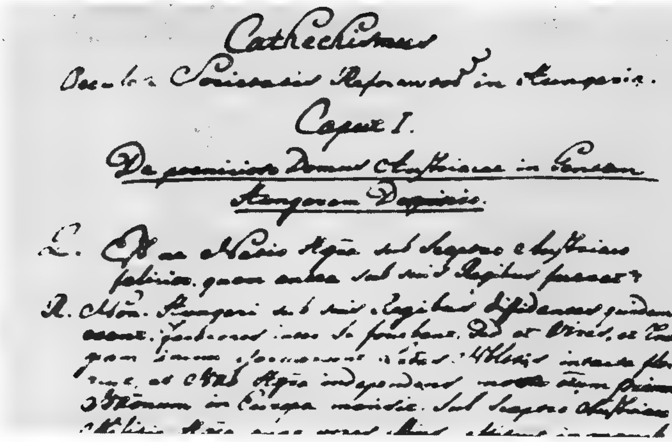

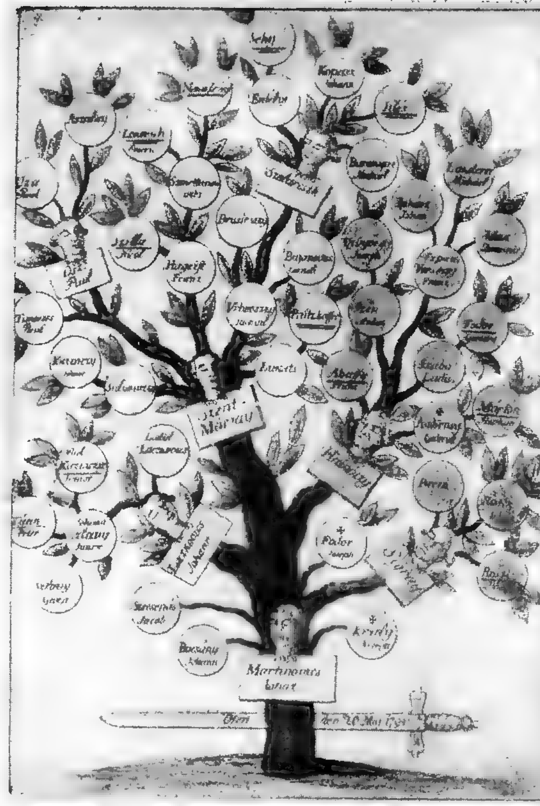

4. „A Magyarországi Reformátorok Titkos Társaságának Kátéja. I. fejezet. Az ausztriai háznak a magyar nemzet feletti vészthozó uralmáról.” A magyar jakobinus mozgalom egyik alapokmányának kezdősorai

5. Rajz a hazai nemzeti önrendelkezési törekvéseket a francia forradalom eszméivel összekapcsoló magyar jakobinusok szervezetéről

6. A magyar jakobinusok vezetőinek 1795. május 20-i kivégzéséről készült röplap Martinovics Ignác mellképével

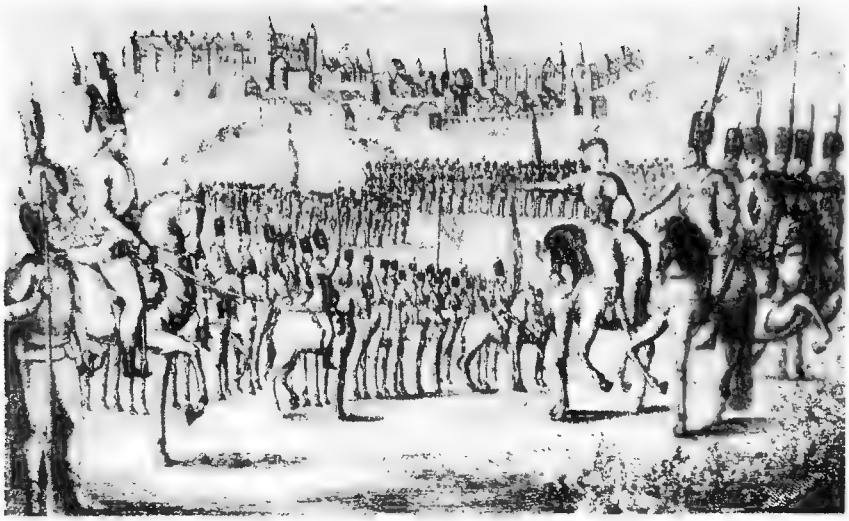

1. Ferenc császár felesége kíséretében részt vesz a franciák ellen fegyverbe szólított nemesség szombathelyi hadiszemléjén

2. Magyar huszárok a veronai ütközetben

3. Napóleon megköti Ferenc császár megbízottjaival 1801-ben a luneville-i békét

4. Jelenet az újra fellángolt, nagy véráldozatot követelt háborúból: magyar huszárok közelharcban

5. Balogh Samu káplár és bajtársai az asperni csatában

6. Egykorú röplap a magyar nemesi felkelő sereg győri csatavesztéséről

7. A konzervatív hatalmak Napóleon leverése után a bécsi kongresszuson (1814–1815) alakítják ki Európa új politikai térképét. (Középen I. Ferenc osztrák császár, tőle balra I. Sándor orosz cár, jobbra III. Frigyes Vilmos porosz király, Wellington angol herceg, a jobb szélen Talleyrand francia külügyminiszter.)

1. Mezőhegyesi csikósok

2. Horvát parasztasszonyok

Parasztok stilizált képei a XIX. század elejéről

3. Bánáti román nők

4. Parasztok Bács megyéből

5. Favágók a Kárpátokban

7. Racka juhokat legeltető turóci juhászok

6. Nyitrai földműves és szlovák drótkötő

8. Cigányzenészek

1. Magyar paraszt urasági kocsisnak kínálja eladó szénáját Bécsben

2. Magyar parasztmenyecske csirkét ad el egy bécsi polgárasszonynak

3. Szlovák gyolcsárus magyar parasztlánynak ajánlja portékáját

4. 1, 3, 6 és 15 krajcáros pénzérmék a francia háború korából

5. Barabás Miklós életképe, a *Vásárra induló oláh család* 1843-ból

6. Dinnyét áruló parasztok és italmérő a pesti piacon az 1830-as években

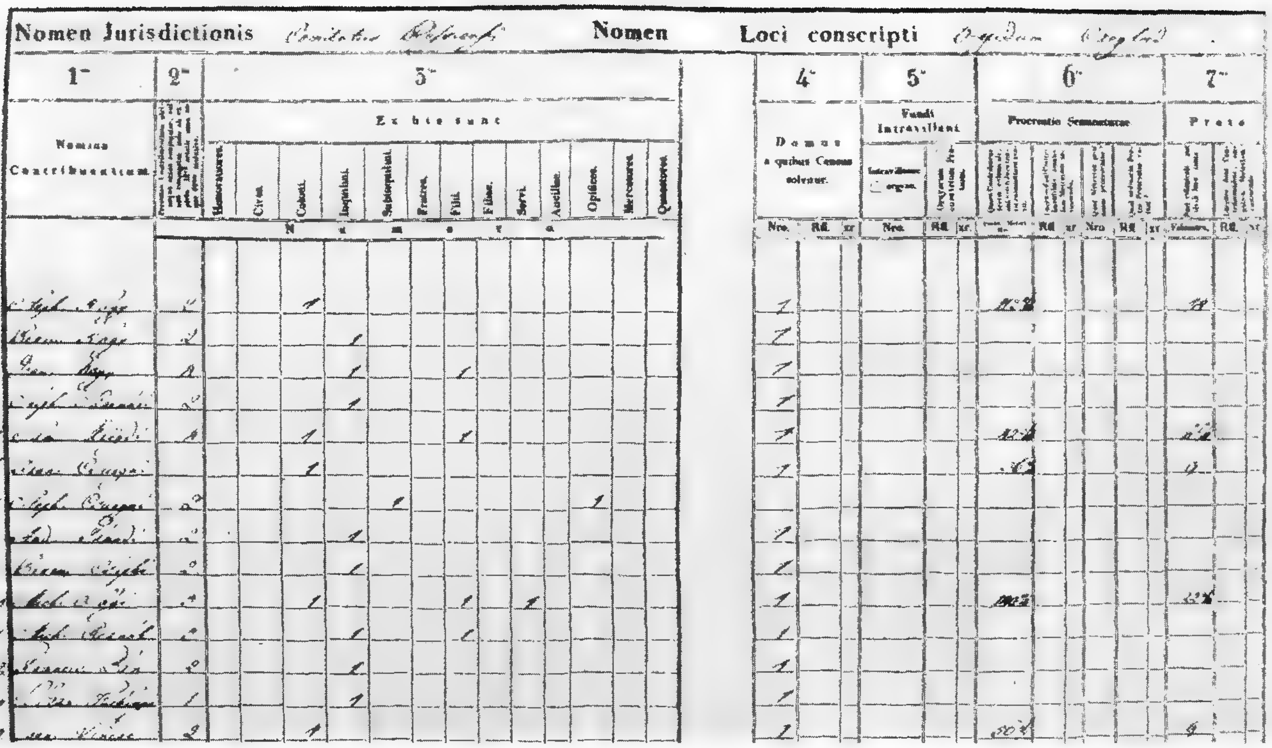
Nomen Jurisdictionis … Nomen Loci conscripti …

1. A ceglédi adózók 1828. évi összeírásának első lapja. A parasztok többsége jobbágytelket nélkülöző zsellér

A jobbágyrendszer válsága

3. Francia utazó vázlata 1793-ból a kegyetlen parasztbotozás Temesvárott elébe táruló látványáról

2. Verbuválás az 1830-as években. Sok parasztlegény katonának áll, hogy szabaduljon a jobbágysorból

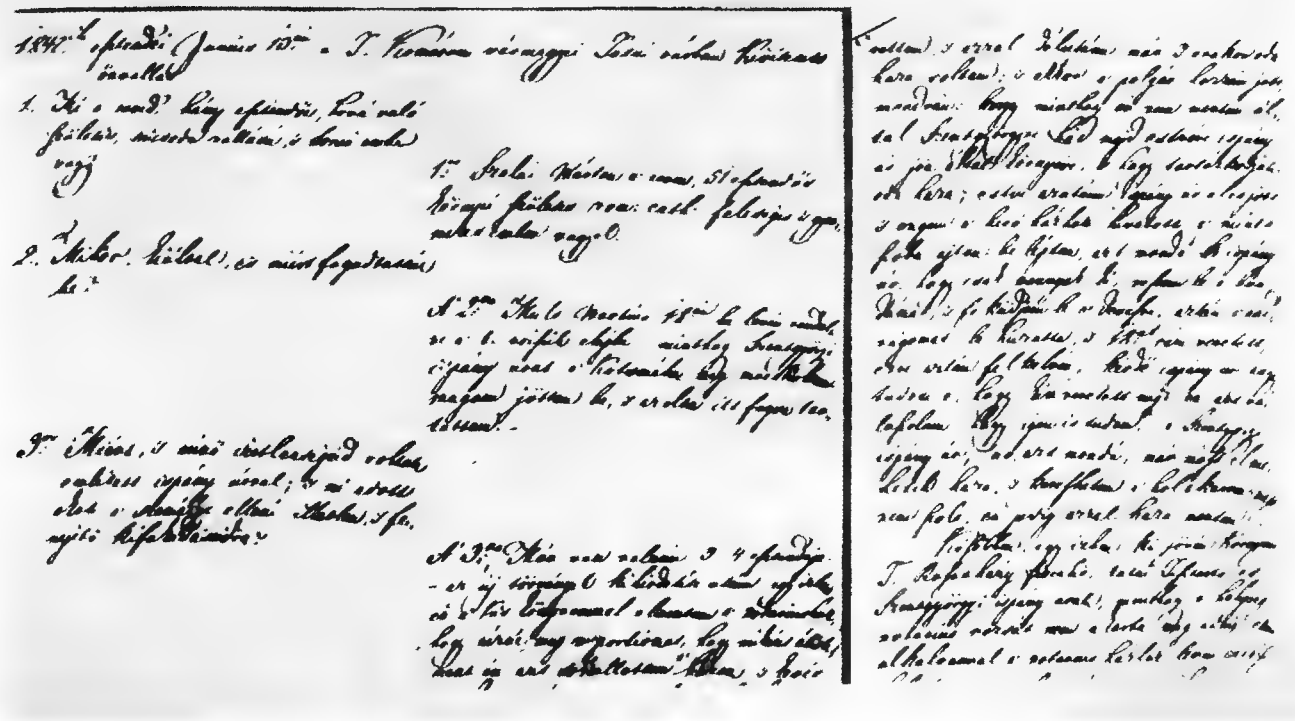

4. Szalai Márton környei jobbágy úriszéki vallomása 1842-ből robotmegtagadásról és a megbotoztatása miatti elkeseredettségéről

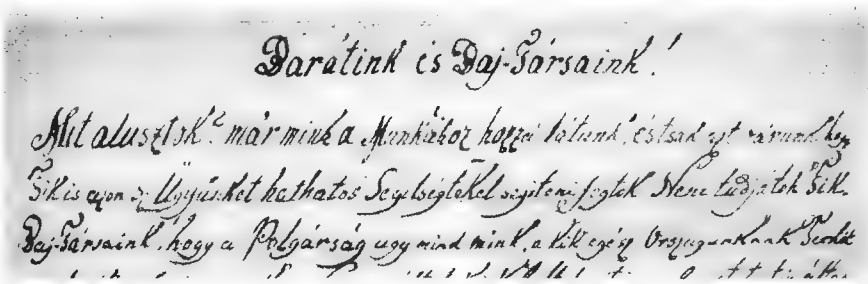

5. Az 1831. évi parasztfelkelés résztvevőinek csatlakozási felhívása a polgársághoz

6. *A kiszántott hal* meséjének egykorú illusztrációja jól jellemzi a csodaváró parasztság tudatvilágát

7. Parasztsorsú rabok közmunkán az 1830-as években

1. A vöröstoronyi harmincadvám épületcsoportja XIX. század végi képen

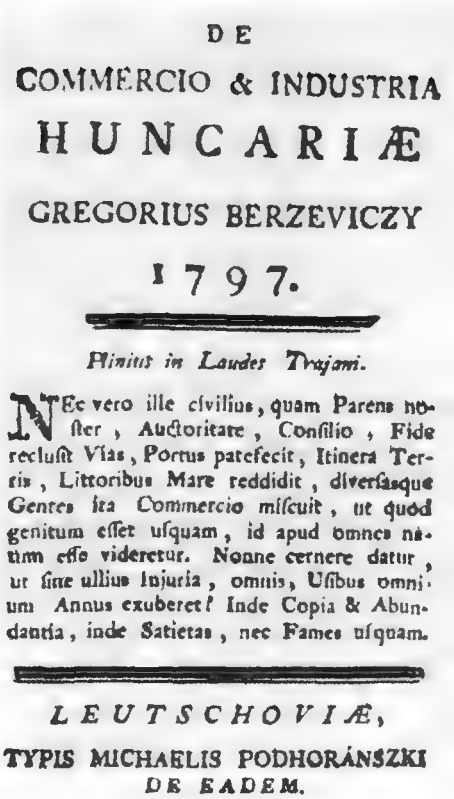

DE
COMMERCIO & INDUSTRIA
HUNCARIÆ
GREGORIUS BERZEVICZY
1797.

Plinius in Laudes Trajani.

NEc vero ille civilius, quam Parens noſter, Auctoritate, Conſilio, Fide recluſit Vias, Portus patefecit, Itinera Terris, Littoribus Mare reddidit, diverſasque Gentes ita Commercio miſcuit, ut quod genitum eſſet uſquam, id apud omnes natum eſſe videretur. Nonne cernere datur, ut ſine ullius Injuria, omnis, Uſibus omnium Annus exuberet? Inde Copia & Abundantia, inde Satietas, nec Fames uſquam.

LEUTSCHOVIÆ,
TYPIS MICHAELIS PODHORÁNSZKI
DE EADEM.

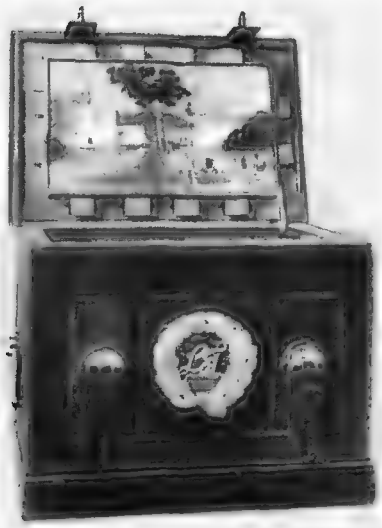

2. Berzeviczy Gergely *Magyarország kereskedelméről és iparáról* szóló könyvében az ország vámpolitikai kizsákmányolásában jelölte meg az elmaradottság egyik fő tényezőjét

Vám- és pénzügyi politika, kereskedelem

3. Pesti nagykereskedő díszes kasszája az 1840-es évekből

4. 1816-ban, a második pénzleértékelés alkalmával kibocsátott „bankócédula”

5. A bankjegykibocsátás kiváltságát 1848-ig háborítatlanul élvező Osztrák Nemzeti Bank 50 forintosa

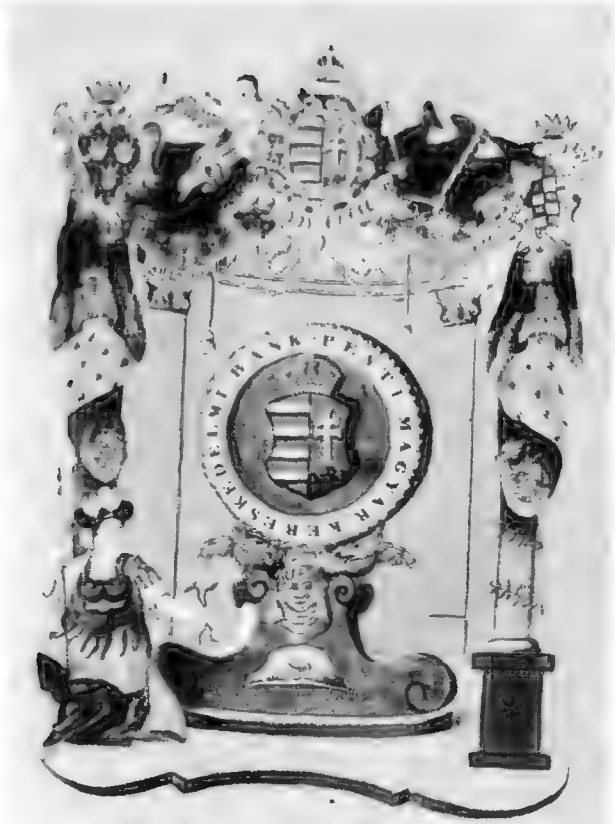

6. Budai kereskedő reklámcédulája rövidárut és bort egyszerre kínál

7. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szabadalomlevelének előlapja. A bank megalapítása 1841-ben a tőkés hitelélet hazai fejlődésének fontos állomása

8. Váci utcai üzletsor az 1840-es években

Közlekedési viszonyok

1. Hajóvontatás a Dunán

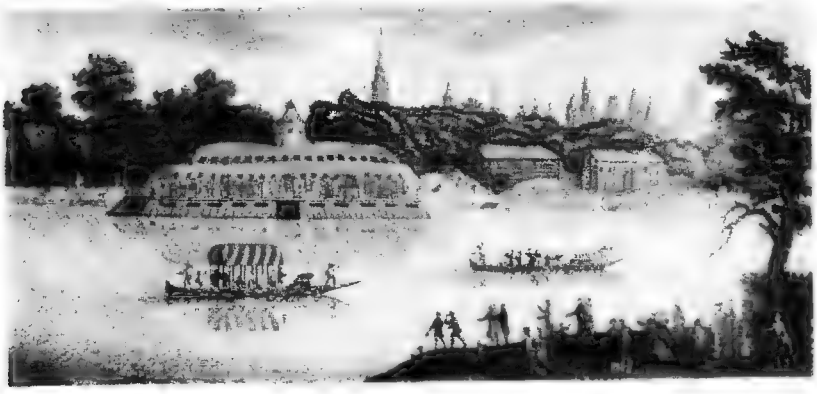

2. Gróf Batthyány Tivadar ár ellen is haladó hajójának bemutatása Bécsben 1797-ben

3. Az első rendszeres dunai gőzhajójárat 1830-ban

4. Mentőcsónakok a Széna-piacon (a mai Kálvin téren) az 1838. évi árvíz idején

5. Barabás Miklós rajza dunai csónakátkelésről

6. A Lánchíd építésének megkezdéséről készített Barabás-festmény

7. A Pest és Vác közötti vasútvonal megnyitása 1846-ban

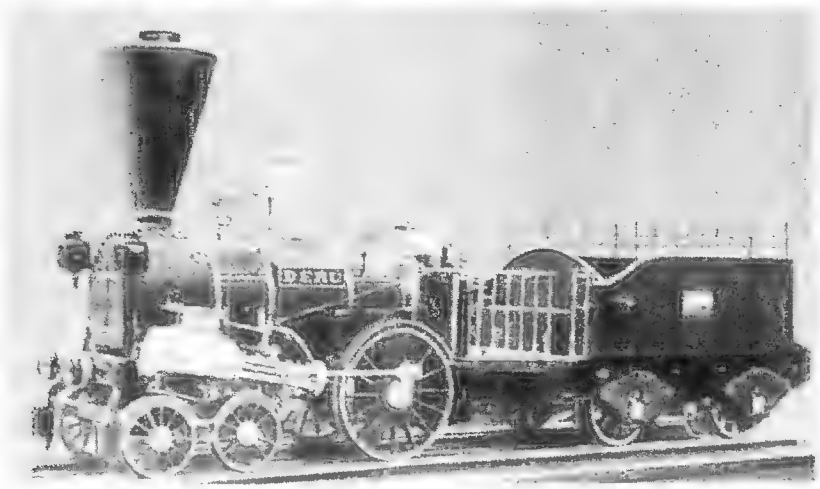

8. Az 1847-ben készült első magyar gőzmozdony-modell

Céhrendszer, iparfejlődés

1. A hódmezővásárhelyi takácscéh tanúsítványa vándorútra induló mesterlegény számára 1818-ból

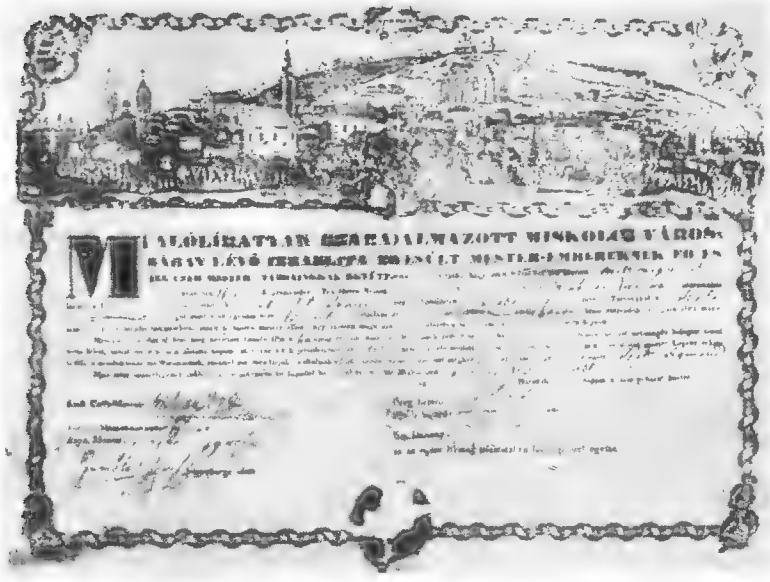

2. A miskolci zsidó iparoscéh mesterlevele 1846-ból. A céhek elzárkóztak zsidó iparosok felvételétől. Néhány nagyobb városban azonban külön céh alakítását engedélyezték számukra

3. Az Egyetemi Nyomda körmöci papírgyárának címkéje 1845-ből

4. Valero selyemgyára Pesten

5. Vízimalmok az óbudai Duna-ágban

6. Az Óbudai Hajógyár, az egykorú Magyarország legnagyobb ipari üzeme az 1840-es években

1. Kiváltságos városi polgár és felesége a XIX. század elején

2. Selmeci bányatiszt és bányamunkások

Polgárok és munkások

3. Polgárok táncmulatsága az 1830-as években

4. Pest-belvárosi szabómester cégkártyája

5. Munkások Andrássy György gróf dernői vasgyárában 1845-ben

6. Egy zsidó szabólegény vándorkönyve 1826-ból

7. Boltőrök a régi pesti Városháza előtt

4 Pagina.

Ezen Vándorló-könyvetske Birtokosának személyes Leírása.

V. Neve
Ker. Neve
Mestersége
Születése Helye
Élet-ideje
Vallása
Házas vagy Nőtelen
Nagysága
Testállása
Haja
Homloka
Szemöldökei
Szemei
Orra
Szája
Ajaka
Szakálla
Ábrázatja
Annak színe
Különös esmértető Jelei

Tulajdon keze Aláírása

A nemesi életforma változatai

1. Parasztsorú nemesek lakóházai Nemesvámoson

2. A Berzsenyi-ház Niklán

5. Rekonstruált biedermeier szobarészlet

3. Kossuth Lajos monoki szülőháza XIX. század végi felvételen

4. A Beretvás-kúria Tóalmáson

6 7. A birtokos nemesség legfontosabb gazdasági lapjai

NEMZETI
GAZDA
VAGY
A' MAGYAR NEMZET'
PETHE FERENTZ

MAGYAR GAZDA

8–9. Asszonykézen forgó irodalmi és divatlapok

HONMŰVÉSZ
TÁRSA
PESTEN

PESTI DIVATLAP.

10. Az első hazai dagerrotípiák egyike az 1840-es években

11. Giergl Alajos által készített ezüst kávéskészlet 1826-ból

1. A nemzeti szellemű nevelés egyik őrhelye, a sárospataki református kollégium az 1800-as évek elején

2. Kazinczy Ferenc

3. A Teleki Sámuel gróf által Marosvásárhelyen alapított híres könyvtár, a „Teleki-téka", amely 1816-ban már 36 ezer kötetet számlált

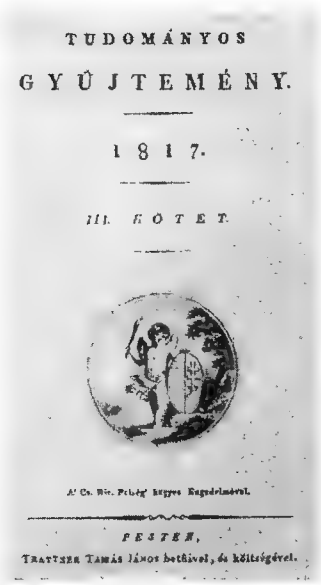

4. A felvilágosodás sok szellemi értékét átmentő tudományos folyóirat. Címlap az első évfolyamból

A nemzeti kultúra megújhodása

5. Az első rendszeresen megjelenő irodalmi zsebkönyv az 1820-as évek derekán

6. A Magyar Tudományos Akadémia címerképe

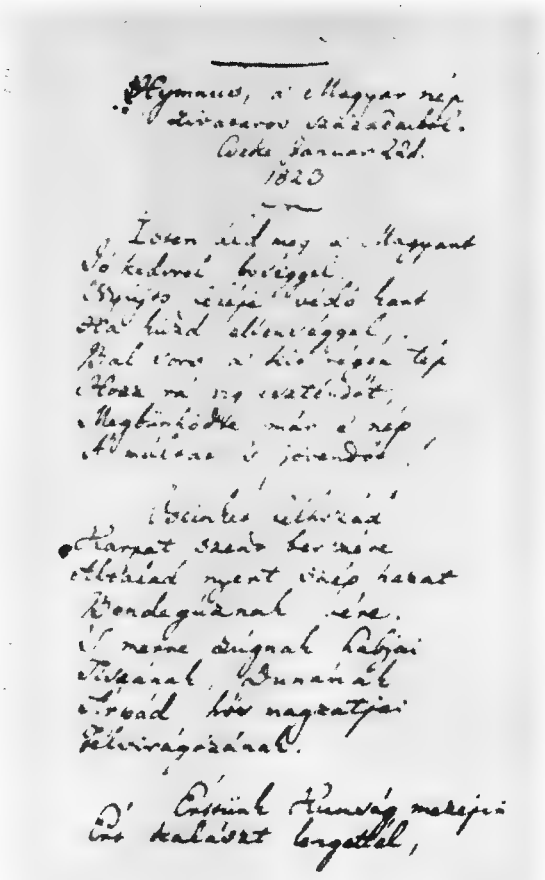

Hymnus, a' Magyar nép
Történetei századaiból.
Cseke Január 22d.
1823

Isten áld meg a Magyart
Jó kedvei bőségel,
Nyújtson neki boldog éltet
Sok hűséd áldásoddal,
Hol ennek a' kit régen tép
Vala már nagy ellensége,
Rabigába hajtotta nép
Mellyen ő jajongva fekszik.

Bőséges áldásod
Karjait szerte kerengve
Áldásod nyerjen vándor hazát
Bendegúznak vére.
Ki neve dicsőnek hajói
Tisza-Dunának
Árpád hős nagyatyái
Fényivárgyának.

Ő Csillám Hunyádi mellyei
Ős halálért bogattak,

7. Részlet Kölcsey Ferenc *Hymnus*ának kéziratából

8. A Nemzeti Színház első előadásának címlapja

Pesti magyar színház.

Augustus 22. 1837.

[illegible]

Előjáték a' magyar színház megnyittása' tiszteire. Vörösmarty'tól.

Árpád	Lendvay ur.	Nagyasszonyok	Telepy ur
Szerelmes	Lendvai ur	Apa	Udvarhelyi Miklós ur
Kelle	Egressy Gábor ur	Fiú	Telepy Mari
Szittyaország	Lendvayné asszony	Öreg	Bérczy ur
Első bolyg.	Beréndi asszony.	Irigység	Szigligeti ur
Második bolyg.	Laborfalvi Róza.	Csók	Medgyesi ur
Bolygók	Barthané asszony	Szerelmesek	Hubenay ur
	Egressyné asszony.		Kovácsné asszony.
	Szentpéteryné asszony.	Bánat	Fáncsy ur
	Szathmáry Czecilia.	Kétségbeesés	Egressy Ben. ur.
Első nap	Szerdahelyi ur	Méreg	Méri ur.
10ik	Ujházi ur	Ellenség	Szilágyi ur
	Bérczi ur.		

Ezek követik:

BELIZÁR.

Szomorujáték 5 Felvonásban Schenk Károly munkája Fordította Kiss János

Személyek.

Justinian, Keletrómai császár.	Beregszászy ur.	Római követek	Szigligeti u.
Belizár, [illegible] hadvezér	Egressy ur		Egressi Brigitta ur
Eva	Rátkay ur		Udvarhelyi ifi ur
Narzesz	Udvarhelyi, ur.	Antonina, Belizár' neje	Laborfalvi Róza.
Rufin	Fáncsy ur	Ivor, [illegible]	Lendvayné asszony
Fulvius, [illegible]	Szilágyi ur	Beddo	Barthané asszony
Olivér alsónémedi vezérek	Beleznay ur.	Kadocs	Szathmáry Karolina
Alamir, (Ifjú vandal) Belizár' fogoly	Egressy Gábor ur.	Brunerik polgárok	Méri ur
Tanácselnök	Szentgyörgyi ur		Bérczi ur
Philarippa	Telepy ur	Marcello	Molnár ur.

Hadnagyok, polgárok és hölgyek. — Rómaiak. — Rómaiak. — Vandalok. — Vandalok. — Vandal hölgyek. — Papok, vandalok. — Testőrök. — Udvari [illegible]. — Lovasok, [illegible]

Személyek helye: Rómában és Carthagoban. — Történet: [illegible] — Lovasjáték [illegible] — A 3-ik felvonást [illegible]

Nemzeti úr peng. pénzben.

Páholy [illegible] — Második emeleti páholy 6 ft — Második emeleti zártszék 1 ft 30 kr — Földszinti zártszék 1 ft — Második emeleti zártszék 54 kr — Földszinti hátsó ül 15 kr — Második emeleti hátsó ülés 10 kr — Karzati hátsó ülés 10 kr

[illegible]

Kezdete hétfőtől öttakor, vége 10-kor.

9. Vörösmarty Mihály

1. Cházár (Császár) András, a gyógypedagógia úttörője, aki 1802-ben az első hazai süketnéma intézetet megalapította

2. Kőrösi Csoma Sándor, aki 1819-ben indult Ázsiába a magyarság eredetének kutatására. A tibeti nyelvtudomány megalapozója, az orientalisztika egyik úttörője lett

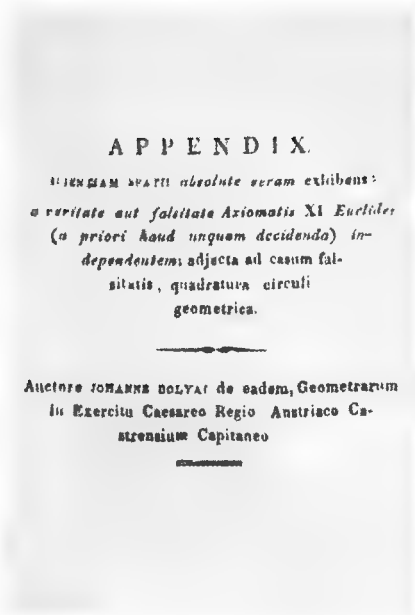
APPENDIX.

SCIENTIAM SPATII *absolute veram* exhibens: *a veritate aut falsitate Axiomatis* XI *Euclidei* (*a priori haud unquam decidenda*) *independentem*; adjecta ad casum falsitatis, quadratura circuli geometrica.

Auctore IOHANNE BOLYAI de eadem, Geometrarum in Exercitu Caesareo Regio Austriaco Castrensium Capitaneo

3. Bolyai János művének címlapja. A nem euklideszi geometria alapvetése 1831-ben került sajtó alá

A tudományok fejlődése

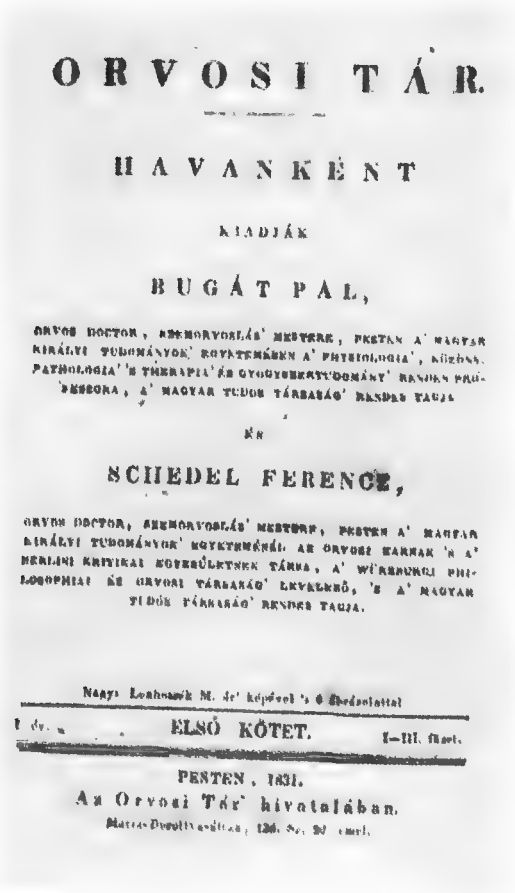
ORVOSI TÁR.

HAVONKÉNT

KIADJÁK

BUGÁT PAL,

ORVOS DOCTOR, SEBÉSZORVOSLÁS' MESTERE, PESTEN A' MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNYOK' EGYETEMÉNEK A' PHYSIOLOGIA', KÜZÖNS PATHOLOGIA' 'S THERAPIA' 'S GYÓGYSZERKÉSZTŐDOMÁNY' RENDES PROFESSORA, A' MAGYAR TUDOS TÁRSASÁG' RENDES TAGJA

ÉS

SCHEDEL FERENCZ,

ORVOS DOCTOR, SEBÉSZORVOSLÁS' MESTERE, PESTEN A' MAGYAR KIRÁLYI TUDOMÁNYOK' EGYETEMÉNÉL AZ ORVOSI KARNAK 'S A' BERLINI KRITIKAI EGYESÜLETNEK TÁRSA, A' WÍENNAI PHILOSOPHIAI ÉS ORVOSI TÁRSASÁG' LEVELEKNŐ, 'S A' MAGYAR TUDOS TÁRSASÁG' RENDES TAGJA.

Nagy Lenhossék M. dr' képével 's 6 ábrázolattal

ELSŐ KÖTET. I–III. füzet.

PESTEN, 1831.

Az Orvosi Tár' hivatalában.

4. Az első rendszeresen megjelenő orvosi folyóirat beköszöntő száma. Lenhossék Mihály Ignác biológus arcképével

5–6. Bajza, Schedel (Toldy) Ferenc és Vörösmarty folyóiratai a vizsgálódás szabadságát és a kritika előítélet-mentességét hirdették

7. A szerb kulturális egyesület folyóiratát, amely a török uralom alatti Szerbiába is eljutott, a pesti Egyetemi Nyomda állította elő

8. Részlet az 1837 1847 között felépült Magyar Nemzeti Múzeum előcsarnokából

1. Széchenyi István

2. Wesselényi Miklós

A nemesi reformmozgalom kialakulása

3. Az 1820-as évek végén a jobbágyok helyzetével is foglalkozó országgyűlési bizottság munkálataihoz kapcsolódtak a haladó szellemű nemesség első reformjavaslatai

OPINIO
EXCELSAE DEPUTATIONIS-REGNICOLARIS
E
COMITIIS ANNI 1832. EXMISSAE
IN RE URBARII
CUM MOTIVIS,
ET
PROJECTO ARTICULORUM
DEPROMPTA

PESTINI.

4. Széchenyi első nagy hatású művének címlapja

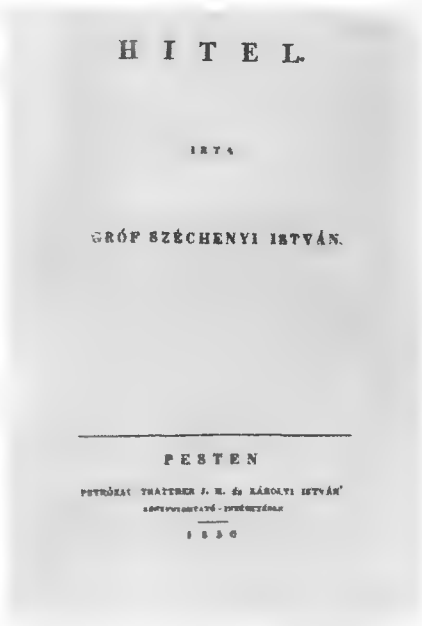

HITEL.

ÍRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.

PESTEN

1830

5. Wesselényi eltiltott főművének címlapja. Félrevezetésül a kiadási hely megjelölése hamis

BALITÉLETEKRŐL.

ÍRTA

B. WESSELÉNYI MIKLÓS.

1831-[illegible]

NYOMATOTT
BUKARESTBEN. 1833

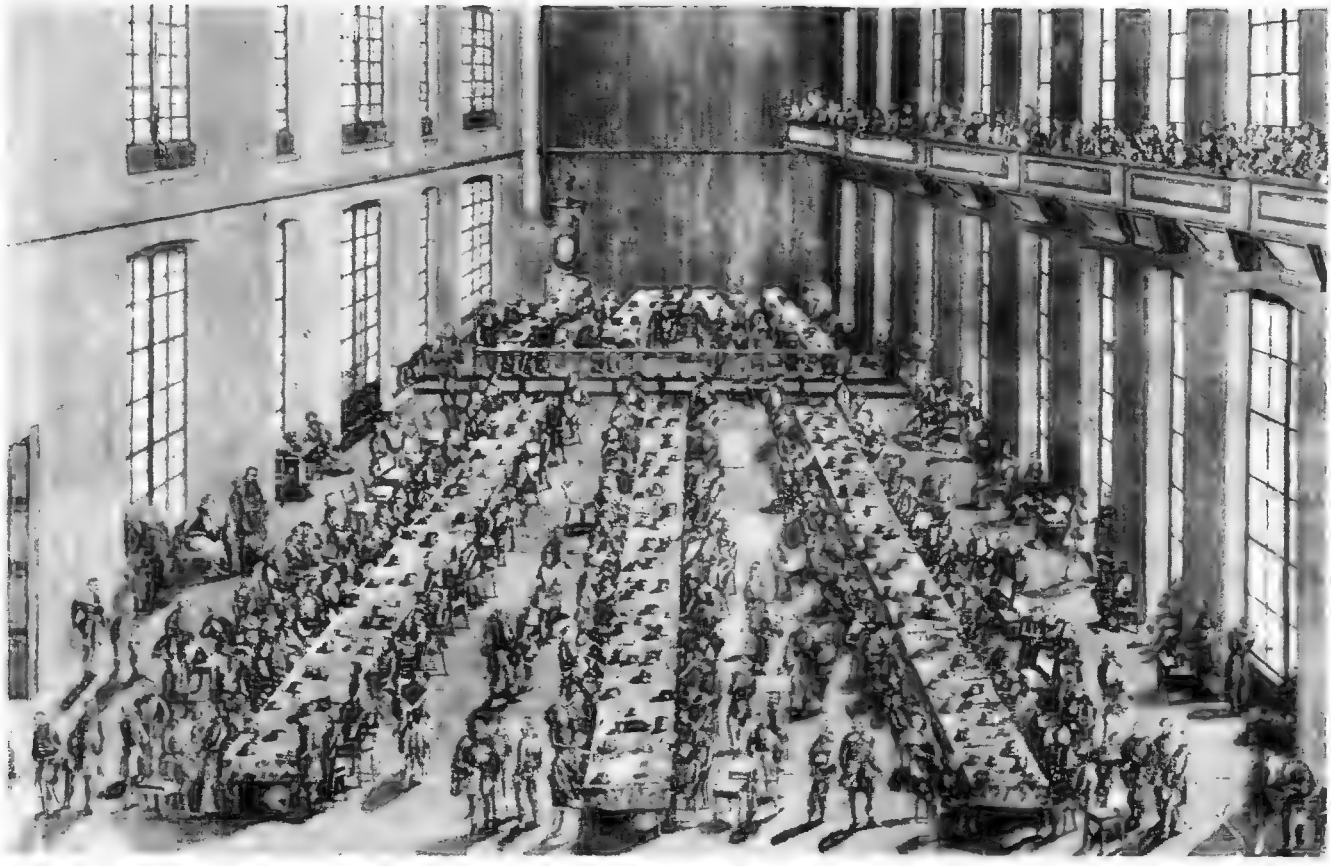

6. Az alsótábla ülésterme Pozsonyban az 1832–36. évi, első reformországgyűlés idején. A Wesselényi, Kölcsey és Deák által vezetett reformellenzék itt aratta a jobbágyok felemeléséért és a nemzeti önrendelkezés biztosításáért indított küzdelem első sikereit

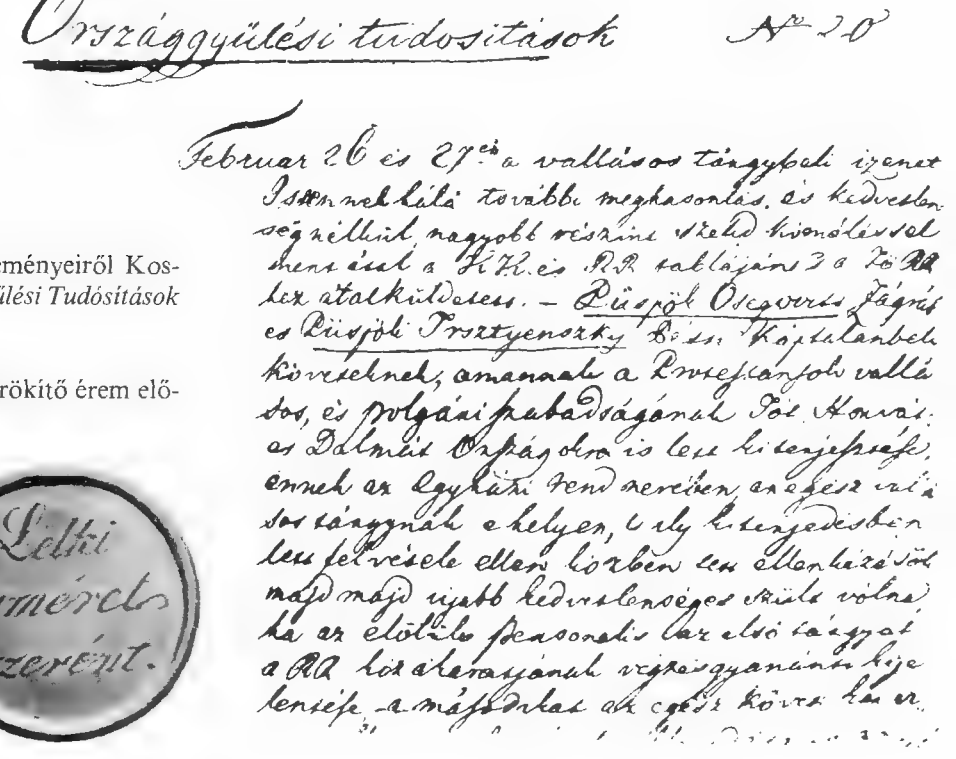
Országgyülési tudositások

Februar 26 és 27ik a vallásos tárgyak iránt
Isten nek hálá további megbasonlás, és kedvesbon
ség nellett nagyobb részint szeles kivánólással
mentt által a Fő Rr tallájáns 3 a Fő Rr
lex átalküldetett. – Püspök Országos Tájnál
es Püspök Prsztyenszky Béesi Kápolánbeli
kövesnek, amannak a Prsztyanyok valla
dos, és polgári szabadságának Fő Korvái
es Dalmát Országra is lesz kiterjesztése,
ennek az Egyházi Rend nevében az egész vál
sos tárgynak helyen, oly kiterjedésben
lesz felvétele ellen sorban sem ellenkezés sőt
nagy nagy igazi kedvetlenségesen szóla volna
ha az előlülő pasonelis bar első tárgyat
a Rr kis alkotásának végre gyanánt kije
lentette a másodikat ok egész körül ha az

7. Az első reformországgyűlés eseményeiről Kossuth kéziratos újságja, az *Országgyűlési Tudósítások* adott tájékoztatást

8. Haladó reformkori jelszót megörökítő érem elő- és hátlapja

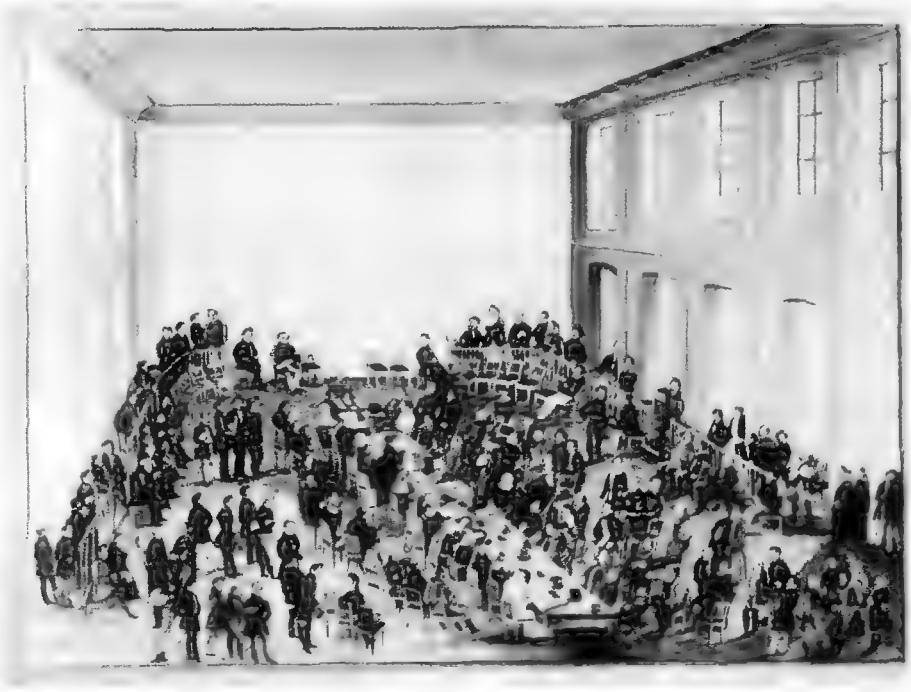

1. A felsőtábla ülésterme Pozsonyban 1836-ban. A főrendek többsége az udvarral egyetértésben útját állta az alsótábla reformtörekvéseinek

2. I. Ferenc kettős pecsétjének hátlapja. A kétfejű sas felett az osztrák császári korona, mellén a cseh királyi és az osztrák főhercegi korona, a főpajzs közepén a magyar címer és korona

A konzervatív ellentámadás

3. I. Ferenc osztrák császár és I. Miklós orosz cár találkozója 1833-ban. A két nagyhatalom között titkos megállapodás jött létre minden forradalmi és függetlenségi törekvés elnyomására

4. Metternich herceg

5. Seregszemle Pozsonyban 1837-ben

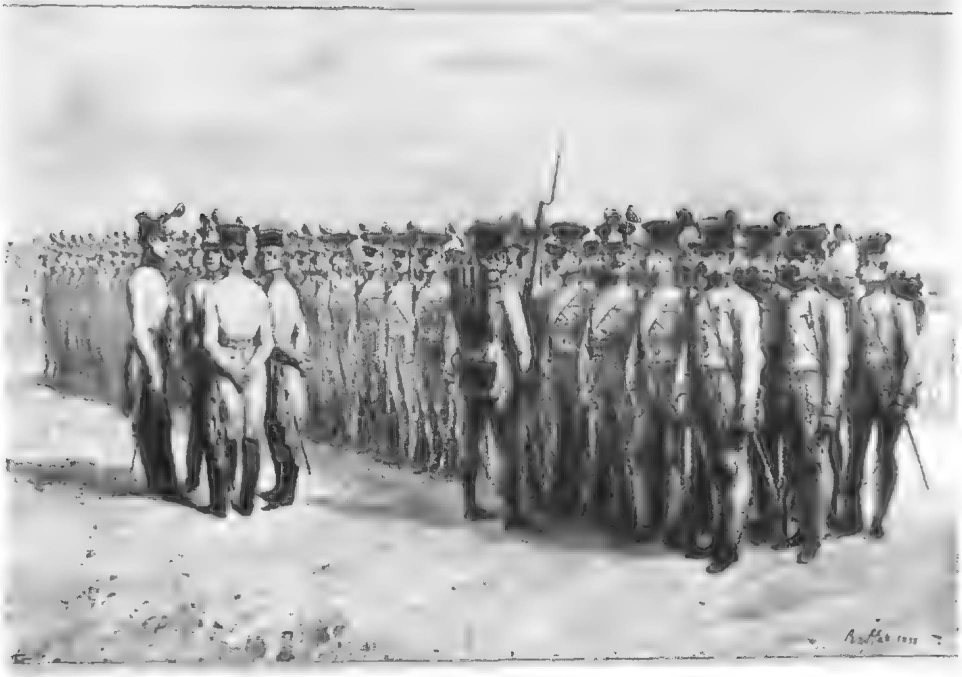

6. A *Törvényhatósági Tudósítások* kézirásos címlapja. Az országgyűlés feloszlatása után Kossuth a tilalommal is dacolva e lapjával tartotta fenn a kapcsolatot az ellenzéki csoportok között, és küzdött a politikai foglyok szabadon bocsátásáért

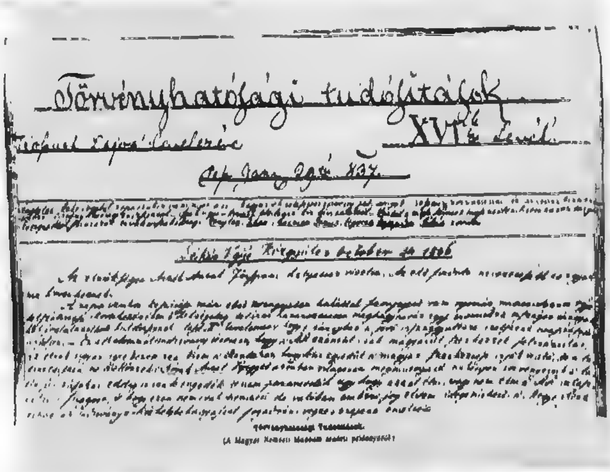

Törvényhatósági tudósítások

XVI-ik Levél

7. A budai vár börtöne, ahová 1837 tavaszán Kossuthot hurcolták

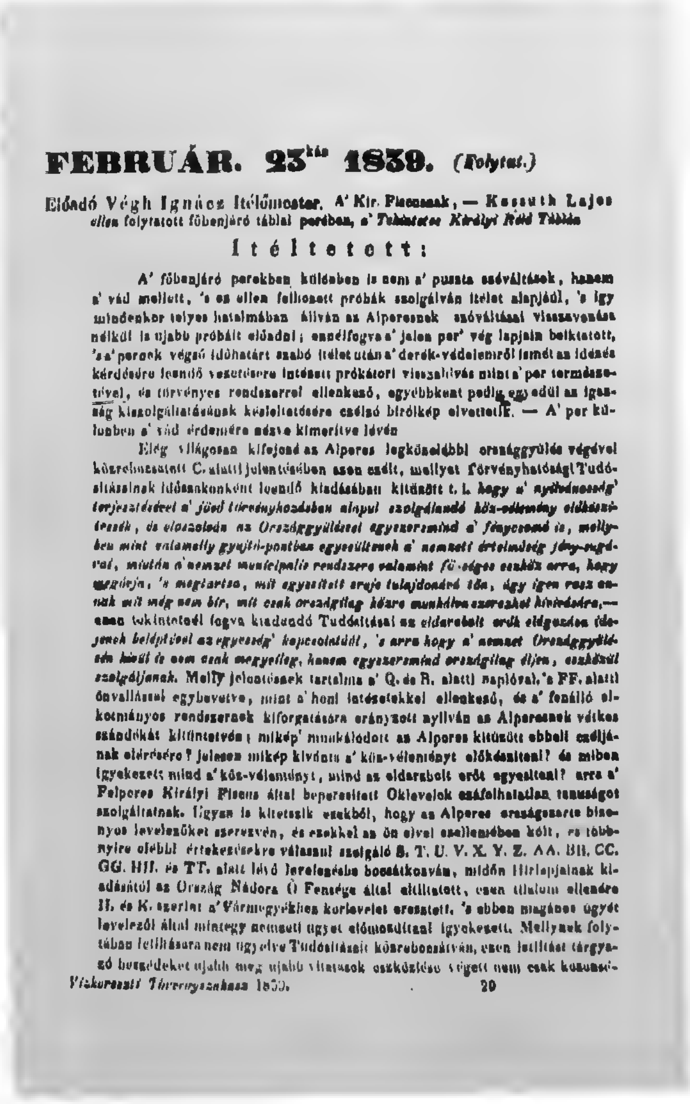

FEBRUÁR. 23-kán 1839. *(Folytat.)*

Előadó Végh Ignácz Itélőmester. A' Kir. Fiscusnak, — Kossuth Lajos ellen folytatott főbenjáró táblai perében, a' Tekintetes Királyi Itélő Táblán

Ítéltetett:

A' főbenjáró perekben különben is nem a' puszta szóváltások, hanem a' vád mellett, 's az ellen felhozott próbák szolgálván itélet alapjául, 's igy mindenkor teljes hatalmában állván az Alperesnek szóváltásai visszavonása nélkül is ujabb próbáit előadni; ennélfogva a' jelen per' vég lapjain beiktatott, 's a' perek végső időhatárt szabó itélet után a' derék-védelemről leendő kérdésre leendő vezetésre intézett prókátori visszahivás mint a' per természetével, és törvényes rendszerrel ellenkező, egyébbkent pedig egyedül az igazság kiszolgáltatásának késleltetésére czélzó birói kép elvettetik. — A' per különben a' vád érdemére nézve kimeritve lévén

Elég világosan kifejezé az Alperes legközelebbi országgyülés végével közrebocsátott C. alatti jelentésében azon czélt, mellyet Törvényhatósági Tudósításainak időnkonként leendő kiadásában kitűzött t. i. *hogy a' nyilvánosság' terjesztésével a' jövő törvényhozásban alapul szolgálandó köz-vélemény előkészítessék, és elosztolván az Országgyülésnél egyszersmind a' fénycsomó is, mellyben mint valamelly gyujtó-pontban egyesültenek a' nemzeti értelmiség fény-sugárai, miután a' nemzet municipalis rendszere valamint fő-séges eszköz arra, hogy megőrizze, 's megtartsa, mit egyesített ereje tulajdonává tőn, úgy igen rosz annak mit még nem bir, mit csak országilag közre munkálva szerezhet kivivására,* — ezen tekintetből fogva kiadandó Tudósításai az *eldarabolt erők eldgondos idejének beléptével az egyesség' kapcsolatául, 's arra hogy a' nemzet Országgyülésén kívül is nem csak megyeileg, hanem egyszersmind országilag éljen, eszközül szolgáljanak.* Melly jelentésnek tartalma a' Q. és R. alatti naplóval, 's FF. alatti önvallással egybevetve, mint a' honi intézetekkel ellenkező, és a' fennálló alkotmányos rendszernek kiforgatására irányzott nyilván az Alperesnek vétkes szándékát kitűntetvén; mikép' munkálodott az Alperes kitűzött ebbeli czéljának elérésére? jelesen mikép kivánta a' köz-véleményt előkészíteni? és miben igyekezett mind a' köz-véleményt, mind az eldarabolt erőt egyesíteni? arra a' Felperes Királyi Fiscus által beperesített Oklevelek czáfolhatatlan tanuságot szolgáltatnak. Ugyan is kitetszik ezekből, hogy az Alperes országszerte bizonyos levelezőket szerezvén, és ezekkel az ön elvei szellemében költ, és többnyire előbbi értekezésekre válaszul szolgáló S. T. U. V. X. Y. Z. AA. BB. CC. GG. HH. és TT. alatt lévő levelezésbe bocsátkozván, midőn Hirlapjainak kiadásától az Ország Nádora Ő Fensége által eltiltatott, ezen tilalom ellenére H. és K. szerint a' Vármegyékhez körleveleket eresztett, 's abban magános ügyét levelezői által mintegy nemzeti ügyet előmozdítani igyekezett. Mellynek folytában letiltására nem ügyelve Tudósításait közrebocsátván, ezen letiltást tárgyazó beszédeket ujabb meg ujabb vitatások eszközlése végett nem csak kozonsé-

Tiszteleti Törvénytszaksza 1839. 20

8. Ítélet Kossuth perében

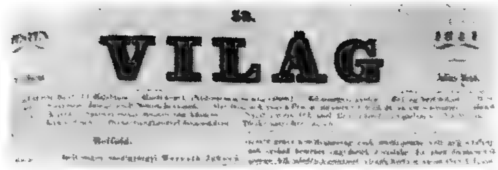

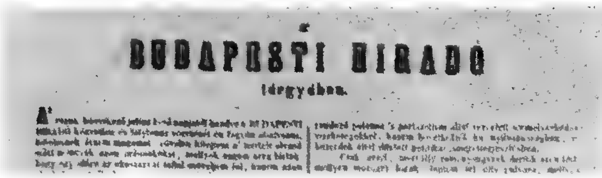

1. Kossuth Lajos szabadon bocsátása után, az 1840-es évek elején

3–5. A konzervatív lapok éles vitába bocsátkoztak a reformellenzékkel

2. A *Pesti Hírlap* első száma. A lap páratlan visszhangot támasztó vezércikkeiben Kossuth az elmaradottság okait feltárva a polgári átalakulás és a nemzeti önrendelkezés átfogó programját készítette elő

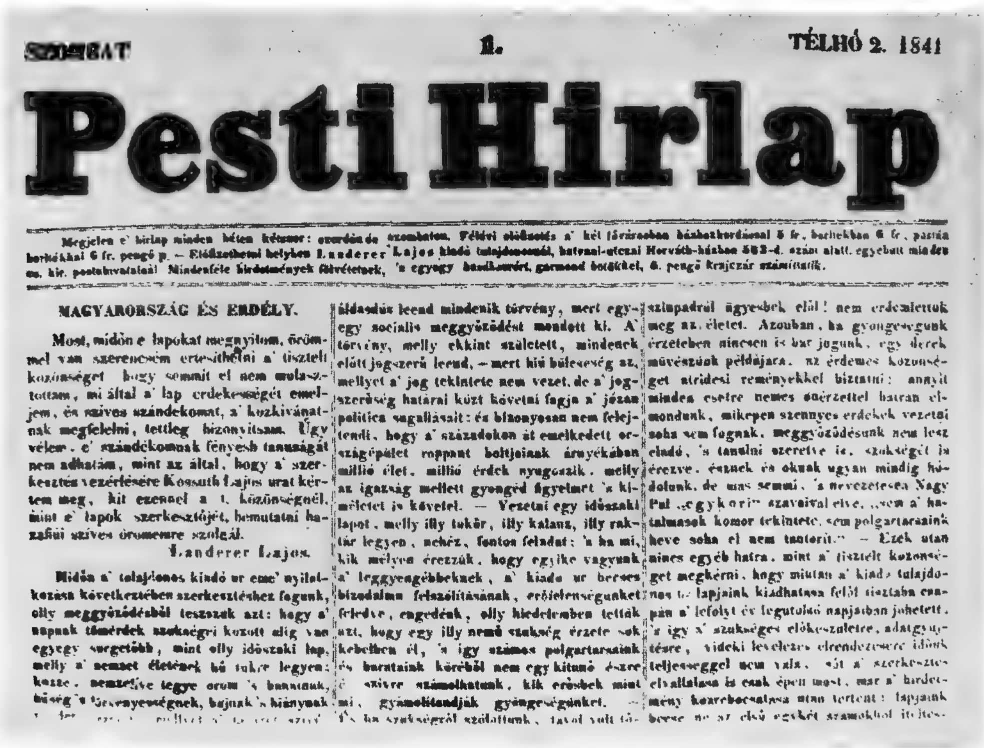

SZOMBAT 1. TÉLHÓ 2. 1841

Pesti Hirlap

Megjelen e' hirlap minden héten kétszer: szerdán és szombaton. Félévi előfizetés a' két fővárosban házhozhordással 5 fr., borítékban 6 fr., postán borítékkal 6 fr. pengő p. – Előfizethetni helyben Landerer Lajos kiadó tulajdonosnál, hatvani-utczai Horváth-házban 582-d. szám alatt, egyebütt minden cs. kir. postahivatalnál. Mindenféle hirdetmények fölvétetnek, 's egyegy hasábsorért, garmond betűkkel, 6. pengő krajczár számíttatik.

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY.

Most, midőn e lapokat megnyitom, örömmel van szerencsém értesíthetni a' tisztelt közönséget hogy semmit el nem mulasztottam, mi által a' lap érdekességét emeljem, és szives szándékomat, a' közkivánatnak megfelelni, tettleg bizonyitsam. Úgy vélem, e' szándékomnak fényesb tanuságát nem adhatám, mint az által, hogy a' szerkesztés vezérlésére Kossuth Lajos urat kértem meg, kit ezennel a t. közönségnél, mint e' lapok szerkesztőjét, bemutatni hazafiui szives örömemre szolgál.

Landerer Lajos.

Midőn a' tulajdonos kiadó ur ezen nyilatkozása következtében szerkesztéshez fogunk, olly meggyőződésből teszszük azt: hogy a' napnak tömérdek szükségei között alig van egyegy sürgetőbb, mint olly időszaki lap, melly a' nemzet életének hű tükre legyen: közte, nemzetive tegye örömét 's bánatát, hűség 's tüzenyességnek, bajnak 's hiánynak [illegible]

áldásdús leend mindenik törvény, mert egy-egy socialis meggyőződést mondott ki. A' törvény, melly ekkint született, mindenek előtt jogszerű leend, – mert hiú büleseség az, mellyet a' jog tekintete nem vezet, de a' jogszerűség határai közt követni fogja a' józan politica sugallásait: és bizonyosan nem felejtendi, hogy a' századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugoszik, melly az igazság mellett gyöngéd figyelmet 's kíméletet is követel. – Vezetni egy időszaki lapot, melly illy tükör, illy kalauz, illy raktár legyen, nehéz, fontos feladat; 's ha mi, kik mélyen érezzük, hogy egyike vagyunk a' leggyengébbeknek, a' kiadó ur becses bizodalma felszólitásának, erőtlenségünket feledve, engedénk, olly hiedelemben tettük azt, hogy egy illy nemű szükség érzete sok kebelben él, 's igy számos polgártársaink és barátaink köréből nem egy kitünő észre 's szivre számolhatunk, kik erősbek mint mi, gyámolitandják gyöngeségünket. –

szinpadról ügyesbek elől! nem érdemlettük meg az életet. Azonban, ha gyöngeségünk érzetében nincsen is bár jogunk, egy derék művészünk példájára, az érdemes közönséget átridesi reményekkel biztatni: annyit minden esetre nemes önérzettel bátran elmondunk, miképen szennyes érdekek vezetni soha sem fognak, meggyőződésünk nem lesz eladó, 's tanulni szeretve is, szükségét is érezve, észnek és oknak ugyan mindig hódolunk, de más semmi, 's nevezetesen Nagy Pál „egykori" szavaival élve, „sem a' hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaink heve soha el nem tántorit." – Ezek után nincs egyéb hátra, mint a' tisztelt közönséget megkérni, hogy miután a' kiadó tulajdonos úr lapjaink kiadhatása felől tisztába csupán a' lefolyt év legutolsó napjaiban jöhetett, 's igy a' szükséges előkészületre, adatgyűjtésre, vidéki levelezés elrendezésére időnk teljességgel nem vala, sőt a' szerkesztés elvállalása is csak épen most, már a' hirdetmény közrebocsátása után történt: lapjaink becse [illegible]

Sajtóküzdelem az 1840-es években

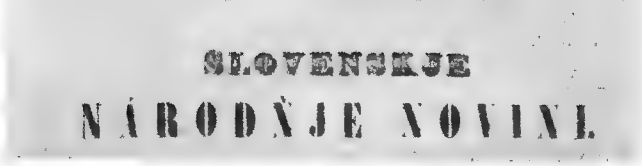

6–10. Lapok egész sora adott hangot a nem magyar népek nemzeti törekvéseinek és tiltakozott a magyarosítás ellen

11. Ljudevit Gaj horvát politikus, a magyar reformellenzékkel vitába szálló illír mozgalom vezetője

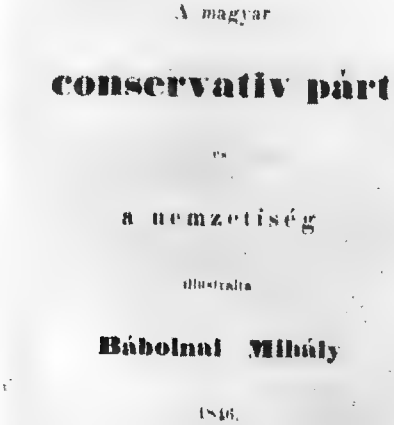

12. Kossuth álnéven megjelentetett tanulmányában óvta a nemzetiségieket a konzervatívok politikájától. Egyben tanúságát adta illúzióktól sem mentes reményének, hogy az együttélő népek alárendelik nemzeti törekvéseiket a magyar reformellenzék által vezetett antifeudális küzdelem közös céljainak

1. Az 1841-ben a reformellenzék által a hazai ipar fejlesztésére létrehozott Magyar Iparegyesület érme

Ellenzéki szervezkedés az 1840-es években

2. Az Iparegyesület lapjának első száma. Kossuth 1845 után e lapban figyelmeztette a nemesség késlekedő erőit a válság közeledtére, és ösztökélte a reformok támogatására: „Menjünk, különben menettetünk”

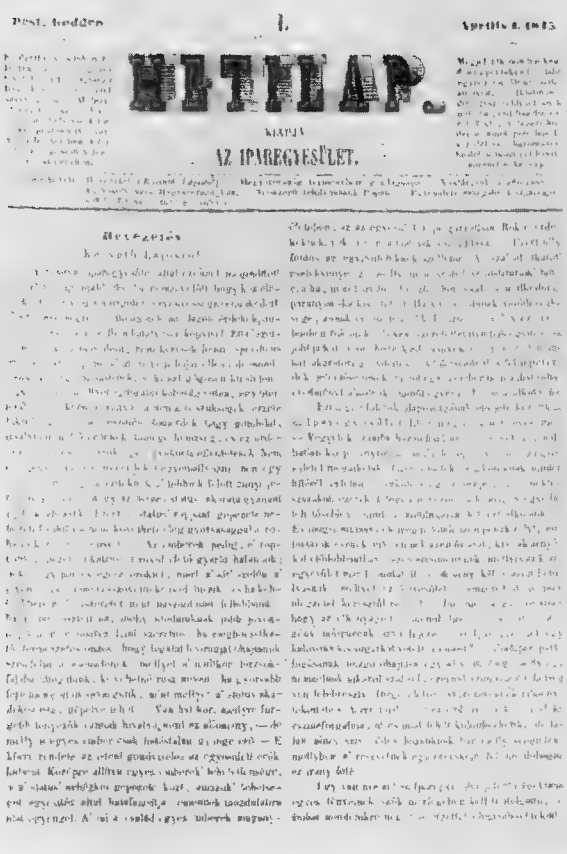
HITELAP.
AZ IPAREGYESÜLET.

3. A reformtábor első országos szervezete, a hazai ipar támogatására 1844-ben alapított Védegylet vezetőinek az aláírásai

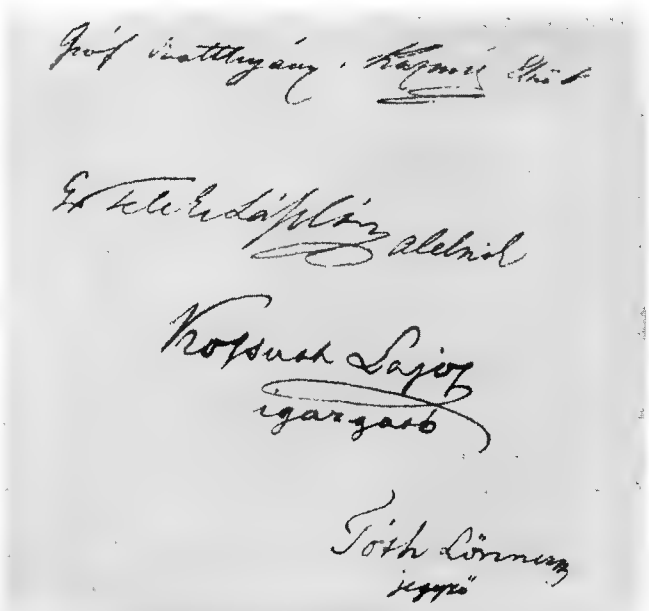
Kossuth Lajos
igazgató

4. Eötvös József író és politikus, a reformellenzék „centralista", a polgári államberendezkedés követelményeiért következetesen harcoló csoportjának vezetője

5. Deák Ferenc, akinek Kossuth mellett a legnagyobb szerepe volt az egységes ellenzéki reformprogram kialakításában

6. A radikális ifjúság vezetőjének, Petőfi Sándornak hiteles arcképe

7. Az 1847-ben megalakult Ellenzéki Kör illegális kiadványa, amelyben a reformellenzék egységes programja megjelent

ELLENŐR.

POLITICAI ZSEBKÖNYV.

PESTI ELLENZÉKI KÖR MEGBIZÁSÁBÓL

BUDA.

IX. Forradalom és a szabadságharc 1848/49-ben

1848. március 3-án a reformellenzék vezetője, Kossuth kért szót a pozsonyi országgyűlés alsótáblájának ülésén. Most nem a reformkövetelések egyikéről vagy másikáról beszélt, hanem az ellenzék megbízásából arról, hogy elérkezett az idő a polgári átalakulás és a nemzeti önrendelkezés általuk kidolgozott egész programjának valóra váltására. Az európai változások teremtettek alapot erre a fellépésre. Rossz termések nyomán járó éhínség, gazdasági válság élezte mindenfelé a tömegek elégedetlenségét. Már az év eleje óta fel-felparázslott az elnyomott olaszok szabadságvágya Szicíliától a Habsburg-kézen levő Észak-Itáliáig, de csak Párizs népének február végi forradalma, a királyság megdöntése és a köztársaság kikiáltása hozta meg a történelmi fordulatot Európában.

A magyar reformellenzék annak ismeretében terjesztette elő indítványát az uralkodóhoz intézendő feliratra, hogy a nemzetközi események hatására pattanásig feszült a Habsburg-birodalom másik felében is a társadalmi és a nemzeti elnyomás miatti elégedetlenség. Most végre sikerült az alsótábla ingadozó, de a tömegek forradalmasodásától rettegő erőit is az ellenzék követelései mögé állítani. Az alsótábla elfogadta Kossuth javaslatát, amely haladéktalanul megvalósítandónak nyilvánította a jobbágyrendszer felszámolását, a közteherviselés bevezetését, „a népnek politikai jogokban illő részesítését", a gazdasági fejlődés előmozdítását és az országgyűlésnek felelős, „idegen avatkozástól független nemzeti kormány" megteremtését. Kossuth figyelmeztette az udvart, hogy „szívből hű csak szabad ember lehet", ezért csupán a reformkövetelések elfogadása erősítheti meg a Habsburg-dinasztia trónját, és az, ha az uralkodó a birodalom másik felében is alkotmányos kormányzati rendszert vezet be.

Ez utóbbi követelés páratlan visszhangra talált Bécs forradalmasodó tömegeinek sorában. A bécsi tömegmozgalmak élén álló diákság az Ausztria számára is alkotmányosságot követelő magyar ellenzék fellépésére is támaszkodva merte megindítani a támadást a régi rend továbbéltetését mindenáron biztosítani akaró Metternich kormányzata ellen. Március 13-án a bécsi forradalom diadalt aratott. Metternich menekülésre kényszerült, az uralkodó alkotmányos reformokat ígért. Bécs forradalmi erői busásan fizették vissza a segítséget, amit a magyar ellenzéktől kaptak.

A reformellenzéknek nagyon is elkelt a segítség. A főrendek huzavonával akadályozták, hogy az átalakulást követelő felirat Bécsbe jusson. Kossuthék a pesti Ellenzéki Kör útján indítandó országos aláírásgyűjtő mozgalom szervezésével kívántak tömegnyomást gyakorolni a visszahúzó erőkre. A mozgalom irányítására Petőfiék Fiatal Magyarország-csoportja vállalkozott. Népgyűlésen kívánták ismertetni az általuk fogalmazott 12 pontot, amely az ellenzéki alapkövetéseket forradalmi jelszavakká tömörítette és radikalizálta.

A bécsi forradalom hatására és egy hazai népforradalom érlelődésének hírére megtört a főrendek ellenállása. Sőt Kossuthék még radikalizálni is tudták a javaslatot, többek között annak a kimondásával, hogy a feudális rendszer felszámolását nem paraszti önmegváltás, hanem a földesurak állami kártalanítása útján, tehát jobbágy-felszabadításként kell végrehajtani. Bécs népe március 15-én – egykorú képünk tanúsága szerint is – lelkesen fogadta az országgyűlés küldött-

ségét. De ahhoz, hogy Kossuthék sikert érjenek el, Pest forradalmi tömegeinek támogatására volt szükség.

Március 15-én Pesten a bécsi események hírére megmozdult a radikális ifjúság. Petőfi, Vasvári Pál, Irányi Dániel, Jókai Mór és mások az egyetemisták élére álltak. Képek sora idézi az eseményeket: a sajtószabadság diadalaként cenzori engedély nélkül nyomtatták ki a 12 pontot és Petőfi *Nemzeti dal*át, aminek végszavait – „rabok tovább nem leszünk!" – a Nemzeti Múzeum előtti népgyűlésen már tízezres tömeg visszhangozta fogadalomként a nép és a haza szabadságának kivívására és megoltalmazására. A forradalmi megmozdulás ereje csatlakozásra késztette a polgárság kiváltságos elemeit képviselő városi tanácsot és meghátrálásra az ország közigazgatását irányító helytartótanácsot. A nép megnyitotta Táncsics börtönének ajtaját. A jobbágysorból jött, a cenzúrával dacoló írásaiért bebörtönzött Táncsics kiszabadítása a társadalmi és politikai elnyomás felszámolásának szimbóluma lett. Pesten vér nélkül győzött a forradalom. Bécsben ezután megtört végre az udvar ellenállása. Uralkodói ígéret hangzott el a felirat kívánságainak a teljesítésére, Batthyány Lajos gróf pedig felhatalmazást kapott magyar kormány alakítására. Pozsonyban a lázas munka napjai következtek. Az országgyűlés Kossuthék ösztökélésére a forradalmi vívmányokat napok alatt törvényjavaslatokba foglalta, és végső jóváhagyásra Bécsbe küldte. A Batthyány-kormány be sem várva az uralkodó válaszát, március 23-án forradalmi határozottsággal elrendelte, hogy a hatóságok valamennyi úrbéres községben hirdessék ki az országgyűlés jobbágyszabadító határozatát. Egyfelől a fenyegető parasztmozgalmakat kívánta elhárítani általa, másfelől „érdekegyesítő" koncepciójának megfelelően biztosítani a parasztság támogatását az udvar feltételezett megosztó kísérletei ellenében. A lépés indokoltságát mi sem mutatta jobban, mint a néhány nap múlva érkezett királyi leirat. Az a jobbágyfelszabadítás elhalasztását javasolta, nem kevéssé annak reményében, hogy a nemesség ingadozó erői felocsúdva első rémületükből, kapva-kapnak ezen a lehetőségen, s így az országgyűlés és a Batthyány-kormány elveszítve a parasztság támogatását, képtelenné válik a nemzeti önrendelkezés biztosítására. Mert ennek megakadályozása volt Bécs elsődleges célja. Ezért kívánta a magyar kormány hatásköréből kivonni a hadügy és a pénzügy érdemi irányítását. A visszahúzó erők azonban elszámították magukat. Kossuthék reformkori előkészítő munkája és politikai érettsége biztosította, hogy a népi tömegek és az átalakulás nemesi hívei a döntés idején nem polgárháborús ellenfélként, hanem küzdőtársként találtak egymásra. A pozsonyi országgyűlés és a felháborodottan tüntető pesti nép egyidejű határozott fellépése meghátrálásra kényszerítette az udvart. Az eredeti javaslatok némi módosításával a király végül is szentesítette a forradalmi vívmányokat magába foglaló törvénykönyvet.

Az 1848. évi törvények értelmében Magyarország feudális rendi monarchiából polgári alkotmányos királysággá alakult. Nem szakadt ki a Habsburg-birodalomból, de az állami önkormányzat legfontosabb eszközei jogszerűen és jórészt ténylegesen is a „népképviseleti" parlamentnek felelős magyar kormány kezébe kerültek. Az uralkodó csak magyar miniszterei útján kormányozhatta az országot, ellenjegyzésüket nélkülöző rendeletei érvényteleneknek számítottak. Az or-

szággyűlés döntő politikai szerephez jutott képviselőházába bizonyos vagyonnal, jövedelemmel, illetve képzettséggel rendelkező választók küldhettek „népképviselőket". Noha a választásra jogosultak aránya a forradalom előttihez képest több mint ötszörösére emelkedett, és megelőzött számos fejlett nyugat-európai országbelit, még messze maradt az általános választójog híveinek célkitűzéseitől. Emellett Kossuth és radikális támogatói a megyéknek legalább hasonló szintű „népképviseleti" reformját már nem tudták elfogadtatni. Ideiglenes intézkedésként be kellett érniök a nemesi megye felszámolása helyett annak kiegészítésével választott községi küldöttek által.

A gazdasági-társadalmi berendezkedés gyökeres átalakulására vezetett a feudalizmus gerincének, a jobbágyrendszernek az összeroppantása. A szűkebb Magyarország lakosságának 79%-a (Erdélyben kisebb hányad) élt addig földesúri joghatóság alatt, s szabadult meg a „törvény előtti egyenlőséget" kinyilatkoztató, az úriszéki bíráskodást felszámoló törvények által a feudális függéstől. A jobbágyszabadító törvények eltörölték a parasztság feudális terheinek oroszlánrészét. Az úrbéres jobbágyok és zsellérek robotban végzett évenkénti közel 50 millió nap ingyenmunkától, legalább 3 millió mázsa dézsmagabona szolgáltatásától és az egyetlen hazai bank egykorú teljes alaptőkéjét meghaladó összeg, a földesuraknak járó 1,3 millió ezüstforint évenkénti fizetésétől menekedtek meg. A felszabadult parasztság 40%-át tevő telkes jobbágyság több mint 8 millió kat. holdra rúgó úrbéres földállományával, a már a többséget alkotó házas zsellérség viszont zömében csak kicsiny beltelkével szabadult fel (amit legelő-, esetleg erdőhasználati jog, sok esetben szőlőbirtok egészített ki), az aránylag még keskeny réteget alkotó házatlan zsellérség pedig csupán a személyes szabadságot kapta útravalóul az új korszakra. Parasztmozgalmak sorát lobbantotta fel, további szabályozást igényelt a kérdés, hogy a felszabadítás milyen földekre vonatkozik. 1848 őszén a nem úrbéres szőlőket is mentesítették a dézsmálástól, 1849 tavaszán pedig a majorsági földre települt zsellérek és a parasztkézen levő, de a földesurak egy része által vitássá tenni kívánt földek zömét is felszabadultnak minősítette a forradalmi kormányzat. 1849 után a parasztok rovására csorbították ugyan a forradalmi vívmányokat, mégis az ország termőterületének mintegy 42%-a került a jobbágyfelszabadítás eredményeként a felszabadult parasztok tulajdonába. Noha a parasztság hajdani sérelmeit is orvosolni kívánta, s tulajdonosává tenni minden valaha parasztkézen volt földet, sőt itt-ott a nincstelenek földosztó törekvései is jelentkeztek, mégis a jobbágyfelszabadítás sorsfordító tette a parasztság nagy részét – kezdetben úgy tűnt, szinte nemzetiségi különbség nélkül – a forradalom mellé állította.

Az 1848. évi törvénykönyv hatálybalépésekor Kossuth, akinek legnagyobb volt a személyes szerepe megalkotásában, találóan mondotta: „Nem minden ez, mi az egész nemzet jövendőjét magában foglalná, hanem alapja jövő kifejlődésünknek..." Az elkövetkező időszak alapkérdése az lett, vajon a forradalmi kormányzat meg tudja-e védelmezni a kivívott alapot, sőt képes-e kiszélesítésére is, hogy minden visszahúzó és elnyomó kísérlet ellenére hordozója lehessen az eljövendő fejlődésnek.

Az ország lakosságának a többségét tevő nem magyar nemzetiségűek megnye-

rését a forradalmi kormányzat a magyar közvélemény túlnyomó részének egyetértésével annak kimondásában látta, hogy – Kossuth szavával – „azok nyelv- és valláskülönbség nélkül részesíttessenek a közszabadság közáldásában". Valóban, a forradalmi vívmányokat, a polgári és politikai szabadságjogok gyakorlását nemzetiségi különbségtétel nélkül biztosították. De nem módosították a korábbi magyarosító törvényeket, sőt kimondták, hogy – a horvát-szlavón területek kivételével – a megyei közgyűlések nyelve is magyar legyen, és minden országgyűlési képviselőtől megkívánták a magyar nyelv ismeretét. Ehhez járult, hogy Erdély unióját Magyarországgal annak a kolozsvári rendi országgyűlésnek a döntésétől tették függővé, amelyen a legnagyobb lélekszámú erdélyi nemzetiség, a románság nem bírt érdemi képviselettel. Mindezek a szerb, szlovák, román nemzeti gyűléseken felsorolt sérelmek csorbították a forradalmi vívmányok értékét a nemzetiségiek szemében, és erősítették törekvésüket nemzeti közösségi jogaik megalapozására. Súlyos következménye lett annak, hogy a nemzetiségiek sérelmei csökkentették készségüket az összefogásra a magyar forradalom erőivel a mind határozottabban jelentkező visszahúzó irányzatokkal szemben.

Haladásellenes, sőt kifejezetten a forradalmi vívmányok megsemmisítését célzó törekvésekben nem volt hiány. A Habsburg-hatalom először a birodalom másik felében igyekezett úrrá lenni nehézségein. Az arisztokrácia mellett polgári erőket is a kormányrúdhoz engedve, a kemény kéz politikáját a reformokéval váltogatva törekedett a bécsi néptömegek megújuló mozgalmainak a csillapítására. Az önrendelkezésre törekvő csehek felkelését 1848 júniusában véres katonai akcióval nyomta el, majd teljes erejével itáliai tartományaira vetette magát. 1848 augusztusában a császári sereg leverte az olasz szabadságharcosokat és a szárd király segélycsapatait. Közvetlenül itáliai győzelme után a Habsburg-hatalom megkezdte politikai támadását és – Jellasics horvát bán mozgósítása révén – katonai előkészületeit a forradalmi vívmányok megszilárdítására törekvő magyar kormányzat ellen.

A császári ház feltétlen hívének tartott Jellasics altábornagyi és horvát báni kinevezésére még a márciusi forradalom napjaiban került sor, magyar és birodalmi arisztokraták titkos ajánlására. Pártfogói már kinevezésekor azt hangsúlyozták, hogy e pozíció birtokában a Batthyány-kormány ellensúlyozásának alkalmas eszközévé válhat. Mivel a magyar kormány 1848 tavaszán szűkkeblűen elhárította a horvátok törekvéseit önkormányzatuk kiteljesítésére, Jellasicsnak sikerült a horvát közvélemény jelentős része előtt horvát nemzeti sérelemmé avatni Batthyányék fellépését báni működése ellen. Súlyosbította a helyzetet a szerb határőrök fegyveres mozgalmának a fellángolása. Noha ténylegesen az osztrák hadvezetőség gyakorolta a hatalmat felettük, beleszólást sem engedve Batthyányéknak, császári tisztjeik a magyar kormány rovására írták, hogy keserves helyzetükben a forradalmi átalakulás még nem hozott üdvös változást. Elégedetlenségük egybefonódott a magyarországi szerbek nemzeti sérelmeivel, és véres felkelésbe torkollott.

A Batthyány-kormány politikája támogatásra talált az 1848 júliusában összeült, túlnyomórészt a nemességből választott, első népképviseleti országgyűlés

többségénél. A zendülőkkel szemben az erélyt engedmények ígéretével társította, a Habsburg-hatalommal pedig fáradhatatlanul kereste a megegyezés lehetőségét. Helyeselte ezt a politikát Kossuth, a kormány pénzügyminisztere is. De a kormányon belül leginkább ő értett egyet az ellenzéki radikálisoknak azzal a követelésével, hogy egyidejűleg fel kell készülni az önvédelemre, a forradalomellenes erők fenyegető támadásának kivédésére. Amikor augusztus végén a horvát hadi készülődések a válság közeledtét jelezték, a Batthyány-kormány készségét jelentette ki minden horvát nemzeti követelés teljesítésére, az elszakadást is beleértve. Túl késő volt azonban ahhoz, hogy ezzel a horvát haladó erőket képessé tegye a Jellasiccsal való sikeres szembefordulásra. Egyidejűleg tárgyalásokba bocsátkozott az udvarral is, noha a király nevében kibocsátott augusztus 31-i leirat a márciusban kivívott magyar hadügyi és pénzügyi önrendelkezés felszámolását kívánta. Hiába utazott engedményeket ajánlva Batthyány és Deák Bécsbe, a Habsburg-hatalom itáliai győzelmei után, a forradalomellenes erők európai túlsúlyra jutása idején, már nem akart alkudozni. Jellasics hadai szeptember 11-én átlépték a Drávát elsősorban nem is horvát nemzeti követeléseket, hanem a magyar kormány megdöntésének szándékát hangoztatva.

Képeink sora idézi a helyzet válságosra fordulását. A gyenge magyar sereg, amelyet a császári tisztikarból kikerült vezetői hátrálásra szorítottak, majd cserbenhagytak, visszavonulóban volt. A képviselőház, miután békét kereső küldöttsége hiába járt Bécsben, rádöbbent, hogy vállalnia kell az önvédelmi harcot. Batthyány népfelkelést hirdetett, de nem adta még fel békekísérleteit. Lemondása, majd új, a legmérsékeltebbekre korlátozódó kormányalakítási kísérlete, amelyből saját beleegyezésével Kossuthot is kihagyta, éppen úgy eredménytelen maradt, mint az a próbálkozása, hogy a nádort állítsa a magyar sereg élére. Batthyány új kormánya nem kapta meg az uralkodói megerősítést, a nádor pedig – akit titkos udvari parancs tiltott el a Jellasiccsal való harctól – a sereget elhagyva Bécsbe szökött. A Habsburg-hatalom, amely maga mögött érezte a birodalmi és a magyar arisztokrácia visszahúzó erőit, a monarchia egységét mint létalapját féltő katonai és államigazgatási bürokráciát, sőt a Magyarország gazdasági önrendelkezésétől borzongó német nagypolgárság egy részét is, nem taktikázott tovább. Megsértve a törvényességet, miniszteri láttamozás nélkül, rendeleti úton katonai teljhatalommal ruházta fel, és Pestre küldte Lamberg Ferenc gróf altábornagyot, hogy oszlassa fel az országgyűlést, és adja – az új Batthyány-kormány helyett – királyi helytartó kezére az ország kormányzását. A Pestre érkezett Lamberggel a hajóhídon végzett a népharag. Mivel Batthyány távol volt, majd végleg lemondott, az országgyűlés az alig két hete a védelem szervezésére választott Országos Honvédelmi Bizottmányt állította az elárvult kormányrúd mellé. Ennek választott elnöke az a Kossuth volt, aki napokkal előbb alföldi toborzókörútján parasztok tízezreit vette rá szívhez és értelemhez egyaránt szóló beszédeivel, hogy önként fegyvert fogjanak a jobbágyszabadító forradalom fővárosának védelmére, a haza földjén előretörő ellenség kiűzésére. Több mint szimbolikus, hogy a Honvédelmi Bizottmány élrekerülését követő napon, szeptember 29-én a magyar sereg szakított a visszavo-

nulással, Pákozdnál szembefordult Jellasics támadásával, és döntő győzelmet aratott felette.

Alig egy héttel később Bécs forradalmi tömegei fegyveres felkeléssel akadályozták meg, hogy a Habsburg-hatalom császári seregeket küldjön a „lázadónak" nyilvánított Magyarországra. A Jellasics csapatait nagy időveszteséggel követő magyar sereg császárhűségre nevelt vezetői késlekedtek a bécsi forradalom megsegítésében, annál is inkább, mert annak vezető testülete tartózkodott segítségül hívásuktól. Mire támadásba lendültek, a sebtében összevont császári csapatok végeztek a bécsi forradalom főerőivel, és Schwechatnál vereséget mértek a magyar seregre. Nehéz időszak következett. A pozícióit megerősítő Habsburg-hatalom megkezdte új ellenforradalmi támadásának előkészítését. Most mutatkoztak meg a magyar kormányzat szűkkeblű nemzetiségi politikájának és még inkább annak a káros következményei, hogy a magyar birtokos nemesség egy része - különösen Erdélyben – sok parasztkézen levő földet majorságinak igyekezett nyilváníttatni, s használatáért továbbra is szolgáltatásokat követelt. Az elégedetlenséget a magyar kormányzat későn jött engedményekkel már nem tudta csillapítani, a császári seregek nyílt fellépése háttérbe szorította a szlovák, a szerb és a román mozgalmakon belül a magyar forradalmi vezetéssel megbékélésre törekvő erőket. A császári seregek és a román felkelők novemberre szinte egész Erdélyt a hatalmukba kerítették. Császári csapatok törtek be északon is szlovák szabadcsapatokkal az oldalukon, és tovább folyt a szerb felkelés. Ilyen körülmények közt a Windischgraetz herceg vezetésével a nyugati határon december közepén megindított támadástól az ellenforradalom hívei azt remélték, hogy gyorsan úrrá lesz a magyar „lázadáson". Az osztrák seregek annak a fiatal Ferenc József császárnak a nevében hatoltak az országba, akit erőszakkal lemondatott gyengeelméjű nagybátyja, V. Ferdinánd helyére ültettek. Ezzel, a trónváltozáshoz kapcsolódó magyar közjogi követelményeket semmibe vevő lépéssel a Habsburg-hatalom többek között az 1848 tavaszán vállalt alkotmányos kötelezettségektől vélt megszabadulni.

A Kossuth vezette Honvédelmi Bizottmány 1848 őszén páratlan szervezőmunkával jelentős erőket mozgósított és szerelt fel. Nagy része volt ennek abban, hogy a szerb származású Damjanich János felkelő honfitársai ellenében, a lengyel Bem József vezette magyar sereg pedig Erdélyben jelentős sikereket ért el. Az év végére mégis válságosra fordult a katonai helyzet. A Schwechatnál Kossut által tábornokká előléptetett Görgey Artúr a főseregélén kitért a császári túlerővel való döntő összecsapás elől. A forradalmi kormányzat arra kényszerült, hogy a néphatalom letéteményesének tekintett országgyűléssel együtt Debrecenbe tegye át székhelyét. A mérsékeltek kívánságára, de Kossuthék beleegyezésével, Batthyány és Deák vezetésével békeküldöttség kereste fel Windischgraetzet. Tárgyalási ajánlatukra feleletül azonban csak a „feltétel nélküli megadásra" felszólítást kapták. S a császári seregek bevonulását Pestre nyomon követte a békét kereső Batthyány elfogatása.

A nemzeti kormány szerepét betöltő Honvédelmi Bizottmányt a képviselők többsége, de a főrendeknek csak töredéke követte Debrecenbe. A visszavonulás okozta nehézségeket tetézte, hogy a nemesség egy része félt a forradalom radi-

kalizálódásától, képviselői ingadozó magatartást tanúsítottak az országgyűlésen, és önállóskodó, sőt kétértelmű politikai nyilatkozatot tett a főseregélén Görgey is. Kossuthék a baloldal támogatásával mégis úrrá tudtak lenni a nehézségeken. Sikerült megteremteniük az anyagi alapját és a politikai feltételeit annak, hogy a jobbágyfelszabadítás továbbfejlesztését sürgető parasztság, a polgári jogegyenlőség teljességére törekvő városi plebejus elemek és a velük együtt a nemzeti önrendelkezés biztosításáért harcba szállni kész nemesek legjobb fiaiból kikovácsolódjék a legendás honvédezredek sora. Az 1849 februárjának végén támadásba lendült Windischgraetz az első, Kápolnánál történt összecsapásról még győzelmi jelentést küldhetett az udvarba. A magyar honvédsereg azonban, amelynek vezérlete a lengyel Dembiński kezéből a visszavonulás és seregszervezés során nagy katonai szaktudásról tanúságot tevő Görgeyébe került, rácáfolt az osztrák győzelmi hírekre. Személyes hősiességtől is áthatott tábornokainak, elsősorban Damjanich Jánosnak, Aulich Lajosnak, Klapka Györgynek és Nagy-Sándor Józsefnek a vezetésével diadalok sorát aratva kényszerítette hátrálásra, végül az ország elhagyására a császári sereget. A képsorozattal felidézett diadalmas tavaszi hadjáratot méltóan egészítették ki a császáriakat Erdélyből kiszorító Bem fényes haditettei és Perczel Mórnak a déli fronton aratott győzelmei.

A Habsburg-hatalom, miután a birodalom nyugati felében megszilárdította pozícióit, Windischgraetz február végi magyarországi győzelmi jelentésén felbátorodva nevezetes lépésre szánta el magát. Szétkergette saját parlamentjét, amelynek többsége a polgári alkotmányosság híve volt, és rendeleti úton új alkotmányt tett közzé. A Ferenc József által 1849. március 4-i keltezéssel kihirdetett „oktrojált" (parancsolt) alkotmány a polgári szabadságjogok érvényesítéséről beszélt, de hatályukat a „lázadó" Magyarországra nem terjesztette ki. Egyenjogúságot és önkormányzati jogokat ígért minden nemzetnek, de életbe léptetésükről nem gondoskodott, ugyanakkor Magyarországot nemcsak az 1848. évi törvényekben biztosított önrendelkezésétől, hanem még korábbi különállásától is megfosztva tartományként kívánta beolvasztani az egységes birodalomba. – A forradalmi kormányzat felelete a *Függetlenségi Nyilatkozat* lett. Megszavazva Kossuth javaslatát az országgyűlés 1849. április 14-én a debreceni Nagytemplomban ünnepélyesen kinyilatkoztatta, majd törvénybe iktatta Magyarország állami függetlenségét, és sorozatos törvényszegéseire hivatkozva kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. A tavaszi hadjárat győzelmei teremtettek alapot a forradalmi vezetés e határozott lépésére, amellyel véget akart vetni a csábító elnevezésű „Békepártban" csoportosuló képviselők ingadozásának, s egyben jogi lehetőséget arra, hogy az önvédelmi harcra kényszerült ország diplomáciai elismertetése révén kitörjön a külpolitikai elszigeteltségből.

A magyar szabadságküzdelem sikerének nemzetközi feltételei – átmeneti javulás után – fokozatosan megromlottak. Itáliában a szárd királyság újabb háborúja a Habsburg-hatalommal az utóbbi győzelmét hozta. A jobbra tolódó francia köztársaság élére került Bonaparte Lajos intervenciós seregei felszámolták a római köztársaságot. A velencei köztársaság szövetséget kötött ugyan a közös ellenség ellen Magyarországgal, de maga is védekezésre szorult. A frankfurti

össznémet parlament pedig, amely 1848-ban elismerte Magyarország jogát az önkormányzatra, politikai szerepét eljátszva feloszlatásra került. A májusban kitört drezdai felkelést napok alatt verték le a porosz csapatok, s alig két hónapig tartották magukat a pfalzi és badeni forradalmárok. A legsúlyosabb következménye azonban annak lett, hogy Anglia kész volt szemet hunyni a cári hatalom magyarországi beavatkozása fölött, úgy ítélve meg, hogy ez az ára a Habsburg-birodalom továbbéltetésének, amelyet elsősorban éppen Oroszország európai előretörésének megakadályozása érdekében vélt indokoltnak. Már Bem téli győzelmei idején átmenetileg cári csapatok nyomultak be Erdélybe az osztrákok megsegítésére. Hiába hangzott fel Európa-szerte a haladás híveinek – egykorú rajzok által is tanúsított – tiltakozása, a honvédsereg tavaszi győzelmei nyomán Ferenc József segítséget kért s kapott I. Miklós cártól. A hosszú idő óta előkészített beavatkozás bejelentésére május elején, foganatosítására június derekán került sor.

A magyar forradalmi vezetésnek kevés ideje maradt a felszabadított ország védelmének megszervezésére. Adódó lehetőségeit sem aknázta ki maradéktalanul. A *Függetlenségi Nyilatkozat* megszavazását követően az országgyűlés Kossuthot kormányzóelnökké választotta, a kormányrúd pedig Szemere Bertalan kezébe került. A Szemere-kormány, az elért eredmények békés megszilárdításának szükségességét hangsúlyozva sokkal gyorsabban haladt a forradalmi eszközök félretevése, mint a forradalmi vívmányok továbbfejlesztése terén. Pedig égető szükség volt a néptömegek érdekeltségét fokozó, a nemzetiségek megbékélését eredményező intézkedésekre. Kossuthnak a *Függetlenségi Nyilatkozat*tal egyidejűleg kibocsátott rendelete sok vitás föld parasztkézen maradását biztosította ugyan, de a jobbágyfelszabadítás továbbfejlesztését célzó, átfogó törvényjavaslat megalkotására csak későn, megtárgyalására már egyáltalán nem került sor. Fontos lépést jelentett a zsidók teljes jogegyenlőségének törvénybe iktatása, kiemelve érdemeiket „hűségben és munkásságban nemzeti háborúnk körül". Sikertelen megbékélési kísérletek sora után, Kossuth és a Magyarországra emigrált jeles havasalföldi román forradalmár, Bălcescu megegyezése készítette elő a végzetes késedelemmel, csak a túlerővel vívott küzdelem végnapjaiban, a mind reménytelenebbé váló helyzetben megszavazott nemzetiségi törvényt. Az egykorú Európában egyedül ez a törvény vallotta céljának külön is biztosítani „minden népiségek szabad nemzeti kifejlődését". A magyar kormány amnesztiát hirdetett. Erdély hegyei közt és sokfelé másutt is elült a gyilkos testvérháború. De már késő volt.

A cári intervenció következtében a magyar honvédsereg több mint kétszeres túlerővel találta szemben magát. A haditanács, miután korábbi határozatait a magyar seregtestek hadmozdulatainak egybehangolására nem sikerült végrehajtatnia, Kossuthtal egyetértésben úgy határozott, hogy a teljes honvédsereget a Maros vonalán összpontosítja, s ott háttal az egyetlen semleges határvonalra, a török birodalomra támaszkodva, erőit egyesítve száll szembe az ellenséggel. Görgey azonban, aki a Szemere-kormányban elnyert hadügyminiszteri tárca birtokában is megtartotta a főserég vezényletét, saját kezébe akarta ragadni az események irányítását. Előbb egyáltalában nem, majd a saját seregét ért

vereségek után, csak nagy késedelemmel tett eleget az általa helytelenített déli összpontosítási határozatnak. Az egyesülésre nem került idejében sor. Dembiński seregteste, amelynek vezényletét az Erdélyből kiszorított Bem vette át, a császári főseregtől teljes vereséget szenvedett a temesvári csatában. A késve érkező Görgey, a helyzetet végképp reménytelennek látva, a személye iránti hűségre szoktatott, s immár egyedül ütőképes sereg vezéreként kikényszerítette Kossuth és a Szemere-kormány lemondását. A teljhatalom birtokában augusztus 13-án Világosnál, a cári haderő előtt katonáival feltétel nélkül letétette a fegyvert.

Az önvédelmi háború vereséggel végződött. A túlerő úrrá lett a magyar szabadságharcon, amely helyesebb parasztpolitika és megértőbb nemzetiségi politika esetén minden bizonnyal még nagyobb tömegeket tudott volna maga mellé állítani. A nemzeti önrendelkezést a kedvezőtlenre fordult nemzetközi helyzetben nem sikerült biztosítani. De a hősies küzdelem mégsem volt hiábavaló. A forradalom által megdöntött feudális világot visszahozhatatlanná, a gazdasági-társadalmi fejlődés számára tört kaput elfalazhatatlanná tette, és kimeríthetetlen ösztönzést adott az önkényuralom áldozatául esett ország fiai számára az elvesztett vívmányok visszaszerzésére.

1. Kossuth 1848-ban. Az európai forradalmi események hatására Kossuth az ellenzék megbízásából március 3-án a jobbágyrendszer felszámolását, az országgyűlésnek felelős magyar kormány megalakítását és a birodalom másik felének alkotmányos kormányzását követelte

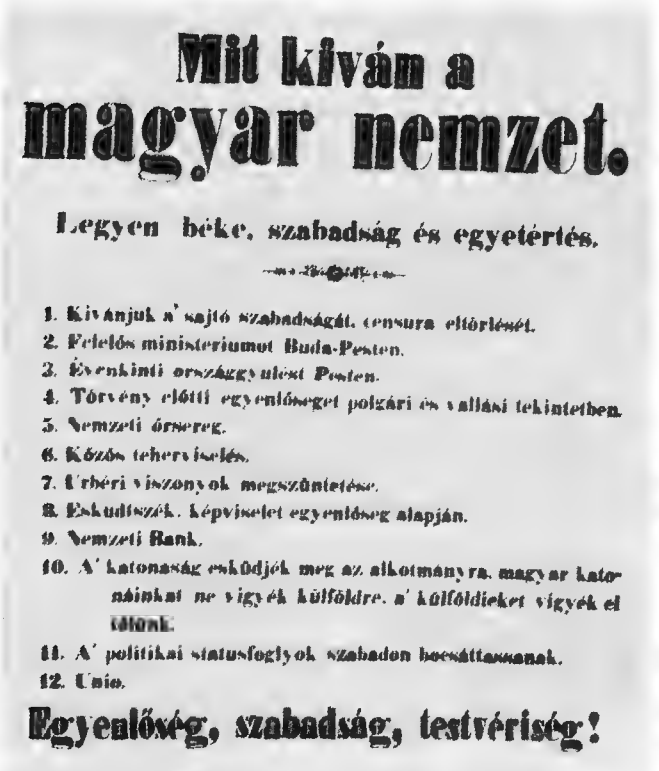

Mit kivám a
magyar nemzet.

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kivánjuk a' sajtó szabadságát, censura eltörlését.
2. Felelős ministeriumot Buda-Pesten.
3. Évenkinti országgyulést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdtszék. Képviselet egyenlőség alapján.
9. Nemzeti Bank.
10. A' katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a' külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A' politikai statusfoglyok szabadon bocsáttassanak.
12. Unio.

Egyenlőség, szabadság, testvériség!

2. Egykorú röplap a 12 pont szövegével

3. A forradalom kitörése Pesten március 15-én. Az ifjú forradalmárok lefoglalják a Landerer és Heckenast-nyomdát

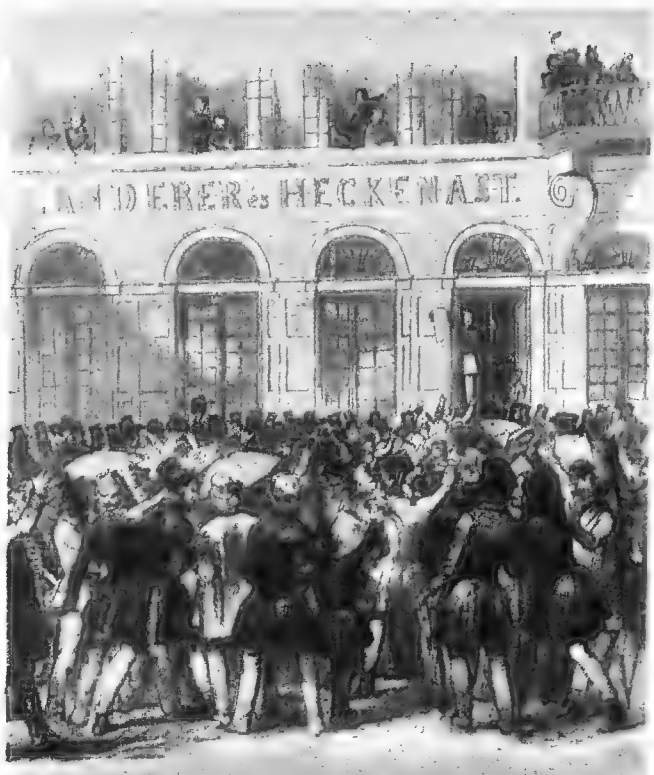

4. Népgyűlés a Nemzeti Múzeum előtt

5. Petőfi *Nemzeti dal*ának három utolsó strófája. A költő saját kezű sorai: „Az 1848-diki márczius 15-kén kivívott sajtószabadság után legeslegelőször nyomatott példány, s így a magyar szabadság első lélekzete”

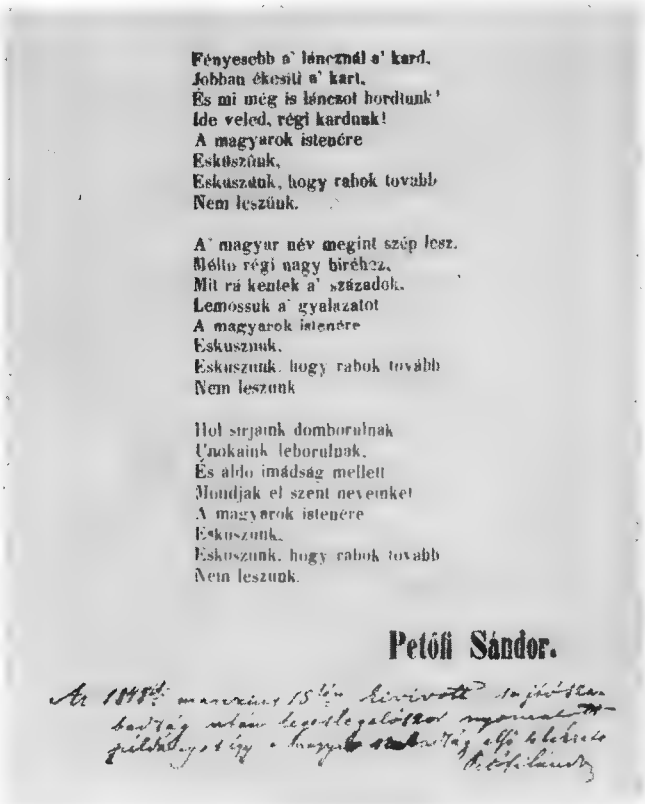

Fényesebb a' lánczná! a' kard,
Jobban ékesíti a' kart,
És mi még is lánczot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Eskuszünk,
Eskuszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

A' magyar név megint szép lesz,
Mélto régi nagy biréhez,
Mit rá kentek a' századok,
Lemossuk a' gyalázatot
A magyarok istenére
Eskuszünk,
Eskuszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk

Hol sírjaink domborulnak
Unokaink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondjak el szent neveinket
A magyarok istenére
Eskuszünk,
Eskuszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi Sándor.

Az 1848-di márczius 15-kén kivívott sajtószabadság után legeslegelőször nyomatott példány, s így a magyar szabadság első lélekzete
Petőfi Sándor

6. A börtönéből kiszabadított plebejus demokrata Táncsics Mihály

1. A magyar országgyűlés követeléseivel Bécsbe érkezett Kossuthot és István nádort a császárváros forradalmi tömegei ünneplik

3. Tréfás rajz a március 13-án kitört bécsi forradalom hatásáról. Még a Stephanskirche tornya is kíváncsian hajlik meg az alkotmányosság bevezetésének hírére fülelve

2. Magyar jurátusok köszöntik Bécsben a felfegyverzett egyetemistákat

4. A hazai sajtó egy része illúziókat táplál

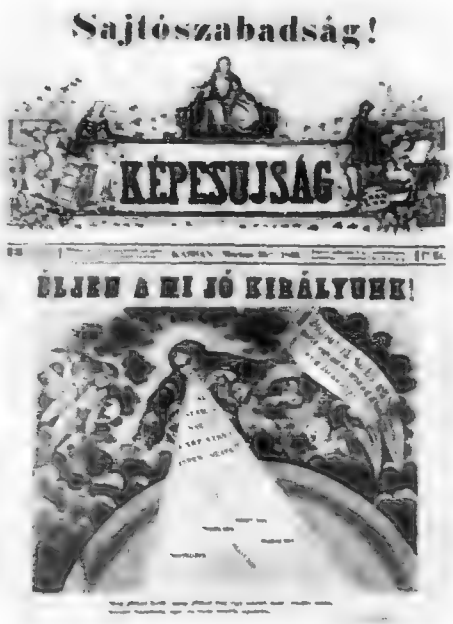

5. A Pilvax, a márciusi fiatalok „Forradalmi Csarnoka”

6. A márciusi fiatalok lapja helytállásra és a hazai konzervatívok pozícióinak felszámolására buzdít

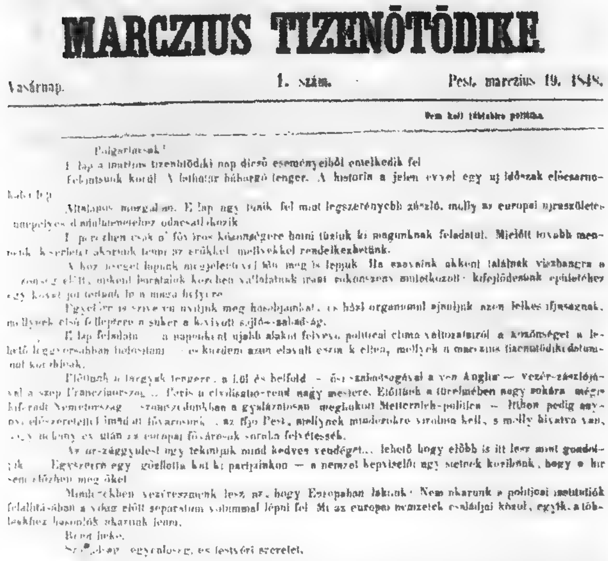

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

Vasárnap. 1. szám. Pest, marczius 19. 1848.

A konzervatív erők meghátrálása

7. V. Ferdinánd a Batthyány-kormány jelenlétében szentesíti az új törvényeket. A forradalmi Pest és a pozsonyi országgyűlés többségének következetessége az udvart meghátrálásra kényszerítette

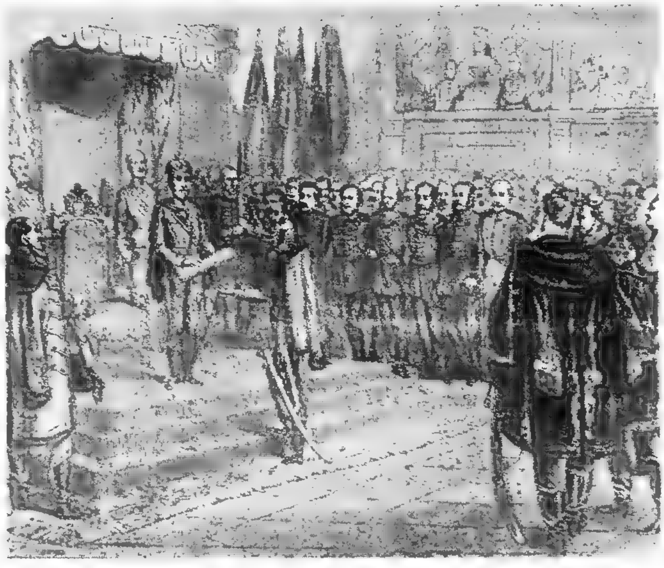

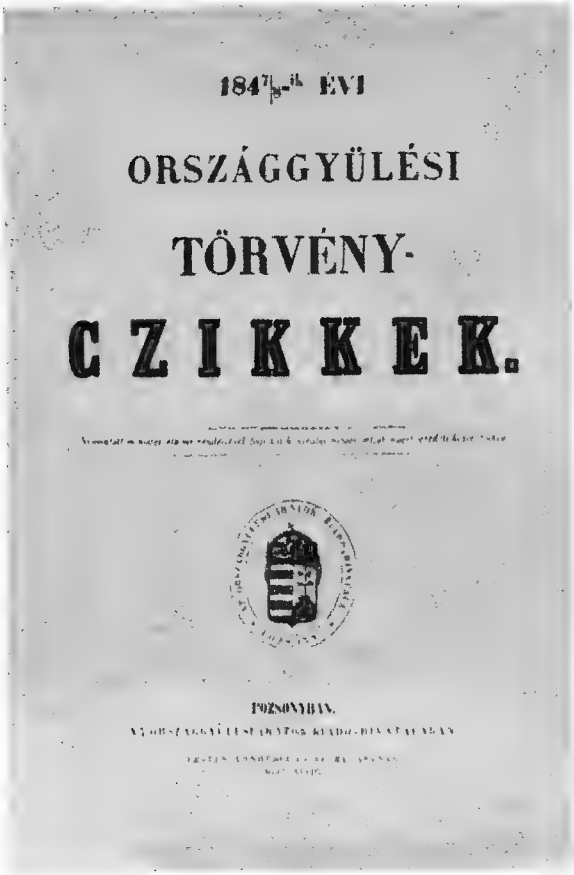

1847/8-ik ÉVI

ORSZÁGGYŰLÉSI

TÖRVÉNY-

CZIKKEK.

POZSONYBAN.

1. A forradalmi vívmányok sorát, köztük a jobbágyfelszabadítást, a törvény előtti egyenlőséget, a nemzeti önrendelkezést meghirdető 1848-as törvénykönyv egykorú kiadása

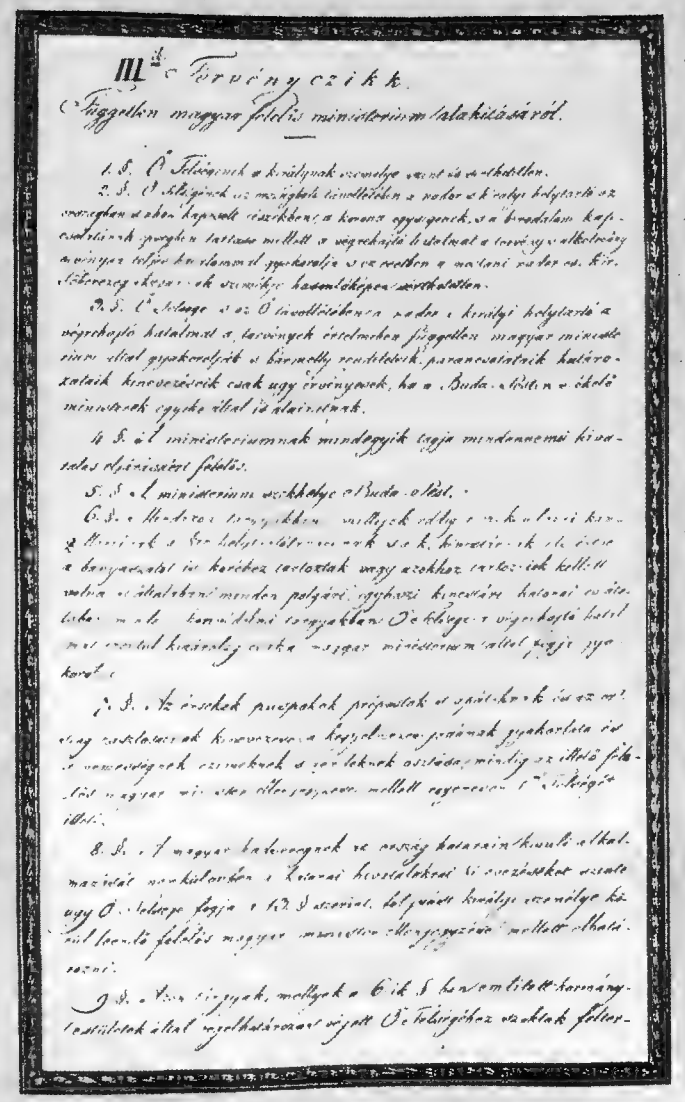

III-ik Törvényczikk.

Független magyar felelős minisztérium alakításáról.

2. A forradalmi vívmányok kihirdetése Debrecenben

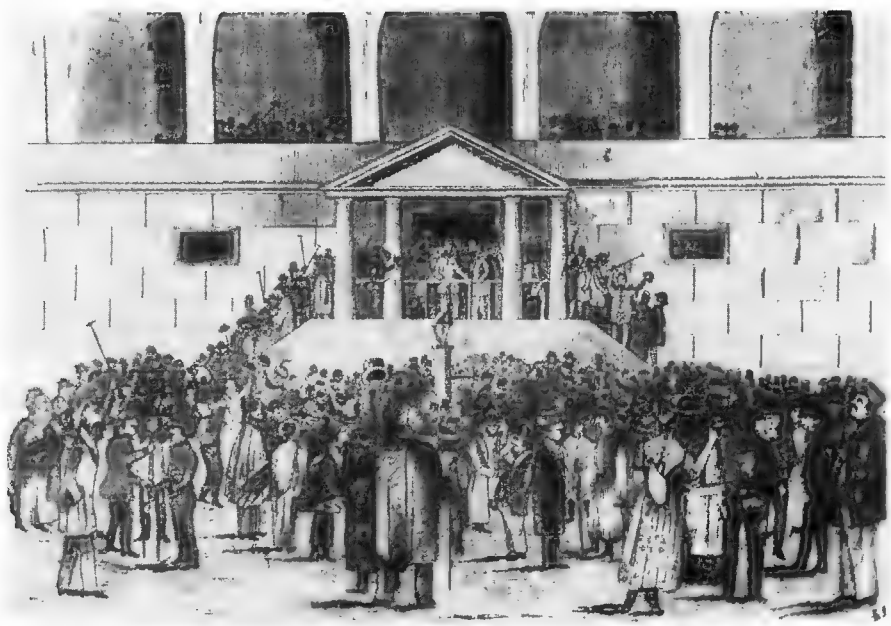

3. A kormányhatalmat az országgyűlésnek felelős független magyar minisztérium kezére adó törvénycikk eredeti példányának első oldala

A forradalmi vívmányok

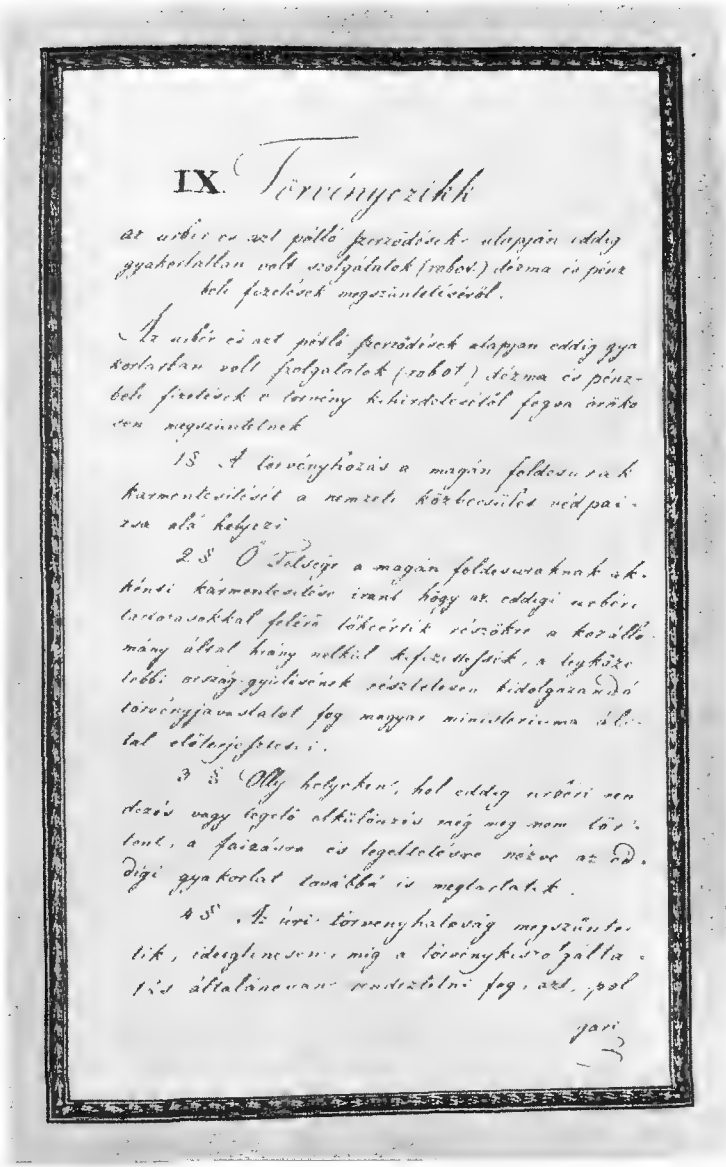

IX. Törvénycikk

az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot) dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről.

Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot) dézma és pénzbeli fizetések e törvény kihirdetésétől fogva örökösen megszüntetnek

1 § A törvényhozás a magán földesurak kármentesítését a nemzeti közbecsülés védpaizsa alá helyezi

2 § Ő Felsége a magán földesuraknak akkénti kármentesítése iránt hogy az eddigi urbéri tartozásokkal felérő tőkeértik részökre a közállomány által hiány nélkül kifizettessék, a legközelebbi ország-gyűlésének részletesen kidolgozandó törvényjavaslatot fog magyar ministeriuma által előterjesztetni.

3 § Olly helyeken, hol eddig urbéri rendezés vagy tegelő elkülönzés még meg nem történt, a faizásra és legeltetésre nézve az eddigi gyakorlat továbbá is megtartatik.

4 § Az úri törvényhatóság megszüntetik, ideiglenesen, míg a törvénykiszolgáltatás általánosan rendezletni fog, azt, pol

gári

4. Az úrbéres robot- és dézsmaszolgáltatás kötelezettségét eltörlő, jobbágyszabadító törvénycikk eredeti példányának első oldala

5. A nemzeti összefogás egykorú népszerűsítése

1. Az első felelős magyar kormány tagjai

2. István főherceg nádor 1848. július 5-én megnyitja az első népképviseleti országgyűlést. Mögötte az emelvényen Batthyány Lajos miniszterelnök áll, kétoldalt a kormány tagjai

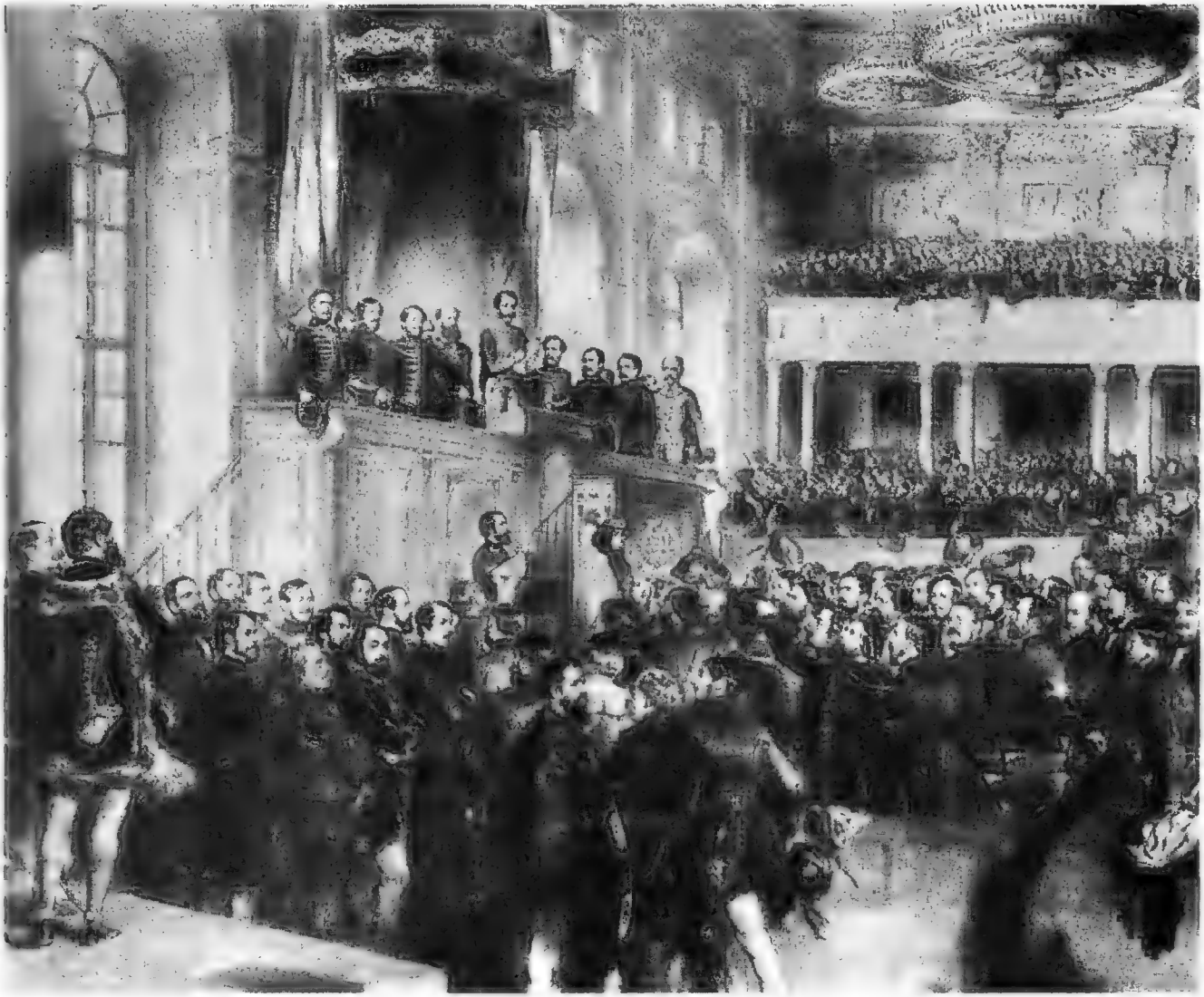

1. A képviselőház ülésterme a régi Vigadó nagytermében. Heves vitákban a túlnyomó többség a márciusi vívmányok csorbítását kívánó bécsi leiratok visszautasítása és a nemzeti önvédelem megszervezése mellett foglalt állást

2. Császári tisztek által vezényelt szerb határőrök és magyar sorkatonák küzdelme

3. A meghúzódókat csúfoló pesti gúnykép, igaztalan oldalvágással a Batthyány-kormány ifjú radikális ellenfeleire

„ÖREG ÚR: Hát mért akarod, hogy éppen én menjek a ráczok ellen – menjen ön öcsém uram, fiatalember.
HÁZI ASSZONY: Jaj istenem, mit gondolsz – maradjon ő itt. Ki fogja a minisztériumot controlírozni."

Felkészülés az önvédelmi háborúra

4. Nemzetőrtiszt, Borsos József festménye

5. Kossuth pénzügyminiszter – az országgyűlés felhatalmazása alapján – papírpénzt bocsátott ki. Az önálló hazai fizetőeszköz megteremtése a felkészülés egyik alapfeltétele volt

6. Ismeretlen honvédtiszt fényképe

1. Jellasics altábornagy vezényletével 1848. szeptember 11-én horvát seregek kelnek át a Dráván

2. István főherceg eredménytelen Balaton-parti tárgyalása Jellasiccsal az intervenciós seregek megállítására

Az önvédelmi háború kezdete

3. Az országba nyomult ellenséges erőkkel összejátszó Zichy Ödön gróf, akit Görgey haditörvényszék elé állíttatott és kivégeztetett

4. Az udvar által katonai teljhatalommal felruházott s az országgyűlés feloszlatására induló Lamberg gróffal a pesti hajóhídon végez a népharag

5. Kossuth, az országgyűlés által választott Honvédelmi Bizottmány elnöke az Alföldön toboroz az ország védelmére

6. A pákozdi csata, Jellasics hadainak szétverése

Ausztria forradalmi és ellenforradalmi erői

1. Jelenet a császárváros népének megújuló forradalmi megmozdulásaiból

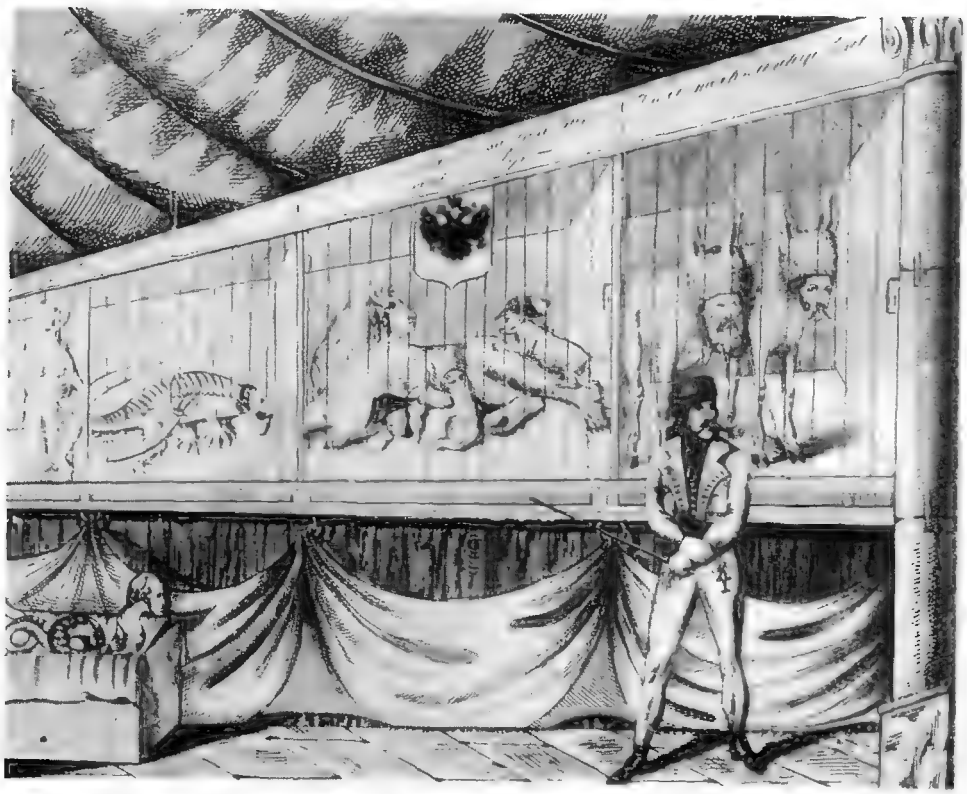

2. A Kossuth-kalap „többet nyom" a császári és királyi koronáknál. A magyar üggyel szolidáris bécsi októberi forradalom idején készült litográfia

3. „Császári állatsereglet Schönbrunnban Bécs mellett! Utolsó előadás helyben!!!" Vaskos humorú gúnyrajz az októberi bécsi forradalom idejéből. Azt a reménységet fejezi ki, hogy a szimbolikus magyar figura ellátja majd a „kamarilla" fejének, a nőstényoroszlánként ábrázolt Zsófia főhercegnőnek és politikai támogatóinak a baját

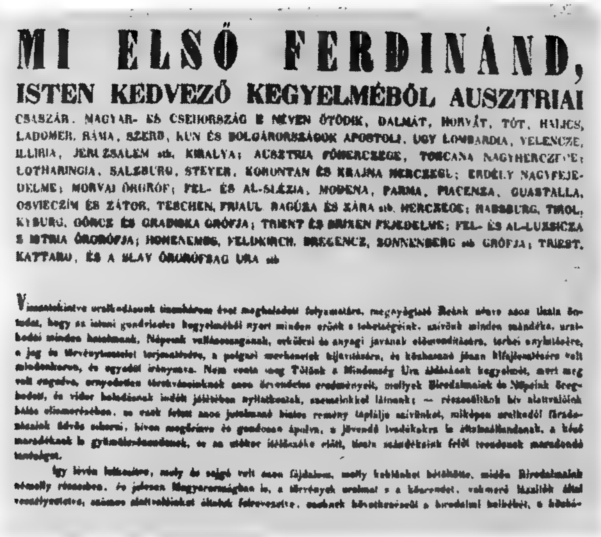

MI ELSŐ FERDINÁND,

ISTEN KEDVEZŐ KEGYELMÉBŐL AUSZTRIAI

CSÁSZÁR, MAGYAR- ÉS CSEHORSZÁG E NÉVEN ÖTÖDIK, DALMÁT, HORVÁT, TÓT, HALICS, LADOMÉR, RÁMA, SZERB, KUN ÉS BOLGÁRORSZÁGOK APOSTOLI, ÚGY LOMBARDIA, VELENCZE, ILLIRIA, JERUZSÁLEM stb. KIRÁLYA; AUSZTRIA FŐHERCZEGE, TOSCANA NAGYHERCZEGE; LOTHARINGIA, SALZBURG, STEYER, KORONTÁN ÉS KRAJNA HERCZEGE; ERDÉLY NAGYFEJEDELME; MORVAI ŐRGRÓF; FEL- ÉS AL-SLÉZIA, MODENA, PARMA, PIACENZA, GUASTALLA, OSVIECZIM ÉS ZÁTOR, TESCHEN, FRIAUL, RAGÚZA ÉS ZÁRA stb. HERCZEGE; HABSBURG, TIROL, KYBURG, GÖRCZ ÉS GRADISKA GRÓFJA; TRIENT ÉS BRIXEN FEJEDELME; FEL- ÉS AL-LUZSICZA S ISTRIA ŐRGRÓFJA; HOHENEMBS, FELDKIRCH, BREGENCZ, SONNENBERG stb. GRÓFJA; TRIEST, KATTARO, ÉS A SLÁV ŐRGRÓFSÁG URA stb.

4. V. Ferdinánd lemondó nyilatkozata 1848. december 2-án. A bécsi forradalom leverése után az alkotmányos követelmények semmibevételével került sor a gyengeelméjű uralkodó lemondatására és a fiatal Ferenc József trónra juttatására

5. Schlick császári tábornok magyar és szlovák nyelvű hirdetménye, amely a „rend" fenntartására, de a „pártütők" kézre kerítésére szólítja fel a lakosságot

6. A fölényben levő és új támadást indító császári seregek élén Windischgraetz és Jellasics 1849. január 5-én bevonulnak Pest-Budára

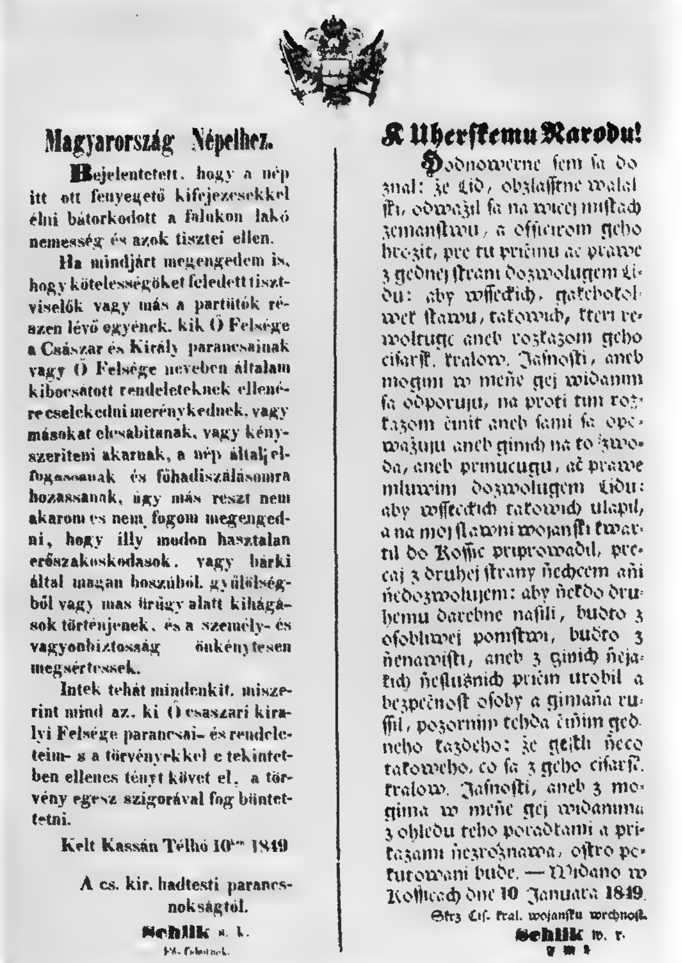

Magyarország Népéhez.

Bejelentetett, hogy a nép itt ott fenyegető kifejezésekkel élni bátorkodott a falukon lakó nemesség és azok tisztei ellen.

Ha mindjárt megengedem is, hogy kötelességöket feledett tisztviselők vagy más a pártütők részén lévő egyének, kik Ő Felsége a Császár és Király parancsainak vagy Ő Felsége nevében általam kibocsátott rendeleteknek ellenére cselekedni merénykednek, vagy másokat elcsabitanak, vagy kényszeriteni akarnak, a nép általi elfogassanak és főhadiszállásomra hozassanak, úgy más reszt nem akarom és nem fogom megengedni, hogy illy modon hasztalan erőszakoskodasok, vagy bárki által magan boszúból, gyülölségből vagy mas ürügy alatt kihágások történjenek, és a személy- és vagyonbiztosság önkénytesen megsértessek.

Intek tehát mindenkit, miszerint mind az, ki Ő császári királyi Felsége parancsai- és rendeleteim- s a törvényekkel e tekintetben ellenes tényt követ el, a törvény egész szigorával fog büntettetni.

Kelt Kassán Télhó 10én 1849

A cs. kir. hadtesti parancsnokságtól.

Schlik s. k.

Fő-Tábornok.

K Uherskemu Narodu!

Podnowerne sem sa dozual: že Lid, obzlasstne walaski, odwažil sa na wicej mistach zemanstwu, a officirom geho hrozit, pre tu pričinu ač prawe z gednej stran dozwolugem Lidu: aby wsseckich, gakebokolwek stawu, takowich, kteri rewoltugu aneb rozkazom geho cisarsk. kralow. Jasnosti, aneb mogim w meňe gej widanim sa odporugu, na proti tim rozkazom činit aneb sami sa opowažugu aneb ginich na to zwoda, aneb primucugu, ač prawe mluwim dozwolugem Lidu: aby wsseckich takowich ulapil, a na moj slawni wojansky kwartil do Kosse priprowadil, precaj z druhej strany ňechcem aňi ňedozwolujem: aby ňekdo druhemu darebne nasili, budto z osoblwej pomstwi, budto z ňenawisti, aneb z ginich ňejakich ňeslušnich pričin urobil a bezpečnost osoby a gimaňa russil, pozorniu tehda činim gednoho každeho: že gestli ňeco takoweho, co sa z geho cisarsk. kralow. Jasnosti, aneb z mogima w meňe gej widanima z ohledu teho poradkami a prikazami ňezrožnawa, ostro pokutowani bude. — Widano w Kossicach dne 10 Januara 1849.

Skrz Cis. kral. wojansku wrchnost.

Schlik w. r.

1. L'udevit Stúr, a szlovák nemzeti mozgalom vezetője

2. Szlovák felkelőtisztek

3. Stevan Knićanin tábornok, a szerb önkéntesek parancsnoka

4. Nicolae Bălcescu román forradalmár, a román–magyar megbékélés előharcosa

5. Avram Iancu, a román felkelők parancsnoka, aki a cári intervenció után beszüntette a harcot a magyar seregek ellen

XXIX.

Reichsverfassung

für das

Kaiserthum Oesterreich.

I. Abschnitt.

Von dem Reiche.

§. 1.

Das Kaiserthum Oesterreich besteht aus folgenden Kronländern:

Dem Erzherzogthume Oesterreich ob und unter der Enns, dem Herzogthume Salzburg, dem Herzogthume Steiermark, dem Königreiche Illirien, bestehend: aus dem Herzogthume Kärnthen, dem Herzogthume Krain, der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete, — der gefürsteten Grafschaft Tirol und Vorarlberg, dem Königreiche Böhmen, der Markgrafschaft Mähren, dem Herzogthume Ober- und Nieder-Schlesien, den Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau, dem Herzogthume Bukowina, den Königreichen Dalmatien, Croatien und Slavonien mit dem croatischen Küstenlande, der Stadt Fiume und dem dazu gehörigen Gebiete, dem Königreiche Ungarn, dem Großfürstenthume Siebenbürgen, mit Inbegriff des Sachsenlandes und der wiedervereinverleibten Gespanschaften Kraszna, Mittel-Szolnok und Zárand, dann dem Districte Kövár und der Stadt Zilah (Zillenmarkt), den Militargrenzgebieten und dem lombardisch venetianischen Königreiche.

§. 2.

Diese Kronländer bilden die freie, selbstständige, untheilbare und unauflösbare constitutionelle österreichische Erbmonarchie.

§. 3

Wien ist die Hauptstadt des Kaiserreiches und der Sitz der Reichsgewalt

6. Az 1849. március 4-én Ferenc József által kibocsátott „olmützi alkotmány" első sorai. Az „oktrojált alkotmány" Magyarországot tartományként kívánta beolvasztani az egységes birodalomba, ugyanakkor egyenjogúságot és önkormányzati jogokat ígért minden nemzetnek

1. Csikósok szabadcsapata

2. Bem tábornok Erdély felszabadítója

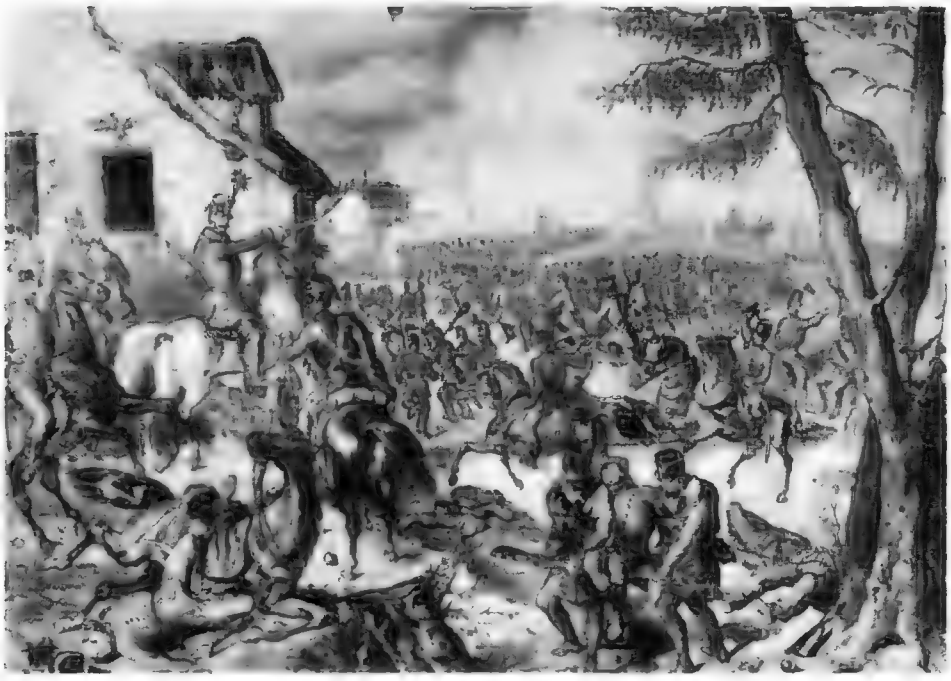

3. A szolnoki csata, a tavaszi hadjárat nyitánya 1849. március 5-én

4. Damjanich honvédei eldöntik a tápióbicskei csata sorsát

A tavaszi győzelmek

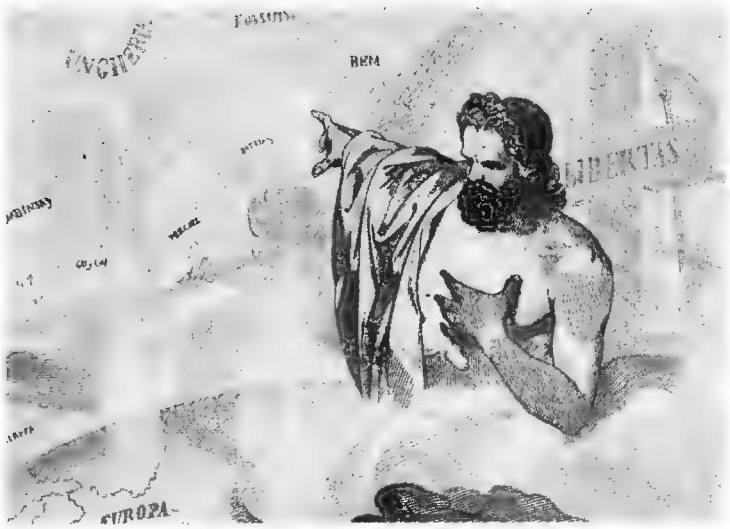

5. Olasz rajz 1849-ből. A szabadság géniusza Magyarország és a magyar forradalmi sereg vezéreinek dicsőségét hirdeti

6. A körülzárt Komárom védőseregének győzelmes kitörése

7. Buda visszafoglalása, a tavaszi hadjárat győzelemsorozatát lezáró hadművelet, amelyre azonban már árnyékot vetett a készülő cári intervenció híre

A MAGYAR NEMZET FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZATA

1. Az 1849. április 14-i *Függetlenségi Nyilatkozat* első oldala. Feleletül az 1848-as törvényeket részlegesen hatálytalanító olmützi oktrojált alkotmány beolvasztó rendelkezéseire a Habsburg-házat trónfosztottnak, Magyarországot önálló államnak nyilvánította

2. A debreceni református Nagytemplom, ahol az országgyűlés a *Függetlenségi Nyilatkozat*ot elfogadta, és Kossuthot kormányzóelnökké választotta

3. Honvéd csákócímerek a *Függetlenségi Nyilatkozat* elfogadása előtt és után

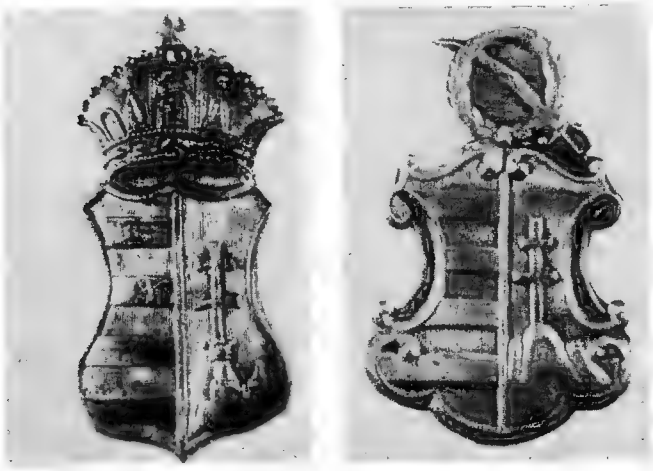

4. Postacégér a *Függetlenségi Nyilatkozat* kibocsátása után

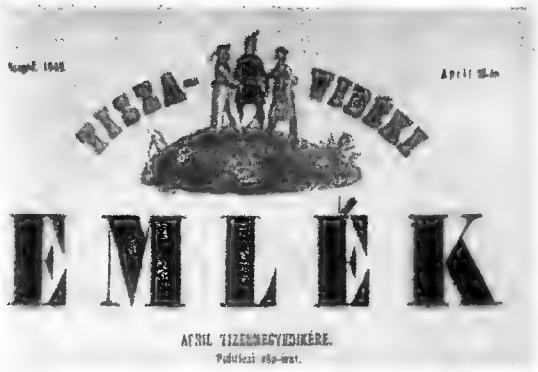

5. A szegedi radikálisok lapjának címképében ábrázolt nemzeti egység nem vált teljessé. Új rendelet tágította ugyan a jobbágyfelszabadítást, de a feudális maradványok felszámolását teljesebbé tevő törvények már nem születtek meg

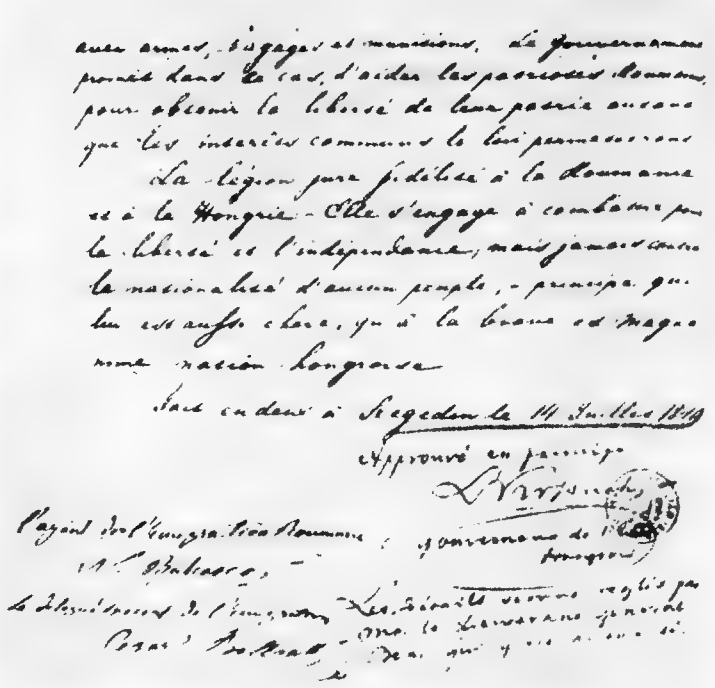

7. A Kossuth és Bălcescu megállapodása értelmében született 1849. július 14-i magyar román „megbékélési tervezet" zárósorai

6. Hirdetmény a zsidók polgári jogegyenlősítését kimondó törvény szövegével

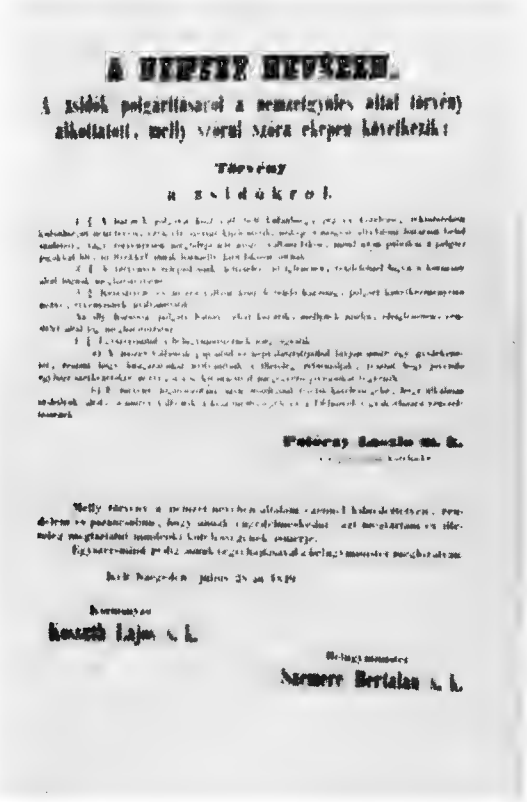

Törvény

a zsidókról.

8. 1849. július 28-án, a küzdelem végnapjaiban elfogadott képviselőházi határozat az első olyan jogszabály Európában, amely „minden népiségek nemzeti szabad kifejlődését" külön is biztosítani kívánta

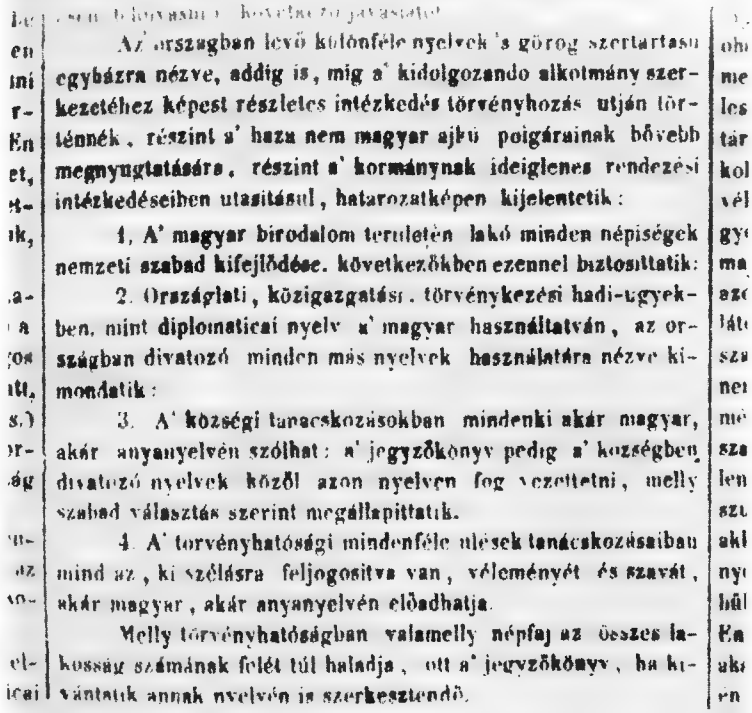

Az országban levő különféle nyelvek 's görög szertartasu egyházra nézve, addig is, mig a' kidolgozando alkotmány szerkezetéhez képest részletes intézkedés törvényhozás utján történnék, részint a' hazu nem magyar ajkú polgárainak bővebb megnyugtatására, részint a' kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben utasitásul, határozatképen kijelentetik:

1. A' magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése, következőkben ezennel biztosittatik:

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési hadi-ügyekben, mint diplomaticai nyelv a' magyar használtatván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A' községi tanacskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat: a' jegyzőkönyv pedig a' községben divatozó nyelvek közől azon nyelven fog vezettetni, melly szabad választás szerint megállapittatik.

4. A' törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiban mind az, ki szólásra feljogositva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja.

Melly törvényhatóságban valamelly népfaj az összes lakosság számának felét túl haladja, ott a' jegyzőkönyv, ha kivántatik annak nyelvén is szerkesztendő.

1. A császár és a cár katonái végeznek a forradalom „ezerfejű hidrájával". Kossuth, Bem, Perczel, a bécsi Goldmark és az olasz Mazzini feje a még sértetlenek között van. Az osztrák rajz kísérő versikéje a cári intervenciót a jog és a törvény eszközeként igyekezett népszerűsíteni

2. „Magyarország oroszlánja" szembeszáll a kétfejű sassal. A magyar szabadságharccal szolidáris olasz rajz

3. Az orosz sereg elfoglalja Vác városát

A végküzdelem

4. Görgey Artúr tábornok, aki a fősereg vezéreként a fegyverletétel mellett döntött

5. A zsarnokság sziklájáján hajótörést szenvedett európai demokrácia utolsó menedéke: Magyarország. Olasz rajz a küzdelem végnapjaiból

6. A világosi fegyverletétel

X. Az abszolutizmus kora (1849–1867)

Az önkényuralom bemutatkozása (402 407. old.)

A kapitalista gazdasági, társadalmi fejlődés útján (408–417. old.)

Kulturális viszonyok (418–421. old.)

Az önkényuralom válsága és a kiegyezés előkészítése (422 431. old.)

Egykorú olasz rajz idézi fel Európa legjobbjainak mély megrendülését afölött, hogyan bánik az idegen fegyverek segítségével ismét uralma alá kényszerített Magyarország népével a Habsburg-hatalom. Halálbüntetéssel sújtották a magyar forradalom és önvédelmi háború számos polgári és – Görgey kivételével – valamennyi fogságba esett katonai vezetőjét. Több mint százan jutottak az 1849. okt. 6-án agyonlőtt gr. Batthyány Lajosnak, az első magyar miniszterelnöknek és a honvédsereg ugyanaznap Aradon kivégzett 13 tábornokának a sorsára. Számosan kerültek osztrák várbörtönökbe és sok tízezer volt honvéd kegyetlen bánásmódra ítélt kényszersorozottként a császári seregbe. Katonai beszállásolás, házkutatás, rendőri zaklatás, az ekkor kiépített csendőrszervezet brutalitása, a zsidókra kivetett külön hadisarc, mind egyaránt szolgálta a megtorlás és a megfélemlítés célját. De a „győztes" félt a visszavágástól. Híven tanúsítja ezt a Gellérthegyen nagy sietve épített Citadella, amelynek lőréseiből ágyúk torka fenyegette Pestet.

Az 1850-es évek elején, amikor szerte Európában a forradalomellenes hatalmak megszilárdították uralmukat, a kapitalista fejlődés pedig nagy lendületet vett, nem volt reális lehetőség sikeres forradalmi kezdeményezésre. Nehezen vették ezt tudomásul a kíméletlen elnyomástól szenvedő ország és az emigráció tettrekész erői. Maga Kossuth is, aki kétévi törökországi internáltság után, angliai és amerikai körútján a magyar szabadságküzdelem páratlan hatású értelmezőjének és népszerűsítőjének bizonyult. De több magyarországi titkos szervezkedés leleplezése és az olasz forradalmár Mazzini által kirobbantott milánói felkelés kudarca nyomán szakított ezzel a „forradalomcsináló" módszerrel. Az emigráció feladatát immár a magyar szabadságküzdelem iránti rokonszenv élesztésében jelölte meg, és a politikai felkészülésben a Habsburg-hatalom elkerülhetetlennek ítélt válságba sodródására.

A bécsi kormányzat a terror eszközeit nem csupán egy új forradalmi kísérlet elhárítására alkalmazta, hanem arra is, hogy általuk mozdítsa elő Magyarország teljes beolvasztását az előszeretettel „új Ausztriaként" emlegetett „összbirodalomba". A forradalom előtti kormányzati rendszer felújítása helyett ugyanis a birodalom újjászervezésének kísérletére került sor. Az önkényuralmi központosítás új rendszere, amelyet a kulcspozícióhoz jutó Bach Sándor belügyminiszterről Bach-rendszernek is szokás nevezni, korántsem csupán az elhivatottságában gőgösen biztos, fiatal Ferenc József hatalomszilárdító törekvéseit fejezte ki. Az a részben már az udvari arisztokráciába emelkedett hivatali és katonai bürokrácia, amely nemzedékek során fokozatosan kezébe kerítette a birodalom kulcsállásait, egyszer s mindenkorra le akart számolni a feudalizmus eszközeivel egybekovácsolt monarchia nemzeti széttagolására törekvő erőkkel. Azonos alapelvek szerint, azonos módon kormányzott, német államnyelvű összbirodalmat akart. Egyetértett ezzel a német nagypolgárság is, amely érdekében állónak látta, hogy a kormányzat hatalmi eszközök igénybevételével is mozdítsa elő az egységes birodalmi belső piac kialakítását. Felismerte, hogy a forradalom eredményeként uralkodóvá vált tőkés termelési viszonyok ilyen bázison végbemenő kibontakozása – viszonylagos fejlettsége és politikai befolyásolási lehetőségei folytán – számára biztosítja a gazdasági vezető szerepet. Igaz,

a német nagypolgárok, még inkább az uszályukba vont középpolgári és értelmiségi erők alkotmányos centralizálásról álmodtak. De beletörődtek abba, hogy a „rend" biztosítása s mindenekelőtt a magyar önrendelkezési törekvések ellensúlyozása érdekében a Habsburg-hatalom a központosítást abszolutizmussal párosítsa. 1851-ben hivatalosan hatálytalanították még az 1849. évi oktrojált alkotmányt is, noha addig sem érvényesítették a gyakorlatban. Bachék átmenetinek hirdették az önkényuralmi kormányzati rendszert, amelyben a döntés joga az uralkodónak jutott, a kormánynak az intézkedésé, a közigazgatási szervezet és a fegyveres erők feladata lett a végrehajtás, a népé a puszta engedelmesség. Közel egy évtizeden át azonban vajmi kevés bizonyítékát adták annak, hogy önként készek érdemi változtatásra.

Magyarországtól különválasztva kormányozták Horvát-Szlavónországon kívül Erdélyt is a hozzákapcsolt részekkel, továbbá a „Szerb Vajdaság és Temesi Bánság" elnevezéssel kihasított új tartományt, valamint a katonai határőrvidékeket. Magyarország törzsterületét öt kerületre bontották, azzal a távolabbi céllal, hogy belőlük egymástól fokozatosan elkülönülő új birodalmi tartományok formálódjanak. Ha a terror eszközeit a legkíméletlenebbül a magyar lakosság ellen alkalmazták is, lényegét tekintve valósággá vált az egykorú szólásmondás: „A nemzetiségek azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül." Szétfoszlottak Bécs hangzatos ígéretei. Igaz, magyarosító törekvésekkel a nemzetiségieknek már nem kellett számolniok, de a középfokú oktatás és közigazgatás leplezetlen germanizálása nem sok jóval kecsegtette őket sem. Politikai tekintetben maradéktalanul osztozniok kellett az elnyomatásban. A rendszer nemzetiségre való tekintet nélkül vaspálcával kívánta „birodalmi polgárrá" nevelni a beolvasztásra ítélt „lázadó" tartományok népességét.

Az 1850-es évek önkényuralma jelentősen különbözött a korábbi abszolutisztikus kísérletektől. Mindenekelőtt abban, hogy tudomásul véve a feudális rendszer forradalmi szétzúzását, a maga módján kész volt – a birodalom erősítése szempontjából is szükségesnek tartott – tőkés gazdasági-társadalmi fejlődés előmozdítására. Úgy tehát, hogy egyfelől számos feudális maradványt éltetett tovább (a jogegyenlőség sérelmével kiszabható testi büntetésből az arisztokrácia „legjobbjainak" kedvező hitbizományi rendszerig), másfelől lábbal tiporta a polgári szabadságjogokat és a nemzeti törekvéseket. Hazai vonatkozásban történelmi fejlődésünk egyik nevezetes szerencsétlenségének minősíthető, hogy a polgári átalakulás számos fontos követelménye az idegen uralom viszonyai közt s az elnyomó hatalom birtokosainak érdekei szerint nyert szabályozást. Sok valóban szükséges intézkedés is népszerűtlenné vált, mert szuronyok hegyén nyújtották át, idegen hang és korbácsos kéz biztatott alkalmazására.

A jobbágyfelszabadítást is császári „parancs" szabályozta újra. Fenntartotta az 1848 tavaszán törvénybeiktatott felszabadítás alapelveit, érvényesítésüknek a magyar kormányzat által megszabott módját azonban a parasztság rovására változtatta meg. A forradalmi jussáért elkeseredetten küzdő parasztság felszabadult földállománya az új rendelkezések folytán legalább 3 százalékkal csökkent, s ami még sérelmesebb volt, több mint 20 százalékáért az állam helyett maga volt kénytelen megváltást fizetni volt földesurának. Az elnyomó hatalom

a földesuraknak kiszabott kárpótlás többi részét pedig pótadó formájában az adófizető lakosságra hárította. Ugyanakkor a legértékesebb magyarországi kincstári birtokokat, amelyek az 1848. évi határozatok értelmében az állami kártalanítás fedezetéül szolgáltak volna, potom pénzért kótyavetyélte el külföldi érdekcsoportoknak.

A kormányzat gazdaságpolitikájának ellentmondásossága más vonatkozásban is megmutatkozott. A céhrendszer korlátozó szerepe az 1850-es években még érvényesülhetett. 1860-ban – néhány iparág kivételével – szabaddá tették ugyan az iparűzést (megvalósult az egykorú képrejtvénybe foglalt kívánalom, az „Iparszabadság"), de a céhek tényleges felszámolására még nem került sor. Kívánatosnak tartották a tőkeáramlást, de ennek egyik legfőbb egykorú feltételét, a kamatláb szabad alakulását tiltották. Államérdekből szorgalmazták a gazdasági fejlődés kibontakozását, ugyanakkor annyira nehezítették például a hitelintézetek alapítását, hogy számuk nálunk csak egy évtizeddel 1848 után haladta meg a forradalom alattit.

Mi jellemezte az abszolutizmus kori gazdasági viszonyokat: pangás vagy fejlődés? Feltétlenül az utóbbi. De nagyon ellentmondásos fejlődés. A mezőgazdaságban a jobbágyfelszabadítás teremtette meg a fellendülés alapját, de a birtokrendezés módja, amelynek során volt jobbágyok és volt földesurak nehéz küzdelmekbe bonyolódtak, hosszú időre a termelést kedvezőtlenül befolyásoló birtoklási bizonytalanságot teremtett. Mégis – elsősorban a feudális viszonyokat felszámoló forradalom eredményeként – a magyar mezőgazdaság az 1850–60-as években be tudott kapcsolódni az európai kapitalista fejlődés szükségletei által teremtett óriási agrárkonjunktúra kihasználásába. Igaz, nem kevéssé a történelmi elmaradottság, legfőképpen a krónikus tőkehiány következtében meglehetős egyoldalúsággal, elsősorban az amúgy is túltengő gabonatermelés fokozása révén. Így az agrárkonjunktúra előnyei – némi technikai fejlődés ellenére – a mezőgazdaság szerkezeti aránytalanságainak, idejétmúlt külterjességének továbbörökítésével párosultak.

Az agrárkonjunktúra kihasználásával is összefüggött a közlekedés forradalmi átalakulása. A reformkor végén megindult vasútépítési munkálatokat az 1850-es években felgyorsították, s noha a következő évtized elején az ütem jelentősen lelassult, a hazai vasútvonalak hossza az abszolutizmus korában 178 km-ről 2160 km-re növekedett. A fejlődés szempontjából oly nagy fontosságú vasútépítés sem volt mentes azonban ellentmondásos tényezőktől. Az építési kiváltságot nemegyszer éles versengés során biztosító vasúttársaságok elsősorban a koncessziókat megszerző osztrák bankkörök és az általuk közvetített idegen, főleg francia tőke érdekeinek érvényesítésére törekedtek. Így mindenekelőtt egyes potom pénzért kezükre játszott magyarországi bányák kiaknázásához szükséges vasútvonalak kiépítésén buzgólkodtak. A magyarországi vasúthálózatot gazdasági és hatalompolitikai okokból a birodalmi függvényévé téve hosszú időn át mellőzték mind az ország belső forgalmi igényeit, mind a birodalmon kívüli közvetlen külföldi kapcsolatok megteremtését.

A vasútépítési koncessziók, egyes kincstári birtokok áruba bocsátása a külföldi tőke kétségtelenül kívánatos magyarországi beruházásaihoz vezetett, de drága

áron, hiszen a birodalmi kormányzat jelentős nemzeti értékeket valósággal elherdált az ügyletek során. Nem véletlen az sem, hogy a legnagyobb beruházások túlnyomórészt birodalmon kívül tőkés forrásokból nyerték fedezetüket. Az osztrák pénzpiac maga is viszonylagos tőkehiányban szenvedett, és így sokkal kevésbé a hitelforrást, sokkal inkább a hitelközvetítő monopolizált és busásan megfizetett szerepét játszotta a magyarországi tőkés fejlődésben. A tőkebehozatal hatékonyságát csökkentette az a körülmény, hogy elsősorban az adókizsákmányolás hatalmas arányú fokozása révén a magyarországi állami bevételek – a szakaszosan erőteljes adómegtagadási mozgalom ellenére - jelentős mértékben múlták felül az itteni kiadásokat, s a tetemes különbözet a feneketlen birodalmi kincstárba vándorolt.

A birodalmi piac egységesítése, a vámközösség megvalósítása nagy szerephez jutott abban, hogy a tőkés gyáripar kibontakozásának folyamata a legtöbb iparágban a történelmi előnnyel is bíró Lajtán túli gyáripar hegemóniája jegyében ment végbe. Magyarország vámoktól nem védett nyersanyagtermelő és készárufogyasztó piacul szolgált számára. A zömben megmunkálatlanul exportált ipari nyersanyagok kitermelése, bányászata mellett, főként azoknak az agrártermékeknek a feldolgozása fejlődött, amelyeknek elszállítása megoldhatatlan volt, vagy nagy költségtöbblettel járt. Számottevő fejlődésre így az élelmiszeriparban, elsősorban az európai élvonalba jutó malomiparban, meg a termelését megsokszorosító szeszipariban került sor.

A társadalom kapitalista átrétegeződésének fokozatosan bontakozó folyamatára képeink csak közvetve utalnak. Az alig néhány száz családot számláló nagybirtokos arisztokrácia az ország termőterületének közel a negyedét tartotta kezében a jobbágyfelszabadítás végrehajtása után. Túlnyomó többsége leküzdötte az átmenet nehézségeit, és a tőkés gazdálkodás útjára lépett. Annak ellenére, hogy a Bach-rendszerrel közülük is csak kevesen működtek együtt, összeköttetéseik, udvari kapcsolataik is hozzájárultak gazdasági-társadalmi vezetőszerepük megőrzéséhez. – A feudalizmus idején már erősen differenciálódott köznemességből alig minden ötödik család rendelkezett olyan földállománnyal, amely a jobbágyszolgáltatások elmaradása után az „úri gazdálkodó" életmódjának fenntartásához elegendőnek bizonyult. A köznemesség jelentős része nehéz helyzetbe került. Birtoka nem tudta eltartani, az elnyomó rendszerrel szemben titkon meghirdetett „passzív ellenállás" visszafogta attól, hogy katonatisztnek, közhivatalnoknak álljon, a kereskedelmi, ipari tevékenységtől pedig tőke s kellő tapasztalatok híján, sőt finnyásságból is tartózkodott. Akik már a feudalizmus idején is iparosként dolgoztak közülük a kispolgárságba, a legszélesebb köznemesi réteget alkotó jobbágytalan kisnemesek pedig a parasztságba tagozódtak.

A kapitalista fejlődés természetes következményeként mind nagyobb gazdasági és némileg növekvő társadalmi szerep jutott a polgárságnak. Hajdani kiváltságos, túlnyomórészt német eredetű vezetőrétege sokat megőrzött a városi közéletben játszott szerepéből. De zömében ragaszkodva a nemrég még kiváltságos műhely vagy bolt megszokott kereteihez, fölös pénzét városi ingatlanba, szőlőbirtokba fektetve, a közép-, ill. a kispolgárság soraiban rekedt. Tőkés nagyvál-

lalkozóvá kevesen váltak közülük, viszonylag annál többen a zsidó terménykereskedők sorából. Noha az önkényuralmi hatóságok a zsidók forradalom alatti egyenjogúsítását nem ismerték el (annak részleges megújítására csak 1867-ben került sor), sőt átmenetileg hátrányos megkülönböztetésekkel sújtották őket, a feudalizmus felszámolása elhárította gazdasági tevékenységük legfőbb akadályait. Mivel nagyrészt a hajdan számukra szinte egyedül megengedett foglalkozási ágban, a kereskedelemben, főként a terménykereskedelemben tevékenykedtek, az agrárkonjunktúra teremtette lehetőségeket hasznukra tudták fordítani. Annál is inkább, hiszen hosszú időn át minden ingatlan, az 1850-es években pedig a föld vásárlásától eltiltva, kötetlen pénztőke még leginkább az ő kezükön halmozódott fel. Mindez szerephez jutott abban, hogy a hazai tőkés nagyiparnak s különösen a gyorsan fejlődő élelmiszeriparnak a megalapozói zsidó terménykereskedők lettek. Számottevő értelmiségi réteg mellett a zsidó polgárságból került ki a városi és falusi boltosok, kisiparosok tekintélyes hányada is. Gyarapodott valamelyest a polgárság városba telepedő kisnemesek és – mind a magyar, mind a nemzetiségi területeken – a parasztságból kiszakadt kisiparosok, kisvállalkozók (molnárok, vendéglősök, fuvarosok) révén is.

A kapitalista fejlődés hatása megmutatkozott az ipari munkásság létszámnövekedése mellett összetételének lassú átalakulásában is. Túlnyomó része továbbra is önálló műhely nyitásáról álmodó kisipari munkás maradt. De a gyáripar korlátozott, mégis feltartóztathatatlan térhódítása a nagyüzemi munkásság gyarapodásához vezetett. Jelentős részben külföldi szakmunkásokból került ki az új üzemek munkavezető-gárdája, ők tanították be a kisebb részben a kisiparból a gyárakba átlépő céhmunkásokat és a többnyire faluról jött tanulatlan segédmunkások seregét. Képeink is tanúskodnak róla, hogy már nők, köztük fejkendős parasztlányok is megjelentek az ipari munkásság soraiban. Azonban a kapitalizmus térhódítása a mezőgazdaságban gyorsabban termelte ki a falu nincstelen tömegeit, mint amilyen gyorsan az elmaradott és függő ország iparának fejlődése a felszívásukra képesnek bizonyult.

A parasztságnak alig kétötöde – a hajdani telkes jobbágyok többsége és a szabad parasztok egy része – rendelkezett annyi földdel és olyan jószágállománynyal, amely képessé tette az önálló gazdálkodásra. Közülük emelkedett ki – mindinkább eggyé olvadva a kisbirtokos nemesség megfelelő rétegével – a falu gazdasági és társadalmi életében vezető szerepet játszó gazdagparasztság. A mezőgazdasági népesség többségét a korábbi házas zsellérség képezte, amely beltelke mellett legfeljebb némi szőlővel, kevéske földdel rendelkezett és a birtokrendezés során kihasított parányi (többnyire 1–2 holdas) legelő-, esetleg erdőilletménnyel. Többségük ezt menten feltörte, azt a sajátos nyomorparcellát alakítva ki, ami elég volt ahhoz, hogy a faluhoz láncolja, de kevés létfenntartása biztosítására. A gazdák sorába csak kevesen, azok is embertelen erőfeszítés árán emelkedtek közülük. A többség sajátos félproletárrá formálódott. A zsellérgazdák fiainak, lányainak nagy része arra kényszerült, hogy cselédnek, napszámosnak álljon, a falusi nincstelenek minden más réteget meghaladó ütemben növekedő tömegét gyarapítsa. A nemzeti gazdaságpolitikát nélkülöző függő ország termelési szerkezetének torzulásai széles néptömegek számára tették különösen

kínossá a mindenütt sok megrázkódtatással járó átmenetet a továbbfejlődést megalapozó kapitalista viszonyok világába.
A korszak nagy társadalmi változásai, roppant politikai fordulatai, tragikus konfliktusai sajátos tükröződésre találtak Arany János költészetében, Madách Imre drámáiban, Kemény Zsigmond és Jókai Mór regényeiben, Erkel Ferenc operáiban és a történelmi ihletettségű képzőművészeti alkotások sorában. Ellenállás és útkeresés jellemezte velük együtt az önkényuralom viszonyai közt is fejlődő, a szakszerűséget mindinkább alapkövetelménnyé emelő tudományos életet. A nemzeti értékek megőrzésének és feltárásának feladata egybekapcsolódott a tudomány lényegétől idegen ábrándosság elleni küzdelemmel és azzal a harccal, amit a legjobbak a provincializmus ellen a nemzetközi tudományos eredmények tekintetbevételéért folytattak. Horváth Mihály és Szalay László történetírói, Rómer Flóris régészeti, Henszlmann Imre művészettörténeti, Kornis Károly jogtudományi, Eötvös József államelméleti, Kautz Gyula közgazdasági, Erdélyi János filozófiai és esztétikai, Gyulai Pál irodalomtörténeti, Czuczor Gergely, Hunfalvy Pál és Vámbéry Ármin nyelvészeti munkássága emelhető ki elsősorban a humán tudományok körében itthon, illetve az emigrációban elért eredményeikért. A darwinizmus legkorábbi terjesztői között is akadtak magyarok, Jánosi Ferenc és a számkivetett Rónay Jácint személyében. – Nehéz feltételek között, de a viszonylag gyorsan szakszerűsödő hazai orvoskar legjobbjai által támogatva vívta harcát Semmelweis Ignác, a gyermekágyi láz kórokozójának felfedezője az antiszeptikus eljárás bevezetéséért. – A műszaki és alkalmazott tudományok területén az ipar fejletlensége sokban korlátozta az előrelépést. Még azt is akadályozta, hogy Jedlik Ányos maga felismerje az 1861-ben először a világon általa szerkesztett dinamó tényleges jelentőségét. Az elmaradott viszonyok között csak borászati felhasználásra került Preysz Mórnak a pasztörizálást megelőző eljárása az erjedés mesterséges megakasztására. – A kiemelkedő személyiségek mellett a fejlődő népművelés, a gazdasági ismeretterjesztés, az egészségügy területén értelmiségiek ezrei vívták mindennapos küzdelmüket a néptömegek felemeléséért az önkényuralom nehéz viszonyai közepette.
Az 1850-es évek végén az önkényuralom válságba került. A Habsburg-hatalom, amely 1848/49-ben a számára végül is kedvezőre fordult nemzetközi helyzetnek köszönhette fennmaradását, ismét szembekerült, de most meglehetős külpolitikai elszigeteltségben, az elnyomott nemzetek szabadságtörekvéseivel, a polgári forradalmi mozgalmak új hullámával. 1859-ben Cavour, az olasz nemzeti egységmozgalmat irányító kis szárd királyság miniszterelnöke – biztosítva a hatalmi befolyásának növelésére törekvő III. Napóleon francia császár segítségét – kirobbantotta az olasz–francia–osztrák háborút. A Kossuth vezette magyar emigráció természetes szövetségesének tekintette az olasz egységmozgalmat, és – politikai fenntartásokkal – kész volt az együttműködésre az olaszokat támogató francia császárral, vállalva a haladó erők egy részének e kapcsolat ellentmondásosságát és veszélyeit hangsúlyozó kritikáját is. A készséget az együttműködésre nagyon is fokozta, hogy a román és szerb fejedelmi udvarokban, amelyeknek megnyerését az emigráció a siker egyik alapfeltételének tekin-

tette, III. Napóleon óriási befolyással rendelkezett. Kossuth nagy szerepet vállalva a Habsburg-hatalom elleni háború nyugat-európai népszerűsítésében, annak útját állta, hogy szövetségesei könnyelmű felkelésbe ránthassák honfitársait. Kikötötte, hogy magyar szabadságharc kezdeményezésére csak tényleges katonai és politikai biztosítékok esetén kerülhessen sor. Ez az óvatosság nagyon is indokoltnak bizonyult. Az első katonai győzelmek után III. Napóleon cserbenhagyta olasz és magyar szövetségeseit, Villafrancában fegyverszünetet kötött Ferenc Józseffel. Lombardia felszabadult, de a velencei tartomány Habsburg-kézen maradt, újabb olasz–osztrák háborús konfliktus tűzfészkeként.

A katonai vereség nyomán Ferenc József a birodalomban sok helyütt, de a legerősebben Magyarországon mutatkozó elégedetlenség leszerelésére menesztette Bachot, a rendszer szimbólumát, hogy megmentse magát a rendszert. Több mint egy éven át az engedmények és a terror eszközeinek váltogatásával törekedett uralma megszilárdítására. A csődbe sodródó önkényuralom erőszakos fellépésének esett áldozatául Széchenyi. Külföldön névtelenül kiadott abszolutizmus-ellenes műve miatt házkutatást tartottak menedékhelyén, a döblingi elmegyógyintézetben. A rendőrminiszter által megfenyegetett nagy államférfi ezt követően, 1860. ápr. 8-án öngyilkos lett. A nemzet egészének őszinte gyásza vette körül cenki sírját.

Az önkényuralom válsága az olasz egységmozgalom további sikerei, a mind szervezettebbé váló magyarországi ellenállási mozgalom és a Lajtán túl tapasztalható elégedetlenség növekedése következtében 1860 folyamán elmélyült. A leginkább egy magyar „lázadástól" rettegő Habsburg-hatalom 1860 őszén a Bach-rendszerben háttérbe szorított, hajdani forradalomellenes szövetségesei, a magyar konzervatív arisztokraták tanácsát követve kiadta az *Októberi Diplomát*. Ebben az önkényuralmat néhány alkotmányos elemmel társította, és a birodalmi egység keretei közt korlátozott autonómiát biztosított „a magyar korona országainak". A *Diploma* magyarországi elutasító fogadtatása, a konzervatívok kiegyezési kísérletének kudarca az udvart hamarosan újabb próbálkozásra indította. Ismét a birodalmi egységet erősítő központosító politikához folyamodott, de nem a Bach-rendszer megújításának formájában. Részben méltányolva a Magyarország elszakadását mindenáron megakadályozni törekvő német nagypolgárság alkotmányos igényeit, 1861 elején kiadta a *Februári Pátens*t. Ez, az uralkodó kezén hagyott széleskörűen meghatározott felségjogokon kívül, valamennyi fontosabb államhatalmi funkció gyakorlását egy összbirodalmi parlament hatáskörébe utalta, alárendelt szerepet szánva a magyar országgyűlésnek. Schmerling, az új államminiszter azonban csak csonka parlamentre támaszkodhatott. Az olaszok teljes bojkottja mellett a magyar és a horvát országgyűlés menten megtagadta, hogy képviselőit elküldje a birodalmi parlamentbe, amelyet hamarosan a cseh képviselőcsoport, majd a lengyel is odahagyott. A Habsburg-hatalomnak a belső stabilitás megteremtése nélkül kellett szembenéznie az 1860-as évek derekán újraéledő olasz és a válságot érlelő német kérdéssel.

Magyarországon 1860–61-ben széles abszolutizmus-ellenes nemzeti egységfront formálódott. A magyar közvélemény – számos vonatkozásban jelentős nemze-

tiségi csoportok helyeslésétől támogatva – szinte egységesen fordult szembe az udvar és konzervatív támogatóinak kísérleteivel; de nagyon is megoszlottak a vélemények a tekintetben, hogyan és milyen célok érdekében használják ki az önkényuralom válságát.

Az emigráns kormány szerepét betöltő, még 1859-ben Kossuth vezetésével, Teleki László és Klapka György részvételével megalakult Magyar Nemzeti Igazgatóság tevékenysége az érdeklődés homlokterében állott. Mindenki tisztában volt azzal, hogy az emigránsok legfőbb célja Magyarország függetlenségének kivívása, de ellentmondó hírek szárnyaltak afelől, mi módon kívánják azt elérni. Kossuthék a siker feltételét egyfelől az új olasz háborús kezdeményezéssel egybehangolt, minden intervenciós veszély ellen biztosított, belpolitikailag alaposan előkészített felkelésben látták. Másfelől abban, hogy a szerb és román fejedelemségek a konzervatív nagyhatalmak által minden oldalról fenyegetett önállóságuk védelmében érdekükben állónak tekintsék egy nekik immár szövetséget ajánló magyar középhatalom függetlenségének a helyreállítását. Megnyerésüket is célozta az, hogy a Nemzeti Igazgatóság belpolitikai programjának Kossuth még 1851-ben kidolgozott Alkotmánytervét nyilvánította, amely Magyarország államberendezkedését az általános választójog alapján következetesen polgári demokratikussá kívánta fejleszteni, a nemzetiségieknek az 1849. évi törvényben körvonalazottaknál is messzebbmenő jogokat biztosítva. Ez a konkrét program egybekapcsolódott egy dunai államszövetség létrehozásának távlati tervével, amely továbbfejlesztett alakban 1862-ben került nyilvánosságra. A terv Magyarország és Erdély államszövetségbe tömörülését ajánlotta a függetlenség kivívása után Horvátországgal, Szerbiával és Romániával a teljes önkéntesség és egyenjogúság alapján, az összefogás előnyeinek biztosítása, minden reakciós nagyhatalmi beavatkozás együttes elhárítása céljából. – A tényleges politikai előkészületek során az új felszabadító háború előkészítésén dolgozó Cavour olasz miniszterelnökkel állapodott meg a magyar emigráció 1860 őszén. Nemcsak a közös hadicélokat szögezték le, hanem útnak is indítottak egy teljes hadsereg felszerelésére elegendő titkos fegyverszállítmányt a hadibázisul felhasználni remélt Havasalföldre. A nagyhatalmak beavatkozása megakadályozta azonban, hogy a szállítmány rendeltetési helyére jusson, s aminek még nagyobb volt a jelentősége, útját állta az új olasz felszabadító kezdeményezésnek. Emellett belpolitikai nehézségeknek és annak is nagy szerepe volt az új olasz akció elodázásában, hogy a háborúra eltökélt Cavour 1861-ben bekövetkezett halála után utódai egyre inkább kételkedtek, s az idő múlásával egyre indokoltabban, vajon sor kerül-e háború esetén magyar felkelésre. Az új olasz–osztrák háború, egybekapcsolódva a német hegemóniáért vívott porosz–osztrák küzdelemmel, végül valóban kirobbant, de a magyar emigráció tervei szempontjából végzetes késéssel, csak 1866-ban. Addigra a hazai politikai vezetőréteg messzire jutott a kiegyezés útján.

Magyarországon 1860–61-ben tömegmozgalmak söpörték félre az önkényuralom kiszolgálóit, szinte teljessé vált az adómegtagadás és széleskörűvé a katonaállítás megtagadása. Az újra megnyílt politikai fórumokon és a szabadabban lélegző sajtóban az 1848. évi törvények maradéktalan helyreállítása vált ural-

kodó követelménnyé. Maga az emigráció is ezt ajánlotta legális alapkövetelésül, annak hozzátételével, hogy Bécs azt jószántából sosem fogja teljesíteni, ezért is hívei csupán kiindulási pontnak tekintsék a teljes függetlenség kivívását szolgáló küzdelem előkészítésére. Ennek legfőbb belső feltétele pedig a tömegbázis demokratikus kiszélesítése, legfőképpen a nemzetiségekkel kötendő konkrét megállapodások útján. A hazai ellenállási mozgalom nagyrészt a birtokos nemességből kikerült vezető gárdája, amely kezében tartotta a kapcsolatot az emigrációval, jóval többet tett magáévá annak a nemzeti önrendelkezés érvényesítésére irányuló tanácsaiból, mint a demokratikus előfeltételek teljesítését célzó javaslataiból. Pedig a siker megteremtésének feltétele éppen ez, legfőképpen a nemzetiségiekkel engedmények alapján kötendő megegyezés lett volna. E politikai magatartás ellentmondásai bűvös kört formáltak, aminek haladó feloldására az emigráció következetesebb politikusai a távolból, a vezetést nélkülöző tömegek idehaza nem váltak képessé. Teleki László tragédiája is e távlatokat tévesztő politika elleni küzdelemmel kapcsolatos. A kiemelkedő emigráns politikust a szász kormány kiszolgáltatta Bécsnek. Az udvar megalkuvásának látszatát keltve bocsátotta szabadon. Teleki hitet tett a Kossuth vezette emigráció célkitűzései mellett. Annak legális programját meghirdetve lett a tömegek ünnepelt hőse és az 1861. évi országgyűlés többségi pártjának, a Határozati Pártnak vezetője. Amikor Kossuth megüzente, hogy az olasz háborús kezdeményezés késedelmet szenved, Teleki keserűen tapasztalta, hogy az ellenállási mozgalom, majd a Határozati Párt élére éppen általa emelt vezetőcsoport tagjai, köztük Tisza Kálmán, nemzeti és demokratikus programjának megcsonkítására akarják szorítani. A tépett idegzetű Teleki nem akarva haladó politikai elveit megtagadni, öngyilkos lett.

A Határozati Pártból – vezetőinek meghátráló politikája miatt – Szilágyi Virgil és Böszörményi László vezetésével kivált egy Szélsőbalnak nevezett csoport, az addig a nagy- és középbirtokos nemesség uszályába szorult kisnemesi, polgári és paraszti rétegek politikai önállósodási törekvéseit is kifejezve valamelyest. Ez a csoport csak 1861 nyarán került kapcsolatba Kossuthékkal. Későn ahhoz, hogy az országgyűlés menetére még érdemi befolyást gyakorolhatott volna. Az országgyűlés irányítása a nagybirtokosság többségét és a középbirtokosság mind nagyobb hányadát maga mögé sorakoztató Deák Ferencnek, a Felirati Párt vezetőjének a kezébe került. Deák indítványára az országgyűlés elutasította a *Diplomát* és a *Pátenst*, állást foglalt az 1848. évi törvények hatályának helyreállítása mellett. De a nemesi vezetőréteg többségének politikai álláspontját kifejezve mellőzte tényleges biztosításuk alapvető feltételeit, köztük a készséget a tárgyalásra és megegyezésre a kongresszusaikon Magyarország határai közt nemzeti önkormányzatot követelő nemzetiségiekkel. Bécs nemzetközi helyzetének megszilárdulására támaszkodva kereken elutasította Deákék követeléseit is, és katonai parancsszóval oszlatta fel az elszigetelődő magyar országgyűlést.

A hatalom bécsi birtokosai 1861–65 között ismét az „erős kéz" politikáját érvényesítették Magyarországon. Visszaállították a rögtönítélő bíráskodást, felosztották az önkormányzati testületeket, megrendszabályozták a sajtót, felszámol-

ták az emigrációval kapcsolatot tartó ellenállási mozgalom maradványait. Politikai tömegperek ritkították a helytállást hirdetők sorait, számos volt országgyűlési képviselő került börtönbe, szorult emigrációba. A politikai vezetőréteg mind nagyobb része érezte kényszerhelyzetben magát; nem hitt már a Habsburg-hatalom új válságba sodródásában, egyre inkább attól félt, ami az erdélyi országgyűlésen 1863-ban már jelentkezett is, hogy a csalódott nemzetiségiek és a bécsi kormány ismét egymásra találnak. Sok minden csábította is a Béccsel kötendő megegyezésre a nagy- és középbirtokosság ingadozó erőit. Az osztozkodás a hatalomban közéleti szereppel, jól fizetett állásokkal kecsegtette, és nem volt hatástalan az a hírverés sem, amely a politikai konszolidáció kedvező gazdasági következményeit ecsetelte. A nemzeti önrendelkezés következetes híveinek érveit a cenzúra jóvoltából is mindinkább feledő politikai vezetőréteg tekintélyes része 1865 tavaszán már meggyőzőnek találta Deák *Húsvéti cikk*ének, majd azt követő „májusi program"-jának a fejtegetéseit az 1848. évi törvények módosítása alapján kötendő kiegyezésről. Deák jól időzítette fellépését. Schmerlinggel már saját csonka parlamentje és az udvar is elégedetlen volt, mert nem tudta megteremteni a német kérdés kiéleződése folytán oly szükségesnek érzett belső stabilitást. Félreállításával, majd kompromisszumot sürgető osztrák és magyar konzervatív arisztokraták élrejuttatásával megkezdődött a kiegyezés politikai előkészítése. Az 1865 végére egybehívott magyar országgyűlés önkényuralmi viszonyok között választott képviselőházában Deák pártja immár szilárd többséget szerzett. Az érdemi tárgyalások mégis igen lassan haladtak. Ferenc József, aki feloszlatta a birodalmi parlamentet, elhárítva annak befolyását a tárgyalásokra, meglehetős szűkkeblűséget mutatott mégoly korlátozott alkotmányos és nemzeti törekvések méltánylása tekintetében is. 1866 nyarán a porosz–olasz–osztrák háború kitörése miatt elnapolták az országgyűlést, még mindig kételkedve lojalitásában. A kiegyezés útjára lépett politikai vezetőréteg magatartása és a poroszok gyors győzelme megakadályozta azonban, hogy kibontakozzanak a hazai szervezett összeköttetést immár nélkülöző, egyébként is megfogyatkozott emigráció új próbálkozásai.

A porosz győzelem, a Habsburg-hatalmat Velence átengedésére és a német államok feletti uralmi törekvései feladására kényszerítő béke megkötése után kezdődtek újra a kiegyezési tárgyalások. Főként az önkényuralmi eszközök egész sorához ragaszkodó Ferenc József hajthatatlansága folytán érdemi eredményre azonban csak 1867 elején vezettek. Ekkor állapodtak meg a Deák-párt vezetői az uralkodóval és kormányával az 1848. évi törvénykönyv módosításában és abban, hogyan szabályozzák az állami élet legfontosabb területeinek, az osztrák császárság és a magyar királyság „közös ügyeinek" minősített hadügynek, külügynek és a fedezetüket szolgáló pénzügynek az irányítását.

A magyar politikai vezetőréteg többsége úgy látta, hogy az adott nemzetközi viszonyok közt, miután az olasz és a német egység létrejött és az európai nagyhatalmak még szükségesnek tartják a Habsburg-birodalom fennmaradását, a kiegyezésnél kedvezőbb feltételeket nem remélhet. Az a felfogás vált uralkodóvá köreikben, hogy a Habsburg-hatalom az egyetlen „reális" erő, amely a magyar birtokos osztályok támaszául szolgál gazdasági-társadalmi vezető szerepük biz-

tosításában és az együttélő népek feletti politikai hegemóniájuk helyreállításában. A Deák-párt legjobbjai mindehhez még azt a reménységet is hozzácsatolták, hogy az önkényuralmi rendszer felszámolása nyomán kiépülő dualista állam keretei között sor kerül majd a polgári alkotmányos intézmények továbbfejlesztésére és a nemzetiségi kérdés megoldására is. – 1867 májusában a többségben levő, a konzervatívok által is támogatott Deák-párt biztosította a kiegyezés országgyűlési elfogadtatását. Az osztrák parlament számára, amelyet a csehek továbbra is bojkottáltak, Ferenc József közjogi vonatkozásokban csupán a befejezett tények tudomásulvételét tette lehetővé, érdemi beleszólást csak a nagypolgárság által nagyon szorgalmazott gazdasági kiegyezés feltételeinek kialakításába engedve.

A kiegyezés legátfogóbb egykorú kritikáját a száműzött Kossuth gyakorolta. Az előkészítő tárgyalások idején hazaküldött lapja hasábjain, majd a Deákhoz intézett nyílt levelében a kiegyezést nem csupán „jogfeladásnak" minősítette, hanem a nemzeti önrendelkezés olyan veszélyes korlátozásának is, amely lehetetlenné teszi az alkalmazkodást a változó viszonyok új politikai követelményeihez. Arra figyelmeztetett, hogy a kiegyezés nem akadályozza meg a birodalom felbomlását, legfeljebb késlelteti. Ennek ára azonban a társuralkodó nemzet kétes dicsőségében, de minden felelősségében részesített magyarság és az együttélő népek viszonyának elmérgesedése lesz, és az, hogy a magyarság a világ szemében is az „osztrák bűnrészesévé" válik a szomszéd népek elnyomásában. Nemcsak az önálló államiság követelményeit szembesítette a kiegyezéssel, hanem a dualista állam parancsolt egységét a nemzetek önrendelkezésén alapuló önkéntes szövetséggel is: „Egy gondolata legyen minden magyarnak. Ausztria megsemmisülésének siettetésével a népek szövetségét és e szövetségben a szabadságot megalapítani." De a magyar uralkodó osztályoknak a kiegyezést támogató többsége nem a távlatokkal, hanem az uralmi törekvései érvényesítésére éppen adódó lehetőségek kihasználásával törődött.

1. „A két mészáros." Olasz rajz 1849-ből. A cárizmust jelképező medve kiszolgáltatja a Magyarországot szimbolizáló nőalakot a kétfejű Habsburg-sas kegyetlenségének

67. sz.

KOMÁROMI LAPOK.

Szombat — September 29. 1849

Imádkozzatok a halottakért!

Ma, nagy, véres emlékezetű napot ülünk.

Évnapjat, a *Pákozd alatt vívott első csatánk*, mely a habsburgi dynastia iránt háromszáz éven át, páratlan hűséggel viseltetett magyar nemzet, s császári seregek között folyt le.

Istenem! mit nem képes a felbőszitett kedély tenni, ha vak szenvedély árja boritja el.

Mily gyorsan üti ki helyéből a legszentebb pietást, a legnevezetesebb gyülölet, az iszonyatos bosszu.

Ez óta egy év, egy sulyos, véres év gördült az enyészet ölébe.

S a különbség, az 1849ki és 1848ki sept. 29dike között?

Iszonyú! Ma egy éve, felriasztatva csendes nyugalmából e nemzet, megragadta a véres zászlot, vivni kész hazájaert életre halalra.

Ma, *megmosta véres kezet, megragadja* az átnyujtott fehér zászlót, mint a kötendő béke jelképét, s seregének utolsó maradeka, aladja Komáromot, a legnagyobb kincset, mint jegygyűrűjét az uralkodó házzal kötendő folytatólagos házasságának, melyet a nem kedvező sors, s a kölcsönös félreértések már már szét akartak tépni.

Isten áldása legyen e frigyen!

Uj jövőnek kapuját tárjak fel előttünk.

Isten legyen velünk! midőn a küszöböt átlépjük.

Imádkozzatok az elvérzett hősökért!

2. A körülzárt és fegyverletétel előtt álló Komárom hadiújságja a pákozdi győzelem évfordulóján a halottak előtt tiszteleg, s a győztesek jó szándékában reménykedik

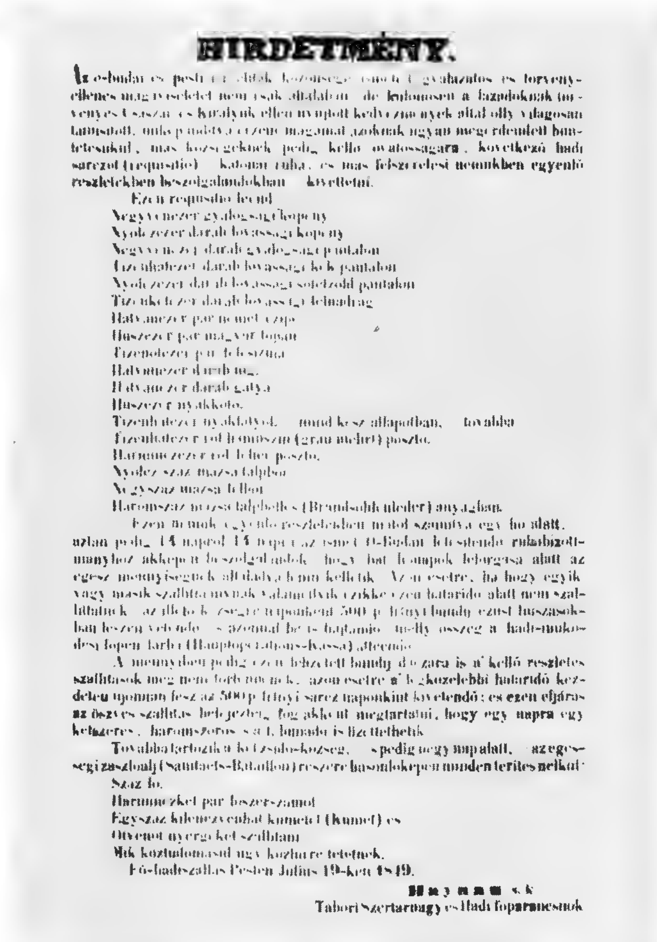

HIRDETMÉNY.

[illegible]

Ezen requisitio leend:

Negyvenezer gyalogsági köpeny
Nyolczezer darab lovassági köpeny
Negyvenezer darab gyalogsági pantalon
Tizenhatezer darab lovassági kék pantalon
Nyolczezer darab lovassági sötétzöld pantalon
Tizenkétezer darab lovassági ... nadrág
Hatvanezer pár német czipő
Húszezer pár magyar topán
Tizenötezer pár ...
Hatvanezer darab ing
Hatvanezer darab gatya
Húszezer nyakkötő
Tizenhatezer nyakfoltyod. — mind kész állapotban, — továbbá
Tizenhatezer rőf ... (grau meliert) posztó.
Harminczezer rőf fehér posztó.
Nyolczszáz mázsa talpbőr
Négyszáz mázsa felbőr
Háromszáz mázsa talpbélés (Brandsohl-leder) anyagban.

[illegible]

A mennyiben pedig ezen kitüzött határidő ... is a' kellő részletes szállitások meg nem ... azon esetre a' ... határidő kezdetén ... az 500 p. forintyi sarcz naponkint követendő; és ezen eljárás az összes szállitás bevégzéséig fog akként megtartatni, hogy egy napra egy kétszeres, háromszoros s a t. birsag is fizettethetik.

Továbbá tartozik a ... zsidó-község, ... s pedig négy nap alatt, az egészségi zászlóalj (Sanitäts-Bataillon) részére hasonlóképen minden térités nélkül:

Száz ló.
Harminczkét pár ...
Egyszáz kilenczvenhat kumetet (kummet) és
Ötvenöt nyerget szállitani.
Mik köztudomásul ugy ... tétetnek.
Fő-hadiszállás Pesten Julius 19-kén 1849.

Haynau s. k.
Tábori Szertárnagy és Hadi főparancsnok

3. Haynau táborszernagy rendelkezése a szabadságharcot támogató pest-budai zsidókra kivetett roppant hadisarcról

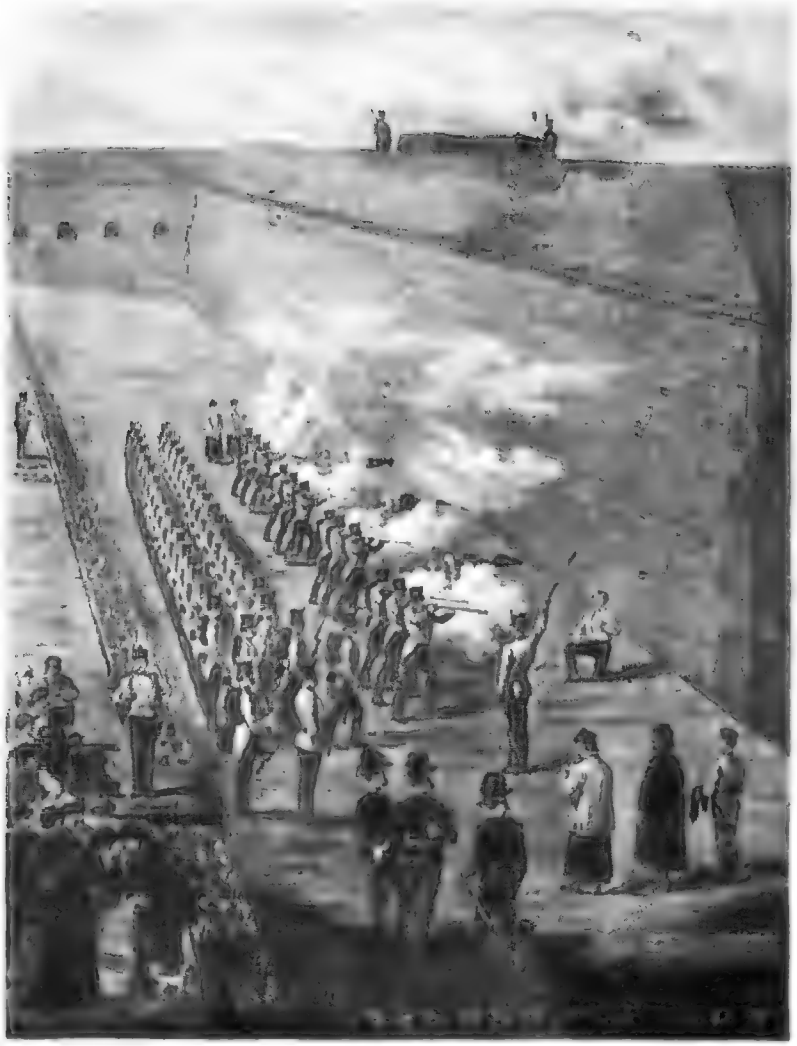

4. Kivégzések Aradon 1849. október 6-án

5. Batthyány Lajos mártírhalála

Provisorischer

Verwaltungs-Organismus für Ungarn.

I.

Als Organe der politischen Verwaltung fungiren:

der Befehlshaber der Armee in Ungarn mit dem für die Civilangelegenheiten bevollmächtigten kaiserlichen Commissäre;

die Militär Distrikts-Commandanten mit den ihnen zur Besorgung der administrativen Geschäfte an die Seite gestellten Ministerial-Commissären und mit den Distrikts-Obercommissären;

dann die Regierungs-Commissäre mit den ihnen beigegebenen Bezirks-Commissären.

II

Der Befehlshaber der Armee in Ungarn handhabt und repräsentirt nach Aussen hin während des Ausnahmszustandes die vollziehende Gewalt im Umfange des ihm zugewiesenen Verwaltungsgebietes.

Zu den Wirkungskreis desselben gehören vorzugsweise die Massregeln zur Wiederherstellung und Aufrechthaltung der öffentlichen Ordnung, der Ruhe und Sicherheit, und die Handhabung der Ausnahmsbestimmungen, welche der Belagerungsstand und das Kriegsrecht mit sich bringt, und welche der Durchführung von Seite der Militär Autorität bedürfen.

Oeffentliche Kundmachungen, welche sich aus dieser Stellung ableiten und das ganze Verwaltungsgebiet betreffen, werden durch den Befehlshaber der Armee erlassen

III

Dem Befehlshaber der Armee zur Seite steht der für die Civil Administration von Sr. Majestät bevollmächtigte kaiserliche Commissär mit der unmittelbaren Unterordnung unter das Ministerium und als dessen ausgesendetes Organ.

Seine Wirksamkeit ist normirt durch die ihm ertheilte Instruktion, und besteht vorzugsweise in der Durchführung der a. h. genehmigten Organisation der politischen Verwaltung in Ungarn, in der Mitwirkung bei den Reformen der den übrigen Ministerien

1. Az önkényuralom ideiglenes közigazgatási rendszabályai

2. A Gellérthegyen épített Citadella keleti körbástyájának lőréseiből Pestre szegeződött az ágyúk torka

3. „Southwark sörfőzői és az osztrák mészáros." Angol röplap arról, hogyan hagyták helyben az Angliába látogató Haynau táborszernagyot az angol munkások

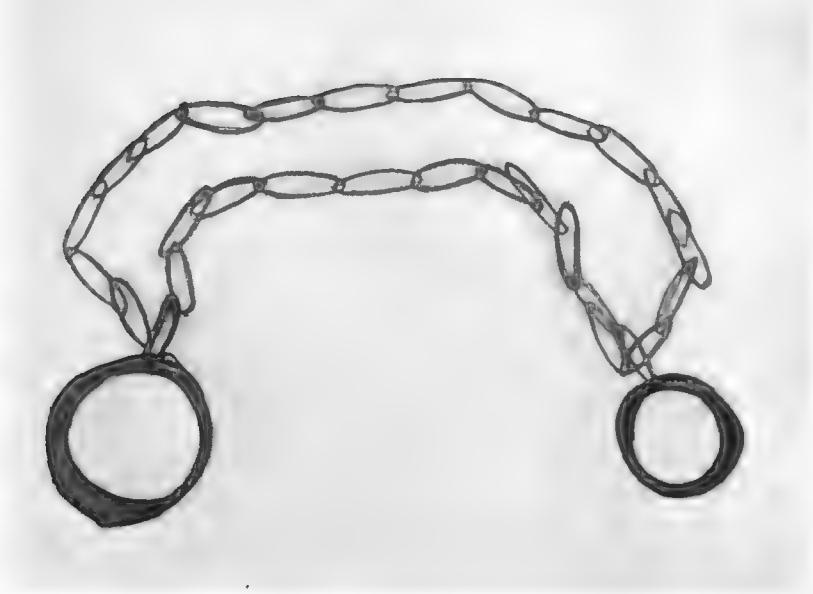

4. Honvédőrnagy kéz- és lábbilincse

5. Laczkó Ferenc bebörtönzött honvéd faragványa

6. Karkötő 1848-ban vert érmekből. Különösen az erdélyi magyar nők körében terjedt el a viselete

7. Az ellenállási mozgalomban részes Lővei Klára lepedőszélre írt börtönverse

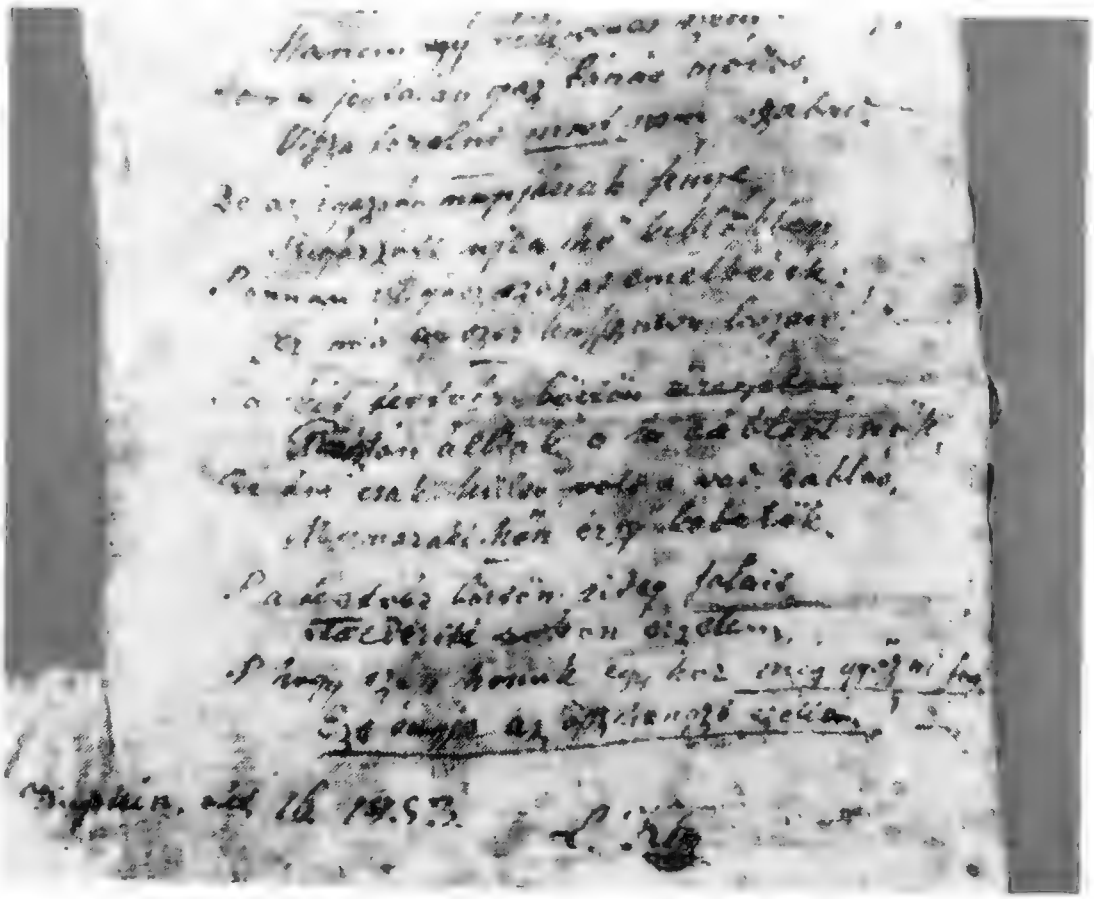

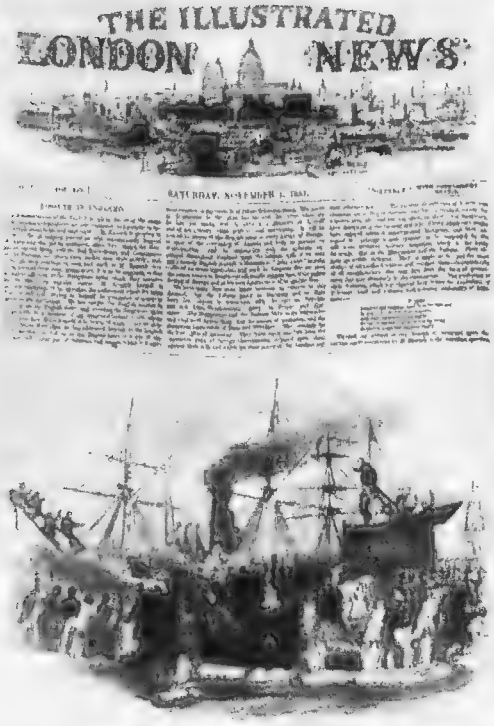
THE ILLUSTRATED
LONDON NEWS

1. Képes tudósítás a törökországi internáltságából kiszabadult Kossuth és bajtársai Angliába érkezéséről

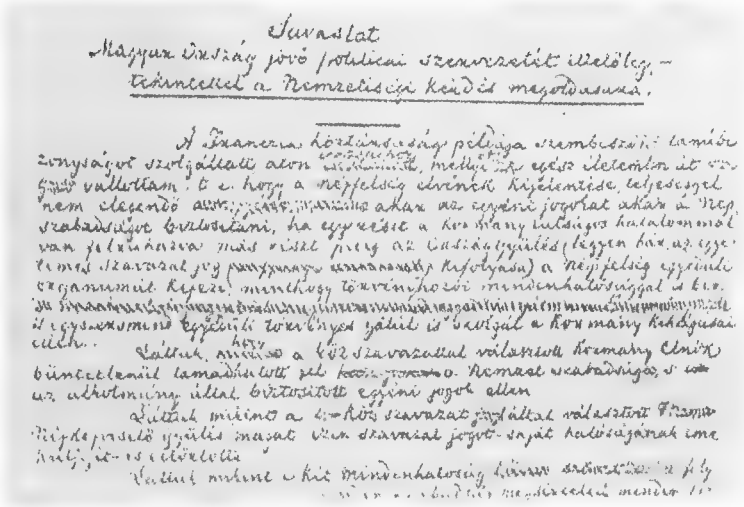
Javaslat
Magyar Ország jövő politikai szervezetét illetőleg, –
tekintettel a Nemzetiségi kérdés megoldására.

2. A száműzött Kossuth alkotmánytervének kezdő sorai

3. Kossuth ünneplése a New York-i Broadwayn a „Magyarország nem veszett el" transzparens alatt 1851. december 6-án

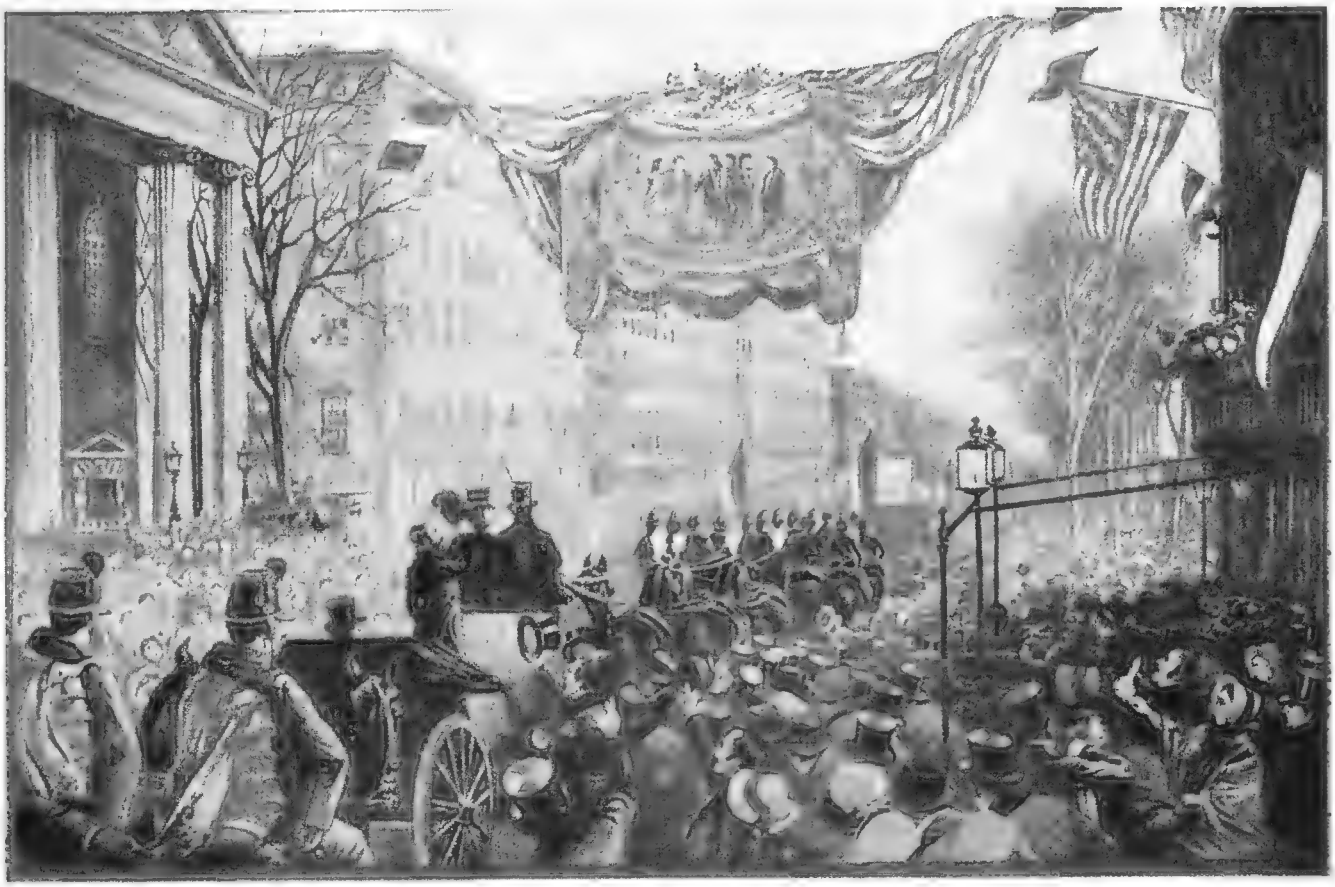

A MAGYAR SZÁMŰZÖTTEK LAPJA.

4. Kornis Károly egyetemi tanár New Yorkban kiadott újságjának fejléce

5. Kossuth fényképe az 1850-es évekből

6. Washington és Kossuth képével díszített selyemszalagot viseltek a szabadkőművesek 1852. május 3-i bostoni nagygyűlésének résztvevői

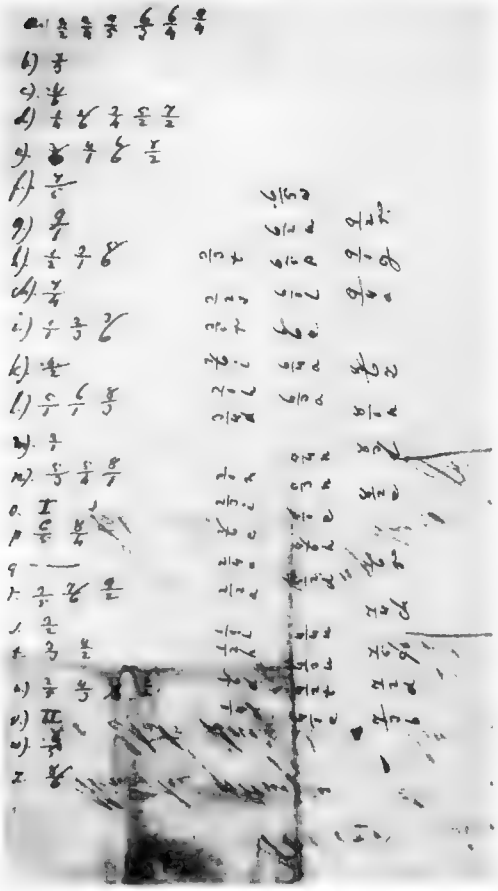

7. Rejtjelkulcs az emigráció titkos levelezésének lebonyolításához

8. Klapka György tábornok, az emigráció egyik vezetője

1. Köznemes család a passzív ellenállás időszakában

2. Terménykiállítás és közönsége a Nemzeti Múzeumban

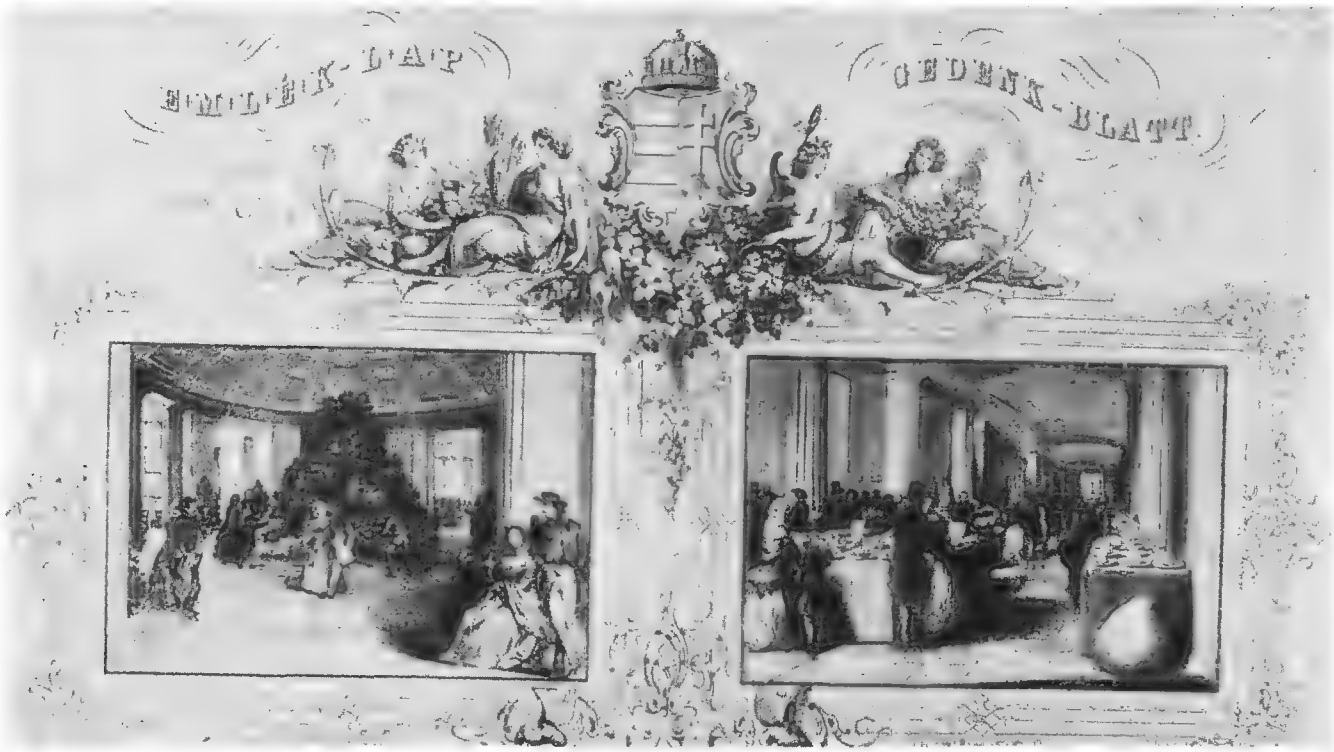

3. Gróf Sándor Móric, az „ördöglovas" hatosfogatán

Versenyezzünk a külfölddel!!!
Hogyan értelmezi ezt a jelszót Baczúr Gazsi?

4. A maradi nemesség gúnyképe az *Üstökös*ből, Jókai élclapjából

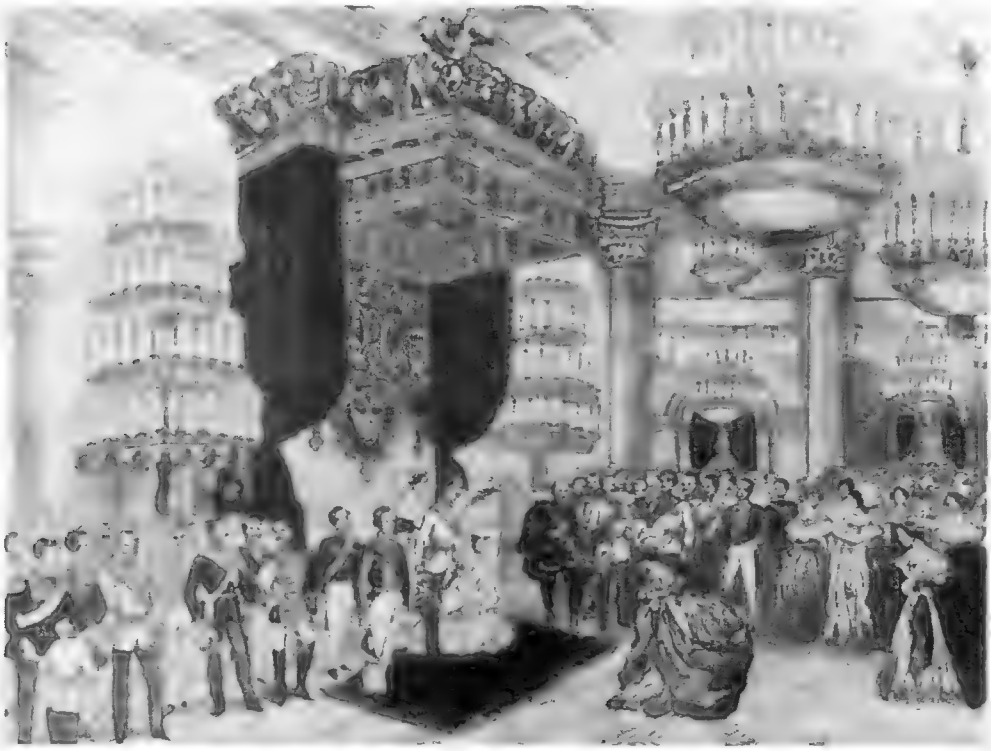

5. Udvari fogadás Bécsben Ferenc József esküvője alkalmából magyar arisztokraták részvételével

A jobbágyfelszabadítás újraszabályozása és az agrárfejlődés

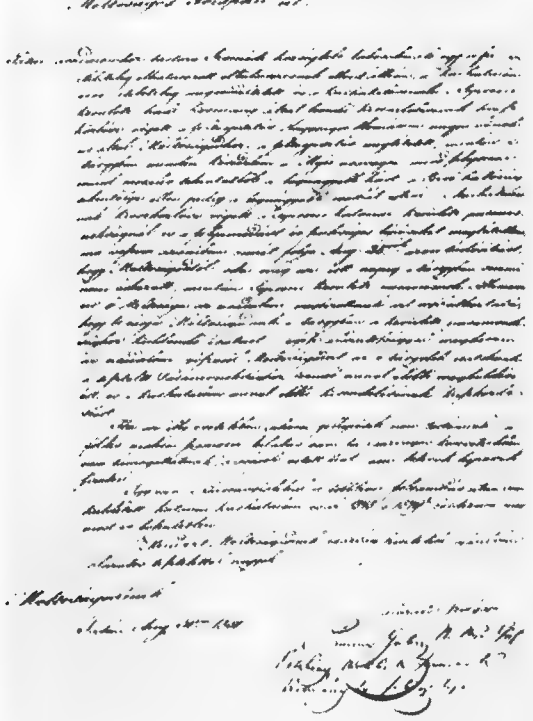

1. A tatai Esterházy-uradalom jószágkormányzója 1850-ben császári katonaságot kér a szomódi parasztok ellen

2. A törvényszéki írnok rajza a ráckevei úrbéri perben kihallgatott volt jobbágyokról. A jobbágyfelszabadítás végrehajtását újraszabályozó uralkodói rendelet a birtokrendezési ügyeket úrbéri törvényszék elé utalta

3. Alföldi parasztember

4. Részlet nyírmeggyesi parasztoknak kiforgattatásukat panaszló leveléből

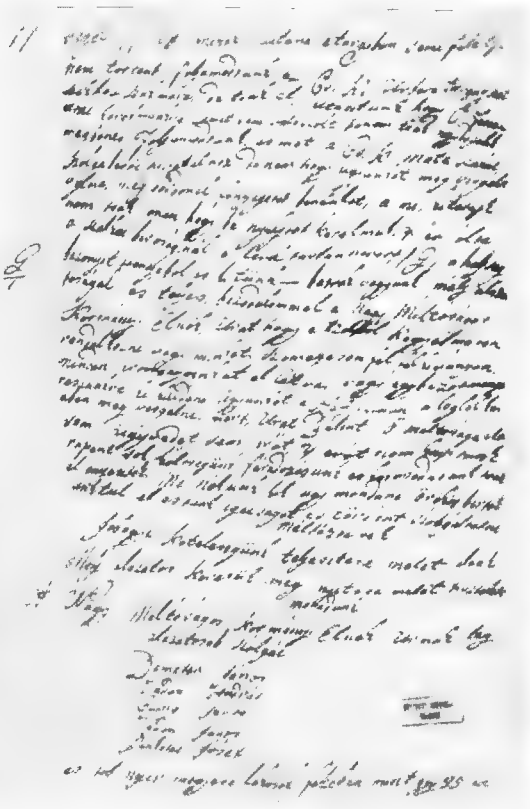

5. Ráckevei volt telkes jobbágy

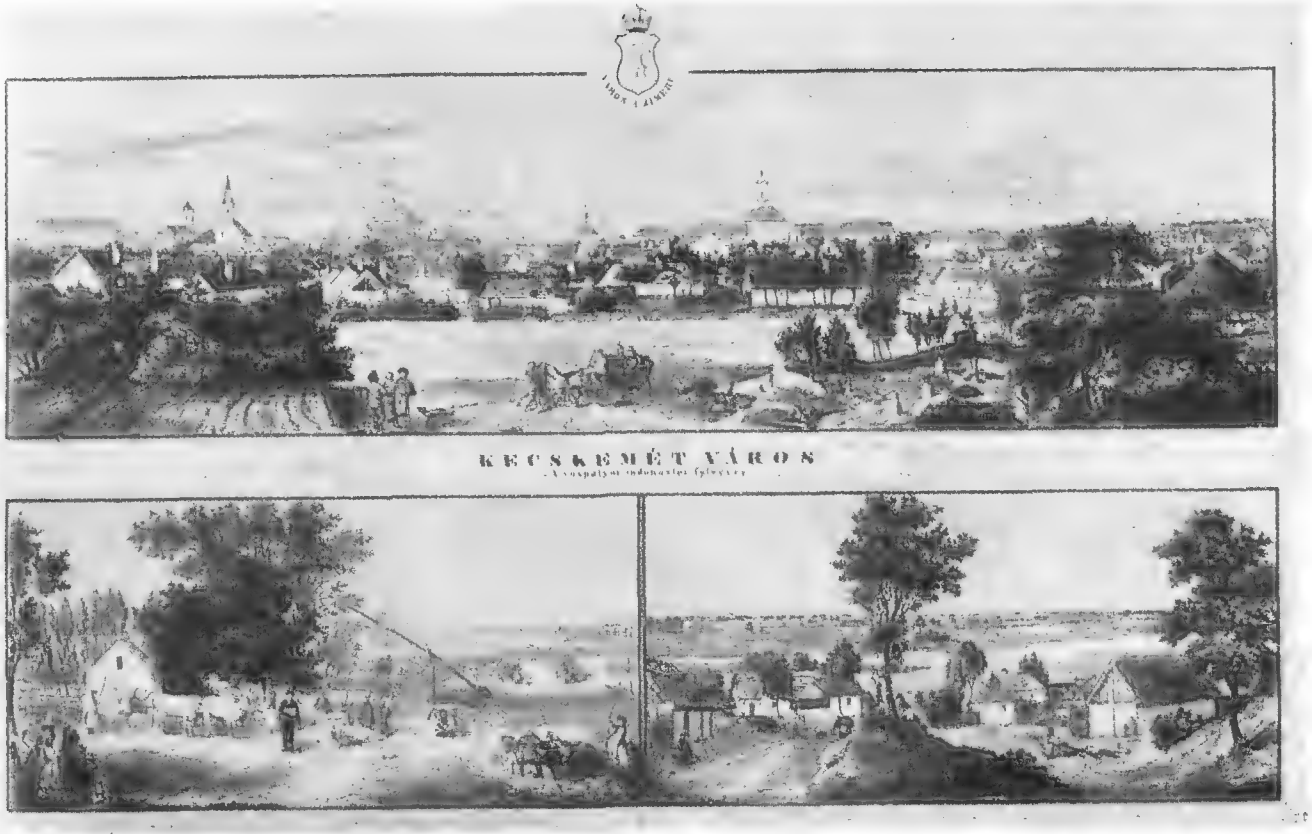

6. Kecskemét és tanyavilága az 1850-es években

7–8. A gazdasági ismeretek terjesztése

9. Magyar béres angol gabonarostát forgat

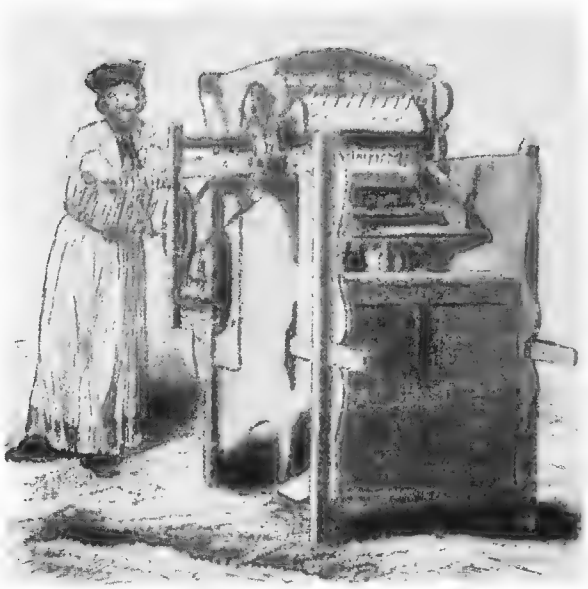

10. Az 1852-ben Fehér József törökbecsei birtokos által hozatott első cséplőmozdony

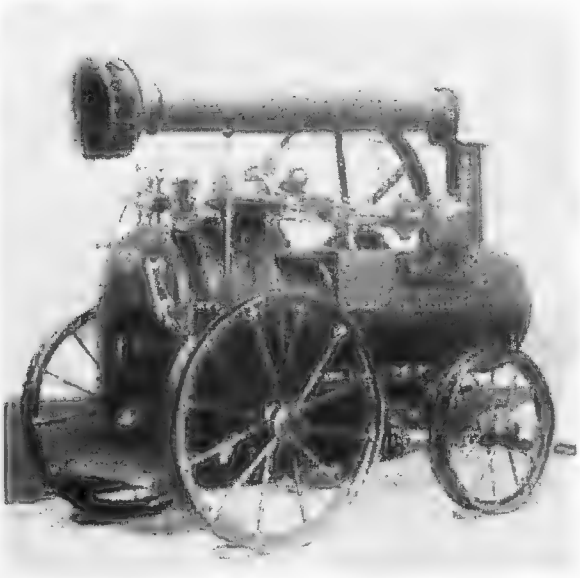

1. Az ózdi vasgyár 1864-ben

2. Küzdelem a hóakadályokkal a kassai vasútvonalon 1866 telén

4. Lóvasút a mai Deák téren

3. A Ganz-gyár emlékérme 1867-ből a százezredik vasúti kerék gyártása alkalmából

5. Az *Üstökös* című élclap gazdaságpolitikai képrejtvénye 1860-ból. Megfejtése: Iparszabadság

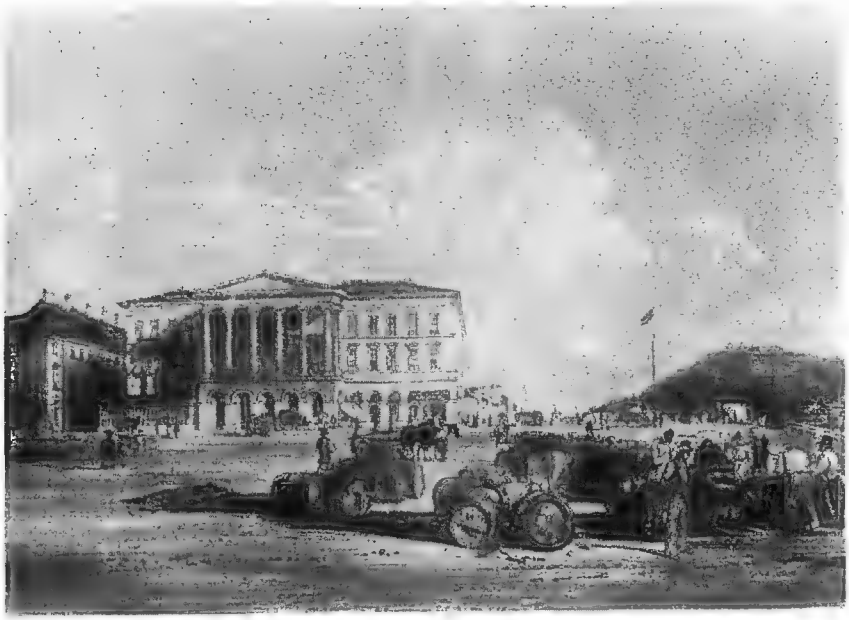

6. A Lloyd-épület, a pesti Kereskedelmi Társaság székháza a Lánchíd pesti hídfőjénél adott szállást az 1864-ben megnyílt áru- és értéktőzsdének

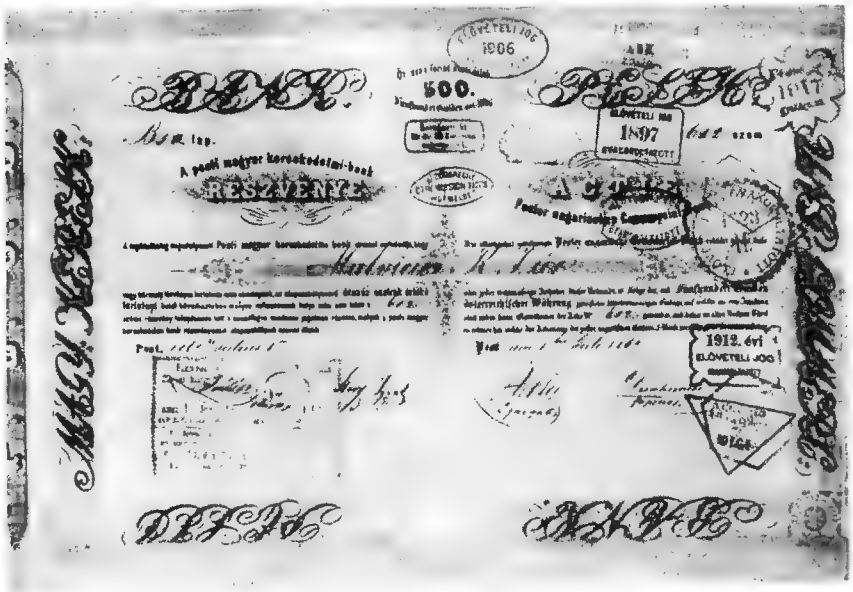

7. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1862-ben Malvieux nagykereskedő és bankár nevére kiállított részvénye

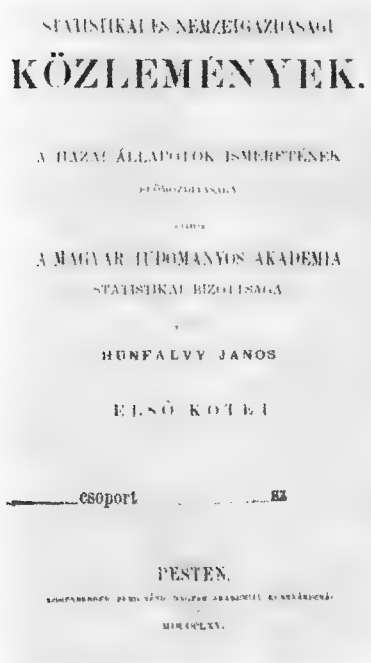
STATISTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI
KÖZLEMÉNYEK.
A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
STATISTIKAI BIZOTTSÁGA
HUNFALVY JÁNOS
ELSŐ KÖTET
csoport
PESTEN.

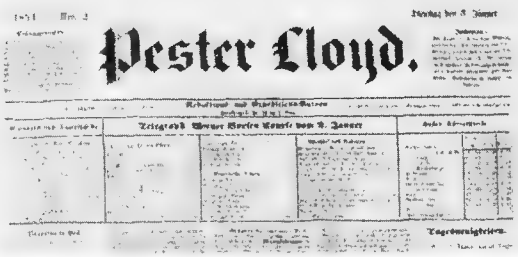

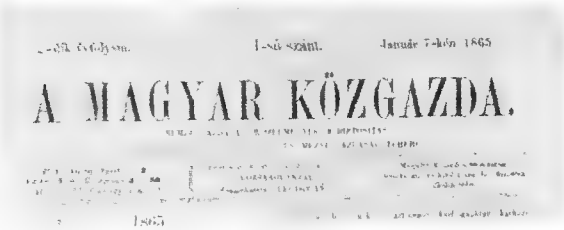

8–10. A pesti kereskedővilág lapja és közgazdasági folyóiratok

1. Kugler Henrik cukrász és családja az 1860-as években

Polgárok és nagypolgárok

2. Miksits Alajos hintókészítő mester 1856-ban

3. Az Első Magyar Biztosító Társulat megalakulása 1857-ben. Benczúr Gyula későbbi festményén, az előtérben Deák Ferenc foglal helyet, a jobb oldali csoport közepén Lévay Henrik igazgató áll

4. Sina Simon báró, a görög származású bankárcsalád tagja 1863-ban

5. Fischer Móric herendi porcelángyáros

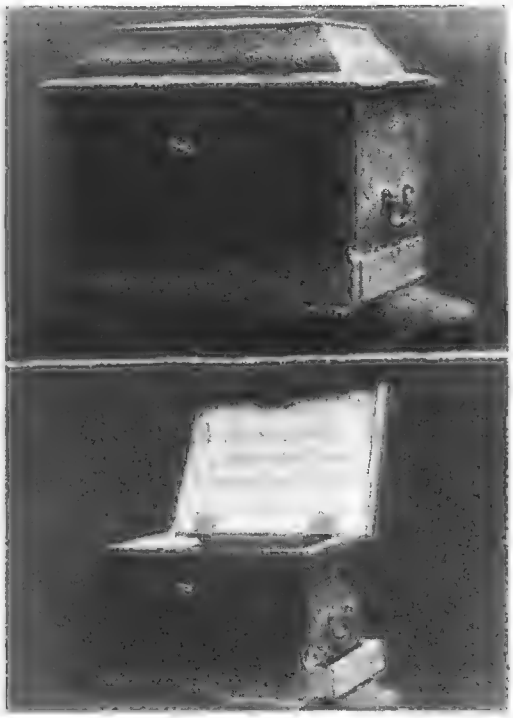

1. A hódmezővásárhelyi kőműves céhlegények ládája

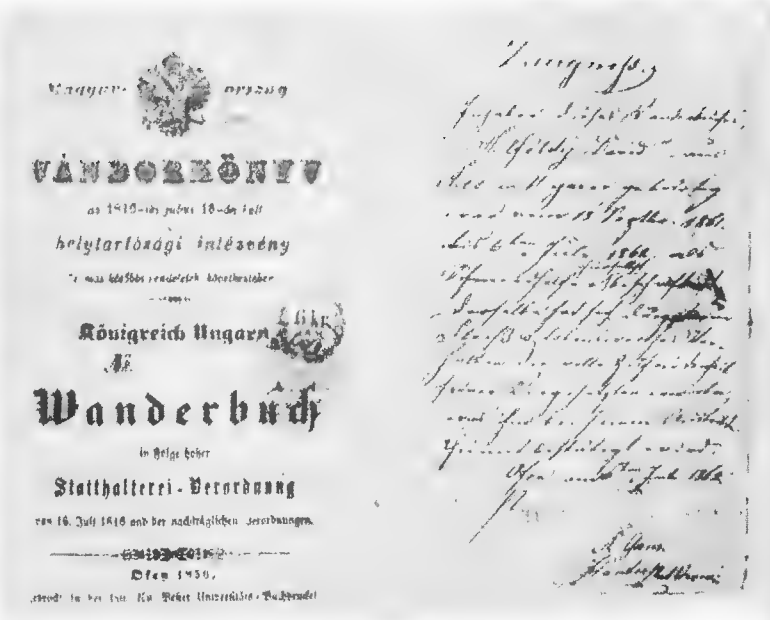

2. A Ganz-gyár igazolása Alföldy Dávid munkás vándorkönyvében

A kialakuló munkásosztály

3. Vasúti munkások és alkalmi vagontolók 1857-ben egy dilettáns festményén

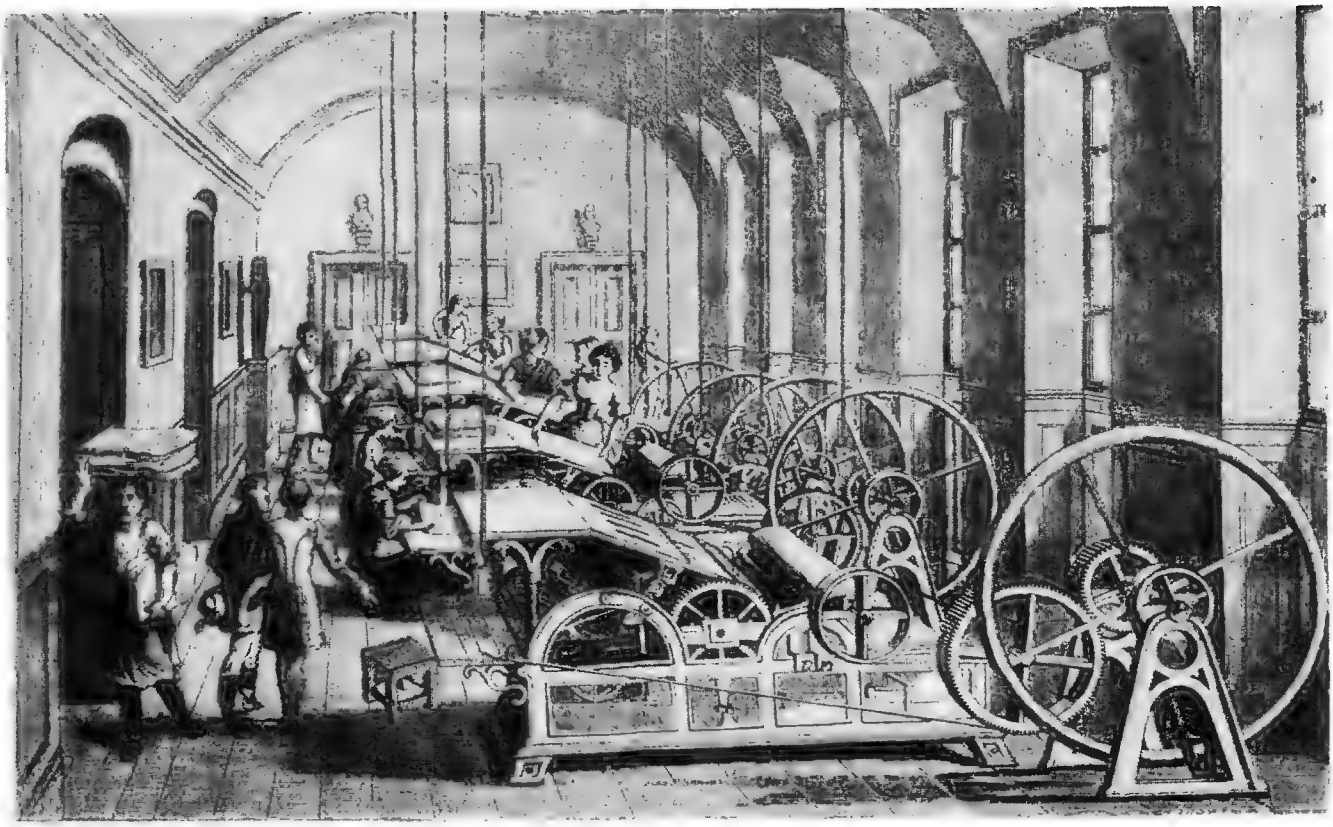

4. Nyomdászok a gépteremben 1863-ban

5. Munkások és munkáslányok a kassai szeggyárban 1863-ban

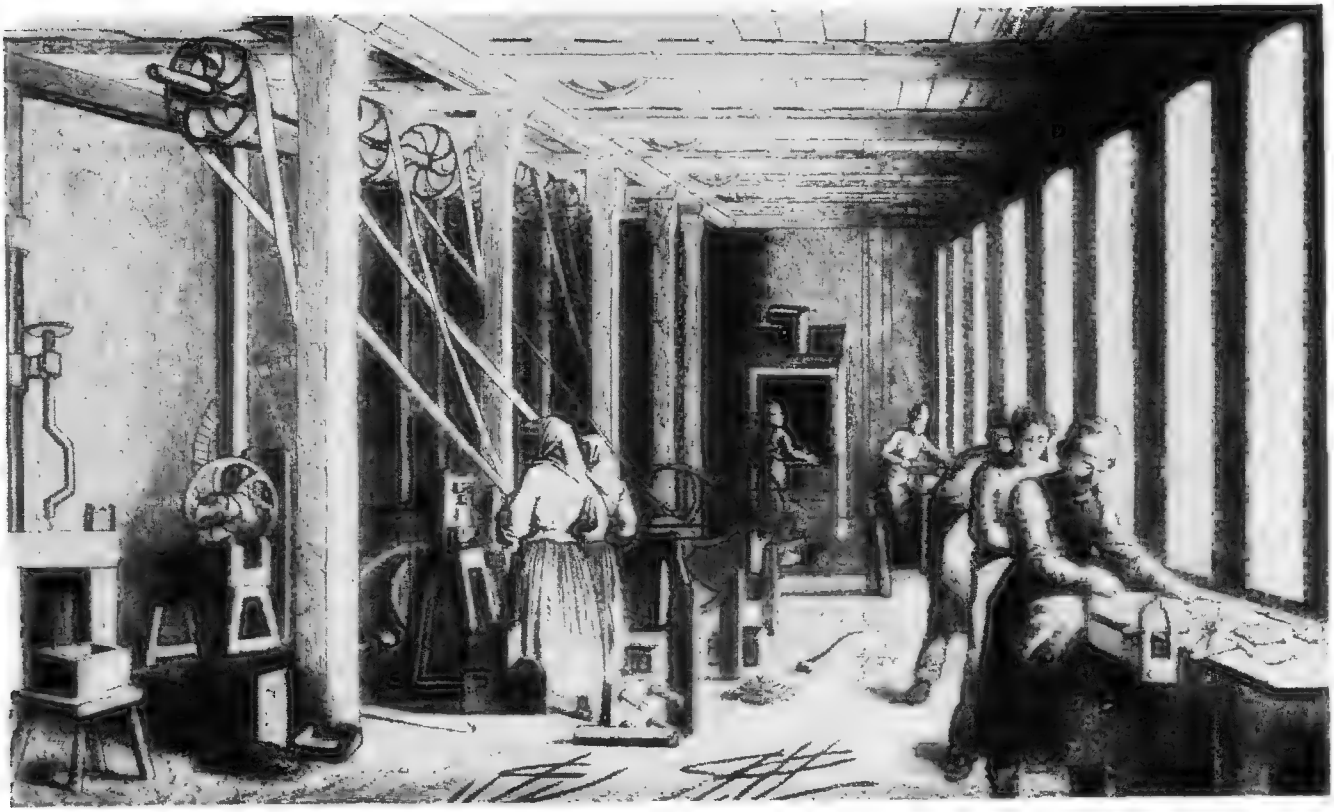

1. Tanyai iskola télen 1855-ben

2. „A gyermek és őrangyala." Tankönyvábra 1860-ból

3. A *Vasárnapi Újság*, a legnépszerűbb képeslap első számát több kiadásban is megjelentették

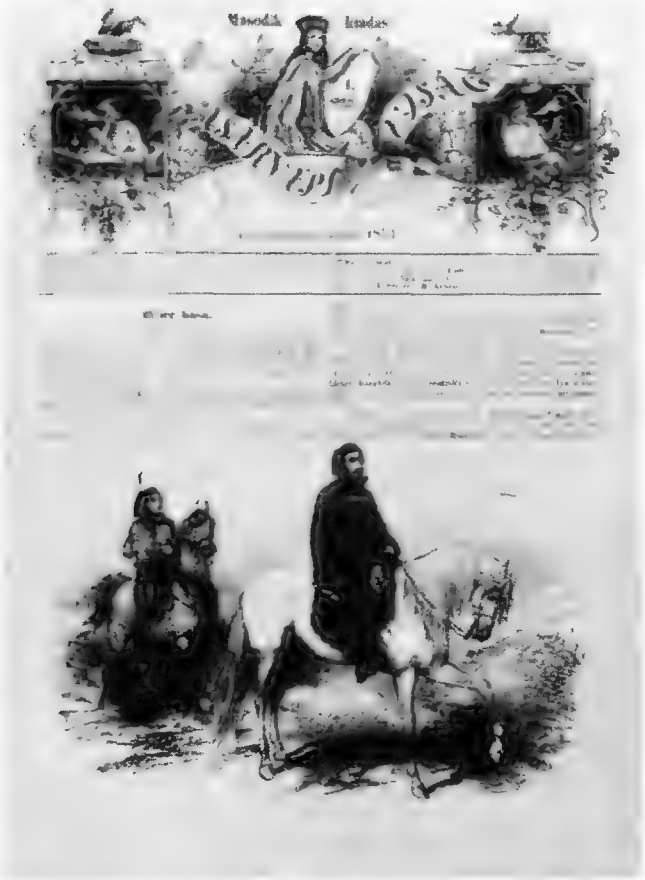

4. Anekdotázó hetilap az 1850-es évekből

Népművelés és közegészségügy

5. Vidéki kórház 1854-ben

6. A pesti egyetem orvosprofesszorai 1863-ban

7. Semmelweis Ignác, a gyermekágyi láz elleni küzdelem úttörője

Pest, 1857. I. sz. Junius 4.

ORVOSI HETILAP.

Honi és külföldi gyógyászat és korbuvarlat közlönye.

Dr Markusovszky L. Müller Emil.

A HÚGYKÖVEKRŐL HAZÁNKBAN

TÁRCA.

8. Az *Orvosi Hetilap* első száma

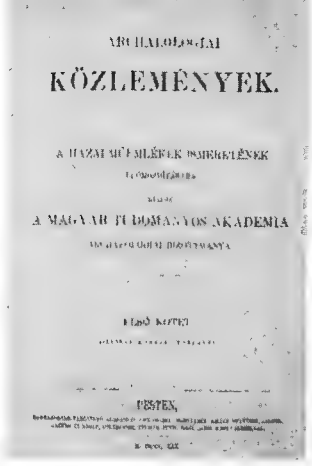

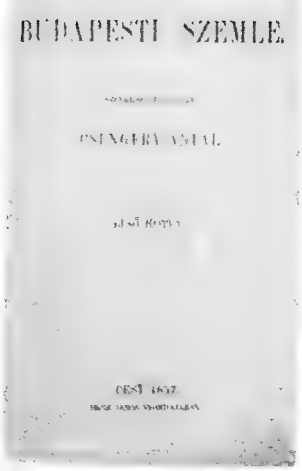

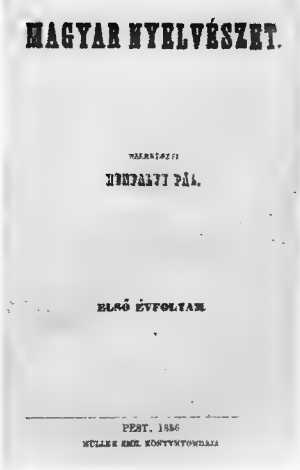

1–4. A humán tudományok legfontosabb folyóirataiból

Tudományos élet, nemzeti kultúra

6. Jedlik Ányos, a pesti egyetem fizikaprofesszora

5. A száműzött Horváth Mihály okmánygyűjteménye, amelyet a Tudományos Akadémia idehaza álnéven adott ki

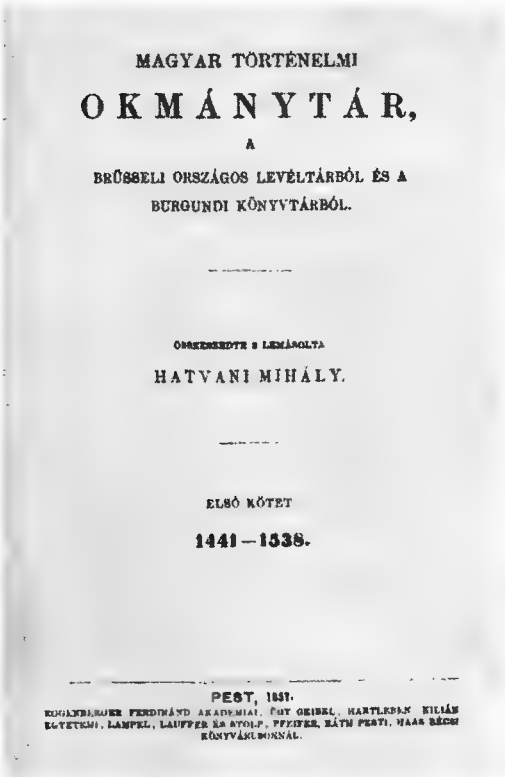
MAGYAR TÖRTÉNELMI

OKMÁNYTÁR,

A

BRÜSSELI ORSZÁGOS LEVÉLTÁRBÓL ÉS A BURGUNDI KÖNYVTÁRBÓL.

ÖSSZESZEDTE S LEMÁSOLTA

HATVANI MIHÁLY.

ELSŐ KÖTET

1441—1538.

PEST, 1831.

7. A világ első dinamója, amelyet Jedlik 1861-ben készített el, de az elmaradott hazai viszonyok közt csak kísérleti célokra alkalmazott

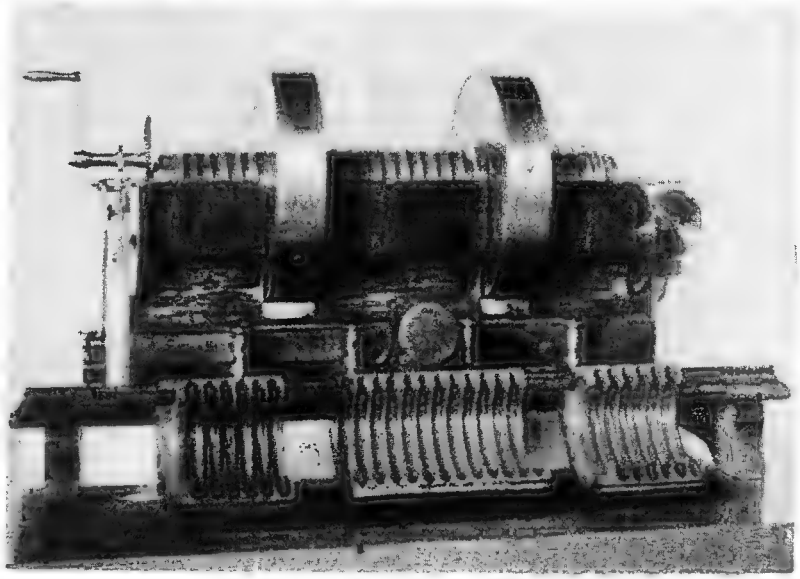

8. Arany János az önkényuralom korában

10. Madách Imre

9. Eötvös József villája a mai Szabadság-hegyen

11. Az 1865-ben felavatott Vigadó, Feszl Frigyes alkotása

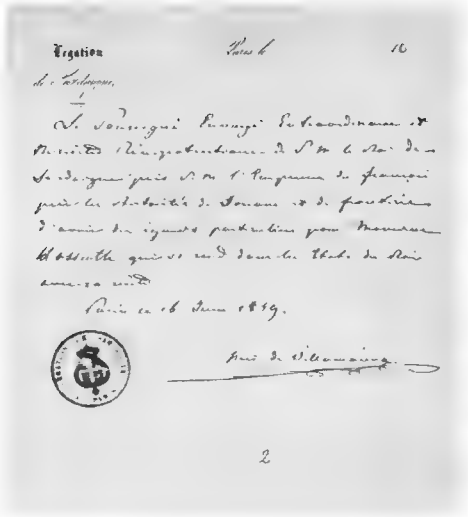

1. Az Ausztriával háborúba lépő szárd királyság beutazási engedélye az olasz földre hívott Kossuthnak

2. Angliai rajz III. Napóleon francia császár és Kossuth együttműködésének időszakából. Megegyezésük ellentmondásainak feloldásaként a rajzoló azt kívánja, hogy a Magyarországnak alkotmányos jogokat biztosító Kossuthot övezze felszabadított népének hálája, míg az alkotmányt tipró Napóleont kényszerítse száműzetésbe népének haragja

3. III. Napóleon és Ferenc József villafrancai találkozása. A francia császár cserbenhagyva olasz és magyar szövetségeseit, megegyezett a katonai vereséget szenvedett osztrák császárral. Az olasz föld egy része Habsburg kézen maradt

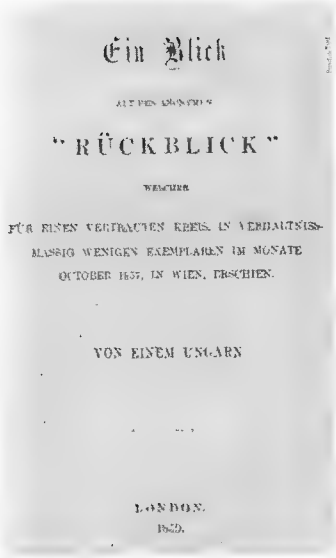
Ein Blick

"RÜCKBLICK"

FÜR EINEN VERTRAUTEN KREIS, IN VERHÄLTNISS-
MÄSSIG WENIGEN EXEMPLAREN IM MONATE
OCTOBER 1857, IN WIEN, ERSCHIEN.

VON EINEM UNGARN

LONDON.
1859.

4. Széchenyi Londonban névtelenül kiadott abszolutizmusellenes műve. Megjelenése egybeesett az önkényuralom rendszerének megingásával

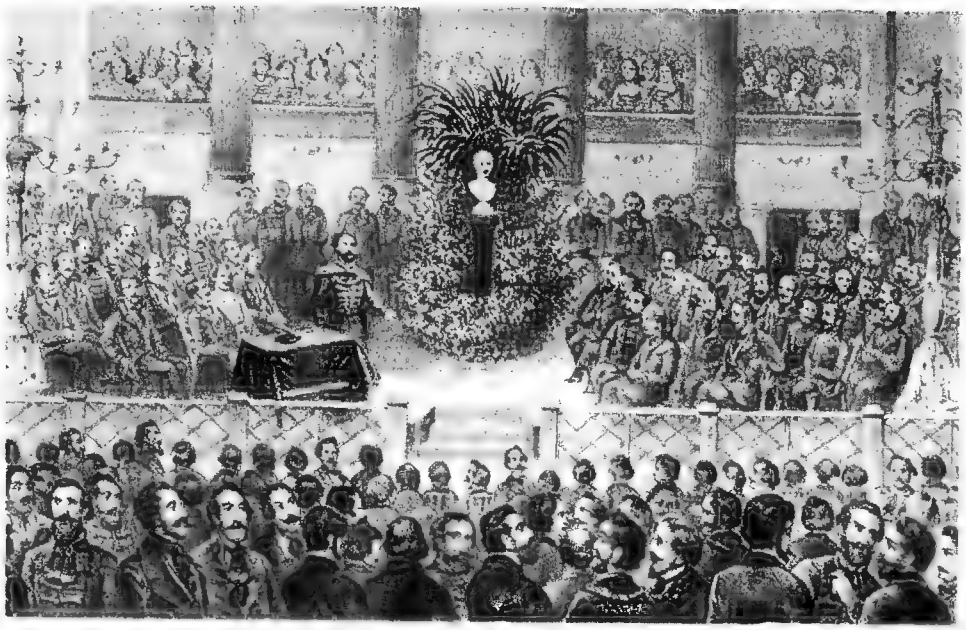

5. A Kazinczy-centenárium alkalmával 1859 őszén tartott megemlékezést a reménykedés és a nemzeti ellenállás szelleme hatotta át

6. Széchenyi elárvult szobája a döblingi elmegyógyintézetben. A rendszerellenes kéziratai lefoglalására tartott házkutatást követően, 1860. április 8-án itt lett öngyilkos

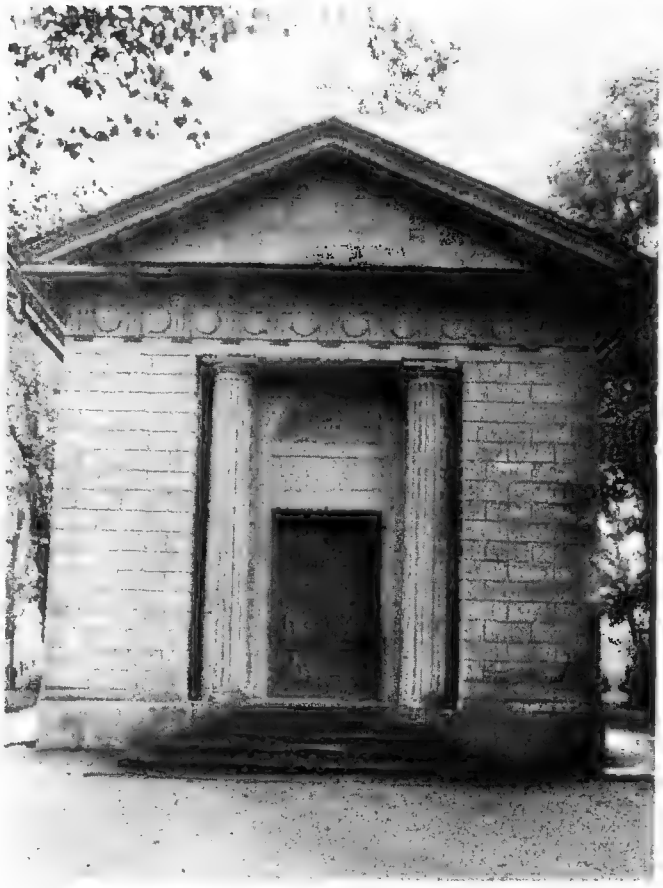

7. A Széchenyi-sírbolt Nagycenken

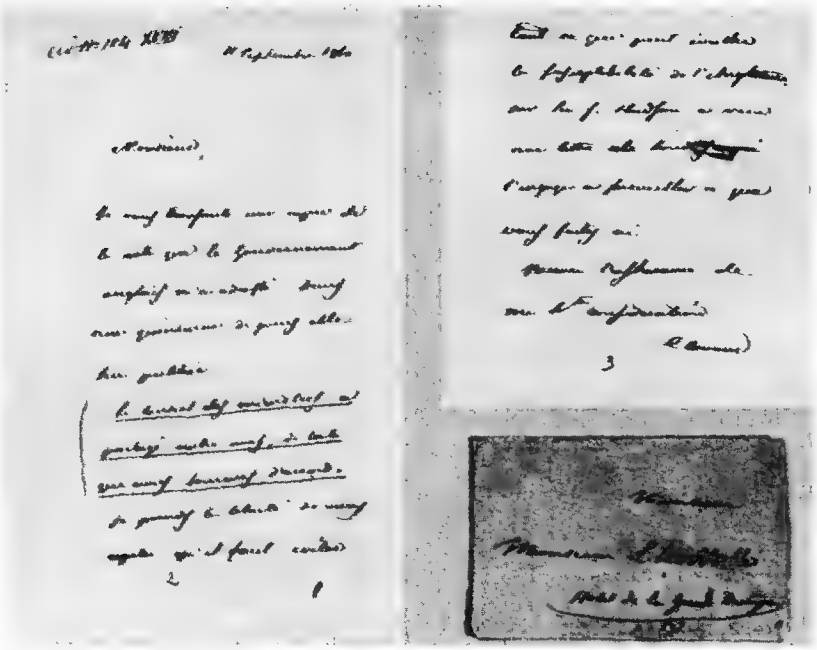

1. Az új osztrákellenes háborúra készülő Cavour olasz miniszterelnök levele Kossuthhoz, amelyben többek között arról értesíti, hogy a minisztertanács jóváhagyta megállapodásukat

2. Tisztek az Itáliában szervezkedő magyar seregből

3. Ferenc József *Októberi Diplomá*jának kezdősorai. Az önkényuralom válsága, a magyar nemzeti mozgalmak erősödése 1860 őszén alkotmányos engedményekre szorította az uralkodót. A *Diploma* a Habsburg-hatalom és a magyar konzervatívok kiegyezési kísérletét testesítette meg

Mi Első Ferencz József,

Isten kegyelméből ausztriai császár;

4. Az *Üstökös* rajza „smarnnak" minősíti az engedményt, amit virgáccsal igyekeznek a magyarba diktálni

„Fogsz mingyárt enni szépen?!"

5. Gúnyrajz arról, hogy az elnyomó közigazgatási rendszer felszámolásával sok helyütt – a szó szoros értelmében – szemétre vetették az önkényuralmi rendelkezéseket

6. Az 1861 telén kiadott *Februári Pátens.* A császár korlátozott jogokat biztosított az újonnan szervezendő birodalmi parlamentnek, de Magyarországot az új birodalmi szerveknek rendelte alá

Az abszolutizmus válságának kibontakozása

— No fiam, ne mondd, hogy rosszmostoha apád vagyok, ihol maradt szegény anyád után két ló: válassz közülök *tetszésed szerint*, a melyiket akarod. — Hanem azt előre megmondom, hogy *a szürkét nem adom!*

7. Az *Üstökös* rajza arra utal, hogy a Habsburghatalom és magyar konzervatív támogatói az 1848-as nemzeti vívmányokat mindenképpen meg akarják tagadni Magyarországtól

1. Képviselőválasztás Nagyváradon

Az 1861. évi országgyűlés

2. Teleki László, az emigráció egyik kiemelkedő vezetője, akit a szász kormány kiszolgáltatott Bécsnek. Szabadon bocsátása és képviselővé választása után a képviselők többsége haladó programja mögé állt

3a–b, 4a–b. Teleki László öngyilkosságának felfedezése után készített fényképsorozat. Teleki meghasonlásában döntő szerepe volt annak, hogy pártjának éppen az általa élre emelt vezetői túl radikálisnak ítélték politikáját

5. Az 1861. évi országgyűlés vezető politikusai. A felső sorban balról: Palóczy László, Deák Ferenc, Ghyczy Kálmán, Eötvös József, Teleki László. A második sorban balról a második gr. Andrássy Gyula, a hatodik Tisza Kálmán. A harmadik sorban balról az első Jókai Mór. Az országgyűlést, amely az *Októberi Diplomát* és a *Februári Pátens*t elutasította, de a megegyezést a nemzetiségekkel elmulasztotta, Ferenc József katonai erővel oszlatta fel

Narodne Novine.

POZOR.

1 2. Horvát lapok az önkényuralom válságának időszakából

3. Gh. Barit az abszolutizmusellenes összefogás politikájának román képviselője

4. S. Miletić újvidéki szerb polgármester kétnyelvű felterjesztése a magyar országgyűlés képviselőházához, amelyben a karlócai szerb nemzeti kongresszus belső önkormányzatot követelő határozatát ismerteti

Magas Képviselőház!

Високи представнички доме!

ВИДОВ ДАН

5. A magyarsággal összefogást hirdető belgrádi szerb lap fejléce

6. A szlovák nemzeti mozgalom legfőbb szervezetének, a Matica Slovenska kulturális egyesületnek túrócszentmártoni székháza

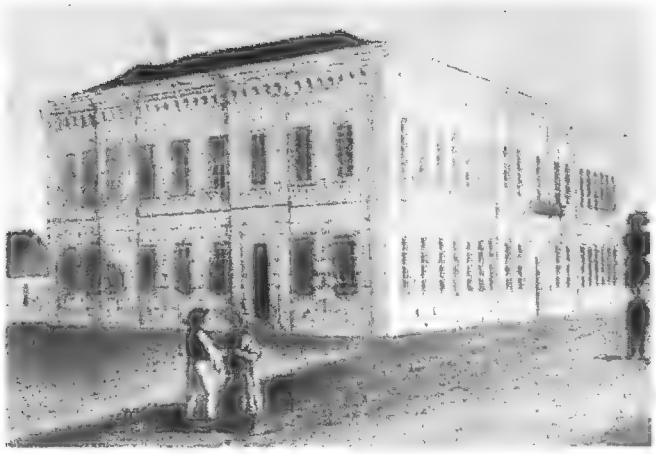

7. A *L'Alleanza* című milánói lap 1862. május 18-i száma, a Dunai Szövetség tervével. A terv, amelynek kialakításában Kossuth mellett nagy szerepe volt Telekinek és Klapkának, Magyarország és Erdély államszövetségbe tömörülését ajánlotta Horvátországgal, Szerbiával és Romániával, a nemzetiségi egyenjogúság és a polgári demokratikus szabadságjogok biztosítása alapján

A nemzetiségi kérdés és a Dunai Szövetség terve

Num. 44. | Ufficio in Milano, Borgo Porta Venezia N. 9 (rosso). | Domenica 18 maggio 1862.

L'ALLEANZA

GIORNALE INTERNAZIONALE

POLITICO-ECONOMICO-LETTERARIO

CONFEDERAZIONE DANUBIANA

LA SETTIMANA POLITICA

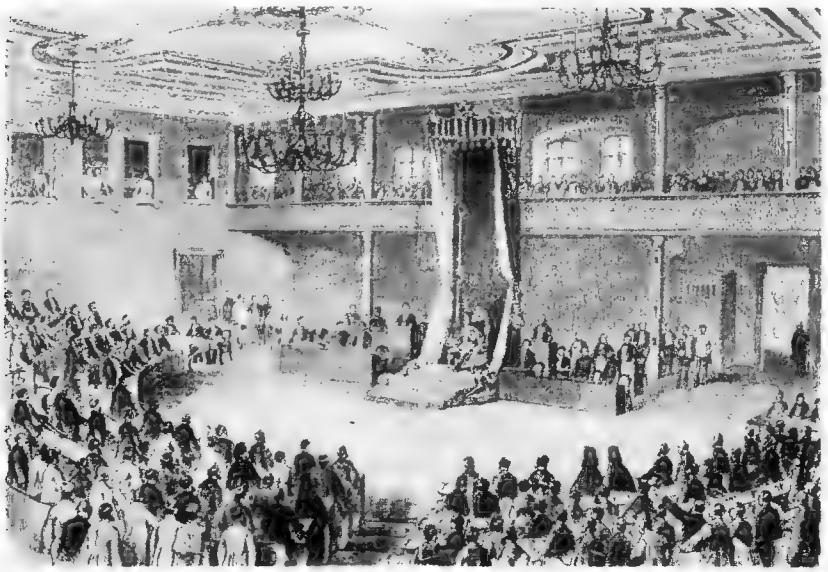

8. Az erdélyi országgyűlés megnyitása 1863-ban

1. Deák Ferenc az 1860-as években

2. Részlet Deák Angol királynő szállóbeli lakásából

3. Deák híres *Húsvéti cikk*e, amelyben ajánlatot tett a Habsburg-hatalommal kötendő kiegyezésre

88 5000 Vasárnap, april 16. 1865. 16. évi folyam

Szerkesztési iroda: … Kiadó-hivatal: …

PESTI NAPLÓ

Előfizetési feltételek: … Hirdetmények díja: …

Pest, april 15. 1865.

Még néhány szó a „Botschafter"-nek april 9-iki czikkére.

Azt mondja tobbek közötte a „Botschafter" april 3-diki számában, hogy „a magyar történelmen egy elkülönző vágy annal végig (Sonder Zug), mely nemzetünkről nemzedékre szállt, s ma ép oly elevenen él, mint száz évvel ezelőtt."

Ha ezen elkülönző vagy alatt a „Sonder Zug" azt érti, hogy a magyar nemzet önmagát függetlenül, az alkotmányos országhoz, a mindig határozott ellenszenvvel viseltetett a hatalomnak, a mely inkább a hatalom nélküli kevelőnek azon törekvései ellen, melyek Magyarország alkotmányának megtámadására, sőt megsemmisítésére, a mióta az ország be lőn osztva, ezen nemzet és az uralkodó ház közötti nemzet helyreállott — Mert ha e gyarhoni béke nem úgy történik, ha az ország alkotmánya teljesen helyre nem állíttatik, a mag nem nyugtatott és bizalmát vesztett nemzet alighn hozzá járulhatna a szentes pragmatica megkötéséhez [illegible] történik 1741-ben? — azt hiszem nem akarjuk.

1740 után Ő József sinét filiczitálta az ország alkotmányát, a mérsékeltebb államférfiak vagy tervei szerint Magyarország önállóságának teljes megsemmisítését tűzte ki czélul. De ő maga visszavonulása végnapjaiban rendeletet, a utódja, II. Lipót, az ország rendeivel egyetértve, ismeretes visszaállította ismét a magyar alkotmányt, bauern újabb, czéltalan törekvésekkel meg a erőszakot.

Károlyunk trónkárunkat a véres forradalmak, melyek hosszabb ideig Ausztriának nem szerencsétlen fordulatot vinnek. E bátorok bebizonyították, hogy a törvényhatósági elemzőkben alkotmányhoz ragaszkodnak, [illegible] Teljes összegyűl, sőt lelkesedés [illegible] királyához. Teljes összegyűl, sőt lelkesedés [illegible] vagyunk (Sonder Zug), melyhez mindnyájan a „Botschafter" vádol, a hiszen [illegible] egy-szerűnek azon egyetlen, de [illegible] melyhez a vagy mindig meg lőn szüntetve. Ha tehát igaz Cicerónak azon nem dása: „historia est testis temporum, ejus magistra vitae," tanulnunk kell a történelemből.

Mi a mult idők eseményeiből azt tanultuk, hogy a legnehezebb körülmények között fejedelmünk igazsága, bölcsesége segített hajainkon ik menteték meg alkotmányunkat másoknak támadása ól. És azon hit, melynek dlni kell benniink. Miért akarja e hitet kebelünkből kiszakítani a „Botschafter" annak mutogatásával, hogy akármennyit hazafiaink mi alkotmányunkat ujabb, határozottabb törvényekkel, akár mennyit biztosítottak is fejedelmünk koronázási hitlevele alkotmányunk mellőztetett?

Mert akar minden hazafiunk minden jobb reményeket elöl[illegible] azon tapasztalat, hogy valamint azon hatalom, mely elébb az osztrák tartományokban elnyelt uralkodott, meg nem tartotta a ni alkotmányunkat, úgy az alkotmányos czéltól [illegible] nem lesznek több kímélettel irántunk?

Az osztrák kormány, a Lajthán tuli lépek és egyes államférfiak gyakran emlegetik a békés kiegyenlítő szükségét, oly kiegyenlítését, mely mind a két fél megnyugtatásával eszközlessék. Ily kiegyenlítésnek alapja csak a kölcsönös bizalom lehet, s azt hiszi-e a „Botschafter" hogy ezt a kölcsönös bizalmat növeli annak erőszakos elvétele, másrészt alkotmányunkat addig sem respectálta a hatalom, s azután sem fogják ezt kímélni még az alkotmányos osztrák népek sem?

Vagy ha maga sem hiszi a „Botschafter", hogy mindez a bizalmat növelje, vajon érdekében fekszik-e ochestem a kiegyenlítés lehetőségét, bizalmatlanság megvát rázni a Lajthán innen és tul levőnek [illegible] országok közötti; úgy állítani elő [illegible] egyesülési [illegible], mint ellenségeiket, [illegible] tuli országos [illegible] egyes szabadsága kifejtésnek és teljesen biztosítnának

Egyik czél tehát a birodalom szilárd fennállása melyet nem [illegible] vannak más tekintetekben nézeteink. Mások czél pedig fenntartása Magyarország alkotmányos fennállásának, jogainak, törvényeinek, melyeket a sanctio pragmatica s unsepulyosan biztosít, a melyekből többet elvesznünk, mint a mit a birodalom szilárd fennállhatásának biztosítása indhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem czélszerű.

Párbaszamosan a magyar alkotmánnyal magát a hosz uralkodó alatt, a közös védelem mellett a Lajthán tuli országok teljes alkotmányos szabadsága is Nem ismak csak ellentétben egymással; azt hiszszük, hogy megállhatnak egymás mellett, a nélkül, hogy egymást insorbálni akarnák.

Végre, meg egyszer visszatekintve a történelemre hátrakdunk egy kérdést a „Botschafter" hez.

Ha 1527-ben I Ferdinándot a magyar nemzet meg nem választotta volna királyának, akkuli volna-e az osztrák birodalom úgy, és azon terjedelemben, mint azt valósítás után látjuk? Megállhatott volna-e az a birodalom 1740 után úgy, a mint megállt? Bírt volna-e a fennmaradásra annyi ellen állani azon hatalmas ellenségeink, mely Németország nagy részét elnyomta?

Ha tehát alakulásához szükséget volt Magyarország, mely szabadon választotta királyának Ferdinándot, nem természetes-e, hogy ezen választás feltételeinek megtartása kényes feltétele volt egyszersmind a birodalom tényleges alakulásának? I. Ferdinand jedig szabadon választatott Magyarország királyának, mint azt ő maga is mondja az 1527-ik-ki törvénycikkben, és azon levélben, melyet az 1527-ik évi junius 29-ikén irt Magyarország rendeihez. Kormányának előtt bete rendette az ország rendeit mint 1526-ban novemben 30-án Bredában kiadott levelét által, hogy az ország [illegible] tuli országok [illegible] tuli országos [illegible] egyes szabadsága kifejtésnek és teljesen biztosítnának

Egyik czél tehát a birodalom szilárd fennállása meljet nem [illegible] vannak más tekintetekben nézeteink. Mások czél pedig fenntartása Magyarország alkotmányos fennállásának, jogainak, törvényeinek, melyeket a sanctio pragmatica s unsepulyosan biztosít, a melyekből többet elvesznünk, mint a mit a birodalom szilárd fennállhatásának biztosítása indhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem czélszerű.

Párbaszamosan a magyar alkotmánnyal magát a hosz uralkodó alatt, a közös védelem mellett a Lajthán tuli országok teljes alkotmányos szabadsága is Nem ismak csak ellentétben egymással; azt hiszszük, hogy megállhatnak egymás mellett, a nélkül, hogy egymást insorbálni akarnák.

Végre, meg egyszer visszatekintve a történelemre hátrakdunk egy kérdést a „Botschafter" hez.

Ha 1527-ben I Ferdinándot a magyar nemzet meg nem választotta volna királyának, akkuli volna-e az osztrák birodalom úgy, és azon terjedelemben, mint azt valósítás után látjuk? Megállhatott volna-e az a birodalom 1740 után úgy, a mint megállt? Bírt volna-e a fennmaradásra annyi ellen állani azon hatalmas ellenségeink, mely Németország nagy részét elnyomta?

Ha tehát alakulásához szükséget volt Magyarország, mely szabadon választotta királyának Ferdinándot, nem természetes-e, hogy ezen választás feltételeinek megtartása kényes feltétele volt egyszersmind a birodalom tényleges alakulásának? I. Ferdinand jedig szabadon választatott Magyarország királyának, mint azt ő maga is mondja az 1527-ik-ki törvénycikkben, és azon levélben, melyet az 1527-ik évi junius 29-ikén irt Magyarország rendeihez. Kormányának előtt bete rendette az ország rendeit mint 1526-ban novemben 30-án Bredában kiadott levelét által, hogy az ország [illegible] tuli országos [illegible] egyes szabadsága kifejtésnek és teljesen biztosítnának

A kiegyezés előzményei

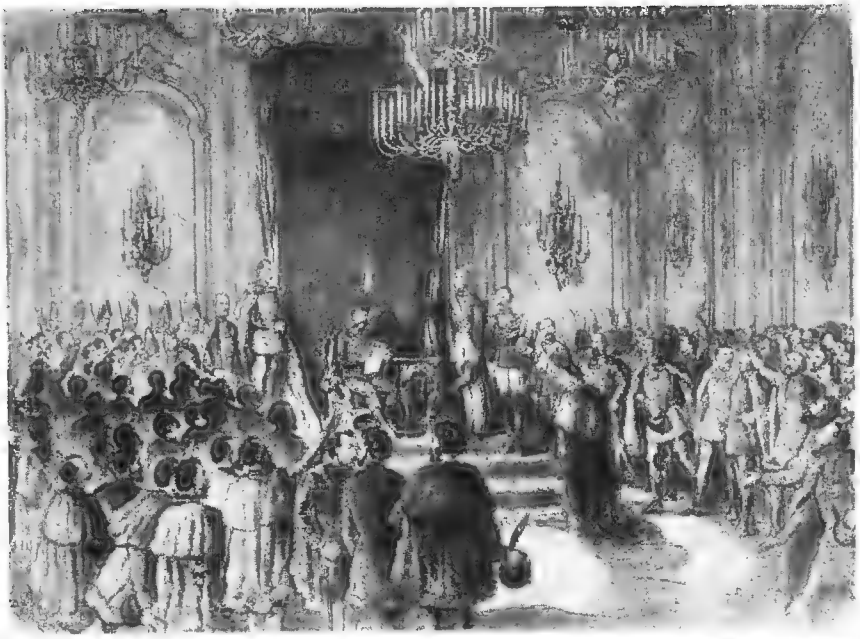

4. A többségében Deák mögé sorakozó új országgyűlés megnyitása 1865 végén

5. Fogságba esett osztrák katonák orosz földön. A katonai vereség az 1866-os porosz–olasz–osztrák háborúban növelte a Habsburg-hatalom készségét a kiegyezésre

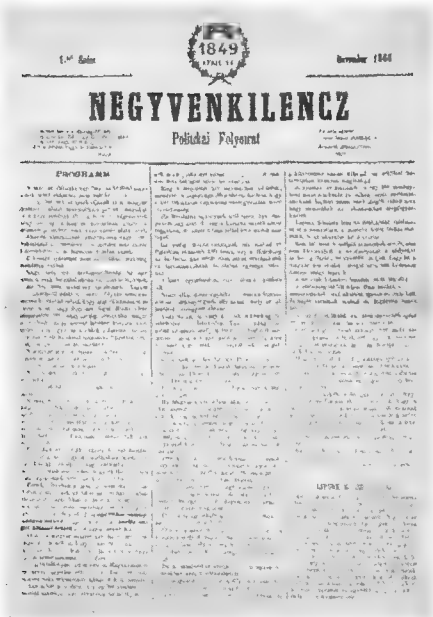

1849

NEGYVENKILENCZ

Politikai Folyoirat

PROGRAM

6. Az olasz földről illegálisan az országba juttatott politikai lap első száma, amelyben Kossuth és hívei a kiegyezés ellen és a szomszédos népekkel szövetséges független Magyarországért küzdöttek

KOSSUTH LAJOS

nyílt levele

DEÁK FERENCZHEZ.

7. Kossuth utolsó figyelmeztetésül szánt kiegyezésellenes nyílt levele Deákhoz

XI. A kiegyezéstől a dualizmus válságáig (1867–1890)

A dualista rendszer kialakulása (440–443. old.)

A kapitalista fejlődés kibontakozása (444–457. old.)

A kultúra világából (458 459. old.)

A dualista rendszer átmeneti megszilárdulása (460–463. old.)

Ferenc József 1867. június 8-i megkoronázásának fényes ünnepségei egyaránt szolgálták a feledtetést és a bizalomkeltést. A kenetes szónoklatoknak, Erzsébet királyné bájos mosolyának, a Lónyay pénzügyminiszter által saját kezűleg a nép közé szórt koronázási érméknek az önkényuralmat kellett feledtetniök, s az új rendszer, a kiegyezéssel megteremtett dualista rendszer iránti bizalmat élesztteniök.

A kiegyezés a Habsburg-birodalmat kétközpontú, dualista állammá alakította, ami hamarosan az Osztrák–Magyar Monarchia elnevezést kapta. Az uralkodó (a császár és király) személyének azonossága mellett az állami élet legfontosabb területeit, a külügyet, a hadügyet és a fedezetüket szolgáló pénzügyet irányító – Bécsben székelő – közös minisztériumok, további közös szervekkel együtt és az egységes hadsereg (amelynek oldalán a honvédség a segédalakulat szerepét tölthette be csupán) voltak hivatva arra, hogy a birodalom két felének összefűzöttségét a politika eszközeivel és a fegyverek hatalmával biztosítsák.

Az önkényuralmi kormányzási rendszer felszámolása, az a körülmény, hogy a kiegyezés a Monarchia mindkét felében biztosította a polgári alkotmányos berendezkedés visszaállítását, előrelépést jelentett, ha nem is volt mentes 1848 vívmányainak csorbításától. Az uralkodó továbbra is minden érdemi alkotmányos korláttól mentesen használhatta fel és irányíthatta a Monarchia egész haderejét. 1848-hoz mérten korlátlanabbá vált az uralkodó joga a magyar országgyűlés feloszlatására. Titkos szabályzat tiltotta a magyar kormányt attól, hogy az uralkodó előzetes beleegyezése nélkül érdemi ügyben rendelkezhessék, sőt törvényjavaslatot sem bocsáthatott a parlament elé az államfő előzetes jóváhagyása nélkül. A közös ügyek intézésének, a közös miniszterek parlamentáris felelőssé tételének csak nagyon is feltételes módja gyakorlatilag az uralkodó abszolutisztikus befolyásának nyitott kaput az állami élet legfontosabb területein. Ezt öregbítette, hogy – megegyezés híján – a császár és király jogában állt hatalmi szóval dönteni arról, milyen arányt állapítsanak meg tízévenként a Monarchia két fele között a közös költségek felosztására. (A közös költségek megosztása mellett a magyar fél a kiegyezésben részt vállalt a Habsburg-birodalom évszázados, a felelőtlen önkényuralmi kormányzás idején megháromszorozódott „államadósságából" származó roppant terhek viselésében is.)

A gazdasági kiegyezés, ami a politikaival ellentétben tízévenként megújításra került, az egységes birodalmi piacot továbbéltető közös pénz- és vámrendszer, közös külkereskedelmi politika mellett többek között kiterjedt a közvetett adóztatásra, a posta, a vízi és a vasúti közlekedés egységes szabályozására is.

A politikai és gazdasági összefűzöttség keretei, valamint az uralkodó számára fenntartott abszolutisztikus befolyásolási, sőt döntési lehetőségek korlátai közt a kiegyezés az önkormányzat eszközeit a magyar politikai vezetés kezére adta.

Az Andrássy-kormány, amely a konzervatívok által is támogatott Deák-párt képviselőházi többségére támaszkodott, fő feladatának a dualista rendszer megszilárdítását tekintette, és a magyar állam belső berendezésének hozzáidomítását a változott viszonyokhoz. A parlamentarizmus egykorú szabályait megtartva nem korlátozta a Tisza vezette Balközép Párt és a Szélsőbalból alakult, a dua-

lista államrendszer egészét bíráló Negyvennyolcas Párt szónokainak képviselőházi felszólalásait. De betiltotta a honvédegyletek országos gyűlését, majd felszámolásra kényszerítette szervezeteiket, mert tagjaik többsége Kossuth hívének bizonyult. Feloszlatta a Negyvennyolcas Párt kezdeményezésére alakult Demokrata Köröket, sőt több mint félszáz, zömben a falusi, mezővárosi értelmiségiek sorából kikerült szervezőjüket börtönbe vetette. Annál is inkább, mert az alföldi parasztság körében különösen gyorsan terebélyesedő mozgalmuk a nemzeti ellenzékiséget demokratikus reformkövetelésekkel kapcsolta egybe. A kormány eltűrte az ellenzéki élclapok borsos tréfáit, a visszavágást a kormánytámogató humoristákra bízva. De börtönbüntetéssel sújtotta magát Böszörményi Lászlót, a Negyvennyolcas Párt egyik vezetőjét is, mert újságjában közzétette Kossuthnak a dualista rendszer alapintézményeit bíráló levelét, a „bűnpártoló" Heves megyének pedig még a közgyűlése is feloszlatásra került. A nagybeteg, de kegyelemkérésre nem hajló Böszörményi 1869-ben börtönében halt meg.

A kiegyezés elleni támadások elhárításával egyidejűleg látott hozzá az Andrássy-kormány a nemzetiségi kérdés „rendezéséhez". A nemzeti törekvései kielégítetlensége miatt a koronázást is testületileg bojkottáló horvát országgyűlés feloszlatásra került. Parancsuralmi eszközökkel kialakított választási rendszer alapján hívtak életre olyan új horvát törvényhozást, amely hajlandónak bizonyult Andrássyék feltételeit a horvát–magyar közjogi viszony rendezésére elfogadni. A Horvátországnak korlátozott belső önkormányzatot biztosító „horvát–magyar kiegyezést" 1868 végén követte nyomon az új nemzetiségi törvény megalkotása. Bevezetője szerint „Magyarország összes honpolgárai... politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja". Azaz elismerte a különböző nemzetiségű személyek egyenjogúságát – sőt a részletes szabályozás során meglehetősen széles körben biztosította szabad nyelvhasználatukat – de az együttélő népek nemzeti közösségeinek még a létezését is tagadta. A nemzetiségieknek jórészt az ellenzéki padsorokban helyet foglaló képviselői nemzeti jogaik elismerését követelték, és ebben egy ideig támogatásra találtak a Negyvennyolcas Párt demokratikus szárnyánál is. Akciójuk eredménytelensége és fokozatos elszigetelődésük folytán jelentős részük politikai passzivitásba vonult. Annál is inkább, mert a nemzetiségi törekvések elnyomásában a magyar politikai vezetőréteg túlnyomó részét maga mögött tudó dualista kormányzat gyakorlatában mind több csorba esett a nemzetiségi törvény polgári egyenjogúságot biztosító rendelkezésein.

A polgári átalakulás még jogi szabályozást igénylő kérdéseit a kiegyezés után ellentmondásos módon s korántsem hiánytalanul oldották meg. A jobbágyfelszabadítás és a vele kapcsolatos birtokrendezések önkényuralom alatti antidemokratikus újraszabályozását csak szerény kiigazításokkal iktatták törvénybe. A kapitalista fejlődés érdekeit szolgálta a céhrendszer teljes felszámolása, az iparszabadság törvénybe foglalása. Az ipartörvény egyidejűleg a munkaadó és a munkás kölcsönös jogait és kötelességeit is szabályozta, de a polgári jogegyenlőséget sértő különbségtétellel az utóbbi rovására. Az udvar és az egyébként a kormányt támogató konzervatívok ellenállása folytán a Deák-párt liberálisai-

nak jórészt le kellett mondaniok egyházpolitikai reformterveik megvalósításáról. Eötvösnek be kellett érnie a népoktatás kötelezővé tételével és állami ellenőrzésével. Eredeti szándéka ellenére a népoktatás még hosszú ideig túlnyomó részben a különböző felekezetek kezén maradt. A közigazgatás valóban szükséges korszerűsítését nagyon is antidemokratikus módon és a kormányzat hatalompolitikai érdekeinek közvetlenül alárendelve hajtották végre. 1869-ben, a kiegyezés utáni első választáson a Deák-párt nagy többsége felére apadt. Az új közigazgatási törvényekben ezért is növelték a kormány befolyását a megyei, városi és községi önkormányzatok rovására, és tették egyidejűleg – a kapitalista korszak egészére kiható érvénnyel – kirívóan antidemokratikussá szervezetüket. Legfőképpen azzal, hogy vezető testületeiket felerészben – választás mellőzésével – az illető terület legnagyobb adófizetőiből kellett megalakítani. Az ellenzék 1872-ben még meg tudta akadályozni, 1874-ben azonban a Balközép pálfordulása folytán már nem, a választójog megnyirbálását a Negyvennyolcas Párt által kívánt kiterjesztése helyett. A választók számát, mindenekelőtt a nagyrészt az ellenzéket támogató paraszti szavazókét csökkentő rendelkezések mellett az új törvény kötelezővé tette a nyílt szavazást, elsősorban a kormánybefolyás érvényesítése számára biztosítva ezzel kitűnő lehetőségeket.

Az önkényuralomhoz mérten még az így kiépített dualista rendszer keretei közt is számottevően megjavultak a politikai szervezkedés feltételei. A számbelileg is megerősödött ipari munkásság legöntudatosabb erői éltek is a megnövekedett lehetőségekkel. Az új munkásszervezetek közül a legnagyobb jelentőségre az 1868-ban alakult Általános Munkásegylet tett szert. A már meglevő kisebb-nagyobb szakegyleteket összefogta, fiókegyleteket, központi segélypénztárat alapított, és kibontakoztatója lett a hazai szocialista munkássajtónak. Az Általános Munkásegylet első vezetője, Hrabje János asztalos, majd a Temesvárról Pestre költöző Farkas Károly gépész az I. Internacionálé magyarországi főmegbízottai voltak. E kapcsolatuknak nagy szerepe lett abban, hogy a munkásság helyzetének javításáért és demokratikus jogaiért vívott politikai harc irányítása mellett megkezdődött a szocialista eszmék szervezett terjesztése is Magyarországon. 1871 tavaszán a Párizsi Kommün híreitől is ösztönzött munkások sztrájkmozgalmaira került sor, majd nagy tömegtüntetésen tiltakozásukra a párizsi munkásokra zúdult véres megtorlás ellen. A munkásmozgalmat addig jobbára csak korlátozó kormányzat kemény rendszabályokhoz folyamodott. A munkásvezetők ellen indított „hűtlenségi per" vádlottait – a „felségsértés" vétkében elmarasztalt Politzer Zsigmond egyetemi hallgató kivételével – a bíróság felmentette ugyan, de a kormány megbénította a Munkásegylet működését.

Az 1870-es évek végéig a rendőri zaklatásokkal küszködő munkásmozgalom nem tudta megteremteni az összefogás szervezeti feltételeit. Két évvel hazatérése után, 1878-ban a Párizsi Kommün harcaiban mindvégig helytállt Frankel Leó vezetésével került sor a Nemválasztók Pártjának, majd 1880-ban a Magyarországi Általános Munkáspártnak a megalakítására. Ha a szociáldemokrata megnevezést az új szervezet nem is használhatta, programjában a demokratikus

követeléseket már egyértelműen szocialista célkitűzésekkel társította, így a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vételének programpontjával. A szervezettebbé váló mozgalom fellendülése nem tartott azonban sokáig. Frankelt 1881-ben letartóztatták, és sajtóvétség címén elítélték. A pártvezetés elbizonytalanodott. Ellenzéki áramlatok és a munkásság meg-megújuló, de jórészt ösztönös bérharcai jelezték a mozgalom újjászervezésének a szükségességét. Ennek feltételei azonban csak a nyolcvanas évek végén alakultak ki.

A korszak politikai történetét ezer szál fűzte a tőkés gazdasági-társadalmi fejlődés kibontakozásához. A kiegyezés nem terelte új utakra a hazai kapitalista fejlődést, csak előrelendítette azon a pályán, amire a feudalizmust felszámoló, a polgári átalakulás alapfeltételét megteremtő forradalom után az önkényuralmi rendszer zökkentette.

A mezőgazdaság fejlődésére az 1870-es évek derekáig a birtokrendezések fokozatos lezárulása, a tartós európai agrárkonjunktúra és a tőkehiány átmeneti enyhülése nyomta rá a bélyegét. A gazdasági cselédek, napszámosok, részes munkások seregeit foglalkoztató nagybirtokosok gazdaságai számottevően gyarapodtak ez idő tájt, teret hódítottak a tőkés nagybérlők, és megerősödtek a rendszeres árutermelésre képes paraszti gazdaságok is. A konjunktúra viszonyai közt azonban többségük vajmi kevés gondot fordított a hagyományos gazdálkodási mód korszerűsítésére. Így az 1870-es évek derekán a gabonakonjunktúra elmúltával, különösen pedig az 1880-as években, a nagy agrárválság kibontakozása idején, amelynek káros következményeitől a dualista Monarchia vámrendszere kevéssé védte meg őket, jelentős részük súlyos nehézségek közé került. Most lett igazán keletje a korábbinál szélesebb körben terjedő szaksajtó tanácsainak. A hagyományosan extenzív gazdálkodás belterjesebbé vált, a fejlettebb területeken visszaszorult az ugar, javult a vetésszerkezet, megugrottak a termésátlagok, általánosabbá vált az istállózó állattartás, fokozódott a gépek használata, amit a behozatal mellett néhány jó hagyományalappal rendelkező hazai üzem fejlődése is megkönnyített. A nagybirtokos arisztokrácia sajátos módon, uradalmai jelentős részének elárverezhetetlen, feloszthatatlan hitbizománnyá nyilvánításával is védekezett az agrárválság hullámverései ellen. És minden más tőkés gazdálkodóval együtt azzal is, hogy fokozta a parasztság egyre nagyobb hányadát alkotó mezőgazdasági bérmunkásság kizsákmányolását.

Egykorú képek lehetővé teszik a különböző nemzetiségekhez és valamelyest az eltérő rétegekhez tartozó parasztok életviszonyainak a felidézését, de azt csak a statisztika mutatja ki, hogy a parasztságnak több mint egyharmada már nincstelen volt, egyharmada pedig 5 holdnál kevesebbet bíró félproletár. Megerősödött valamennyire a gazdagparasztság és a tőkés bérlők rétege, ugyanakkor némileg csökkent a középbirtok aránya. Az agrárstruktúra legfőbb jellemzője a nagybirtok túlsúlya maradt, a birtokosok alig egy ezrelékének kezén a termőterület egyharmada összpontosult.

A nagyarányú folyamszabályozó és ármentesítő munkálatok – a kubikosok emberfeletti erőfeszítései és az izmosodó hazai műszaki értelmiség szaktudása révén – jelentékenyen megnövelték a termőterületet, korábban alig leküzdhető közlekedési nehézségeken lettek úrrá. A vasúti forgalom, amelynek biztonságát

az 1860-as évek végén még rablóbandák is fenyegették, 1890-ben megnégyszereződött pályán tudott eleget tenni a személy- és áruszállítás egyre növekvő követelményeinek.
A vasútépítés kibontakozásában is nagy része volt a külföldi, zömében nyugateurópai tőkének, amely – a jórészt csak közvetítő szerepet játszó, de a haszonban osztozó osztrák tőkés körök közreműködésével – magyarországi hitelintézetek és ipari részvénytársaságok egész sorának alapítását finanszírozta a kiegyezést követő években. Gyors fellendülés következett be, de nem bizonyult tartósnak. Az 1873-ban kitört gazdasági válság megtizedelte a hazai hitelintézeteket, és hosszú időre visszavetette az ipari termelés fejlődését. Csak az évtized végén következett be új s immár ütemes fejlődéshez vezető felélénkülés. Továbbra is az élelmiszeriparé maradt a vezető szerep, de nem a korábbi mértékben. Az ipar össztermelése a dualizmus korának első negyedszázadában mintegy háromszorosára növekedett, a munkásság létszáma pedig megkétszereződött. Az iparban foglalkoztatottaknak a száma azonban 1890-ben még így is az összkeresőkének alig egynyolcadára rúgott. A számottevő ipari fejlődés ellenére Magyarország gazdasági szerkezetének alapvető aránytalanságai csak keveset változtak; dualista partnerének továbbra is elsősorban nyersanyagszállítója, ipari termékeinek pedig legfőbb fogyasztója maradt.
A fejlődés, a változás számos eleme, a réginek és az újnak az ötvöződése tükröződik az egykorú városképek, életképek közreadott sorozatában. Közülük néhány teljesebbé teszi a parasztok és munkások élet- és munkaviszonyairól adott képek sorát, és jól szembesíthető az úri életforma néhány elemét felidéző tábláéval. Némileg az utóbbit egészítik ki a kor művészeti életébe éppen csak bepillantást engedő csoportképek is. Egyikük a hazatérő Liszt Ferenc ünneplését, másikuk a fejlődő Budapestet fényes palotákkal és középületekkel ékesítő Ybl Miklós alakját és építésztársainak körét idézi fel. A közterekre számos emlékszobor, a középületek falaira történeti vagy mitológiai tárgyú freskók sora került. A birtokosok és a nagypolgárok szalonjaiban megszaporodtak a portrék, még inkább a zsáner- és életképek. A közízlés konzervativizmusát mutatja Szinyei Merse Pál *Majális*ának, a plein air festészet első magyar remekének elutasító fogadtatása 1873-ban. Csak közvetett kapcsolata volt a hazai művészeti élettel Paál Lászlónak és hosszú időn át Munkácsy Mihálynak is. Az előbbit a természet, az utóbbit a társadalom minden hazai kortársuknál igényesebb megközelítése emelte a magyar művészet nagyjainak a sorába. – Az irodalom a polgárosodás, a kapitalista fejlődés tematikájával bővült, új életérzések kifejezésével gazdagodott elsősorban Vajda János és Reviczky Gyula lírájában, Arany László epikájában. De helyet szorított magának Jókai többségében még a nemesi múltat idéző romantikus regényeinek a sorában és Csiky Gergely színműveiben is, még inkább Tolnai Lajosnak a feudális erők pozícióőrzését és a polgári törtetők úrhatnámságát egyaránt keserűen bíráló prózájában. A tudomány világának képeink által csak példázott egykorú jellegzetessége, hogy a szakszerűség jegyében mindinkább differenciálódó humán tudományok megőrizték ugyan vezető szerepüket, de mind nagyobb figyelem esett a természettudományok és a műszaki kutatómunka eredményeire is. Tudományos életünk

erősödő nemzetközi kapcsolatai révén fokozatosan kibontakozott elszigeteltségéből.

A Deák-párt kormányzási gondjain sokat könnyített az 1870-es évek elejéig tartó konjunktúra. Az 1873-ban beköszöntött válság viszont gyarapította őket. Beváltatlan ígéretei és a pénzügyi terhek fokozása miatt is növekvő népszerűtlensége, az államadósságok vészes halmozódása és a gazdasági kiegyezés közelgő megújítása kapcsán fenyegető nehézségek éppúgy politikai bázisának kiszélesítésére sarkallták, mint a külpolitikai bonyodalmak és a párton belüli frakcióharcok. Mindinkább tért vesztett a Deák-pártnak az a csoportja, amely a dualista rendszer keretei között belső reformok keresztülvitelét szorgalmazta. A feudális maradványok továbbéltetéséhez ragaszkodó és e vonatkozásban a Balközép egyes dzsentri politikusaival messzemenő nézetazonosságot mutató visszahúzó erők befolyása viszont nőttön-nőtt. A Deák-párt vezetősége előbb Ghyczy Kálmánt, a Balközép alvezérét nyerte meg a pártegyesítés tervének, majd fúzióra lépett, Szabadelvű Párt néven egyesült a Tisza vezette ellenzéki párt törzsével. Tisza Kálmán és zömében a középbirtokos nemességből, nemesi értelmiségből toborzódó gárdája ellenzéki követelései „szegre akasztásának" feltételével osztozkodhatott a hatalomban, amit a fennálló választási rendszer folytán másként elérni nem tudott, politikájának demokratizálása árán pedig nem is akart.

Tisza Kálmán másfél évtizedes kormányzási periódusának kezdetén éleződött ki a balkáni válság. A Monarchia, amelynek külpolitikáját ekkor Ferenc József oldalán közös külügyminiszterként Andrássy Gyula gróf irányította, a cári hatalom balkáni befolyásának ellensúlyozását nem a balkáni népek függetlenségre segítésében, hanem Bosznia és Hercegovina katonai megszállásában kereste. Az 1878-ban a balkáni kérdésben egybehívott berlini kongresszuson a Monarchia, amely külpolitikáját egyre szorosabb szálakkal, hamarosan formális szövetséggel kötötte Németországhoz, az érdekelt népek akaratának semmibevételével kapott felhatalmazást a nagyhatalmaktól e két tartomány megszállására. Az okkupálás ellen, amely a Monarchia későbbi elnyomó balkáni politikájának véres előjátéka lett, széles körben, a Függetlenségi Párt parlamenti szónokaitól a munkássajtóig zúgott fel a tiltakozás. Mindhiába. A „közös hadsereg" átkelt a Száván.

A birtokos nemesség túlnyomó részének bizalmát élvező és politikai akaratát érvényesítő Tisza Kálmán a kormányra került Szabadelvű Párt nevét megcsúfolva egyre következetesebben lúgozta ki a politikai vezetés gyakorlatából a liberális elemeket. A Monarchia elnyomó balkáni politikájával szembeforduló Miletić szerb képviselő törvénytelen letartóztatása, ami ellen hiába tiltakozott a Függetlenségi Párt, csak egyik mozzanata volt mind erőszakosabbá váló nemzetiségi politikájának. Oktatási és kulturális intézmények bezáratása, magyarosító intézkedések jelezték az 1868. évi nemzetiségi törvény rendelkezéseinek mellőzését is. A munkás- és parasztmozgalmak elleni rendszabályok, a kiegyezéskor felszámolt csendőrség újjászervezése, a törvényhatóságok és a községek maradék önkormányzati jogainak megnyirbálása, az olykor komikus, gyakran véres, de mindenképpen a parlamentáris rendszer alapjait romboló választási visszaélések állandósulása mutatta egyfelől, a dualista partner, még inkább az ural-

kodó akaratának messzemenő kiszolgálása másfelől, hogyan értelmezi a Tisza-kormány a dualizmus megszilárdításának magára vállalt, és nem kevés demagógiával gyakorolt feladatát. A parlamentben elsősorban a többször átszervezett Függetlenségi és 48-as Párt fordult szembe Tisza politikájával, határozottabban és egységesebben a közjogi vonatkozásokban, következetlenebbül, sőt ellentmondásokkal terhelten a társadalmi és a nemzetiségi kérdések kapcsán. Mocsáry Lajos, a nemzetiségiek bátor védelmezője kiszorult saját pártjából, mert a Függetlenségi Párt képviselőinek többsége immár szembefordult a nemzetiségi elnyomást élesen bíráló megnyilatkozásaival. A parlament viszonylag leghaladóbb ellenzéki pártjának kezdődő jobbratolódása lazította kapcsolatát a turini száműzetésben élő Kossuthtal, aki haláláig nem szűnt meg arra figyelmeztetni, hogy csak „a valódi demokráciai szabadelvűség" politikája segítheti a függetlenség visszavívását.

Az 1880-as évek második felében, a nagy agrárválság kibontakozása idején, amikor a dualista rendszer alkalmazkodóképessége a viszonyok változásaihoz elégtelennek bizonyult, mind több támadás érte a parlamentben, majd saját pártjában is a Tisza-kormány gazdaságpolitikáját. A jobboldali ellenzék vezetője, gr. Apponyi Albert, majd a kormánypárton belül a konzervatív nagybirtokosság számos képviselője az agrárérdekek mellőzésével vádolta a Tisza-csoportot. Elégedetlenségük összetalálkozott azzal az utcai tüntetéseket is kirobbantó felháborodással, amit egy új, magyar szempontból sérelmesnek ítélt törvényjavaslat keltett. A Ferenc József által kezdeményezett „véderőjavaslat" csorbítani akarta az országgyűlés jogát az újonclétszám megállapítására, és a német nyelv ismeretét követelte a tartalékos tisztektől is. Tisza kihasználva azt a megdöbbenést is, amit a családi életében is kérlelhetetlen Ferenc Józsefnél jóval népszerűbb fiának, Rudolf trónörökösnek az öngyilkossága keltett, kikényszerítette a parlamentben a némileg módosított véderőjavaslat elfogadását.

Parlamenti győzelme ellenére Tiszának távoznia kellett. Az elvtelenséget erőszakossággal társító politikus szinte minden körben gyűlöltté vált, s így Bécs számára is alkalmatlanná a dualista rendszer további szolgálatára. Tisza Kálmán, hogy legalább bukásában szerezzen népszerűséget, a száműzött Kossuth magyar állampolgárságának fenntartását ajánlotta az uralkodónak. Ferenc József persze, hajthatatlannak bizonyult, mire Tisza beadta lemondását. A viszonyok változását jelezte, hogy a dualista rendszer leghívebb támasza immár a dualizmus legkövetkezetesebb ellenfele „védelmezőjének" a szerepében keresett vigasztalást bukására.

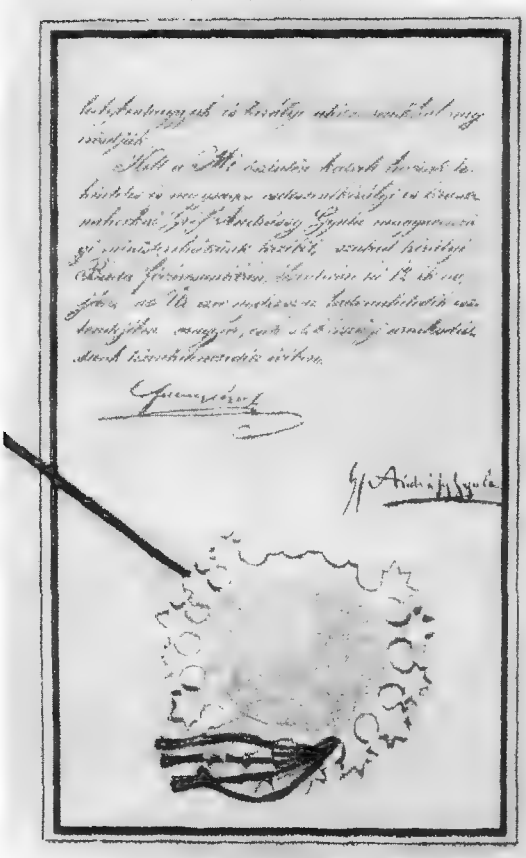

1. Az 1848-as közjogi törvényeket módosító, a dualista, kétközpontú Osztrák–Magyar Monarchia államrendszerének alapjául szolgáló kiegyezési törvények szentesítő záradéka Ferenc József és gr. Andrássy Gyula aláírásával

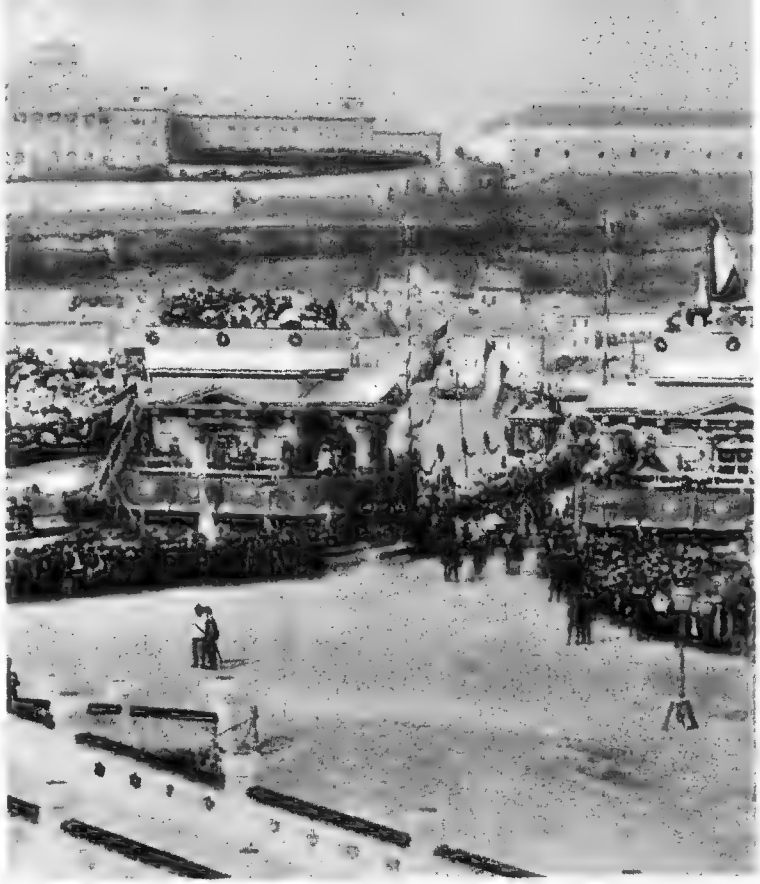

2. A koronázási menetre várók a pesti Lánchídfőnél

3. Ferenc József koronázási esküt tesz a magyar kormány tagjainak jelenlétében

4. I. Ferenc József császár és király

5. Koronázási érempénzek szórása a nép közé

6. Erzsébet, az uralkodó hitvese

7. Fogadás a pesti Vigadóban a koronázás után

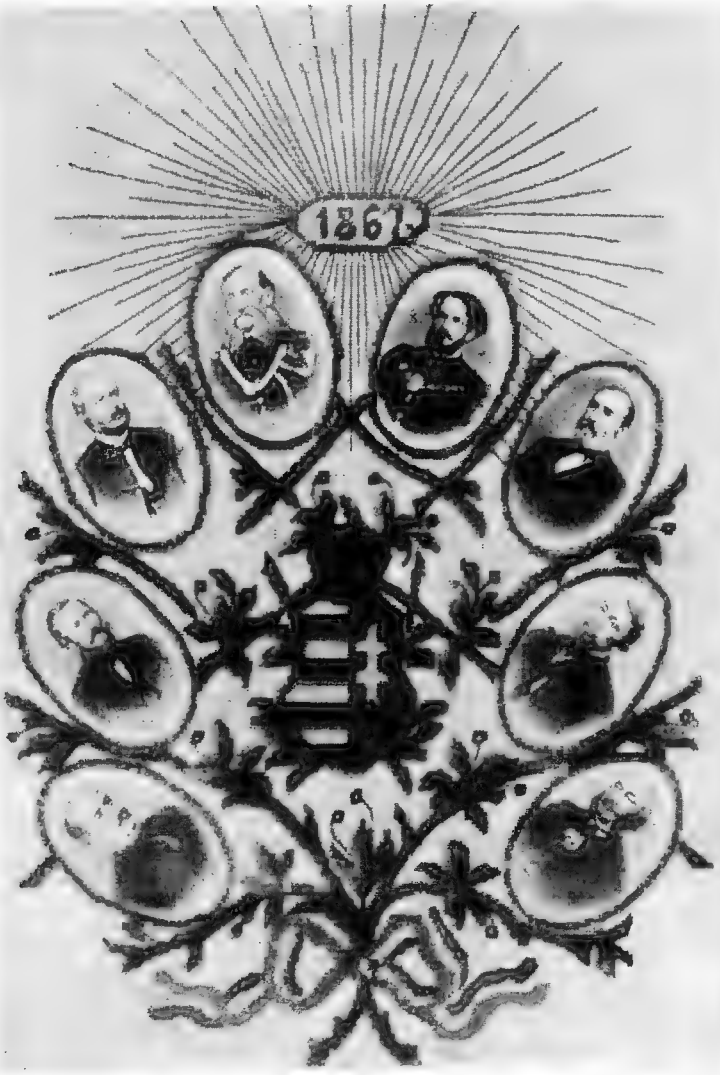

1. A kormány tagjairól készült gyöngyvarrottas tabló. Balról jobbra: gr. Mikó Imre, br. Eötvös József, Lónyay Menyhért, gr. Festetics György, gr. Andrássy Gyula, br. Wenckheim Béla, Horvát Boldizsár, Gorove István

2 3. A kormányt bíráló ellenzéki élclapok

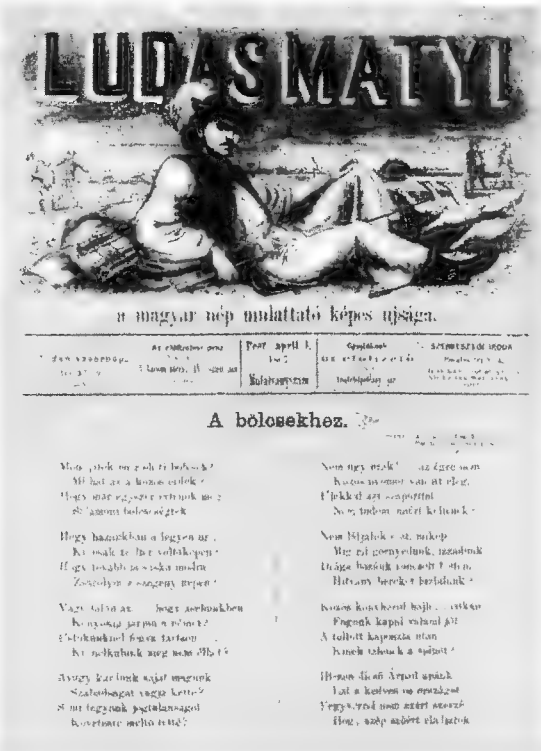

4. Kormánytámogató élclap rajza az ellenzéki Tisza Kálmánról, Böszörményiről, Madarászról, Jókairól és szerkesztőtársaikról

Az Andrássy-kormány és ellenzéke

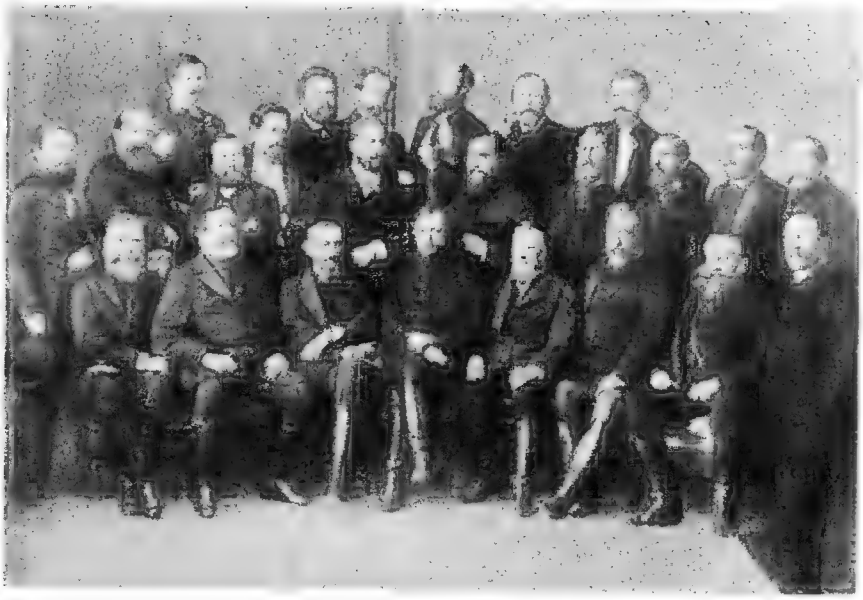

5. Az ellenzéki Balközép-párt vezetői. Az ülő sorban balról: Várady Gábor, Nyáry Pál, Tisza Kálmán, Ghyczy Kálmán, Bónis Samu. A legfelső sorban középen: Jókai Mór

6. Irányi Dániel, hosszú időn át a Negyvennyolcas Párt elnöke
←

7. A szélsőbal vezetője, Böszörményi László, aki egy Kossuth-levél közlése miatt rá mért börtönbüntetés letöltése idején, 1869-ben halt meg

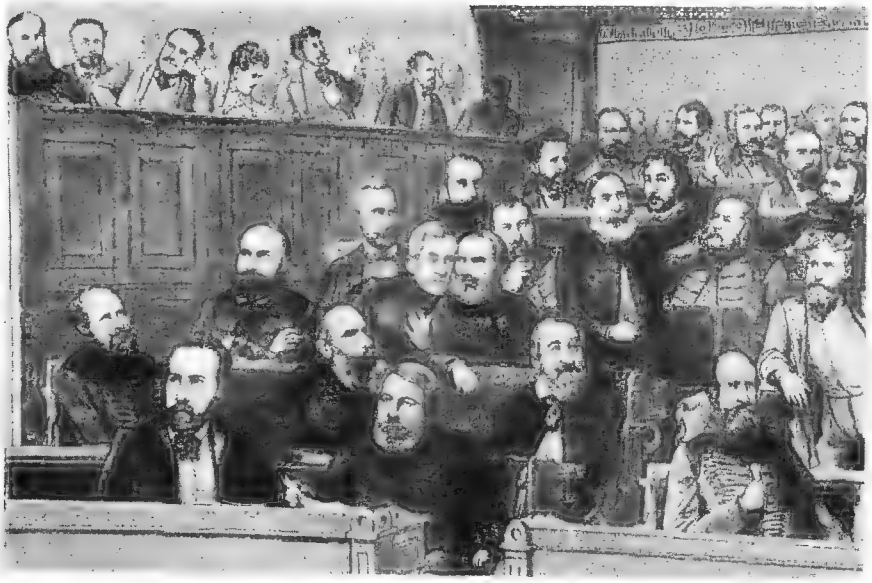

8. Nemzetiségi képviselők az ellenzéki padsorokban 1868-ban

1. Gazdasági cselédség és elöljárói Bésán báró tolnai birtokán az 1860-as évek végén

A mezőgazdaság fejlődése

2. A Bésán-major egykorú látképe

3. A Bésán-major fogatosai vetni indulnak

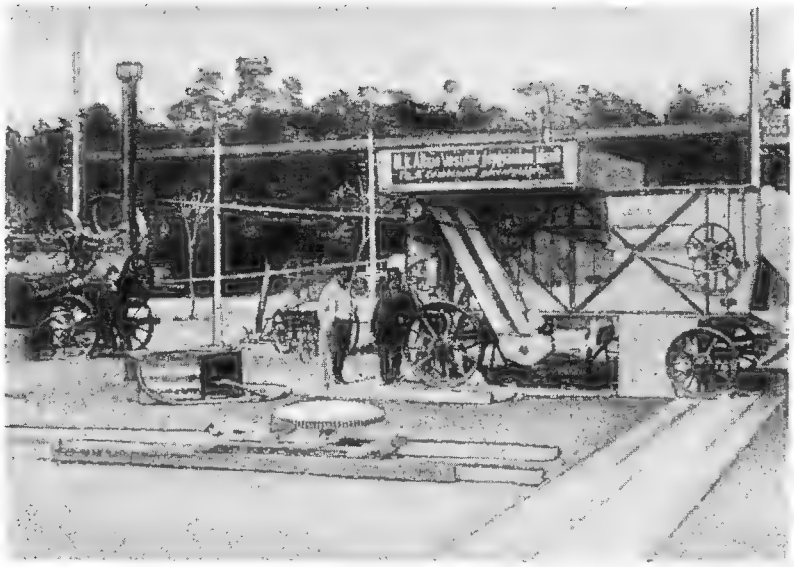

4. Gőzcséplőgép az 1879. évi székesfehérvári kiállításon. Középen gr. Zichy Jenő, a kiállítás rendezője, mellette Horváth János mérnök, a gép kivitelezője, külön baloldalt Szőke Pál gépész

5. A mosoni Kühne mezőgazdasági gépgyár kiállítási érmei (1857–1875)

6. A tóvárosi Esterházy-uradalmat elidegeníthetetlen hitbizománnyá nyilvánító alapítólevél első oldala

Mindenkinek tudtára adom ezen alapító levelemnek olvasása, vagy hallása által, hogy Én gróf Esterházy Károly, Fraknó örökös grófja, Cs. és kir. Felsége kamarása, és valóságos belső titkos tanácsosa, adom emlékezetül, hogy a jelenleg fennálló törvények szerint szabad rendelkezésem alatt álló, s alább körülírandó birtokaimból, Ő cs. és kir. Felsége kegyelme, s a törvények engedelme mellett, leszármazó fiaimnak, ezeknek nemzetségem részére, örök időre, hitbizományt alapítok, melynek alkatrészei:

Kendrem vármegyében:

Skalnica mezőváros. Kocs községben és határában, Billog puszta. Kassály község és határában. Szemd községben és határában. Duna-Szerdahely község és határában. Ágostyán község és határában. Baj községben

7–8. Erdélyi gazdasági lapok fejlécei

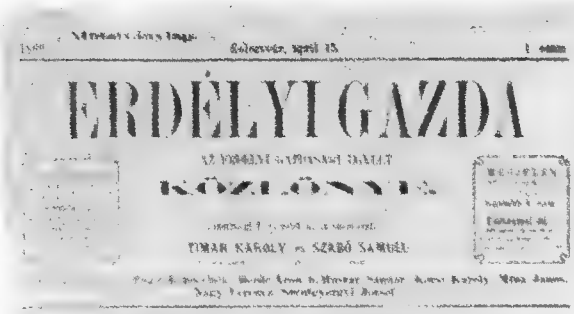

1. Borvizet szállító székelyek

2. Mannheimer Gusztáv képe:
Kuglizó sváb parasztok

3. Vándoriparosként dolgozó szlovák ablakos

4. Alföldi olvasókör

5. Az 1820-ban született nagybajomi Majláth János és leszármazottainak három nemzedéke a század végén

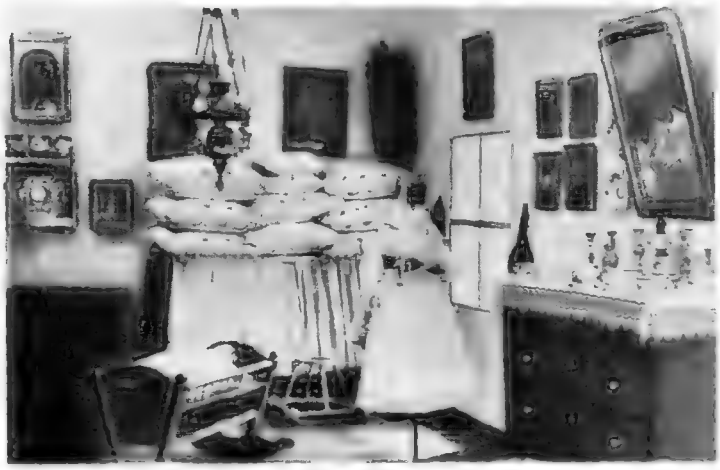

6. Század végi parasztszoba rekonstrukciója

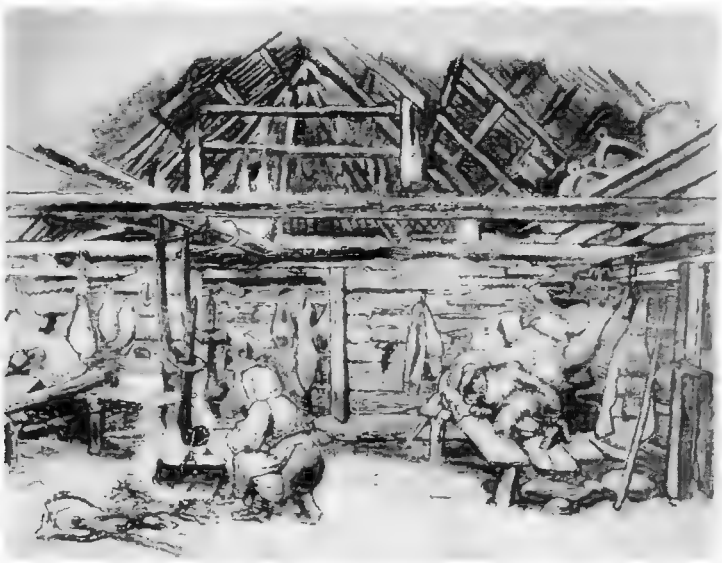

7. Havasi román pásztorszállás

1. Betyárok támadása a Kecskemét és Szeged közti vasútvonalon 1869-ben

A közlekedési viszonyok

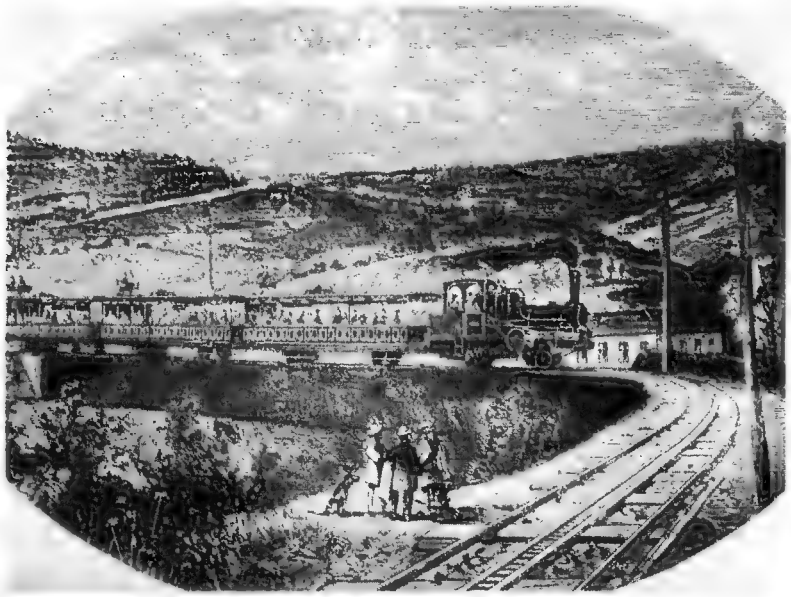

2. Fogaskerekű vasút a mai Szabadság-hegyen a 70-es évek elején

3. Vasúti híd teherpróbája a század végén Kecskeméten

4. Szerbiába exportált mozdony behajózása Báziáson emberi erővel 1883-ban

5. Kubikolás a Tisza partján

6. A komáromi zsilip építése 1882-ben

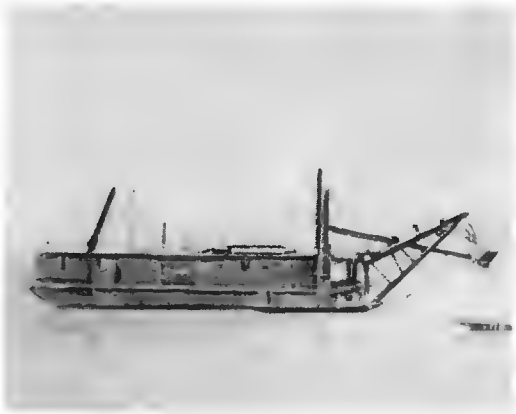

7. Kanalas kotrógép a Vaskapu szabályozásánál

8. A fiumei kikötő

1. A Dunagőzhajózási Társaság pécsi kőszéntelepe az 1860-as években

2. Elevátor a pesti Duna-parton az 1880-as években

3. Munka a gőzmalomban

4. Az Államvasutak budapesti gépgyárának műhelye

5. Hitelintézeti közgyűlés 1890-ben. (A hitelintézeteknek mind nagyobb szerep jutott az ipari vállalkozások finanszírozásában)

6. Feszty Árpádnak a diósgyőri vasgyárban készített képe

7. A Láng Gépgyár termékei az 1885. évi budapesti kiállításon

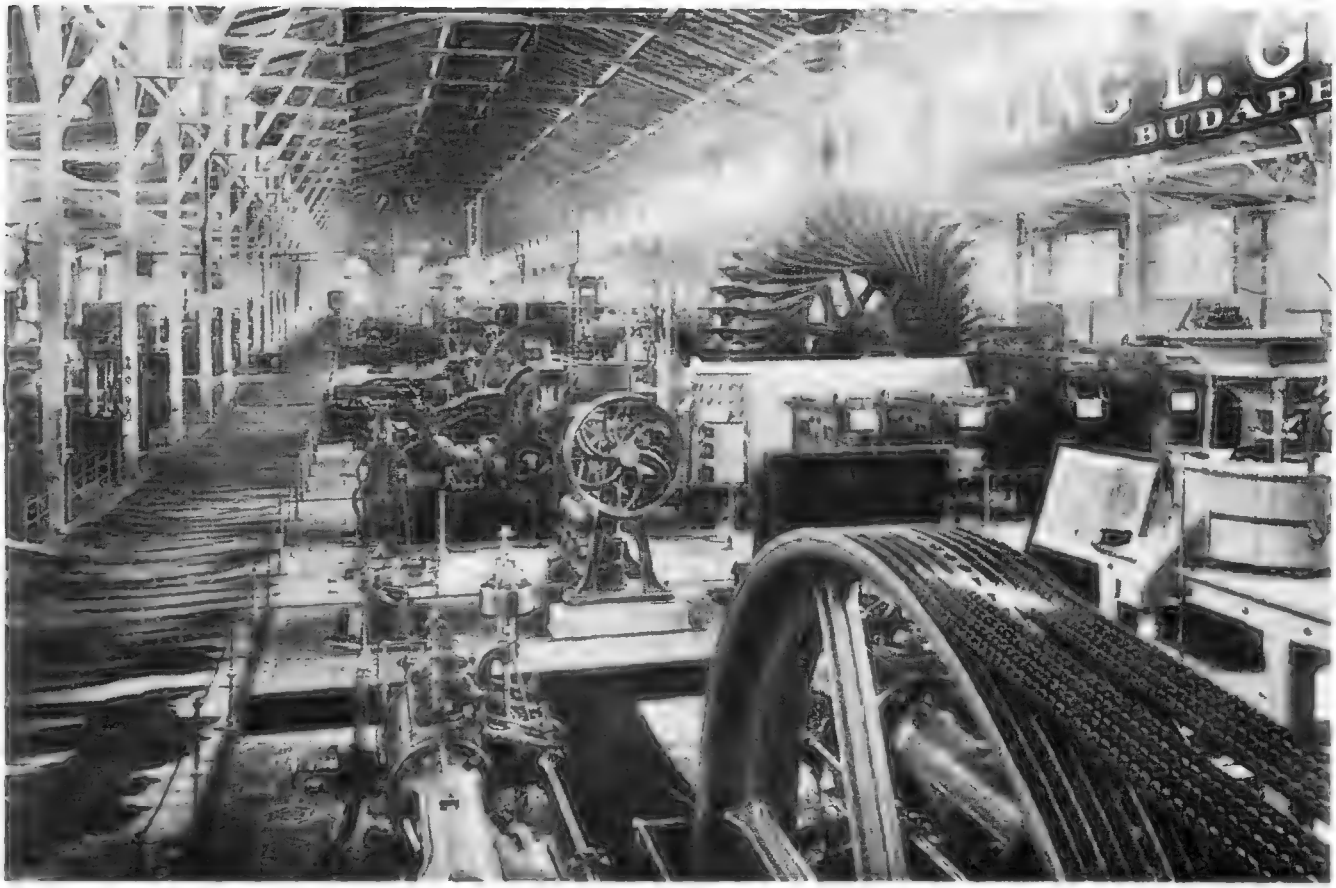

1. Az Óbudai Munkásegylet érme

2. Az Általános Munkás Betegsegélyző és Rokkantpénztár székháza

3. Farkas Károly, a hazai munkásmozgalom első szocialista szervezőinek egyike

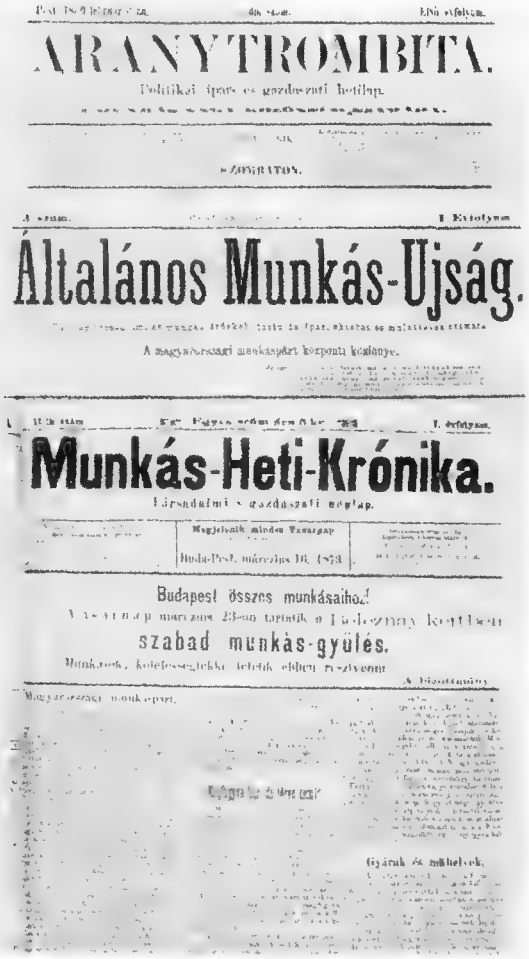
ARANYTROMBITA.

Politikai ipari és gazdaszati hetilap.

Általános Munkás-Ujság.

A magyarországi munkáspárt központi közlönye.

Munkás-Heti-Krónika.

Társadalmi s gazdaszati napilap.

Budapest összes munkásaihoz!

szabad munkás-gyülés.

4–6. Az első munkáslapok

7. Az első politikai munkásper, a „hűtlenségi per" vádlottai, a szervezett hazai munkásmozgalom vezetői 1872-ben

8. Újságkép 1889-ből a Machlup-gyár munkásainak sztrájkjáról →

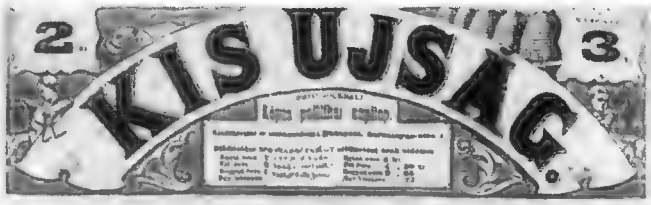

A szivgyártók sztrájkja.

— A munkások elhagyják a gyárat —

9. A Neues Politisches Volksblatt képes híradása Frankel Leónak, a Magyarországi Általános Munkáspárt megalapítójának elítéléséről 1881-ben

Politisches Volksblatt.

Arbeiterführer Leo Frankl verurtheilt.

1. Tabán és a királyi palota az 1860-as évek végén

2. A Fő utca az 1875. évi árvíz idején

3. Piac a Szentháromság téren

4. Építkezés a pesti Duna-parton

5. Brassó külvárosa az 1880-as években

6. Hetivásár Besztercebányán 1885-ben

7. Sátoraljaújhelyi régi boltok és közönségük a század végén

1. Műkedvelők társasjelenete az 1870-es évekből

2. Belvárosi ékszerüzlet

3. A Ferenc József-nevelőintézet tanulószobája

4. Korzó a Stefánia úton

5. Fürdővendég szállítása Pöstyénben

6. Fürdőreklám

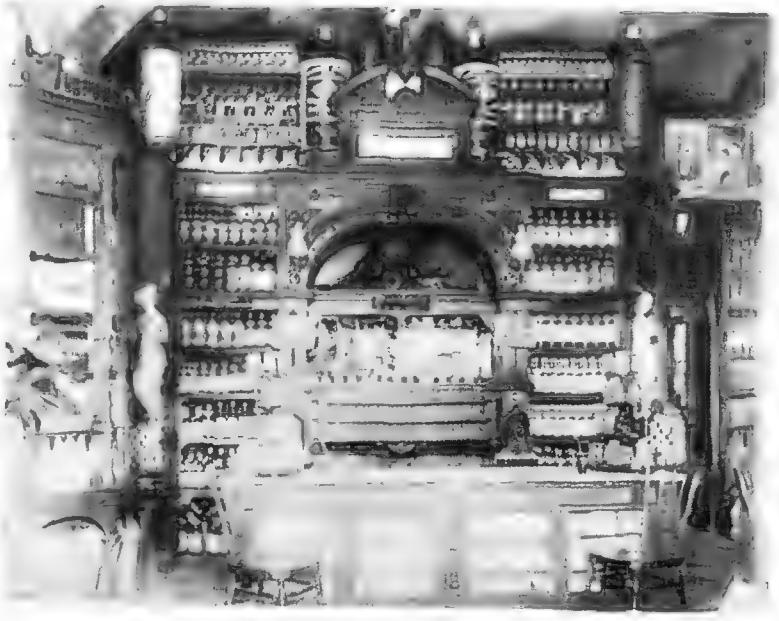

7. Az Édeskuty ásványvíz- és csemegekereskedés

8. A kerékpározás még úri passzió 1889-ben

COOK TAMÁS ÉS FIA

a nagyszabású utazások jelenlegi rendszerének létesitői

a Nilus gőzhajózásának kizárólagos szabadalmasai

az olasz vasutak tengeri hajózási és a kelet-indiai vasutaknak a magas angol kormány által kinevezett képviselői. — A Jeruzsalemi, Sinai-pusztai, Moabi, Palesztinai és Haurani rendszeres évenkénti egyes és társas kirándulások közvetlen intézői eladnak:

egyes menetre szóló, menettérti és körutazási jegyeket

Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália minden részébe és a föld körül. — Továbbá körülbelül 1000 elsőrendű szállodában érvényes szállodai szelvényeket, végül elfogadnak hajócabinokra való előjegyzéseket.

9. Külföldi utazási iroda hirdetése

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÉRTESÍTŐJE.

A M. T. AKADÉMIA RENDELETÉBŐL

RONAY JÁCZINT

HARMADIK ÉVFOLYAM

PEST,

SZÁZADOK.

A

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

A VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

THALY KÁLMÁN,

ELSŐ ÉVFOLYAM

1867

PEST, 1867

KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

MAGYAR

NYELVŐR.

SZARVAS GÁBOR.

MIT AKARUNK?

Akarunk-ott, ahol az ingadozó alapra tekintett s rogtonozve feleslett nyelvujtás szabályellenes szóalkotásokat; hozott forgalombi a helyesség visszaállítását; a lan az idegen nyelvekkel való érintkezés kőrés kitejezéseket ismerteszteti, a tisztaság elemozdítását; akarjuk a követelmenyeknek fel ásen megfelelő tudományos magyar nyelvtanunk visszaállítását megkönnyíteni s részben elékeszíteni az ahol hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás ahol tisztázzuk, mind ezt pedig a magyar nyelv életéből nyerjen eszközök segítségével akarjuk megvalósítani.

1. végbe kitérni fogjuk 1. a történeti, 2. a nepnyelvet; 3. kiváló figyelmünk tárgyul fogja képezni az alabb modalom, különösen pedig a forgalomban levő hibás szóalakok és idegenszerűségek.

Leendőjük tehát a következő részletekre oszolnak

1. A történeti nyelv köreben.

Az elhanyagott nyelvkincseknek felkutatása s belőlök a czélszerűeknek szükség kivánta ajánlása s terjesztése.

Az ingadozó nyelvtani alakok megállapítására szükséges adatoknak egybeszedése.

1. Liszt Ferenc ünneplése pályakezdésének ötvenedik évfordulóján, 1873-ban

←

2 4. Újabb tudományos folyóiratok

5. A bécsi antropológus kongresszus résztvevőinek látogatása az aquincumi ásatásoknál 1889-ben

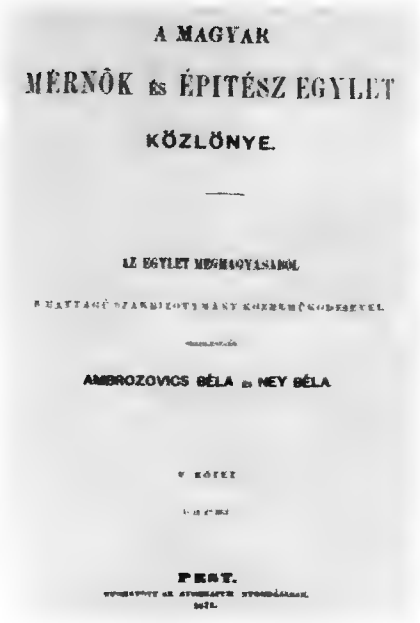
A MAGYAR
MÉRNÖK és ÉPITÉSZ EGYLET
KÖZLÖNYE.
AMBROZOVICS BÉLA és NEY BÉLA
PEST.

6. Az első építészeti szakfolyóirat címlapja

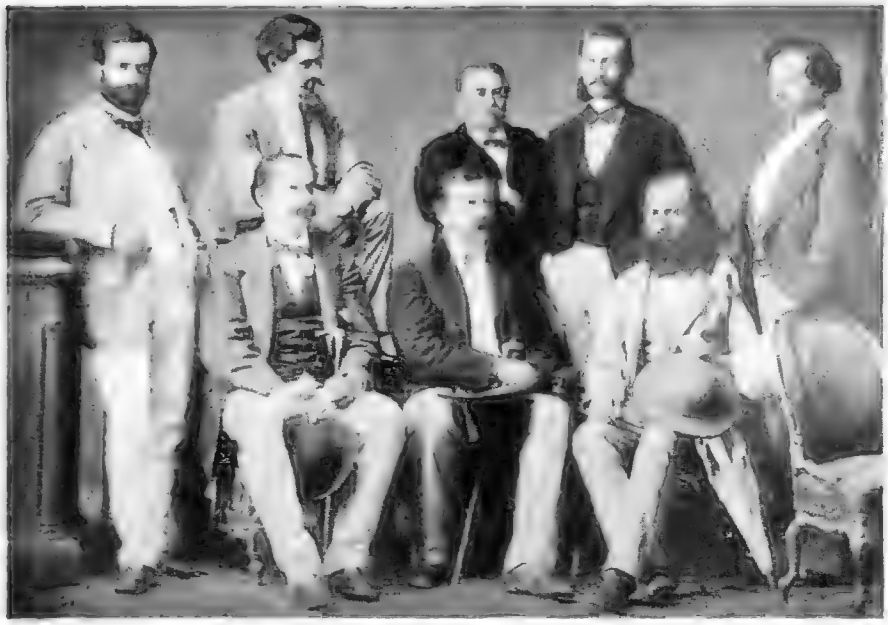

7. Ybl Miklós (középen) és Feszl Frigyes (tőle jobbra) építész társaikkal

A tudomány és művészet világából

8. Korányi Frigyes orvosprofesszor, a tüdővész elleni küzdelem hazai kezdeményezője

TERMESZETTUDOMANYI
KÖZLÖNY.

9. A *Természettudományi Közlöny* első számának címlapja

10. Bláthy Ottó, Déri Miksa és Zipernowsky Károly, a hazai elektrotechnika megalapozói

Pártfúzió és balkáni beavatkozás

1. Gúnyrajz arról, hogyan próbál Szlávy miniszterelnök tárcát tukmálni Ghyczy Kálmánra, a Balközép egyik vezetőjére. A Deák-párt a kiegyezés után elvesztve képviselőházi többségének jelentős részét, pártegyesülés útján parlamenti bázisa kiszélesítésére törekszik

3. Tisza Kálmán

2. Gúnyrajz a Bittó-kormány dilemmájáról: melyik bankházhoz forduljon újabb államkölcsönért az 1873-as gazdasági válság után

4. A szentesiek 2065 aláírással ellátott hazahívó levele Kossuthhoz. A pártfúzió nyomán az ellenzéki tömegek hasonló szövegű leveleket küldtek a nagy száműzöttnek

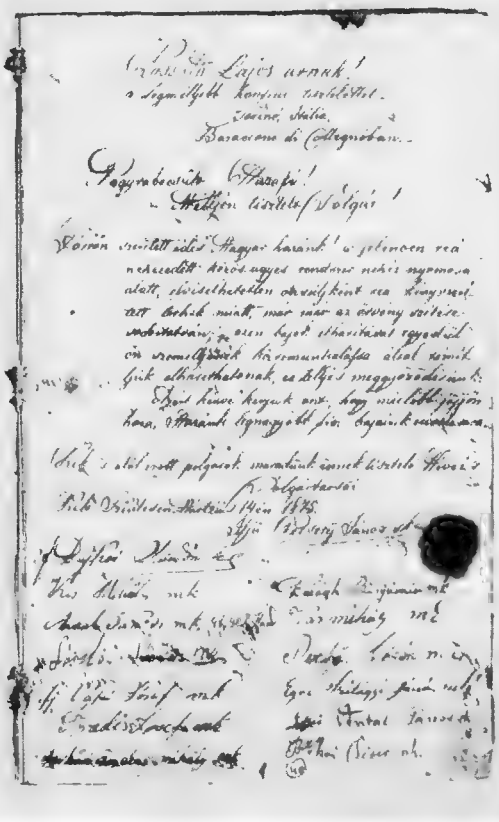

5. „Veszélyes tojástánc Andrássy kegyelmes előadásában." A gúnyrajz Andrássy közös külügyminiszter bonyolult játszmájára utal a balkáni válság érlelődése idején

6. Svetozar Miletić liberális szerb politikus, akit a Függetlenségi Párt tiltakozása ellenére a Tisza-kormány bebörtönöztetett

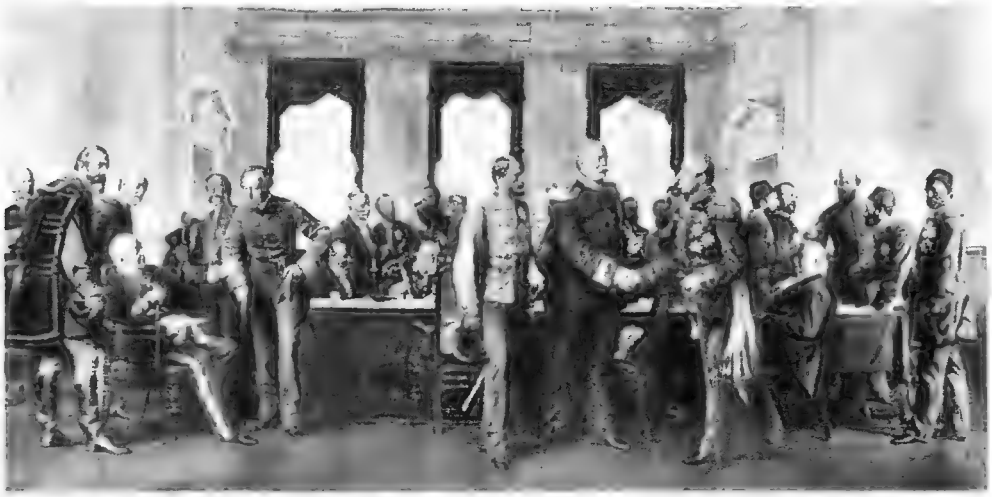

7. Az orosz–török háború következményeivel foglalkozó berlini kongresszus. Középen Andrássy, Bismarck, Pjotr Suvalov, balra Gorcsakov és Beaconsfield, jobbra Bülow és Mehmet Ali

8. A Monarchia haderői Bosznia és Hercegovina megszállására indulnak 1878-ban, semmibe véve a hazai ellenzék tiltakozását

1. A gúnyrajz arra utal, hogy Tisza miniszterelnök, Nagyvárad képviselője a nép támogatását demagógiával, az úri osztályét hivatalok ígérgetésével szerzi

3. Gazdaságpolitikai kérdések vitatása a képviselőházban. Az előadó a kormánypárti Hegedűs Sándor, baloldalt az előtérben Wahrmann Mór és Csernátony Lajos kormánypárti, jobbszélen Thaly Kálmán és gr. Apponyi Albert ellenzéki képviselők

2. A Függetlenségi Párt obstrukciós ellenzéki politikáját gúnyoló rajz

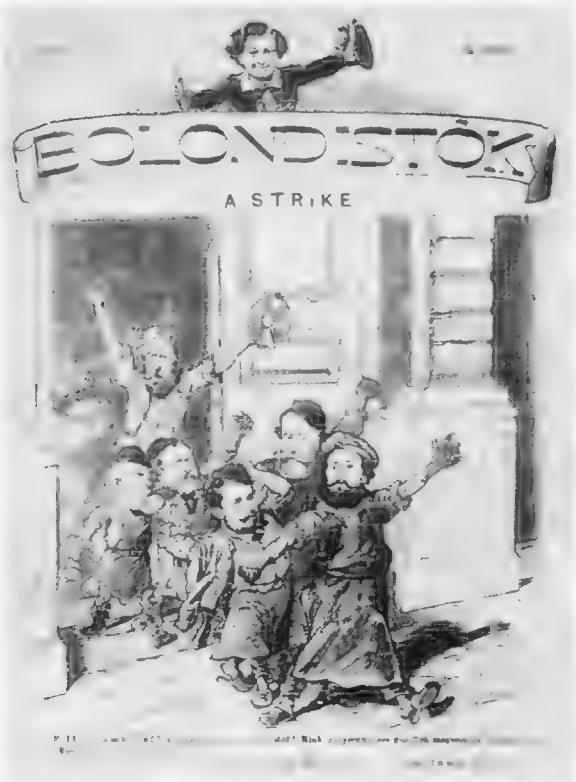

Tisza Kálmán hatalmon és válságban

4. Rudolf trónörökös a ravatalon

5. Utcai jelenet 1889 februárjában, a kormány új véderő-javaslata kapcsán kibontakozó és Tisza pozícióját megrendítő válság idején

6. Az aggastyán Kossuth. Megfosztása magyar állampolgárságától 1889-ben hozzájárult a politikai válság kibontakozásához

7. Tisza Kálmán bejelenti lemondását a képviselőházban 1890. március 13-án

XII. A századforduló (1890–1914)

A rendszer megingása (474–483. old.)

Gazdaság és társadalom (484–499. old.)

A válság évei (500–509. old.)

A szellemi élet új irányzatai (510–517. old.)

„Rohanunk a forradalomba” (518–523. old.)

A politikai stabilitás, a látszólagos nyugalom másfél évtizede után a kilencvenes évektől a zajlás, egyensúlyvesztés, az ellentétek kiéleződésének időszaka következett. A felszínen a függőség és függetlenség kérdése körül csapott magasra a magukat elnyomottaknak érző elnyomók szenvedélye, a mélyben az osztályharc, a tőke és a munka antagonizmusa jelentette a feszítő erőt – mind fenyegetőbben.

A kilencvenes évek politikai eseményeit idézve képeink első helyen a munkás- és parasztmozgalmak erősödésére utalnak.

1890. május 1-én – a II. Internacionálé megalakulását követően – Budapesten 60 000 munkás tart munkaszünetet és vonul fel az Aréna előtti téren tartott nagygyűlésre. Az első május elsejei ünnepen a szónokok a munkásság nemzetközi szolidaritásának jelentőségét méltatják, és legfőbb követelésként a 8 órai munkaidő bevezetését sürgetik.

Az 1890. december 7-én összeülő kongresszus a Magyarországi Általános Munkáspárt nevét Magyarországi Szociáldemokrata Pártra változtatja; az új elnevezés a munkásmozgalom fellendülésének, szervezeti megerősödésének sokat ígérő kezdetét jelenti.

Az uralkodó köröket nem annyira a városi munkásság izmosodó szervezkedése nyugtalanítja, mint inkább az, hogy a szocializmus eszméi vidéken, a falvakban is tért hódítanak. A kilencvenes évek elején (1891-ben a Viharsarokban, 1894-ben Hódmezővásárhelyen) a csendőrség és a katonaság valóságos ütközeteket vív a szocializmus zászlaja alá sereglő falusi nincstelenekkel, a jogot-kenyeretmunkát követelő földmunkásokkal.

Közös harcra, közös pártba tömörülő munkások és parasztok – méghozzá különböző nemzetiségű munkások és parasztok, akik egymást testvérként tisztelik, akikről a papok prédikációja és a képviselőjelöltek fellengzős, hazafias szólamai, vallás és nemzeti eszme, egyaránt lepereg – egy ilyen jellegű szervezkedés joggal tölti el a jövőt illetően aggodalommal a „fennálló társadalmi rend" védelmezőit.

Tisza Kálmán bukása után az új miniszterelnök, Szapáry Gyula gróf a közigazgatás államosítását, az őt követő Wekerle Sándor (az első polgári származású miniszterelnök) az egyházpolitikai reformok kérdését állítja a politika előterébe. A kétségkívül időszerű liberális reformok hívei és ellenzői elkeseredett harcot vívnak, mely a közigazgatás reformját egyelőre zátonyra is juttatja, és éveken át zajlik, a vallásszabadság elvének elismerése, a zsidó vallás egyenjogúsága, a kötelező polgári házasság és az állami anyakönyvvezetés törvénybe iktatása körül.

A reformok előtérbe állításának egyik be nem vallott célja: figyelemelterelés, kísérlet a túlontúl előtérbe került közjogi kérdés visszaszorítására. A függetlenségi törekvések – amennyiben a dualizmus és a Monarchia egysége ellen irányulnak, a fennálló rendszerre veszélyt jelentenek, sértik az uralkodó körök, a nagybirtok és a finánctőke érdekeit. A függetlenségi frakciók elleni harc – mely a későbbiek során nem korlátozódik feltétlenül csak politikai manőverekre – ugyanakkor látszatharc. A reakciós vonásokkal terhelt nemesi-polgári nacionalizmus – ellenzékisége ellenére sem mellőzhető; zavart kelt, de

megkönnyíti a feudális maradványok konzerválását, elősegíti a tőke térhódítását, hozzájárul a régi kiváltságok megőrzéséhez, az új kiváltságok megszilárdulásához. Viszonylag széles (a kormány számára nehezen megközelíthető) rétegekre kisugárzó vonzó erejénél fogva alkalmas a szociáldemokrata szervezkedés megzavarására, a szocialista tanok elterjedése nyomán öntudatra ébredő városi és falusi proletárok osztálytudatának elhomályosítására, a különböző nemzetiségű dolgozók szolidaritásának, természetes együttműködésének megbontására.

Amikor Kossuth Lajos Turinban 45 évi száműzetés után örök álomra hunyja szemét (1894. március 20.), hamvait a kormány jóváhagyásával hozzák Budapestre és az egész fővárost megmozgató külsőségek között temetik el.

A temetésen a miniszterelnök és a miniszterek nem jelennek meg, de ott van a képviselőház küldöttsége és ott vannak többen a főpapok és főrendek sorából. A ravatalnál a kormánypárti Jókai Mór a képviselők nevében megvalósult álmokról, a „szabadelvű szellem diadaláról" beszél, és arról, hogy Kossuth „bűvös szemfödele betakar minden belviszályt".

A millenniumot, az ország ezeréves fennállását 67-esek és 48-asok közösen, a „Treuga Dei" (isten békéje) jegyében ünneplik. A dicső múltra és a jelen nagy alkotásaira hivatkozó ünnepségek középpontjában a Városligetben rendezett „ezredéves kiállítás" áll. A kiállítást – elkészítése és fenntartása ötmillió-kétszázharminchétezer forintba került – Ferenc József nyitja meg ágyúlövésektől és harangzúgástól kísérve. (1896. május 2.)

Ebben az időben már Bánffy Dezső, Szolnok-Doboka megye egykori főispánja áll a kormány élén. Bánffy – az ünnepségek lezajlása után – a munkásmozgalommal szemben az erős kéz politikáját alkalmazza. Belügyminisztere, Perczel Dezső az egész kérdést rendőri ügynek tekinti, és a „szociáldemokrata izgatók" ellen ennek megfelelően jár el.

Az úgynevezett Bánffy–Perczel korszak idején (1897–1899) a szakszervezeteket zaklatják, ha lehet, feloszlatják, a párt lapjait újra és újra elkobozzák. Pénzbírság, házkutatás, letartóztatás szokványos eszközök a rendőrség fegyvertárában. Újdonság, hogy a vezetőket lefényképezik, és a fényképeket könyv alakban összekötve megküldik az ország valamennyi rendőri szervének. Újdonság az is, hogy a nem budapesti illetőségűeket tömegesen kiutasítják a fővárosból, és illetőségi helyükre toloncolják. A megtorlás ez utóbbi módja – mellesleg megjegyezve – visszájára fordul; azt eredményezi, hogy a párt szervezői a rendőrség jóvoltából az ország minden részébe eljutnak.

Mindez szorosan összefügg azzal, hogy 1897 nyarán aratósztrájk, 1897 végén–1898 elején földosztó mozgalom nyugtalanítja a földbirtokosokat. E megmozdulásokkal, különösen a nyírségi, bodrogközi és zempléni mozgalmakkal kapcsolatban Várkonyi István nevét kell megemlítenünk. Várkonyi, aki eredetileg a Szociáldemokrata Pártban tevékenykedik, a vezetőkkel támadt ellentétei miatt Magyarországi Független Szocialista Párt néven új pártot alakít. (1897. szeptember 8.) A Független Szocialista Párt a latifundiumok és egyházi birtokok parcellázásának és bérbeadásának követelését is programjába iktatja. A földbirtokosok és a helyi hatóságok e szervezkedésben és a „Függetlenek" lapjában,

a kézről kézre adott *Földművelő*ben látják a „rendbontás" legfőbb okát, és csak másodsorban említik – felcserélve az okot az okozattal –, hogy az ellentétek kiéleződéséhez a földmunkák szünetelése, az agrárválság, a rossz termés is hozzájárult.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1897 végén – „hasonló mozgalmak jövőbeni megakadályozása céljából" – törvényjavaslatot terjeszt a képviselőház elé „a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról". A gyorsan törvényerőre emelt javaslat (1898. II. tc.), amelyet a szocialista sajtó nem alap nélkül rabszolgatörvénynek nevez, formailag a munkaadók és a munkások jogegyenlőségének alapján áll, a valóságban a földmunkások sztrájkjogának megvonását tartalmazza. (A törvény többek közt lehetővé teszi „a munkásoknak a munkahelyre karhatalommal való kivezetését"; a munka megtagadása kihágásnak minősül, és „60 napig terjedhető elzárással büntetendő".)

Az agrárszocialista mozgalom elleni rendszabályokat nemcsak a kormánypárt, hanem a 48-as ellenzék is helyesli és támogatja. („A puskagolyó megtanítja őket, hogy a haza számottart" – olvasható az aratósztrájk idején az *Egyetértés*ben, a Függetlenségi Párt lapjában.) Az 1898. II. tc-et a Ház harmadszori felolvasásban egyhangúlag fogadja el 1898. január 12-én.

Tekintettel arra, hogy a kötetben közölt képek a Bánffy-érát illetően inkább csak a munkás-paraszt mozgalmakról számolnak be, helyes kiegészítésül rámutatni arra, hogy ezekben az években a nemzetiségi kérdés is a politika előterében áll. Az évtized első felében rendezett perek után (Replika-per 1893., Memorandum-per 1894.), melyek kimenetelüket tekintve kétes értékűeknek bizonyulnak, Bánffy Dezső kormánya a nemzetiségi mozgalmak elleni fellépést magasabb szintre emeli. A miniszterelnökségen nemzetiségi ügyosztály létesül a kérdés alaposabb tanulmányozására, a politikai, a gazdasági és kulturális téren adódó lehetőségek összehangolására. Az ügyosztály „tudományosan megalapozott" tevékenysége nyomán a nemzetiségi mozgalmak elleni szokványos adminisztratív intézkedések (gyűlések betiltása, egyesületi alapszabályok jóváhagyásának megtagadása, a vezetők megfélemlítése, a nemzetiségi újságok zaklatása) külpolitikai akciókkal és jól átgondolt taktikai húzásokkal egészülnek ki. Bánffy a liberális szellemű 68-as nemzetiségi törvényt túlhaladottnak tekinti és az erőszakos magyarosítás útjára lép. E politika a nemzetiségek jobb módú rétegének problémáit végső soron asszimilációval, a nemzetiségi munkások és parasztok panaszait (ugyanúgy, mint a magyar munkások és parasztok esetében) csendőrszuronyokkal kívánja orvosolni. A nyíltan vallott és hirdetett sovinizmus egyben taktikai célokat is követ. Szapáry és Wekerle liberális reformokkal próbálta a figyelmet a közjogi kérdésekről elterelni. Bánffy ugyanezt a célt a dualizmus és csakis a dualizmus keretében megvalósítható nagyhatalmi törekvések napirendre tűzésével, lehetségesnek vélt ábrándok megcsillogtatásával szolgálja. Kísérlete az osztrákellenes függetlenségi törekvések ilyen módon való leszerelésére átütő eredménnyel nem jár, inkább csak azt eredményezi, hogy széles (nemesi-polgári-kispolgári) rétegek közgondolkodásában a jogos nemzeti érzés, a jogos törekvéseket is tartalmazó kisnemzeti nacionalizmus és az egyértelműen

retrográd nagyhatalmi sovinizmus még inkább egybeolvad, reménytelenül összegabalyodik.
A gazdasági fejlődés, melynek a kötetben közölt képek csak egyes mozzanatait mutatják, a századforduló idején is jelentős, ütemét tekintve szinte viharosnak mondható. A háborút megelőző másfél évtized során az igen alacsony szintről induló gyáripar termelése megkétszereződik; a növekedés arányát tekintve (évi átlag 8,5%) gyorsabb, mint a nyugat-európai országokban.
Képeink bemutatják Weiss Manfréd csepeli gyártelepének kiépülését. Az eredetileg töltényhüvelyek gyártására létesült üzem megalakulásakor (1892) alig másfél száz munkást foglalkoztat. A munkások száma az első világháború végén eléri a 30 000-et. Bár a háborús konjunktúrát kihasználó hadianyaggyár gyors fejlődése kiugró jelenség, Csepel nem alaptalanul válik a kapitalizmus – pontosabban a tőkés nagyipar térhódításának – szimbólumává.
A mezőgazdaság a századforduló éveiben kilábal a régóta húzódó agrárválságból, és a dekonjunktúra fojtogató légkörét rossz emlékként hagyja maga mögött.
A monarchia 1897-től kezdve már nem exportál gabonát. A közös vámterület a védvámok kiépülésével biztos elhelyezési lehetőséget jelent a magyar nagybirtok fölös terményei számára. Emelkednek az árak, nő a bevetett terület nagysága, javul a termésátlag, gyarapodik az állatállomány.
Szembetűnő jelenség a hitelintézetek számának és tőkeerejének gyors növekedése. Kötetünkben megtalálható a Kereskedelmi Bank épülőfélben levő új palotájának egykori fényképe. (Elkészült 1909-ben, 1917-ben további szárnyépülettel bővült.) A hatalmas épület az egykori Diana-fürdő helyén, a Ferenc József tér és a Fürdő utca sarkán (ma: Roosevelt tér és József Attila utca), nagyságával, megjelenésével minden statisztikai adatnál jobban mutatja, a szó szoros értelmében kézzelfoghatóvá teszi a fejlődés méreteit. A pénzintézetek (a Kereskedelmi Bank a hitelélet döntő részét ellenőrző öt nagybank között a második helyen áll) a századforduló idejére nagyhatalommá válnak. A gazdasági és politikai életet a nagybirtok mellett a nagyiparral összeolvadó bankok, a finánctőke irányítja.
Az ország gazdasági életének bármely más ágát, adatsorát vizsgálva a századelő éveiben, a számok, a grafikonok mindenütt felfelé ívelnek.
A fellendülést csak rövid időre szakítják meg a periodikusan visszatérő válságok (1901, 1907–8, 1912–13). Az iparban a kedvező képet csak hellyel-közzel homályosítják el a kartellek árdrágító, a termelőerők fejlődését korlátozó tevékenységükkel. A mezőgazdaságban a konjunktúrát, a nagybirtokhoz különcként tapadó feudális maradványok fékezik, de döntően nem befolyásolják.
A XIX. század végén, a XX. század elején a technikai fejlődés szinte napról napra új csodákkal szolgál.
1893-ban (október 13.) megindul Budapesten a villamosáram-szolgáltatás, a Ganz-gyár által berendezett „Váci úti elektromos telepen".
1909-ben, első ízben, izzólámpát alkalmaznak a főváros utcáinak világítására.

1887. november 28-án megnyitják az első „villamos vaspályát". (Az alsóvezetékes próbavillamos szerelvényei a Nyugati pályaudvar és a Király utca [ma: Majakovszkij utca] között közlekednek.) 1896. május 2-án – a millennium évében – felavatják a három és fél kilométer hosszú földalattit.
A lóvasút – a villamos őse – a század végére kiszorul az utcákról.
1881-ben létesül az első telefonközpont – 50 előfizetővel. 1895 végén 36 városban működik „közhasználatú telefon-hálózat". Az előfizetők száma meghaladja a 8000-et. A telefon-hírmondó – Puskás Tivadar találmánya – 1893-ban szólal meg először.
Az első rádió (szikratávíró) állomást 1914-ben állítják fel a Csepel-szigeten.
1896-ban készül az első filmhíradó – a millenniumi kiállítás megnyitásáról. (Nem vetítik, mert a felvétel – technikai hiba folytán – az előkelőségeket fej nélkül ábrázolja.)
Automobil (egy Mannheimből származó egyhengeres Benz) először 1895-ben látható Budapesten (1900–1909 között a gépkocsi-behozatal mintegy 800 darabra tehető). A társasgépkocsi, az autóbusz 1915-től kezdve szorítja ki lassan, fokozatosan elődjét, az omnibuszt. (Az első autóbuszvonal a Városliget és a Vilmos császár út [ma: Bajcsy-Zsilinszky út] között húzódik.)
1897-ben sikeresen a levegőbe emelkedik az első kormányozható léghajó (Berlinben, a magyar Schwarz Dávid találmányaként.) Azt, hogy a repülőgéppel repülni is lehet, Blériot bizonyítja be a budapestieknek 1909 októberében – néhány hónappal a La Manche csatorna átrepülése után. (Az első nemzetközi repülőversenyt 1910. június 5–16-a között rendezi a Magyar Aeroklub a rákosi lovassági gyakorlótéren.)
Budapest ezekben az évtizedekben világvárossá fejlődik. Az erősen magyarosodó, de még nagyon is vegyes összetételű főváros lakóinak száma 1890-ben eléri a félmilliót, és e tekintélyes szám az első világháború végére megkétszereződik. (1881-ben 55, 1910-ben 88 százalék vallja magát magyar anyanyelvűnek.)
A régi Terézváros piszkos utcái és földszintes házai helyén 1885-ben avatják fel az új, megkapó szépségű sugárutat, az Andrássy utat (ma: Népköztársaság útja). A millennium évére beépítik a Nagykörút utolsó foghíjait. A Ferenc József-híd (ma: Szabadság-híd) (1894–96) és az Erzsébet-híd (1897–1903) megnyitása után átalakul a belváros. Lebontják a régi városházát, megszüntetik a szűk, zegzugos utcákat. Az egykori Kígyó tér környékén, a Koronaherceg utcában (ma Petőfi Sándor utca) és a Kossuth Lajos utcában elegáns paloták épülnek. 1885-ben kezdik el Steindl Imre vezetésével az új Országház építését az elhagyott Tömő téren, az egykori vízmű szomszédságában. (Az építkezés költsége 37 millió aranykorona; a bokrétaünnepet 1894. május 5-én tartják, 1902-ben kerül sor a végleges beköltözésre a még ekkor sem teljesen kész épületbe.) 1898-ban szétverik és elhordják a rossz emlékű Újépületet, hogy helyet adjon a Lipótváros új büszkeségeinek: Alpár Ignác Tőzsde-palotájának, a Nemzeti Bank épületének és Lechner Ödön alkotásának, a magyaros stílusban kiképzett Posta-takarékpénztárnak. A Várhegyen Haussmann Alajos tervei szerint új, fényt és dicsőséget sugárzó királyi palota épül (1890–1905), és az impo-

záns palotát nagyvonalúan egészíti ki a Schulek Frigyes által már korábban újjávarázsolt Mátyás-templom, a hozzá igazodó Halászbástyával.
A kapitalista fejlődés lázas, felgyorsult életet hoz a városokba, áttöri a tespedő vidék feudális elzárkózását. Süllyed a középkor világa, és vele süllyed a múlt patriarchális légköre is, hogy helyet adjon az új kor új erkölcsének és új értékrendjének, hol minden, közvetve vagy közvetlenül, kimondva vagy kimondatlanul, a profithoz igazodik, a pénz és a vagyon körül forog. A fejlődés lehetőségeket csillant, a technika aranykort ígér, a táguló világ vágyakat ébreszt – anélkül, hogy egyben a remények valóra válását, az ígéretek, a vágyak beteljesülését is nyújtaná.
A termelőerők gyors növekedése és a csak lassan változó állami berendezkedés, a felszabadult energiák és az elavult intézmények, a forma és a tartalom között hiányzik az összhang.
A gazdasági fejlődés, a technikai haladás, a fényt és jólétet sugárzó épületek nem vonják maguk után a politikai-társadalmi ellentétek kiegyenlítődését; ellenkezőleg, a növekvő jólét, a szemmel látható gyarapodás új ellentéteket szül és a már meglevőket – ha lehet – még inkább kiélezi.
Merész reformok – melyekkel talán segíteni lehetne – kívül esnek a dinasztikus politika látókörén. A konzervatív vezetés a társadalmi különbségeket és ellentéteket nem megszüntetni, áthidalni – inkább fenntartani, állandósítani próbálja.
A városokban gyarapodik a polgárság, nő a százféle foglalkozást űző kispolgári-alkalmazotti rétegek tarka sokasága, de Magyarország ennek ellenére is a végletek országa marad. Négylovas hintó, vadászat, operabál, garden-party az egyik oldalon – milliók feneketlen nyomora, politikai jogfosztottsága és kulturális elmaradottsága a másikon.
Az erőszakos Bánffy Dezsőt 1899. február 26-án a dunántúli középbirtokos családból származó Széll Kálmán, a nagy közvetítő követi. Széll Kálmán, aki a Leszámítoló Bank éléről kerül a kormány élére, az ellenzéket taktikai húzásokkal, kompromisszumokkal próbálja leszerelni mindaddig, amíg nyilvánvalóvá nem válik, hogy engedményeit saját pártja aggályosan soknak, az ellenzék viszont a megnyugváshoz kevésnek ítéli.
Széll Kálmán négyévi kormányzás után, 1903 júniusában távozni kényszerül, és ettől kezdve már csak a háttérből (1907-től a Jelzálog-Hitelbank elnökeként) képviseli a „türelem és józan ész" politikáját.
Széll bukása után Tisza István robusztus alakja kerül az előtérbe. Tisza a parlament munkáját megbénító obstrukciót a házszabályok megváltoztatásával akarja kiküszöbölni – ami csak a törvényes formák megsértésével lehetséges. (Zsebkendő szavazás, 1904. november 18.) Az ellenzék az erőszakra erőszakkal válaszol. (Rombolás a parlament üléstermében, 1904. december 13.) Az ezt követően megtartott választás a Szabadelvű Pártra nézve – amelyből Apponyi már korábban kilép, és amelynek Andrássy, majd 1904 végén Széll Kálmán is hátat fordít – súlyos vereséggel végződik. (Kormánypárt: 159 – Koalíció: Függetlenségi Párt, Alkotmánypárt, Néppárt, Új Párt, Demokrata Párt – 254 mandátum.) Ferenc József – a monarchia és a hadsereg egységét féltve – a szövet-

kezett ellenzék követeléseit a választási eredmény ellenére is elutasítja, és hosszas huzavona után 1905 júniusában végül is hivatalnokkormányt nevez ki a volt honvédelmi miniszter – egy császárhű katonatiszt – báró Fejérváry Géza vezetésével.

A kormányzati válság által felkavart zűrzavaros helyzetet tovább bonyolítják az oroszországi forradalomról érkező hírek. (Véres vasárnap. Pétervár, 1905. január 9.) Az egyre izgatottabbá váló légkörben a munkásság és parasztság megmozdulásai 1905 tavaszán erőt és lendületet kapnak. A bérharcok sorából kiemelkedik az asztalosok, az építőmunkások és a vasmunkások sztrájkja (ez utóbbi öt héten át tart), a pécsi bányászok munkabeszüntetése. Az ipari munkások bérharcát 1905 nyarán a dunántúli aratómunkás- és cselédsztrájk egészíti ki.

A Fejérváry-kormány e megmozdulásokkal szemben nem lép fel a szokott erélyel. A kormány belügyminisztere, Kristóffy József tárgyalni kezd a Szociáldemokrata Párt vezetőivel; a munkásoknak választójogot ígér, engedélyezi a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének megalakulását.

A „népjogokat" ígérő dinasztia és a „nemzeti ellenállást" hirdető koalíció kötélhúzása végül is az utóbbi vereségével végződik. A fenyegetésektől és a demokratikus átalakulás lehetőségétől megijedt dzsentri kapitulál. A parlament szétkergetése (1906. február 19.) és az ellenzéki pártszövetség „Vezérlő Bizottságának" feloszlatása után (1906. március 16.) létrejön a megegyezés. A koalíció vezetői feladják alapvető követeléseiket, és „győzelmesen" elfogadják a miniszteri bársonyszéket. (Wekerle-kormány, 1906. április 9.)

A nagy válság izgalmas fordulatairól kiadványunk képei és dokumentumai részletesen beszámolnak. Kiegészítésül a továbbiakra nézve annyit, hogy a folytatás, a koalíció ezt követő uralmának három esztendeje olyannak bizonyult, mint amilyen a kezdete volt. A nemzeti követelésekből semmi sem valósult meg (hacsak nem tekintjük eredménynek Rákóczi hamvainak Ferenc József engedélyével, sőt utasítására történt hazahozatalát [1906. október 22.], vagy az 1907-ben, kedvezőtlenebb feltételekkel megújított gazdasági kiegyezés új elnevezését: nem „vámszövetség", hanem „vámszerződés"). Vigaszul szolgálhattak a nemzetiségek elleni rendszabályok. (Apponyi magyarosító iskolatörvénye, csernovai vérfürdő, zágrábi felségárulási per.) Ezek méltón csatlakoztak a 90-es évek hasonló intézkedéseihez, amint a gazdasági cselédek jogviszonyát szabályozó 1907. XLV. tc., az úgynevezett derestörvény is méltó párja lett az 1898. II. tc.-nek, a rabszolgatörvénynek.

A századfordulót követően mind nagyobb méretűvé váló kivándorlás ebben az időben, a válság és a koalíció uralmának idején (1905–1907) éri el a csúcspontot. (A kivándorlók száma 1899–1913 között közel másfél millió. 90%-ban fizikai dolgozók, zömükben parasztok. Többségük a nemzetiségek által lakott, legrosszabb helyzetben levő megyékből származik, 70%-uk nem magyar anyanyelvű. A magyar anyanyelvűek aránya 32,4%-kal 1908-ban a legmagasabb.)

A tehetetlen, belső marakodás által szétzilált koalíciós pártok veresége az 1910. júniusi választásokon ugyanolyan elsöprő, mint amilyen elsöprő volt győzelmük 1905-ben, a csődbe jutott Szabadelvű Párt felett. Tisza hívei, akik most új kön-

tösben, a Nemzeti Munkapárt keretében jelentkeznek, győzelmüket nemcsak az erőszaknak és a minden addigit felülmúló vesztegetéseknek köszönhetik, hanem annak is, hogy a választók a függetlenségi pártok jelszavas politikájából egy időre kiábrándultak.

A korszak tarka és sokszínű szellemi életéből képeink az új utakat kereső irányzatokra utalnak. Az irodalomban: Ady Endre és az 1910-ben meginduló *Nyugat*, a társadalomtudományban Jászi Oszkár, a *Huszadik Század* és Szabó Ervin a marxizmus alkotó szellemű tudósa, a zenében Bartók és Kodály, a festészetben *Nagybánya* majd a *Nyolcak* csoportja ad hangot a feltörekvő osztályok és rétegek vágyainak, a maradiság fojtogató légkörével szembeforduló „másik Magyarország" törekvéseinek.

A válság éveiben az új utakat kereső művészek és tudósok legjobbjai a nacionalista heccelődés ellen, a demokratikus reformok oldalán foglalnak állást. A koalíció hatalomra jutása után Ady feldúltan menekül Párizsba az „úri földrengés", az állásokért lihegő „nemzeti intelligencia vitustánca" elől.

A fiatal Bartók, a Kossuth szimfónia ünnepelt szerzője, 1906 végén már csak muszájból – „nagyon kelletlenül" – tesz eleget a Tulipán-liga felszólításának, hogy koncertet adjon, hogy ujjait „az ismert értéktelenségek eljátszására kényszerítse". „Kirándultam egy kicsit a Balkán félszigetre. Összebarátkoztam a románokkal (ha már otthon nem tudok barátkozni)" – írja Bukarestből 1908. november 3-án egy képeslapon.

A háborút megelőző években a munkásság már jelentős tényező, jövőtformáló hatalom a politikában. A szociáldemokrata pártvezetőség és a Szaktanács felhívására, ha kell: leáll a munka, ha kell: százezrek tüntetnek az utcán fegyelmezetten, zárt sorokban. A szervezett munkásság erejét, lobogó harci kedvét látva, a mozgalom baloldali ellenzéke nem alap nélkül vádolja megalkuvással a párt paktumokra és kompromisszumokra hajló vezetőit.

De ez az időszak egyben a reakció fénykora is. Békéscsabán, 1911. május 14-én a Zsilinszky testvérek úri fölényük és igazuk biztos tudatában gyilkolják meg Áchim András, a Magyarországi Parasztpárt vezérét, akinek zászlaja alatt magyarok, szlovákok és románok fognak össze: jogokért, emberibb életért.

1912. május 23-án Budapesten, a Váczi-körúton nyalka tisztek vezénylik rohamra a huszárokat – kivont karddal az angyalföldi munkások ellen.

A Szociáldemokrata Párt és a 48-as baloldal együttműködése az erejét fitogtató Munka-párti kormányzás, a „plutokraták" uralma ellen polgárháborús légkört teremt. Május 23-án nemcsak Ady Endre – a szelíd lelkű Babits Mihály is forradalmat jósol.

De a forradalom, a várva várt „Jövő" helyett – egyelőre a háború következik. Szörnyű kiútként a kiúttalanságból.

Az első május 1.

NÉPSZAVA.

TÁRSADALMI ÉS KÖZGAZDASÁGI NAPLAP

A MAGYARORSZÁGI ÁLTALÁNOS MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI KÖZLÖNYE

Megjelen minden vasárnap.

Felhívás Budapest összes munkásaihoz!

Május hó 1-én délután 3 órakor a városligeti Arena előtti téren

nagy munkás-gyülés

tartatik.

Május elsejére.

Munkások és Munkásnők! Elvtársak és Elvtársnők!

8 óra munka; 8 óra szórakozás; 8 óra alvás.

1. A II. Internacionálé alakuló kongresszusa 1889 júliusában határozatot hozott: május 1-én a munkások valamennyi országban felvonulásokon és gyűléseken követelik a nyolcórás munkanap törvénybe iktatását, a kongresszus határozatainak megvalósítását.
Felhívás a *Népszava* 1890. április 27-i számának címoldalán

2. 1890. május 1-én 60 000 munkás vonult fel Budapesten a Városligetbe. Egykorú rajz a városligeti nagygyűlésről

1. A Magyarországi Általános Munkáspárt 1890. december 7–8-án tartott kongresszusán a párt nevét Magyarországi Szociáldemokrata Pártra változtatta. A kongresszus elvi nyilatkozatot fogadott el, mely hét pontban összegezte a párt követeléseit

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt

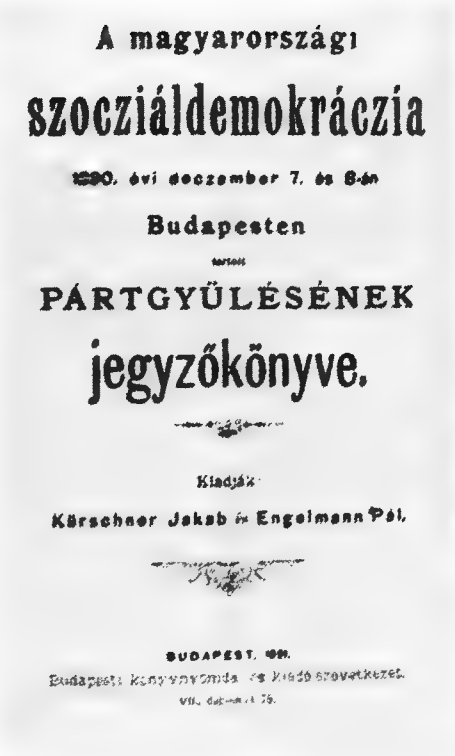

A magyarországi

szocziáldemokráczia

1890. évi deczember 7. és 8-án

Budapesten

tartott

PÁRTGYŰLÉSÉNEK

jegyzőkönyve.

Kiadják:

Kürschner Jakab és Engelmann Pál.

BUDAPEST, 1891.

Budapesti könyvnyomda és kiadó szövetkezet.

VII. dob-utca 75.

2. Engelmann Pál, a pártgyűlés elnöke, a párton belüli radikális irányzat vezetője a 90-es évek elején

3. *A Kommunista Kiáltvány* első magyarországi kiadása (1896)

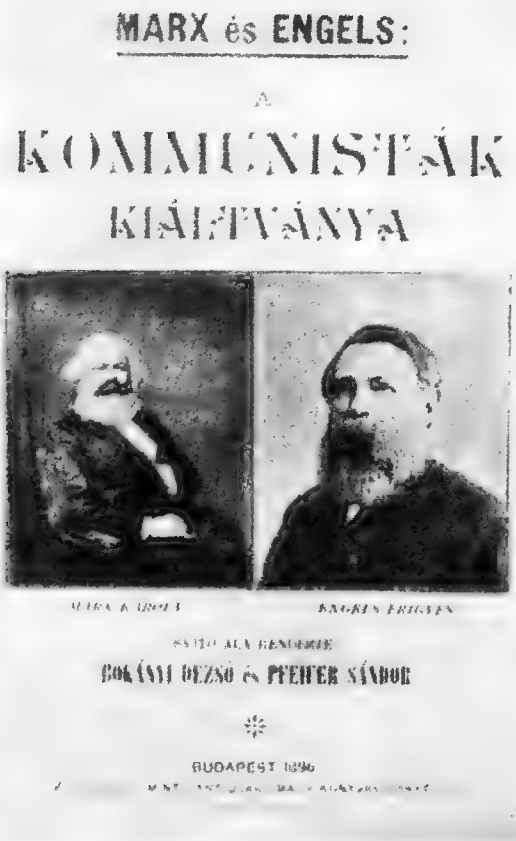

MARX és ENGELS:

A

KOMMUNISTÁK

KIÁLTVÁNYA

BOKÁNYI DEZSŐ és PFEIFER SÁNDOR

BUDAPEST 1896

4. *A tőke* első magyar nyelvű (kivonatos) kiadása (1893)

MAGYAR MUNKÁS KÖNYVTÁR.

VI FÜZET.

TŐKE ÉS MUNKA.

Népszerű kivonat

Marx Károly „Das Kapital“

Marx életrajzával

Ára 40 fillér.

BUDAPEST, 1893.

1–2. A kilencvenes évek elején az Alföld és a Tiszántúl déli részein egymást érték a földmunkások és szegényparasztok megmozdulásai. 1891. május 1-én a csendőrök elkobozták az Orosházi Földművelő Egylet zászlóját, és letartóztatták az egylet vezetőit. A vezetők szabadon bocsátását és a zászló visszaadását követelő parasztokat sortűzzel és lovasrohammal verték szét

A szocialista eszmék térhódítása a falvakban

3. Véres összeütközés Békéscsabán. 1891. május 2–3.

4. A hódmezővásárhelyi földmunkások – vezetőjük, Szántó Kovács János letartóztatása után – megtámadják a megyeházát, 1894. április 24.

5–6. Szántó Kovács János és a bírósági tárgyalás

1. Wekerle Sándor, az első polgári származású miniszterelnök

2 3. A kilencvenes évek elején heves harc folyt a polgári házasság és az állami anyakönyvvezetés bevezetéséért. Karikatúrák: „A tisztelendő elvei." „Hű szövetségesek." (A polgári házasság ellen)

Kossuth Lajos temetése

1. Negyvenöt évi száműzetés után 1894. március 20-án halt meg Turinban Kossuth Lajos

2. Kossuth temetése. A gyászmenet a Nagykörúton

1. Építkezések, közmunkák a millennium jegyében. Készül a földalatti villamos „alagútja" az Andrássy úton

2. A Ferenc József-híd 1895 júniusában

3. Az első vontató hajó a Vaskapu-csatornában. 1896. március 18.

4. A Budapesti Kir. Gyűjtőfogház. Épült 1895-96.

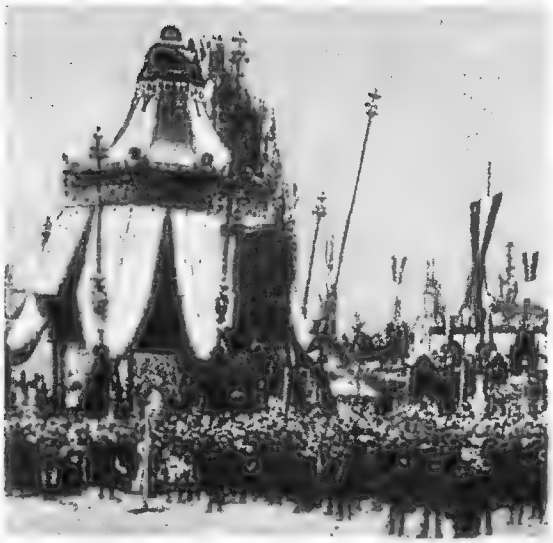

5. A kiállítás ünnepélyes megnyitása, 1896. május 2.

6. Részlet a kiállításból

7. Tornaverseny a millenniumi versenypályán. Az emelvényen: Ferenc József, mellette Wlassics Gyula kultuszminiszter, jobbra Fejérváry Géza báró honvédelmi miniszter és (fehér mellényben) Goluhowszky Agenor gróf közös külügyminiszter

8. A kiállítási árak. (Egykorú karikatúra)

„Egyszer esik millennium
Ezer esztendőben,
Gyerünk hát be vacsorálni
Vagyon pénzmag bőven
Árak, árak, de nagy árak!
Sosem hittem, hogy így járjak!
Szegény pucér hajléktalant
Menhelybe köll tönni
Mér? Mer röndnek muszály lönni!"

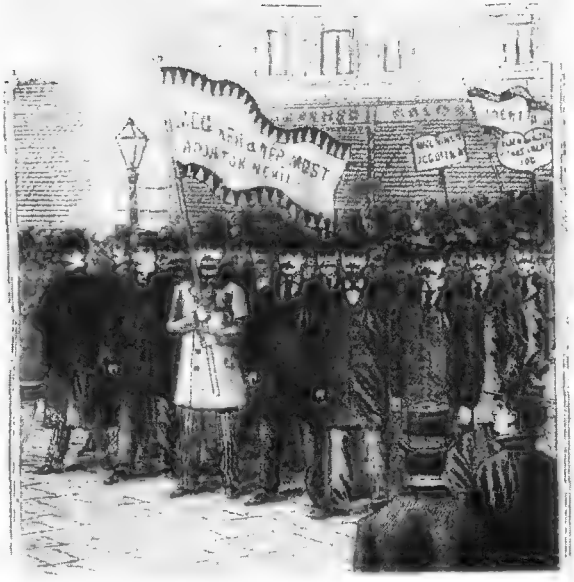

1. A munkásság és a szegényparasztság harca a kilencvenes évek végén újult erővel lángolt fel. Sztrájkoló kőművesek. 1897. augusztus (balra fent)

2. Tüntetés az általános választójogért. 1899. február (jobbra fent)

A Millennium átmeneti csendje után . . .

3. Bánffy Dezső kormánya (1895–1899) a munkásmozgalmat rendőri ügynek tekintette. A szocialistákat lefényképezték, és kitoloncolták Budapestről

4. Budapestről kitiltott szocialisták. 1898

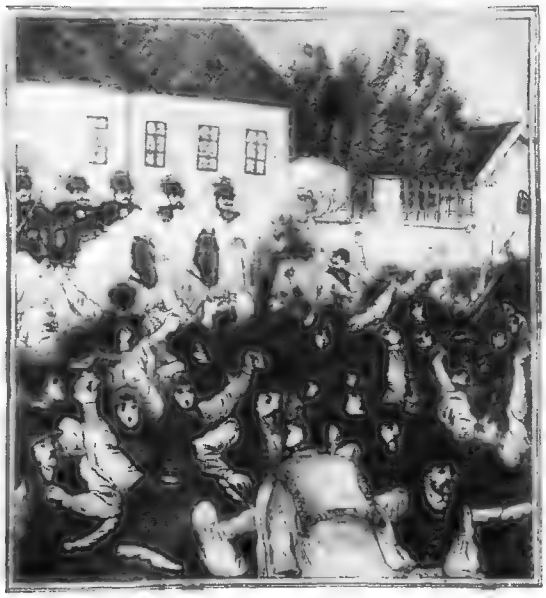

5. 1897 nyarán aratósztrájkok, 1897 végén 1898 elején a nyírségi földosztómozgalom jelezte a vidék forrongó hangulatát. Földmunkások és csendőrök harca Nádudvaron. 1897. június

6–7. Várkonyi István, a szegényparasztság mozgalmainak vezetője, 1896-ban indította meg lapját, a *Földmivelőt*. 1897-ben, szakítva az MSZDP-vel, „Magyarországi Független Szocialista Párt" néven önálló pártot alakított

FÖLDMIVELŐ

A magyarországi független szocziáldemokrata párt tagjaihoz!

országos párt-kongresszus

8. Munkában a csendőrség

9. Az 1898. II. tc., a „Rabszolgatörvény"

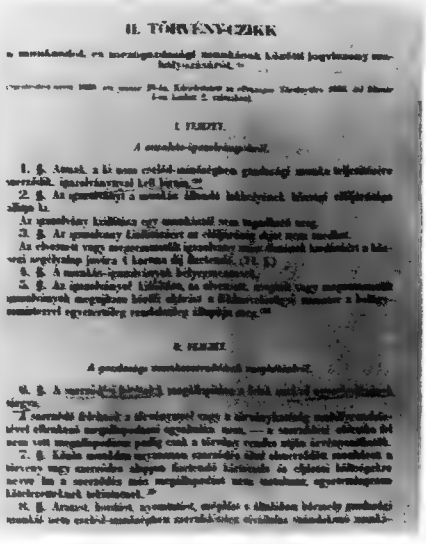

II. TÖRVÉNYCZIKK

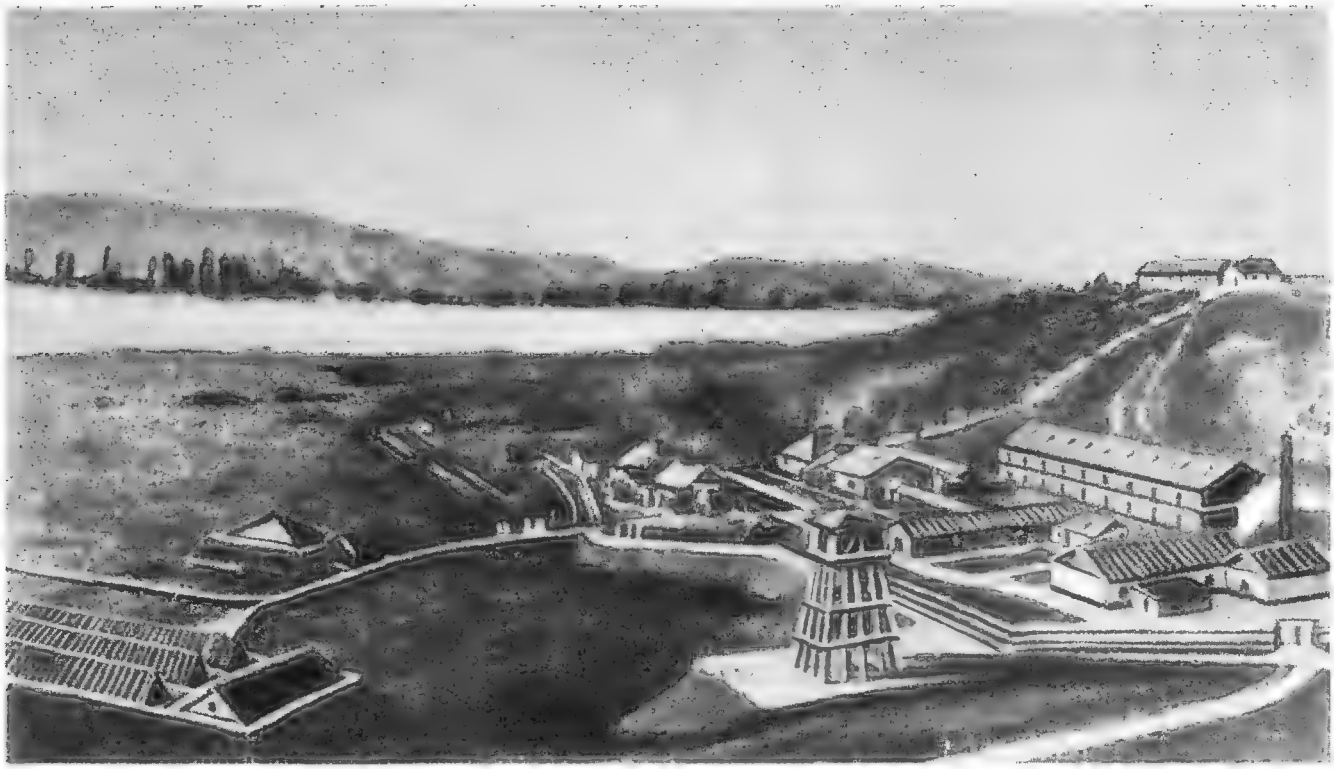

1. A csepeli WM-gyár első látképe a kilencvenes évek elejéről

2. Csepel, a háborús konjunktúra után

3. A Ganz-gyárak 1896-ban

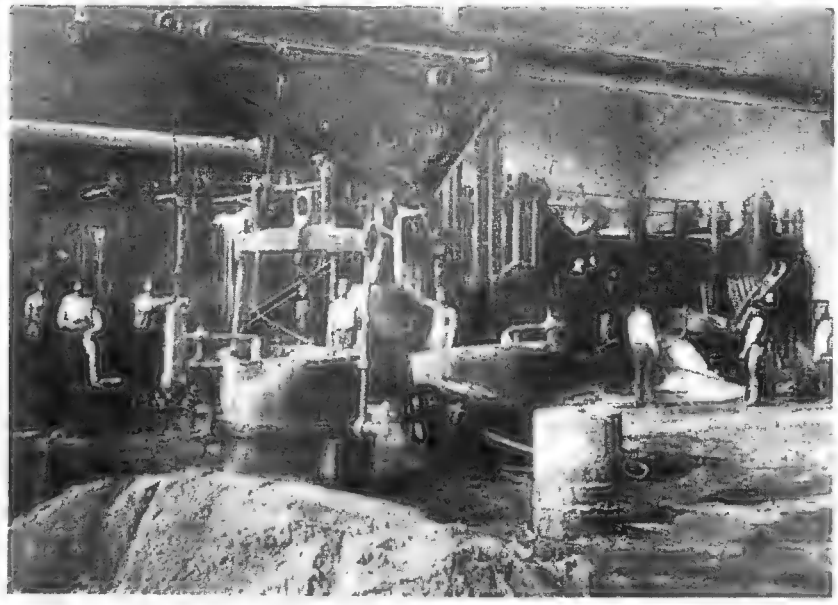

4. Ganz-gyár, acélöntöde. 1900

5. Az Óbudai Gázgyár felavatása. 1914. július 15. (Az emelvényen Bárczy István polgármester)

1. A Budapesti Központi Távíró Hivatal. (Hughes-féle gépek terme.) 1897

2. A budapesti állami telefonközpont rendező helyisége. 1897

3. A Nagymező utcai, kézi kapcsolású, 20 000 állomás befogadására alkalmas „Teréz" telefonközpont. 1904

4. A Csepel-szigeten 1914-ben felállított első rádió (szikratávíró) állomás

5. Az első pesti villamos. Az alsóvezetékes próbakocsi a Nyugati pályaudvar előtt. 1887

6. A pesti Duna-parti vasút megnyitása. 1900

7. A Székesfővárosi Közlekedési Vállalat Rt. omnibusz kocsija. 1896

1. Az első automobil Budapesten. 1895

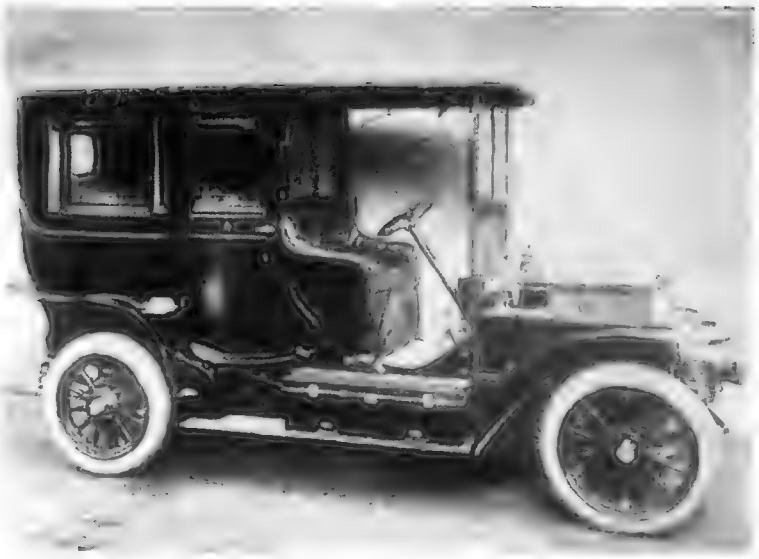

2. Az első magyar gyártmányú személyautó. 1907

3. Egy újdonság, amely még ma is újdonság: „villanyerőre járó autó"

4. Léghajó bemutató. 1910

5–6. Blériot Budapesten. 1909. október

1. Puskás Tivadar (1844–1893)
Előbb vasúti mérnök, majd a hetvenes évek végén Edison munkatársa. Nevéhez két jelentős találmány fűződik: a telefonközpont és a telefonhírmondó

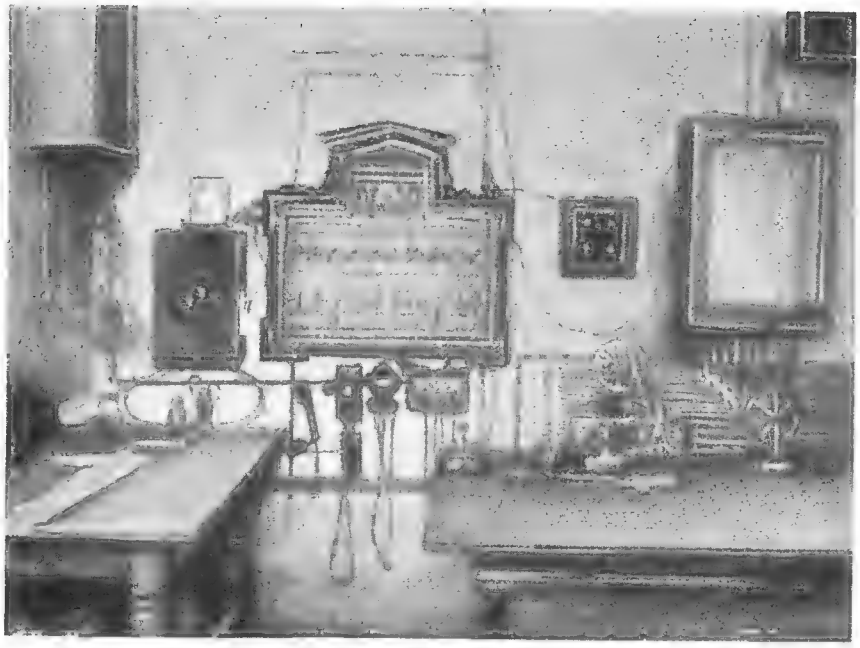

2. A telefonhírmondó kapcsolószobája. A rádió őse, a telefonhírmondó 1893. február 15-én szólalt meg először Budapesten. 1894-ben 700, 1930-ban 10 000 előfizetője volt

←
3. Mechwart András (1834–1907)
Lakatosinasként kezdte pályafutását. Ganz Ábrahám 1859-ben alkalmazza öntőműhelyében. A nagyüzemmé fejlődő Ganz-gyáraknak később vezérigazgatója. Találmányai közül a kéregöntésű, rovátkolt hengerszék új korszakot nyit a malomiparban

4. Bánki Donát (1859–1922)
A Ganz-gyár mérnöke. Egyetemi tanár. Tudományos munkássága a belsőégésű motorok, turbinák és hidrogépek tökéletesítésére összpontosult. Nevezetes a Csonka Jánossal együtt szerkesztett „Bánki Csonka petróleummotor" (ezen alkalmazták először az 1893-ban általuk szabadalmaztatott karburátort), a „Bánki-motor" stb. „Új vízturbinája" (1917) a törpe vízierőművek hatásfokát emelte addig nem ismert színvonalra

5. A Bánki-féle turbina szabadalmi rajza

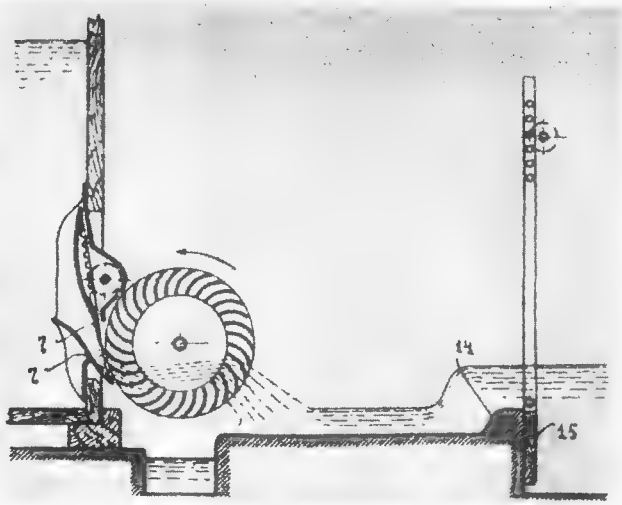

A tudomány és technika úttörői

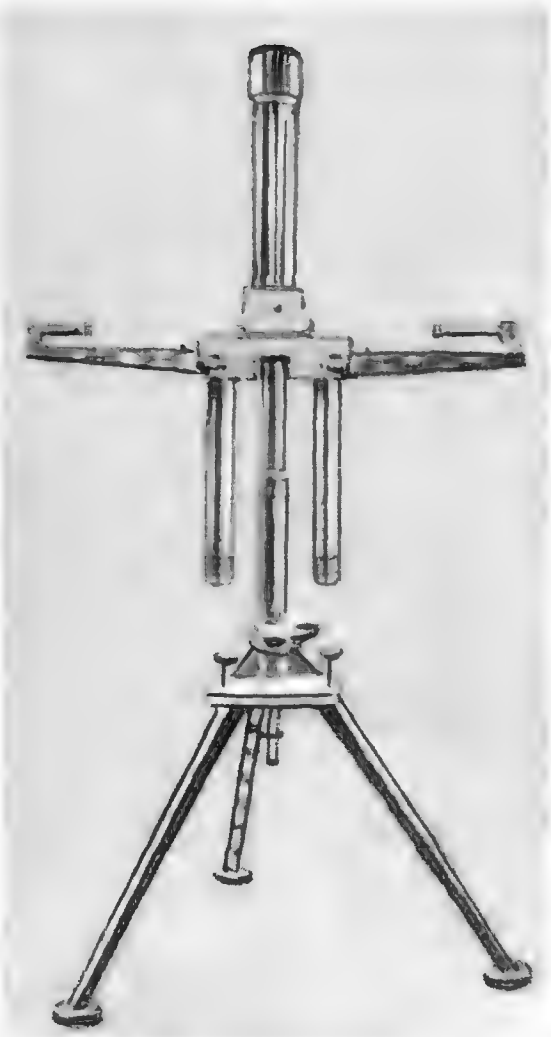

6–7. Eötvös Loránd (1848–1919). Báró Eötvös József fia. Kiváló fizikus. Egyetemi tanár. Az Eötvös-kollégium alapítója. Gravitációs ingája világhírűvé vált. Az Eötvös-inga nélkülözhetetlen segédeszköz az olaj-, gáz-, érclelőhelyek feltárásánál

8. Kandó Kálmán (1869–1931) Gépészmérnök. A vasútvillamosítás úttörője

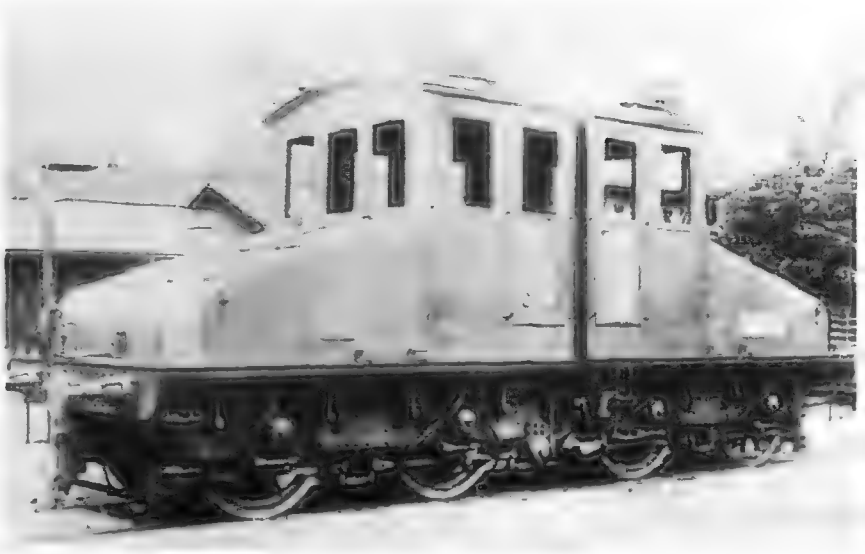

9. Kandó-féle háromfázisú lokomotív. A háromfázisú vontatást nagyvasúton a kilencszázas évek elején alkalmazták először az olaszországi Valtellina vasút villamosításánál, mely Kandó tervei alapján és az ő irányításával épült

1. A pesti oldal látképe

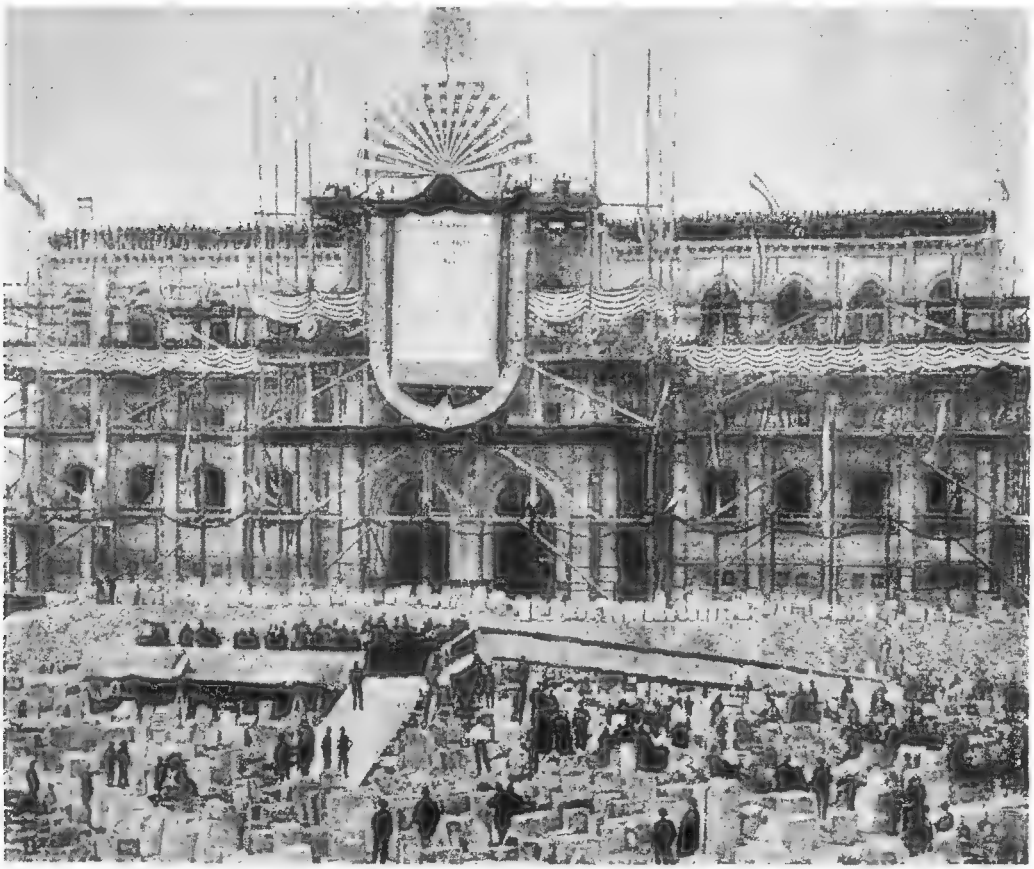

2. Épül az Országház. Bokrétaünnepély: 1894. május 5. (A Parlament építése 1885 októberében kezdődött, és 1904 nyarán fejeződött be)

Budapest világváros

3. A M. Kir. Postatakarékpénztár, 1901

4. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank új palotát épít a Lánchíd pesti hídfőjénél. 1905–1909

1. Operabál. 1894

2. Jótékonysági garden-party
a városligeti Gerbeaud-cukrászdában.
1905

3. Versenyistálló tulajdonosok csoportja a bécsi loversenytéren. A kép jobb oldalán báró Rothschild, a Monarchia gazdasági életében nagy szerepet játszó bankárcsalád feje látható. 1909

4. Négylovas, hatüléses főúri hintó

5. Egy elegáns kétkerekű

6. Medvevadászat a Kárpátokban

Budapesti figurák (ahogy a grafikus látta)

1. A kucséber

2. A rendőr

3. A színinövendék

4. Az utcaöntöző

5. A felsőbb leány

6. A messenger boy

7. A virslis

8. A süteménykihordó

9. A hordár

10. A portás

11. A liftes

12. A hídjegyes

13. Az utcaseprő

14. A propellerkapitány

15. Az éjjeli bakter

16. Az üveges

17. A bosnyák

18. A múzeumi őr

1–2. Budapest éjjel

A nagyváros nyomora

3. Kilakoltatott családok az utcán

4. Halálos tolongás a népkonyhán

Zsellérház, cselédlakások

1. Zsellérház Kecskemét határában

2. Cselédlakás és környéke a szigligeti Esterházy-uradalomból

1. Széll Kálmán és Darányi Ignác földművelésügyi miniszter

2. Széll Kálmán, majd gróf Khuen-Héderváry Károly rövid, átmeneti kormányzása után 1903 novemberében gróf Tisza István lett az új miniszterelnök. Tisza 1904 őszén kísérletet tett a parlament munkáját megbénító obstrukció erőszakos letörésére. Tisza István újságírók társaságában a geszti kastély teraszán. 1904. november

A Szabadelvű párt bukása

3. Karikatúra az obstrukcióról

4. Az ellenzék erőszakra erőszakkal válaszolt. A képviselőház üléstерme az 1904. december 13-i rombolás után. (Az ellenzéki képviselők csoportjának közepén: Thaly Kálmán)

5. Az 1905-ös januári választásokon az ellenzéki pártok kaptak többséget. A választás napján: katonaság vonul fel az Andrássy úton

6. Huszárok a Terézvárosi-templom előtt

7. Vidéken csendőrök biztosították a választás „rendjét". Választási jelenet Belényesen

NÉPSZAVA

A magyarországi szociáldemokrata párt központi közlönye.

Politikai lap

Döntés előtt.

Az orosz forradalom.

Budapest, május 3.

Általános sztrájk. — Harc a zsarnokság ellen.

Az orosz-lengyelországi, de különösen a varsói vérengzések ujból tettre szólitották a proletáriátust. A lengyelországi és litvániai

– A „Potemkin“ matrózai Budapesten. A „Potemkin“ hat matróza tegnap Budapestre érkezett s egy éjjelt itt töltötték. A matrózok nevei: *Wassilov* György, *Dachmann* Sándor, *Nizis* Schulko, *Konstantinovics* Mihály, *Tolpov* Szergej és *Deutsch* Ármin. Valamennyien magastermetü, izmos fiatalemberek s polgári ruhát viselnek, amelyet Bukarestben kaptak. Onnan két nap előtt utaztak el, tegnap Budapesten töltötték az éjszakát s reggel Bécsbe utaztak.

Orosz testvéreinkért

— Saját tudósítónktól. —

Budapest, január 22.

A forradalmi együttérzésnek abból az izzó megnyilatkozásából, melyből az egész világ öntudatos proletariátusa kivette részét, Magyarország munkássága sem maradt el s a januári vérengzés évfordulóján elküldte üdvözletét az orosz testvéreknek. Magyarország forradalmi érzésű munkássága a tegnapi napot arra fordi-

A munkásság nagy lel forradalmat s a gyűlést a zárta be.

Szolnok. A Magyar I termét zsufolásig megtölt-ság, hogy nyilvános gyű annak a szolidaritásnak, proletariátusa a szabadság tariátust testvéri szeretete elnöke Donáth, jegyző le l napirend, az orosz forrad Dr. Szabó Béla elvtárs beszédben sem tette az or nyeit. Az elnök 10 percre

1. Az 1905-ös oroszországi forradalom hírei Magyarországon új lendületet adtak a munkásság és parasztság megmozdulásainak. A *Népszava* tudósításai az oroszországi eseményekről

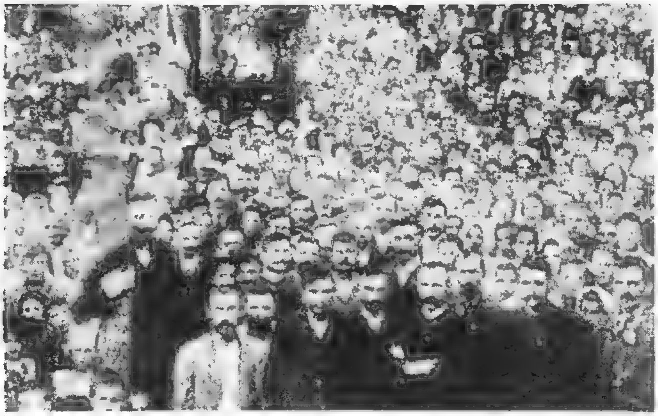

Forradalom Oroszországban, forrongás Magyarországon

2. A WM tölténygyár sztrájkoló munkásai. 1905. június

3. Sztrájktanya a „Trieszti nőben”

4. Véres aratósztrájk. 1905. július

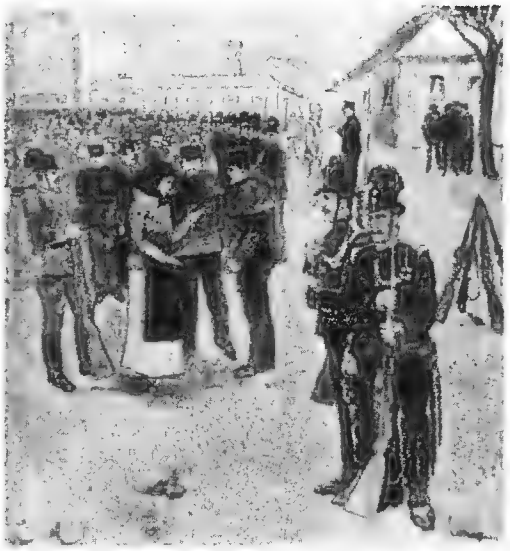

5. A pécsi szénbányászok sztrájkja. 1905. augusztus

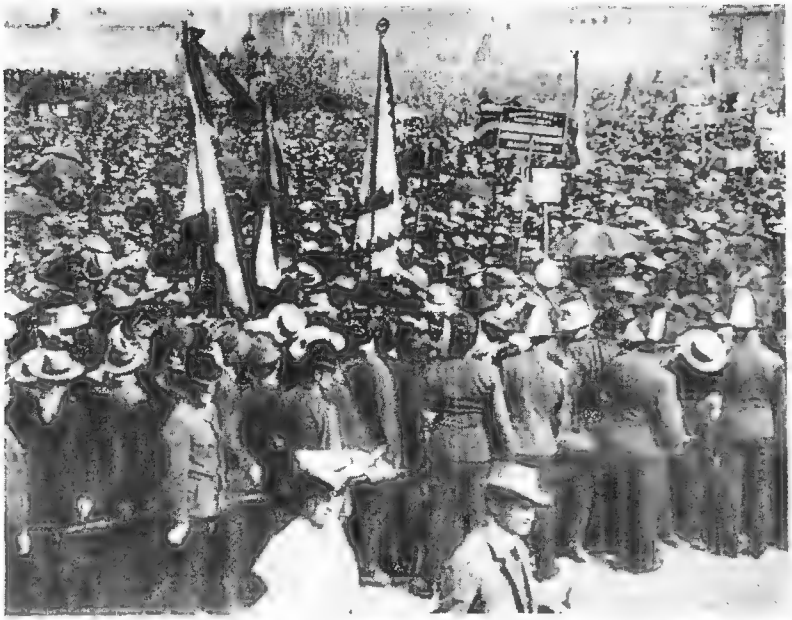

6. 1905. szeptember 15-én, a „Vörös pénteken" 100 000 munkás tüntet a parlament előtt az általános, egyenlő és titkos választójogért

7. Filmfelvétel készül a tüntetésről

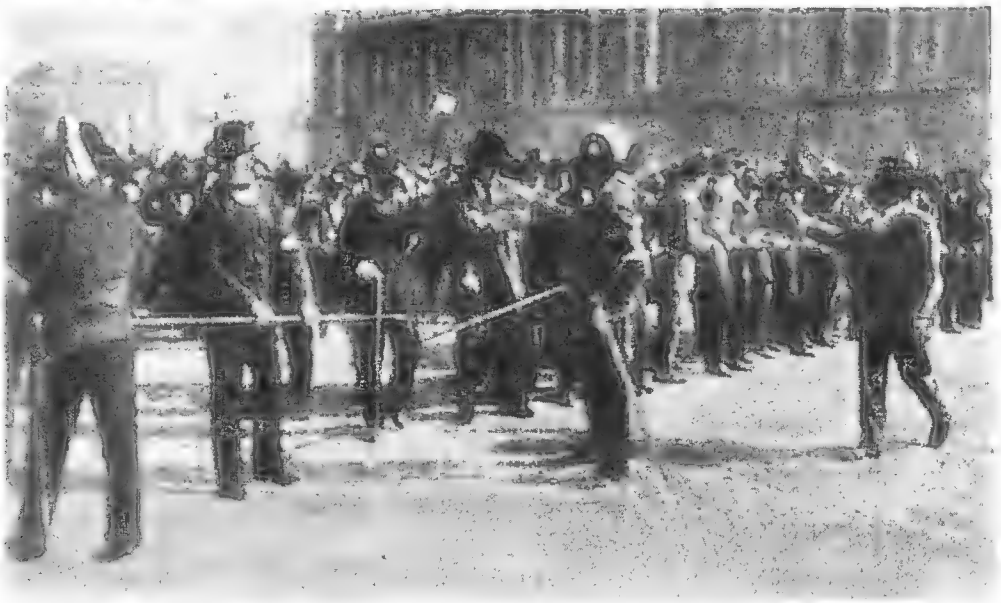

8. A rendőrség kordont von

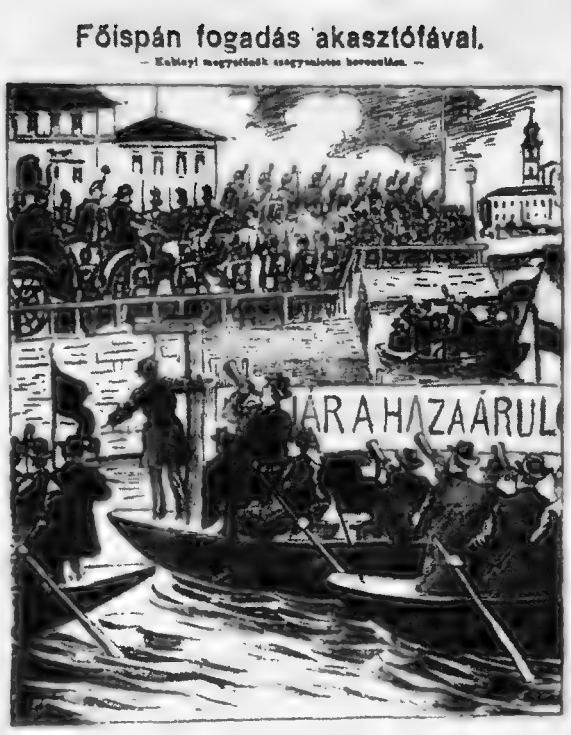

1–2. A Szabadelvű Párt bukását követően kinevezett hivatalnokkormánnyal szemben a megyékben látványos ellenállás bontakozott ki

A koalíció behódolása

3. 1906. február 19-én rendőri és katonai segédlettel feloszlatták az országgyűlést

4. Fabritius Győző, a budapesti honvéd-gyalogezred parancsnoka felolvassa a ház-feloszlató királyi kéziratot

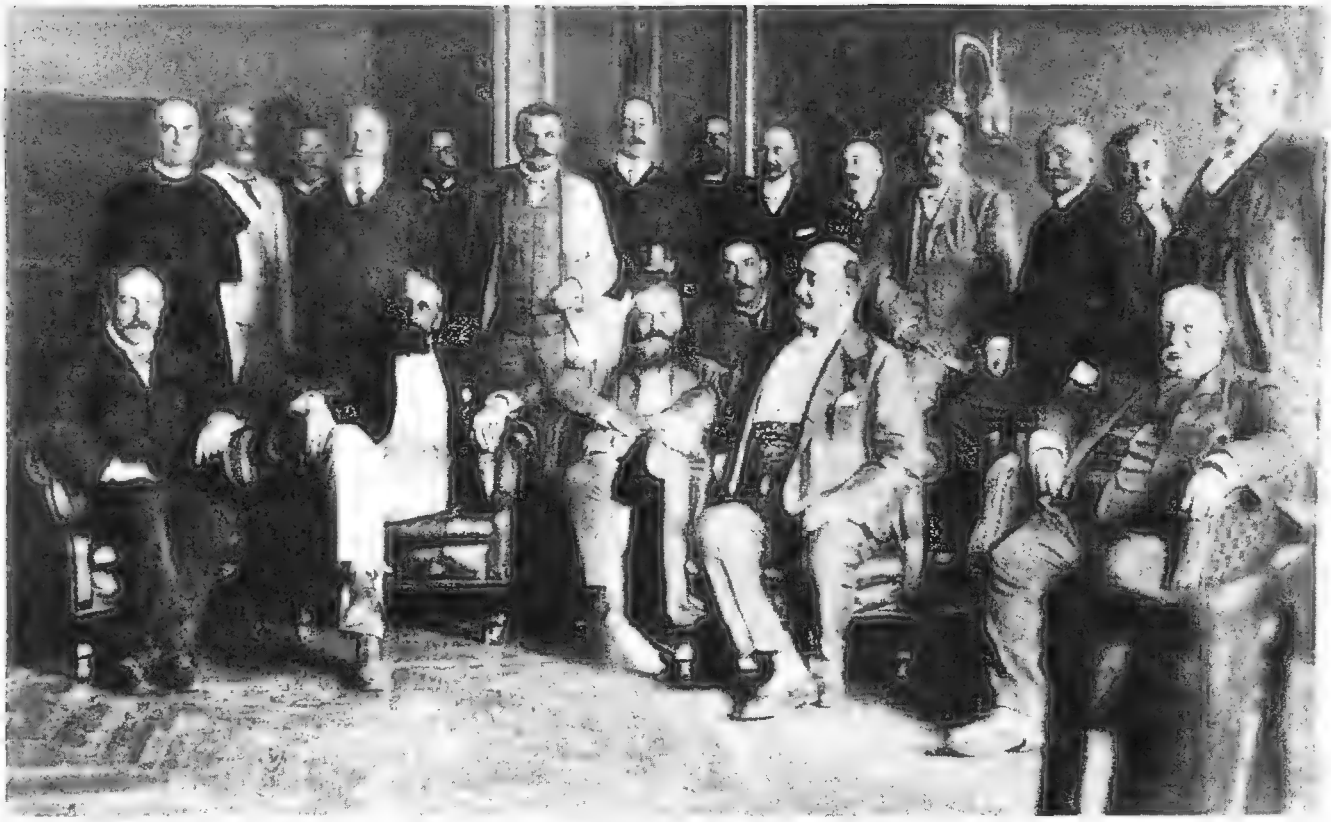

5. A koalíciós pártok vezérlő bizottsága. Középen az előtérben (jobbról bal felé) Kossuth Ferenc, gr. Batthyány Tivadar és gr. Apponyi Albert

6. A tömegmozgalmak fellendülése, a forradalmi hangulat erősödése az ellenzéki pártokat a dinasztiával való megegyezésre szorította. Április 9-én Wekerle vezetésével megalakult az ún. koalíciós kormány. A kormány tagjai a miniszterelnöki palota teraszán. Középen gr. Andrássy Gyula látható

7. „Felséged legszolgálatkészebb lázadói." (A *Népszava* karikatúrája)

1. Elnyomás és erőszakos magyarosítás jellemezte a dualizmus nemzetiségi politikáját.
A Bihar megyei Élesden 1904. április 24-én román szegényparasztok a Függetlenségi Párt népgyűlését szocialista tüntetéssé próbálták változtatni. A csendőrök és katonák sortüze 22 parasztot ölt meg.
Egy levelezőlapként használt, elsárgult és elmosódott fénykép az élesdi vérengzésről

Erőszak a nemzetiségi mozgalmak ellen

2. A *Tolnai Világlapjá*ban megjelent egykorú rajz a sortűzről

3–4. A nemzetiségek elleni fellépés különösen éles a koalíciós kormány idején. A csernovai templom felszentelésekor, 1907. október 27-én a csendőrök 15 szlovák parasztot öltek meg, sokat megsebesítettek. A vérengzés áldozatainak temetése

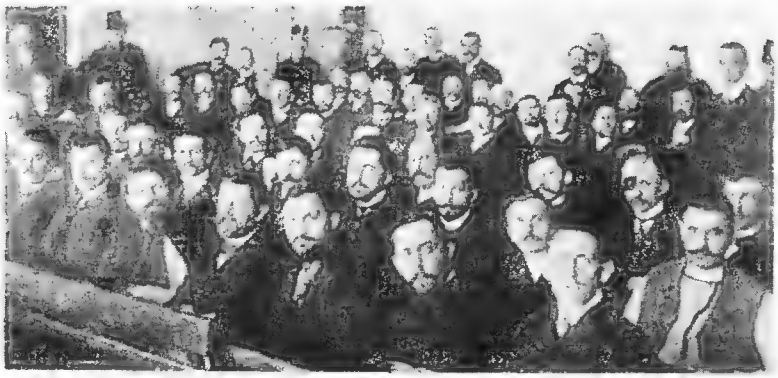

5–6. 1908 nyarán több mint 50 szerb és horvát politikus ellen indult felségárulási per Zágrábban. A per tárgyalása a zágrábi törvényszéki teremben

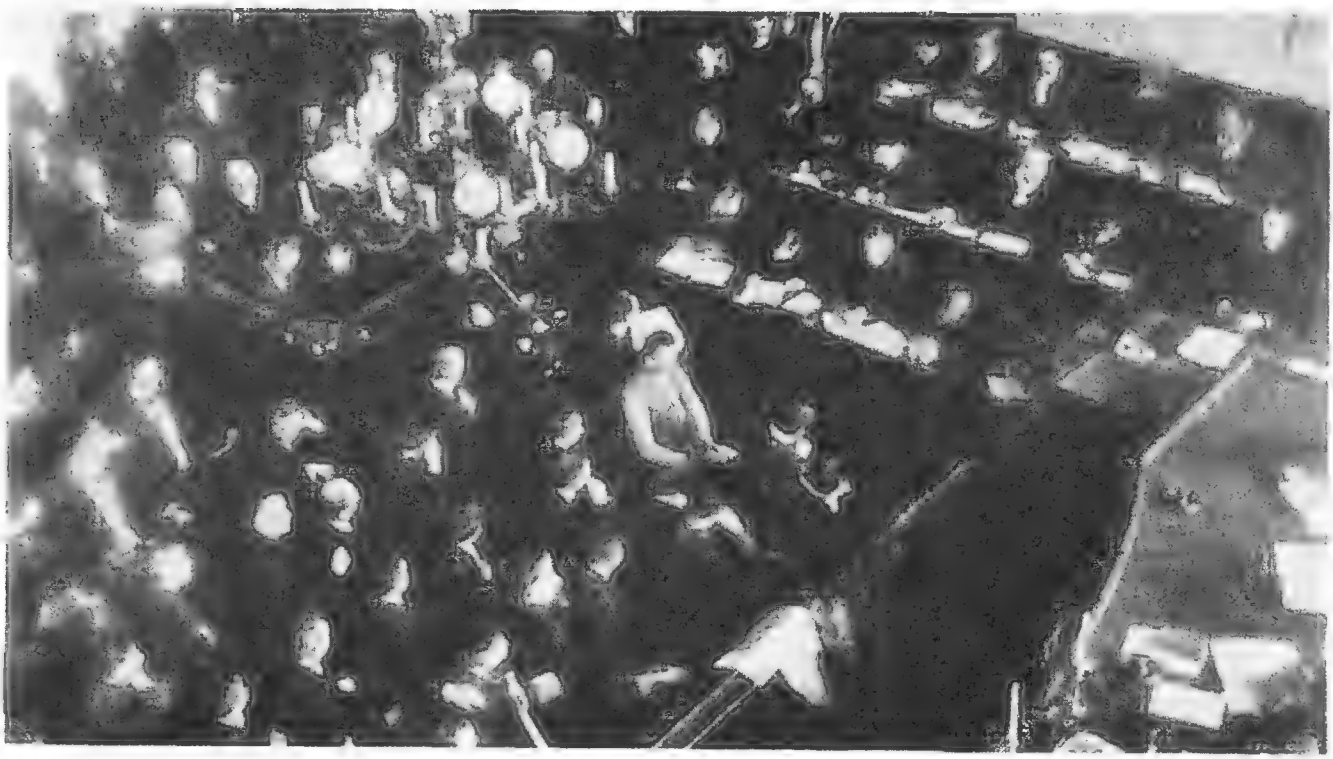

MAGYAR STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR SZENT KORONA ORSZÁGAINAK

KIVÁNDORLÁSA ÉS VISSZAVÁNDORLÁSA

1899—1913.

A MAGYAR KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALTÓL.

1. A hivatalos statisztikai adatok szerint Magyarországról 1899–1913 között 1 386 528-an vándoroltak ki. Az elvándorlás az 1905 - 1906-os válság éveiben és azt követően minden addigit felülmúló arányokat ért el

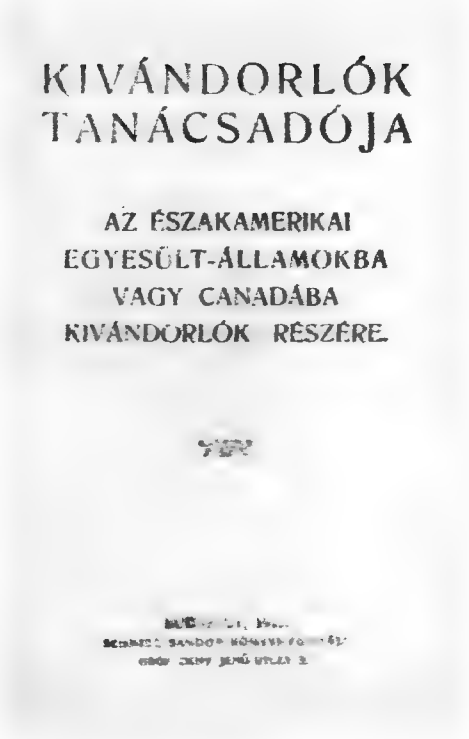
KIVÁNDORLÓK TANÁCSADÓJA

AZ ÉSZAKAMERIKAI EGYESÜLT-ÁLLAMOKBA VAGY CANADÁBA KIVÁNDORLÓK RÉSZÉRE.

2. Útbaigazító könyvecske kivándorlók számára 1913-ból

Kivándorlás

3. A kivándorlók temploma előtt Brémában

4. Kárpátukrán kivándorlók

5. Kivándorlók a fiumei kikötőben

6. Hajóra szállás

7. A kivándorolt háza (Egykorú rajz)

1. Ady Endre (1877–1919) a századelő kimagasló, legnagyobb és legmaradandóbb hatású költői egyénisége

ADY ENDRE

ÚJ VERSEK

NAGY SÁNDOR CÍMLAPJÁVAL

BUDAPEST

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1906.

2. A „Új versek", az első „igazi Ady-kötet" új korszakot nyitott a magyar irodalomban

3. A „Holnap" társaság 1906-ban alakult meg Nagyváradon. Kiadványaiban az új írógeneráció kiemelkedő tehetségei szólaltak meg

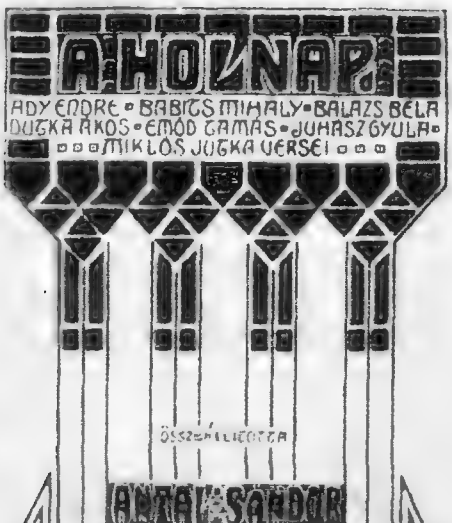

BUDAPEST

SINGER ÉS WOLFNER BIZOMÁNYA

A HOLNAP

ADY ENDRE, BABITS MIHÁLY, BALÁZS BÉLA,
DUTKA ÁKOS, EMŐD TAMÁS, JUHÁSZ GYULA,
MIKLÓS JUTKA VERSEI.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

ANTAL SÁNDOR

NAGYVÁRAD

A HOLNAP IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA

1908

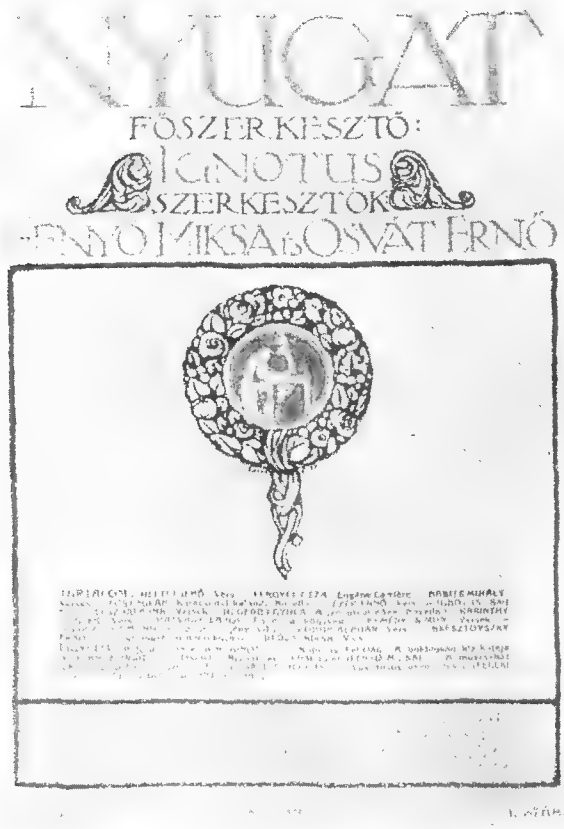

4. A *Nyugat* a századelő legjelentősebb irodalmi folyóirata. Első száma 1908. január 1-én jelent meg

5. Móricz Zsigmond Blaha Lujzával. 1910

6. Rippl-Rónai József plakátja. 1911

1. Pikler Gyula, a magyar szociológiai tudomány megalapítója. A Társadalomtudományi Társaság elnöke

Társadalomtudomány

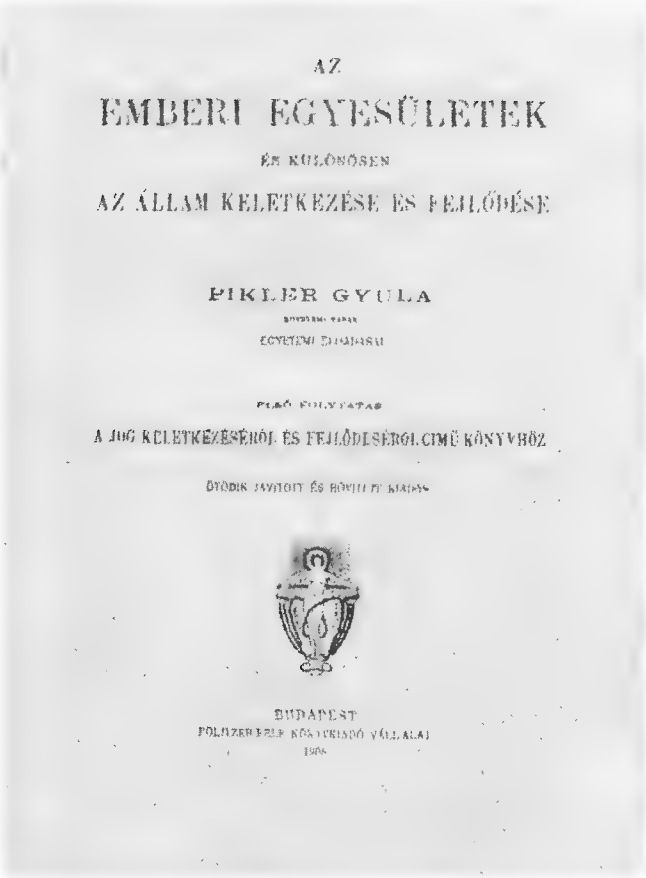
AZ

EMBERI EGYESÜLETEK

ÉS KÜLÖNÖSEN

AZ ÁLLAM KELETKEZÉSE ÉS FEJLŐDÉSE

PIKLER GYULA

EGYETEMI TANÁRTÓL

A JOG KELETKEZÉSÉRŐL ÉS FEJLŐDÉSÉRŐL CIMŰ KÖNYVHÖZ

BUDAPEST

2 5. A Társadalomtudományi Társaság körül tömörülő radikális értelmiség kíméletlenül leplezi le az új Magyarország elmaradottságát és népellenes politikáját

A HUSZADIK SZAZAD KÖNYVTÁRA

A

cselédtörvényjavaslat bírálata

(Az ember kisajátítása)

IRTA RACZ GYULA

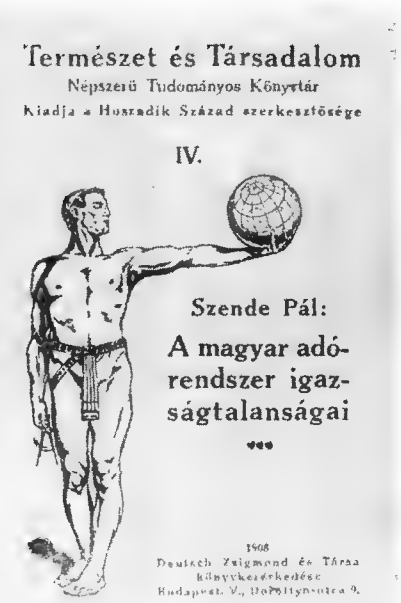
Természet és Társadalom

Népszerű Tudományos Könyvtár

Kiadja a Huszadik Század szerkesztősége

IV.

Szende Pál:

A magyar adórendszer igazságtalanságai

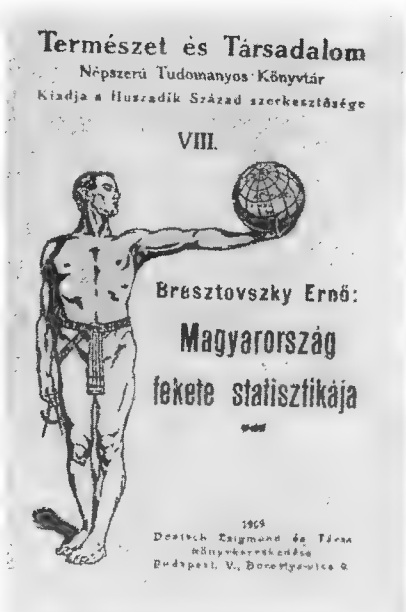
Természet és Társadalom

Népszerű Tudományos Könyvtár

Kiadja a Huszadik Század szerkesztősége

VIII.

Brésztovszky Ernő:

Magyarország fekete statisztikája

6. Jászi Oszkár

HUSZADIK SZÁZAD

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE.

VII. ÉVFOLYAM. 7 SZÁM

1906 JULIUS HÓ.

TARTALOM:

A VÁROS, MINT TÁRSADALMI ALAKULAT . . Harrai Ferenctől 1
ÖNÁLLÓ VÁMTERÜLET ÉS AZ OSZTÁLYOK ERŐ VISZONYAI . . . . . Szende Pálról 27
A KÖZÉPOSZTÁLYOK DYNAMIKÁJA ÉS A MAGÁNTISZTVISELŐK . . . . . Fenyő Vilmostól 51
SZEMLÉK:
AZ EMBER ÉS VILÁGA 74
A SZOCIALIZMUS KÉZIKÖNYVE 70
A MODERN MATERIÁLIZMUS ERKÖLCSTANA 80
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI PÁLYADIJAK 87
HIRDETÉSEK 93

BUDAPEST
DEUTSCH ZSIGMOND ÉS TÁRSA KIADÁSA
V., Dorottya-utca 9

A HUSZADIK SZÁZAD tagsági illetményül jár a Társadalomtudományi Társaság tagjainak a a társaság közleményeit hozza

7. A *Huszadik Század,* a Társadalomtudományi Társaság folyóirata. Szerkesztője 1906-tól Jászi Oszkár, a később megalakuló Polgári Radikális Párt elnöke

8–9. A Galilei Kör kiadványai. A Galilei Kör a haladó szellemű egyetemi hallgatók, a radikális fiatalok szervezete

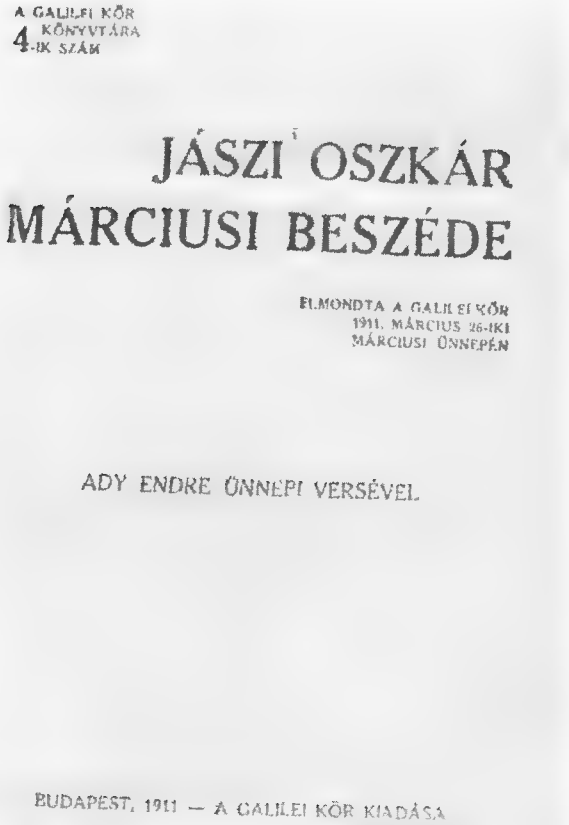

A GALILEI KÖR
4-IK KÖNYVTÁRA SZÁM

JÁSZI OSZKÁR
MÁRCIUSI BESZÉDE

ELMONDTA A GALILEI KÖR
1911. MÁRCIUS 26-IKI
MÁRCIUSI ÜNNEPÉN

ADY ENDRE ÜNNEPI VERSÉVEL

BUDAPEST, 1911 — A GALILEI KÖR KIADÁSA

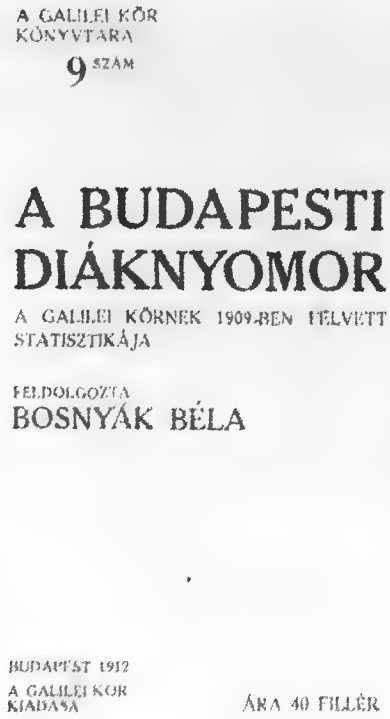

A GALILEI KÖR
KÖNYVTÁRA
9 SZÁM

A BUDAPESTI
DIÁKNYOMOR

A GALILEI KÖRNEK 1909-BEN FELVETT
STATISZTIKÁJA

FELDOLGOZTA
BOSNYÁK BÉLA

BUDAPEST 1912
A GALILEI KÖR
KIADÁSA

ÁRA 40 FILLÉR

1. Bartók Béla és Kodály Zoltán, az új magyar zene úttörői. 1908

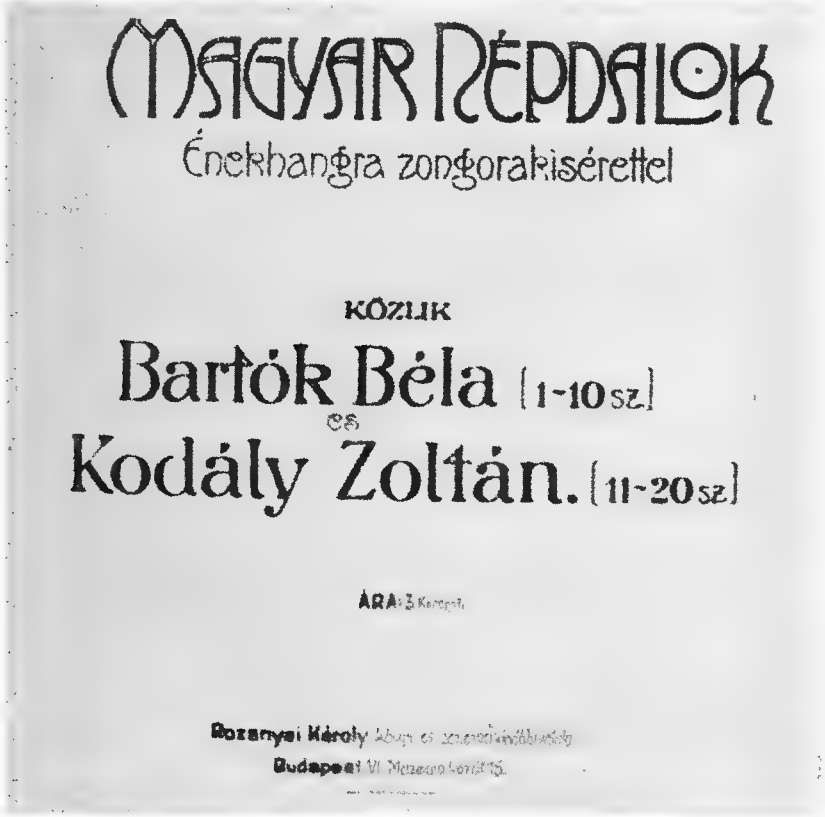

2. Bartók és Kodály feltárják a magyar népzene eltemetett világát

3. A népdalgyűjtés Magyarország egész területét felöleli, és túllép a magyar zenei néprajz határain. Bartók gyűjtőútján szlovákok között

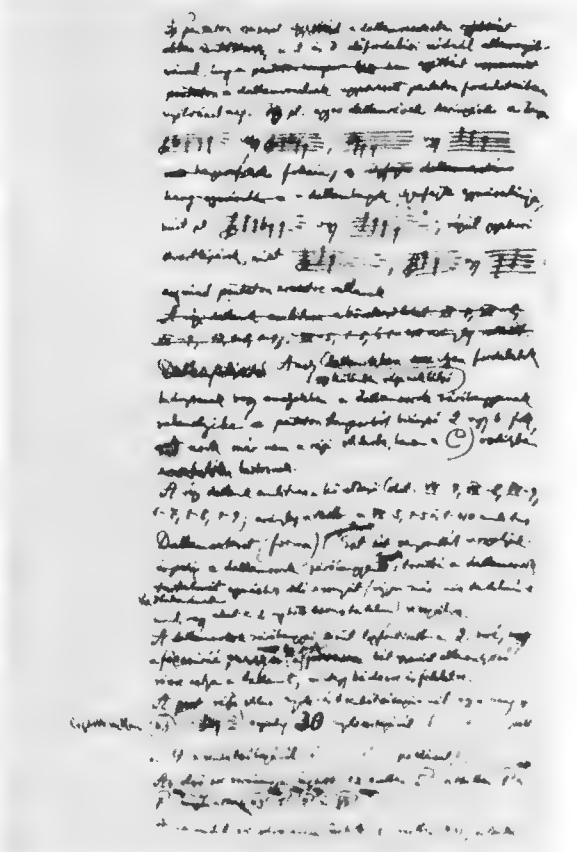

4. Bartók: *A magyar népdal* című művéből (kézirat)

5. Bartók a fonográf-henger mellett. 1915

1. A „hivatalos" festőművészettel való szakítás jegyében alakult ki a XIX. század legvégén a nagybányai festők csoportja. A nagybányai művésztelep alapítói között a magyar festészet legnagyobbjai foglaltak helyet: Hollósy Simon, Réti István, Thorma János, Ferenczy Károly, Iványi Grünwald Béla. Első kiállításuk plakátja. (Ferenczy Károly rajza, 1897)

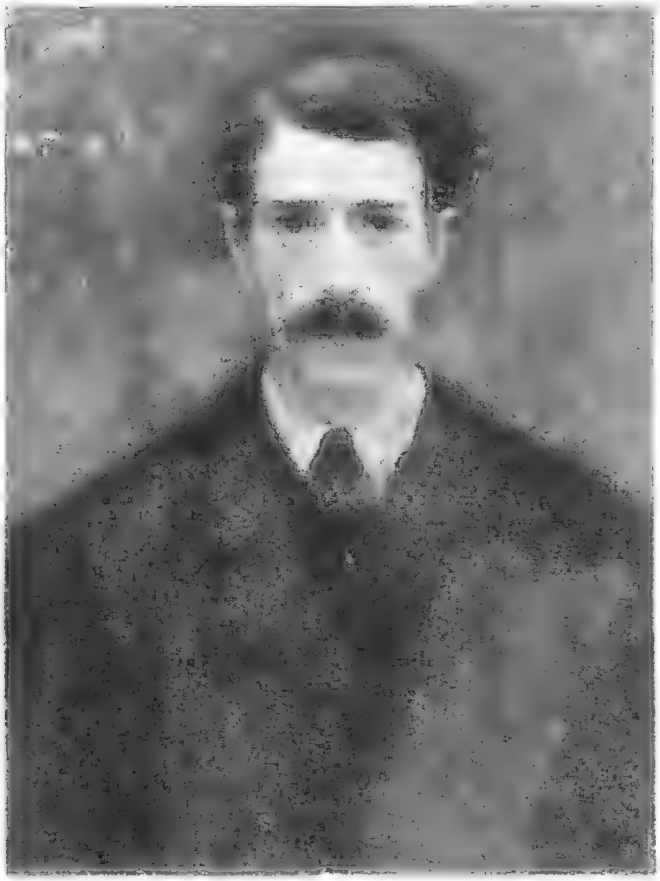

2. Ferenczy Károly: *Önarckép*

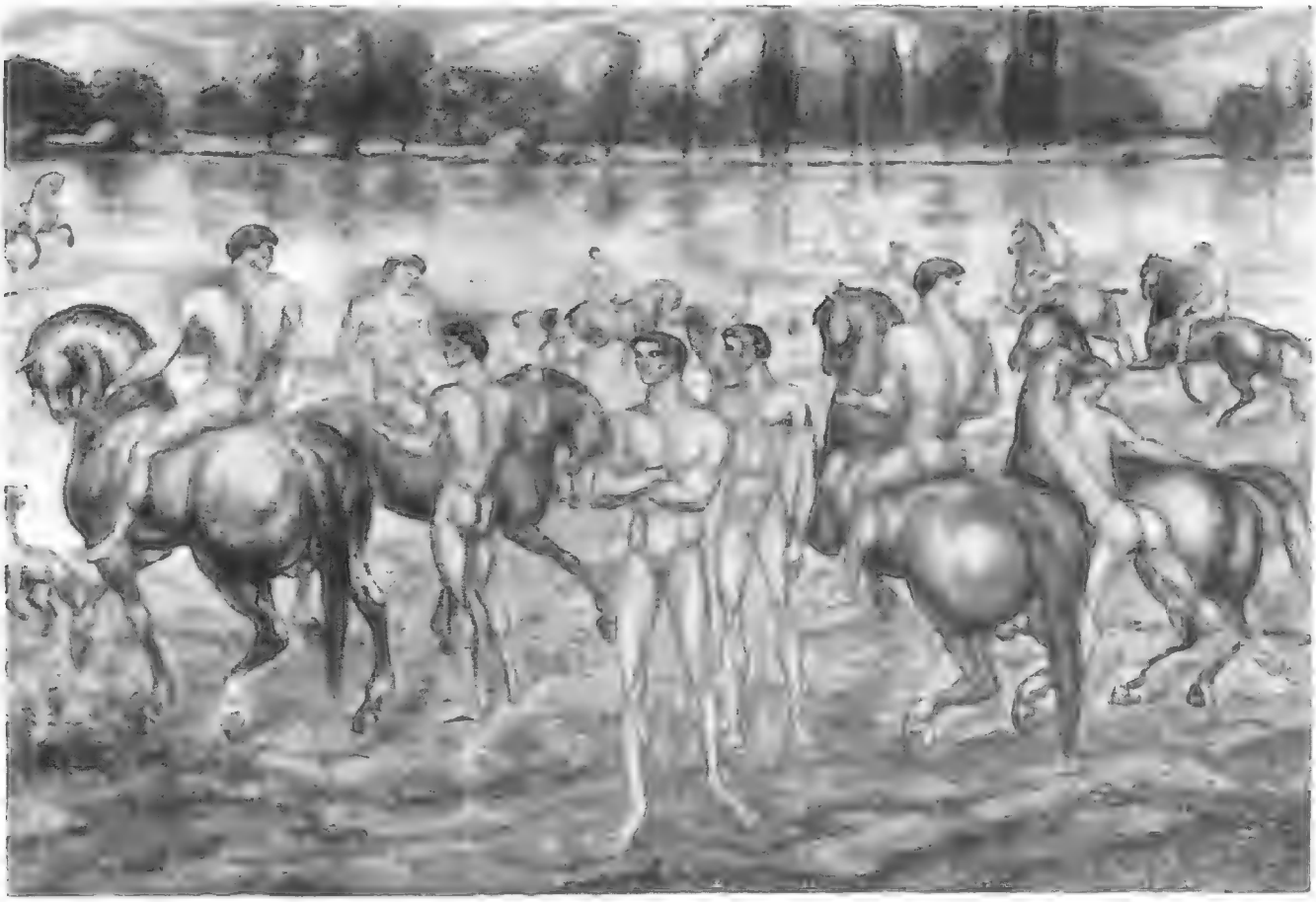

3. A radikális értelmiség törekvéseinek az első világháborút megelőző években a „Nyolcak" csoportja (Berény, Czóbel, Czigány, Kernstok, Márffy, Orbán, Pór, Tihanyi) adott hangot a festészetben. Kernstok: *Lovasok a vízparton* című festménye a „Nyolcak" első kiállításának (1911) nagy eseménye volt

4. Márffy Ödön: *Önarckép*

1. A Szociáldemokrata Párt vezetőinek és a *Népszava* munkatársainak egy csoportja. 1908. (Jobbról balfelé: Garami Ernő, Kunfi Zsigmond, Schöner Dezső, Csizmadia Sándor, Révész Mihály, Haáz Kálmán, Várnai Dániel, Farkas Antal, Weltner Jakab, Bresztovszky Ernő, Bokányi Dezső)

2. Alpári Gyula, a szociáldemokrata párttal szembeforduló ellenzék vezetője, a háborút megelőző években

3. *A szociáldemokrata,* a baloldali ellenzék folyóirata (1911)

A
SZOCIÁLDEMOKRATA

POLITIKAI NAPILAP ..... SZERKESZTI: [illegible] JÁNOS

MEGJELENIK MINDEN HÓ ELSEJÉT KÖVETŐ VASÁRNAP

TARTALOM:

(Inhalt)

Bevezető ... 1
A disznóra, az orsóvágó osztályok és a munkásság ... 3
A Habsburgok nagybirtokai politikája és a magyar munkásság ... 5
Szociáldemokrata párt vagy szociáldemokrata pártvezetőség ... 8
A marchai harmadosok és a Kormányra Kolónyi ... 10
„Vissza[illegible]ba!" ... 12
Hervatura mondása (Tárca) ... 14
Marx Károly - Uondolatok ... 16

Summa:

(Singer Pál, jogot a nőknek. A választásra készülő az európai Államokban. Jog a kényszerítésre. A nemzetközi szakszervezeti mozgalom. Mechanikailag segítjegyzés az építőiparban.) ... 17–18

Nemet mellékel:

Gelegenheit ... 19
Das Dynamit, die herrschenden Klassen und die Arbeiterschaft ... 21
Briefkasten der Redaktion ... 24

TÉLPOLYAM EGYES SZÁM ÁRA 20 FILLÉR. 1911-IK ÉVI MÁRCIUS

4. A kormány, a betegpénztárak és a párt összefonódását ábrázoló karikatúra *A szociáldemokrata* 2. számából

5. Szabó Ervin. A Fővárosi Könyvtár igazgatója, a századfordulót követő évek munkásmozgalmának kiemelkedő teoretikusa, a baloldali ellenzék egyik vezetője

6. Szabó Ervin szerkesztésében jelent meg magyar fordításban Marx és Engels válogatott műveinek két kötete 1905 és 1909 között

A Szociáldemokrata Párt és ellenzéke

7. Szabó Ervin jelentős munkája a 48–49-es forradalomról már csak halála után került kiadásra

1. 1907. október 10-én, a parlament őszi ülésszakának megnyitásakor országszerte mintegy 200 000 munkás sztrájkolt és tüntetett az általános titkos választójog mellett. Részlet a budapesti munkásság 1907. október 10-i felvonulásából. A tüntető menet az Oktogonon

2. Pécs, 1907. október 10.

3. 1908. május 1. „Ahol a jog, ott a haza"

A munkásság és parasztság szervezkedése a világháborút megelőző években

4. Tüntetés a lakbéruzsora ellen. 1910

5. Áchim András, a Magyarországi Parasztpárt elnöke, küldöttség élén a Parlament előtt. Az Áchim vezette szervezkedés központja Békéscsaba volt. A párt soraiban magyar, szlovák és román parasztok tömörültek közös harcra az elnyomók ellen. Áchimot, aki a nagybirtokos-dzsentri politika elleni kíméletlen támadásaival az úri rend haragját és gyűlöletét hívta ki maga ellen, 1911. május 14-én a Zsilinszky testvérek meggyilkolták

6. Ostromállapot Békéscsabán a gyilkosságot követően

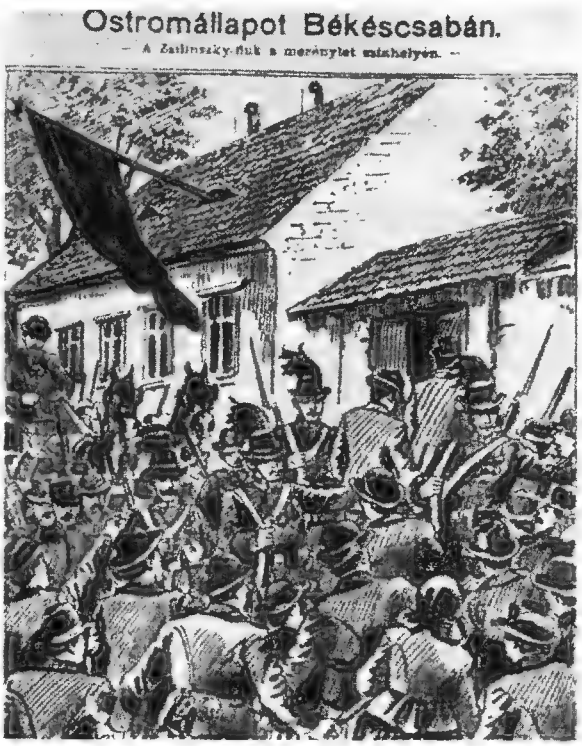

„Vérvörös csütörtök” 1912. május 23.

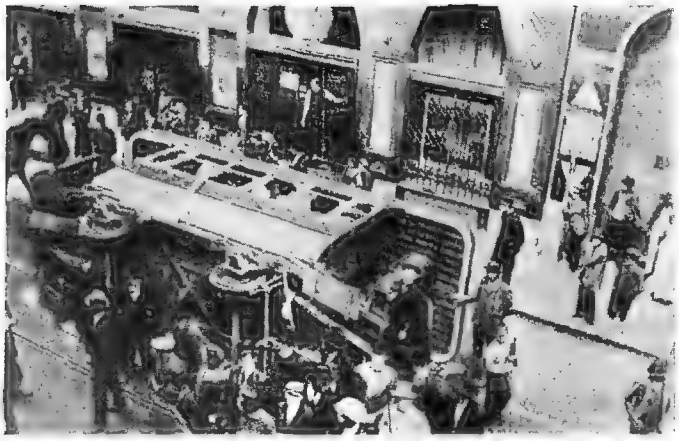

1. Tüntetők által felborított villamos

2. Revolveres rendőrök a Podmaniczky utcai kerítés mögött (Ma: Rudas László utca)

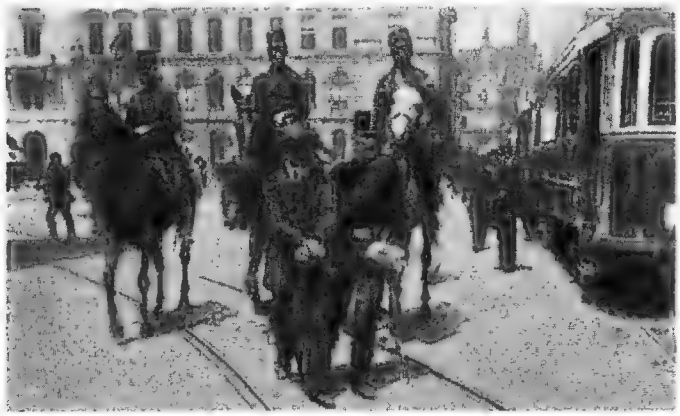

3. Megbilincselt munkás

4. A rendőrgolyók áldozata

5. Tiltakozás a képviselőházat körülzáró rendőri és katonai kordon előtt, az ellenzéki képviselők parlamentből való eltávolítása ellen. Ellenzéki képviselők csoportja. Elöl középen Justh Gyula, gr. Apponyi Albert és gr. Károlyi Mihály. 1912. június 18.

6. 1914. május 1. A „békeévek" utolsó május elsejei megmozdulásán a munkások tízezrei vonultak fel az Andrássy úton

XIII. A világháború, 1914–1918

A szarajevói merénylet (1914. június 28.), amelynek lefolyásáról, egyes mozzanatairól képeink kellő pontossággal, részletekbe menően tudósítanak, csupán csak ürügy, gyenge jogcím volt az első világháború kirobbantásához.
A mélyebben fekvő ok a kapitalizmusban, a tőkés fejlődés új jelenségeiben rejlett. Az imperializmus, a kapitalizmus új szakasza, és annak kísérő jelenségei (a monopóliumok, a finánctőke terjeszkedési vágya, a nyersanyagokért és piacokért vívott harc, a gyarmatosítás, a világ felosztása a fejlett tőkés országok között és a felosztott világ újra felosztásának napirendre tűzése az egyenlőtlen fejlődés következtében) a nagyhatalmak ellentéteit a XX. század elején a végsőkig kiélezte. Eszeveszett fegyverkezés, militarista kardcsörtetés, felelőtlen játék a nacionalizmussal, megoldatlan szociális problémák, a távolról sem nyugodt felszín és a kitörni vágyó mély – egyértelműen a háború irányába mutattak. Az, hogy a nagyhatalmak egész világra terjedő összecsapása végül is 1914-ben robbant ki – nem előbb és nem később –, abban leli magyarázatát, hogy a szemben álló felek egyik csoportja (Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia) ezt az időpontot a saját szempontjából a legalkalmasabbnak vélte, a másik csoport viszont távolról sem ítélte annyira alkalmatlannak, hogy a fegyveres harc elkerülése érdekében engedményeket tegyen.
A háború kitörését a hadra kelt országokban a lakosság örömmel fogadta. Budapesten már július 25-én, amikor híre jött, hogy Szerbia elutasította a Monarchia ultimátumát, az utcán lelkes tüntetés bontakozott ki. „Kalapokat dobáltak a levegőbe, a hölgyek kezében kendők lobogtak, a gyerekek lampionokkal járták be a várost, a zenekarok a Rákóczi-indulót fújták és ropogós magyar dalokat játszottak." Egy későbbi háború melletti tüntetés és a háborút éltető feliratok képeinken is jól láthatók.
Ezekben a napokban a kormány és az ellenzék között a háború kérdésében teljes volt az egyetértés. „Az igazság és a becsület parancsolta a Monarchiának ezt a lépést" – így nyilatkozott Andrássy a jegyzék átadásakor. „A haza védelmére mindnyájan készen állunk" – ez volt Justh Gyula véleménye. „Hát végre!" – ebben összegezte Apponyi a szövetkezett ellenzék állásfoglalását és egyben a közhangulatot a hadüzenet napján. (Július 28.)
A nacionalista nyomással szemben mind bizonytalanabbá váló szociáldemokrata pártok, a II. Internacionálé pártjai, az eseményeket bénultan figyelték. Eleinte tiltakoztak, majd engedve a háborús hangulatnak és a fenyegetéseknek (Jean Jaurèst, a francia szocialista párt vezetőjét július 31-én meggyilkolták), honvédő álláspontra helyezkedtek, és százféle érvet találtak a nemzeti egység, az osztálybéke, a szocialista szólamokkal leplezett soviniszta magatartás igazolására. Csak néhány – az árral úszó többség által „jelentéktelennek" bélyegzett – baloldali csoport tartott ki forradalmi internacionalista meggyőződése mellett. (A bolsevikok, a bolgár tesznyákok, a szerb szocialisták, a román pártvezetőség baloldali tagjai, a német baloldaliak.)
Azoknak, akik a háborús mámor napjaiban az utcán tüntettek és dalolva, „szinte tánclépésben" mentek a csatatérre, fogalmuk sem volt arról, hogy mi is történt, mit is jelent egy, az új haditechnika minden vívmányával felszerelt világháború, amelyet a szemben álló felek a végsőkig kívánnak folytatni. A Monarchia terü-

letén közel fél évszázada béke honolt. Az utolsó háború, amelyet annak idején a mostani szövetségessel vívtak (1866. Königgrätz), még két hónapig sem tartott, és különösebb következményekkel nem járt.

Ki gondolt arra, hogy most másképpen lesz, hogy a háború nemhogy néhány hét, de még néhány év alatt sem fejeződik be, és győzelem vagy megegyezés helyett – katasztrófával végződik?

A háború első éveinek hadtörténetét képeink és térképeink frontszakaszok szerint részletezik. Időrendben haladva a főbb eseményeket röviden és igen vázlatosan a következőkben összegezhetjük:

1914. A németek hadseregük zömét a Schlieffen-terv elgondolása szerint a nyugati frontra dobják. A keleti front védelme ennek következtében lényegében a Monarchiára hárul. A nyári és őszi hadjáratok során Szerbiában és Galíciában a császári és királyi haderő magára maradva súlyos veszteségeket szenved, elveszti legjobban kiképzett, élvonalbeli alakulatainak zömét. (A halottak, a sebesültek és a hadifoglyok száma a szerb harctéren meghaladja a negyedmilliót, az orosz fronton megközelíti a 800 000-et.)

1915-ben a franciaországi offenzíva kudarca után (Marne-i csata, szept. 6–9.) a német hadsereg egy részét a keleti frontra irányítják. A cári haderőt ekkor a gorlicei áttörés után néhány hónap leforgása alatt több száz kilométerrel sikerül visszavetni. A szerb harctéren a német segítséggel meginduló újabb támadás, melyhez Bulgária is csatlakozik, Szerbia, majd Montenegro és Albánia megszállásához vezet. A Szerbia elleni hadjárattal megvalósul a szárazföldi összeköttetés Törökországgal. (Törökország 1914. november elején került hadiállapotba Oroszországgal, Angliával és Franciaországgal.) A központi hatalmak 1915-ben katonai sikereket érnek el; Olaszország hadbalépése az antant oldalán (május 23.) ezt csak némileg ellensúlyozza. (Hadműveletek Észak-Olaszországban. Isonzó-csaták.)

1916-ban a súlypont újra a nyugati arcvonalra helyeződik át. A verduni (febr. 21–szept. 2.) és a Somme menti harcok (jún. 24–nov. 18.) embervesztesége minden addigit felülmúl. (Az angol és francia hadseregnél a halottak, sebesültek és a hadifoglyok száma meghaladja az egymilliót, a németeknél a 800 000-et.) A nyugati front támogatására és a Monarchia déltiroli offenzívájának ellensúlyozására megindított és eredményesnek bizonyuló orosz támadás (a lucki áttörés és az azt követő harcok. Jún. 4–aug. 15.), mely Románia hadbalépését is maga után vonja (augusztus 27.), a véráldozat nagyságát tekintve csak némileg marad el az előbbeni adatok mögött. (Az osztrák–magyar csapatok vesztesége 600 000, orosz veszteség 500 000.) Bár a központi hatalmak az Erdélybe benyomult román haderőre vereséget mérnek, és még az év vége előtt Bukarestet is megszállják, a keleti fronton elszenvedett kudarc és a súlyos veszteségek következtében a Monarchia hadereje az összeomlás szélére jut.

A hátország helyzetét felvillantó képeink a polgári lakosság sorsának alakulására csak mozaikszerűen utalnak, ennek ellenére jól mutatják, hogy a háború addig nem ismert szenvedést és nélkülözést jelentett nemcsak a katonák, hanem az otthonmaradottak számára is.

A Monarchia egy világháborúra annak kitörésekor nemcsak katonailag, hanem

gazdaságilag is felkészületlen volt. (A Hadügyminisztérium nem négy évig, hanem rövid ideig – néhány hónapig, a legborúlátóbb számítás szerint két évig – tartó háborúval számolt, és nem 4–5 milliós élelmezési létszámmal, hanem csupán 1,4 millió katonával.) A háború elhúzódása és nem várt arányai következtében az elégségesnek vélt készletek és nyersanyagok elégtelennek bizonyultak. A blokád következtében különösképpen súlyos helyzet alakult ki azokban a nyersanyagokban, amelyeket részben vagy egészben mindig is külföldről kellett beszerezni. (Képeink bemutatják a templomtornyokból leszerelt harangokat, begyűjtésük a rézhiány enyhítését szolgálta. A harangok mellett igénybe vették a háztetők rézborítását, a lakások ajtóinak, ablakainak rézfogantyúit, a rézből készült konyhaedényeket, végül még a villámhárítókat is!)
Az ipari termelés a rablógazdálkodás, a nyersanyagok és a munkaerő hiánya következtében, kezdeti, átmeneti emelkedés után egyre inkább visszaesett.

Hasonló helyzet alakult ki a mezőgazdaságban a bevonulások, a lovak igénybevétele, a föld elégtelen megmunkálása következtében. (A háborút megelőző években Magyarországon átlag 60 millió q gabona termett, a háború idején kialakuló átlag ennek csupán 70%-át tette ki.)
A hadsereg szükségleteinek mindenáron való biztosítása – a nyersanyaghiány és a termelés elégtelensége miatt – a gazdasági életben messzemenő korlátozásokhoz, az úgynevezett hadigazdaság kiépüléséhez vezetett. (Nyersanyagok, készletek zárolása, az ipari és a mezőgazdasági termékek igénybevétele, jegyrendszer stb.) A hadigazdaság kiépítését szolgáló rendelkezések – melyek tervszerűtlenül, gyakran elkésve jelentek meg – a Monarchia gyenge lábon álló közigazgatási gépezetét a bürokratikus feladatok olyan tömegével terhelték, amelyekkel az csak kevéssé tudott megbirkózni.
A munkásokat a háború ürügyén megfosztották még azoktól a szerény politikai és gazdasági vívmányoktól is, amelyeket mozgalmuk korábban a szervezkedés eredményeként nagy nehezen kicsikart. Eltörölték a vasárnapi munkaszünetet, meghosszabbították a munkaidőt. (Az átlagos munkaidő elérte a heti 60 órát.) A munkabéreket az idő előrehaladtával emelték, de a bérek emelkedése nem tartott lépést az általános drágulással.
A katonai felügyelet alá helyezett üzemek a munkások számára valóságos börtönökké váltak. A munkások ezekben a gyárakban munkahelyüket nem változtathatták, katonai fenyítő hatalom és bíráskodás alá estek. (A gyárak mellett fogdák létesültek. „Mulasztásra, bérkövetelésre, panaszra nemritkán kurtavas, kikötés, tömlöc volt a válasz. Sok munkás nappal dolgozott, éjjel a fogdában ült vagy megfordítva.")
A kisparaszti gazdaságokban a családfő távollétében nők, gyermekek és öregek végezték a legnehezebb munkákat. A bevonult mezőgazdasági munkásokat 1916-tól kezdve a nyári hónapokban katonai osztagokba szervezték, és a nagybirtokokon dolgoztatták. A gazdasági cselédek szerződésüket még a törvény korlátai között sem mondhatták fel „nyomós ok" nélkül.
A háború költségeit hadikölcsönökkel és nem utolsósorban a bankóprés igénybevételével fedezték. (Hadikölcsönt nyolcszor bocsátottak ki, összesen 18 585 057 050 korona értékben!)

A megalapozatlan bankjegykibocsátás inflációhoz vezetett, és súlyosan érintette nemcsak a munkásokat, hanem az alkalmazotti rétegeket is.
A telet 1916–1917-ben a lakosság egy része fűtetlen szobában vészelte át; a szénhiány miatt bezárták az iskolákat és a szórakozóhelyeket. A városokban ekkor már úgyszólván mindent jegyre adtak. Nem volt ruha és használható cipő; az élelmiszerüzletek előtt hosszú sorok álltak, gyakran naphosszat, eredmény nélkül. Az építkezés, a házak tatarozása szinte teljesen leállt, a lakáshelyzet állandóan rosszabbodott.
A rokkantakról, hadiözvegyekről és hadiárvákról való gondoskodást jó ideig társadalmi feladatnak tekintették és jótékonysági akciókkal vélték megoldani. A bevonultak hozzátartozóinak segélye nevetségesen alacsony volt (napi 68–75 fillér), és ezt is csak a munkaképtelenek kapták.
A nélkülözés és az elégtelen táplálkozás következtében a legyengült lakosságot egyes megyékben, különösen a nemzetiségi vidékeken, járványok tizedelték. Országszerte csökkent a születések száma, nőtt a halálozás.
A hadigazdaság a finánctőke, a földbirtok, a kereskedelem számára ugyanakkor új lehetőségeket, „kibővült üzletkört", növekvő nyereséget jelentett. A bankok, a részvénytársaságok feltűnő nyereségeit leginkább az állandó alaptőke-emelések tükrözték és rejtették el egyben a beavatatlanok szeme elől. (A részvénytársaságok tőkeszaporulata 1917-ben elérte a békebeli tízszeresét.)
Akinek pénze volt, feketén mindenhez hozzájuthatott, pénzzel, összeköttetéssel a „felmentés" is megszerezhető volt.
A háborús konjunktúra, a hadseregszállítás, a feketepiac, a lánckereskedelem gyorsan növelte a hadimilliomosok számát. Szaporodott a könnyen szerzett pénzt, vagyont szemérmetlenül fitogtató újgazdagok népes tábora.
Az első hetek lelkesedése a halottak és sebesültek százezreiről érkező hírek nyomán gyorsan elpárolgott. Ahogy a háború előrehaladt, úgy vált a közhangulat mind nyomasztóbbá.
Az írók, akik 1914-ben többségükben még a háború mellett foglaltak állást, egy-két év elteltével már a békevágynak adtak hangot és a felelősség kérdését feszegették.
A katonai helyzet kedvezőtlen alakulása és a mind nyilvánvalóbbá váló belső nehézségek a Monarchia vezető köreit 1916–1917 fordulóján új politika kialakítására ösztönözték. A fellendülő politikai életre, a háború utolsó éveinek főbb politikai eseményeire utaló képeink első helyen Ferenc József haláláról emlékeznek meg. A 86 éves Ferenc József halála (1916. november 21.) – közel 70 éves uralom után – a változás irányában hatott, megkönnyítette az új, rugalmasabb módszerekkel való kísérletezést.
Utóda Károly Ferenc József főherceg lett (I. Károly császár), akit nagy sietve december 30-án IV. Károly néven magyar királlyá koronáztak. (Mint képeink is mutatják, a koronázási ünnepségek, tekintettel a háborúra és a város nyomott hangulatára, kizárólag a Várban játszódtak le, a meghívott előkelőségek jelenlétében.)
Az 1917 elején kezdeményezett új politika – melynek sürgősségét és időszerűségét a februári oroszországi forradalom eseményei csak aláhúzzák – a külpoli-

tikában titkos béketapogatózások megindulását jelenti, egy elfogadható béke érdekében. A belpolitikában az új kurzus a liberalizálás, a háborús rendelkezések enyhítése és a Ferenc Ferdinánd által kezdeményezett föderációs tervek óvatos felújításának jegyében halad.

Április 28-án Tiszához intézett kéziratában IV. Károly a választójog kiterjesztése mellett foglal állást, és népjóléti intézkedések sorozatát ígéri. Tisza hallani sem akar a választójog kiterjesztéséről. Bízva a németekben és egy kedvező béke lehetőségében, engedmények helyett továbbra is kitart az erős kéz politikája mellett. Tisza ellenállása a munkapárti kormány bukását jelenti. Június 15-én a parlament kisebbségben levő ellenzéki pártjaiból új, békét, választójogot, reformokat ígérő kormány alakul a fiatal Esterházy Móric vezetésével.

A cári rendszer bukásáról, a februári forradalomról érkező hírek lendületet adnak a munkásmozgalomnak, amely a kezdeti ájultság után a háború előrehaladtával, a hangulat megváltozásával újra magára talál. 1917 tavaszán a kivételes törvények megtorlást ígérő paragrafusai ellenére sztrájkba lépnek a vasmunkások, a bányászok, a vasutasok. A munkásság – első ízben a háború kitörése óta – újra munkaszünettel, gyűlésekkel ünnepli május elsejét. A szakszervezeti tagok száma rohamosan emelkedik, nő az érdeklődés a szocialista kiadványok iránt.

A munkásság erősödő megmozdulásai jelentős szerepet játszanak a munkapárti kormány megbuktatásában.

Az Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követően a sztrájkhullám 1918 januárjában, a breszt–litovszki béketárgyalások idején már a Monarchia egészét érinti. (A breszti béke megkötése után [március 3.] a hadifoglyok százezrei térnek haza a forradalmi lázban égő Oroszországból.)

A Szociáldemokrata Pártra az oroszországi forradalmak erjesztően hatnak.

A februári forradalom nemcsak a választójogi harcra összpontosító hagyományos politika felújítását jelenti (Választójogi Blokk, 1917. jún. 6.), hanem a mérsékelt választójogi politikával szembeforduló ellenzéki áramlatok feléledését is. Az októberi forradalom erőt ad a régi baloldali ellenzék szervezkedésének, és ösztönzést jelent új baloldali csoportok kialakulásához. A párt keretein kívül szervezkedő baloldal (Forradalmi Szocialisták) illegálisan kiadott röpiratai harcra, forradalomra, az orosz példa követésére szólítanak.

Nagy jelentőségű esemény a jövőt illetően az oroszországi hadifoglyok kommunista szervezetének a megalakulása. (1918. március 24.)

A munkásmegmozdulások 1918-ban (a sztrájkhullám júniusban új csúcsponthoz ér) összefonódnak a hadsereg bomlásával és forradalmasodásával. (1918. február 1-én a januári sztrájk kisugárzásaként felkelés kezdődik az osztrák–magyar hadiflottának a Cattarói-öbölben állomásozó egységeinél. Az ezt követő hónapokban a hátországi alakulatoknál a lázadások napirenden vannak. A csendőrség által elfogott katonaszökevények száma Magyarországon 1914-ben 6689, 1916-ban 38 866, 1917-ben 81 605, 1918 első három hónapjában 44 611!)

Az 1917-es esztendő viszonylag kedvezően alakuló hadműveletei és Oroszország-

nak a háborúból való kiválása a központi hatalmak vezető köreiben ugyanakkor újólag reményt ébresztenek a háború szerencsés kimenetelét illetően. A német hadsereget megerősítik a keleti fronton felszabaduló csapatokkal, és 1918 elején Franciaországban összpontosítják azzal az elgondolással, hogy az így kialakuló túlerő még az amerikai hadosztályok megérkezése előtt kivívja a győzelmet. (Az Egyesült Államok a korlátlan búvárhajóharc megindulására hivatkozva 1917. április 6-án üzent hadat Németországnak.)

A győzelmi remények a politika jobbra tolódását eredményezik. 1918 áprilisában a titkos béketapogatózások végleg zátonyra futnak. Magyarországon a koalíciós kormány az Esterházyt felváltó Wekerle vezetése alatt többszöri átalakulás eredményeként mindinkább Tisza politikájához közeledik, és a Munkapárttal való kiegyezés útjára lép.

A német offenzíva és a Monarchia észak-olaszországi támadásának kudarca után (jún.–aug.) a megalapozatlan remények szertefoszlanak. A Balkán-front összeomlása és Bulgária kapitulációja (szeptember 29.) a vég kezdetét jelenti.

A béke megteremtésére, a nemzetiségi kérdés megoldására, a reformpolitika felújítására irányuló kísérletek (békejavaslat szept. 14-én és okt. 4-én, császári manifesztum a Monarchia föderatív átszervezésére [okt. 16.]) ebben a helyzetben kilátástalan vállalkozásnak bizonyulnak. A Monarchia 1918 októberében alkotóelemeire esik szét. (Az önálló lengyel államot okt. 7-én, az önálló csehszlovák államot okt. 28-án, az önálló délszláv államot okt. 29-én proklamálják. A Reichsrat német képviselői okt. 21-én határozatot hoznak egy német–osztrák állam létrehozásáról.) A központi hatalom szervei az utolsó napokban erejüket már csak a háború helyére lépő forradalom elhárítására összpontosítják. Ellenállás helyett – amennyire lehet – együttműködnek a nemzeti-polgári erőkkel, és elősegítik, hogy az újonnan kialakuló államokban a hatalmat a burzsoázia ragadja magához, mely tömegbázisának kiszélesítése érdekében szítja a nacionalizmust, és az egymásnak ellentmondó nemzeti igények maximális kielégítését ígéri.

Magyarországon az összeomlás Wekerle és Tisza politikai csődjét jelenti. De a mérsékelt ellenzék (Andrássy és az őt támogató pártok) sem tud kormányt alakítani. Nem annyira Tisza kezdeti akadékoskodása miatt, hanem alapvetően azért, mert az utolsó másfél év és az azt megelőző évtizedek tapasztalatai nyomán a tömegek nemcsak a reformokat ellenző és elgáncsoló Munkapártból, hanem a balközép beváltatlan ígéreteiből és kormányzati módszereiből is kiábrándultak.

A közelgő katasztrófa előszele a baloldali ellenzéket sodorja előtérbe, amelynek élén kiemelkedő politikai egyéniség, Károlyi Mihály áll. A Károlyi vezetése alatt álló Függetlenségi és 48-as Párt, a Polgári Radikális Párt és a Szociáldemokrata Párt vezetői október 25-én megalakítják a Nemzeti Tanácsot. A tömegek bizalma és reménye most e pártokban összpontosul – bár ezt a hatalmon levők és azok, akik Károlyi miniszterelnöki kinevezését az utolsó pillanatban meghiúsítják – nem kívánják tudomásul venni. A Nemzeti Tanács radikális programját – mely békét, demokráciát, függetlenséget ígér – legálisan, békés úton szeretné megvalósítani.

De ki tud egy sokéves, értelmetlen háború szörnyűségei után, és azután, hogy a háború következményeként a munkások és parasztok többségét felfegyverezték, úrrá lenni évtizedek óta felgyűlt szenvedélyeken?
A Nemzeti Tanács nem akar forradalmat és nem szervezi azt, de október végén – más lehetőség híján – a forradalom jön és győz, enélkül és ennek ellenére is.

1. Ferenc Ferdinánd Szarajevóba érkezésekor az állomáson

2. A városba való bevonulás során egy boszniai fiatalokból álló héttagú összeesküvő csoport merényletet kísérelt meg a főherceg ellen. Az autóra dobott kézigránát azonban célt tévesztve a főherceg kocsiját követő jármű alatt robbant, és a benne ülő tiszteket sebesítette meg. Ferenc Ferdinánd sértetlenül érkezett a városháza elé.
A kocsisor a városháza előtt

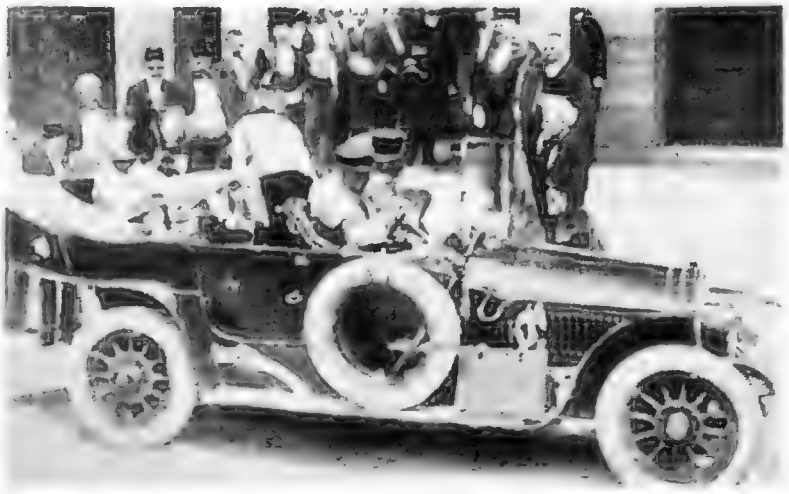

3–4. *10* óra *45* perckor Ferenc Ferdinánd feleségével együtt újból kocsiba szállt, hogy a kórházban sebesülten fekvő tiszteket meglátogassa

5. Az útvonal egykorú térképe a merénylet színhelyével

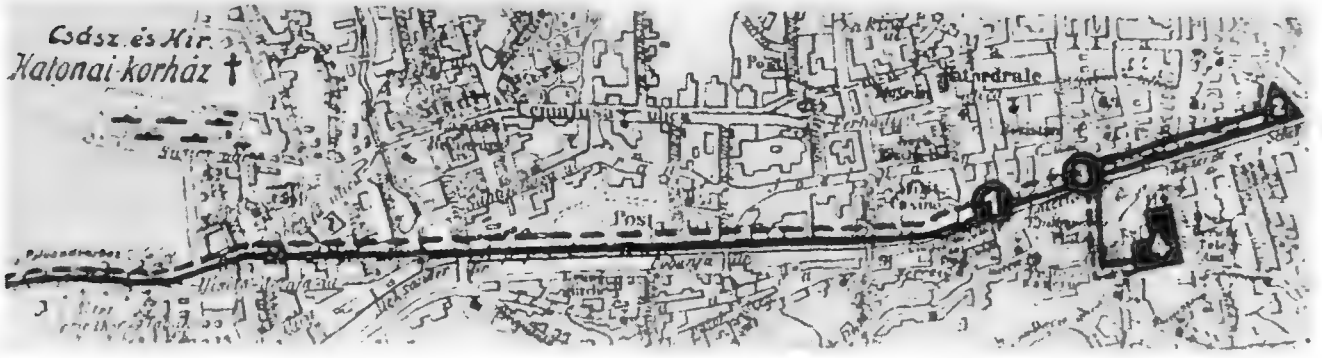

A MERÉNYLET TÉRKÉPE. 1. A bombamerénylet. 2. A városháza. 3. A gyilkos merénylet. 4. A konak

6. A főherceg kocsija a rakparti főútvonalon néhány perccel a merénylet előtt

7. A Schiller-féle fűszerüzlet a Ferenc József utca sarkán. A merénylet színhelye. Itt érte a halálos lövés a kocsiban ülő Ferenc Ferdinándot és feleségét. (Jobbra fent)

Szarajevó 1914. június 28.

***8.** Elfogják a merénylőt*

9. Gavrilo Princip, aki a halálos lövéseket leadta

10. Az egykori fűszerüzlet helyén ma emlékmúzeum áll Szarajevóban (Jobbra lent)

1. Éljen a háború!

2. Éljen a haza, a király, a hadsereg!

3. Mozgósítás

MOZGÓSITÁSI HIRDETMÉNY.

Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE
a közös hadseregnek, haditengerészetnek, honvédségnek
és a bosnyák-herczegovinai csapatoknak
ÁLTALÁNOS MOZGÓSITÁSÁT

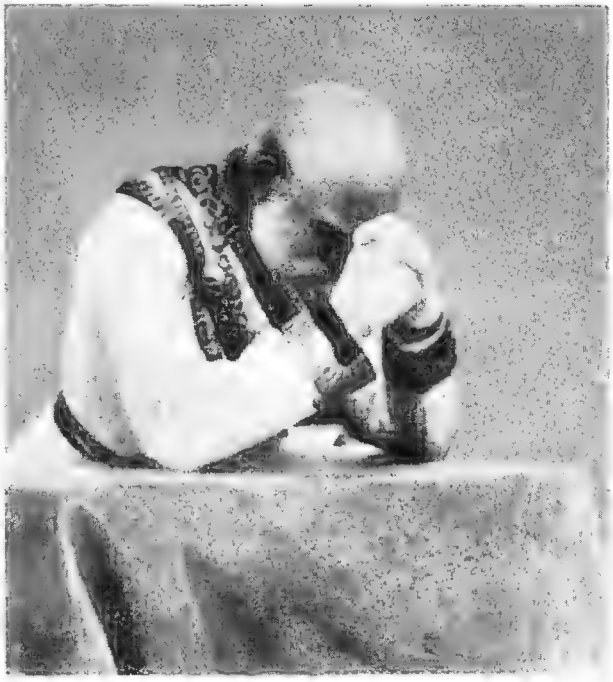

4–5. Mindent megfontoltam és meggondoltam!

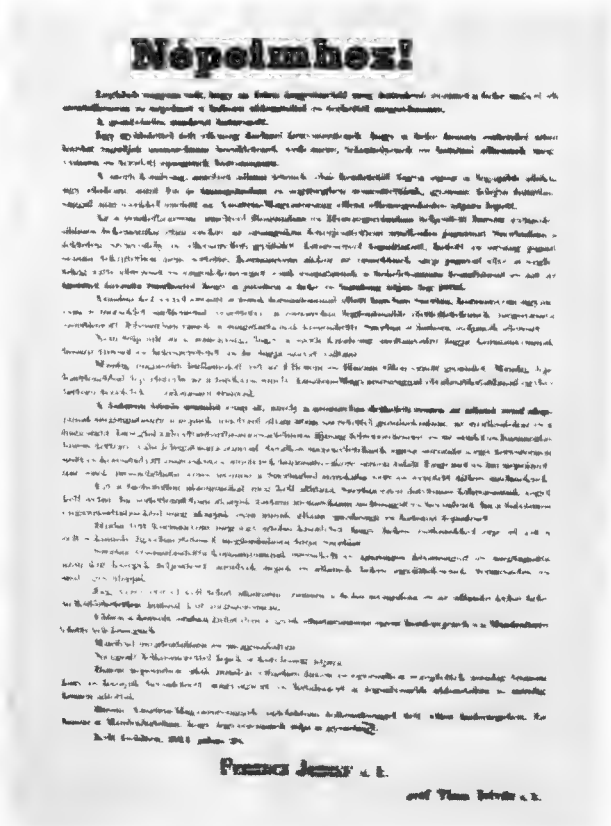

Népeimhez!

6. Bevonulók a Szegényház utcában

7. Megrohanják a bankokat. Tülekedés a betétekért a Pesti Hazai Takarékpénztár központja előtt

8. Gépjárművek sorozása a Vérmezőn

9. Az önkéntes polgári őrsereg felesketése

10. Újoncok kiképzése

Szerbia

1. A Szerbia elleni hadjárat, 1915

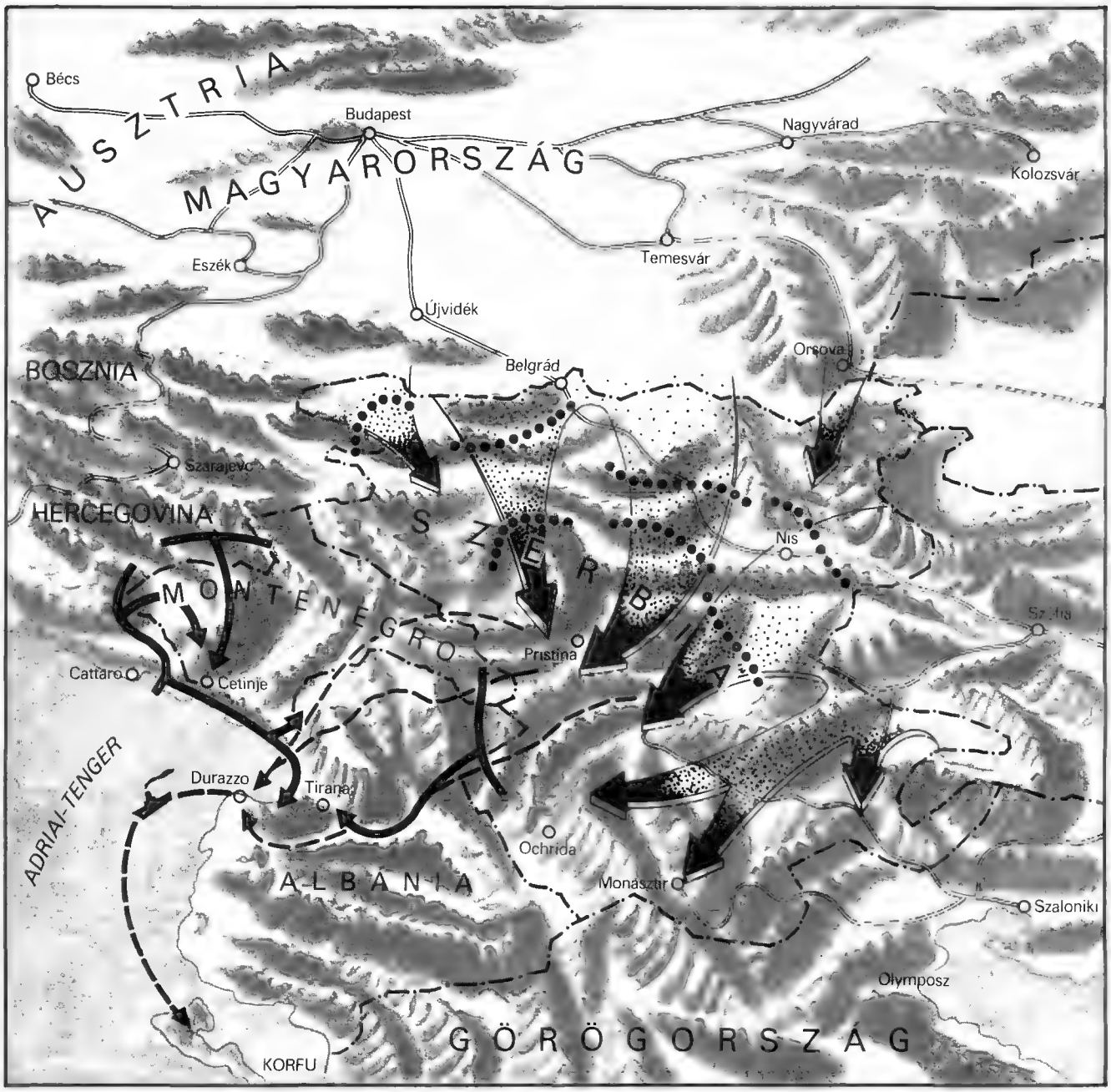

JELMAGYARÁZAT

A német-osztrák-magyar-bolgár hadseregek támadása Szerbia ellen

Az osztrák-magyar hadseregek támadása Montenegro és Albania ellen

A szerbek ellenállása

A szerb hadsereg visszavonulása

2–3. Belgrád; a szétlőtt Kalimegdán

4. A Monarchia csapatai Belgrádban (1915. október)

5. Sebesültek szállítása a Lovćen szakadékai között

6. Felakasztott szerb parasztok

7. Sikeres rekvirálás

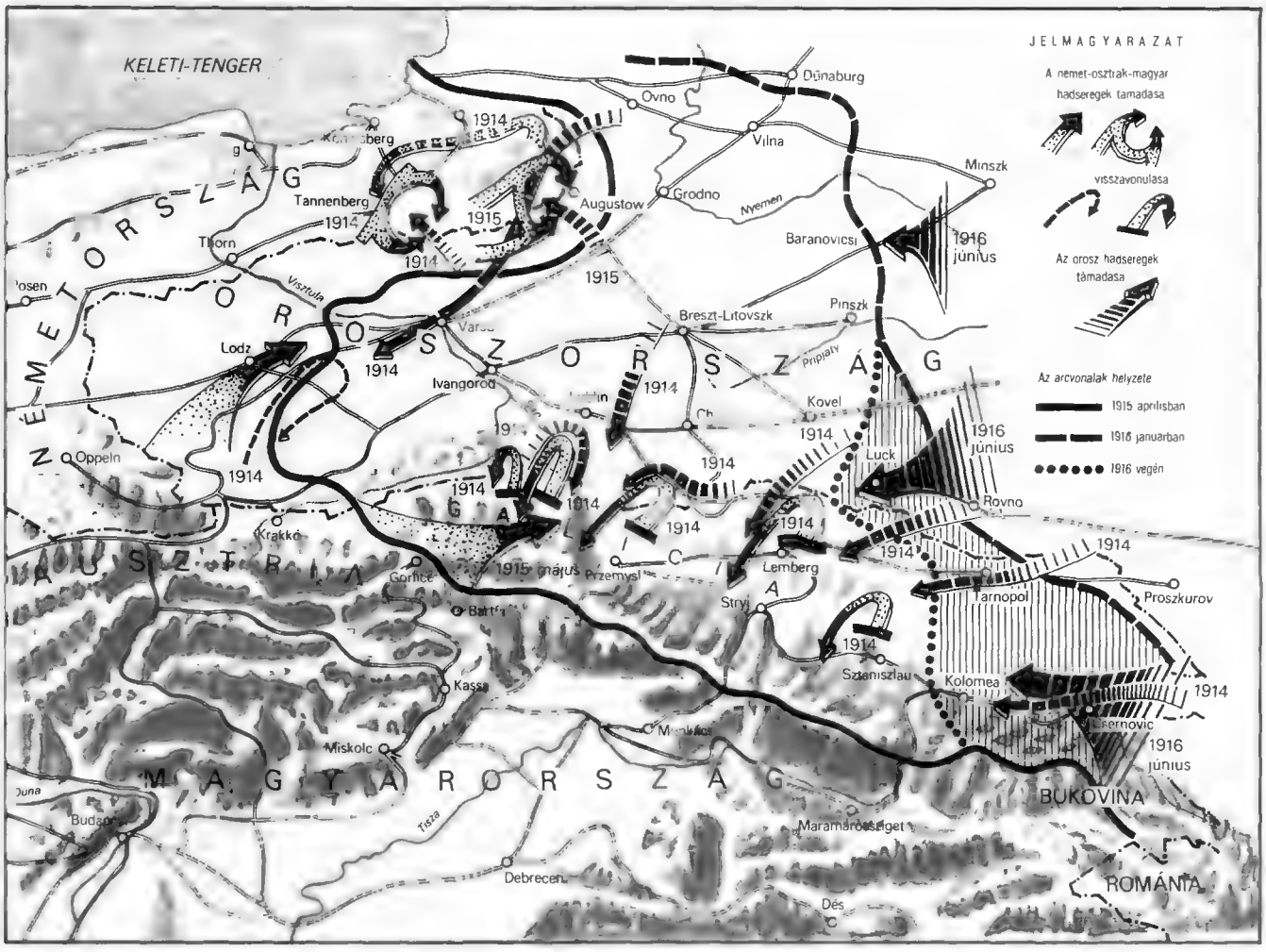

1. A keleti hadszíntér 1914–1916

2. Honvédek Galíciában 1915 decemberében

A keleti hadszíntér

3a–b. Przemýsl. A 11. sz. „Dunkowicki" főerőd

4. Kikötés

5. Kivégzés parancsmegtagadásért (1915)

6. Tiszti barakk a hadifogolytáborban

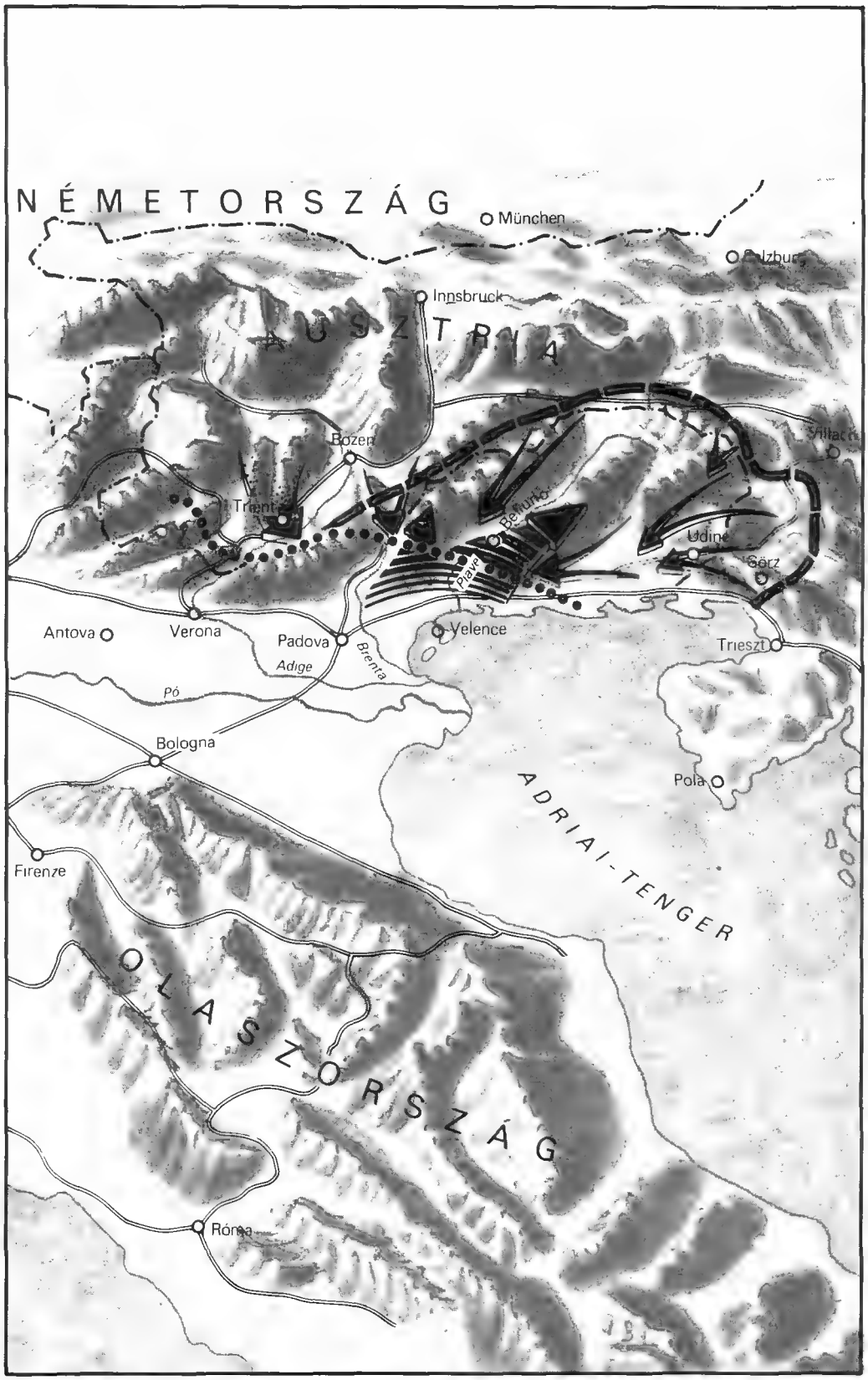

JELMAGYARAZAT

Az osztrák-magyar hadsereg dél-tiroli támadása 1916-ban

Az arcvonal helyzete 1917 őszén

A 12. Isonzo-csata (1917 okt.-nov.)

Az arcvonal helyzete a 12. Isonzó-csata után

Az olasz haderő nagy ellentámadása 1918 őszén

1. Az észak-olaszországi hadszíntér 1916–1918

2–3. Állások a Doberdón

4. Őrségváltás a Dolomitokban

5–6. Átkelés a Piavén

1. Egykorú plakátok

LISZT- ÉS KENYÉRJEGY
ÉLETBELÉPTETÉSE.

A tanács a m. kir. minisztériumnak 1915. évi december hó 27-én 4586 M. E. szám alatt **a liszt- és kenyérfogyasztás szabályozása** tárgyában kiadott és az 1915. évi december 31-én 127.696. szám alatt kelt tanácsi hirdetményt közzétett rendelete alapján a következő intézkedéseket lépteti életbe

1916. május 9.

Gyapjut, rongyot, kaucsukhulladékot
a hadseregnek.

A honvédelmi minisztérium ... hivatala a város területén a hadvez... részére szükséges olyan nyersanyag... amelyek behozatala a háború ... lenné vált. Ilyen első sorban a gy... továbbá a vászon minden szövő... és gummi. Május hó 18-ig ... fogják a várost bejárni és ...

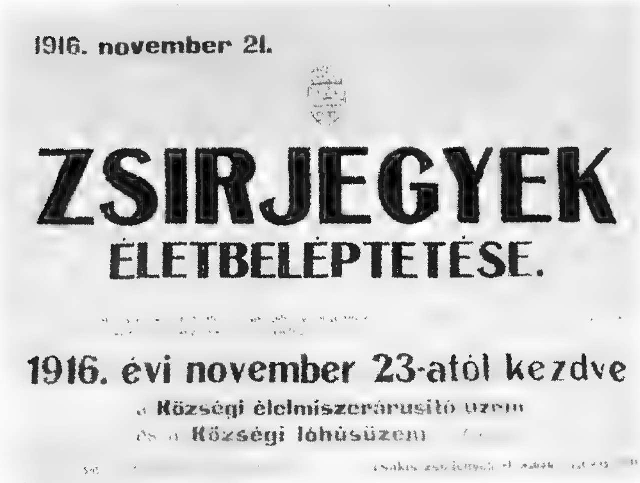
1916. november 21.

ZSIRJEGYEK
ÉLETBELÉPTETÉSE.

1916. évi november 23-ától kezdve
a Községi élelmiszerárusító üzem
és a Községi lóhúsüzem

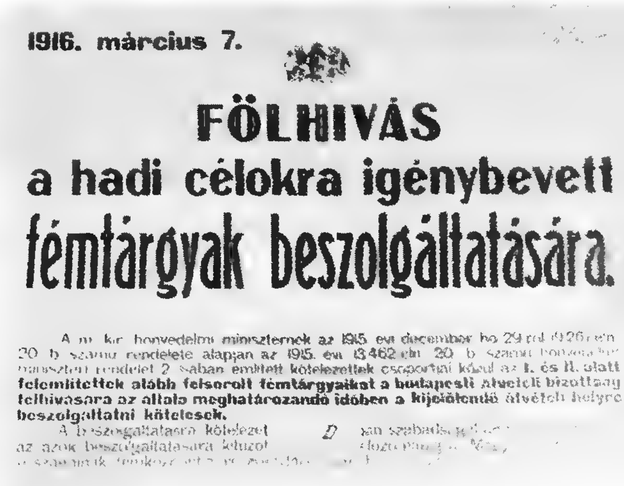
1916. március 7.

FÖLHIVÁS
a hadi célokra igénybevett
fémtárgyak beszolgáltatására.

A m. kir. honvédelmi miniszternek az 1915. évi december hó 29-ről ... 20. b. számú rendelete alapján az 1915. évi 13.462 ... 20. b. számú honvédelmi miniszteri rendelet 2. §-ában említett kötelezettek csoportjai közül az **I. és II. alatt felemlítettek alább felsorolt fémtárgyaikat a budapesti átvételi bizottság felhívására az által meghatározandó időben a kijelölendő átvételi helyre beszolgáltatni kötelesek.**

1916. december 27.

CUKORJEGYEK
ÉLETBELÉPTETÉSE.

A Tanács a magyar kir. minisztériumnak 1915. évi november 23-án 4207. M. E. szám alatt kelt rendelete alapján a következő rendelkezéseket lépteti életbe.

1. 1917. január 1-től a főváros területén ... **cukorjegy** ellenében szabad eladni.

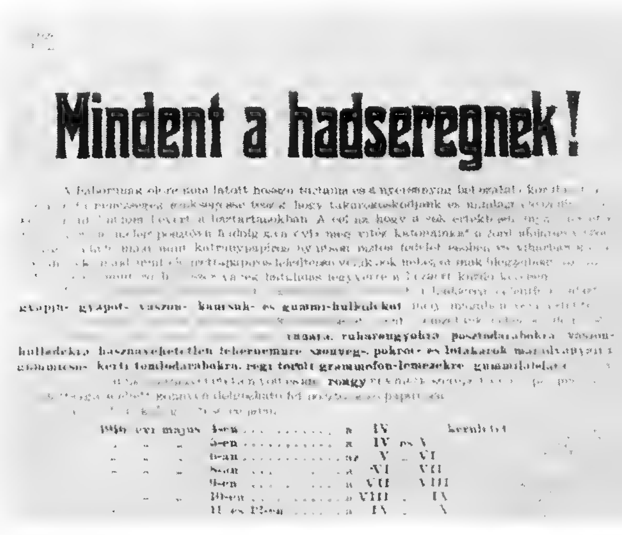
Mindent a hadseregnek!

2. Papírgyűjtés katonai segédlettel

5. Fővárosi mozgókonyha. Levesosztás

3. Sorban állás lisztért

4. Sorban állás a húsbolt előtt

6. Ingyen kenyér

Leszerelik a harangokat

1. Nyersanyag ágyúöntéshez. A budapesti Batthyány téri harang leemelése

2. Leszerelt, beolvasztásra váró harangok a pályaudvaron

Alamizsnát a rokkantaknak. Pálmaágat a halottaknak

1. Rokkant katonák az utcán

2. Mindenszentekkor a Kerepesi temetőben. Pálmaágat a hősöknek

LXIV. évfolyam. Budapest, 1916. november 22. Szerda. 324 szám.

NÉPSZAVA

AZ ELŐFIZETÉS ÁRA:
EGYES SZÁM ÁRA 10 FILLÉR.

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT KÖZPONTI KÖZLÖNYE
Megjelenik hétfő kivételével minden nap.

SZERKESZTŐSÉG: VIII., ÖSZTI-UTCA 4.
(Telefon: József 3-20 és József 3-80.)
KIADÓKIVATAL: VIII., ÖSZTI-UTCA 4. SZ.
(Telefon: József 4-51 és József 3-20.)

I. Ferenc József meghalt.

1. Ennyit hagyott meg a cenzúra a *Népszava* Ferenc József halálával foglalkozó vezércikkéből

Az utolsó koronázás

2. A koronázási fogat

3. IV. Károly – fején a félrecsúszott, imbolygó koronával – esküt tesz a Szentháromság téren (1916. december 30). (Baloldalt Csernoch János hercegprímás, mögötte Tisza István)

A királyné koronázási ruhája

A ruha derekát az Izabella Háziiparegylet, szoknyáját az Országos Magyar Háziipari Szövetség himezte özv. *Bazala* Béláné terve szerint. A munkában gróf *Batthyány* Lajosné felügyelete alatt, *Palotai* Hugó igazgató és K. *Vrana* Erzsébet kisasszony vezetése mellett résztvett negyven himzőnő, ki két hét alatt éjjel-nappal dolgozva elvégezte a kolosszális munkát. A munka nagyságára jellemző adatok: az uszály négy méter hosszu, a bordür, mely díszíti hetven centiméter széles; az uszály vége egy méter magasságban és százhusz centiméter szélességben pleine van himezve, ugyszintén a szoknya előrésze is. A ruhát *Országh* József cég varrta meg. A ruhához kellett: harminc méter atlasz, harminc méter taft (béléshez), harminc méter flanell (kitöltésnek) és tizennyolc kilé színarany. A ruha tartozéka még: egy pár aranyhimzésü atlaszcipő, egy pár aranyhimzésü fehér bőrkesztyü, arany főkötő, fátyolszoknya, kormöcbányai aranycsipkével, egy darab három méteres fátyol és [illegible]

4. A királyné koronázási ruhája

Elcsapták az orosz cárt.

• • •

Az angol alsóházban bejelentették, hogy Miklós cár lemondott. — Alexandrovics Mihály, a cár öccse, a régens. — A pétervári angol és francia nagykövet tárgyalást kezdett a forradalmi bizottsággal. — A politikai foglyokat szabadon bocsátották. — Nisni-Novgorod is csatlakozott a forradalomhoz. — Cyrill nagyherceg és Brusszilov meg Alexejev hadvezérek a forradalom pártján. — A haditengerészet is csatlakozott. — Protopopovot és Stürmert meggyilkolták?

• • •

Részletes jelentés a forradalomról.

A forradalom lokomotivja elindult a vég[illegible] orosz birodalomban és hatalmas erővel [illegible] előre. Váratlan és [illegible] gyorsaságai kergetik egymást [illegible] [illegible] az első hírek arról, hogy [illegible] kolosszust [illegible] láz [illegible] meg. Az első jelentésekben csak a kenyérhiány [illegible] nyugtalanságról volt szó. A pétervári katonai parancsnok kiáltványából kitűnt [illegible], hogy az, ami az orosz fővárosban tör[illegible] [illegible] a belső [illegible], kisebb tüntetések és [illegible] [illegible] az eseményeknek [illegible] nem [illegible] [illegible] utcai harcokkal [illegible] a [illegible] [illegible] a dumában [illegible] éles támadások [illegible] a kormányt. A [illegible] parancsot kapott, hogy [illegible] rendet, a cár pedig [illegible], hogy a duma és a birodalmi tanács [illegible]

1. Részlet a *Népszavá*ból

2. Ledöntik a cári szobrokat

3–4. A februári forradalomról, a cári zsarnokság bukásáról érkező hírek a politikai életet 1917 tavaszán Magyarországon is mozgásba hozták. A háború kitörése óta a magyar munkásság első ízben ünnepelhette meg május elsejét. A Hungária-kertben május elsején. Az ünnepi szónok: Bokányi Dezső

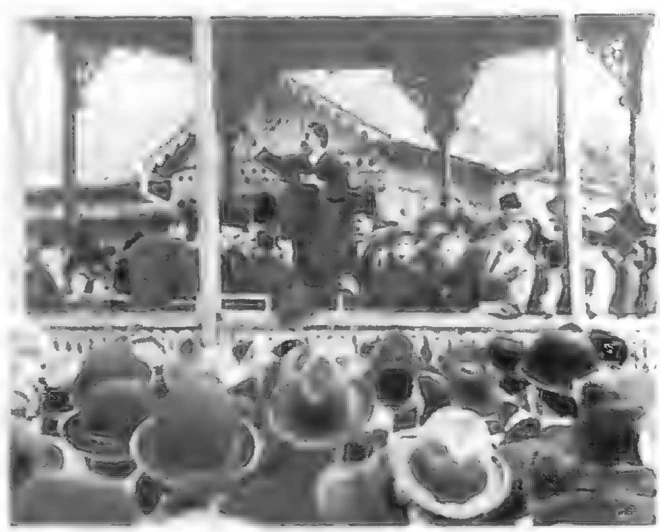

5–6. 1917. június 6-án az ellenzéki pártok képviselőiből az MSZDP részvételével megalakult a Választójogi Blokk. A június 8-i nagygyűlésen 250 000-en jelentek meg a Városháza előtt (5) és a Városháza udvarán (6)

7. Károlyi Mihály és Vázsonyi Vilmos a szónoki emelvényen

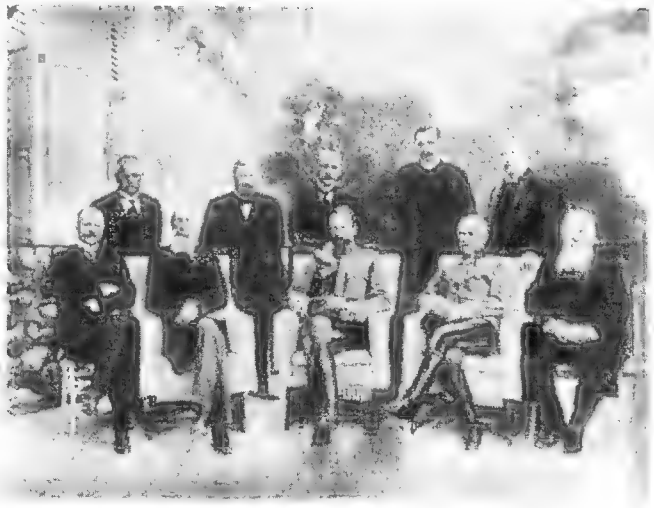

8. 1917. június 15-én Tisza István kormányát gróf Esterházy Móric koalíciós kormánya váltotta fel. Az új kormány választójogot, reformokat, békét ígért. A kormány tagjai a miniszterelnökségi palota erkélyén. (Ülő sor balról jobbra: Serényi Béla, Apponyi Albert, Esterházy Móric, Szurmay Sándor, Batthyány Tivadar. Álló sor balról jobbra: Mezőssy Béla, Vázsonyi Vilmos, Gratz Gusztáv, Ugron Gábor, gr. Zichy Aladár)

9. Augusztus 20-án Wekerle Sándort, a nagy taktikust nevezték ki miniszterelnöknek. Wekerle a parlament kapujában

10. „Tudja on már, hogy mi az én programom?" A *Borsszem Jankó* karikatúrája Wekerle bemutatkozásáról (1917)

1. Lenin. 1917

Budapest, 1917. 65-ik évfolyam. 277. szám. Péntek, november 9

PESTI NAPLÓ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VII., Rákóczi-út 18.

Péterváron győzött az uj forradalom

Kerenszki elmenekült

A kormány tagjait a bolsevikiek fogságba vetették

Az uj kormány programmja az azonnali béke – A hatalom Lenin és Trockij kezében van – Az északi orosz hadsereg csatlakozott a szovjethez és Pétervár felé vonul

Budapest, 1917. 65-ik évfolyam. 278. szám. Szombat, november 10

PESTI NAPLÓ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VII., Rákóczi-ut 18.

Lenin békeajánlatot tesz

a központi hatalmaknak

Azonnali fegyverszünetről tárgyalnak a zimmerwaldi konferencián

Kerenszkij diktátornak – Azonnali békét sürget – és katonatanács – Ellenforradalmi kormány – ban – A pétervári helyőrség Lenin mellett – Pétervári utcai harcok voltak

Budapest, 1917. 65-ik évfolyam. 295. szám. Péntek, november 30

PESTI NAPLÓ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VII., Rákóczi-ut 18.

Béketárgyalás Oroszországgal

Megérkezett az orosz békeajánlat

Czernin válasza az orosz kormánynak

2–4. A *Pesti Napló* első hiradásai

5. Békemámor az orosz fronton

6–9. Frontbarátkozás. 1917. december

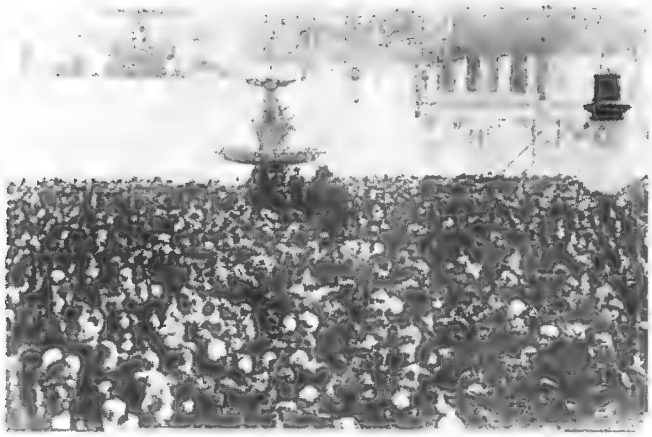

1. A városligeti Iparcsarnokban 1917. november 25-én rendezett békegyűlésre 150 000 munkás vonult fel. Bokányi Dezső beszélt az egybegyűltekhez: „Kezünket nyújtjuk az orosz elvtársak felé, és melegen megrázzuk az ő kezüket, mert visszaadták az emberiségnek a szocializmusba vetett hitet, bizodalmat és reményt"

„Kezünket nyújtjuk orosz elvtársainknak"

2. Az Iparcsarnok előtti téren sok tízezren hallgatták az alkalmi szónokok előadását

3. Gyűlés a nyomdászok székháza előtt. 1918. január

4. Béketüntetés Resicabányán

Az orosz munkás-, katona- és parasztképviselőtanácsok országos kongresszusának az 1917 október hó 26-án (o. stílus szerint) tartott ösz gyülésen egyhangulag elfogadott

BÉKEHATÁROZATA.

A. október 24/25-iki forradalom után alakított és az orosz munkás-, katonák parasztképviselőtanácsok támogatását élvező Munkás- és Parasztkormány erre által összes háborúzó nemzetekhez és kormányaikhoz az azonnali azonnal a békétárgyalásokat megkezdeni az igazságos demokratikus béke visszaállítása céljával.

Az igazságos vagy demokratikus béke alatt, amely után az orosz háborúzott országok kormányait és kimerített munkás és földműves osztályainak óriás többsége már évek óta vágyakodik és amelyet az orosz munkások és parasztok a cári önkényuralom ledöntése után a leghatározottabb és legenergikusabb módon követelnek — ilyen béke alatt az új kormány a rögtöni és minden haladás nélkül az annexiókat (orsz az idegen országok területének elcsatolását és a más nemzetségek erőszakos magábarcsatolását) és a hadi kárpótlást hozzá értve kiadott békét érti.

Ilyen békekötést ajánl az orosz munkás- és parasztkormány az összes háborúzó országok minden öldöklés nélkül, utalva a most készségére minden lépésről ezek a célnak a leghamarabb elérésére irányulni, sőt a békefeltételeket az összes országok és nemzetek jogtalan és kapzsiságról gyűlöletes véglegesen nem fogadja el és nem erőszak.

Összhangban a demokrácia (népképviselet) és különösen a munkásosztályok jogérzetével, az orosz munkás- és parasztkormány az annexiónak vagy idegen országterületelcsatolásának alatt a hűtlenség és gyönge nemzetségek a nagy és hatalmas államnak való minden olyan egyesítését érti, amely az illető nemzetiségnek erre való pontosan, világosan és szabadon kifejezett akaratán beleegyezése nélkül történt, függetlenül az időpontról, amelyben az erőszakos egyesítés bekövetkezett, és attól a határtól, hogy mennyire erőszakoltatott vagy elmaradottak látszik az erőszakos egyesített vagy pedig bizonyos országhatár kon belül csupasz erőszakkal megtartott nemzetiség vagy nemzet. Végre, ez a fúziócsoportosítás minden egyes eset ferde tekintet nélkül arra, hogy a beleeben forgó nemzetiség vagy nemzet Európában e vagy pedig messze tengerentúli ott gokban él.

Hogyha bármelyik nemzet valamely államnak határain belül erőszakosan visszatartatik avagy a határozatlan kifejezett akarata ellenére — függetlenül attól hogy ez az akaratnyilvánítás a lapja közvetítésével, a népgyűléseken az egyes politikai pártok határozatában vagy pedig tiltakozások és a nemzeti rabság elleni tüntetések alakjában kifejezést nyerjék — nem ismerik a jogban az állami hatalmat a kérdést szabad megoldásra utáni minden kényszer nélkül és ez erőszakosan egyesítő vagy megtartandó az összes nemzet hadseregeinek az elvégzett területről való teljes elvonulása után határozni vagy ez az egyesítés annexiónak, megszorul erőszakos elcsatolásnak vagy területrablásnak tekintendő.

A jelen háborút a rabszolgatulajdonosok egymás közötti rablóháborúját a gazdag és hatalmas nemzetek közötti felosztásra végett tovább folytatni az orosz munkás- és parasztkormány az emberiség előtt ellátott legszentebb kötelezettségének tekinti az összes háborúzó nemzetek kormányainak haladéktalanul ilyen feltételekkel alkuba, amelyek végett szükség a hitvesnek és az összes nemzetiségeknek hivatott nélkül a feltétlenül igazságos demokratikus béke jogának az orosz kormány mellőzésével biztosításában.

5. Az októberi forradalom békedekrétuma egykorú magyar nyelvű röpiraton

6. Felhívás a hetedik hadikölcsön jegyzésére. 1917. november 21.

A hetedik magyar hadikölcsön

A hosszas ellenséges háború további nagy pénzügyi követelményeket támasztanak az államháztartásunkkal szemben, a hadi szükséglet kielégítésén kívül a nyugalmas élet szükségleteinek fedezésére is pénzügyminiszter részéről 5%-kal kamatozó adómentes járadékkölcsön kibocsátását határozta el. Ez a kölcsön adómentes járadékkölcsön kötvényekben kerül kibocsátásra. A pénzügyminiszter rége tehát ez alkalommal is közvetlenül az egyes polgárokhoz.

Az aláírás tartama és az aláírási helyek. Az aláírás [illegible] október hó [illegible] bezárólag történik. Aláírási helyekül szolgálnak azonkívül az összes államilag jóváhagyott takarékpénztárak, a magyar kereskedelmi és iparbank, a magyar általános hitelbank és a magyar általános takarékpénztár összes budapesti és vidéki intézetei, valamint az összes magyarországi bankok összes fiókjai.

A kibocsátás mennyisége. A kibocsátásra kerülő 5%-kal kamatozó járadékkölcsön kötvények [illegible] 100, 1000, 5000 és 10.000 korona értékben [illegible] kötvények [illegible] 100, 500 és 10.000 korona értékekben [illegible] kiállításúak.

Az aláírási ár. A 5%-kal kamatozó járadékkölcsön kötvények kibocsátási ára [illegible] 97 K 75 fillér van megállapítva. De arra való tekintettel, hogy a járadékkötvény kamatozása csak 1918 március elsején kezdődik meg és a [illegible] 1918 január hó 1-től járó kamatok az aláírási árba be vannak számítva, a kötvény aláírási ára minden 100 korona névértékért a következő összegekben van megállapítva:

1. arra az esetre, ha az aláírás-kor az aláírt összeg egész ellenértéke befizetésre kerül: az 1917. évi november hó 1-től december 14-ig bezárólag történő aláírás esetén 97 K 50 f.; ha az 1917. évi december hó 15-től kezdődő időszakban 1917. évi december 31-ig bezárólag történő aláírás esetén 97 K 75 f.;

2. ha pedig az aláírás ismertetendő kedvezményes részletekben történő befizetésül engedtetik meg, az aláírási határidő annak tartamára a következő 97 K 50 f.

Az 5%-os járadékkölcsön kötvények kibocsátási ára [illegible] évi december 1-én 91 K 25 f. Ehhez [illegible]

1. arra az esetre, ha az aláírásnál az aláírt összeg egész ellenértéke befizettetik: az az 1917. évi november hó 1-től december 14-ig bezárólag történő aláírás esetén 91 K 25 f.; ha az 1917. évi december 15-től kezdődő időszakban az 1917. évi december 31-ig bezárólag történő aláírás esetén 91 K 75 f.;

2. ha pedig a befizetendő összegek részletekben történő fizetésül [illegible] engedtetnek, az aláírási idő egész tartamára 92 K 25 f.

Kamatozás módozatai. A [illegible] hadikölcsön 5%-os [illegible] kötvényei minden [illegible] február és augusztus 1-én [illegible] folyó utólagos részletekben évi 5%-kal kamatoznak, az első szelvény [illegible] évi augusztus hó [illegible]. Az aláírási [illegible]

7. A baloldali ellenzék illegális röpcédulája

FIGYELEM!
MUNKÁSOK! TESTVÉREK!
A TARTÓS BÉKÉT,
SEM A SZOCIALDEMOKRÁCIA
SEM SEMMIFÉLE KORMÁNY
HANEM CSAK A BOLSEVIKIZMUS
ESZME MEGVALOSITÁSA FOGJA
SZÁMUNKRA BIZTOSITANI
TEHÁT TETTRE FEL!

8. Válasz az új hadikölcsön felhívásra

1. 1918. február 1-én felkelés kezdődött az osztrák–magyar hadiflottának a Cattarói-öbölben állomásozó egységeinél. A *Szent György* csatahajó

2. Készültség a felkelés napjaiban. (A hátsó sorban balról a második Franz Rasch, a felkelés vezetője)

3. 1918 tavaszán a hadsereg hátországi alakulatainál egymást követték a katonalázadások. Közülük a legnagyobb arányú a Pécsett állomásozó 6. sz. gyalogezred felkelése volt. Megtorlás: kivégzés a Fehérvári laktanya udvarán

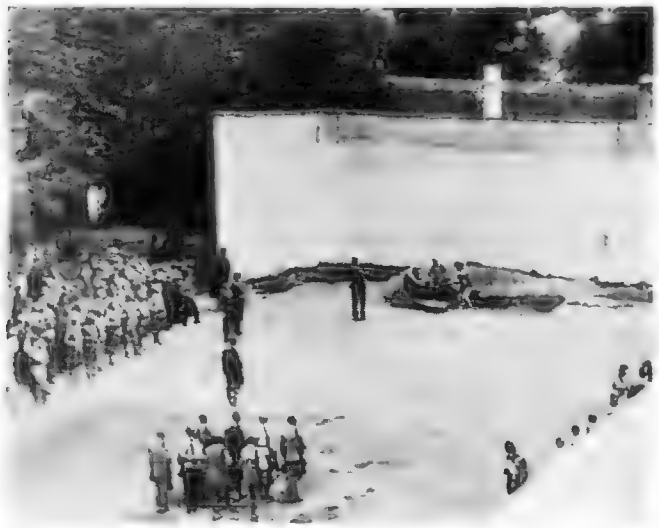

4. Igazoltatás. (A csendőrség által elfogott katonaszökevények száma Magyarországon a hivatalos adatok szerint: 1916-ban: 38 866, 1917-ben: 81 605, 1918 *első három hónapjában:* 44 611)

„Elérkezett a cselekvés órája – cselekedjünk mi is oroszul!”

NEMZETKÖZI SZOCIÁLISTA

Világ proletárjai egyesüljetek! — Пролетарии всех стран соединяйтесь!

FORRADALOM

SZOCIÁLIS FORRADALOM

VILÁGFORRADALOM

ÉBREDÉS

ПРОБУЖДЕНИЕ

1. A forradalmi szocialisták 1918 tavaszán terjesztett illegális röplapjai

2. Moszkvában 1918. március 24-én megalakult az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportja. Magyar nyelvű hadifogolyújságok, 1918

3. Az 1918. júniusi általános sztrájk. Rendőri készültség a Parlament előtt

1. 1918. október 25-én a tüntető tömeg áttöri a Lánchídnál felállított rendőrkordont

Budapest, 1918. 69-ik évfolyam. 251. szám. Szombat, október 26

PESTI NAPLÓ

Cenzura nélkül

Megalakult a Magyar Nemzeti Tanács

Nincs még uj miniszterelnök

Éjjeli monstre-gyülés a Károlyi-palotában

Magyarország népéhez!

2. Október 26-án az újságok nem törődve a cenzúrával, közzéteszik a Nemzeti Tanács kiáltványát

3. Október 27-én a Parlament előtti nagygyűlésen óriási tömeg tüntet a Nemzeti Tanács követelése mellett

4. Október 28-án a karhatalom tüzet nyit a Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezését követelő tüntetőkre. Az első híradás szerint két halott, hetvenhét sebesült

Budapest, 1918. 69-ik évfolyam. 253. szám. Kedd, október 29

PESTI NAPLÓ

Polgárvér folyt Pest utcáin

A rendőrség a Lánchid előtt belelőtt a népbe — Katonák a rendőrök ellen és a nép mellett — Két halott, hetvenhét sebesült

Károlyi helyett József főherceget küldték

Andrássy Különbékét kért Wilsontól

A német szövetség végórái

Prágában a cseh nemzeti tanács átvette a hatalmat — A horvátok végleg elszakadtak tőlünk

A Magyar Nemzeti Tanács

5. Október 31-én a hajnali órákban kiadott röpcédula

Kitört a forradalom!

Munkások! Elvtársak!

Az osztályuralom önzése elkerülhetetlen végzetszerüséggel forradalomba kergette az országot.

A Nemzeti Tanácshoz csatlakozott katonai csapatok szerdán éjjel vérontás nélkül megszállták a főváros főbb pontjait, a postát, a telefonközpontokat, a térparancsnokságot elfoglalták és föleskudtek a Nemzeti Tanácsnak.

Munkások! Elvtársak! Most rajtatok a sor!

Az ellenforradalom valószinüleg vissza akarja szerezni a hatalmat.

Meg kell mutatni, hogy ti együtt éreztek katonatestvéreitekkel!

Ki az utcára!

Szüntessétek be a munkát!

A magyarországi szociáldemokrata párt.

XIV. Az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak

Az őszirózsás forradalom (572–585. old.)

A Tanácsköztársaság (586–611. old.)

A hetek óta forradalmi lázban égő tömegek 1918. október 30-án és 31-én a cselekvés útjára léptek.

Október 30-án az esti órákban fellázadt Budapesten két elszállításra váró menetszázad. A lázadáshoz a helyőrség jelentős része csatlakozott. A forradalom oldalára álló katonák megszállták a fontosabb középületeket, elfogták a budapesti városparancsnokot.

Október 31-én általános sztrájk kezdődött. A munkásság az üzemeket elhagyva a város belsejébe vonult. A villamosközlekedés leállt. A főútvonalakon katonai teherautók, rekvirált személyautók, társzekerek dübörögtek, zsúfolva a forradalmat éltető és levegőbe lövöldöző fegyveres katonákkal, civilekkel.

Az egykorú fényképek jól mutatják a budapesti utca mámoros hangulatát, az elnyomás alól felszabaduló dolgozók örömét és lelkesedését.

A király a forradalmi események hatása alatt nagy sietve miniszterelnökké nevezte ki Károlyi Mihályt. Az új kormány még aznap meg is alakult a Nemzeti Tanács pártjaiból.

A koalíciós kormány első intézkedéseivel arra törekedett – mint ezt a közölt felhívások is tanúsítják –, hogy az elszabadult tömegindulatokat leszerelje, a forradalmat, melynek hajtóerejét nem a burzsoázia, hanem a proletariátus és a munkássággal együtt fellépő más osztályok és rétegek alkották – célkitűzéseinek megfelelően – polgári keretek közé szorítsa. Ez azonban csak részben sikerült.

A budapesti események nyomán a vidék is megmozdult, és az országossá váló forrongásnak a városokban és a falvakban a forradalomhoz csatlakozó katonák fegyverei adtak nyomatékot.

Számolva a tömeghangulattal, annak nyomása alatt, a kormány már november elsején feloldását kérte a királynak tett eskü alól, és új esküt tett a Nemzeti Tanács kezébe. A vezetők arra gondoltak, hogy az államforma kérdésének végleges eldöntését egy hat héten belül összeülő alkotmányozó nemzetgyűlésre bízzák. Miután azonban az idő sürgetett, és a választások gyors lebonyolítása nehézségekbe ütközött, a köztársaságot végül is ennek megvárása nélkül – követve Németország, Ausztria és Csehszlovákia példáját –, a Nemzeti Tanács útján már november 16-án proklamálták.

Az egykorú felvételek jól mutatják, hogy ezen a napon a Parlament előtti térre több százezren vonultak fel. A piros-fehér-zöld és vörös zászlók alatt sorakozó végeláthatatlan tömeg a köztársaságot bejelentő „néphatározat" kihirdetését tomboló lelkesedéssel köszöntötte. (Az 1918. évi 1. sz. néphatározat a köztársaság bejelentése mellett felhatalmazást adott azonnali néptörvények alkotására: az általános, titkos választójogról, a sajtószabadságról, az esküdtbíráskodásról, az egyesülési és gyülekezési szabadságról, a földművesnép földhözjuttatásáról.)

A forradalom magyarországi győzelmével a Monarchia összeomlása és felbomlása teljessé vált. A köztársaság proklamálásával a Habsburg-ház sorsa megpecsételődött.

November 2-án a szovjet kormány kiáltvánnyal fordult „Az osztrák–magyar állam dolgozó népéhez".
A kiáltvány, melyet első helyen Lenin írt alá, arra hívta fel a magyar munkásokat, parasztokat és katonákat, hogy ne elégedjenek meg a bécsi bürokrácia és a bécsi kapitalizmus hatalma alóli felszabadulásukkal, számoljanak le a magyar földbirtokosok, bankárok és tőkések kizsákmányolásával is. *„Nem a saját nemzeti burzsoáziával való szövetségben, hanem az Ausztriában élő összes nemzetek proletariátusának szövetségében van a győzelem záloga"*, hangsúlyozta a felhívás, amely arra is rámutatott, hogy a munkásosztály Wilsontól, a demokratikus álarcban fellépő angol–amerikai tőkétől semmi jót sem várhat, a dolgozó tömegek felszabadulását csakis a nemzetközi proletárforradalom hozhatja meg.
A forradalmi szocialisták röpiratban hívták fel e kiáltványra a figyelmet. A röpiratot – amely képeink közt is látható – november 16-án repülőgépekről szórták a köztársaság kikiáltását ünneplő tömeg közé, azzal a megjegyzéssel, hogy a Moszkvából szikratávírón érkezett felhívást „a népkormány" mind ez ideig elhallgatta.

A forradalom által hatalomra segített koalíciós kormány mind a kül-, mind a belpolitikában igen nehéz helyzetben vette át az ügyek intézését.
A külpolitikát illetően a kormány úgy vélte, hogy számára a wilsoni elvek elfogadása, egy antantbarát irányvonal előnyös helyzetet teremt; Magyarország ennek eredményeként a győztesek részéről kedvező elbánásra számíthat.
E reményeket a való élet tényei gyorsan szétrombolták.
November 5-én Károlyi Mihály vezetésével küldöttség utazott Belgrádba, Franchet d'Esperey tábornokhoz, a keleti antant haderő főparancsnokához, a Monarchiával kötött páduai fegyverszüneti szerződés Magyarországra való alkalmazásának megbeszélése céljából.
A magyar küldöttség – amely, mint a közölt fényképek mutatják, a bizonytalan helyzetre való tekintettel Újvidéktől hajón tette meg az utat Belgrádig a tárgyaláson barátinak éppen nem nevezhető fogadtatásban részesült. Amikor Károlyi felolvasta a delegáció előre elkészített memorandumát, és azt mondotta, hogy Magyarország nem ellenséges ország többé, hanem semleges föld, a francia tábornok azonnal közbeszólt, és a „semleges föld" kitételt „legyőzött országra" javította ki. Válaszában hangsúlyozta: „Ebben a háborúban a magyarok együtt mentek a németekkel, együtt fognak velük lakolni." A Belgrádban aláírt, 18 pontból álló katonai egyezmény demarkációs vonalként a Beszterce, Maros, Szabadka, Pécs, Dráva vonalat jelölte meg, előírta a hadsereg leszerelését, és több, ezt kiegészítő, főképpen az antant haderő esetleges átvonulását biztosító intézkedést tartalmazott.
A belgrádi egyezmény a kormány külpolitikai kudarcát jelentette. Károlyi antantbarát kormányát a győztesek Belgrádban ugyanúgy fogadták, mintha reakciós, németbarát elődjével álltak volna szemközt.
E magatartás, mely egyes kortársak szemében érthetetlennek tűnt, abból fakadt, hogy az antant közép-európai politikáját az egykori Monarchia helyén kialakuló államok közül az általa győztesként és szövetségesekként elismert országokra kívánta felépíteni. Párizsban úgy vélték, hogy a jövőben ezek az államok tölt-

hetik be azt a szerepet, amire a Monarchia alkalmatlannak bizonyult: gátat jelenthetnek, amennyiben kellő támogatásban részesülnek, a forradalmi törekvések ellen, eszközül szolgálhatnak egy Szovjet-Oroszország elleni intervencióhoz, és felhasználhatók lesznek – ha szükségessé válik – a német hatalmi törekvések ellensúlyozására is.

E koncepcióból következett, hogy a győztesek a későbbiek során a belgrádi egyezményt sem tartották be, azt tetszésük szerint magyarázták, és a konvenció előírásai közül egyszerűen figyelmen kívül hagyták mindazt, amiről kiderült, hogy elgondolásaikkal ellentétes.

A budapesti antantmisszió – annak ellenére, hogy a belgrádi egyezmény Szlovákiára nézve semmiféle előírást sem tartalmazott – Párizsból érkezett utasításra hivatkozva már december elején Szlovákia azonnali kiürítését is követelte, és engedélyt adott a csehszlovák köztársaság csapatainak, hogy a Dunától és az Ipolytól északra fekvő területeket egészen az Ung folyóig birtokukba vegyék. Egyidejűleg a román hadsereg is engedélyt kapott, hogy átlépje a Marost, és megkezdje az előnyomulást egy új, ennél jóval nyugatabbra fekvő demarkációs vonal irányába.

Ilyen körülmények között a kormány kísérlete: engedmények árán megegyezni a nemzetiségekkel, kilátástalan vállalkozásnak bizonyult.

A román nemzeti tanáccsal, a csehszlovák kormány budapesti megbízottjával folytatott tárgyalások eredménytelenül végződtek. A Magyarországon élő nemzetiségek közül csupán a németekkel és az ukránok magyarbarát vezetőivel sikerült egyezséget kötni „a ruszin nemzet autonómiájáról" és „a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról" hozott néptörvények alapján.

A négyéves háború és a háborút követő összeomlás eredményeként az ország belső helyzete is kedvezőtlenül alakult. A letűnt rendszertől örökölt és már amúgy is csőddel fenyegető gazdasági nehézségeket a Monarchia felbomlása, az addig egységes gazdasági terület széthullása, a katonai megszállás (ugyanakkor a blokád fenntartása) még tovább fokozta.

Hiány volt úgyszólván minden nyersanyagban. A külföldi szénszállítmányok elakadása megbénulással fenyegette a közlekedést, az ipari termelést. A gyárak egy részének leállása, a tőkések szabotázsa, a hadiipar átállása következtében munkanélküliség lépett fel.

Az 1918. évi termés minden addiginál gyengébbnek bizonyult. (Ennek is egy részét már korábban Ausztriába szállították vagy spekulációs célokra rejtették el.) Az élelmiszerek, a ruha, a tüzelő hiánya a tél beálltával egyre nyomasztóbbá vált.

Növelte a bajokat a hazatérő katonák helyzetének megoldatlansága. December közepéig 1,2 millió katona szerelt le, elhelyezésük, munkába állításuk az adott viszonyok között csak részben volt lehetséges. Új hadsereget szervezni fontos feladat lett volna – de ez is nehézségbe ütközött. Eldöntetlenül állt a kérdés: milyen legyen az új hadsereg? A forradalmat vagy az ellenforradalmat fogja-e támogatni az egyre zavarosabbá váló helyzetben?

Az ország központi részeit, elsősorban Budapestet, 1918 végén és 1919 elején

mind nagyobb számban lepték el az elszakadóban levő területekről érkező menekültek. A menekülők – nagyrészt állami tisztviselők – segélyt, elhelyezkedést, fizetésük, nyugdíjuk folyósítását követelték.
A kormány a gazdasági nehézségeken, átfogó terv hiányában rögtönzött intézkedésekkel próbált segíteni. A felemás, nehezen megszülető rendelkezések a bajokat csak részben orvosolták. Barta Ernő egykorú, munkára hívó plakátja, amelynek fekete-fehér másolatát mi is közöljük, még ma is drámai erővel idézi az összeomlást követő tél ínséggel, pusztulással fenyegető, segélyt kérő és mindennel mégis dacolni akaró hangulatát.

A külpolitikai kudarcok és a belső helyzet megoldhatatlannak tűnő nehézségei következtében a koalíciós kormány tömegbázisa, mely a forradalom kezdeti időszakában még igen széles volt, 1919 elejére összezsugorodott. A burzsoázia, a tőkések és földbirtokosok a kormányt tehetetlennek tartották; bírálták, sokallották a dolgozóknak tett politikai és gazdasági engedményeket; Károlyit és a vezetőket okolták az antantbarát politika kudarcáért. A dolgozók viszont ugyanakkor keveselték a kormány intézkedéseit, és követeléseiknek mindinkább önerejüktől próbáltak érvényt szerezni. 1918 1919 fordulóján gyárfoglaló mozgalom bontakozott ki, több nagyüzem a munkások ellenőrzése alá került.
Az antant ellenséges magatartása, a burzsoázia és a forrongó tömegek elégedetlensége kiélezte a kezdettől fogva nehézségekkel küzdő kormánykoalíció belső ellentéteit, és a polgári demokratikus rendszer helyzetét az idő előrehaladtával válságosra fordította.
Ilyen körülmények között, bonyolult, kiúttalannak tűnő helyzetben alakult meg és indult el történelemformáló útjára a Kommunisták Magyarországi Pártja.
Célkitűzései abból indultak ki, hogy napirendre került a proletárforradalom, a munkásság vegye kezébe saját sorsának irányítását. A párt proletárdiktatúrát, tanácshatalmat követelt. Síkraszállt a termelőeszközök köztulajdonba vételéért, a földesúri földek elfoglalásáért; a burzsoázia ellenforradalmával szemben a proletariátus felfegyverzéséért. A nemzeti és nemzetiségi kérdést illetően a kommunisták felléptek egyrészt a burzsoázia irredenta agitációja, nagyhatalmi sovinizmusa ellen, másrészt a burzsoázia nacionalizmusának engedményeket tevő jobboldali szociáldemokraták politikája ellen, a különböző nemzetiségű dolgozók egyenjogúságáért, az elnyomott népek teljes felszabadításáért. A kommunista párt a magyar és a nemzetközi szocialista forradalom ügyének elválaszthatatlanságát hirdette, és rámutatott arra, hogy az ország nehéz helyzetében segítség az antant imperialistáitól nem várható; összefogás a nemzetközi proletariátussal, Szovjet-Oroszországgal, ez jelenti a kivezető utat.
A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásában döntő szerepe azoknak az oroszországi kommunista hadifoglyoknak volt, akik Oroszországban a forradalommal, a bolsevikok tanításával közelről, személyes élmények alapján ismerkedtek meg. A kommunista hadifoglyok vezetője, Kun Béla november 17-én érkezett Budapestre. Megérkezése után néhány nap alatt létre-

jött a megegyezés a Magyarországon szervezkedő baloldali ellenzéki csoportokkal.
A megegyezés eredményeként megalakuló párt első központi vezetőségében e csoportok tagjai (oroszországi kommunista hadifoglyok, baloldali szociáldemokraták, forradalmi szocialisták) foglaltak helyet. Nevüket, fényképüket kötetünk is közli, amennyire ez az egykorú dokumentumok és a későbbi visszaemlékezések alapján rekonstruálható.
A párt tömegbefolyása a megalakulást követően napról napra növekedőben volt. Rövid idő alatt kommunista szervezetek alakultak a szakszervezetekben, a nagyüzemekben. A párt szavára hallgattak a munkanélküliek, a leszerelt katonák. A kommunisták irányítását követte december végétől az Ifjúmunkások Országos Szövetsége is.
A ma már nehezen fellelhető első kommunista kiadványok fényképmásolatai is képeink közt találhatók. E kiadványok annak idején nagy példányszámban láttak napvilágot és gyorsan elterjedtek.
A párt központi lapja, a kitűnően szerkesztett *Vörös Újság* 1918. december 7-én jelent meg először.
A politikai válság 1919 januárjában a kormány átszervezéséhez vezetett. Az átalakított kormány, amelyben a szociáldemokraták súlya megnőtt, kétfrontos harcot hirdetve, egyszerre akart fellépni a kommunisták ellen és a restaurációra törő ellenforradalom ellen.
Ami az ellenforradalmat illeti, úgy e téren erélyes intézkedésekre nem került sor – annak ellenére, hogy 1919 elején több új, a nagybirtok és a nagytőke szolgálatában álló, nyíltan és kihívóan fellépő ellenforradalmi szervezet alakult.
A kommunisták elleni fellépés határozottabb volt, de kevés sikerrel járt. Az üldözés, majd február 21-én mondvacsinált ürügy alapján a vezetők letartóztatása a kommunisták tömegbefolyását nem törte meg. Ellenkezőleg: növelte a párt népszerűségét a munkások, a katonák, a szegényparasztság körében.
A kormány, helyzetének megszilárdítása érdekében, a kommunisták elleni fellépéssel egyidejűleg, gyorsabb ütemben próbálta életbe léptetni azokat a reformokat, amelyek megvalósítását kezdettől fogva ígérte.
A reformintézkedések sorában jelentős helyet foglalt el „A földmívelő nép földhözjuttatásáról" szóló néptörvény, mely hosszas huzavona után 1919. február 16-án jelent meg. A földreform-törvény lehetővé tette a nagybirtok 500 holdon felüli, az egyházi birtok 200 holdon felüli részének kisajátítását.
A törvény megjelenését követően Károlyi Mihály példamutató módon hozzáfogott saját birtokainak felosztásához. A február 23-i kápolnai földosztás ünnepélyes külsőségeiről híradófilm és sok egykorú fénykép készült, amelyek közül néhányat e kötet is bemutat) elszigetelt jelenség volt és maradt. A magyar földbirtokosok magatartását ez időben nem Károlyi Mihály, hanem sokkal inkább féltestvére, az a Károlyi József gróf testesítette meg, aki a földreformmal szemben élesen állást foglalt, és a „törvénytelen" kormánynak már korábban, a székesfehérvári megyegyűlésen bizalmatlanságot szavazott.
Február végén–március elején a belső ellentétek a végsőkig kiéleződtek. Buda-

pesten, a megyékben és a nagyobb vidéki városokban a hatalom mindinkább a munkástanácsok kezébe ment át. A szegényparasztság egyes helyeken hozzáfogott a földesúri földek elfoglalásához. Az ellenforradalom, látva a helyzet balratolódását, az antant reakciós köreinek közbelépését várta, a rendszer megdöntésére szőtt terveket.

Károlyinak és tanácsadóinak elgondolása arra az egyébként helytálló információra épült, hogy Magyarországot rövidesen meghívják a békekonferenciára. Ez – úgy vélték – egyrészről a kormány elismerését, a rendszer nemzetközi helyzetének megszilárdulását fogja jelenteni, másrészről lehetővé fogja tenni, hogy a kormány végre kifejthesse álláspontját – talán nem egészen eredménytelenül – a győztesek hivatalos fóruma előtt. Tekintettel a várható meghívásra, a legalitás bizonyítása és hangsúlyozása érdekében február végén újra napirendre került az alkotmányozó nemzetgyűlési választások kérdése. A választások időpontját április 13-ára tűzték ki, abban a reményben, hogy a szavazás a koalíciós pártok számára a kívánt többséget biztosítani fogja.

A kormány előbbiekben vázolt elgondolását március 20-án, az antant újabb jegyzéke keresztülhúzta. E jegyzék, melyet felsőbb utasításra a budapesti antantmisszió vezetője, Vix francia alezredes igen feszült, a választási harc megindulása által forrpontig hevült hangulatban adott át, a békekonferencia február 26-i határozatát ismertette. E határozat egy szövetséges csapatok által megszállandó semleges övezet felállításáról, a magyar és a román csapatok közötti demarkációs vonal újbóli beljebb tolásáról intézkedett. A semleges övezet nyugati határa Vásárosnaménytól, Debrecentől, Gyomától, Hódmezővásárhelytől és Szegedtől nyugatra húzódott volna.

A békekonferencia határozata a Szovjet-Oroszország elleni intervenciós tervekkel függött össze. Az intervenció megindítását az antant reakciós körei, elsősorban a francia katonai vezetők ez időben nagy erővel szorgalmazták és sürgős feladatként tűzték napirendre. A Magyarországon áthúzódó semleges övezet a fegyveres beavatkozásra kiszemelt lengyel, román hadseregek utánpótlásának és hátának biztosítását, az intervencióba bekapcsolódó román királyság új területekkel való jutalmazását célozta.

Károlyi a március 20-i minisztertanácson a jegyzék visszautasítása és a kormány lemondása mellett foglalt állást. Kiútként egy tiszta szociáldemokrata kormány létrehozását javasolta, úgy vélve, hogy a rendszer további balratolódásával a „bolsevizmus" elkerülhető lesz, és egy szociáldemokrata kormány esetén lehetővé válik az antanttal szembeni ellenállás megszervezése.

Károlyi terve a szociáldemokrata vezetőket megoldhatatlan feladat elé állította. Március 21-én a munkásosztály és a Budapesten levő fegyveres alakulatok többsége már a kommunisták oldalán állt, a kommunista párt programját, célkitűzéseit támogatta.

Ilyen körülmények között a szociáldemokrata párt számára kilátástalan vállalkozásnak látszott, hogy egyedül alakítson kormányt. A pártvezetőség többsége ezért az egyedüli hatalomátvétel ellen és a kommunistákkal való megegyezés mellett volt, annak ellenére, hogy a megegyezés az adott helyzetben a kommu-

nisták célkitűzéseinek és feltételeinek elfogadását jelentette, a szociáldemokrata párt kapitulációjával volt egyértelmű.
A megegyezésről szóló okmányt, mely egyben a két munkáspárt egyesülését is bejelentette, az SZDP és a KMP vezetői a gyűjtőfogházban írták alá; a megállapodást a pártválasztmány, a katonatanács és a munkástanács még aznap jóváhagyta.
A hatalom ezzel – Magyarország történetében először – a munkásosztály kezébe ment át, létrejött a proletárdiktatúra, a Tanácsköztársaság.
Kötetünkben megtalálható a Károlyi aláírásával kiadott „Magyarország népéhez!" kezdetű kiáltvány, amely első formájában még Károlyi eredeti tervének előmozdítására készült, és csak a felgyorsult események sodrában vált – utólagosan – a lemondást ténylegesen bejelentő dokumentummá. Ugyanott olvasható a proletárdiktatúra első „Mindenkihez!" kezdetű proklamációja, melyet 21-én a késő esti órákban Kun Béla és Pogány József fogalmazott a szociáldemokrata párttitkárság Erzsébet körúti helyiségében, ahol a két párt vezetői első közös tanácskozásukat tartották, és egyben az új kormány, az ideiglenes Forradalmi Kormányzótanács összetételéről is döntöttek.

A Tanácsköztársaság

Azt a feladatot, amelyet a történelem eléje szabott: a kapitalizmus szétzúzását, az ország védelmét, a nemzetközi munkásmozgalom világméretű harcának vállalását a magyarországi proletárdiktatúra amennyire erejéből tellett, becsülettel teljesíteni kívánta.
A közölt fényképek és dokumentumok ízelítőt, vázlatos áttekintést adnak a Tanácsköztársaság gazdasági, szociális intézkedéseiről, jelzik a művelődéspolitika célkitűzéseit, bepillantást engednek a kulturális élet területére. A Tanácsköztársaság kormánya, a Forradalmi Kormányzótanács államosította a 20-nál több munkást foglalkoztató üzemeket, a bankokat, a nagykereskedelmet, a bérházakat, a 100 holdon felüli földbirtokokat. Szociálpolitikai téren erélyes intézkedéseket hozott a tűrhetetlen lakásviszonyok megjavítására, kiterjesztette a társadalombiztosítást, és a különleges intézkedések egész sorával védte a fiatal anyák, a csecsemők, a gyermekek érdekeit. Kulturális téren végrehajtotta az iskolák államosítását, és messzemenő reformterveket dolgozott ki a közoktatás kiterjesztése, az új, haladó eszmék elterjedése érdekében. A később kultúraellenesnek beállított Tanácsköztársaság az írókról, a művészekről és a tudósokról messzemenően gondoskodott.
Tekintve, hogy képekben, dokumentumokban nehezen ábrázolható, helyes legalább itt, szavakban utalnunk arra, hogy a Forradalmi Kormányzótanács a következetes internacionalizmus szellemében nyúlt a nemzetiségi kérdés megoldásához. A Tanácsköztársaság alkotmánya leszögezte: „A Tanácsköztársaság nem ismer faji vagy nemzeti különbségeket. Nem tűri a nemzeti kisebbségek bármilyen elnyomását és nyelvük használatának bárminő korlátozását." Az alkotmány a nem összefüggő területen élő nemzetek számára kultúrautonómiát, a nagyobb,

összefüggő területen többséget alkotó nemzetek számára területi autonómiát biztosított, és lehetővé tette, hogy az arra képes nemzetek – amennyiben kívánják – élhessenek az önálló államalkotás jogával.

A proletárdiktatúra vezetői a Magyarországi Tanácsköztársaságot kezdettől fogva föderatív alapon – „szabad népek szabad szövetségeként" - kívánták létrehozni. E szándékról tanúskodott a Tanácsköztársaság hivatalos elnevezése: „Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság."

A fentebb vázolt alapelvek, a béke, a népek és nemzetek közeledésének szelleme hatotta át a magyar kommün külpolitikai törekvéseit is. A Tanácsköztársaság egyértelműen szakított a megdöntött uralkodó osztályok soviniszta, úgynevezett „birodalmi" politikájával, több ízben is hangsúlyozta, hogy nem áll a területi integritás alapján. Kun Béla már április elején azt javasolta: találkozzanak a volt Ósztrák–Magyar Monarchia területén alakult államok képviselői, üljenek össze Prágában, Bécsben vagy másutt tárgyalásra a vitás kérdések rendezése céljából.

A párizsi békekonferencia a Tanácsköztársaság létrejöttének hírét megdöbbenéssel fogadta. A proletárdiktatúra megzavarta a Szovjet-Oroszország elleni intervenciós terveket, és azzal fenyegetett, hogy a forradalom lángja átcsap Nyugat-Európára, a magyar munkások példáját más országok is követni fogják. A militarista körök, elsősorban a franciák, a magyar kommün ellen azonnali hadműveletek megindítását javasolták, és ennek irányítására francia tábornokot akartak kiküldeni Romániába. Az angolok és amerikaiak, akik nem nézték jó szemmel a franciák túlzott közép-európai terjeszkedését, és ezenkívül saját tömegeik, valamint az antantcsapatok forradalmasodásának veszélyével is számoltak, az azonnali, nyílt, fegyveres beavatkozás helyett inkább a tárgyalások megkezdése mellett voltak. Lehetségesnek tartották a Tanácsköztársaság „békés" úton való esetleges felszámolását is. Ezt az álláspontot – tekintettel a jugoszlávokkal fennálló ellentéteikre –, az olaszok is támogatták. A békekonferencia legfelsőbb szervének, a négyek tanácsának március 31-i ülésén átmenetileg az olaszok által is támogatott angol–amerikai álláspont kerekedett felül, és ennek eredményeként Smuts tábornok, dél-afrikai miniszterelnök vezetésével antantmisszió indult Magyarországra, a helyzet kipuhatolása céljából.

Miközben Smutsszal Budapesten április 4-én és 5-én eredménytelenül végződő tárgyalások folytak, Franchet d'Esperey, a keleti antanthaderő főparancsnoka lázas tevékenységet fejtett ki, hogy megszervezze a francia, román és szerb csapatok közös támadását – a csehszlovákok egyidejű támogatásával – a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Miután a békekonferencián fennálló ellentétek következtében Franchet a fegyveres beavatkozásra nem kapott engedélyt, a franciák biztatására a román kormány egyedül vállalta az akció megkezdését. A román királyi hadsereg április 16-án átlépte a demarkációs vonalat, és megindult a Tanácsköztársaság területének megszállására. A proletárdiktatúra megdöntését célzó akcióhoz április végén, ugyancsak a franciák engedélyével, a csehszlovák köztársaság csapatai is csatlakoztak.

Az intervenciós támadás hírére a tanácskormány fokozta a Vörös Hadsereg megerősítését célzó erőfeszítéseit. Április 20-án ilyen értelmű kiáltvány jelent

meg; országszerte lelkes hangulatú népgyűlések mozgósítottak a veszély elhárítására.
Április 23-án a Forradalmi Kormányzótanács szemlét tartott Budapesten a már megalakult gyári munkásezredek felett.
A közölt fényképek csak elmosódottan és mozaikszerűen idézik fel e megmozdulás lenyűgöző, felejthetetlen élményt jelentő hangulatát. Nagyüzemi munkások ezrei vonultak fel az Andrássy úton munkászubbonyban, virágokkal díszített fegyverekkel a Marseillaise és az Internacionálé hangjai mellett. Az addig mindig csak üldözött és kisemmizett proletariátus jelent meg a pesti utcán fegyveresen, saját hatalmának védelmére.
A Vörös Hadseregbe szép számmal jelentkeztek nemcsak magyar, hanem más nemzetiségű dolgozók is: oroszok, osztrákok, lengyelek, ukránok, csehek, szlovákok, románok, délszlávok, sőt még olaszok is. Bécsből április 4-én másfél ezren érkeztek és indultak rövidesen tovább a tűzvonalba. Vezetőjük, Leo Rothziegel a Debrecen körüli harcokban életét áldozta a magyar és a nemzetközi proletárforradalom, a „világszabadság" ügyéért.
Miközben május elsejét Budapest és az ország munkássága felszabadultan, felejthetetlen külsőségek között ünnepelte, a katonai helyzet válságosra fordult. A románok május 1-én elérték a Tisza vonalát, a csehszlovákok május 2-án megszállták Miskolcot.
A szociáldemokrata vezetők egy része a helyzet reménytelen voltára hivatkozva a kapituláció mellett volt. A kommunisták és a baloldali szociáldemokraták a munkássághoz fordultak döntésért. Budapest proletariátusa szinte egyhangúan a további ellenállás, a harc folytatása mellett foglalt állást.
A Forradalmi Kormányzótanács május 3-án a proletárság általános mozgósítását rendelte el. A budapesti gyárak munkássága forradalmi lelkesedéssel özönlött a laktanyákba, nemcsak a katonaköteles korban levők, de 50–55 évesek és egészen fiatalok is. Néhány hét alatt az újonnan felállított munkásezredekből és az újjászervezett, jelentős részben tiszántúli szegényparaszt katonákból álló hadosztályokból egy egészen új, 100 000 főt meghaladó hadsereg jött létre. A hadsereg nagy részét igazi, forradalmi lelkesedés és olyan harci szellem hatotta át, mely a Monarchia hadseregében teljesen ismeretlen volt.
Május végére a helyzet annyira megváltozott, hogy a Vörös Hadsereg ellentámadásba mehetett át. Az északi irányba megindított támadás rövid idő alatt jelentős sikereket hozott. A Vörös Hadsereg visszafoglalta Miskolcot, elvágta egymástól a csehszlovák és a román csapatokat, tovább nyomulva előre, bevonult Kassára, június 10-re megközelítette a Kárpátokat. A Vörös Hadsereg május 30. és június 10. között több ezer négyzetkilométernyi területet szabadított fel. A csehszlovák hadsereg balszárnya e harcokban teljesen felbomlott.
A Vörös Hadsereg győzelmeinek eredményeként június 16-án Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot.
A Tanácsköztársaság – a május végén, június elején kivívott katonai sikerek ellenére is nehéz helyzetben volt. A hátországban belső bajok, gazdasági nehézségek jelentkeztek. Az ipari termelés – különösen a fogyasztási javak termelése – a leromlott és kimerült termelő apparátus átszervezésének nehézségei miatt, a

háborús helyzet, az antant által fenntartott blokád következtében átmenetileg tovább csökkent. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a falu és a város között nem tudott megfelelő árucsere kialakulni. A Tanácsköztársaság a városi lakosság élelemmel való ellátásának biztosítására arra kényszerült, hogy erőszakos, hadikommunista jellegű rendszabályokhoz is folyamodjon, amit a falusi burzsoázia a proletárdiktatúra elleni izgatásra használt fel.

A belső nehézségeket növelte, hogy a Tanácsköztársaság vezetésében jelentős ellentétek álltak fenn.

Az egyesülés, a közös hatalomátvétel eredményeként a szociáldemokraták a diktatúra vezető szerveiben jelentős pozíciókhoz jutottak. A szociáldemokraták március 21-én elfogadták a kommunisták programját, ez azonban – a későbbi események ezt bizonyították - csak a baloldali szociáldemokraták részéről volt őszinte, egyértelmű. Az egyesült párthoz csatlakozó szociáldemokrata vezetők egy része – a centristák – ingadozó magatartást tanúsítottak. A jobboldali szociáldemokrata vezetők, amennyiben beléptek az egyesült pártba és részt vettek a Tanácsköztársaság harcaiban, ezt inkább csak azért tették, hogy pozícióikat adandó alkalommal a proletárdiktatúra ellen, annak megdöntésére és a polgári demokratikus rendszer visszaállítására használják fel. Kun Béla az egyesülést követően abban reménykedett, hogy sikerülni fog az ingadozó szociáldemokrata vezetőket meggyőzni, őket a jobboldaltól elszakítani és szilárdan proletárdiktatúra mellé állítani. Az első hetekben ez lehetségesnek is látszott, később, a nehézségek fokozódásával a centristák – akik végső magatartásukat a helyzet további alakulásától tették függővé - a proletárdiktatúrával szembefordultak és a visszavonulás útját keresték. A június folyamán tartott pártkongresszus és a Tanácsok Országos Gyűlése a szociáldemokrata nézetekkel vívott eszmei harcok jegyében zajlott le.

A gazdasági nehézségekből, a kommunisták és a szociáldemokraták közötti ellentétekből, a szilárd és egységes vezetés hiányából eredő bajokat még tovább fokozták egyes, a proletárdiktatúra által elkövetett politikai hibák, melyek közül a legsúlyosabb kétségkívül az agrárkérdés helytelen megoldása, a földosztás elmulasztása volt.

Kedvezőtlenül alakult a Tanácsköztársaság nemzetközi helyzete is. A proletárdiktatúra vezetői arra számítottak, hogy a forradalom tovább fog terjedni, lángja át fog csapni a környező országokra. A bajor munkások 1919 áprilisában valóban kezükbe is vették a hatalmat, de a Bajor Tanácsköztársaság csak rövid ideig állt fenn. Május első napjaiban a német hadsereg ellenforradalmi alakulatai a bajor munkások hősies harcát vérbe fojtották, és a Bajor Tanácsköztársaság bukása eldöntötte az osztrák forradalom sorsát is.

A Tanácsköztársaság vezetői Szovjet-Oroszország segítségére is számítottak. Március végén, a magyar kommün létrejöttekor az orosz és ukrán vörös csapatok már az egykori Osztrák–Magyar Monarchia határán álltak, a Kárpátok felé közeledtek.

Szovjet-Oroszország azonban ebben az időben maga is élethalálharcot vívott a mindenünnen rátörő külső és belső ellenforradalmi erőkkel. Kolcsak hadserege 1919 áprilisában Szibériából Moszkva irányába tört előre, és Kolcsak tá-

madásának megállítására a szovjet hadsereg fő erőit a keleti fronton kellett összpontosítani. Délen, Ukrajnában, a gazdasági szempontból igen fontos Donyecmedence felszabadítása volt a legfőbb feladat; innen kellett elsősorban kiverni a fehérgárdistákat, és egyúttal megakadályozni azok egyesülését a doni kozákok fellázadt alakulataival. Mint az azóta nyilvánosságra került dokumentumokból tudjuk, a Bolsevik Párt Politikai Bizottsága április végén a más irányú feladatok és az ebből fakadó nehézségek ellenére utasítást adott a Magyar Tanácsköztársasággal való közvetlen összeköttetés megteremtésére is.

Május elsején és másodikán, amikor a magyar kommün helyzete válságos volt, Szovjet-Oroszország és Szovjet-Ukrajna kormánya ultimátumot küldött Romániának, és ebben Besszarábia, valamint Bukovina azonnali kiürítését követelte. E fellépés jelentős szerepet játszott abban, hogy a román intervenciós hadosztályok május elsejét követően a Tiszánál megálltak, és nem folytatták tovább offenzívájukat Budapest ellen. Május folyamán az ukrán Vörös Hadsereg egységei több ízben megtámadták a Dnyeszternél álló román és francia csapatokat. E csatározások azonban különösebb eredményt nem hoztak, mert Grigorjev atamán lázadása a román fronton álló hadsereg hátában lehetetlenné tette a hadműveletek kiszélesítését és továbbfolytatását.

Galíciában Petljura ukrán nacionalista csapatai és a Franciaországban felszerelt fehér lengyel hadosztályok álltak az orosz és a magyar Vörös Hadsereg egyesülésének az útjában.

Amikor Kolcsak felett a szovjet csapatok május végén–június elején végül is döntő győzelmet arattak és egyidejűleg Grigorjev lázadó alakulatait is szétverték, akkor Gyenyikin ellenforradalmi hadseregének déli irányból Moszkva ellen megindított támadása tette lehetetlenné a Magyar Tanácsköztársasággal való kapcsolat megteremtését.

Ukrajnában május végén a helyzet annyira súlyossá vált, hogy Lenin május 28-án arra utasította az Ukrajnai Népbiztosok Tanácsának elnökét: vonjanak el minden erőt a nyugati frontról, csökkentsék minimumra az aktivitást e frontszakaszon, összpontosítsák az ukrajnai Vörös Hadsereg összes erőit a Donyecmedencébe.

Több fényképet közlünk Szamuely Tibornak, a Tanácsköztársaság kiemelkedő vezetőjének moszkvai látogatásáról. Szamuely vállalva az ezzel járó kockázatot, egy akkori, kezdetleges repülőgépen indult Szovjet-Oroszországba. Kijeven keresztül érkezett Moszkvába, hogy beszámoljon Leninnek a Tanácsköztársaság helyzetéről.

Szamuely moszkvai tartózkodása idején írta Lenin híres üzenetét, mely „Üdvözlet a magyar munkásoknak" címmel a *Pravda* május 29-i számában jelent meg.

Szamuely szovjet-oroszországi útjáról ugyancsak repülőgépen – hazatérve, megérkezése után azonnal a Budapesti Munkástanács ülésére sietett. Beszámolójában pontos képet adott Szovjet-Oroszország nehéz helyzetéről, arról az élethalálharcról, mely abban az időben tízezer kilométer hosszú fronton folyt a forradalom minden rendű és rangú ellensége ellen.

A proletárdiktatúra belső nehézségeit, a kedvezőtlenre forduló nemzetközi hely-

zetet az ellenforradalom saját céljaira próbálta kiaknázni. A hazafias mezben fellépő ellenforradalom sztrájkokat, parasztlázadásokat szított az intervenciósok ellen harcoló Vörös Hadsereg hátában. Ezt mutatják azok a fényképek is, amelyek a június 24-i budapesti ellenforradalmi puccskísérletről készültek. A júniusi puccs, amely az ellenforradalmi megmozdulások sorában jelentős helyet foglalt el, a lakosság részéről várt támogatás hiányában elszigetelődött és gyorsan összeomlott. A felfegyverzett munkások, a Vörös Őrség és a Vörös Hadsereg Budapesten levő egységei a ludovikások és a monitorok lázadását néhány óra alatt elfojtották.

A Tanácsköztársaság vezetői – engedve a kedvezőtlenül alakuló helyzet nyomásának – június végén elfogadták a békekonferencia ultimátumát, mely a Vörös Hadsereg visszavonását követelte azokra a határokra, amelyeket időközben az új Magyarország határaiként megállapított.

Clemenceau, a békekonferencia elnöke az ultimátumban azt ígérte, hogy abban a pillanatban, ahogy a Vörös Hadsereg csapatai kiürítik Csehszlovákia felszabadított területeit, a román csapatok is visszavonulnak a békekonferencia által kijelölt határok mögé. Erre azonban a tanácskormány többszöri sürgetése ellenére sem került sor.

Július 20-án a Vörös Hadsereg azzal a céllal, hogy az „antant akaratának a románokkal szemben érvényt szerezzen", támadást indított a Tiszánál. E támadás melynek tervét a vezérkarban levő, ellenforradalmi beállítottságú tisztek az antanthoz jó előre eljuttatták vereséggel végződött. A román királyi csapatok, megállítva a Vörös Hadsereg előretörését, ellentámadásba mentek át, átkeltek a Tiszán, és július utolsó napjaiban megkezdték az előnyomulást Budapest irányába.

A proletárdiktatúra felszámolására szervezkedő szociáldemokraták ebben a helyzetben elérték azt, ami május 2-án nem sikerült. Keresztülvitték, hogy a Forradalmi Kormányzótanács lemondjon, és átadja helyét egy úgynevezett szakszervezeti kormánynak.

A tanácskormány lemondását és a szakszervezeti kormány megalakulását bejelentő felhívás e fejezet utolsó oldalán található. Az utolsó két fénykép, ugyanezen az oldalon, a Budapestre bevonuló román csapatokat mutatja.

A román királyi haderő, mely augusztus 3-án lépte át a főváros határát, lefegyverezte a helyőrséget, a Vörös Őrséget, a még fegyverben álló munkászászlóaljakat. A munkásság lefegyverzésével megnyílt az út az októbert is megtagadó ellenforradalom, a konzervatív, jobboldali erők felülkerekedéséhez.

Magyarország közigazgatási térképe a szazadfordulón

1 5. Örömmámor a pesti utcán

6. Károlyi Mihály, a népkormány miniszterelnöke

Polgártársak!

Magyarország első népkormánya

béke megkötése

7–10. A forradalom első plakátjai

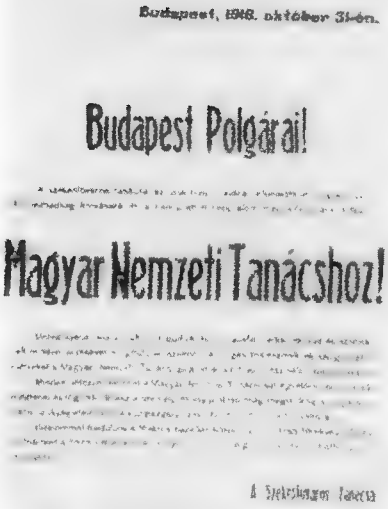

Budapest, 1918. október 31-én.

Budapest Polgárai!

Magyar Nemzeti Tanácshoz!

Munkások! Elvtársak!

győzött a magyar forradalom!

A katonák és a szervezett munkások testvéri élelkez. eldöntötte a harcot.

A reakció zsoldosainak minden erőszaka és rafinériája hatástalannak bizonyult!

A népkormány megalakult

Gróf Károlyi Mihály miniszterelnökkel az élén azzal, hogy valósítsa meg a Nemzeti Tanács teljes programmját.

A Nemzeti Tanács szervezete megmarad. A hadsereg és az összes hivatalos testületek csatlakoztak.

Munkások! Elvtársak! Emlékezetes imponáló fegyelmezettséggel küzdöttétek a független demokratikus Magyarországot, úgy

térjetek vissza a munkába.

A forradalmat nem szabad bemocskolni fosztogatásokkal és a rend megzavarásával. A szervezett munkások kötelessége gondoskodni arról, hogy a rend és nyugalom minél előbb helyreálljon.

Képviselőitek gondoskodnak arról, hogy a munkások követelései teljesüljenek.

A karhatalom teljesen kezünkben van.

Éljen az új, demokratikus Magyarország!

A Nemzeti Tanács. A magyarországi szociáldemokrata párt.

A Nemzeti Tanács

a következő utasítást adja:

Akinek nincs dolga, ne járjon az utcán és ne zavarja a rend fentartását.

A népkormány vállalkozik a rend fentartására, de ehhez az szükséges, hogy senki ne járkáljon fölöslegesen az utcán.

Győztünk!

A Nemzeti Tanács.

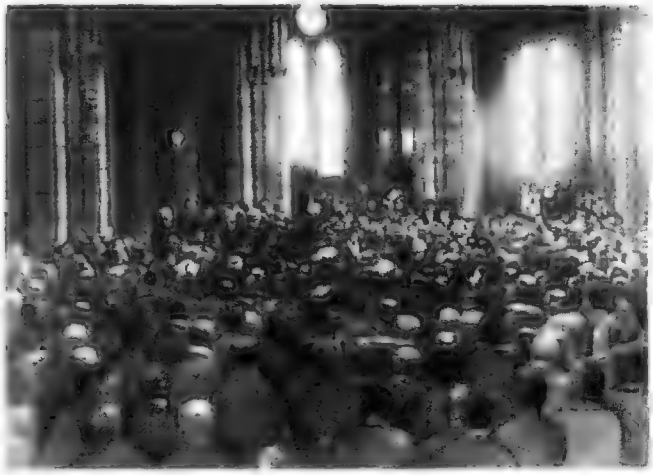

1. 1918. november 16-án a Nemzeti Tanács az Országház kupolacsarnokában egyhangúan a köztársaság mellett foglalt állást

2. Az Országház téren 200 000 ember éltette a köztársaság kikiáltását

3. Károlyi Mihály beszél a tömeghez, mellette balra Hock János

4. Bokányi Dezső felolvassa a Nemzeti Tanács által elfogadott néphatározatot

5. A néphatározat

Magyarország Nemzeti Tanácsa a nép akaratából a következő

NÉPHATÁROZATOT

hozta:

Kiadatott az Országos Törvénytárban 1918. évi november hó 22-én).

I. CIKK.

Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság.[1])

II. CIKK.

A népköztársasági alkotmányt új választójog alapján sürgősen egybehívandó alkotmányozó nemzetgyűlés állapítja meg.

A magyar országgyűlés képviselőháza és főrendiháza feloszlik és megszűnik[2])

III. CIKK.

Addig, míg az alkotmányozó nemzetgyűlés másként nem határoz, az állami főhatalmat a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormány gyakorolja a Magyar Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatásával.[3])

IV. CIKK.

A népkormány alkosson sürgősen néptörvényeket:

1. az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és a nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról,
2. a sajtószabadságról,
3. a nép eskudtbíráskodásáról,
4. az egyesülés és gyülekezés szabadságáról,
5. a földmíves népnek földhöz juttatásáról.

Ezeket a törvényeket léptesse a *népkormány* sürgősen életbe és hajtsa végre.[4])

V. CIKK.

Az ezzel ellenkező törvényes rendelkezések hatálya megszunik, minden egyéb törvényes rendelkezés hatályban marad.[5])

Budapesten, 1918. évi november hó tizenhatodik napján.

A köztársaság kikiáltása

Munkások! Katonák!
Polgárok! Elvtársak!

1918. november 10-én az oroszországi munkás, katona és parasztfanácsok központi végrehajtóbizottsága meghizásából Sverdloff elvtárs népbiztos Moszkvából a magyar forradalmi kormányhoz 1031/3/11/10. szám alatt egy nyolcszáz szavas szikratáviratot küldött **a felszabadult népek részére.** A távirathan üdvözli a magyar forradalmi kormányt és

világköztársaság

megalakítására szólítja fel. Figyelmezteti egyúttal a felszabadult népeket, hogy a forradalmunk mutatkozó hiszszonzia által ne engedjék magukat félrevezetni mert a forradalom csak akkor mondható eredményesnek, **ha dolgozó nép uralmával végződik.** Ezt a népnek küldött üzenetet a titkos diplomáciát eltörlő „népkormány" előttünk mindmáig elhallgatta. **Követeljük, hogy hozzák azt azonnal, szószerinti szövegében nyilvánosságra!**

Legyen vége a titkos mesterkedésnek. Sorsunkat magunk akarjuk intézni!

Szocialista
köztársaságot akarunk!

A forradalmi szocialisták.

6. A köztársaság kikiáltásakor az Országház tér felett repülőgépekről a forradalmi szocialisták aláírásával röpcédulákat szórtak az ünneplő tömeg közé. Ebben ismertették a szovjet kormány Ausztria–Magyarország dolgozó népéhez intézett a magyar kormány által mindaddig eltitkolt – szikratáviratát. A „forradalom csak akkor mondható eredményesnek, ha a dolgozó nép uralmával végződik"

7. A tömeg a repülőgépeket figyeli

1. November 5-én Károlyi Mihály vezetésével küldöttség utazott Belgrádba, fegyverszüneti tárgyalások céljából. A kormányküldöttség Újvidéktől a *Millennium* nevű hajón tette meg az utat Belgrádig

2. Károlyi távcsövon a belgrádi partot figyeli

3. A parlamenterek a parthoz közelednek

4. Armando Diaz tábornok, az olaszországi antanthaderő főparancsnoka. Az antant megbízottjai a Monarchiával kötött fegyverszünetet 1918. november 3-án írták alá Páduában

5. Vix alezredes (jobbról a második), az antant Budapestre küldött katonai missziójának vezetője, francia tisztek társaságában

6. Francia gyarmati csapatok Budapesten

8. Szpáhi osztag

7. Franchet d'Esperey tábornok, a keleti antanthaderő főparancsnoka, tárgyalt Belgrádban a Károlyi vezette küldöttséggel

9. Angol monitor a Dunán

A polgári demokratikus kormányzat számára a belső helyzet nehézségei megoldhatatlannak látszó problémákat vetettek fel

1. Hazatérő katonák

2. Cigarettát árusító katonák a Körúton

3. Munkanélküli nőmunkások felvonulása a Várban

4. Barta Ernő plakátja

A kápolnai földosztás

1. Annak bizonyságául, hogy a földreformot a kormány komolyan gondolja, Károlyi Mihály 1919. február 23-án hozzáfogott saját birtokainak felosztásához. A földbirtokosok nem követték Károlyi példáját, ellenkezőleg, felléptek a kormány ellen, és minden erővel a szervezkedő ellenforradalmat támogatták. Megérkezés Kál-Kápolnára. Középen Károlyi Mihály, mellette balról Buza Barna földművelésügyi miniszter

2. Nagygyűlés a kápolnai emlékműnél

3. Károlyi Mihály beszél az egybegyűltekhez

4. Leverik a mezsgyekarót

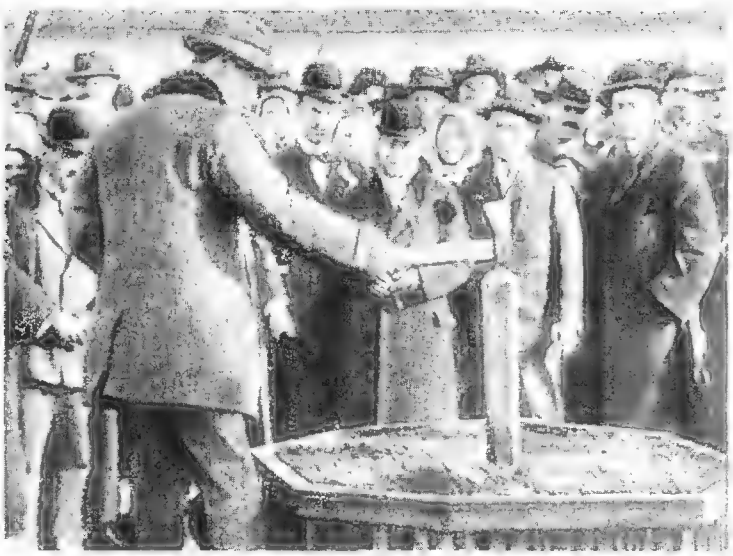

5. Károlyi feljegyzi az első juttatott nevét és adatait

1. „Ébredők” a régi műegyetem, az ún. „Gólyavár” épülete előtt

2. Karhatalmi kirendeltség géppfegyverrel a Kossuth Lajos utca sarkán

3–4. A székesfehérvári és gyöngyösi ellenforradalmi megmozdulásokat elítélő röpcédulák

Fejérmegye és Székesfehérvár népéhez

Akik Magyarországon ellenforradalmat akarnak, azok nemcsak a nemzetnek, az ezeréves magyar államnak, a jog és szabadság [illegible], de önmaguknak is ellenségei. Minden elnyomatás, [illegible], politikai és gazdasági korrupció, ami megfertőzte eddig a magyar életet és egy rettenetes világkatasztrófába döntött bennünket, összes bűnével és gyalázatos emlékeivel a letűnt, a forradalom által örökre elsöpört rendszer dédelgetett gyermeke volt. Ezzel szemben minden tisztaság, emberszeretet és testvériség, minden hatalmas nemzeti és gazdasági fellendülés csak az új magyar világtól, a népköztársaság szabadon buzgó történeti forrásaiból meríthet erejét. Nem nehéz a kettő között a választás. Aki újra Ausztriát, zsarnok dinasztiát, k. u. k. Armeét, börtönt, üldözést, fekete, vigasztalan életet akar Magyarországon, az csak óhajtja vissza a régi uralmat. De aki egy szabad és boldog fejlődés, egy nemcsak formában, de lélekben és tartalomban is megújhodott Magyarország után vágyik, az csak egyet kívánhat: hogy a forradalom vívmányai minél előbb teljenek meg a magyar nép egész hitével, vérével és életével! Székesfehérvár és Fejérmegye népe fölemelő bizonyságát adta már, hogy csak a forradalom vívmányai által látja biztosítva a nemzet jövőjét akkor, midőn éretten és férfiasan szállott szembe a vármegyei törvényhatóság jelenlegi urainak ellenforradalmi puccsával. Mily kappánosan tűnt ki most, hogy ezek a grófok mandátumban nem képviselnek senkit és semmit, hogy legfeljebb önmagukat és saját önző érdekeiket! Fehérvár és Fejérmegye népe lemetszette a hídfőt és ezzel maradandó hatású példát adott azoknak is, akik a jövőben netán felmerülő hasonló kísérletekkel szembe fognak kerülni, de sokkal inkább azok számára, akik még egyszer hajlandók lennének ilyen végzetes kalandornak [illegible] nyeglén odadobni magukat és az ország életbevágó érdekeit. A grófok uralmának vége. Az az uralom, amelyet a megyegyűlés visszazárt, vissza nem térhet többé. A nép uralma az egyetlen elképzelhető lehetőség. A nép fölött csak a nép uralkodhatik. A nép maga fogja intézni a sorsát.

Gyöngyös népe!

Gyöngyös, *a szép mátraalji város,* mely a világháború viharai közepette átszenvedte a maga külön tragédiáját s poraiból csak most kezd megéledni, a múltban is, a letűnt korszak legsötétebb *napjaiban is, bátor és öntudatos harcosa volt a szabad és független Magyarországnak.* Egy város, amelynek lelke mindig az emberi szabadságok legszentebb ideáljai felé lobogott, egy társadalom, mely a maga képviseletét mindig csak olyanokra bízta, akik megalkuvást nem ismerve szállottak síkra a nemzeti gondolatért, ez a város és ez a társadalom nem válhatik soha és semmiféle körülmények között a reakció szolgájává. Azok a sajnálatos események, amelyeknek szomorú visszhangja bejárta legutóbb az egész országot, épp ezért **nem lehetnek Gyöngyös lelkének igazi megnyilatkozásai.** Csak elvakult fanatikusok hihetik azt, hogy az idők árját medréből vissza lehet fordítani, hogy a természet erőin erőszakot lehet elkövetni. *A magyar forradalom, mely a maga imponáns vértelenségével és hatalmas lendületével a természeti erők félelmetességét és nagyszerűségét mutatta meg, nem lehet többé nem a politika, de még kevésbé a magánérdek vagy az osztályönzés játéka.* A magyar forradalom [illegible] lett meg immár, a magyar népköztársaság egy olyan befejezett tény, amelynek érinthetetlenségét a diadalmas korszellem garantálja. Ezt be kell látniok azoknak a csekély számú gyöngyösi polgároknak is, akik talán egy önfeledt pillanatukban azt hitték magukról, hogy ők ellenforradalmárok. Bizonyos, hogy tévedtek. *Ellenforradalmár* [illegible] *az lehet Magyarországon, aki – hazudni* [illegible] *pedig még nem akadt soha ebből a* [illegible]

A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása

1 16. A KMP első Központi Bizottságának tagjai: 1. Kun Béla, 2. Chlepkó Ede, 3. Fiedler Rezső, 4. Hirossik János, 5. Jancsik Ferenc, 6. Korvin Ottó, 7. László Jenő, 8. Mikulik József, 9. Pór Ernő, 10. Rabinovics József, 11. Rudas László, 12. Seidler Ernő, 13. Szamuely Tibor, 14. Szántó Béla, 15. Vágó Béla, 16. Vántus Károly (balról jobbra)

17. A Visegrádi utca a párt megalakulása idején. Itt a 15. sz. házban volt a KMP központja

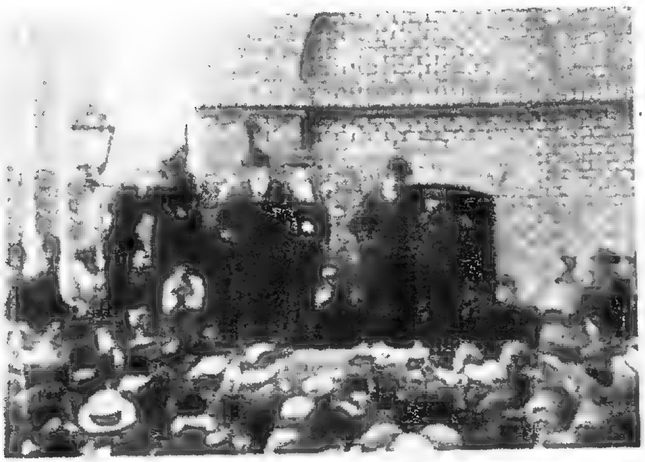

18. Kun Béla a fegyvergyár udvarán. 1919. február

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

VÖRÖS UJSÁG

KOMMUNISTA LAP.

Ára 10 fillér.	Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Ügynök-utca 17. szám. IV. emelet.	Ára 10 fillér

OSZTÁLYHARCOT!

A kapitalizmus megérett a bukásra. Megérett nemcsak erkölcsileg, de megérett gazdaságilag is az imperializmus azt jelenti épen, hogy a kapitalizmus a termelés menetét már gazdasági eszközökkel nem képes fentartani, hanem véres osztályháborut kell felidéznie, hogy azt kapitalisztikus alapon tovább folytathassa.

De a világháboru rettentő embervesztesége, a gazdasági eszközök elpusztitása a munkaerőnek a nyerstermények felszinre hozatalától évekig tavoltartása tökéletes anarchiába döntötte a termelést. A barbarizmusba sulyesztett emberiség nem tudja és nem akarja ujra kezdeni a termelő munkát.

Az egyetlen kiút a szocializmus. A szocializmus, mely nemcsak a termelés anarchiáját szüntetné meg, de azt a lelki anarchiát is, melybe a kapitalizmus az emberiséget sulyesztette. A termelés köztulajdonba vételével visszaadná elvesztett hitét, de elvesztett munkakedvét is az emberiségnek.

Elérkezett tehát az ideje a szocializmus megvalósitásának. És a proletáriátus érzi az erőt s az akaratot is magában ezért a megvalósitásért sikraszállani. A proletáriátus ezt a harcot nemzetközileg és egységesen akarja megvivni és kell megvivnia, mert amint a kapitalista imperializmus tultörte a nemzeti kereteket és világháboruvá fejlődött, ugy a proletár osztályharc a [illegible] kerolive [illegible] sett arra a pontra, melyet Marx a Kommunista Kiáltványban a proletár osztályharc végső szakaszát [illegible] meg az egyenes [illegible] forradalomban [illegible]

mad a nemzetileg szettagolt és nemzetekként szembenálló burzsoáziára.

De ki vezesse a proletáriátust ebben a harcban? A régi szociáldemokrata pártok szerte a világon tétlenül szegődtek a burzsoáziának rablóhadjáratában Scheidemann és Renaudel, Thomas és Henderson, Branting és a többiek, szóval valamenyien ott voltak a kapitalizmus oldalán, megszavazták a hadi hiteleket, a rablást védelmi hadjáratnak ismerték el, türték, hogy az imperialista kormányok bezárják Liebknechtet, Mehringet, az olasz szocialistákat s mindazokat, kik bátran kitartva a szocializmus mellett, felemelték tiltakozó szavukat; nemcsak türték ezt, de állandóan rágalmazták s ragalmazzák a „bolsevikieket", egy szavuk sem volt, mikor a németek letörték a finn, lett, észt és ukrán szocializmust, egy szavuk sincs, mikor most az antánt rohamot indit az egyetlen megvalósult proletár köztársaság, Oroszország ellen.

A magyar munkás is, aki ma a Népszavát olvassa, azt hiszi, hogy polgári lapot tart a kezében. A földmives proletár, aki a jegyzőt, papot és földesurat megbüntett, csőcselék banda, mely a forradalom „vivmányait" veszélyezteti. Kunfi miniszter csak hat hétre tette le [illegible] a magyar proletárral az osztályharcot és osztályegyüttélést [illegible] Népszava s a szociáldemokrata párt már [illegible] [illegible]

világa, az ő világa, hiszen a Népszava s a magyarszociáldemokratapárt szerint már győzött a forradalom. A Népszava s a szociáldemokrata párt Batthyányival kibékült Jászival a polgárságot, Szendével a [illegible] kapitalizmust a [illegible]

tehát nincs célja a további harcnak, a munkásságnyugodjék meg s bizza a nemzetgyülésre, hogy elhatározza a szocializmust.

Nemcsak a marxizmus kiforgatása ez, nemcsak a munkásság s a parasztszegénység félrevezetése, több ez: a polgárság, sőt a kispolgárság vizeibe való átevezés, az osztályharc megtagadása, a proletáriátus forradalmi harcának, e harc céljainak és energiáinak elhomályositása, lelohasztása.

Ezért álltunk mi, kommunisták, a magyar munkásság elé, hogy ők a csüggedés [illegible] sikdveikeré, sőt már itt levő uj, proletár forradalomra előkészitsük.

[illegible]

MIÉRT VAGYUNK KOMMUNISTÁK?

[illegible]

19. 1918. december 7-én jelent meg a párt központi lapjának, a *Vörös Ujság*nak első száma

20–23. A párt első kiadványai

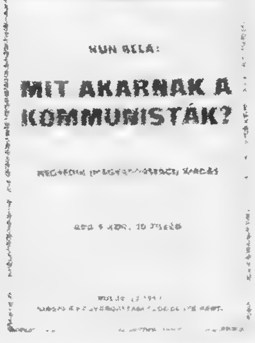

Kísérlet a KMP felszámolására

1. 1919. február 3-án a rendőrség feldúlta a *Vörös Ujság* Visegrádi utcai szerkesztőségét

2. Február 20-án összeütközésre került sor a *Népszava* előtt. A tüntető tömeg útban a *Népszava* Conti utcai szerkesztősége felé. (Ma: Tolnai Lajos utca)

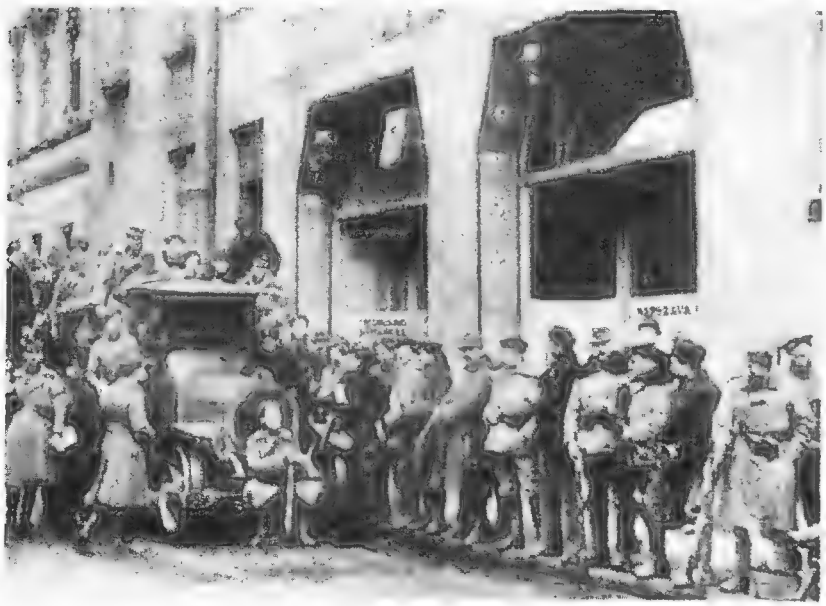

3. Népőrség a szerkesztőség előtt

... vezetők a következők: *Kun Béla*, Vágó Béla, *Rudas László*, *Gerai Nándor*, *Németi György*, *Lékai Leitner János*, dr. *László Jenő*, dr. *Ponto Róbert*, *Hajdu Pál*, *Jancsik Ferenc* ... [illegible] megnyomva emelkedett a letartóztatottak száma. A szoba lakásán három rendőrt a többi [illegible] találtak, a mely kommunista röpiratokat tartalmaz.

Kun Bélát félholtra verték a rendőrök

A toloncház reggel kilenc órakor ... a telefonértesítést adta le Dietz főkapitánynak, hogy *a rendőrök Kun Bélát agyonverték*. *Szentkirályi* főkapitányval és *Páll* főkapitányhelyettessel az *Est* munkatársa automobilon robogott ki a toloncházba.

Szentkirályi főkapitány első kérdése ez volt:

— *Meghalt Kun Béla?*

Jakabb Béla rendőrtanácsos, a toloncház helyettes vezetője a következő felvilágosításokat adta:

— *Kun Béla nem halt meg*. Reggel kilenc órakor vagy *hajnali rendőr* ... a toloncházzal. A szomszédos főkapitánysági épületből jöttek ... *Kun Béla kiabált* ... A toloncház [illegible] nem ... [illegible] ... voltak a tüntető rendőrök.

— A rendőrök ... hogy látni akarják Kun Bélát, hogy ...

— Mivel verték meg?

— *Puskatussal!* — válaszol halkan Kun Béla.

— Meg tudná ismerni azokat a rendőröket, a kik megverték?

— *Nem fontos*, — mondja nyugodtan — *félrevezetett emberek*.

Ebben a pillanatban a folyosóról *vészes kiáltások* szivárogtak be az orvosi szobába. Utána morgás, zugás, csizmadobogás, fegyverek csörgése. Kinyitjuk az ajtót. Vagy hatvan felfegyverzett rendőr áll a szoba [illegible] ... Mindenki kiabál valamit.

— *Hol az a bitang? Hol* ... [illegible] *Innen* ... [illegible]

Szentkirályi mond valamit, de szavát nem lehet hallani az izgalmas hangzavarban. *Páll* főkapitányhelyettes is kiabál, de őt se lehet ... [illegible] ... Szentkirályi a rendőrcsapat elé áll és ezt ... [illegible]

4. Az összeütközést a kormány kommunistaellenes hajsza megindítására használta fel. Február 21-én a hajnali órákban letartóztatták a párt vezetőit. Részlet *Az Est* beszámolójából

Budapesti állam ...

1919

Dr. Székely Lajos

Budapest

Kun Béla

indítványozom

1919

Kun Béla

1919

Vágó Béla

Hajdu Pál

5. Az ügyészség vádirata

6. A vas- és fémmunkások tiltakozó gyűlése a kommunista vezetők letartóztatása ellen

7. A csepeli munkások a kommunista vezetők szabadon bocsátását követelik. 1919. március 18.

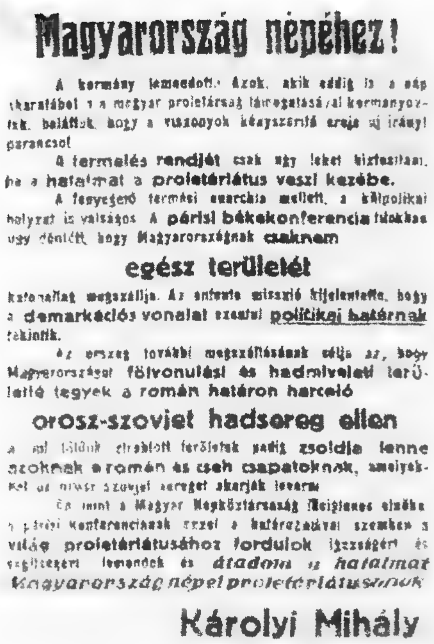

Magyarország népéhez!

A kormány lemondott. Azok, akik eddig is a nép akaratából s a magyar proletárság támogatásával kormányoztak, belátják, hogy a viszonyok kényszerítő ereje új irányt parancsol.

A termelés **rendjét** csak úgy lehet biztosítani, ha a **hatalmat a proletáriátus veszi kezébe.**

A fenyegető termési anarchia mellett, a külpolitikai helyzet is válságos. A **párisi békekonferencia** titokban úgy döntött, hogy Magyarországnak **csaknem**

egész területét

katonailag megszállja. Az antante misszió kijelentette, hogy a **demarkációs vonalat** ezentúl **politikai határnak** tekintik.

Az ország további megszállásának célja az, hogy Magyarországot **fölvonulási és hadműveleti területté tegyék a román határon harcoló**

orosz-szovjet hadsereg ellen

a mi tőlünk elrablott területek pedig **zsoldja lenne azoknak a román és cseh csapatoknak,** amelyekkel az orosz szovjet sereget akarják leverni.

Én mint a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke a párisi konferenciának ezzel a határozatával szemben a **világ proletáriátusához fordulok** igazságért és segítségért, lemondok és *átadom a hatalmat Magyarország népei proletáriátusának.*

Károlyi Mihály

1. A hatalom átadását bejelentő plakát

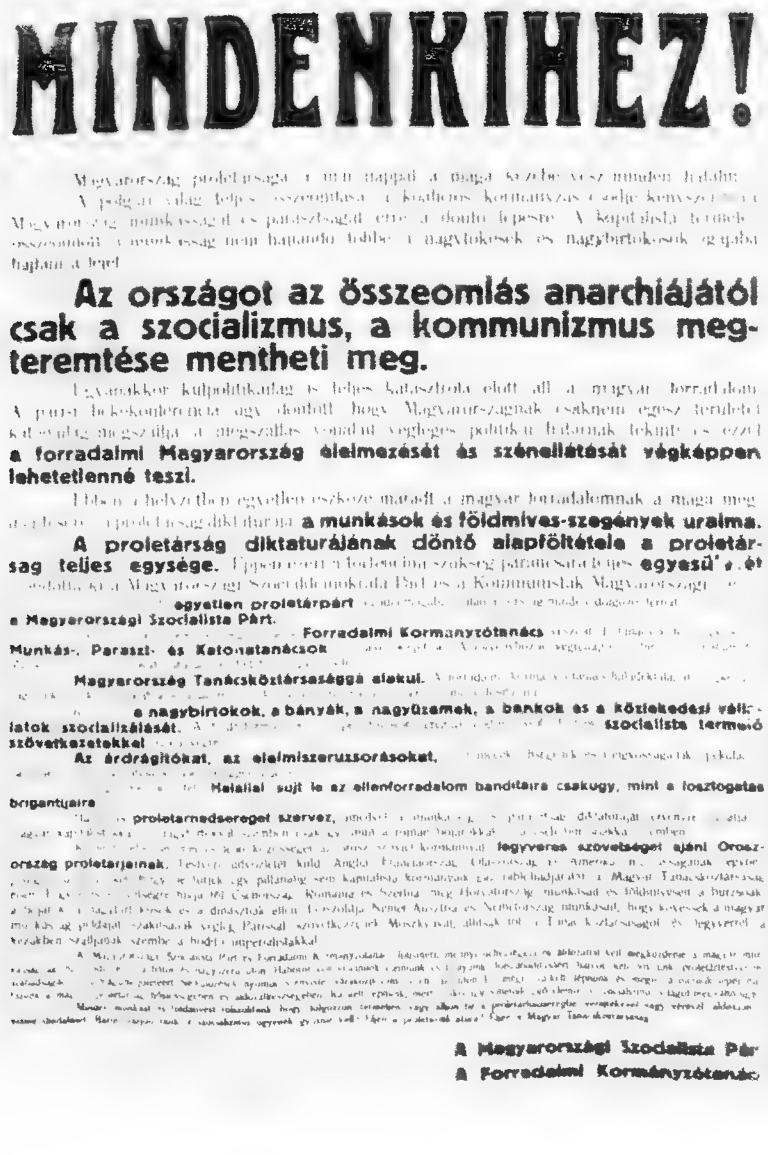

MINDENKIHEZ!

Az országot az összeomlás anarchiájától csak a szocializmus, a kommunizmus megteremtése mentheti meg.

a forradalmi Magyarország élelmezését és szénellátását végképpen lehetetlenné teszi.

a munkások és földmíves-szegények uralma.

A proletárság diktaturájának döntő alapföltétele a proletárság teljes egysége.

egyetlen proletárpárt

a Magyarországi Szocialista Párt.

Forradalmi Kormányzótanács

Munkás-, Paraszt- és Katonatanácsok

Magyarország Tanácsköztársasággá alakul.

a nagybirtokok, a bányák, a nagyüzemek, a bankok és a közlekedési vállalatok szocializálását.

szocialista termelő szövetkezetekkel

Az árdrágítókat, az élelmiszeruzsorásokat,

Halállal sujt le az ellenforradalom banditáira csakugy, mint a fosztogatás brigantijaira

proletárhadsereget szervez,

fegyveres szövetséget ajánl Oroszország proletárjainak.

A Magyarországi Szocialista Párt
A Forradalmi Kormányzótanács

2. Az egyesült párt: a Magyarországi Szocialista Párt és a Forradalmi Kormányzótanács felhívása az ország népéhez

3. 1919. március 23-án százezrek ünnepelték az Országház téren a Tanácsköztársaság létrejöttét. Kun Béla beszél a Parlament lépcsőjén, mellette Garbai Sándor

4. A tér közepén Bokányi Dezső

A kisajátítók kisajátítása

Az ipari, bánya- és közlekedési üzemek köztulajdonba vétele.

A Forradalmi Kormányzótanács IX. sz. rendelete.

1. §. A Tanácsköztársaság feladatának tekinti, hogy a termelőeszközöket a dolgozók társadalmának tulajdonába vegye át, a termelést szervezze és fokozza.

Ezért a Tanácsköztársaság a kisipar kereteit meghaladó ipari, bánya- és közlekedési üzemeket köztulajdonba veszi, azokat egy csapásra az egész proletáriátus vezetése és az illető üzem munkásságának ellenőrzése alá helyezi.

Ezért mindazok az ipari, bánya- és közlekedési üzemek, amelyek munkáslétszáma 1919 március hó 22-én a huszat meghaladta, társadalmi vezetés és munkaellenőrzés alá kerülnek.

2. §. A köztulajdonba átvett üzemeket a Tanácsköztársaság

A földbirtokok szociálizálása.

A Forradalmi Kormányzótanács XXXVIII. sz. rendelete.

1. §. Magyarország földjét a dolgozók társadalmáé. Aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat.

2. §. Minden közép- és nagybirtok minden tartozékával, élő és holt felszerelésével, valamint mezőgazdasági ipari üzemeivel együtt minden megváltás nélkül a proletár állam tulajdonába megy át.

3. §. A kis- és törpebirtok a hozzátartozó házzal és melléképületekkel együtt továbbra is megmarad az eddigi magántulajdonba. Hogy mely birtoktestek minősítendők kisvagy középbirtokoknak, azt a helyi viszonyok figyelembevételével mindenkor a földmivelésügyi népbiztosság határozza meg.

A pénzintézetek szocializálásának bevezetése.

A Forradalmi Kormányzótanács XII. sz. rendelete.

1. §. A Forradalmi Kormányzótanács elhatározza a pénzintézetek szocializálását. A szocializálás munkáját azzal kezdi meg, hogy felhatalmazza a pénzügyi népbiztost azon pénzintézetek vezetésének átvételére és ellenőrzés alá helyezésére, amelyeket a szocializálásra alkalmasnak tart.

A tanácsköztársasági vezetés és ellenőrzés alá helyezett pénzintézeteket a pénzügyi népbiztos által kinevezett ellenőrző megbizottak vezetik, a pénzügyi népbiztos utasításainak megfelelően.

A lakóházak köztulajdonba vétele.

A Forradalmi Kormányzótanács X. sz. rendelete.

1. §. Minden lakóház a hozzátartozó holtelekkel, valamint a ház tartozékaival együtt a Magyarországi Tanácsköztársaság tulajdona.

2. §. A lakásbért a házfelügyelő a lakók bizalmi testületének tagjaival együtt beszedi és ahhoz a pénzintézethez szolgáltatja be hiánytalanul, amelyet a pénzügyi népbiztos rendelettel fog kijelölni.

3. §. Azok, akik eddig azért nem fizettek lakásbért, mert a ház, amelyben laktak, sajátjuk volt, valamint azok, akik oly ingyenes lakást élveztek, amelyet nem az állam nyujtott nekik illetmény fejében, mostantól kezdve lakásbért kötelesek fizetni.

A zálogtárgyak visszaadása.

A Forradalmi Kormányzótanács XXXII. sz. rendelete.

1. §. Azokat a zálogtárgyakat, amelyeket bármely zálogházban (zálogházi közvetítőnél) 1919. évi március hó 22-ike előtt 100 koronát meg nem haladó kölcsönösszegekért elzálogosítottak, 1919. évi április hó 15-éig a zálogjegyek átadása ellenében minden fizetés nélkül vissza kell adni. Az elzálogosító a kapott kölcsönösszeget visszafizetni nem tartozik.

Aki a zálogtárgy visszavétele végett 1919. évi április hó 15-ike után jelentkezik, a kedvezményben nem részesül.

2. §. Ez a rendelet kihirdetésének napján lép életbe. Végrehajtása a szociális termelés népbiztosának feladata.

Budapest, 1919. április 2.

A Forradalmi Kormányzótanács.

1. A Tanácskormány rendeleteiből:

Világ proletarjai egyesüljetek!

Munkásigazgatás.

A termelőbiztos, a munkástanács és a szakszervezet feladatairól.

Irta

Varga Jenő.

Ára 1 korona

A Közoktatásügyi Népbiztosság kiadása. Budapest 1919.

2. Varga Jenőnek, a Népgazdasági Tanács elnökének brosúrája

3. Kun Béla a köztulajdonba vett csepeli WM-gyár udvarán

4. Hamburger Jenő, Latinca Sándor, Móricz Zsigmond külföldi újságírók társaságában egy somogyi termelőszövetkezetben

Munkások betegségi és baleseti biztosításának kiépítése.

A Forradalmi Kormányzótanács XXI. K. T. E. sz. rendelete.

1. §. Betegségi és baleseti biztosítás hatálya alatt áll minden munkás (földmívesmunkás is)

Munkás mindenki, aki köz- vagy magánszolgálatban munkabér vagy fizetés fejében dolgozik.

A földmívesmunkások biztosításának módozatairól a munkaügyi és népjóléti népbiztosság külön rendelettel fog intézkedni.

2. §. A betegségi segélyekre való igényjogosultság a betegség kezdetétől számított egy évig tart.

A lakásrekvirálási rendelet.

A Forradalmi Kormányzótanács XV/b K. T. E. sz. rendelete

1. §. A Budapesti Központi Lakáshivatal, a budapesti lakáshivatalok és a lakásügyi felülvizsgálati bizottság, végül az idegeneket ellenőrző hivatal e rendelet hatálybaléptével megszünik. Budapesten és azokban a környékbeli községekben, amelyekre a Budapesti Központi Lakáshivatal működése eddig kiterjedt, megszünik a központi járásbíróság mellett működő lakbérleti bizottságok működése is. Mindezeknek a megszüntetett szerveknek hatásköre a Magyar Tanács-Köztársaság Központi Lakásbiztosságára száll át, amelynek élén háromtagu direktórium áll. A direktórium tagjait a Kormányzótanács nevezi ki. Az előbbi rendelkezés szerint megszünt hatóságoknál folyamatban levő összes ügyek is megszüntetendők tekintendők.

Az anya- és gyermekvédelem, közjótékonyság vagy a hadigondozás céljára intézmények köztulajdonba vétele.

A Forradalmi Kormányzótanács LX. számu rendelete.

1. §. A tanácsköztársaság az ország egész területén kezelésbe vesz át minden olyan — akár törvényhatóság vagy község (város), akár társadalmi egyesület vagy magánszemélyek kezelésében álló — intézetet, közalapot, alapítványt és egyéb intézményt, amely az anya- és gyermekvédelem, a közjótékonyság vagy a hadigondozás céljára szolgál. Az ilyen intézmény céljára rendelt minden ingó-és ingatlan dologés egyéb vagyontárgy köztulajdon.

Az átvételhez szükséges intézkedéseket a munkaügyi és népjóléti népbiztosság teszi meg.

2. §. Az 1. §-ban megjelölt intézetek, közlapok, alapítványok és egyéb intézmények célját megváltoztatni, vagy a céljukra rendelt vagyontárgyakat eddigi rendeltetésüktől egyébként

A gyermekek testi és lelki védelme.

A Forradalmi Kormányzótanács LXXI. számu rendelete.

1. §. A tanácsköztársaság a gyermekek testi és lelki védelmét legfontosabb feladatának tartja. A bajokat megelőző gyermekvédelem leghivatottabb helye az iskola. Ezért a kormányzótanács az iskolában gyermekvédő gyámi állásokat rendszeresít.

2. §. Az iskolai gyermekvédő gyámok — elsősorban okleveles tanítók — külön gyámi tanfolyamon nyernek kiképzést. A gyámi teendőket minden iskolában egy-két számfeletti tanító látja el, kisebb községekben az iskola vezető tanítójára hárul a gyámi gyermekvédő feladata. Kellő számu tanító hijján a gyámi teendőkben képzett más egyének is kaphatnak gyermekvédő gyámi megbizást. A gyámokat átmenetileg a közoktatásügyi népbiztosság bizza meg a gyámi teendők végzésével.

A tanoncokról.

A közoktatásügyi népbiztosság 16. K. N. számu rendelete

A tanoncoktól senki tandijat nem követelhet. Házi munkára a tanoncok fel nem használhatók.

Azok a rendeletek, melyek a tanoncok munkabéreire vonatkoznak és a munkaidőt szabályozzák, egyuttal mindennemü 18 éven aluli, még fel nem szabadult alkalmazottra is vonatkoznak (kifutó, segédmunkás, gyakornok stb., akár fiu, akár leány.)

E rendelet megszegői felett a forradalmi törvényszék itél.

Budapest, 1919 április 24.

Közoktatásügyi népbiztosság

Jegyzet. Ez a rendelet a *Tanácsköztársaság* 1919. április 27-iki 29. számában jelent meg

1. A Tanácskormány rendeleteiből:

AZ ALKOHOLELLENES TANACS KIADVÁNYAI 2 SZAM

A JÓZANSÁG PROLETÁRKÖTELESSÉG.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASAG PROLETARIATUSANAK.

AZ ALKOHOLELLENES TANÁCS KIADVÁNYA.

ARA 30 FILLER.

BUDAPEST, 1919

2. Az alkoholellenes tanács kiadványa

3. A Kaszelik-kert megnyitása

4. Uzsonnaosztás

5–6. Proletár gyermekek a királyi palota kertjében

7. Társzekéren a Margitszigetre

8. Vonaton a Balatonhoz

Budapest, 1919. **6. szám.** Kedd, április 1.

TANÁCSKÖZTÁRSASÁG

HIVATALOS LAP

Szerkesztőség: VII kerület, Rákóczi-út 54. szám. Telefon: József 20–21.

Előfizetési árak: Egész évre . . 60 korona Negyedévre . . . 15 korona Félévre . . . . 30 korona Egyes szám ára 80 fillér.

Kiadóhivatal: VII., Rákóczi-út 54., Akademia-épület. Telefon: József 13–91.

HIVATALOS RÉSZ.

A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. számú rendelete

a nevelési és oktatási intézetek kezelőjének kötelességeiről.

1. § A Magyarországi Tanácsköztársaság az oktatás összes állami intézetének tekinti. Ezeknek [illegible] valamennyi nem állami nevelési és oktatási intézetei kezelésébe vész át. Az intézetek egyéni szolgálati minden tekintetben az ugyanannak a kormányzótanácsi rendeletnek az alapján közalkalmazottá válik.

2. § A Tanácsköztársaság a munkásság művelődésének emelésére minden erejével [illegible] egyszersmind oktatás és nevelésmunkát szabadon szervezi meg. Mindazokat akik a Tanácsköztársaság társadalmába és szellemébe beilleszkednek, lelkiismeretben [illegible] szolgálatába kívánja állítani. Ennek folytán a nem állami nevelési és oktatási intézetek alkalmazottai kötelesek azokat akik ezeknek a feltételeknek megfelelnek, a Tanácsköztársaság szolgálatába [illegible] az országban szervezett [illegible] külön rendelettel megállapítja az oktatásügyi igazgatás új szervezetét.

Budapest, 1919 március 29.

A Forradalmi Kormányzótanács

Garbai Sándor s. k., *Kunfi Zsigmond* s. k., a Kormányzótanács elnöke közoktatásügyi népbiztos

A Forradalmi Kormányzótanács XXV. számú rendelete.

1. § A Forradalmi Kormányzótanács elhatározza a bankok intézetek szocializálását. A szocializálás munkáját [illegible] végzi meg, hogy gondoskodjon a pénzügyi népbiztost az összes [illegible] intézetek vezetőségének átvételéről és elhelyezéséről. [illegible]

A Tanácsköztársasági vagyon és ellenőrzés alá helyezett betétpénztárakat a Pénzintézeti Központ pénzügyi és gazdasági irányítása és felügyelete mellett a pénzügyi népbiztos alá [illegible] bevezetett elszámolással megbízottak vezetik a pénzügyi népbiztos utasításainak megfelelően.

3. § Kárbiztosítás esetén a biztosító intézetek [illegible] vállalt és [illegible] [illegible] előtt kötelesek bejelenteni, hogy van-e valamely pénzintézetnél folyószámlája vagy betétje mekkora annak összege, és hol van elhelyezve. A biztosító intézet a bejelentés alapján megállapítja, hogy a károk az itt foglaltak értelmében mekkora összeg ére hető ki, a többletet pedig átutalja a Pénzintézeti központhoz.

4. § A Pénzintézeti Központ gondoskodik arról, hogy a hozzá átutalt biztosítási összegek a 2. § második bekezdésében foglalt rendelkezéseivel a felek javára irassanak annál a pénzintézetnél, amelynél már betétje vagy folyószámlája van, feltéve, hogy ez a pénzintézet a pénzügyi népbiztos ellenőrzése alatt áll.

A pénzügyi népbiztos rendeletet határozhat meg, hogy a Pénzintézeti Központ milyen eljárást kövessen akkor ha a felek [illegible] vagy egyéb betétje nincs vagy pedig olyan pénzintézet, él van, mely nem áll a pénzügyi népbiztos ellenőrzése alatt.

5. § A külföldön vagy Magyarország megszállott területein lakó felekkel való bejelentkezés esetében a Pénzintézeti Központ hosszabbítást engedélyezhet.

6. § A 2., 4., 5. és 7. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

1. Kulturális téren a Tanácsköztársaság egyik első és egyben legjelentősebb intézkedése az iskolák államosítása volt

2–3. Egykorú kiadványok a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről és célkitűzéseiről

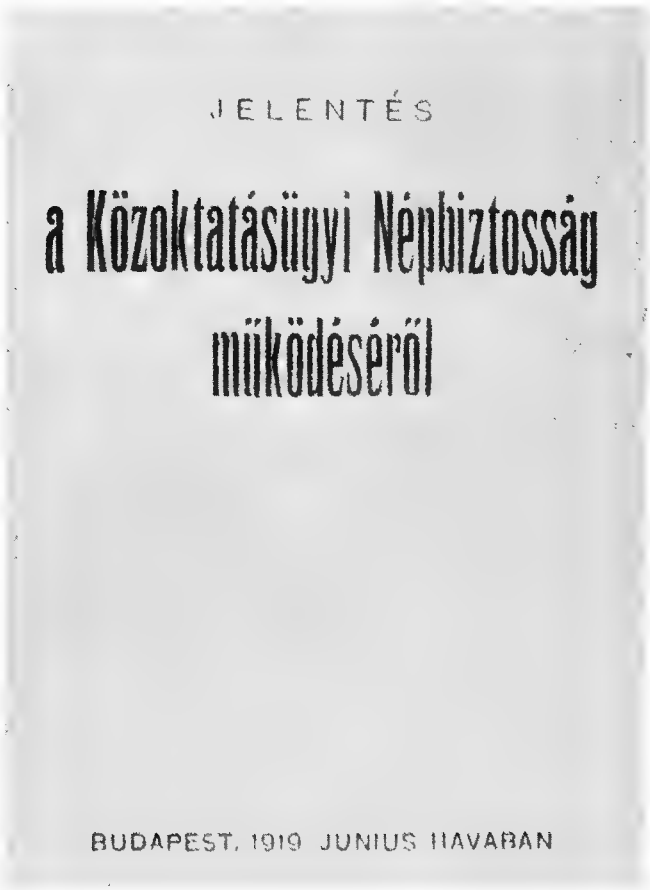

JELENTÉS

a Közoktatásügyi Népbiztosság működéséről

BUDAPEST, 1919 JUNIUS HAVABAN

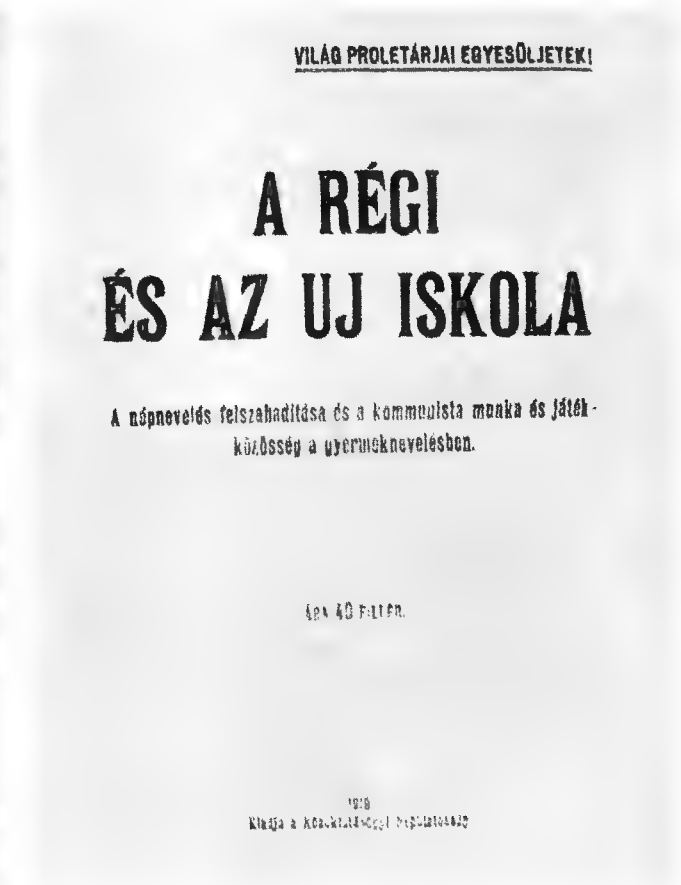

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

A RÉGI ÉS AZ UJ ISKOLA

A népnevelés felszabadítása és a kommunista munka és játék-közösség a gyermeknevelésben.

Ára 40 fillér.

1919

Kiadja a Közoktatásügyi Népbiztosság

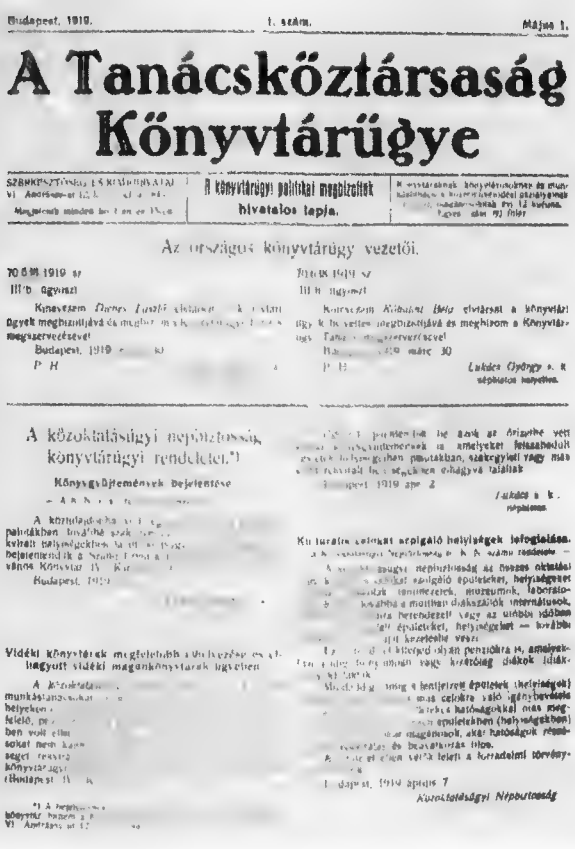

Budapest, 1919. 1. szám. Május 1.

A Tanácsköztársaság Könyvtárügye

A könyvtárügyi politikai megbízottak hivatalos lapja.

Az országos könyvtárügy vezetői.

Budapest, 1919 ... 30

P. H.

Lukács György s. k. népbiztos helyettes.

A közoktatásügyi népbiztosság könyvtárügyi rendeletei.*)

Könyvgyűjteménnyek bejelentése

Budapest, 1919

Vidéki könyvtárak megfelelőbb elhelyezése és elhagyott vidéki magánkönyvtárak ügyében

Budapest, 1919 április 7

Közoktatásügyi Népbiztosság

4–5. Lukács György közoktatásügyi népbiztos, az irodalmi és művészeti ügyek irányítója

6. Az 1919 áprilisában elhunyt Eötvös Lorándot a Tanácsköztársaság saját halottjának tekintette, és ünnepélyes külsőségek között temette el

AZ ÚJ ISTEN

Új isten szól hozzátok, emberek!

Nem templomok setét hajóin úszó
Tömjén között ragyog fel tűz-szeme
Barnult szentképek arany keretéből,
Nem oltárok gyertyái közt fehérlik
Alabástrom közönnyel hallgatag,
Hívők csókjától koptatott szobor,
Nem méla, hosszú, vont litániák
Cukros hullámát untan szürcsölő
Egek lakója!
Nem!
Új isten ez!

Új isten szól hozzátok, emberek!

A vêres földnek vére szülte Őt,
A sok kiomlott, sűrű, keserű
Vér összeállt a fájó földeken,
Testté tapadt, alakká tornyosult,
Vérszínű, nagy, mezítelen alakká,
Ki országlépő tágra tárja lábát,
S Földet rengésre tépő hangja zeng
Piros Keletről a sápadt Nyugatnak:
„Ím eljöttem!
Eljött a Vörös Isten!"

Ismerj meg minket, tieid vagyunk!
A szíved hajtó, élő, drága nedv,
A diadalmas vörös lüktetés
A mi bús vérünktől is gazdagult,
S világra ömlő harsonád sodrába
Gyötört torkunk reszkető hangverése
Szerényen s mégis segítve simul:
A kicsiny, árva magyar jaj-patak
A messzezengő nagy moszkvai árba,
Mely most tisztára mossa a világot:

Hozsánna néked, új isten, hozsánna!

1–2. Az írók többsége a proletárdiktatúrát örömmel és várakozással fogadta. Tóth Árpád szárnyaló ódával köszöntötte a „Vörös Isten"-t, amely eljött és „tisztára mossa a világot"

Irodalom

4. *Ez az én vérem* – Juhász Gyula 1919-ben, Szegeden megjelent verseskötetének címlapja

3. Juhász Gyula

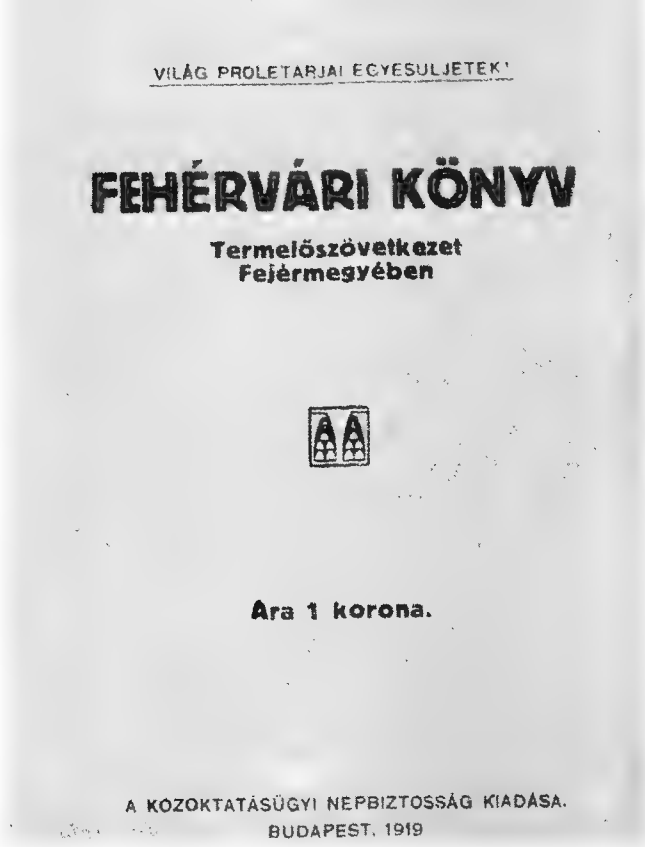

5–6. Móricz Zsigmond a Somogy megyei, Krúdy Gyula a Fejér megyei termelőszövetkezetekről írt lelkes hangú beszámolót

8. A *Ma* című folyóirat körül az új utakat kereső „aktivista" írók és művészek tömörültek

7. Kassák Lajos

1–2. A Forradalmi Kormányzótanács a magántulajdonban volt muzeális értékű műkincseket köztulajdonba vette. A felbecsülhetetlen értékű műalkotásokból 1919 júniusában kiállítás nyílt a Műcsarnokban

3. 200 koronás pénzérme. Ferenczy Béni terve

4. Pór Bertalan plakátja

Fegyveres intervenció a Tanácsköztársaság ellen
Toborzás a Vörös Hadseregbe

1. Az antant fegyveres intervenciójának megindulása (április 16.) megkövetelte a Vörös Hadsereg létrehozását és a hátország fegyveres erejének megerősítését. Toborzó felvonulás Budapesten április 6-án. A menet a Lánchídnál

2. A menet a Fürdő utcában.
(Ma: József Attila utca)

3. A munkás tartalék zászlóaljak szemléje az Andrássy úton. 1919. április 23.

4–5. A kormányzótanács tagjai a szemlén. Az első sorban (balról jobbra) Kun Béla, Garbai Sándor, Haubrich József, Szántó Béla

Toborzó plakátok

1. Nemes Lampért József–Kmetty János: *Be!*

2. Vértes Marcell: *Velem vagy ellenem*

3. Uitz Béla:
Vörös katonák előre!

1. A Vörös Hadsereg soraiban 7 ország fiai harcoltak vállvetve a magyar katonákkal az intervenciósok ellen. Volt orosz hadifoglyok útban a toborzó helyiséghez

Internacionalisták

2. Osztrák vöröskatonák csoportképe. A középen Leo Rothziegel, az osztrák internacionalisták vezetője, aki 1919 áprilisában hősi halált halt a Debrecen előterében vívott harcokban

1. Pártjelvény. 1919

2. Bíró Mihály plakátja

3. Májusi emléklap Várnai Zseni versével

4. Gyülekezés a Vérmezőn

5. A felvonulók oszlopa a Köröndön

6. Vörös ruhába öltözött gyerekek üdvözlik a felvonulókat

A győzelmes északi hadjárat

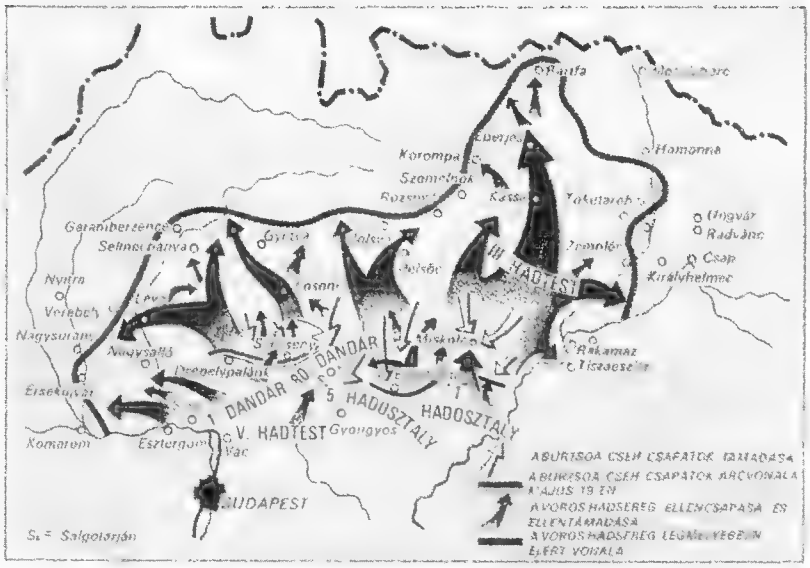

1. A győzelmes északi hadjárat

2–3. Indulás a frontra

4. A Miskolc körüli harcokban kitűnt páncélvonat

5. Bőhm Vilmos és Stromfeld Aurél a hadsereg-főparancsnokság vonatán

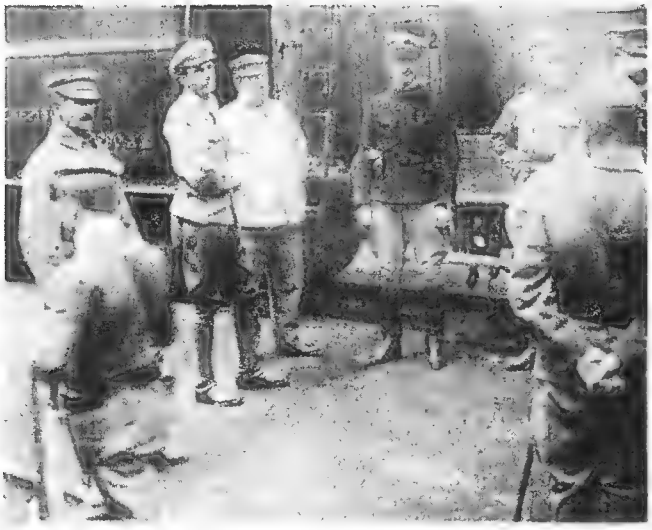

6. Vágó Béla, Landler Jenő és Münnich Ferenc a főparancsnoki vonat előtt

7. A Vörös Hadsereg bevonulása Kassára

8. A Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltása Eperjesen június 16-án

Világ proletárjai egyesüljetek!

VÖRÖS UJSÁG

24

24

A párisi konferencia jegyzéke a magyar tanácskormányhoz

Clémenceau és Kun Béla táviratváltása

Clémenceau távirata

9–10. Georges Clemenceau, a párizsi békekonferencia elnöke. A Vörös Hadsereg diadalmas előnyomulását Clemenceau francia miniszterelnöknek, a békekonferencia elnökének táviratai állították meg. Clemenceau a békekonferencia nevében a Vörös Hadseregnek – az időközben megállapított határokra való – visszavonását követelte

Szamuely Moszkvában

1. Május végén Szamuely Tibor – vállalva a kockázatos utazás veszélyeit – repülőgépen Szovjet-Ukrajnába, majd onnan Moszkvába utazott. Szamuely Tibor indulás előtt a Mátyásföldi repülőtéren

2. Podvojszkival, Szovjet-Ukrajna hadügyi népbiztosával Kijevben

3–4. Lenin és Szamuely a Vörös téren. 1919. május 25.

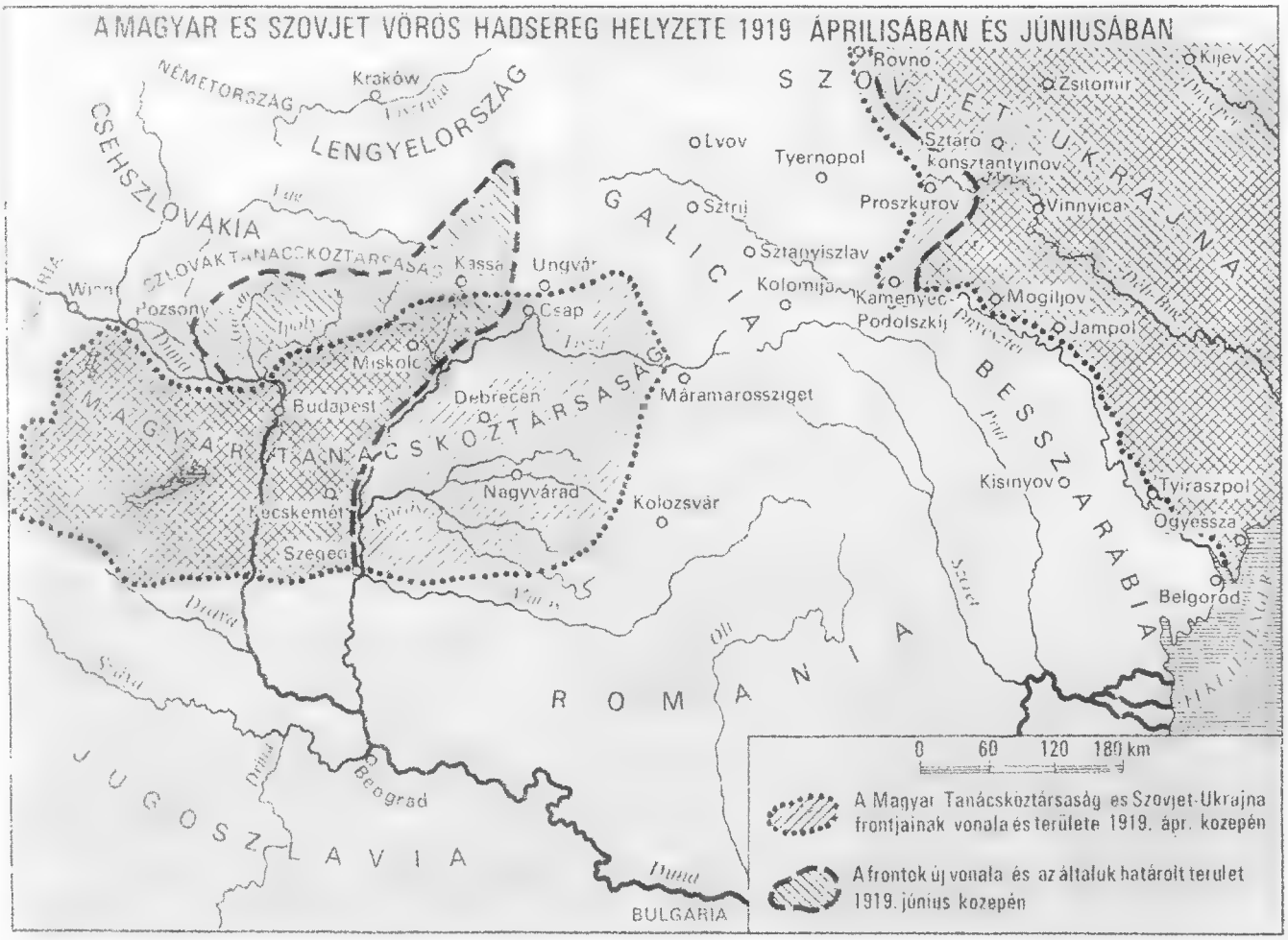

5. Szamuely Moszkvában tájékoztatta Lenint a Magyar Tanácsköztársaság helyzetéről. Hazatérte után a budapesti munkástanacs ülésén számolt be tapasztalatairól és arról az élethalálharcról, melyet Szovjet-Oroszország és Szovjet-Ukrajna vívott ez időben a külső és belső ellenség ellen

Üdvözlet a magyar munkásoknak.

Lenin elvtársnak ezt a cikkét Szamuely Tibor népbiztos elvtárs hozta el repülőgépen Moszkvából.

Üdvözlet a magyar munkásoknak!

Elvtársak! A hírek, amelyeket a magyarországi tanácsok vezetőitől kapunk, örömmel és boldogsággal töltenek el bennünket. Összesen csak két, nem hosszú hónap óta létezik Magyarországon a tanácshatalom, de szervezettségét tekintve, a magyarországi proletariátus, ugylátszik, fölülmúl bennünket. Ez érthető, mivelhogy Magyarországon a lakosság általános művelődési színvonala magasabb, emellett az ipari munkások számaránya az összlakossághoz képest hasonlíthatatlanul magasabb, mint nálunk.

Ti az egyedüli tisztességes, természetes forradalmi háborút vívjátok, *az elnyomottak háborúját az elnyomók ellen*, a háborút a szocializmus győzelméért. Az egész világ munkásosztályának minden tisztességes tagja a mi oldalunkon. Minden hónap közelebb visz bennünket a világproletárforradalomhoz.

Legyetek kitartók. A győzelem a miénk lesz!

Lenin.

6–7. Szamuely moszkvai tartózkodása idején írta Lenin *Üdvözlet a magyar munkásoknak* című nevezetes cikkét, mely magyar nyelven teljes szövegében először a *Népszava* 1919. június 1-i számában jelent meg. Részletek a *Népszavá*ban közölt fordításból

Ellenforradalom

1. A harcoló Vörös Hadsereg hátában szervezett ellenforradalmi lázadások közül a legjelentősebb a ludovikások és a dunai monitorok 1919. június 24-i budapesti puccskísérlete volt. Az ellenforradalmi megmozdulást néhány óra alatt leverték. Várják a monitorokat a Duna-parton

2. Aknavető a Szovjetház (Hungária Szálloda) előtt

3. A *Viza* nevű monitor szembefordult a lázadókkal. Tisztelgés a Hungária Szálloda előtt

4. Vöröskatonák elfogott ellenforradalmárokat kísérnek

5. Kun Béla az ellenforradalom leverése után a hűvösvölgyi katonai főreáliskolában. (Fehér kalapban a kép előterében Vántus Károly földművelésügyi népbiztos)

6. Az ellenforradalmi puccskísérlet áldozatainak temetése

7–8. Plakátok az ellenforradalom napjaiból

Világ proletárjai egyesüljetek!

Munkások! Elvtársak!

A hatalmi polcukról elkergetett burzsoák és hitvány csatlósaik ellenforradalmi puccsot kíséreltek meg, hogy visszaszerezzék elvesztett hatalmukat, amellyel a munkástömegeket rabságban és nyomorúságban tartották.

A haza jelszavával és nemzeti szinü zászlókkal jöttek a vörös Budapest ellen.

Azt hitték, hogy ezt a várost és ezt az országot visszahódithatják a maguk számára!

Hitvány szándékuk megtörött a proletariátus vasakaratán, megtörött azon a lelkes elszántságon és meggyőződésen, amely a proletárdiktatura alapja.

Budapest harcos proletárjai leverték a burzsoácsőcselék komédiás ellenforradalmát és halálra szánt bátorsággal siettek a gyárak és műhelyek dolgozói a tanácshatalom védelmére.

Budapest proletárjai! Az a kötelesség háramlik reátok ezekben a súlyos időkben, hogy **minden erőtökkel álljatok készen minden pillanatban,** hogy soha többé itt ebben a városban ellenforradalmi mozgalom fejét fel ne üthesse. Ti tudjátok, miről van szó, tudjátok, hogy mit jelent a proletariátus számára [illegible] régi rend kerülne vissza. A proletariátus számára csak egy út lehetséges: **ez az ut a kemény diktatura utja. Minden más ut a megsemmisülésbe vezet.** [illegible] engedjétek!

Papok, bankárok, mágnások és militarista katonatisztek szent szövetségével állitsátok szembe a proletariátus egységét, összetartását, elszánt harci készségét, megingathatatlan hitét a szocializmusban.

A burzsoák fehér terrorjára feleljetek a proletárok vörös terrorjával!

Éljen a proletárdiktatura!

Éljen a világforradalom!

Testvéri üdvözlettel

A Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja.

Munkások! Elvtársak! Proletártestvérek!

Budapest utcáin ujra proletárvér folyt. A nemzetközi ellenforradalom magyar huligánjai orvul és titokban, kutmérgezéssel és fegyveres erővel a magyar proletárság uralma ellen törtek.

A budapesti proletárság egy ökölcsapással leteritette az orvul támadó ellenforradalom banditáit.

Ám a harcnak proletáráldozatai is vannak.

Ifju proletárkatonák, lelkesek, üdék és rózsásarcuak, forradalmárok és jövőben bizakodók, — élemedett, szürkülőfejü, munkában görnyedt, öregedő proletárharcosok holtan, akik vérükkel védték meg a jövendőt —, egyaránt kiterítve fekszenek!

Temetünk!

A forradalom igaz harcosait, gyászos ünnepséggel kisérjük ma, vasárnap délután 2 órakor az Országház-térről örök nyugovóra!

Budapest proletárjai ott legyetek!

E gyászünnepség [illegible]

Le a nemzetközi ellenforradalommal!

Le a fehér terrorral!

Éljen a nemzetközi világforradalom!

Éljen a proletárdiktatura!

A Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának titkársága.

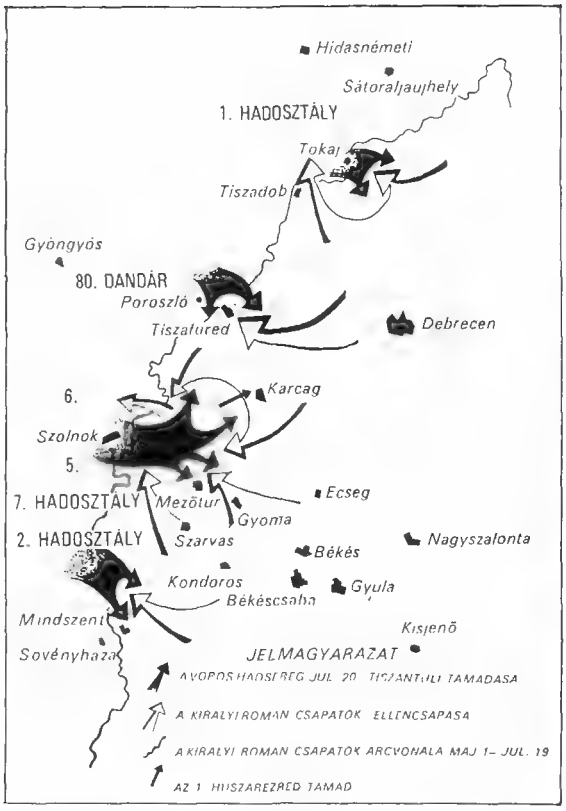

1. Miután a párizsi békekonferencia ígéretének – hogy a csehszlovák területek kiürítését követően a románok is visszavonulnak az újonnan megállapított határvonalra – nem tett eleget, a Vörös Hadsereg július 20-án támadást indított a Tiszánál. A tiszai offenzíva rövid kezdeti sikerek után összeomlott. A román királyi csapatok július utolsó napjaiban átkeltek a folyón, és megkezdték az előnyomulást Budapest irányába. A tiszai támadás

2. 30,5-es mozsárágyú Szolnoknál

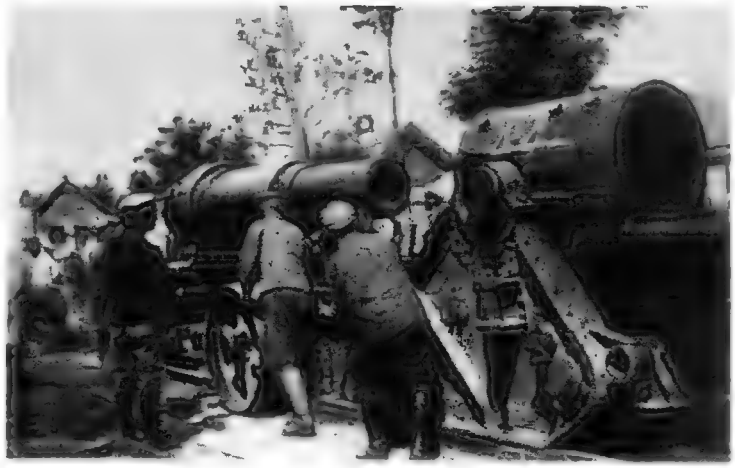

3. Helyreállítják a felrobbantott Tisza-hidat

Az ellenséges túlerő megdönti a Tanácsköztársaságot

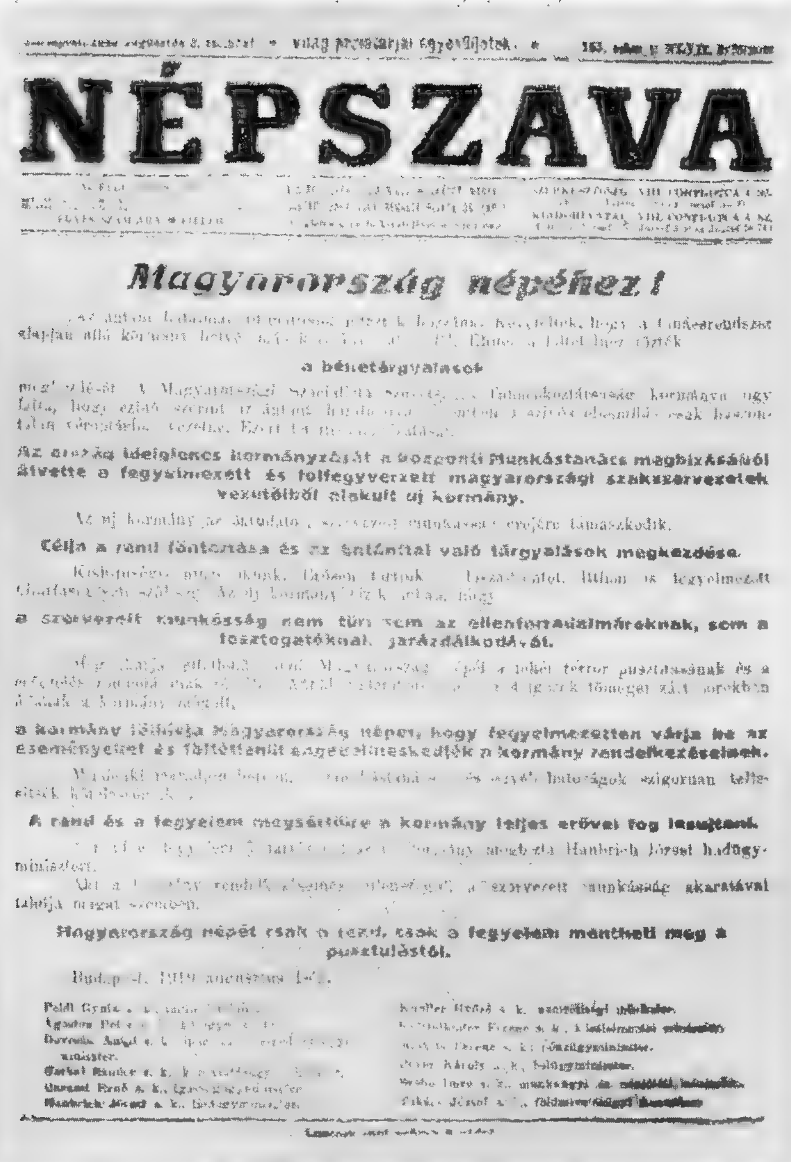
NÉPSZAVA

Magyarország népéhez!

a béketárgyalásokat

Az ország ideiglenes kormányzását a Központi Munkástanács megbízásából átvette a fegyelmezett és felfegyverzett magyarországi szakszervezetek vezetőiből alakult uj kormány.

Célja a rend fentartása és az ántánttal való tárgyalások megkezdése.

a szervezett munkásság nem türi sem az ellenforradalmároknak, sem a fosztogatóknak garázdálkodását.

a kormány felhívja Magyarország népét, hogy fegyelmezetten várja be az eseményeket és feltétlenül engedelmeskedjék a kormány rendelkezéseinek.

A rend és a fegyelem megsértőire a kormány teljes erővel fog lesujtani.

Magyarország népét csak a rend, csak a fegyelem mentheti meg a pusztulástól.

4. A Tanácskormány augusztus elsején – a Vörös Hadsereg veresége következtében kilátástalanná váló helyzetben – lemondott és átadta helyét a Peidl Gyula vezetése alatt álló úgynevezett szakszervezeti kormánynak. A Tanácskormány lemondását és a szakszervezeti kormány megalakulását bejelentő felhívás

5–6. A román királyi csapatok a Peidl-kormány tiltakozása ellenére augusztus 3-án megkezdték bevonulásukat a fővárosba. Román csapatok az Oktogonon. A jobb oldali képen lóháton G. D. Mardarescu tábornok, főparancsnok

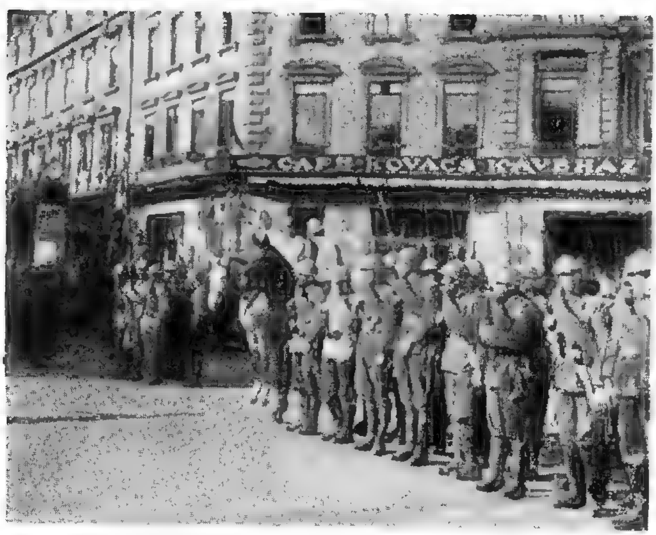

XV. Az ellenforradalom negyedszázada

Fehérterror, konszolidáció, a fasizmus újabb előretörése (620–635. old.)

Gazdaság és társadalom (636–643. old.)

Művelődés – tudományok – művészetek (644–653. old.)

Magyarország a háborús felkészülés és a második világháború éveiben (654–681. old.)

„Ó, az a Magyarország! Az a penész-ország és hullafolt-ország, az a piperkőc-ország és borosta-ország, az a motyogás-ország és versenylónyerítés-ország, az a dínom-dánom-ország és hintó-ország, az a véraláfutás-ország és vonítás-ország, az a láp-ország és varjú-ország, földbe-ásott-zenéjű-ország, amelynek énekét, mint tetszhalott lányt elevenen temették a bánat rögei alá, s akinek sírját kövéren benőtte a föld zöld szőrzete, színes növényi tüze." Bartók Béla sorsára emlékezve vetette papírra Juhász Ferenc ezt a látomást Horthy Magyarországáról; a kép, amit nyújt, rendkívül érzékletesen fejezi ki, ami az adatok világánál az ellenforradalom negyedszázadáról kibontakozik.

Az adatok világánál – ennek a kifejezésnek itt különleges jelentősége van; ennek az időszaknak a szemtanúi még élnek, emlékeznek és felülvizsgálják majd a képeket, bírálat tárgyává teszik a képek által kifejezett szemléletet. És bizonyára szigorúan így szólnak: „Én nem így emlékezem: én nem voltam munkanélküli 1931-ben; én nem putriban laktam, hanem szép kétszobás lakásban és távol tartottam magam a szélsőjobboldali mozgalmaktól." Még sok hasonló ellenvetés is elképzelhető, amelyek tartalmilag bizonyára igazak. De mindezek egyéni vélemények, amelyekkel szemben – többek között – száz más, ettől eltérő, ellenkező egyéni vélemény állítható. A történetíró azonban, noha mindezeket felhasználja, folyamatokra, az adatok ezreiben kifejezésre jutó tendenciákra figyel, azokra épít, a társadalom mozgását akarja ábrázolni, nem az egyéni sorsokét. Így inkább egyfajta kollektív emlékezetet igyekszik rögzíteni, amelynek az egyéni emlékek esetleg egy-egy ponton ellent is mondhatnak.

Az ellenforradalmi rendszer olyan körülmények között született, amelyekről később – mikor úgy-ahogy megszilárdult – „jobb társaságban" nem volt illő dolog hangosan beszélni. De nem is volt nagyon tanácsos, mert akik megpróbálták – mint pl. Beniczky volt belügyminiszter 1925-ben –, azokat hamarosan elhallgattatták. De azért mindenki – ha csak nem volt nagyon fiatal – tudott arról, hogy 1919-ben a Horthy-rendszer nemcsak vérben, hanem egyenesen valóságos vérfürdőben született; a Szegedről elinduló különítményes tiszti századok kegyetlen módon álltak bosszút mindazokon, akik a két forradalom, de különösen a Tanácsköztársaság idején részt vállaltak a néphatalom megteremtésében és fenntartásában. Ennek a hosszú hónapokig tartó hadjáratnak a célja azonban nemcsak a bosszú volt, hanem a megfélemlítés is, a rettegés atmoszférájának a kialakítása, amelyben a hatalmat – a kormányzói tisztség formájában – szinte ellenkezés nélkül ragadhatta magához Horthy Miklós, a Monarchia volt tengerésztisztje; hol vezetője, hol bábja a szegedi gyülevész társaságnak, amely a dzsentri hordalékát, az állás nélküli kalandor katonatiszteket, félbemaradt közhivatalnokokat és a gazdag parasztok háborúban elvadult fiait egyesítette abban a reményben, hogy sikerül a politikai és gazdasági hatalomnak legalább egy részét megkaparintani – szolgálatai jutalmául – a nagybirtok és nagytőke kezéből.

Horthy személyes képességeit sokan később alábecsülték; valójában ebben az időben ravaszul taktikázó politikus volt, aki egy ideig minden irányzatot orránál fogva vezetett: a legitimistákat meggyőzte arról, hogy hűséges híve IV. Károlynak, a szabad királyválasztókat biztosította, hogy ellenáll a dinasztia minden

visszatérési kísérletének. A nyugati győztes hatalmakat is leszerelte, sőt támogatásukat is elnyerte azzal, hogy munkásellenessége, sovinizmusa garanciát jelentett: Magyarországon nem lesz többé szovjet rendszer. Az arisztokrácia, a nagybirtok és a nagytőke urai őt meg politikai társaságát is lenézték, de féltek is tőle, s nem feledkeztek meg arról, hogy az ő különítményei húzták deresre az 1919-ben „lázadó" cselédeket, némították el a munkásságot, szilárdították meg a régi osztályrendet. Ezért nem léptek fel ellene – más módot választottak: megnyerték maguknak, saját szekerükbe fogták. Ezt a politikai feladatot gróf Bethlen István végezte el.

Bethlen kezdettől fogva következetes harcot folytatott a kommunisták ellen, ugyanakkor azonban kiszorította a hatalomból a szélsőjobboldali irányzat képviselőit, így a különítmények tényleges és láthatatlan vezetőit is. A fenyegetést az ígérgetéssel, a rendőri intézkedéseket a vesztegetéssel vegyítve, rendszere csaknem valamennyi ellenzéki erejét leszerelte, megpuhította; a Nagyatádi vezette gazdagparasztságot éppúgy, mint a Peyer vezette Szociáldemokrata Pártot. Aki nem adta meg magát, aki Bethlennel nem alkudott – az a törvényen kívül helyezett, illegalitásba kényszerített, a szó szoros értelmében halálra üldözött kommunista mozgalom volt itthon és az emigrációban. Ekkor a párt nem jelentett még nagy, szervezett erőt, de röpiratai, meg-megújuló pártszervezési kísérletei ébren tartották a hitet, hogy lehetséges még egyszer változás, hogy nem tart örökké az ellenforradalom.

A konszolidáció az ellenforradalmi rendszer számára nemcsak politikai, hanem gazdasági szempontból is nélkülözhetetlenné vált. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, a trianoni békeszerződés és a háborús pusztítások, veszteségek következtében a gazdasági fejlődés, a gazdaság talpra állítása rendkívül lassan, vontatottan indult meg. Az ipar termelése még a korszak végén is csak valamivel haladta meg a háború előtti szintet; a mezőgazdaság fejlődése megrekedt, stagnált, s a külföldi piacokon nagy elhelyezési nehézségek mutatkoztak. Az egyre fokozódó infláció pedig teljes anarchiával fenyegette a gazdasági életet.

Bethlen külföldi kölcsön útján kívánta a gazdasági helyzetet stabilizálni; a politikai konszolidáció azonban ennek előfeltétele volt. Ez a szükséglet alakította ki ezután a Bethlen-korszak sajátos kormányzati rendszerét, amelyet többpártrendszere, parlamentarizmusa és más vonásai a polgári demokrácia berendezkedéséhez látszottak közelíteni, lényegében azonban a kommunisták és a munkásmozgalom törvénybe iktatott üldözésével, a kormánypárt parlamenti egyeduralmának bevezetésével, nacionalista ideológiájával és agresszív külpolitikai terveivel sokat megőrzött az előző évek egyértelműen fasiszta jellegéből.

„Kiáltó ellentétek országa" – ezzel a címmel jeleztük a társadalmi viszonyokat ábrázoló képeinket. A képek a végleteket mutatják – s azt kérdezheti valaki: hol maradt a „közép", hol maradt a szolidan élő tisztviselők, kereskedők, a polgárság, a módosabb parasztság világa. Az ellenvetés nem jogtalan, de a kiáltó ellentétek kiemelése sem: ez volt ugyanis a társadalmi viszonyok szembetűnő, jellemző vonása, ez volt az, ami – az alapvető ellentéteken túl – az egész társadalmi berendezkedést labilissá tette, állandó bizonytalanságát, feszültségét előidézte.

Az egyik képen fiatal munkáslányokat láthatunk. A szövőlányok havi keresete a húszas évek második felében – tehát a konszolidáció éveiben – 80–90 pengő között mozgott, azaz hetenként 17–19 pengőt kerestek. Ugyanakkor 1929-ben egy kg szalonna 2,50, 1 kg kenyér 43 fillér, egy kiló cukor 1,19, egy harmadrendű gyári női ruha 64 pengőbe, egy pár női magas szárú cipő 25 pengőbe került, a hivatalos adatok szerint. Ami a falvak népét illeti: 1930-ban négy és fél millió ember élt Magyarországon mezőgazdaságból: közülük több mint hárommillió volt gazdasági cseléd, mezőgazdasági munkás vagy törpebirtokos, illetőleg ezek családtagjai. A fél évnél kevesebbet dolgozó mezőgazdasági munkások aratórésze a húszas években így alakult: a learatott gabona $^1/_{12}$, $^1/_{13}$-ad része, amelyhez még az aratás időtartamára – három hétre – 30 kg rozsot, 5 kg búzát, 1 kg zsírt, 1 kg babot és 1 kg sót adtak fejenként. Egy aratópár keresete, átlagos termés mellett, 9–11 métermázsa gabona körül mozgott.

S mindezzel még nem is a legrosszabb helyzetben levők életviszonyait jellemeztük. Ezek munkabérek voltak. De hogyan élt a munkanélküliek tömege, hogyan éltek a betegek, az elesettek, az öregek? Néhány képünk erre is felel.

Más képek az ellenkező végletre világítanak rá. De nincsenek találó képeink a jövedelem-megoszlás alapvető aránytalanságán, igazságtalanságán túli hihetetlenül magas egyes állami és fővárosi jövedelmekre, a feudális maradványokat jelző százezer holdas nagybirtokok jövedelmére, a nagybankok, vállalatok osztalékaira, a közpénzek szemérmetlen pazarlására és tékozlására. A korszak nagy panamái – az Eskütt-ügy, a frankhamisítás, a népjóléti minisztérium pénzeinek folyamatos elsikkasztása – időről időre rakétaként világítottak be a felső rétegek korrupciótól bűzlő világába.

A társadalom egyre növekvő feszültségét mutatta a szocialista munkásmozgalom erősödése, aktivizálódása – meg a kormányzatnak erre való reagálása. A kommunisták által irányított legális Magyar Szocialista Munkáspárt – amelyet a Szociáldemokrata Pártból kilépett ellenzéki munkások alakítottak – 1925–26-ban egyre szélesedő körökre terjesztette ki befolyását, s a siker reményével indulhatott volna az 1926. évi országgyűlési választásokon. A kormány azonban megakadályozta ezt, sőt 1927-ben letartóztatta a párt vezetőit is. A feszültséget azonban ez nem csökkentette, inkább fokozta: a pilisvörösvári bányászok 1928 decemberi éhségfelvonulása, melynek csendőrök állták útját, újabb tanúbizonysága volt az életviszonyok elviselhetetlenségének.

A döntő lökést 1929-ben a kapitalista világgazdaság válságának magyarországi hatása adta meg. A munkabérek fokozatosan csökkentek, a munkafeltételek egyre kedvezőtlenebbé váltak, a munkanélküliek száma csak a városban meghaladta a negyedmilliót. A mezőgazdasági munkanélküliek száma a nyári hónapokban is elérte a 80 ezer főt. Csak Budapesten 67 749 ínséges családot tartottak nyilván. A munkáltatók, a tőkések a válság terheit a munkásokra igyekeztek hárítani.

A munkástömegek elkeseredettsége 1930. szeptember 1-én hatalmas tömegtüntetésben robbant ki. *„Minden más hiábavaló – az alku, az átok, a csönd, a szó!* – írta a tüntetés hatására a korszak legnagyobb költője, József Attila. Az összeütközés után egyes városrészek valóságos csatatér képét mutat-

ták – de a főváros polgársága újra hallhatta, egy évtized múltán, 1919 hangjait.

A szeptemberi tömegmegmozdulás nem oldotta meg a válság okozta problémákat, de ereje tudatára ébresztette a munkásságot, amely el volt szánva harca folytatására. *„Hu! tömegek tovább, tovább, tovább!"* – hangzott József Attila biztatása.

Szeptember elseje jelentőségét „fent" is megértették; ott is emlékeztek 1918–19 történelmi tapasztalataira. Hosszas előkészületek után - amelynek munkálataiba Horthy most Gömbös Gyulát, egykori bajtársát, a fajvédők és a titkos szövetségek egyik vezetőjét is bevonta – az 1931 elején tartott koronatanácson erősen bírálták Bethlen kormányzati rendszerét, amely olyan eseményekhez vezetett, mint a szeptember 1-i tüntetés. Ha formálisan csak később mondott is le - Bethlen tulajdonképpen ekkor bukott meg: az ő taktikázó, lavírozó, alkudozó módszere helyett az uralkodó körök ismét a „kemény kéz" politikáját választották, pontosabban: ehhez tértek vissza.

Gömbösnek azonban még várnia kellett; Bethlen utóda gróf Károlyi Gyula lett, a Horthyhoz közel álló konzervatív nagybirtokos, aki kérlelhetetlen következetességgel vonta le szeptember elseje tanulságait. Mert időbeli távolsága ellenére is ehhez kapcsolódik a biatorbágyi merénylet ürügyén a kommunisták ellen indított újabb hajtóvadászat, amelynek 1932 közepén áldozatul esett Sallai Imre és Fürst Sándor, a Kommunisták Magyarországi Pártjának két kimagasló vezetője; ugyanekkor sok más kommunistát is börtönbe vetettek. Minden jel arra mutatott, hogy Magyarországon is – hasonlóan az olasz, de főképpen a német fejleményekhez – az uralkodó körök ultima ratiója a totális fasiszta diktatúra bevezetése lesz.

Gömbös valóban ezt tervezte: fasiszta tömegpártot akart kiépíteni, egyre nagyobb szerepet juttatott a hadseregnek, meg akarta szüntetni a szakszervezeteket, le akarta törni a munkásmozgalmat. Szorosra fűzte a szövetséget a fasiszta Olaszországgal és az immár Hitler irányította Németországgal. Kísérlete azonban végül is csődöt mondott, megbukott, részben a munkásosztály ellenállásán, részben a polgári ellenzék és a konzervatív tábor ellenakciói következtében. Négyesztendős miniszterelnökségének azonban súlyos következményei voltak. Egyrészt ebben az időben elterjedtek és meggyökeresedtek a magyar politikában a német fasizmus eszméi, módszerei, programja; másrészt – s a jövendő szempontjából ez volt a súlyosabb örökség: politikai és gazdasági hatalomhoz juttatott egy olyan – szegedi különítményesekből, a titkos szervezetek vezetőiből és tagjaiból, a bajtársi egyesületek tisztikarából, jobboldali katonatisztekből, középbirtokosokból és vármegyei tisztviselőkből álló - réteget, amely további fennmaradásának és térnyerésének biztosítékát a fasizálódás fokozásában látta. A következő évtized politikai vezetőgárdájának jelentős része ebből a rétegből került ki.

A válság évei új irányzatokat hoztak felszínre a szellemi életben is. A Bethlen-korszak hivatalos irodalma alig produkált maradandót: a színvonalasabb polgári művészek vagy közömbösen elfordultak, vagy bírálták a korszak társadalmi viszonyait, politikai felfogását. A polgári irodalom nagy nevei a *Nyugat* köré

csoportosultak, amelynek szelleme ekkor már nyomába se léphetett Ady forradalmiságának. A jövő felé mutattak azonban már Móricz Zsigmond, Nagy Lajos írásai. A művészet megújhodásának nálunk is a népből, a munkásság és a parasztság köréből kellett jönnie: Bartók és Kodály zenéje, József Attila poézise, Derkovits és Dési Huber festői életműve nemcsak tartalmi elemeik révén, hanem legmagasabb művészi színvonalukkal is ezt a reményt váltották valóra.

A paraszti milliók sorsa azonban szélesebb körű visszhangot a válság hatására a harmincas évek elején kapott. Az agrárkérdés ekkor valóságos közüggyé vált; fiatal írók, költők, szociológusok, folkloristák legfőbb gondja volt. Ekkor bontakozott ki a népi írók mozgalma; ekkor döbbentette rá a polgárságot, az értelmiséget Illyés Gyula a *Puszták népé*vel a mezőgazdasági cselédség nyomorára, kiszolgáltatottságára.

Az elmaradottság nyomta rá a bélyegét az oktatásügyre, a tudományos életre is. Bár Klebelsberg Kunó, a bethleni időszak kultuszminisztere a revíziós célkitűzések hangsúlyozásával jelentős összegeket tudott a költségvetésből kulturális célokra biztosítani, és azt egyetemek, kutatóintézetek, népiskolák építésére is fordította, az oktatás minden fokon nacionalista-klerikális szellemben folyt, és részben a gazdasági viszonyok, részben a kiválasztást szabályozó kultúrpolitika következtében változatlanul fennmaradt a vagyonos osztályok művelődési monopóliuma: munkás- és parasztszármazású fiatalok csekély számban jutottak be az egyetemekre, és csak valamivel többen a gimnáziumokba. A Magyar Tudományos Akadémia, a maga konzervatív légkörével, szinte minden kapcsolatát elvesztette az élettel, a gyakorlattal; sok kiváló magyar tudós dolgozott elszigetelten, mellőzötten, vagy választotta inkább az emigrációt.

*

Úgy véljük, aránylag jól ismertek annak az útnak egyes állomásai, amely a harmincas évek közepétől 1944 végéig, 1945 elejéig vezetett, oda, hogy a második világháború vége a legyőzött fasiszta Németország oldalán találja Magyarországot. Amennyire helytelen lenne ennek az útnak az irányát, a végén bekövetkező katasztrófát egyes-egyedül a magyar belpolitikai élet, a magyar kormányzati körök fokozatos fasizálódásának tulajdonítani, annyira téves dolog lenne – amire, felmentve őket a súlyos felelősség alól, sokan hajlamosak – egyes-egyedül a nemzetközi helyzetben, Németország fokozódó térnyerésében, kezdeti hadi sikereiben, s a nyugati polgári demokráciák Kelet-Európa sorsa iránti közömbösségében keresni a fejlemények okait. Nyilvánvaló, hogy ezek a tényezők kölcsönösen összefüggtek egymással, erősítették egymást, tulajdonképpen el sem választhatók.

Ami azonban, mint az események egyik legfontosabb mozgatóereje, külön is kiemelendő: a magyar kormányok revíziós politikája, amely – sokszor volt alkalom ezt megfigyelni ennek az évtizednek a történetében – újra és újra felmerülő alternatívák esetében a magyar vezetést Németország mellé állította. Kétségtelen, hogy a trianoni béke igazságtalan, imperialista béke volt, amely nem tudta megoldani a kelet-európai népek problémáit. Számunkra különösen

súlyos tehertétele volt, hogy több millió magyar került az újonnan alakult szomszéd államok fennhatósága alá, ami természetesen nemzeti sérelmek forrásává vált, minthogy a szomszéd országok burzsoá kormányai is nacionalista politikát folytattak, s a trianoni béke kisebbségvédelmi rendelkezéseit nem vették figyelembe. Az egymást követő magyar kormányok azonban ezt a sérelmet politikájuk fő kérdésévé tették, hatalmas revíziós propagandát folytattak az iskolákban és a szószékeken egyaránt, többek között abból a célból, hogy elterelj ék a figyelmet a megoldatlan szociális problémák tömegéről. A területi revízió lidércét üldözték, ennek elérésére akár az ördöggel is szövetkeztek volna, nemhogy a fasiszta hatalmakkal, amelyeknek belpolitikájával – egyáltalán nem önzetlenül – egy széles réteg egyébként is rokonszenvezett.

Noha itt kétségtelenül egységes folyamatról van szó, amelynek egyes etapjai megkülönböztethetők, mégsem beszélhetünk arról, hogy a fasizálódás teljesen simán, zökkenésmentesen haladt volna előre. Még magában a kormánypolitikában sem. Az egymást követő kormányfők – Darányi, Imrédy, Teleki – miniszterelnökségük kezdetén, a konzervatív szárnyra támaszkodva, lazítani törekedtek a Németországhoz fűződő kapcsolatokon; hamarosan azonban mindegyikük a németek és a magyar szélsőjobboldal nyomásának hatása alatt és revíziós politikájuk következtében nemcsak a törvényhozási úton is végrehajtott fasizálással „fogták ki a szelet a vitorlából" a szélsőjobboldali propagandával szemben, hanem egyre szorosabb kötelékekkel fonták össze az ország sorsát a Harmadik Birodalomével. Teleki – megrettenve e politika következményeitől – öngyilkos lett; Horthy és Bárdossy azonban habozás – és felhatalmazás – nélkül követték Hitlert a Szovjetunió elleni esztelen háborúba. Horthy és Kállay már csak akkor kezdtek kísérletezni az angolszász hatalmakhoz való közeledéssel, mikor, két súlyos háborús esztendő után nyilvánvalóvá vált, hogy Hitler veresége a magyar ellenforradalmi rendszer bukását is maga után fogja vonni.

A jobbra tolódás tényleges ellensúlyát azonban nem a konzervatív erők jelentették, hanem részben a polgári ellenzék egyes vezetői, döntően azonban a munkáspártok, elsősorban a Kommunista Párt. A veszélyt, amellyel a fasizmus fenyegette a világot, a kommunisták ismerték fel legelőször: a nemzetközi kommunista mozgalom egész tevékenységét 1935-től – a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa óta – a fasizmus visszaverésének, legyőzésének programja irányította. Ez a program vitte a magyar kommunistákat a spanyol polgárháború frontjára; ennek érdekében dolgozták ki és alkalmazták a valamennyi németellenes, antifasiszta erő összefogását célzó népfrontpolitikát. Magyarországon az agitáció minden lehetséges eszközét igénybe véve tiltakoztak az újabb fasiszta intézkedések, népellenes akciók – a zsidótörvények, a „tengely" segítségével elért területrevízió, az Antikomintern paktumhoz való csatlakozás, a Szovjetunió megtámadása – ellen.

A németellenes összefogásra irányuló törekvések azonban a polgári ellenzék és a szociáldemokrata pártvezetés bizalmatlansága következtében, sokáig nem jártak sikerrel: csak 1941 végére, 1942 első felére – leginkább a *Népszava* híres 1941-es karácsonyi számában és az 1942. március 15-i tüntetésben – sikerült létrehozni az antifasiszta erők bizonyos egységét, a Történelmi Emlékbizottság

formájában. A Kállay-kormány azonban ekkor lecsapott a Kommunista Pártra, csaknem másfélezer kommunistát és szociáldemokratát zártak börtönbe. Rózsa Ferenc és Schönherz Zoltán élete is ennek a megtorló hadjáratnak esett áldozatul.

A súlyos csapás következtében a szövetségesek elbizonytalanodtak; a párt azonban – rövid aléltság után – hamarosan magához tért, és 1943 nyarától Békepárt néven működött, adta ki röpiratait, lapjait.

Az ellenállás új, magasabb színvonalon szerveződött meg 1944 májusában, a német megszállás után. A Magyar Frontban, az ellenállás vezető szervében a kommunisták mellett már ott voltak a kisgazdapárt és a szociáldemokraták képviselői is. Nem sokkal később megalakultak a különböző partizáncsoportok és sok kárt okoztak akcióikkal a németeknek. Horthy 1944. október 15-i, eleve sikertelenségre ítélt fegyverszüneti kísérlete után újból fellángolt az ellenállás; vezető szervének, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának katonai vezérkara azonban árulás áldozata lett, s a mindent elpusztító német és nyilas téboly a katonai vezetőket éppúgy kivégeztette, mint valamivel később a Felszabadító Bizottság elnökét, Bajcsy-Zsilinszky Endrét. A magyar ellenállás 1944-ben felzárkózott ugyan a leigázott népek nagy felszabadító mozgalmai mellé – önerejéből azonban nem tudott végezni a megszálló német csapatokkal és hazai szövetségeseivel. Ezt a feladatot az 1944 őszétől fokozatosan, nehéz harcokban előnyomuló Vörös Hadsereg csapatai végezték el.

Mikor 1944 nyarán és őszén a Horthy-rendszer agóniája elkövetkezett, sokan hasonlították össze ezeket a hónapokat 1919 végének, 1920 elejének körülményeivel. Lehetetlen volt észre nem venni a végzetes hasonlóságot a politikai tartalom és az eszközök vonatkozásában. Akkor ugyanolyan uszítás folyt, mint 1944-ben, a demokrácia és a szocializmus ellen, ugyanolyan magasra csapott a nacionalizmus lángja, ugyanúgy harsogták a fajvédő, antiszemita jelszavakat. Ugyanaz a korlátlan erőszak, megvadult militarizmus, fékeveszett kegyetlenkedés lett úrrá ekkor is, mint 1920-ban, s akik ismerősök voltak a politikai életben, jól tudták, hogy maguk a személyek is milyen sokszor ugyanazok: Endre László, Baky, Sztójay, Kovarcz – és még sok szélsőjobboldali, nyilas politikus, katonatiszt – útja Szegedről indult el, a különítményekből.

Ennek a kontinuitásnak a legfontosabb elemét azonban nem is a politikai irányzatok, az eszközök és a személyek jelentették, hanem a társadalmi viszonyok változatlansága, elmaradottsága. Az egyes osztályok bizonyos – az iparosodásból adódó – belső rétegeződése ellenére, a magyar társadalom szerkezetében szinte áthatolhatatlanok maradtak a társadalmi osztályok – szinte kasztok – közötti válaszfalak, kevés változás állt be az osztályok egymáshoz való viszonyában. A társadalom szerkezetének ez a mozdulatlansága, nemcsak a nagybirtokrendszerben, hanem a társadalmi kapcsolatokban is kifejezésre jutó feudális maradványok, a torzulások megcsontosodása, nyert költői kifejezést Juhász Ferenc már idézett szavaiban. Dinomdánom, versenylónyerítés, piperkőcség, hintó – az egyik oldalon; motyogás, borosta, véraláfutás, vonítás, hullafolt – a másikon. Az épületnek össze kellett omlania, hogy alóla kiszabaduljon a „tetszhalott leány", az egész nép teremtő ereje.

1. Bibó Dénes főhadnagy, a Prónay-különítmény tagja, Tab községben akaszt

2. Horthy Miklós szemlét tart a különítmények felett. Mellette W. E. Lukas, az USA hadseregének kapitánya →

3. Gépfegyveres osztag őrzi a bevonulás napján az Erzsébet-hidat

4. 1919. november 16-án, miután a megszálló román csapatokat visszavonták, Horthy Miklós, mint fővezér, a különítmények élén bevonult a fővárosba: „tetemre hívom ezt a bűnös várost" – mondotta. – A főváros vezetősége a Gellért-szálló előtt üdvözli Horthyt

5. Prónay Pál százados, a leghírhedtebb tiszti különítmény parancsnoka
6. Héjjas Iván főhadnagy, az Ébredő Magyarok Egyesülete nevű szélsőjobboldali szövetség egyik vezetője. Nevéhez fűződik az 1919 novemberi Kecskemét környéki, orgoványi tömeggyilkosság is

7. Zadravecz István szegedi ferencesrendi házfőnök, később tábori püspök. Megcsúfolva papi hivatását, áldását adta a különítményekre, toborzott Horthy hadserege számára

8. 1920 júliusában bíróság elé állították a Tanácsköztársaság tíz népbiztosát. A vádlottak közül négyet halálra, a többit életfogytiglani fegyházra ítélték; de az ítéleteket nem hajtották végre, mert a nemzetközi tiltakozás és a szovjet kormány közbelépésének hatására a volt népbiztosokat – több száz más kommunistával együtt – kicserélték a magyar hadifogoly tisztekkel

Ítélet a népbiztosok perében

1. Sir George Russel Clerk, a versailles-i legfőbb tanács különmegbízottja. Budapesti tárgyalásai elősegítették Horthy hatalmának megszilárdulását és az új kormány megalakítását, a szociáldemokraták bevonásával (balra fent)

2. Friedrich István gépgyáros, akinek kormányát az antant nem ismerte el

3. Huszár Károly tanító, a Clerk-tárgyalások eredményeképpen alakult kormány elnöke (jobbra fent)

4. A *Népszava* néhány cikke leleplezte a terrorcselekményeket. Ezért 1920. február 17-én a különítményesek elhurcolták és meggyilkolták Somogyi Bélát, a lap szerkesztőjét és Bacsó Bélát, a lap munkatársát. – Ostenburg-Moravek Gyula százados, akinek különítményéhez a fővezérségen elhatározott gyilkosság tettesei tartoztak →

5. Az áldozatok február 22-i temetése, a haladó erők első nagy tömegdemonstrációja volt a Tanácsköztársaság után

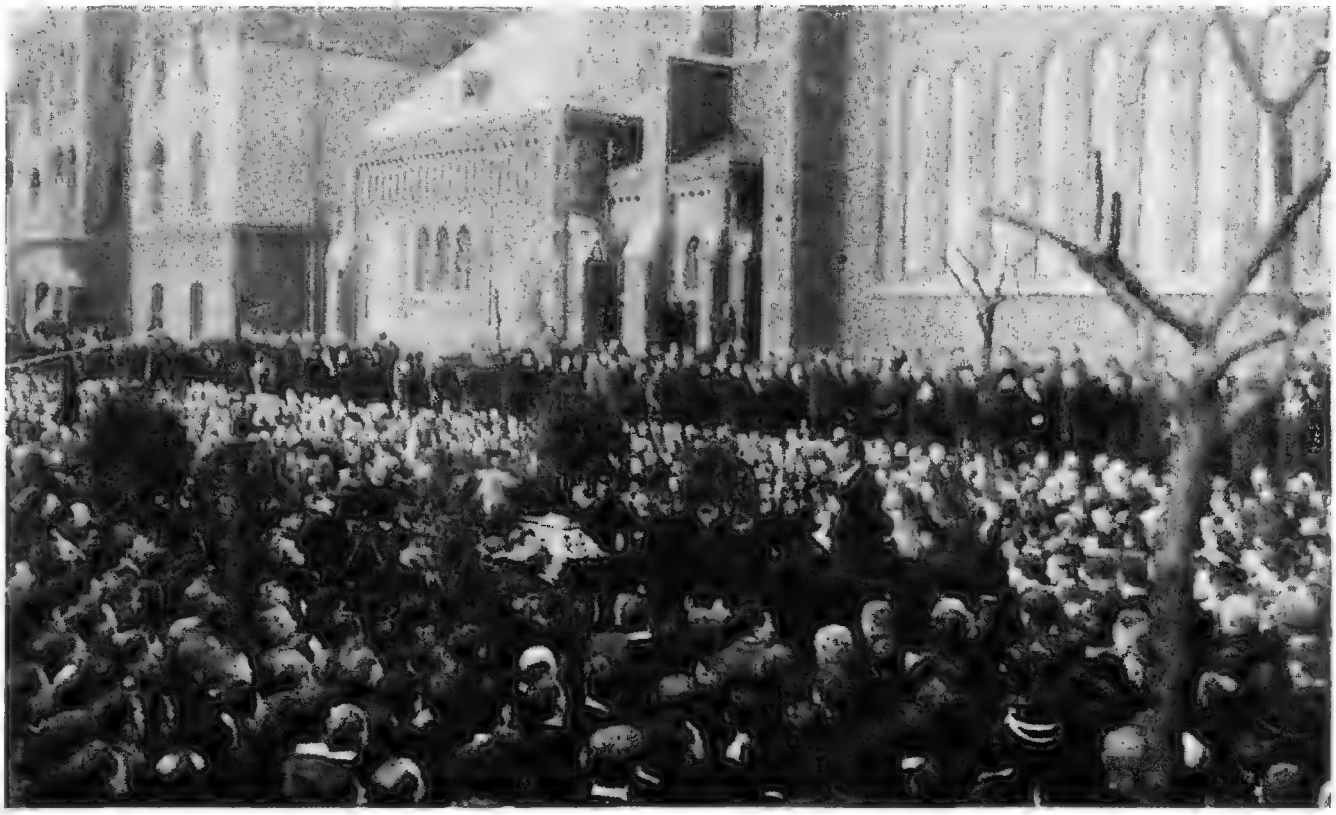

6. 1920. március 1-én a nemzetgyűlés – a parlamentet megszálló kézigránátos különítményesek jelenlétében – Horthy Miklóst Magyarország kormányzójává választotta. – Horthy, példaképéről, I. Ferenc Józsefről készített festménye előtt

A fővezérségtől a kormányzóságig

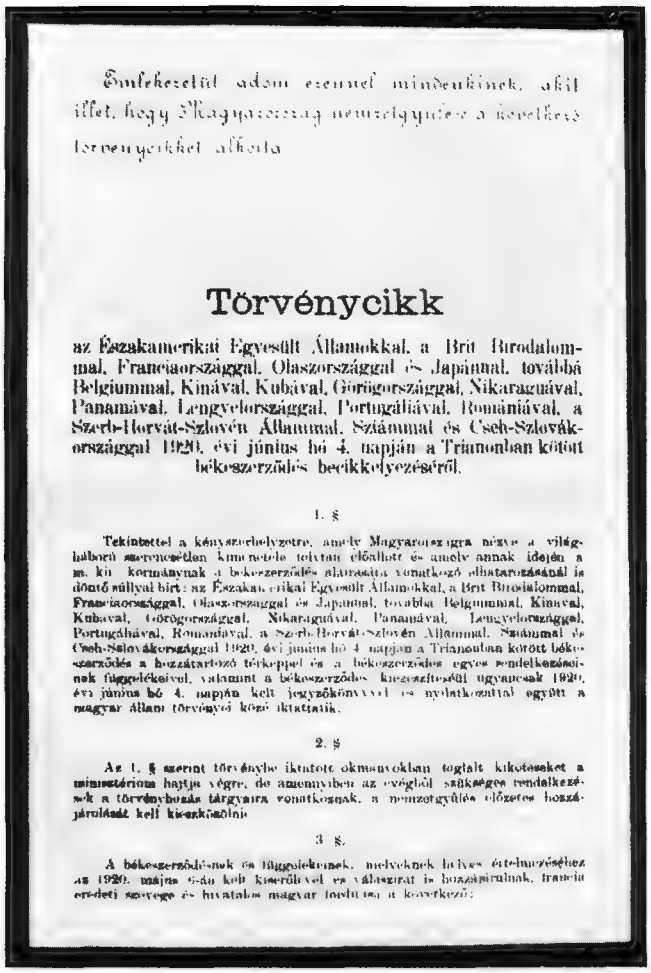

Emlékezetül adom ezennel mindenkinek, akit illet, hogy Magyarország nemzetgyűlése a következő törvénycikket alkotta

Törvénycikk

az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Siámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

1. §

Tekintettel a kényszerhelyzetre, amely Magyarországra nézve a világháború szerencsétlen kimenetele folytán előállott és amely annak idején a m. kir. kormánynak a békeszerződés aláírására vonatkozó elhatározásánál is döntő súllyal bírt: az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Siámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban között békeszerződés a hozzátartozó térképpel és a békeszerződés egyes rendelkezéseinek függelékeivel, valamint a békeszerződés kiegészítéséről ugyancsak 1920. évi június hó 4. napján kelt jegyzőkönyvvel és nyilatkozattal együtt a magyar állam törvényei közé iktattatik.

2. §

Az 1. § szerint törvénybe iktatott okmányokban foglalt kikötéseket a minisztérium hajtja végre, de amennyiben az ezekből szükséges rendelkezések a törvényhozás tárgyaira vonatkoznak, a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulását kell kieszközölnie.

3. §.

A békeszerződésnek és függelékeinek, melyeknek hiteles értelmezéséhez az 1920. május 6-án kelt kiserőlevél és válaszirat is hozzátartozik, francia eredeti szövege és hivatalos magyar fordítása a következő:

7. A versailles-i imperialista békerendszer keretében 1920. június 4-én a győztes hatalmak Magyarországgal megkötötték a trianoni békét. Ennek területi rendelkezései szentesítették a soknemzetiségű Magyarország felbomlását, ami azonban nem járt együtt a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldásával.
– A trianoni békét becikkelyező törvény első oldala

8. Horthyt sokat emlegetett hűsége a dinasztia iránt nem akadályozta abban, hogy kétszer is eltávolítsa az országból IV. Károlyt, aki 1921 márciusában, majd október végén ismét megkísérelte visszaszerezni a magyar trónt. – IV. Károly, felesége és Rakovszky István, a király által kinevezett miniszterelnök 1921. október 22-én a győri pályaudvaron

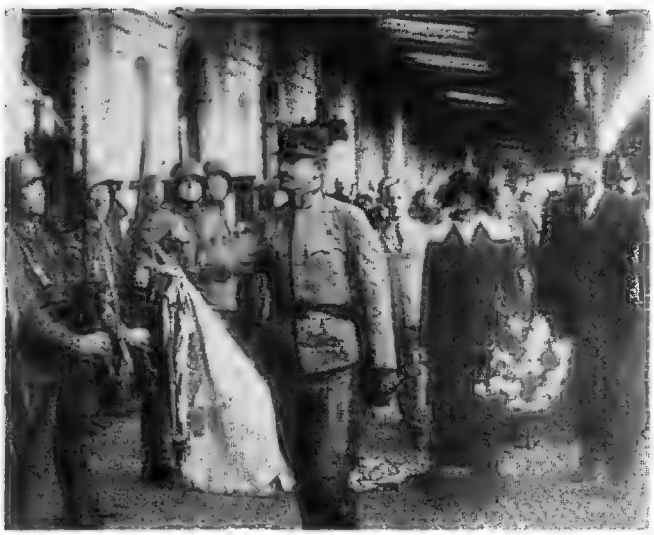

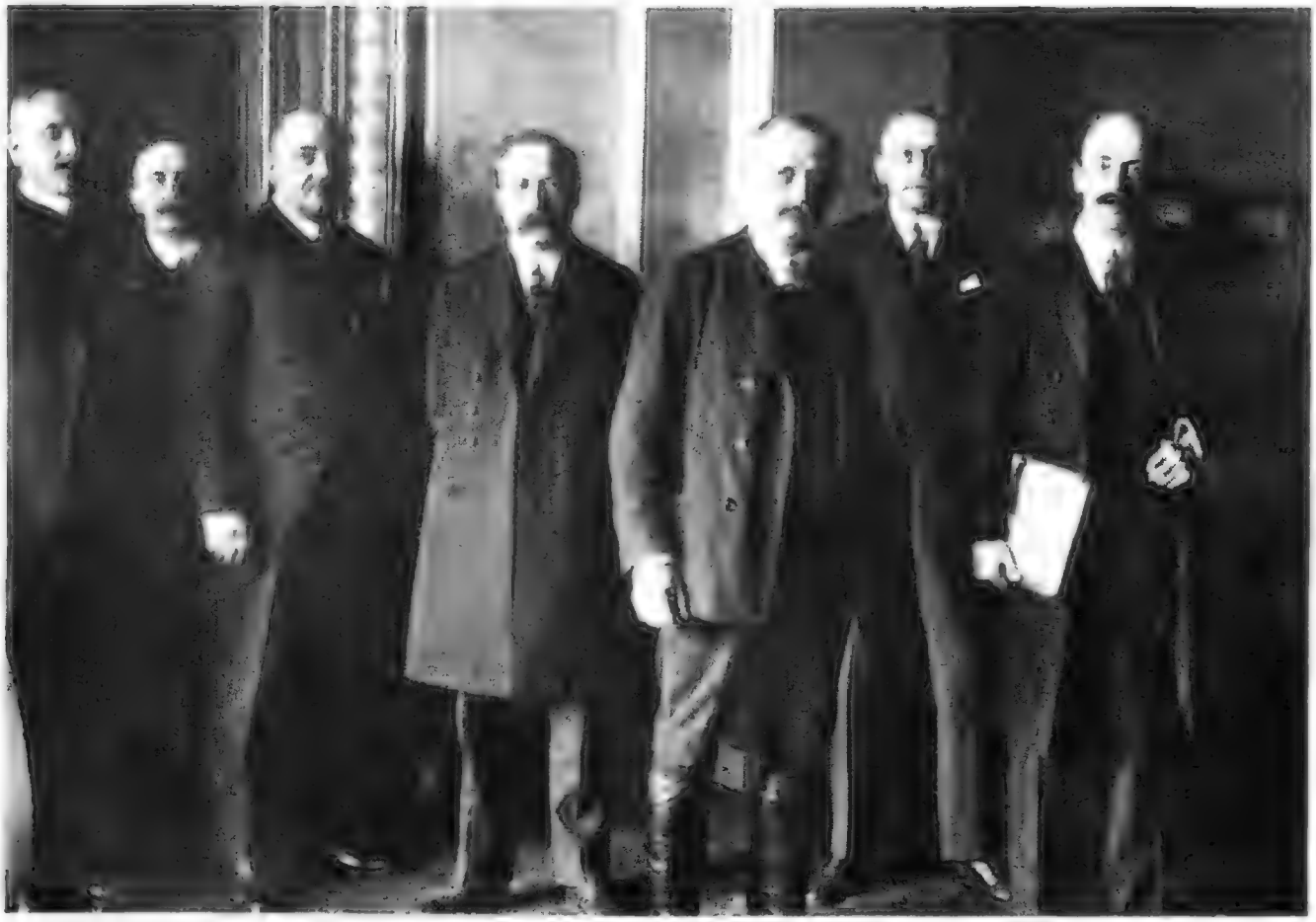

1. Az első Bethlen-kormány az eskütétel után

Paktumok, panamák

2. A Bethlen-kormány 1922. január 5-én a kisgazdapárt vacsoráján. – A kisgazdapárt vezetőjének, Nagyatádi Szabó Istvánnak nevezetes „kézfogása" Bethlen István gróffal lemondást jelentett egy demokratikusabb agrárpolitikáról

3. Eskütt Lajost – Nagyatádi Szabó István személyi titkárát a Földművelésügyi Minisztériumban – az állatkiviteli engedélyekkel folytatott visszaélései miatt bíróság elé állították. Az ügyet egyben felhasználták Nagyatádi Szabó megpuhítására.
Nagyatádi Szabó és Eskütt Lajos

4. Peyer Károly, a Tanácsköztársaság bukása után a Szociáldemokrata Párt vezetésében érvényre jutó jobboldali irányzat képviselője. 1921-ben Bethlen miniszterelnökkel megkötötte az ismert titkos paktumot, amelyben messzemenő engedményeket tett a kormányzatnak

5. Bethlen István és Benito Mussolini. →
Az ellenforradalmi rendszer a nagyhatalmak közül elsőnek a fasiszta Olaszországgal lépett szövetségre 1927 áprilisában

6. Herceg Windischgraetz Lajos, a korszak hírhedt kalandora, a frankhamisítási per egyik fővádlottja, fogházőrei között. – Súlyos bel- és külpolitikai helyzetbe került a Bethlen-kormány a frankhamisítás leleplezésekor. A hamisításban nemcsak a vádlottak – így pl. Nádosy Imre, a rendőrség országos főkapitánya – vettek részt, de a legfelsőbb kormánykörök – Teleki Pál, Bethlen István is – tudtak róla

7. Nem lehetett eltussolni a Népjóléti Minisztérium közpénzeinek elherdálását sem. Vass József kalocsai nagyprépost, népjóléti miniszter ugyan hirtelen meghalt, de államtitkára, Dréhr Imre a vádlottak padjára került. Krausz Simon bankár vallomást tesz a Dréhr-ügy tárgyalásán. Mellette Dréhr Imre

Új harcot hirdetve

1. Kun Béla, 1921-től a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagja, az újjászervezett illegális KMP egyik vezetője

2. Landler Jenő, a Vörös Hadsereg volt főparancsnoka, az illegális pártmunka egyik irányítója volt 1928-ban bekövetkezett haláláig

3. Ebben a bécsi házban tartották a Kommunisták Magyarországi Pártjának I. kongresszusát 1925 augusztusában

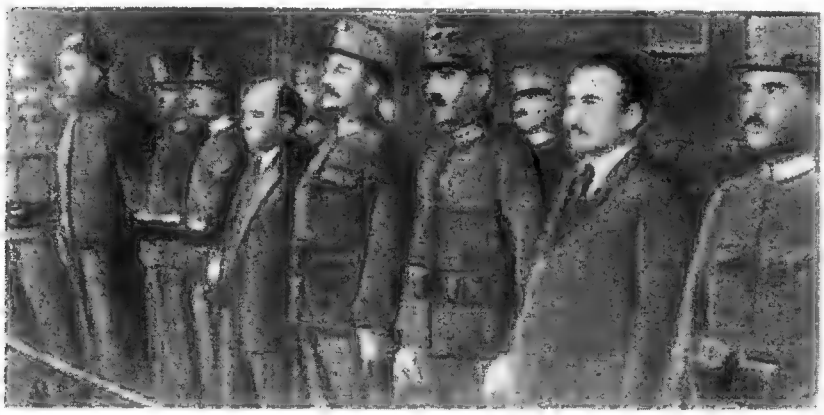

4. Az I. kongresszus után az új vezetőség hazaküldött tagjait azonban csakhamar elfogták és statáriális, majd – a nemzetközi tiltakozás hatására – rendes bíróság elé állították, amely hosszú fegyházbüntetésre ítélte őket.
Vas Zoltán, Rákosi Mátyás, Gőgös Ignác és társaik a bíróság előtt

5. Illegális szeminárium a budai hegyekben: az előtérben Szakasits Árpád és Stromfeld Aurél. – A Szociáldemokrata Pártban erősödött a baloldali ellenzék, mely a kommunistákkal való együttműködést hirdette

6. A Szociáldemokrata Pártból kilépett ellenzéki munkások 1925 elején megalapították a Magyarországi Szocialista Munkáspártot, amelynek vezetője Vági István volt. A kommunisták irányítása alatt dolgozó legális párt demokratikus programot hirdetett, indulni akart az 1926. évi országgyűlési választásokon. A kormány azonban nemcsak ezt tette lehetetlenné, hanem 1927-ben rendőri eszközökkel gyakorlatilag felszámolta az MSZMP-t. Vági István a bíróság előtt

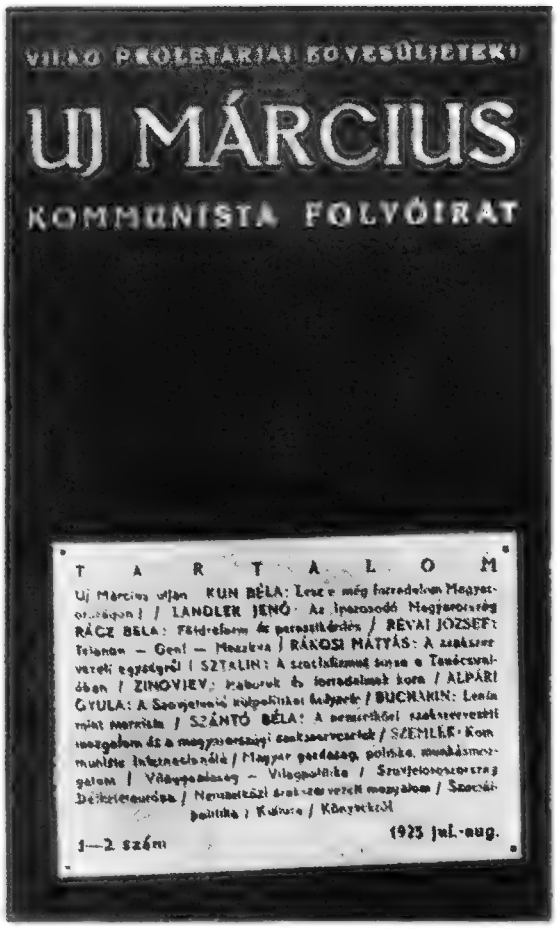

7. Az *Uj Március*

9. A Moszkva melletti Aprilovkában, ebben a házban tanácskozott a KMP II. kongresszusa 1930. február 17. és március 10-e között

8. Lővy Sándor, a KIMSZ titkára, a párt Központi Bizottságának tagja. 1927-ben letartóztatták, 3 és fél évi fegyházra ítélték. 1929-ben a váci fegyházban a kommunisták éhségsztrájkja során elszenvedett kínzásokba belehalt

1. Fővárosi szükséglakás-telep

2. Hajnali razzia a Hangya-telepen

3. Kilakoltatott család szükséglakást épít

4. Öregek az Alföldi utcai melegedőben

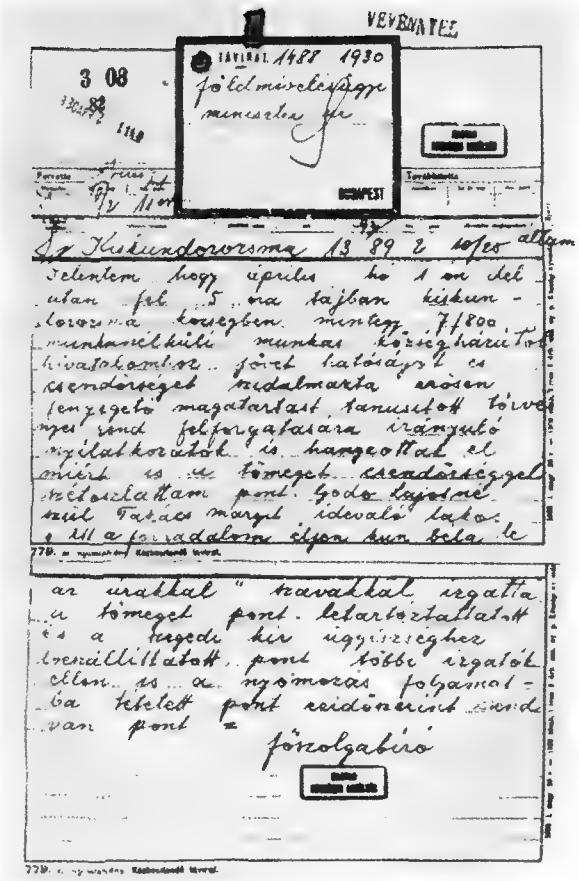

5. A dorozsmai főszolgabíró jelentése a munkanélküli mezőgazdasági munkások tüntetéséről

6. Értelmiségi munkanélküliek ingyenebédje

1. Reménytelenség

2. 1930. szeptember 1-én robbant ki a legnagyobb méretű tömegmegmozdulás a Horthy-rendszer idején. Az országos méretű tüntetésekben mintegy negyedmillió ember vett részt. – Kardlapozó rendőrök oszlatják a tömeget

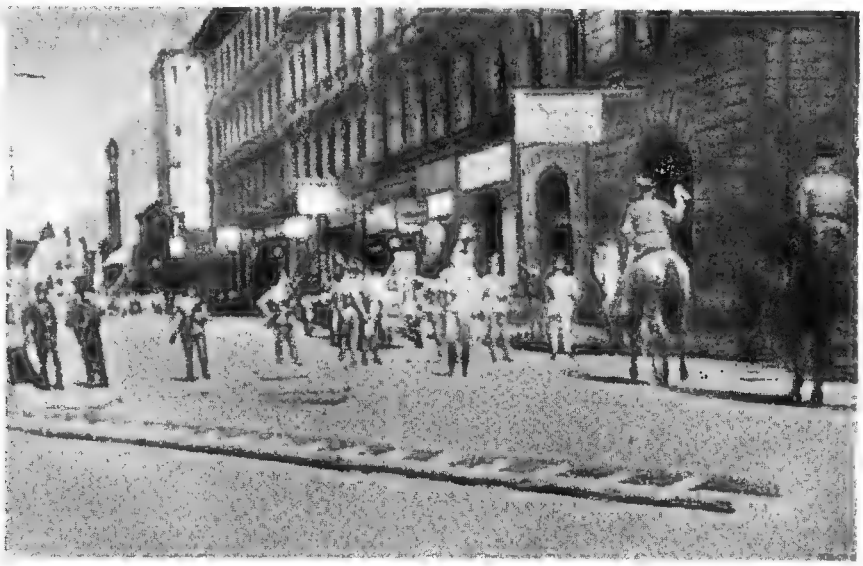

3. Csendőrkordon

4. A kormány páncélautókat és csendőröket is felvonultatott a tüntetők ellen. A 70 súlyos sebesültön kívül 1 halálos áldozata is volt az összeütközéseknek. – Darnyik János holtteste egy hirdetőoszlop tövében

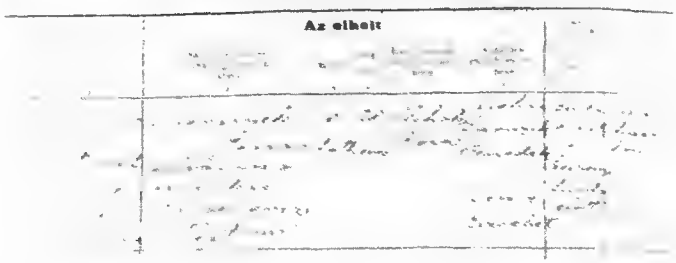

Az elhelt

5. Darnyik János adatai a VI. kerületi halotti anyakönyvben

6. Ferenczy Béni plakettje a szeptember 1-i tüntetés emlékére

Jegyzőkönyv

a Főméltóságu Kormányzó Ur elnöklete alatt 1931. február 20.-án és 1931. március 5.-én megtartott Koronatanácsról.

1931. február 20-ára, majd folytatólagosan 1931. március 5.-ére a Főméltóságu Kormányzó Ur gróf Bethlen István m.kir. ministerelnök utján Koronatanácsot hivott egybe, melyen Magyarország Kormányzója elnökölt és amelyen a kormány összes tagjai résztvettek.

A március 5.-i Koronatanácson Dud János kereskedelmi minister külföldön tartózkodván nem jelent meg.

Tárgyaszorozat:

1./ Árverések körüli visszaélések megakadályozása.

2./ Forradalmi kirobbanások megakadályozása céljából a statárium preventióként való kihirdetése. Kommunista törvények.

3./ Az országgyülés tagjainak mentelmi jogával üzött visszaélések meggátlását célzó intézkedések.

4./ Kereskedelmi társaságok visszaéléseinek megtorlása. Benzin, naphta, tej, szérum.

5./ A zavargások során elkövetett erőszakoskodásokból eredt károk megtérítése.

6./ Időszaki lapok betiltása.

7./ Zsidó beozönlés meggátlása. Tartózkodási engedély.

7. A következő év elején tartott koronatanács, amely végül is Bethlen bukásához vezetett, utasította a rendőrséget „erősebb, azonnali és kézzelfogható" intézkedésekre.
A koronatanács jegyzőkönyvének első oldala

1. 1931. szeptember 12-én éjjel a Biatorbágy melletti vasúti viaduktot felrobbantották a Budapestről Bécsbe menő nemzetközi gyorsvonat alatt. A merénylet ürügyén a kormány kommunistaellenes hajszát indított és szeptember 20-án kihirdette a statáriumot

2. A merényletet Matuska Szilveszter, bécsi részvénytársasági igazgató követte el, akinek semmi köze nem volt a kommunistákhoz, sőt jobboldali elemekkel tartott kapcsolatot. – Matuska a bíróság előtt 1934-ben

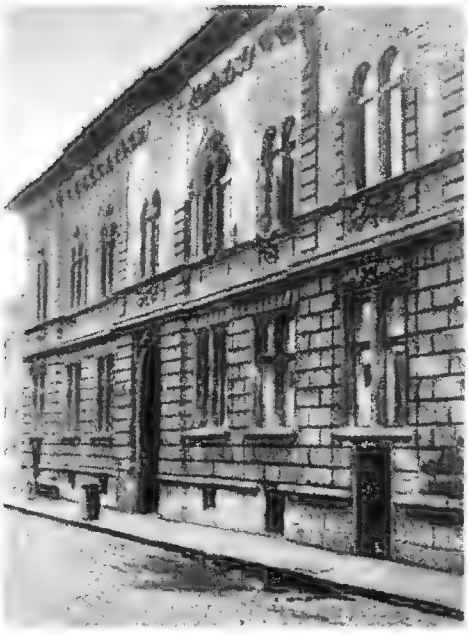

3. A Thék Endre (ma: Leonardo da Vinci) utca 32. sz. ház, amelynek első emeletén volt 1932-ben a KMP illegális irodája. Itt fogták el 1932. július 15-én Sallai Imrét, Fürst Sándort és Karikás Frigyest, július 18-án pedig Kilián Györgyöt
←

4. Utcai igazoltatás Sallai és Fürst ügyének tárgyalása idején

5. Sallai Imre a Töreky-tanács előtt.
A nemzetközi proletariátus és az egész haladó világ tiltakozása ellenére a rögtönítélő bíróság 1932. július 29-én halálra ítélte és kivégeztette őket

6. A Kommunisták Magyarországi Pártjának röplapja Sallai és Fürst halálának első évfordulóján

7–9. A KMP börtönbe vetett vezetői: Karikás Frigyes, Kilián György, Poll Sándor

A fasizmus előretörése Gömbös idején

1. Károlyi Gyula gróf átmeneti kormánya után a titkos társaságok, fajvédők vezetőjét, Gömbös Gyulát nevezték ki 1932-ben miniszterelnöknek. Kísérlete a totális fasizmus bevezetésére ugyan nem járt sikerrel, de miniszterelnöksége idején megerősödött a fasiszta irányzat. – A Gömbös-kormány

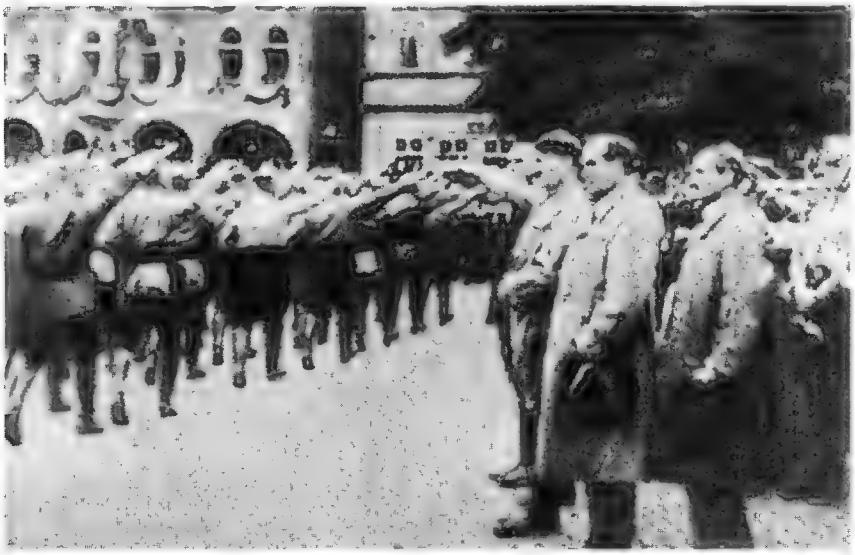

2. Gömbös szoros külpolitikai kapcsolatot épített ki a fasiszta Olaszországgal és Németországgal. Az első külföldi államférfi volt, aki már 1933 június közepén meglátogatta Hitler kancellárt.
Hitler és Gömbös az erfurti rohamosztagos díszszemlén

3. Mussolini, Dollfuss osztrák kancellár és Gömbös aláírják 1934 márciusában a római jegyzőkönyvet, amely a Hitlerrel való szövetséget volt hivatva kiegészíteni

4. Gömbös beszédet mond
a Turul Szövetség „táborozásán"

5. Antifasiszta röpcédula a harmincas évek közepéről

6. A „magas szerződő felek" a városligeti panoptikumban

A mezőgazdaság

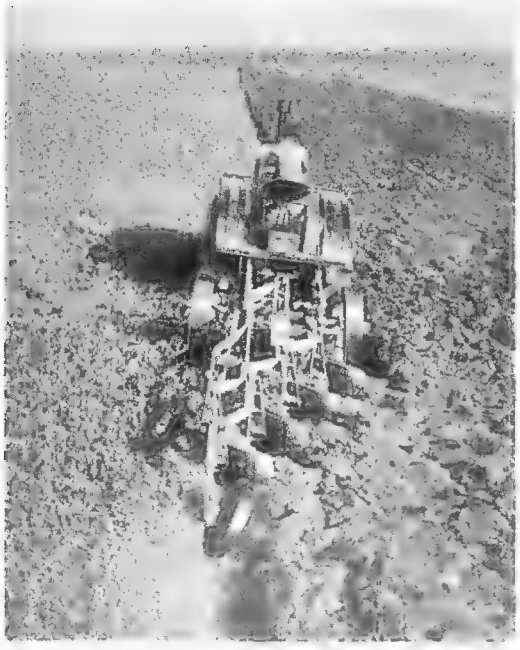

1. A konszolidáció éveiben – ha nagyon vontatottan is – növekedett a mezőgazdasági termelés. Több műtrágyát használtak fel és előrehaladt a mezőgazdasági munkák gépesítése, elsősorban a nagybirtokokon. – *Az új erő.* Rajz 1931-ből

2. Nyersolajtraktor mélyszántást végez

3. Cséplés traktorral

4. Az aratás azonban leginkább az olcsóbb emberi munkaerővel folyt, nemegyszer csendőri felügyelet mellett

5. Sok helyen még a régimódi ekekapával vetettek

6. Kézzel vetés a Viharsarokban

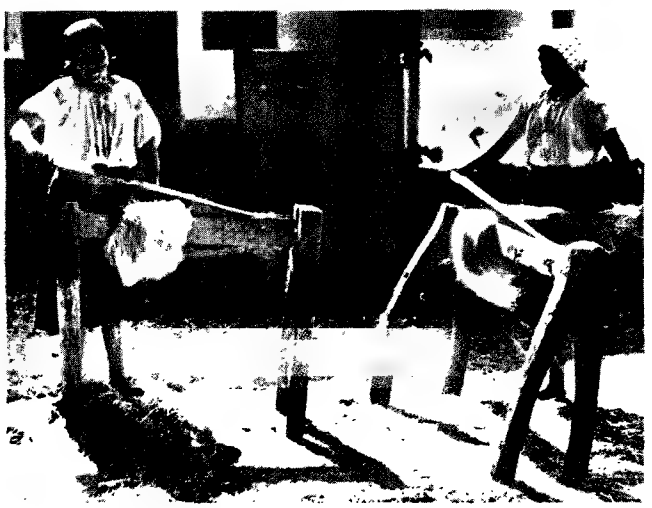

7. Kendertiloló asszonyok

Az ipar fejlődése

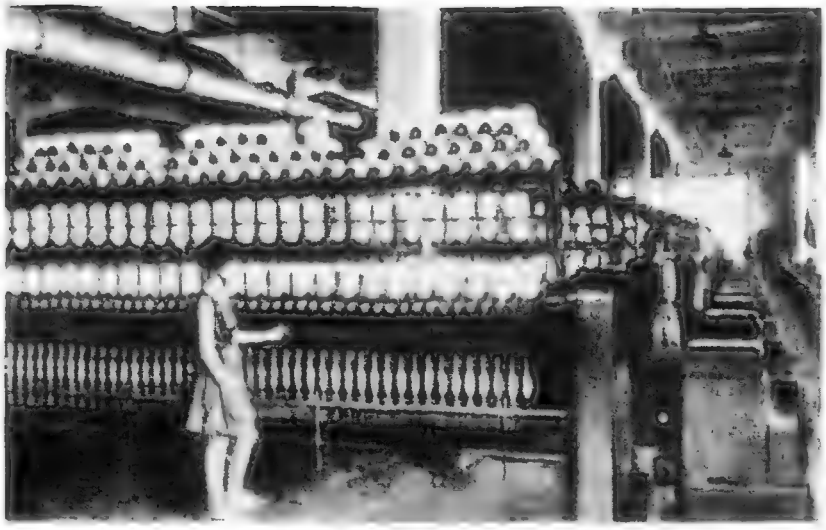

A gyáripar fejlődése 1919 után rendkívül nehezen indult meg. Termelése még 1921-ben is csak 52–54%-a volt az 1913. évinek, de még 1929-ben is csak 12%-kal haladta meg azt

1. A Magyar Pamutipar fonodája a 30-as évek elején

2. A Hofherr-gyár kovácsműhelye

3. Gépkocsi alvázak szerelése a diósgyőri állami gépgyárban

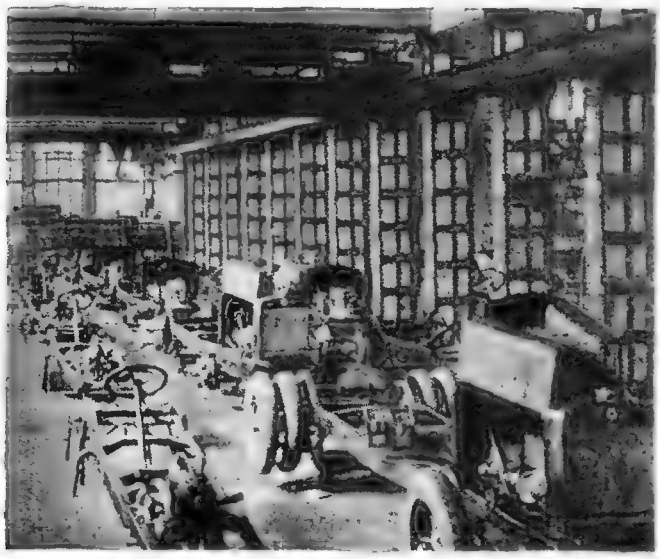

4. A budapesti automata telefonközpont

5. Az Orion-gyár szerelőterme

6. A budapesti rádió üzemközpontja

7. Motorvonat

8. Híddaru a csepeli szabadkikötőben

1. Herceg Esterházy Pál, a birtokmegoszlás igazságtalanságának szinte szimbólumává vált, mint Magyarország legnagyobb – több mint 200 ezer holdas – hitbizományának ura

2. Garden-party a királyi vár teraszán

3. „A magyar arisztokráciának nagy eseménye volt vasárnap hg. Esterházy László és gr. Erdődy Marietta esküvője a koronázó Mátyás-templomban. A templom csupa fény és ragyogás volt, s az esküvőn felvonultak a régi monarchia arisztokráciájának utóbbi időben visszavonult és keveset szereplő tagjai. Az ifjú párt Serédi Jusztinián hercegprímás áldotta meg. A násznép távozik a templomból." *(Képes Pesti Hírlap)*

4. Két testőrkapitány Horthy testőrségéből. – A bal oldali vitéz Taby Árpád, 1919-ben a Prónay-különítmény tagja, később szélsőjobboldali pártok szervezője, majd képviselő

5. A minden évben augusztus 20-án tartott Szent Jobb körmenet a nagy király személyéhez szorosan hozzákapcsolta a szentistváni birodalom revíziós helyreállításának programját, s a katolikus egyház és az állam elválaszthatatlanságának gondolatát is

6. Másnak aratnak...
A mezőgazdasági munkás (családtagokkal együtt több mint egymillió ember) egy évben maximálisan 5 hónapot tudott csak dolgozni

7. Fonoda
„Fiatal leányok napi 12–15 órán át görnyednek a szövőszékek fölé. Hogyan élnek, mit esznek? Sztereotip válasz: egy üveg kávé, darab kenyérrel, egy kis szalonna..."
(Népszava)

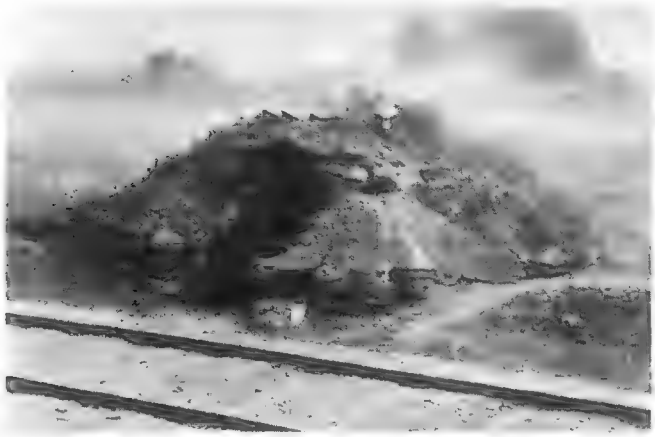

8. Lakás a pestszentimrei szemétbánya közelében

9. Munkanélküliek téli melegedője

10. 2000 pilisvörösvári bányász 1928 decemberi éhségfelvonulása

Akiké az ország és a hatalom

1. Gömbös Gyula miniszterelnök a GYOSZ (Gyáriparosok Országos Szövetsége) közgyűlésen; tőle balra: Fenyő Miksa és Vida Jenő; jobbra: Hegedűs Lóránt, Chorin Ferenc, Bíró Pál, Hirsch Albert és Budai Goldberger Leó – a nagyipar legismertebb képviselői

2. Károlyi Gyula gróf, volt miniszterelnök, a legtekintélyesebb nagybirtokos, Horthy bizalmas tanácsadója, a Felsőház ülésén. Előtte József főherceg és fia, József Ferenc főherceg

4. Az egyházi birtok urai – Serédi Jusztinián esztergomi érsek, bíboros hercegprímás és Szmrecsányi Lajos egri érsek – Hóman Bálinttal, a Gömbös-kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterével

3. Weiss Fülöp, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, az egyik legerősebb finánctőkés csoport feje

– és akik
megvédték

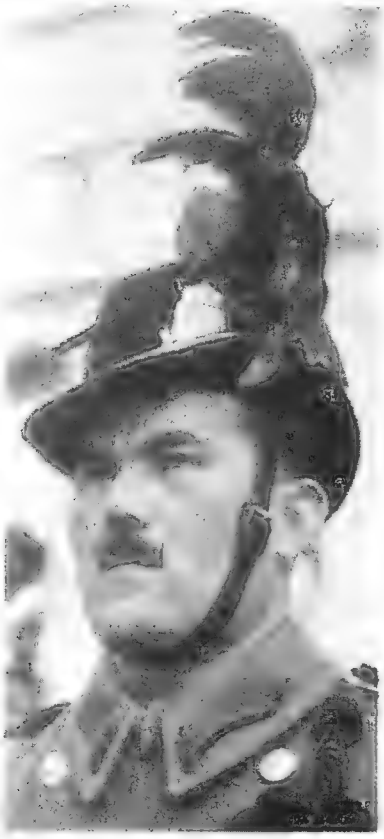

5. Csendőr

6. Lovasrendőrök

7. Vitézzé avatás. – Horthy még 1920-ban életre hívta a Vitézi Rendet abból a célból, hogy egy új kasztot alakítson ki a rendszer védelmére. A mintegy 12 ezer „vitézt" katonailag megszervezték és hitbizomány jellegű telkekkel látták el

1. Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter, a húszas évek jelentős kultúrpolitikusa. A szomszédos népek feletti „kultúrfölény" elérése érdekében sok kulturális intézmény létrehozását is kezdeményezte

2. Részlet a szegedi Dóm térről, az egyetemi épületekkel

3. A tihanyi Biológiai Intézet

4. A Pasaréti téri templom

5. A budapesti Szilágyi Erzsébet leánygimnázium

6. A debreceni egyetem könyvtárának olvasóterme

7. Mezítlábas gyermekek a tanyai iskolában

8. Földes Ferenc, kommunista kultúrpolitikus, aki írásaiban feltárta az ellenforradalmi rendszer művelődéspolitikájának antidemokratizmusát

A tudományok fejlődése

1. A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége 1936-ban. (Ravasz László református püspök, Serédi Jusztinián hercegprímás, József főherceg, az Akadémia elnöke, Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter és Voinovich Géza főtitkár)

2–3. Fejér Lipót és Riesz Frigyes, világhírű magyar matematikusok

4. Szent-Györgyi Albert, Nobel-díjas magyar biokémikus

5. Bródy Imre, a kriptontöltésű égő feltalálója →

6. Az első helikopter – Asbóth Oszkár találmánya

7. Horváth János, az irodalomtörténet neves professzora

8. Gombocz Zoltán nyelvtudós, az Eötvös-kollégium igazgatója

9. Szekfű Gyula, a korszak legjelentősebb történetírója

10. Györffy István, modern néprajztudományunk megalapítója

1. Herczeg Ferenc, a hivatalos irodalom reprezentánsa

2. Népszerűek voltak Gulácsy Irén történelmi regényei

3. Harsányi Zsolt, a két világháború közötti évtizedek divatos regényírója

4. A *Nyugat* írói 1933-ban. A folyóirat – megindulásának 25. évfordulóján is – a haladó polgári irodalom legszínvonalasabb alkotóit gyűjtötte maga köré. (Szép Ernő, Erdélyi József, Gellért Oszkár, Móricz Zsigmond, Laczkó Géza, Babits Mihály, Tóth Aladár, Török Sophie, Schöpflin Aladár, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes)

5. Szabó Dezső jobbról bírálta a bethleni konszolidáció rendszerét

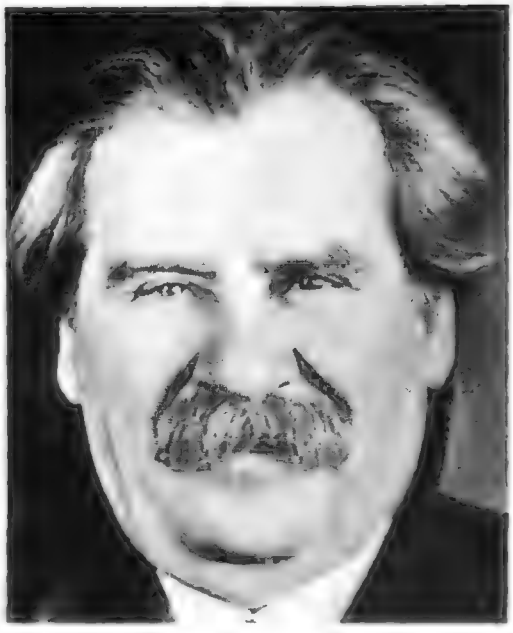

6. Móricz Zsigmond, a korszak legnagyobb magyar regényírója

7. Nagy Lajos műveinek társadalombírálata már a szocialista világot készíti elő

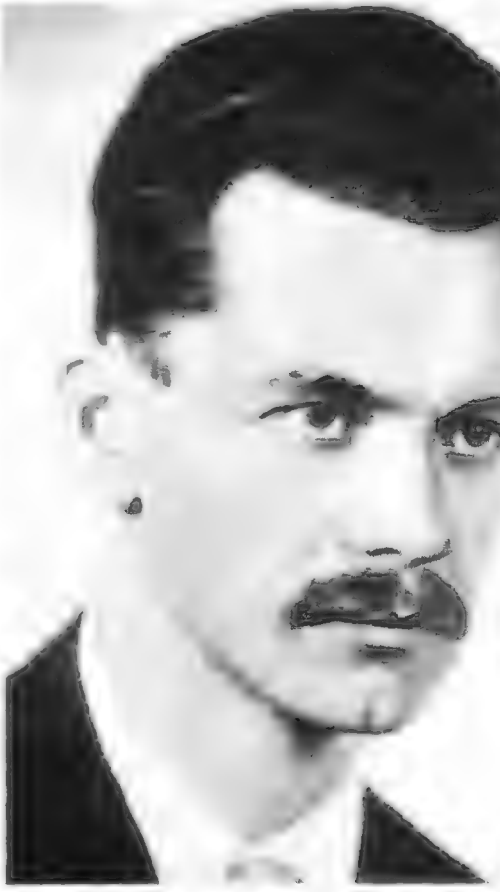

8. A korszak embertelen viszonyait, a proletársors keserűségét a legmagasabb művészi színvonalon József Attila versei fejezik ki

Az ellenforradalmi rendszer utolsó évtizedének szellemi élete elválaszthatatlan a szociális problémáktól, elsősorban az agrárkérdéstől és a fasizmus pusztítása, embertelensége elleni tiltakozástól

1. Veres Péter, a népi írók szegényparaszti szárnyának legjellegzetesebb képviselője

2. Révai József vitaírásai nagy hatással voltak a népi írók, a falukutatók fejlődésére

3. Molnár Erik kitűnő tanulmányok sorában vizsgálta a magyar agrárproblémákat

4. Illyés Gyula megrázó erejű könyvet írt a földműves-cselédnép életéről: a *Puszták népe* címlapja

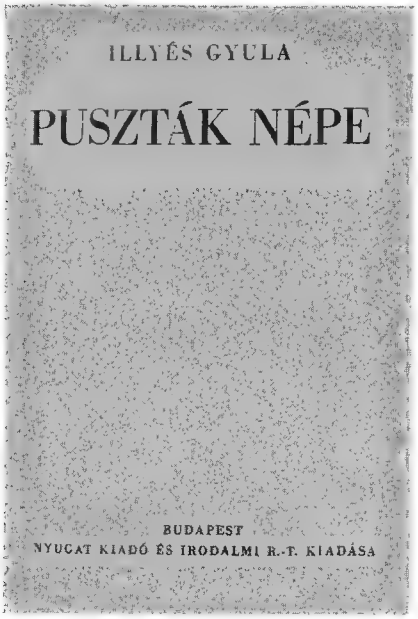

5. Németh László folyóirata: a *Tanu*

6. A *Gondolat* – a KMP 1936–37-ben megjelenő legális folyóirata

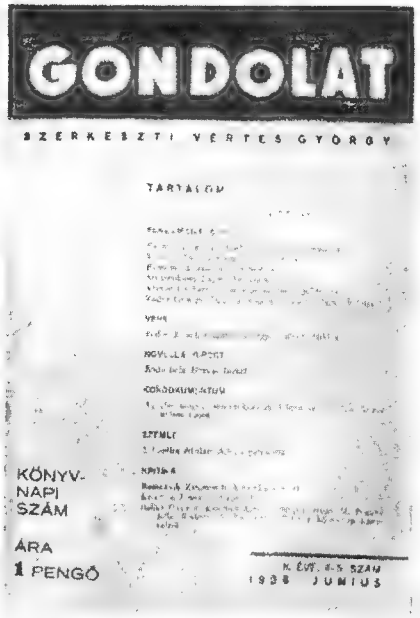

7. Ortutay Gyula: *Fedics Mihály mesél* c. munkájának címlapja és Fedics Mihály arcképe Dési Huber Istvántól

8. *Futóhomok* – Erdei Ferenc nagy hatású szociográfiai munkája

9. Bartók Béla tiltakozásul Amerikába emigrált

11. A fasizmus elleni harcos humanizmust, a meggyötört ember szenvedéseit a legmagasabb művészi színvonalon fejezte ki Radnóti Miklós költészete

10. Bálint György publicisztikája a fasiszta barbárság kérlelhetetlen bírálata

A képzőművészet

1. Derkovits Gyula: *Önarckép* →

2. Szőnyi István munka közben

3. Bernáth Aurél: *Reggel* ←

4. Dési Huber István: *Viharmadarak* →

5. Aba Novák Vilmos: *Térzene*

6. Medgyessy Ferenc: *Magvető*

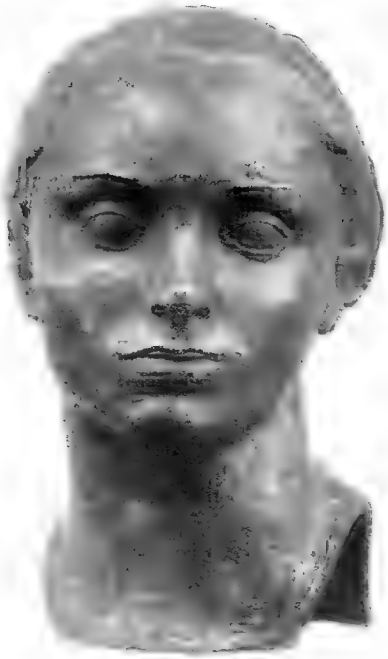

7. Ferenczy Béni: *Feleségem arcképe*

8. Pátzay Pál: *Huszáremlékmű*

9. Lillafüred. Az egykori Palotaszálló. Lux Kálmán alkotása

10. Budapest, Margit körút (Ma: Mártírok útja), „Átrium" bérház. Kozma Lajos alkotása

1. Darányi, Gömbös utóda, kezdeti habozás után ismét elődje politikáját folytatta. – Darányi Kánya külügyminiszterrel Berlinben 1937 novemberében

2. A győri program kihirdetése. – Darányi 1938 márciusában meghirdette az új katonai programot: 5 év alatt 1 milliárd pengőt kívánt fordítani a hadsereg kiépítésére. Ezzel egyidőben jelentette be az ún. első zsidótörvényt is, amellyel az antiszemitizmust kormányprogrammá emelte

3. 1937–38-ban megerősödnek a szélsőjobboldali nyilas pártok is. – Nyilasok hajóról üdvözlik a váci fegyházban büntetését töltő Szálasi Ferencet

A Darányi-kormány első időszakában a szociáldemokrata, polgári és a kisgazda ellenzék szembeszállt az egyre erősödő jobboldallal, de a népfront gondolatától elzárkózott

4. Reisinger Ferenc
szociáldemokrata képviselő

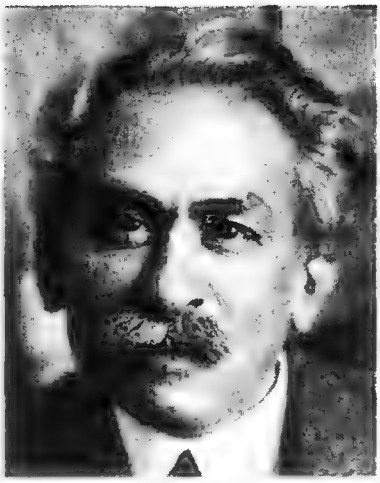

5. Buchinger Manó
szociáldemokrata képviselő

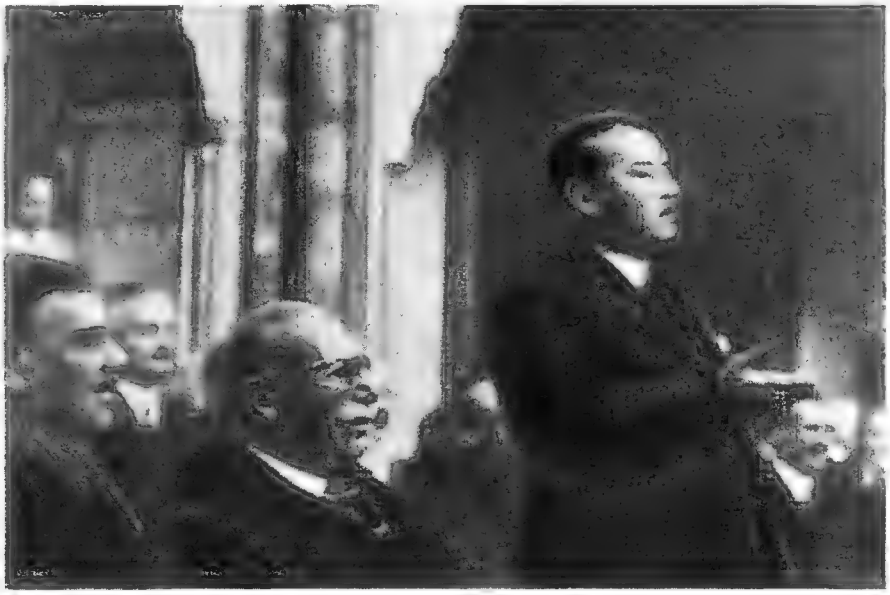

6. Rassay Károly, a Szabadelvű Párt vezetője, a polgári ellenzék képviselője. Mellette Sándor Pál és Bródy Ernő szabadelvű párti képviselők

7. Eckhardt Tibor,
a kisgazdapárt vezére

Harcban az új háború, a fasizmus ellen – itthon és Hispániában

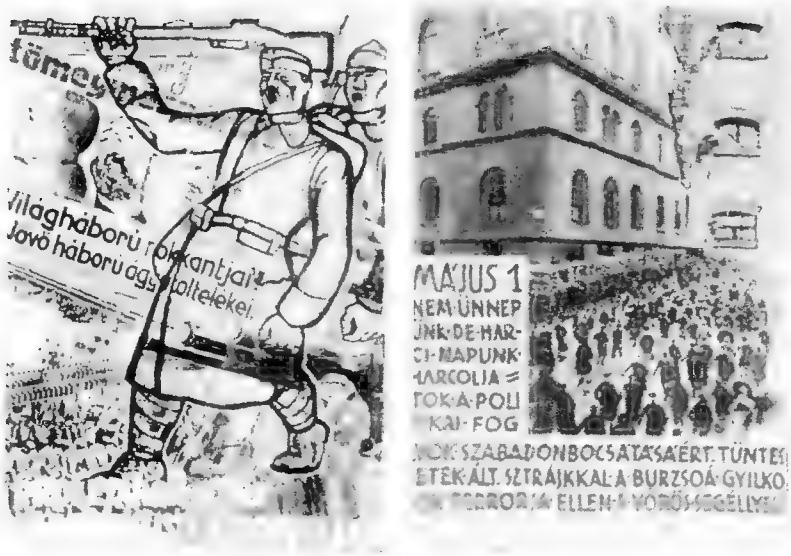

1. Két kommunista röplap 1933–35-ből

2. *Horthy-rendőr*
Goldmann György szobra

3. Sztrájkoló építőmunkások
A harmincas évek sztrájkjai közül a legjelentősebb volt az 1935-ös július–augusztusi építőmunkás sztrájk. Több mint 10 000 dolgozó tette le a szerszámot

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK

DOLGOZÓK LAPJA

A KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA
(A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLE SZEKCIÓJA)
KÖZPONTI LAPJA

1 ÉVFOLYAM • 1 SZÁM 1937 APRIL

A „Dolgozók Lapja" irányelvei és feladatai.

4. A *Dolgozók Lapjá*nak 1. száma. A lap 1937-ben jelent meg Szántó Zoltán és Révai József irányításával, hirdetve a KMP új népfront-politikáját a fasizmus ellen

5. Magyar lovasság a spanyol polgárháborúban. 1936 júliusában a fasiszták megtámadták a spanyol demokratikus kormányt. A magyar kommunisták is a spanyol nép segítségére siettek, és 1939 márciusáig harcoltak a nemzetközi brigádokban

6. Rajk László a Sebes-testvérekkel Spanyolországban

8. Zalka Máté (Lukács tábornok), aki mint hadosztályparancsnok halt hősi halált a spanyol fronton

7. *Spanyol anya.* Farkas Aladár szobra

A revízió lázában

1. 1938. május 14-től Imrédy Béla a miniszterelnök; kezdetben néhány intézkedéssel korlátozta a szélsőjobboldalt, a nyilasokat – néhány hónap múlva azonban a szélsőjobboldali németbarát csoportosuláshoz pártolt át. Imrédy bemutatkozása a képviselőházban

2. A Revíziós Liga nagygyűlése. – A hitleri agressziós tervek hatására a forrpontra jutott Magyarországon a másfél évtized óta fűtött revíziós propaganda

3. Horthy és Hitler a kieli találkozón. 1938 augusztusában

4. Miután a nyugati hatalmak a müncheni egyezményben szabad kezet adtak Hitlernek keleten, a magyar politikusok erőszakosan követelték a revíziót. – 1938. november 2-án Ciano olasz és Ribbentrop német külügyminiszter aláírja az első bécsi döntést a Csehszlovákia által Magyarországnak átengedendő területekről

←
5. A bécsi döntés megnyitja észak felé az utat a komáromi hídon át

6. A revízió fejében a magyar kormány megszavaztatta a második zsidótörvényt, s ígéretet tett az Antikomintern paktumhoz való csatlakozásra; 1939 március közepén, Csehszlovákia német megszállásával egyidőben, elfoglalhatta Kárpát-Ukrajnát is. Kárpát-Ukrajna megszállása

A revízió ára

1. Gróf Teleki Pál és Hitler. A háttérben Ciano olasz külügyminiszter. Teleki nem tartozott Németország feltétlen hívei közé. Még a második világháború kitörése után is lavírozni igyekezett a nyugati hatalmak és Németország között. Revíziós céljai azonban egyre szorosabban kötötték az utóbbihoz

2. A második bécsi döntés 1940. augusztus 30. A fasiszta Németország nagy kezdeti győzelmeinek légkörében Teleki fellépésére a tengelyhatalmak Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták

3. Magyar katonaság vonul be Désre

4. A bécsi döntés után a németek benyújtották igényeiket. Magyarország elsőnek csatlakozott 1940. november 20-án a háromhatalmi egyezményhez. – Csáky, Ciano, Ribbentrop és Kuruszu japán nagykövet aláírják a csatlakozásra vonatkozó okmányokat

5. Néhány héttel később Teleki barátsági szerződést kötött Jugoszláviával, hogy ezzel ellensúlyozza az egyoldalú elkötelezettséget.
A szerződést tartalmazó törvénycikk első oldala

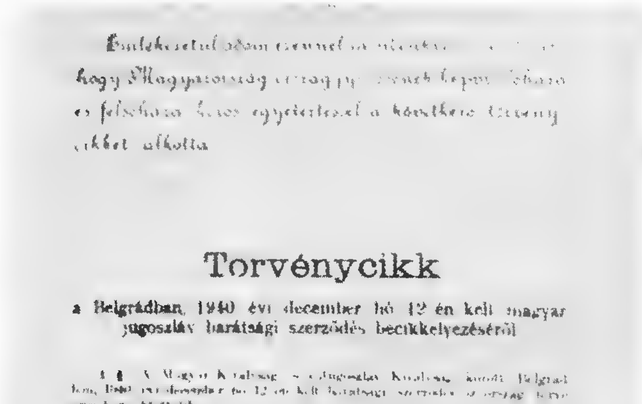

Törvénycikk

a Belgrádban, 1940. évi december hó 12-én kelt magyar-jugoszláv barátsági szerződés becikkelyezéséről

TRAITÉ D'AMITIÉ | BARÁTSÁGI SZERZŐDÉS
le Royaume de Hongrie | a Magyar Királyság
le Royaume de Yougoslavie | a Jugoszláv Királyság

6. A jugoszláv nép azonban megdöntötte a németbarát kormányt. Hitler ekkor elrendelte Jugoszlávia megtámadását és ebben Magyarország részvételét is megkövetelte. Teleki 1941. április 3-án öngyilkos lett.
Telekinek a háborúba vezető politikát elítélő búcsúlevele

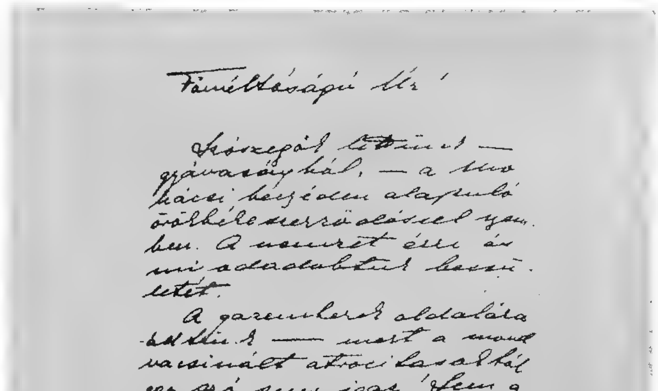

Főméltóságú Úr!

Szószegők lettünk – gyávaságból, – a mohácsi beszéden alapuló örökbékeszerződéssel szemben. A nemzet érzi és mi odadobtuk becsületét.
A gazemberek oldalára álltunk – mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet.
Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.

Teleki

1941. ápr. 3.

1. A Szovjetunió kormánya a magyar nép iránti barátsága jeléül – utalva függetlenségi hagyományainkra – 1941 márciusában visszaadta a Forradalmi Múzeumban őrzött 1848-as magyar honvédzászlókat
Ünnepség a zászlók átvételekor a Hadimúzeum előtt

2. A Szovjetunió az 1941. évi Budapesti Nemzetközi Vásáron pavilont rendezett be, s ezzel lehetőséget nyújtott a Szovjetunió eredményeinek megismerésére és a magyar dolgozók szimpátiájának kifejezésére

3. Magyar csapatok bekapcsolódnak Jugoszlávia megszállásába. – Utcai harcok Zomborban 1941 áprilisában

4. Hitler 1941 júniusában megtámadta a Szovjetuniót. A Bárdossy-kormány a kassai bombázás ürügyén hadat üzent a Szovjetuniónak. – Bárdossy miniszterelnök utólag bejelenti a hadüzenetet a Parlamentben 1941. június 27-én

5. Búcsúzó magyar katona

6. Werth Henrik, a vezérkar főnöke szolgai módon állította a magyar hadsereget a németek rendelkezésére

7. Magyar katonák utcai harcban Ukrajnában

A háború bűnösei – a háború áldozatai

1. A megszálló magyar katonaság és csendőrség – néhány elszórt partizánakció miatt – „tisztogató" hadjáratot indított a Délvidéken 1942 januárjában. Újvidéken 3300 embert – elsősorban szerbeket és zsidókat – gyilkoltak le. A vezetők ekkor Németországba szöktek a felelősségre vonás elől. – Szombathelyi Ferenc, Feketehalmy-Czeydner, Grassy József, Gaál Lajos, Zöldy Márton és társaik a jugoszláv népbíróság előtt Újvidéken 1946-ban

2. Közben Horthy menesztette Bárdossyt és bizalmas emberét, Kállay Miklóst nevezte ki miniszterelnöknek.
Ribbentrop, Hitler és Kállay a német főhadiszálláson 1942 júniusában

3. Jány Gusztáv vezérezredes, a németek követelésére frontra vezényelt 2. magyar hadsereg kegyetlenségéről hírhedt parancsnoka, német tisztekkel

4. Ukrán lakosság kitelepítése egy faluból

5. A kommunista és a szociáldemokrata munkásokat, a zsidókat, a szakszervezeti vezetőket munkaszázadokba, büntető osztagokba sorozva vitték ki a frontra. A súlyos nélkülözések és a kegyetlen bánásmód következtében nagy részük soha nem tért vissza. – Munkaszolgálatosok katonai őrizet alatt dolgoznak

6. Légvédelmi kiképzés Budapesten →

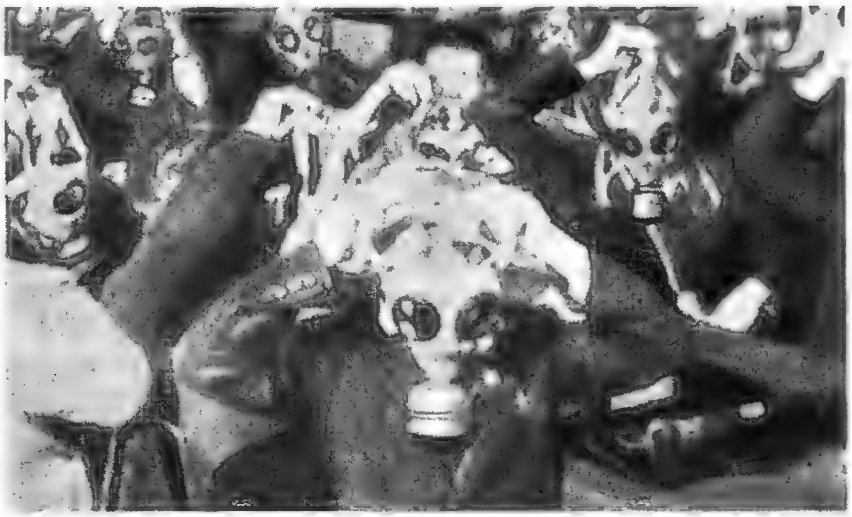

7. Magyar katonatemető a Szovjetunióban

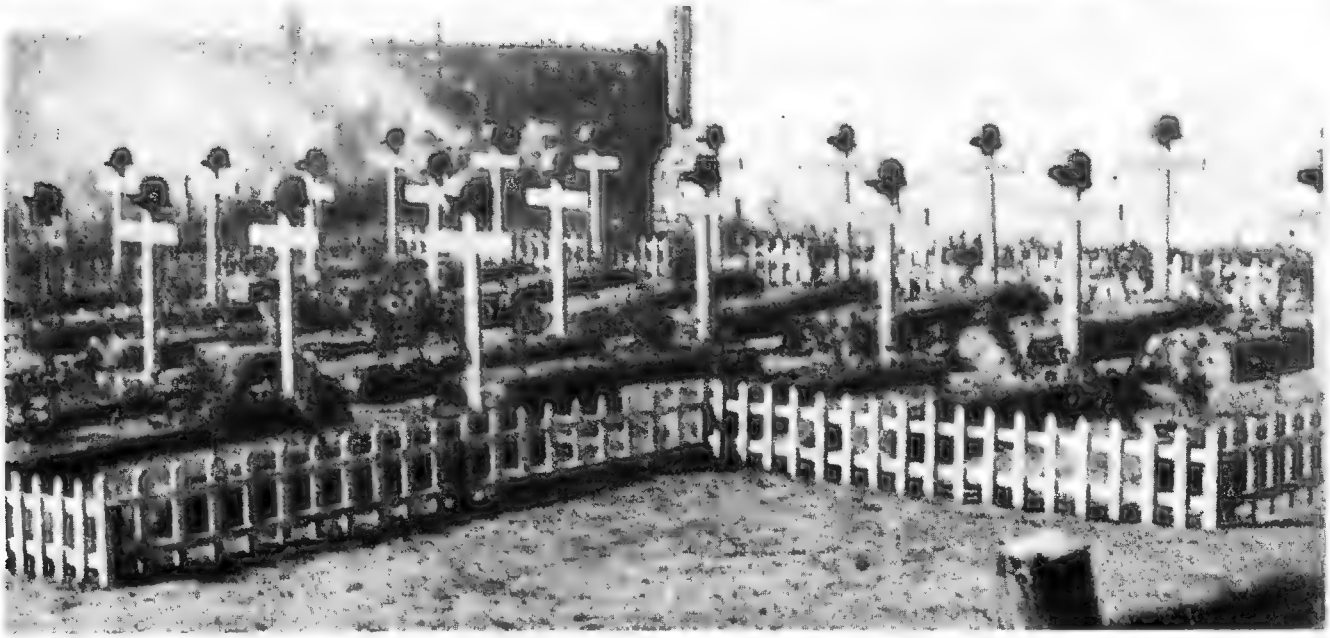

1. A Szovjetunió elleni támadást követően egyre erősebbé vált az antifasiszta mozgalom; ennek nagy sikere volt a *Népszava* 1941 karácsonyi száma, amelyben a kommunisták, szociáldemokraták mellett a polgári ellenzék képviselői is kiálltak a függetlenség és antifasizmus eszméi mellett

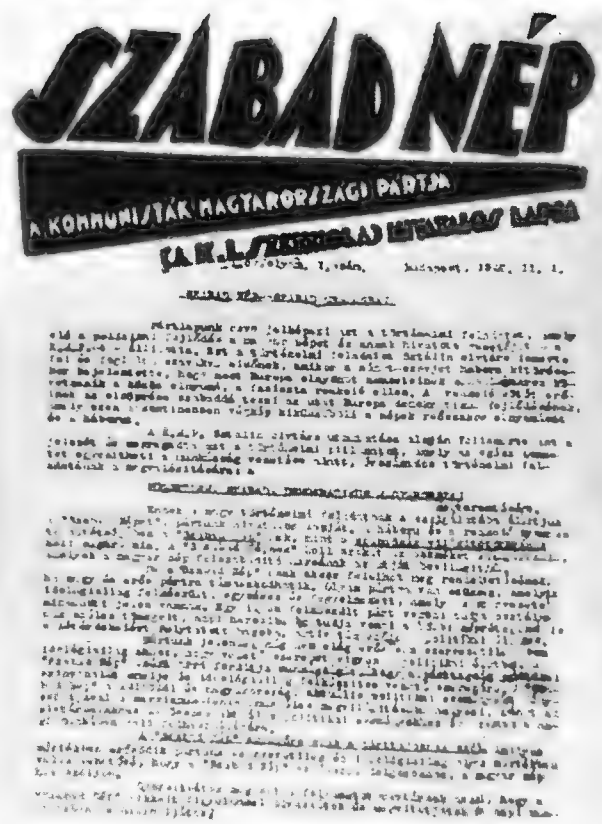

2. 1942 februárjában megjelenik az illegális *Szabad Nép* Rózsa Ferenc szerkesztésében

3. Antifasiszta kultúrest plakátja

4. A Magyar Történelmi Emlékbizottság felhívása. Az Emlékbizottság legálisan a függetlenségi nemzeti hagyományok ápolását, ereklyéinek gyűjtését tűzte ki céljául, de tulajdonképpen a németellenes erők összefogását célozta

NÉPSZAVA

A Magyar Történelmi Emlékbizottság felhívása

Nagy történelmi évfordulók felé közeledünk!

Az elkövetkezendő napok, hetek, hónapok és évek mind megannyi szomorú évforduló.

A sajtóban lehet óla cikkek jelennek, meg, amelyek a hagyományok ápolására s az országban mindenütt gondozatlanul kallódó ereklyék összegyűjtésére hívják fel a magyar társadalom figyelmét. Ezek a cikkek máris igen nagy visszhangot keltettek a történelmi hagyományokhoz ragaszkodó társadalmi rétegekben. Ezért szükségesnek tartottuk egy olyan országos társadalmi megmozdulás életrehívását, amely életképes keretet adhat a különféle egyéni kezdeményezéseknek. Így született meg a Magyar Történelmi Emlékbizottság.

A bizottság nem önmagában és nem önmagáért akar élni. Szükség van az egész magyar társadalom megmozdulására.

Álljanak sorainkban mindazok, akik tisztán őrzik magukban a történelmi hagyományt és hiszik, hogy e nagyszerű örökség ápolása és elmélyítése fontos nemzeti feladat. Jelentkezzenek magánosok, egyesületek és intézmények, hogy hol, kinél, milyen emléktárgyak és írásos dokumentumok találhatók. A bizottság gondoskodik arról, hogy a beérkezett levelek, cikkek és beszámolók a sajtó útján nyilvánosságra kerüljenek. Gondoskodik az emléktárgyak összegyűjtéséről és kiállításáról is.

A bizottság címe: Budapest V, Mária Valéria utca 10.

Várjuk a nemzeti eszmékhez és a történelmi hagyományokhoz ragaszkodó társadalom megmozdulását.

A Magyar Történelmi Emlékbizottság

Bajcsy-Zsilinszky Endre, Barankovics István, Bernáth Aurél, Darnay József, Gáspár Zoltán, Baráti Huszár Aladár, Illyés Gyula, Joó Tibor, Kállai Gyula, Kárpáti Aurél, Katona János, Kolonics Jenő, Kovács Imre, Kremer Miklós (Spectator), Mihályfi Ernő, Nagy Ferenc, Nagy István, Parragi György, Putnay Pál, Raics István, Sumonyi Miklós, Szakasits Árpád, Szentiványi Jenő, Szávay István, Tildy Zoltán, Vargha Béla, Veres Péter, Veress Sándor.

5. Az Emlékbizottság jelvénye. Pátzay Pál alkotása

6. 1942. március 15-én a KMP kezdeményezésére, a Történelmi Emlékbizottság szervezésében – nagyarányú függetlenségi tüntetés zajlott le a Petőfi, majd a Kossuth szobornál

7–8. A kormány válaszul 1942 május–júniusában mintegy 1300 kommunistát és szociáldemokratát tartóztatott le. – A halálra kínzott Rózsa Ferenc és a kivégzett Schönherz Zoltán, az illegális KMP két vezetője

1. Gyalogosan a hómezőkön. – 1943 januárjában a voronyezsi fronton támadásba lendült szovjet csapatok a német és olasz erők mellett szétzúzták a keleti frontra küldött 2. magyar hadsereget

3. Akik visszajöttek . . .

2. Minisztertanácsi jegyzőkönyv részlete: a honvédelmi miniszter beszámolója

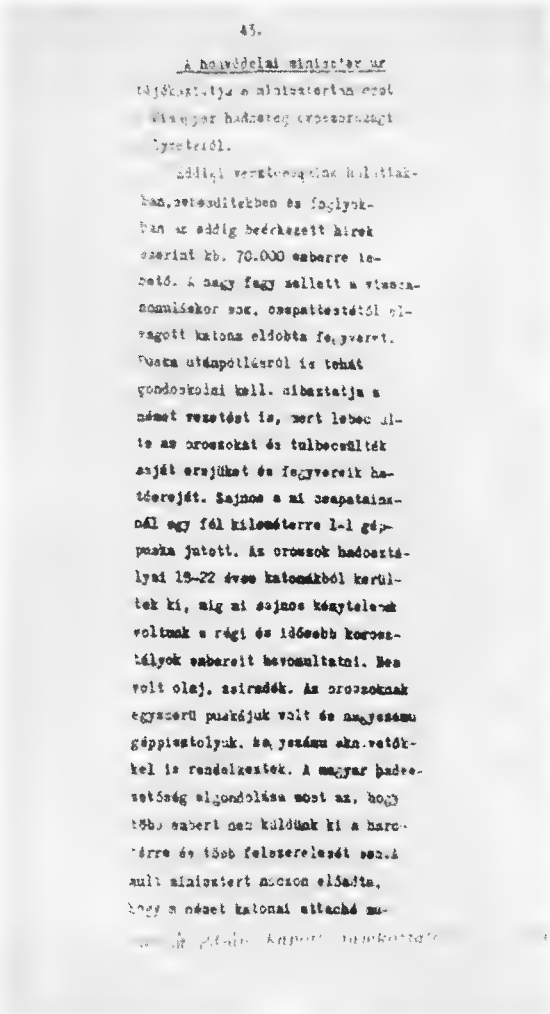

43.

A honvédelmi miniszter ur
tájékoztatja a minisztertanácsot
a magyar hadsereg orosszországi
helyzetéről.

Eddigi vesztesegeink halottak-
ban, sebesültekben és foglyok-
ban az eddig beérkezett hírek
szerint kb. 70.000 emberre le-
hető. A nagy fagy mellett a visszaszorulásakor sok, csapattestétől el-
vagott katona eldobta fegyverét.
Puska utánpótlásról is tehát
gondoskolni kell. Hibáztatja a
német vezetést is, mert lebecsül-
te az oroszokat és túlbecsülték
saját erejüket és fegyvereik ha-
tóerejét. Sajnos a mi csapatainknál
egy fél kilométerre 1-1 gép-
puska jutott. Az oroszok hadosztá-
lyai 19-22 éves katonákból kerül-
tek ki, míg mi sajnos kénytelenek
voltunk a régi és idősebb korosz-
tályok embereit bevonultatni. Nem
volt olaj, zsiradék. Az oroszoknak
egyszerű puskájuk volt és nagyszámu
géppisztolyuk. Nagyszámu akna vetők-
kel is rendelkeztek. A magyar hadve-
zetőség elgondolása most az, hogy
több embert nem küldünk ki a harc-
térre és több felszerelését sem. A
mult minisztert naczon előadta,
hogy a német katonai attaché mu-
[illegible]

4. . . . és akik soha többé nem

5. A KMP röplapja

6. Józsa Béla erdélyi kommunista, az illegális KMP Szabolcs-kerületi bizottságának tagja, akit 1943-ban a csendőrök vallatás közben meggyilkoltak

8. Ságvári Endre, az Országos Ifjúsági Bizottság vezetője, az 1941–42-es tüntetések egyik szervezője, első szerkesztője a Békepárt *Béke és Szabadság* című lapjának

7. 1943 nyarától a KMP Békepárt néven működött tovább. Az új elnevezés előtérbe állította a legfontosabb feladatot. A Békepárt felhívásai

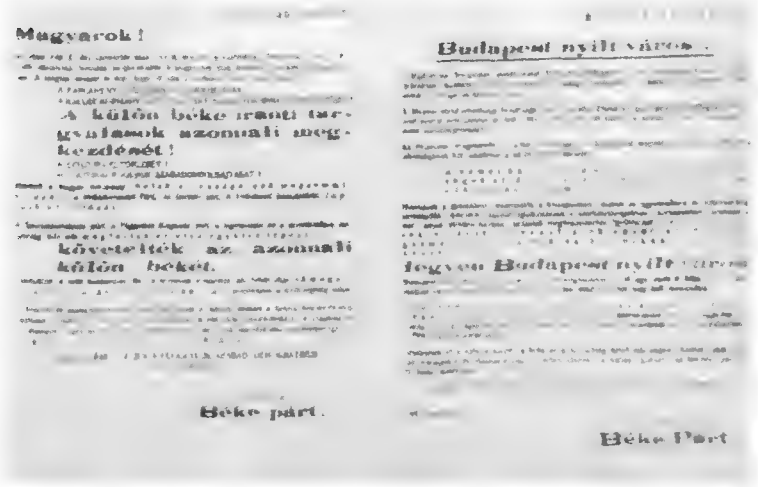
Magyarok!

A külön béke iránti me-
gyalások azonali meg-
kezdését!

követelték az azonali
külön békét.

Béke párt.

Budapest nyílt város.

Béke Párt

1. 1944 március közepén Hitler magához hívatta Klessheimbe Horthyt. Amíg a tárgyalások folytak, a német hadvezetőség katonai erővel megszállta Magyarországot

2. Német katonák a Halászbástyán

3. Edmund Veesenmayer, Németország új budapesti követe és Hitler teljhatalmú megbízottja a megszállt Magyarországon

4. Sztójay Döme, Magyarország berlini követe, a németek bizalmi embere, akit Horthy a megszállás után miniszterelnökké nevezett ki

Pusztuljanak a német megszállók!

Magyar testvérek!

Kossuth halálának évfordulóján újból gyászba borult az ország.

A német megszállta hazánkat!

[illegible] teljes pusztulásunkat akarják. [illegible] A német megszállás jelenti

Az ország kifosztását,
[illegible] halálát,
városaink tönkrebombázását,
az ország hadszíntérré válását,
házaink és népünk pusztulását.

Ez a bére a [illegible] kiontott magyar vérnek. A német [illegible] Az a német hadsereg, amelyik hanyatt-homlok menekül Ukrajnából és gyáva futását a magyar katonákkal fedezi, most egy védtelen ország leigázásával akar harci babért aratni. Megszállták a Királyi Várat, fogva tartják a kormányzót. Megszállták és kirabolták a szakszervezetek székházát és a Népszava szerkesztőségét. SS legények elhurcolták a munkásság, parasztság és értelmiség vezetőit. Párthűségre való tekintet nélkül [illegible] a függetlenség [illegible] harcosait. Sigray, Baranyai, gr. Apponyi, Rassay [illegible], Mihalik, Rátz Kálmán magyar törvényhozókat. Az ellenálló Bajcsy-Zsilinszky Endrét, a nagy hazafit, lelőtték. Sokan elmenekültek a németek elől. Üldözött vad, szabad préda lett a magyar saját hazájában. Ide vezetett az ellenforradalom népellenes politikája, a Hitlerrel kötött szövetség, egy maroknyi [illegible] ember galád árulása.

Magyarok!

Történelmünk legválságosabb napjait éljük. A közös [illegible] egymásra kell találnunk. Testvérként fogjunk össze a megszállók ellen. Csak az egységes [illegible] harca mentheti meg a hazát!

Emeljük magasra a nemzeti ellenállás lobogóját!

Katonák! Harcoljatok az országunkat hátbatámadó német [illegible] ellen. Ne [illegible] ki fegyvereiteket és laktanyáitokat a [illegible] Fegyveretekkel álljatok a szabadságért küzdő nemzet élére!

Munkások! Szüntessétek be a munkát! Rongáljátok meg a gépeket!

Parasztok! Ne szolgáltassátok be a termést, rejtsétek el az élelmet!

Polgárok! Ne fizessetek adót!

Tisztviselők! Szabotáljatok, bénítsátok meg a közigazgatást, ne szolgáljátok a német elnyomót.

Munkások, parasztok, katonák, polgárok, diákok! Szervezzétek a nemzeti ellenállást, alakítsatok harci csoportokat! Gyárakban, bányákban, műhelyekben [illegible], egyetemeken, laktanyákban, őrszobákon, falvakban és tanyákon, [illegible] tartsatok össze!

Szabadítsátok ki magyar testvéreinket a németek kezei közül, rejtsétek el [illegible] a bujdosókat!

Magyar nők és férfiak! Ne álljatok szóba a németekkel, közösítsétek ki, aki érintkeznek velük, vagy bármiképp segítik őket, pusztítsátok el a hazaárulókat!

Ne legyen se éjjele se nappala hazánk földjén a német megszállóknak! Ne hagyjátok őket egy nyugodt pillanatot sem! Gyújtsátok rájuk a házat,

pusztítsátok őket tűzzel-vassal!

Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország!

Éljen az egységes nemzeti front!

1944 március 19.

Békepárt

5. A Békepárt röplapja a német megszállás után

6. Bajcsy-Zsilinszky Endre, a németellenes függetlenségi küzdelem kimagasló alakja, budai lakásán fegyverrel állt ellen a rátörő németeknek

Az elszabadult pokol

1. A megszállás után betiltják a még megmaradt liberális és baloldali lapokat.
Betiltott sajtótermékek

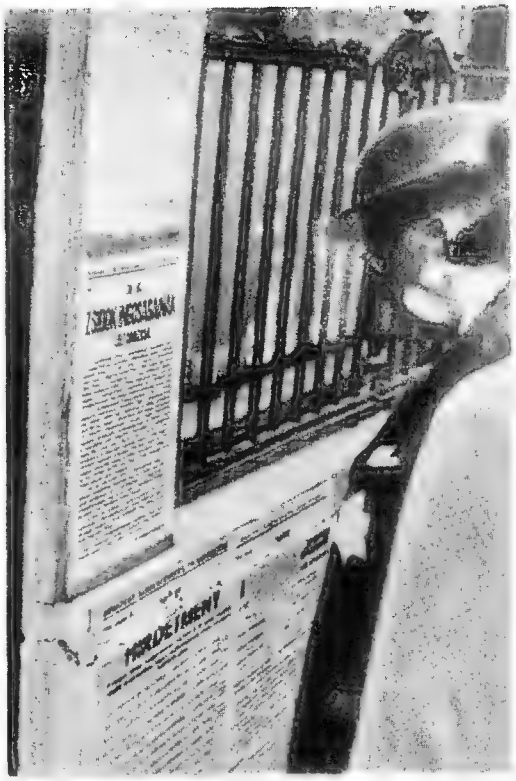

2. Sorozatos rendeletekkel kifosztották, majd gettóba kényszerítették a zsidóságot.
Utcai falragasz a zsidók ingóságainak leltározásáról

3. Útban a halál felé

4–5. Baky László és Endre László nyilas belügyi államtitkárok, akik Eichmannal együttműködtek a deportálásokban

6. 1944 nyarán az angolszászok súlyos bombatámadásokat intéztek Magyarország, főként Budapest ellen. Szőnyegbombázás a VI., VII., VIII. kerületre

7. Itt esett el a csendőrnyomozókkal vívott tűzharcban 1944. július 27-én Ságvári Endre, az illegális kommunista mozgalom kiemelkedő harcosa

8. Szeptemberben az ország különböző részein fellángoltak a partizánharcok. – Nógrádi Sándor és Uszta Gyula partizánparancsnok

MAGYAR MÁRCIUS

MAGYAR FRONT

A NEMZET SZEME A HADSEREGEN

9. A Békepárt erőfeszítéseinek eredményeképpen 1944 májusában az SZDP és a Kisgazdapárt részvételével létrejött a Magyar Front, amely „új szabadságharcot, új népháborút hirdetett" a hitlerista megszállók ellen. A Magyar Front lapjának első száma

1944. október 15.

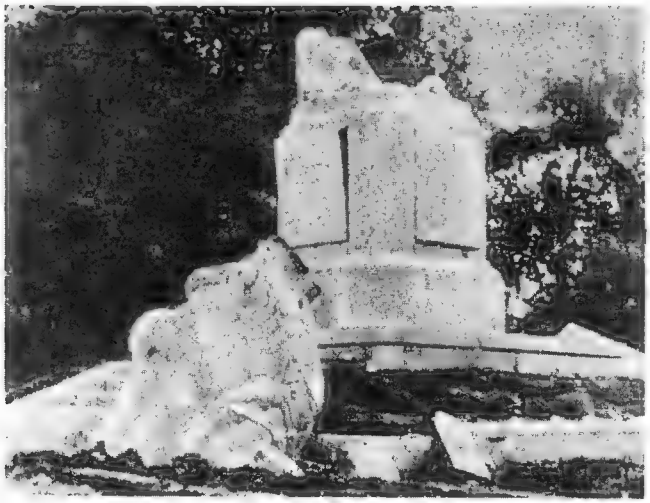

1. Október 6-án a budapesti partizánok Marót csoportja felrobbantotta Gömbös Gyula szobrát

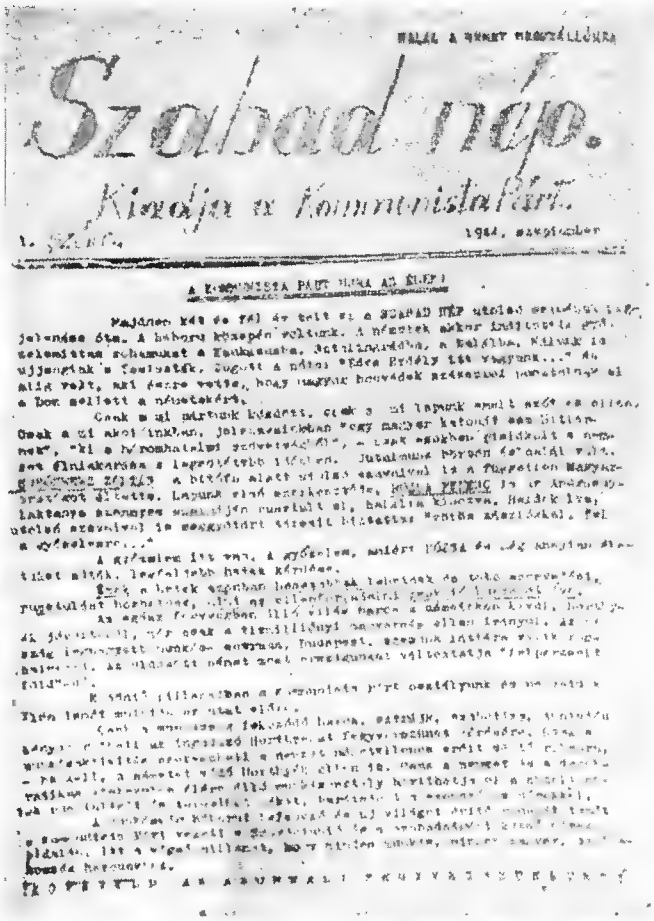

Szabad nép.

Kiadja a Kommunista Párt.

1944. szeptember

2. A Kommunista Párt újra az élen – az 1944 szeptemberi *Szabad Nép* első oldala

3. Szeptember végén, mikor már a szovjet csapatok Magyarország területén törtek előre, Horthy fegyverszünetet kért a szovjet kormánytól.
Faragho altábornagy, a fegyverszüneti delegáció vezetője, szovjet katonák között >

4. Horthy augusztusban elbocsátotta Sztójayt. Helyére Lakatos Géza vezérezredes került.
Az új miniszterelnök rádióbeszédet mond

5. Október 15-én azonban a németek és a nyilas tisztikar meghiúsította Horthy fegyverszüneti proklamációjának végrehajtását
Nyilasok felfegyverzése egy német követségi alkalmazott Pasaréti úti villájában

6. Október 16-án Horthy lemondott Szálasi javára.
Szálasi a Vár udvarán, német tank védelme alatt, a nyilasok vezetőivel
←

Horthy kormányzó kézirata lemondásáról

„A Magyar Törvényhozás két Háza Nagyméltóságú Elnökének!
A Magyar Országgyűlésnek Kormányzói üdvözletemet!

A magyar történelem súlyos és nehéz órájában ezennel kinyilatkoztatom azt az elhatározásomat, hogy a hadvezetés eredményes folytatása és a Nemzet belső egysége és összefogása érdekében kormányzói tisztemről lemondok és a Kormányzói hatalommal kapcsolatos minden törvényes jogomról.

Egyidejűleg Szálasi Ferencet a nemzeti összefogás kormányának megalakításával megbízom.

Kelt Budapesten, 1944. októbber havának 16. napján, azaz Egyezerkilencszáznegyvennégy évi október havának 16. napján.

Horthy s. k."

Kormányzói kiáltvány a harc folytatásáról

„Kiáltvány"

A magyar nemzethez intézett október 15-i kiáltványomat ezennel semmisnek nyilvánítom és megismétlem a magyar vezérkar főnökének a csapatokhoz intézett parancsát, amely a harc elszánt folytatását rendelte el. A súlyos helyzetben megkövetelem, hogy a honvéd haderő dicsőséges hír nevéhez méltóan védje hazáját.

„A jó Isten vezérelje a honvédséget és Magyarországot a jobb jövendő útjára.

Budapest, 1944. október 16-án."

Horthy s. k.

7. Nyilas röpirat Horthy lemondásáról és a háború folytatásáról

←
8. Nyilasok felvonulása a hatalomátvétel után az Andrássy úton

A nyilasok rémuralma

1. Nyilas pártszolgálatosok. A hatalomra került nyilasok fékevesztetten kegyetlenkedtek, gyilkoltak, fosztogattak

3. Nyilas tömeggyilkosság áldozatai Budapesten

2. Nyilas-német uszító plakát a háború folytatására

4. A rémuralom áldozatainak kihantolása a háború után

5. Szálasi december elején látogatást tett Hitlernél. Mögötte Ribbentrop és Kemény Gábor nyilas külügyminiszter

6. A leszerelt gyárakat, a vasúti kocsik ezreit, a hajókat, terménykészleteket Németországba szállították. – Kiürítés

7. Menekülők

8. Heinz Friessner vezérezredes, a német „Dél" hadseregcsoport parancsnoka

1. Egy kommunista fegyveres csoport robbantással szétkergette a Városi Színházban tartott nyilas nagygyűlést. Október 15-e után vidéken és Budapesten kiszélesedett a fegyveres ellenállás. – A színház egyik páholya a robbanás után

2. Kiss János altábornagy, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága által létrehozott katonai vezérkar elnöke. A nyilas csendőrnyomozók árulás következtében elfogták, bíróság elé állították és december 9-én társaival, Nagy Jenővel és Tartsay Vilmossal együtt kivégezték

Az ellenállás vértanúi

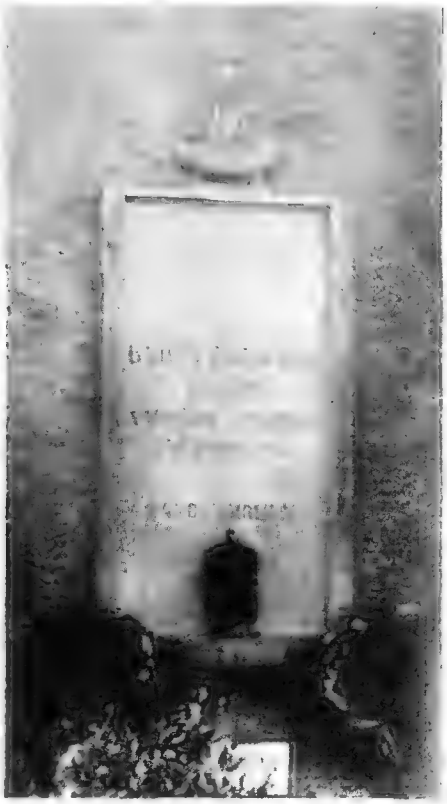

3. A Felszabadító Bizottság elnökét, Bajcsy-Zsilinszky Endrét december 24-én végezték ki. – Emléktábla Sopronkőhidán a fegyház falán

4. Nagy Jenő vezérkari ezredes

5. Tartsay Vilmos százados

6. Pataki István vasesztergályos

7. Pesti Barnabás vegyészmérnök

8. Kreutz Róbert vasmunkás. Mindhármukat az ellenállási mozgalomban való részvételük miatt 1944 novemberében tartóztatták le és december 24-én végezték ki

9. A Kommunista Párt felhívása a kiürítési rendelet megtagadására

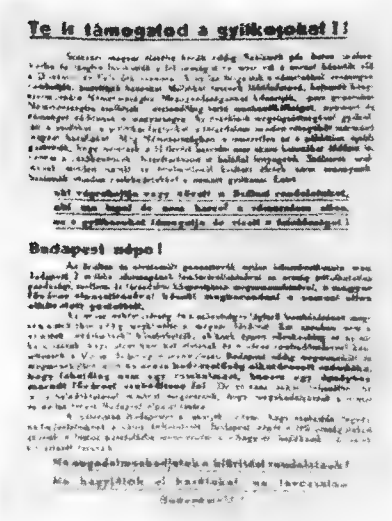

Te is támogasd a gyilkosokat!!

Budapest népe!

10. A párt kiáltványa Budapest lakosságához 1944. december 10-én

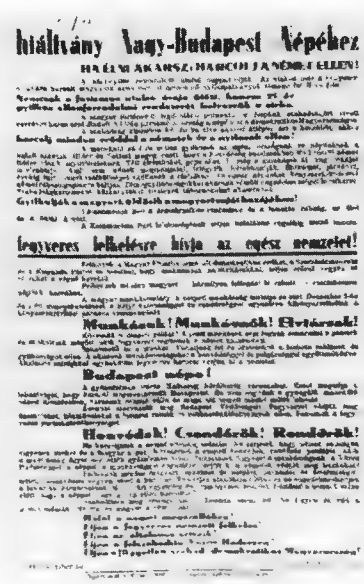

kiáltvány Nagy-Budapest Népéhez

fegyveres felkelésre hívja az egész nemzetet!

Munkások! Munkásnők! Elvtársak!

Budapest népe!

Honvédek! Csendőrök! Rendőrök!

11. Az illegális *Szabad Nép* hírt ad a kivégzésekről

SZABAD NÉP

Új vértanúk

Az út vége

1. A Széll Kálmán tér (ma: Moszkva tér) épületei a háború végén

2. A lakihegyi adó antennájának roncsai

3. A németek által felrobbantott Erzsébet-híd

4. A szolnoki pályaudvar

5. A Kapisztrán tér, mikor a harcok elültek

6. Elhagyott lovak a Kígyó utcában

XVI. A népi demokrácia útján

Az ország felszabadulása és a szocialista építés első évtizede (688–703. old.)

Gazdasági és társadalmi fejlődésünk eredményei (704–721. old.)

A szocialista kultúra kibontakozása (722 729. old.)

Egyenes úton (730–735. old.)

Az ellenforradalmi rendszer nehezen engedett a történelem parancsának: szörnyű megpróbáltatások között omlott össze, kifosztott országot, felrobbantott hidakat, az emberi élet, anyagi és szellemi erők szinte jóvátehetetlen pusztulását hagyva maga után. Nem kevesen voltak 1945 tavaszán, akikben, mikor először körülnéztek a kietlen tájon, egyenesen az a kérdés merült fel: lesz-e még itt egyáltalán élet? lesz-e még Magyarország? érdemes-e elkezdeni dolgozni?

E kételkedők azonban hamarosan meggyőződhettek, hogy mennyire alaptalan, kishitű ez a pesszimista nézőpont. A „magyar újjászületés"-ben, ahogyan később az új élet megindulásának folyamatát nevezték, két tényezőnek volt együttesen nagy szerepe. Mindenekelőtt a felszabadító szovjet hadseregnek, amely szinte a harcok elültének másnapján már intézkedéseivel elősegítette a normális, mindennapi élet helyreállítását – már amennyire ez a háborús viszonyok között lehetséges volt. Másrészt pedig azoknak az antifasiszta, demokratikus politikai erőknek köztük elsősorban az illegelitásból kilépő kommunistáknak –, akik a falvakban és városokban – „nemzeti" vagy más elnevezésű bizottságok formájában – kezükbe vették a legfontosabb közügyek intézését, s minthogy a régi közigazgatási emberek nagy része elmenekült, gondoskodtak az egészségügyi, rendfenntartási teendőkről, az élelmiszerek igazságos elosztásáról. Ily módon ezek a bizottságok csíráivá váltak a jövendő népi hatalomnak.

Az első lépések a gyökeres átalakulásra olyan helyzetben történtek, mikor még a Dunántúlon heves harcok folytak, és Szálasi még „országjárásra" készült. A szovjet csapatok még éppen csak felzárkóztak Budapest bekerítésére, mikor a felszabadult Tiszántúl központjában, Debrecenben már kijegecesedtek az új magyar államiság politikai formái. Megszervezésükben, kialakulásukban nagy szerep jutott a négy nagy demokratikus párt képviselőinek: az Ideiglenes Nemzetgyűlésben, amelynek tagjait a felszabadult országrészen népgyűléseken választották meg, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt képviselői foglaltak helyet, többségükben munkások és parasztemberek, de ott voltak közöttük a szakszervezetek, az antifasiszta polgári értelmiség képviselői és az előző rendszer több, az átalakulást elősegítő, németellenes katonatisztjei is. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944 végén megválasztotta az Ideiglenes Nemzeti Kormányt és a Nemzeti Főtanácsot, az állami élet legfontosabb szerveit.

Ami az új formákban kifejezésre jutó politikai tartalmat illeti, az természetszerűen végleges szakítást jelentett a Horthy-rendszer fasiszta, nemzeti katasztrófát előidéző politikájával s visszatérést az egész újabb kori magyar történeti fejlődés mindig elnyomott, de mindig feléledő, most magasabb szinten kiteljesedő demokratikus irányzataihoz. Az Ideiglenes Kormány csakhamar megkötötte a fegyverszüneti egyezményt a Szövetséges Hatalmakkal, hadat üzent a fasiszta Németországnak, betiltotta a szélsőjobboldali pártokat, szervezeteket, és széles teret nyitott a demokratikus erők hamarosan megéledő tevékenységének. Az átalakulás irányát, forradalmi jellegét híven fejezte ki az 1945. március közepén megjelent földreformrendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról. A földek felosztása egyes falvakban már a tavasz elején megindult, a kormányrendelet törvényesen is utat nyitott

a parasztság hatalmas tömegei számára évszázados vágyának kielégítésére. A reform során több mint három és negyedmillió kataszrális hold került felosztásra, 660 000 igénylő – köztük 110 000 gazdasági cseléd, 261 000 mezőgazdasági munkás, 214 000 törpebirtokos, valamint kisparasztok és falusi kisiparosok – között.

Az átalakulás legaktívabb tényezője, a demokratikus fejlődés motorja kezdettől fogva a Magyar Kommunista Párt, a mögé tömörülő munkásság volt. A kommunista párt még az illegalitásban kidolgozta „Magyarország demokratikus újjáépítésének programjá"-t, a tennivalók elméletileg megalapozott menetrendjét; most ennek megvalósításához megnyerte a többi párt támogatását is. A népi demokratikus rend kialakításában nagy ösztönző szerepet játszottak a felszabadító szovjet hadsereg katonái, parancsnokai, majd a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnöke, Vorosilov marsall. A Szovjetunió politikájának az a célja, hogy a független demokratikus Magyarország minél előbb életképessé váljék, nemcsak a politikai élet kibontakoztatásának elősegítésében, a földreform végrehajtásának támogatásában, hanem az éhező Budapestnek és az egész országnak nyújtott sokfajta segítségben jutott kifejezésre.

A magyar nép történetének azt a sorsdöntő fordulatát, ami a második világháború után végbement, 1945-tel szoktuk jelölni, noha igazi tartalmának kibontakozása csak a következő években történt meg. Kétségtelen azonban, hogy a fordulat irányát ennek az évnek az eseményei alakították ki, ezek teremtették meg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, a munkáshatalom lehetőségét, feltételeit. Éppen ezáltal vált 1945 többé, mint puszta kormány- vagy rezsimváltozás, sőt nagyobb jelentőségűvé, mint egy évszázaddal korábban a feudális rendszerről a polgári, kapitalista viszonyokra való áttérés. Akik könyvünk oldalait eddig figyelemmel forgatták, könnyen le tudják mérni ennek a szó szoros értelmében korszakalkotó, forradalmi változásnak a történelmi jelentőségét, nyomon tudják követni azt is, milyen teljesítményekre volt képes ennek következtében 1945 után a néptömegek szabadon kibontakozó energiája, történelemformáló ereje.

Amit ma már a történettudomány így értelmez, akkor még, a kezdet kezdetén, igen egyszerű, de kemény munkát igénylő napi feladatokban jelentkezett. El kellett a romokat takarítani; súlyos nehézségek között, gyakran gépek és állatok nélkül, neki kellett látni az újonnan kapott földdarab megműveléséhez; nemegyszer még romos iskolákban meg kellett indítani a tanítást; erőket, nyersanyagot kellett koncentrálni a hidak felépítéséhez, a széntermelés megindításához, a közlekedés rekonstrukciójához. Le kellett győzni az első két esztendőben a súlyos élelmezési nehézségeket, s meg kellett szüntetni a gyorsan elmélyülő infláció okozta nélkülözéseket is.

S ezeknek az éveknek a légköréhez, történetéhez elválaszthatatlanul hozzátartoznak a súlyos politikai harcok is, amelyeket a demokratikus, majd szocialista jellegű vívmányokért nap mint nap meg kellett vívni. Egyrészt azokkal, akik a népi demokratikus fejlődést eleve ellenezték, akadályozták, ismételten megkísérelték visszafordítani, másrészt azokkal, akik már menet közben álltak meg, hátráltak vissza a polgári demokrácia programjához, s így fékezőivé, ellenzőivé

váltak a további haladásnak. Ennek a – gyakran néptömegeket is megmozdító – harcnak az első jelei már a földreform kérdésében megmutatkoztak. Nem célunk itt e meg-megújuló küzdelem minden fázisát, fordulatát felidézni, csak emlékeztetnénk arra, hogy politikai-gazdasági-kulturális vívmányaink legtöbbje – így a köztársaság kikiáltása, a bányák, majd a bankok államosítása, a tervgazdálkodás bevezetése, később a száz munkásnál többet foglalkoztató vállalatok köztulajdonbavétele, az iskolák államosítása – mind, mind kemény politikai ütközetekben kivívott győzelem eredménye volt.

S ezért – hadd hívjuk tanúul az akkori fiatalokat, akik ma 40–50 között járnak – ez az első néhány esztendő, 1945-től 1948-ig, nemcsak a szocialista fejlődés megalapozása tekintetében volt sorsdöntő, hanem – az akkori nehéz körülmények ellenére is – felejthetetlen maradt a munka optimista lendülete, a társadalmi viszonyok viharos demokratizálódása, az útkeresés bátorsága következtében.

Nehezebben indult meg a gazdasági fejlődés. Itt nem elsősorban a nagybirtokrendszer megszüntetésekor elkerülhetetlen problémák okozták a nehézséget, hanem mindenekelőtt a háborús károk s iparunk öröklött elmaradottsága, fejletlensége, az egész ipar struktúrájának korszerűtlensége, aránytalanságai. Felszabadulás utáni negyedszázados történetünknek legnagyobb kihatású, a legmélyebb változást jelentő folyamata a szocialista nagyipar óriási áldozatok árán történt felépítése, korszerű arányainak kialakítása. Ipari termelésünk az első három- és ötéves tervek eredményeként már 1956-ban több mint háromszorosa volt a háború előttinek. Az a kifejezés, hogy Magyarország e fejlődés során ipari-agrárországgá alakult át, nemcsak a nemzeti jövedelem nagyarányú emelkedését, nemcsak nemzetközi gazdasági súlyunk növekedését jelentette, hanem alapul szolgált társadalmi viszonyaink gyökeres átformálódásához is. Ez a folyamat sohasem szakadt meg, azóta is tart, a kitérők s az újonnan jelentkező problémák ellenére kétségtelenül fejlődésünk legátfogóbb tendenciája.

Nem szakadt meg akkor sem – s ezt nem szabad elfelejteni –, mikor a politikai életben, 1948–49 körül elfelhősödött az ég, mikor a párt politikájában – a nemzetközi viszonyok hatása alatt is – torzulások álltak elő, melyek következtében a dolgozók életszínvonala stagnált, majd visszaesett. Ezt a helyzetet még súlyosbította az ötéves terv előirányzatainak 1951-ben történt, irreális felemelése is. Meglazult a párt kapcsolata a tömegekkel, a demokratizmus fejlődése, amely már előbb is akadozott, lelassult, a formális elemek jutottak túlsúlyra. Kibontakozott végül Rákosi Mátyás személyének mértéktelen tömjénezése, és sor került kiváló kommunista vezetők, baloldali szociáldemokraták üldözésére, amelynek során közülük többen áldozatul is estek a törvénytelenségeknek.

A politikai élet Sztálin halála után (1953) sem tért vissza egészséges medrébe. A lassanként kialakuló helyes egyensúlyt hamarosan megzavarta a szektás és revizionista erők küzdelme, kötélhúzása. Az előbbiek nehezen, vontatottan vagy egyáltalán nem tudtak szakítani a régi módszerekkel, idegenkedtek a demokratizmus újjáéledésétől, a szövetségi politika helyes értelmezésétől. Másrészt becsületes és következetes javítási szándékok találkoztak a másik oldalon

olyan törekvésekkel, melyek magát a fejlődés szocialista irányát kérdőjelezték meg, tették vitássá; ezek legszívesebben a polgári demokráciához hátráltak volna vissza. A mindkét oldalon elkövetett súlyos politikai hibák nagy társadalmi feszültséget okoztak, amely 1956 októbere nemzetközi bonyodalmainak légkörében könnyen lobbant lángra. A párt kettéosztottsága tehetetlenséget eredményezett, sok jó szándékú embert a revizionisták jelszavai tévesztettek meg, s amíg a parlamentben az új pártok alakulásáról tárgyaltak, felhívásokat szövegeztek és megkísérelték külpolitikai illúzióikat realizálni, az utcán már a régi reakció emberei, külföldi ügynökök és kiszabadult bűnözők voltak az urak, akik hozzákezdtek a kommunisták üldözéséhez, meggyilkolásához. Az egyre fokozódó terrornak a Szovjetunió csapatai vetettek véget, amelyeket a Kádár János vezetésével a kormányból kivált, a párt egészséges magját képviselő erők hívtak segítségül. Ezek az erők alakították ki ezek után a Magyar Szocialista Munkáspárt új politikai irányvonalát, amelynek középpontjába a lenini elvek és módszerek kerültek, elsősorban a következetes harc mind a szektás, dogmatikus nézetek, mind a revizionista törekvések ellen. A párt új politikája – így a proletárdiktatúra meggyőző, nevelő funkciójának előtérbe helyezése és a szövetségi politika korrigálása – csakhamar újra széles tömegeket állított maga mellé, amelyek segítségével és áldozatkészségével nemcsak az ellenforradalom okozta súlyos anyagi és politikai károkat lehetett helyreállítani, hanem a konszolidáció után a belső rend megszilárdítása, a demokratizmus továbbfejlődése, a szocialista építés és nemzetközi helyzetünk tekintetében is jelentős sikereket érhettünk el.

Ami ezután következett, az elmúlt egy-másfél évtized története, tulajdonképpen még nem is történelem tárgya: ennek az időszaknak inkább szereplői vagyunk, mint historikusai. De kötetünk egy sor táblája – az ipari fejlődést, a mezőgazdaság szocialista átalakítását, a közlekedés, a bányászat, a szociálpolitika, a kulturális fejlődés irányát, eredményeit inkább csak jelző, mint rendszeresen regisztráló képekkel – mégis folyamatosan, 1945-től szinte a tegnapig viszi témáinkat. És ezzel – nem szándékunk ellenére – a szocialista rendszer lényegéből fakadó alapvető folyamatoknak – a torzulások, hibák ellenére is megmutatkozó – kontinuitása mellett bizonyítanak. Éppen ez a folyamatosság nyújt hathatós érveket amellett, hogy ezek a tendenciák – s nem a torzulások – a szocialista társadalmi rendszer karakterisztikus vonásai.

Másrészt azonban lényeges problémát mellőznénk, ha nem utalnánk reá: csak a torzulások energikus felszámolása útján lehetett biztosítani magát ezt a kontinuitást. „Világos – írta erről igen találóan a nemrég elhunyt Lukács György –, hogy a legigazabban az áll helyt, aki a sztálini torzítások visszautasításának segítségével valóban marxista, valóban szocialista meggyőződését megerősíti, elmélyíti és egyúttal kitárja az új problémák előtt." Az, hogy erre a Szovjetunió Kommunista Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt is képes volt, hogy tudott szakítani a múlt hibáival és megújhodva vissza tudott térni a lenini teóriához és metódushoz, nemcsak e pártok nagy erejét jelzi, hanem e népek egyértelműen igenlő feleletét is ez évszázad történetének döntő kérdésében.

Nem válhatunk úgy meg a felszabadulás óta eltelt negyedszázad történetétől,

hogy ne vázoljuk fel – a legújabb összefoglalások nyomán - társadalmi átalakulásunk – történelmi jelentőségű - eredményeit, fejlődési tendenciáit.

Társadalmunk mai struktúrájának legjellemzőbb vonása, hogy a munkásság politikai súlyában is, számszerűleg is az ország legjelentősebb osztályává, vezető erejévé vált. Létszáma 1949 óta több mint kétszeresére növekedett; ma már az összlakosság kétharmada ipari döntő többségében nagyipari – munkás. Az évek során, különböző tényezők hatására, erősen csökkent a mezőgazdasági munkások száma; ma már a munkásság összlétszámának csak mintegy 15%-át teszik ki.

Megváltozott a falu társadalmi képe is: a gépesített nagyüzemi szövetkezeti gazdaságokban növekszik a paraszti munka termelékenysége; mint mindenütt, nálunk is a parasztság létszáma fokozatosan csökken. A parasztság 90%-a ma már szövetkezeti paraszt; munkájuk jellege lassan közeledik az ipari munkáséhoz. Egyre jobban csökken a különbség a falun belül is, meg a munkássághoz viszonyítva is; mint ahogy csökken általában a távolság minden vonatkozásban a falu és a város között.

Gyorsan fejlődik a szocialista viszonyok között az értelmiség. A régi értelmiséghez, továbbá a munkások és parasztok legjobbjaiból 1945 után kialakuló réteghez gyors ütemben zárkózik fel s kerül többségbe az új, már szocialista viszonyok között nevelkedett értelmiségi generáció. A felsőfokú tanintézeteknek ma csaknem hatszor annyi hallgatója van, mint 1938-ban volt. A fejlődés jellemző vonása a társadalom egésze műveltségi színvonalának fokozatos emelkedése. Az eladott könyvek száma, a kiállítások, a színházak és filmszínházak látogatottsága, a napilapok és folyóiratok példányszáma, a művészeti és tudományos élet sok területének adatai szolgáltatnak erre meggyőző bizonyítékokat. Tanúi lehetünk a szellemi munka jelentősége állandó növekedésének az iparban és a mezőgazdaságban, s annak is, hogy milyen mértékben zsugorodik össze a régi nagy különbség a szellemi és fizikai dolgozók műveltségi színvonala között.

Az ellenforradalmi korszakról adott képünket a társadalmi osztályok közötti válaszfalak változatlan fennmaradásának konstatálásával zártuk le. Most azzal fejezhetjük be, hogy ezek a válaszfalak – ha még nem is teljesen – leomlottak. Szabad út nyílt a tehetséges munkás- és parasztgyermekek érvényesülésére, az egyes osztályok és rétegek egészséges cseréjére; a társadalmi élet demokratizálódásának folyamata egyre szélesedik, lassanként felszívódnak a régi társadalmi előítéletek, s helyet adnak valóban demokratikus viszonyoknak, érintkezési formáknak. Fiatalok és öregek szavait egyre inkább áthatja az emberi méltóság tudata. A szocializmus emberformáló, mélyen humánus célkitűzéseinek talán ez a legnagyobb eredménye.

1. 1944. szeptember 23-tól 1945. április 4-ig tartottak a harcok Magyarország felszabadításáért. Ennek során a Vörös Hadsereg kemény küzdelemben kiűzte a német fasisztákat, a nyilasokat, és megnyitotta az utat Magyarország független és demokratikus fejlődése előtt. – Szovjet csapatok bevonulnak Szegedre

2. Hídépítés a Dunán

3. Működik a szovjet tüzérség sorozatos aknavetője, a „Katyusa"

4. Házról házra folyik a harc Buda külvárosában

5. Szovjet tüzérség a Hősök terén

6. Harcok Székesfehérváron; a város 1945 februárjában, márciusában többször cserélt gazdát

7–8. R. I. Malinovszkij marsall

J. F. Tolbuhin marsall – a Magyarországot felszabadító 2., illetve 3. Ukrán Front parancsnokai

9. Magyarország felszabadítása

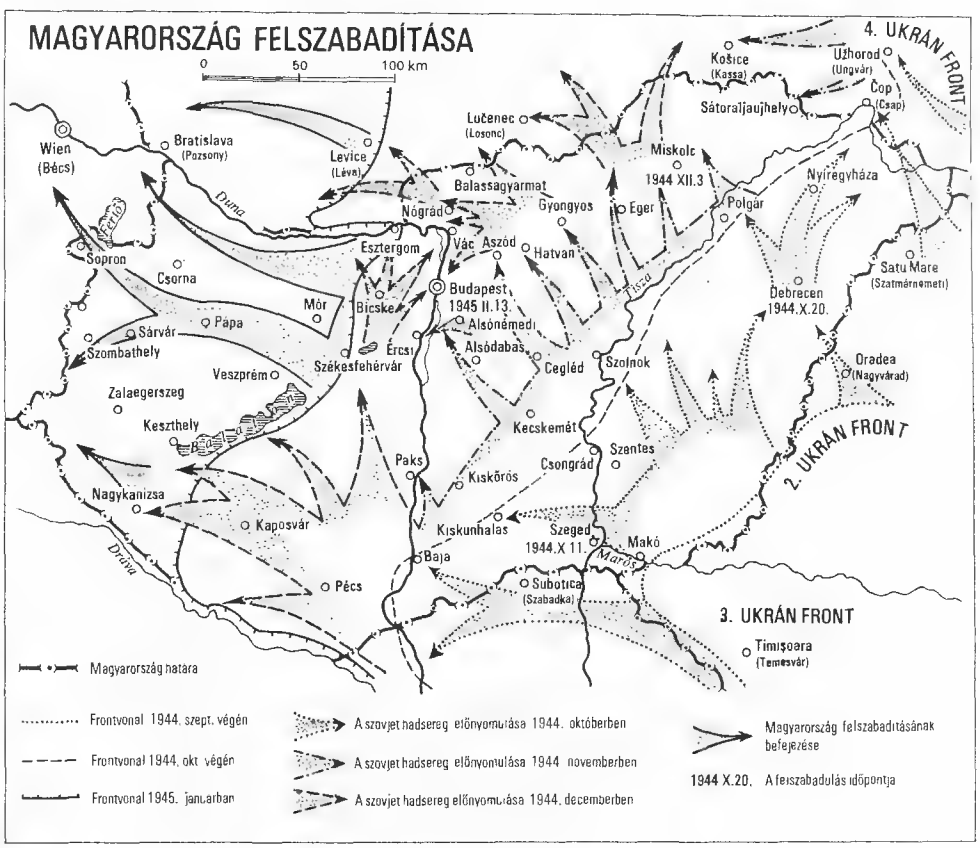

1. Debrecen, 1944 telén. A harcok elülte után a demokratikus erők itt hozták létre az új magyar államiság alapjait
←

→

2. Az 1944. december 21-én a debreceni református kollégium oratóriumában összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőinek egy csoportja

A demokratikus nemzeti újjászületés

3. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány felhívása – a kormány tagjainak arcképével

4. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. sz. rendelete: a földreform

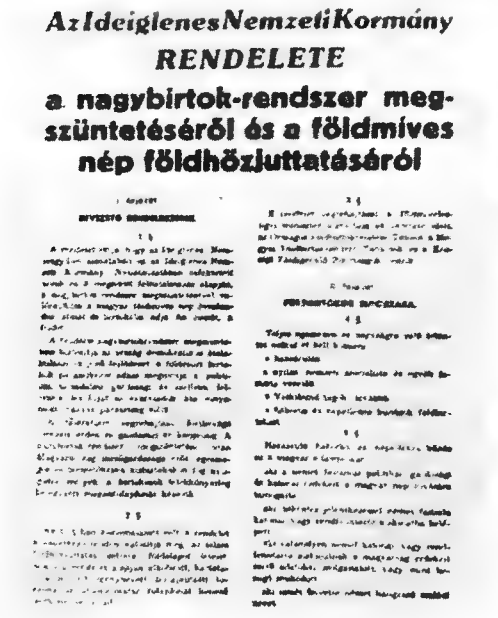

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány
RENDELETE
a nagybirtok-rendszer megszüntetéséről és a földmíves nép földhözjuttatásáról

5. Gyöngyösi János külügyminiszter Moszkvában, 1945. január 20-án aláírja Magyarország fegyverszüneti egyezményét a Szövetséges Hatalmakkal

6. Földosztás 1945 tavaszán

7. Vas Zoltán, Budapest közellátási kormánybiztosa tárgyal a Budapesti Nemzeti Bizottság kommunista tagjaival

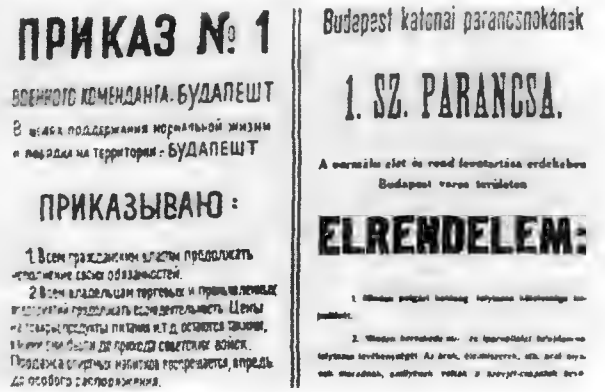

ПРИКАЗ № 1

ВОЕННОГО КОМЕНДАНТА БУДАПЕШТ

ПРИКАЗЫВАЮ:

Budapest katonai parancsnokának

1. SZ. PARANCSA.

ELRENDELEM:

8. Budapest szovjet katonai parancsnokának első felhívása a város lakosságához

9. Budapest politikai életének akkori centruma – a Magyar Kommunista Párt Tisza Kálmán (ma: Köztársaság) téri székháza

10. 1945. március 25-én megjelent a *Szabad Nép* első legális száma

Az élet megindulása Budapesten

1. Az ostrom után otthonukba visszatérők a Hungária körúton

2. Nők romot takarítanak az Erzsébet-hídnál

3. Szovjet katonák segítségével épül a híd a Dunán

4. Romlakás a Rákóczi úton

6. Sorbanállás kenyérért a később felszabadult Budán

5. Nagymosás a városligeti melegforrásoknál

7. Szerelvény érkezik a Kelenföldi pályaudvarra

A demokratikus vívmányok védelme és megszilárdítása (1945–46)

1. Nagygyűlés a Hősök terén 1945-ben, az első szabad május elsején

2. K. J. Vorosilov marsall, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke

3. Plakátok az 1945 októberi budapesti községi választások előtt

4. Az 1945. november 4-i országgyűlési választások után hivatalba lépő Tildy-kormány

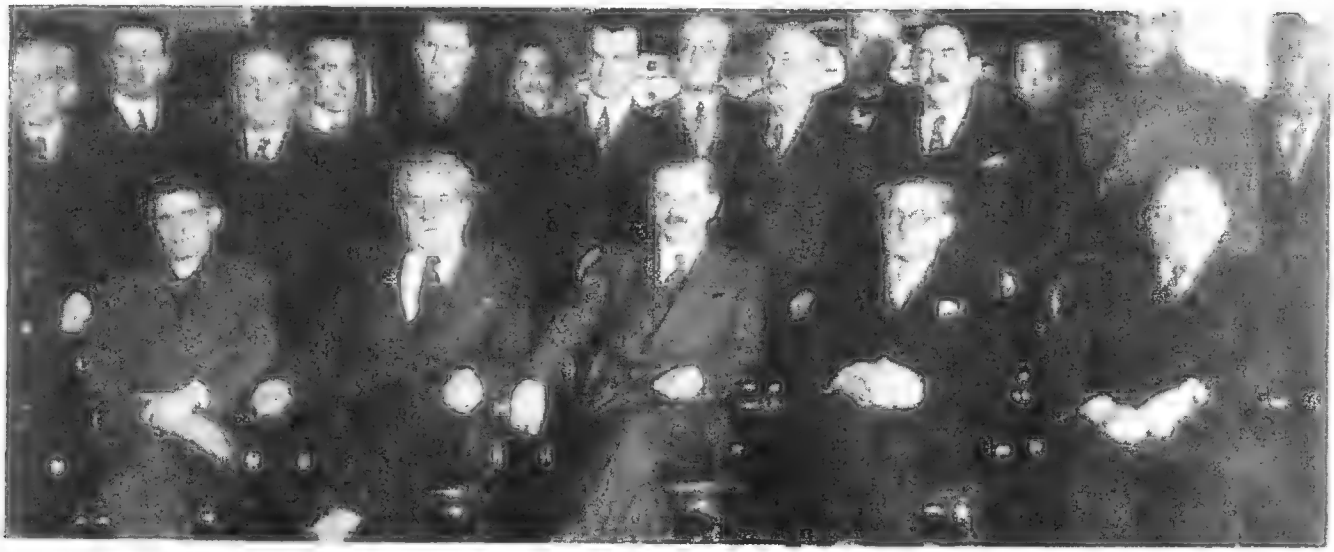

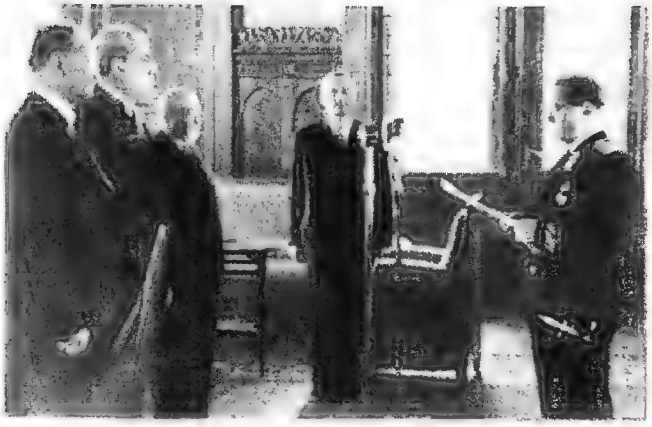

5. G. M. Puskin, a Szovjetunió követe 1945. november 2-án átnyújtja megbízólevelét az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanácsnak

6. 1946. február elsején a Parlament előtti téren kikiáltják a köztársaságot

7. A Magyarországnak kiadott és elítélt háborús bűnösök egy csoportja. (Balról jobbra: Kunder Antal, Fiala Ferenc, Reményi-Schneller Lajos, Endre László, Bárdossy László, Imrédy Béla, Szálasi Ferenc, Gömbös Ernő, Jaross Andor, Szöllőssy Jenő)

8. A reakció visszaszorítására, a földosztás védelmére és az államosítások végrehajtására alakult Baloldali Blokk nagygyűlése a Hősök terén, 1946. március 7-én

9. A több mint negyedszázados emigráció után hazatérő Károlyi Mihályt Rajk László üdvözli

10. Ülésezik a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa (1946. szept. 29.–okt. 1.)

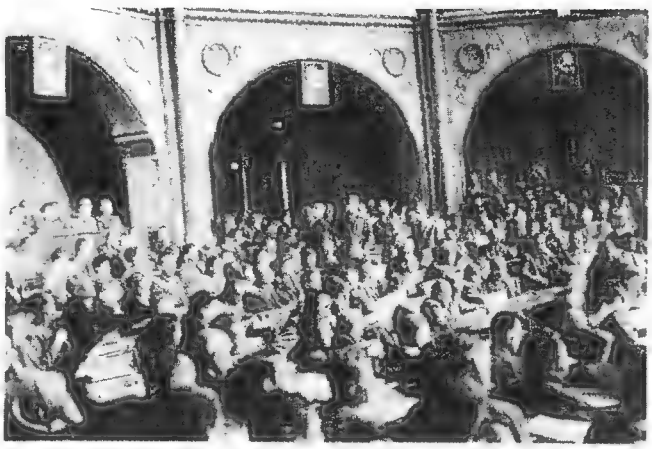

Újjáépítés és stabilizáció

1. A Csepel Autógyár dolgozói eltakarítják a romokat

3. A romos iskolákban megindul a tanítás

4. Az Óbudai Gázgyár 1945 márciusában megindítja a gázszolgáltatást

Az első két nehéz esztendő legfontosabb feladata a lerombolt ország újjáépítése és a páratlan méretű infláció megfékezése, a pénzügyi stabilizáció megteremtése volt

2. A szovjet gabona, gyógyszer és gyapot nélkülözhetetlen volt az újjáépítés megindításához

5. Csepeli gyárkapu 1945 tavaszán

6. Batyuzó parasztasszonyok – 1945 nyarának jellegzetes figurái Budapesten

7. Az áruhiány következtében elburjánzott a feketekereskedelem, a spekuláció. – Valutázók a Tőzsdepalota mögött

8. 1946. augusztus 1-én a forint bevezetése megállította az inflációt

9. A Kelenföldi Erőmű a helyreállítás után

10. Megindul a termeles az ózdi kohóban

11. Az első élmunkás-kongresszus résztvevői

1. Gyöngyösi János külügyminiszter 1947. február 10-én Párizsban aláírja a Szövetséges Hatalmak Magyarországgal kötött békeszerződését

2. Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása után az új kormányt Dinnyés Lajos alakította meg 1947. május 31-én

A szocialista forradalom győzelméért

3. 1947. augusztus 1-én kezdődött meg – ünnepélyes gyűlésekkel – a hároméves terv

4. Választási plakátok 1947 augusztusában. – Az országgyűlési választásokon a koalíciós pártok a szavazatok több mint 60%-át kapták meg

5. A magyar–szovjet barátsági és kölcsönös segélynyújtási egyezmény aláírása Moszkvában 1948. február 18-án

6. Az 1848/49-es forradalom századik évfordulója. – Felvonulók a Pilvax kávéház előtt 1948. március 15-én

7. Tíz nappal később államosították a száznál több munkást foglalkoztató ipari üzemeket. – Az államosított Oetl-gépgyár kapuja

9. Az országgyűlés megszavazta az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot

VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK!

SZABAD NÉP

A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJÁNAK

Törvény lett az iskolák államosítása

Horánszky és Schlachta provokációival szemben az országgyűlés óriási többsége megszavazta a törvényjavaslatot

8. Kádár János megnyitja a két munkáspárt egyesülési nagygyűlését a Hősök terén, 1948. június 12-én

10. A Magyar Népköztársaság alkotmánya

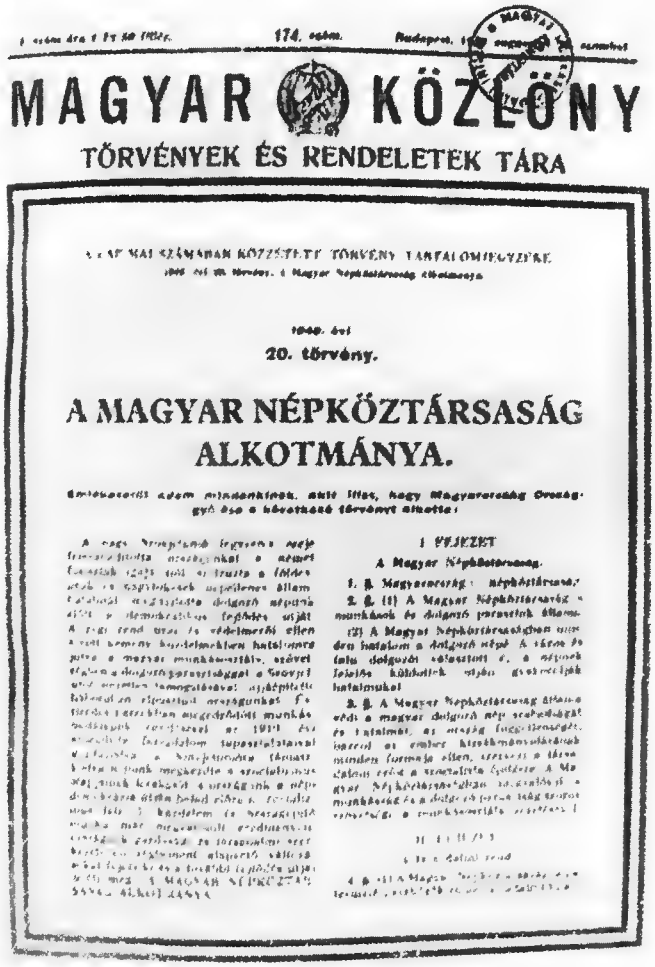
174. szám.

MAGYAR KÖZLÖNY

TÖRVÉNYEK ÉS RENDELETEK TÁRA

1949. évi

20. törvény.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA.

I. FEJEZET

A Magyar Népköztársaság.

1. Rajk László 1949. június 19-én történt letartóztatása jelentette kezdetét azoknak a törvénytelenségeknek, melyeknek során Rajk Lászlót, Szőnyi Tibort, Szalai Andrást, Sólyom Lászlót, Pálffy Györgyöt és másokat halálra ítéltek és kivégeztek, Kádár Jánost, Kállai Gyulát, Marosán Györgyöt, Szakasits Árpádot, Justus Pált és másokat pedig börtönbe vetettek

2. A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusa (1951. február 25.–március 2.) irreális mértékben felemelte az ötéves terv előirányzatait. – A kongresszus elnöksége

Ellentmondásos esztendők (1949–53)

Az 1949 utáni éveket egyrészt a szocialista iparosítás fellendülése, másrészt a szocializmus ügyének nagy károkat okozó törvénytelenségek és a személyi kultusz jellemezte

3. A személyi kultusz jellemző megnyilvánulása volt Rákosi Mátyás 60. születésnapjának ünneplése 1952-ben. – Az operaházi díszünnepség elnöksége

4. Világifjúsági találkozó Budapesten 1949 augusztusában

5. 1950 októberében lezajlottak az első tanácsválasztások; szavazás Adonyban

6. Hazánk segítséget nyújtott az amerikai imperializmus ellen küzdő koreai népnek: Koreába induló kórházvonat. 1950. július 26.

7. Választási gyűlés Szolnokon az 1953. évi országgyűlési választások előtt

A szektás és revizionista erők küzdelme (1953–56)

1. Az országgyűlés 1953. július 4-i ülésén Nagy Imre beterjeszti kormánya programját

A Rákosi és Nagy Imre vezette csoportok kötélhúzása megbontotta a párt egységét, és végül is súlyos válságba sodorta a népi hatalmat

2. Rákosi Mátyás 1956. május 18-án a Sportcsarnokban ismerteti a Központi Vezetőség határozatát

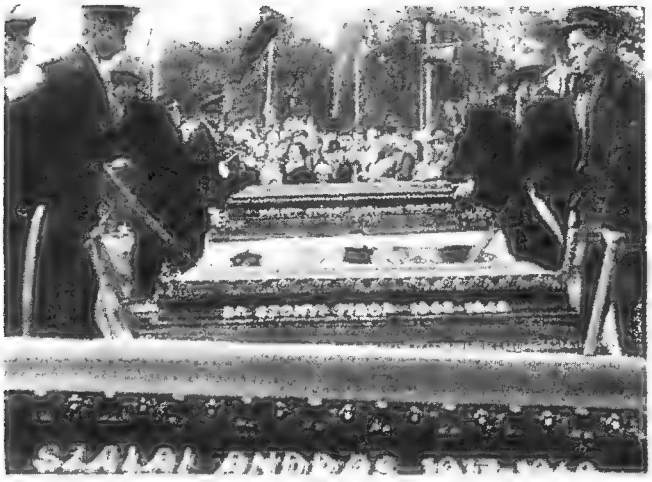

3. 1956. október 6-án katonai gyászpompával eltemették a rehabilitált Rajk Lászlót, Pálffy Györgyöt, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást a Kerepesi temetőben

Az ellenforradalom

4. Tüntetés a Bem-szobornál 1956. október 23-án

5. Mindszenty József bíboros a házi őrizetből való kiszabadulása után

6. A Köztársaság téri pártház az épület feldúlása után

7. Romok az Üllői úton

8. A kiégett és összedőlt Divatcsarnok

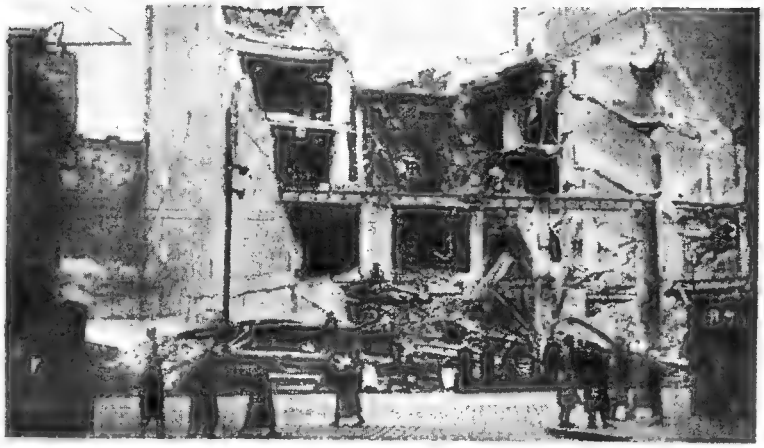

9. A népi demokratikus hatalom védelmére, a rend helyreállítására hív harcba a Szolnokon megalakult Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása

MAGYAR DOLGOZÓK!

TÁMOGASSÁTOK A FORRADALMI MUNKÁS-PARASZT KORMÁNYT!

„A kormány nemcsak arra van elszánva, hogy minden erejével megvédje az elmúlt 12 év vívmányait, hanem arra is, hogy határozottan szakítson minden olyan hibával, amely az elmúlt években a szocializmus építését hátráltatta hazánkban"

(A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nyilatkozatából)

Az első évtized iparfejlődése

A hároméves és az első ötéves terv eredményeként Magyarország elmaradt agrár-ipari országból *fejlett iparral* rendelkező ipari-agrár országgá vált.

1. A diósgyőri nagykohó építése

2. Sztálinváros – a mai Dunaújváros – építése

3. A Dunaújvárosi Vasmű nagyolvasztója

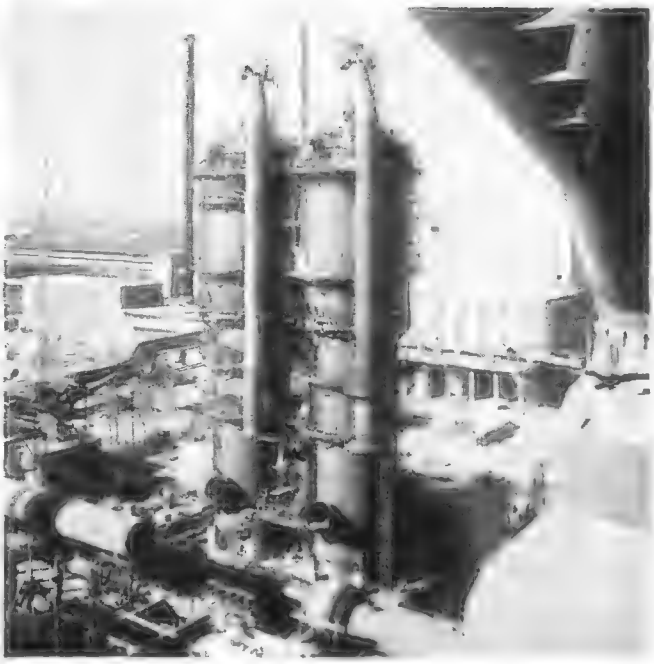

4. Az Inotai „November 7." Erőmű

5. Az Almásfüzitői Timföldgyár

6. A Vörös Csillag Traktorgyár kibővített üzeme

7. A Tiszapalkonyai Erőmű

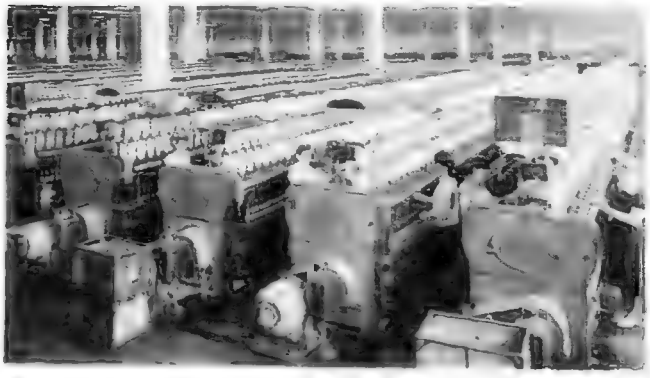

8. A Szegedi Textilművek szovjet gépei

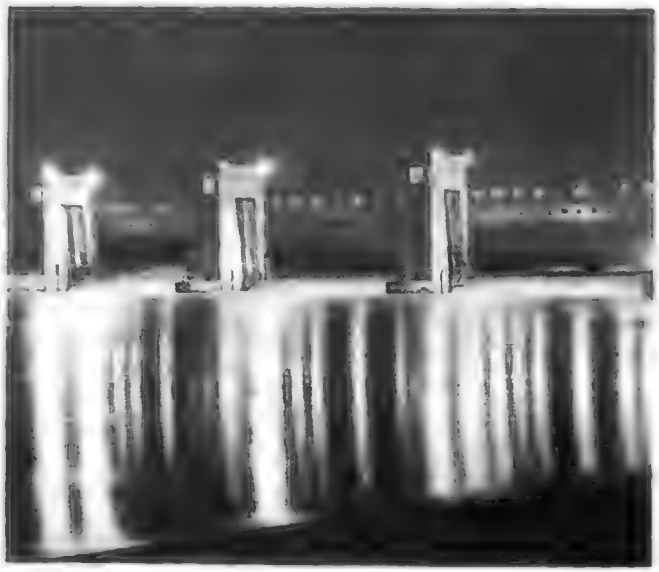

9. A Tiszalöki Vízerőmű

A népgazdaság fejlődése második ötéves tervének ipari beruházásai – a mezőgazdaság szocialista átszervezésével együtt – a szocializmus alapjainak megteremtését eredményezték

1. A Székesfehérvári Könnyűfémmű új öntödéje

2. Ünnepélyesen átadják rendeltetésének a Dunai Cement- és Mészművet

3. A Dunai Vasmű hideghengerműjének egy részlete

A második ötéves terv ipari létesítményei

4. Az Oroszlányi Erőmű turbinaterme

5. A Lenin Kohászati Művek durvahengerművének felújítása Diósgyőrött

6. A Borsodi Vegyi Kombinát műtrágya raktára

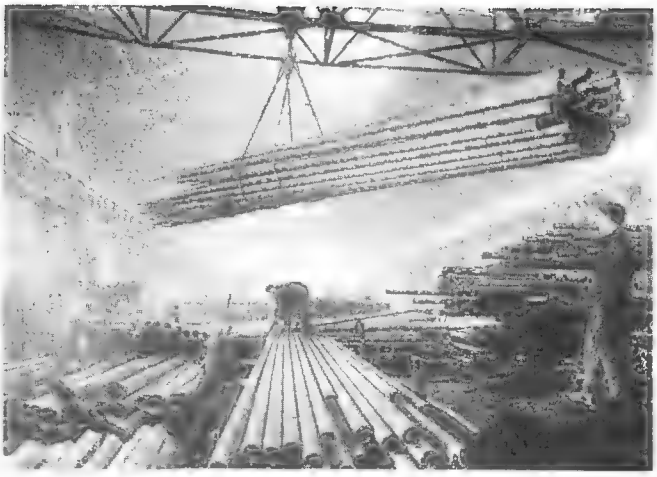

7. A Csepel Vas- és Fémművek Csőgyára

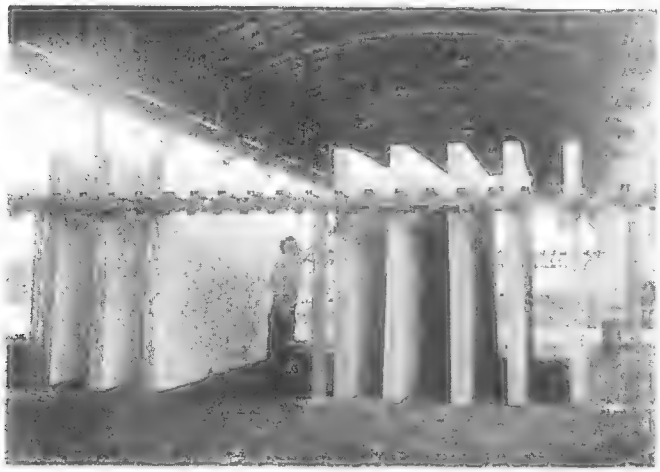

8. Üzemben a dunaújvárosi házgyár ←

9. A budapesti Dinamó Villamos Forgógépgyárban felszerelték az első magyar elektronikus diszpécsert >

10. Az orosházi üveggyár ←

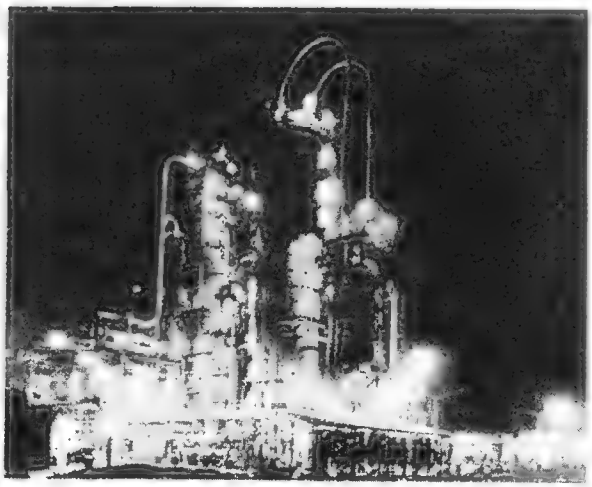

11. Esti fényben a százhalombattai Dunai Kőolajipari Vállalat, a második ötéves terv egyik legnagyobb ipari létesítménye >

A mezőgazdaság átalakulása

1. Már a saját földjén dolgozott az új gazda

Az első évtizedben – az agrárpolitikában elkövetett hibák ellenére is – előrehaladt a magyar mezőgazdaság elmaradottságának felszámolása: 1954-ben a szántóföld 30%-a volt a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok birtokában

2. Az első vetés. Taksony

3. Birtoklevél átadása

4. Új traktorok érkeznek a lovasberényi gépállomásra

5. Belépés a termelőszövetkezetbe
←

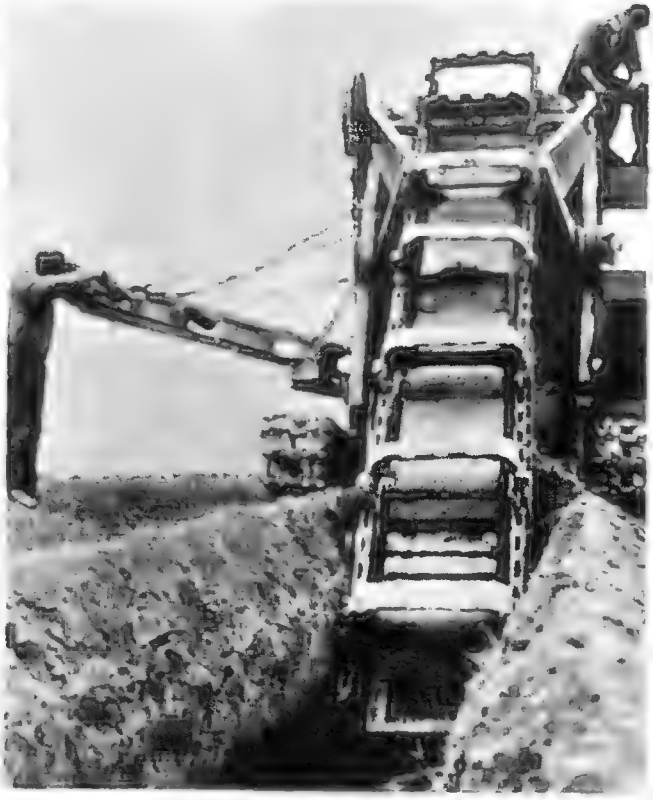

6. Épül az öntözőcsatorna

7. Az egervári állami gazdaság munkásainak otthona

1. Belépés a termelőszövetkezetbe, 1959 tavaszán

2. Öntözéses gazdálkodás a Jászberényi Állami Gazdaságban

3. Ősziárpa-aratás a vajszlói Zöld Mező termelőszövetkezetben

4. Munkában a kombájn a zichyújfalusi állami gazdaságban

5. Új táblák a községek bejáratánál

6. Exportra szállítják a barackot a süköskdi állami gazdaságból

1962 elejére hazánkban befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése, egész népgazdaságunkban osztatlanul uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, és az átszervezés három éve alatt egyidejűleg emelkedett a mezőgazdasági termelés is

7. Munkában a burgonyavető gép

8. Teraszos szőlőművelés Badacsonyban

9. Gépesített tehénistálló a mezőhéki Táncsics termelőszövetkezetben

1. A Magyar Kommunista Párt plakátja a vasút helyreállítására mozgósít

A közlekedés újjáépítése és fejlődése

2. Javítják a mozdonyokat

3. Gobbi Hilda szaval a 100. mozdony helyreállításának ünnepségén a MÁV Északi Főműhelyében, 1945 június

4. A Szovjetuniótól a közellátás megjavítására ajándékba kapott 250 teherautó a Hősök terén

5. Az úttörővasút hűvösvölgyi végállomása

6. Exportra készült hajó vízrebocsátása

7. Egyre több személyautó érkezik külföldről

8. A Panni robogók az utolsó vizsgán

9. A Ganz-MÁVAG 600 lóerős Diesel-mozdonya

10. Az Ikarusz gyár autóbuszai Guinea fővárosában, Conakryban

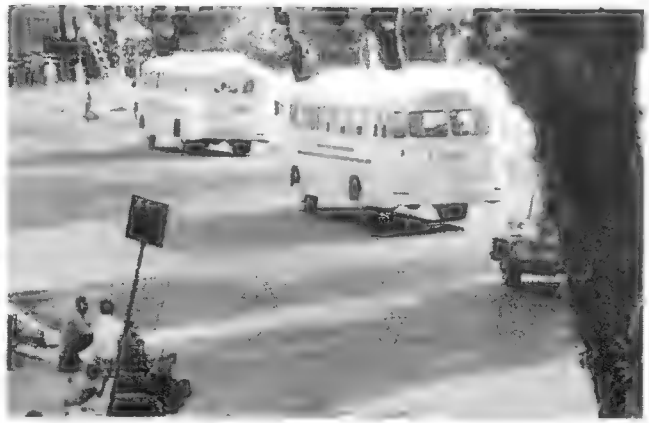

11. Az új balatoni műút első szakasza

12. Mozgólépcső a Metró Baross téri állomásán

A komptól az Erzsébet-hídig

1. Sorbanállás a kompnál 1945 tavaszán

2. A Margit-híd pótlására épült pontonhíd – a Manci-híd – 1945 márciusában

3. Az ideiglenes Petőfi-pontonhíd 1945-ben

4. Az 1946. január 18-án megnyitott Kossuth-híd, az első állandó Duna-híd a felszabadulás után

5. Áthaladt az első villamos 1946. augusztus 20-án az újjáépített Ferenc József- (ma Szabadság) hídon

7. A pécsi országút viaduktja Mecseknádasdnál

8. Az újjáépült Erzsébet-híd

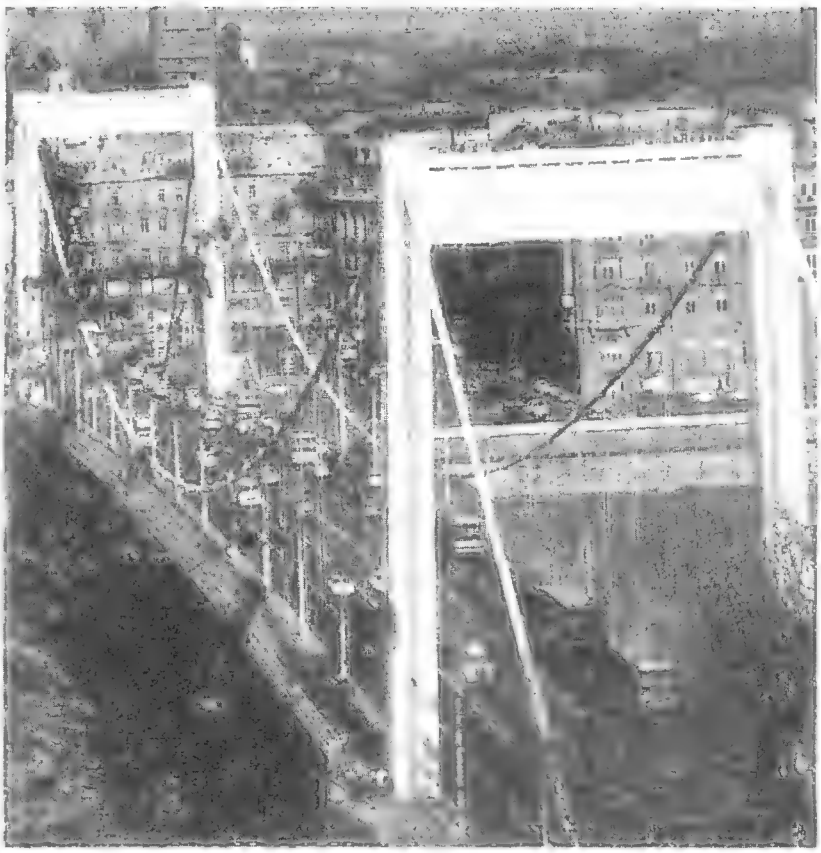

6. Az újjáépült Lánchidat – felavatásának 100. évfordulóján – átadják a forgalomnak

1. A Magyar Kommunista Párt plakátja 1945-ben

2. 1946 elején még sok helyen cipő nélkül dolgoztak a bányákban

3. Külszíni bauxitbánya a Bakonyban

4. Munkában a bányakombájn

Bányászatunk fejlődése

5. A berentei szénosztályozó vagonbuktatói

6. A Borsodi Szénbányászati Tröszt egyik részlegében már egyenesen a szállítószalagra robbantják a szenet

7. Rudabányán, a vasércbánya külszíni fejtésén már teljes egészében gépesítve van a meddő letakarítása

9. Komló éjjel

8. Tatabányai bányászlakások

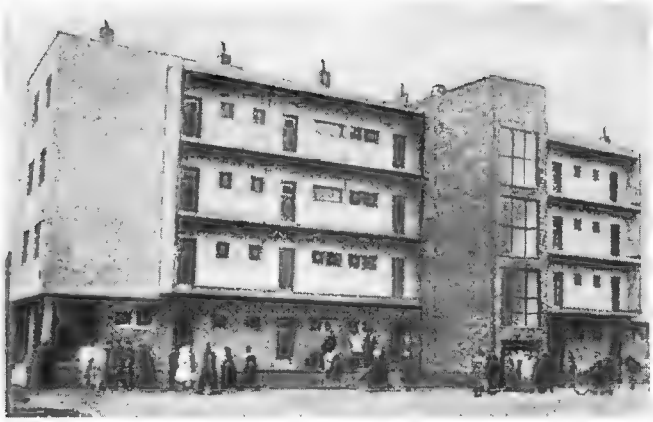

1. Új munkáslakóházak 1948-ban

2. Az első ötéves tervben épült lakóházak Budapesten

A szociálpolitika eredményei

3. A budapesti XI. kerületi Lágymányosi lakótelep

4. Mozgó röntgenállomás

5. A barcsi Vörös Csillag termelőszövetkezet üzemi konyhája és étterme

6. Modern munkásszálló Lábatlanon

7. Dunaújváros 560 ágyas kórháza

8. A bányász szakszervezet gyermeküdülője Leányfalun

9. A soproni Nyugdíjas Pedagógusok Otthona

10. Ebéd a Hazai Fésűsfonó napközi otthonában

1. Közös munkával hozzák helyre a Városházát, 1945-ben

2. A Magyar Kommunista Párt falujárói Bakonysárkány községben mezőgazdasági szerszámokat javítanak

3. Tervek megvitatása egy kollégiumban

Közösségi társadalom felé

A gazdasági-politikai változások nyomán lassan átalakul társadalmunk arculata: tért hódít a közösségi szellem, a szolidaritás érzése, meggyökereznek a közösen végzett munka új formái

4. Az első közös szántás

5. Majoros János termelőszövetkezeti brigádvezető – képviselőjelölt

6. Közös munkával az árvíz ellen

7. Megbeszélés a Pamutfonóipari Vállalat egyik szocialista brigádjában

8. A Dunai Cement- és Mészmű építésén dolgozó diákok

9. KISZ-fiatalok a Hanság lecsapolásán dolgoznak

A kulturális forradalom kibontakozása

1. Készülnek a táblák az államosított általános iskolák kapujára

2. Esti továbbképző tanfolyam – munka után

3. Ipari tanműhely az Óbudai Hajógyárban

4. Gimnáziumi tanulók gyakorlati munkán a Vörös Csillag traktorgyárban

5. Varrni tanulnak a lányok a nyíregyházi Zrínyi Ilona leánygimnázium tanműhelyében

6. Tanulmánykészítés a Baranya megyei népviseletről az Iparművészeti Főiskola ruhatervező osztályán

7. A dunaújvárosi általános iskola

8. A csepeli Jedlik Ányos gimnázium

9. Előadás a Budapesti Műszaki Egyetemen

10. A Veszprémi Vegyipari Egyetem

1. Könyvkölcsönzés a Nógrád megyei Dejtár község könyvtárában

2. A kaposvári megyei könyvtár kölcsönzője

3. Kórus a munkás-színjátszók díjkiosztási ünnepségén

A kulturális forradalom kibontakozásának nagy mozgatóereje volt a széles néptömegek vágya a művelődésre; ez az erő százezreket ösztönzött a haladó kulturális értékek elsajátítására.

4. Az Állami Népi Együttes

5. A Faluszínház nézői

6. Hosszú sor vár a Szépművészeti Múzeum előtt a drezdai képtár kincseinek megtekintésére

7. Az Országgyűlési Könyvtár olvasóterme

8. A Magyar Optikai Művek Csörsz utcai kultúrháza

9. A mezőkövesdi művelődési ház

10. A Széchenyi-hegyi televíziós adótorony millióknak közvetít

1. A „Munkások a tudományért - tudósok a munkásokért" mozgalom megindítása 1946-ban

2. Az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia elnöksége 1949-ben

3. Kossuth-díjak átadása a tudomány kiemelkedő képviselőinek 1961-ben

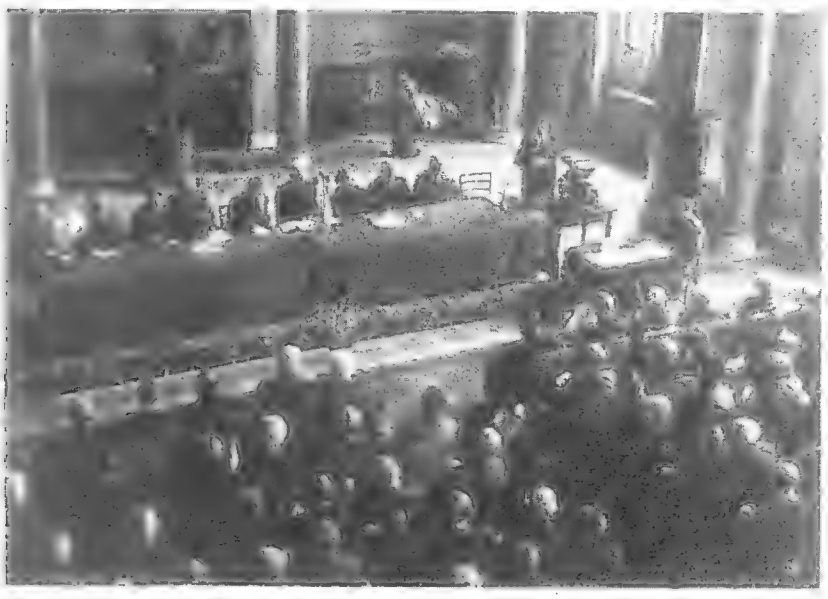

4. A Magyar Tudományos Akadémia 1963. évi közgyűlése

5. Az MTA Központi Fizikai Kutatóintézetének atomreaktora

6. A Bányászati Kutatóintézet izotóp laboratóriuma

7. A Központi Statisztikai Hivatalban dolgozik az ország legnagyobb gépi adatfeldolgozó berendezése

8. A Növényvédelmi Kutatóintézet melegházi rovartenyészete

9. Az irodalomtudomány kimagasló teljesítménye – a hatkötetes magyar irodalomtörténet

10. A MTA Kísérleti Orvostudományi Intézete

1. Az első Kossuth-díjak kiosztása: Major Tamás, Molnár Erik, Bajor Gizi, Somlay Artúr és Ferenczy Noémi

3. A Magyar Írók Szövetségének első kongresszusa

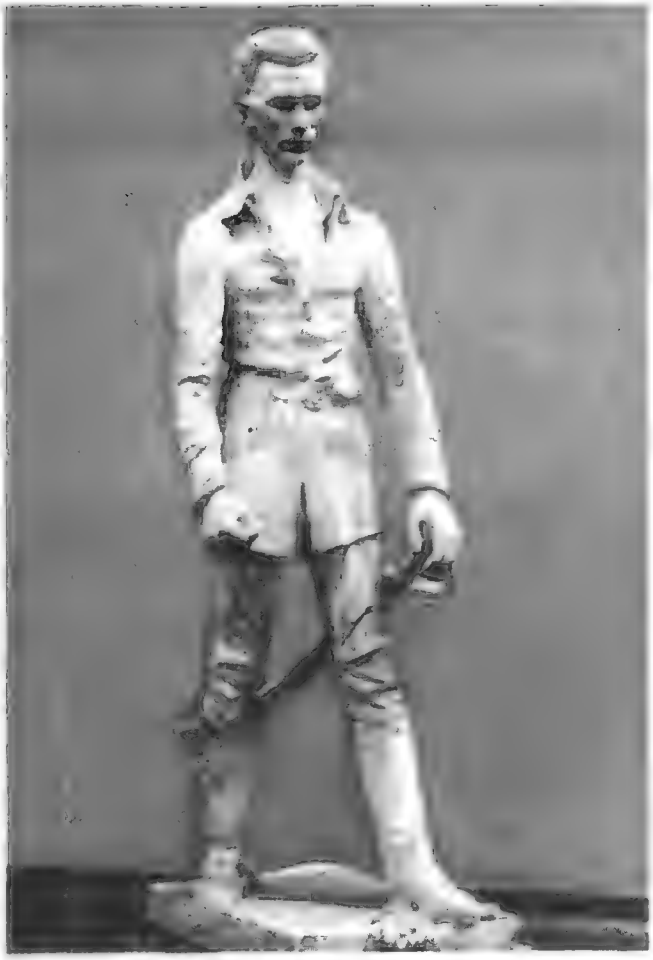

2. Ferenczy Béni híres Petőfi-szobra

4. Bartók Béla: A csodálatos mandarin

5. Dolgozók képzőművész-köre

6. Kodály Zoltán 80. születésnapján úttörők között

7. Pátzay Pál Lenin szobrával

9. Jelenet a Madách Színház nagy sikerű Hamlet előadásából →

8. Szegedi ünnepi játékok

10. Kisfaludi Strobl Zsigmond átveszi a Munka Vörös Zászló Rendje kitüntetést

11. A könyvhét központja a Váci utcában

NÉPSZABADSÁG

Nem azért vagyunk felelős poszton ilyen nehéz időkben, hogy szépeket mondjunk, hanem azért, hogy igazat mondjunk és a nép érdekében cselekedjünk

Kádár János elvtárs, a forradalmi munkás-paraszt kormány miniszterelnökének beszéde

1. A *Népszabadság* 1956. november 12-i száma

2. A romos Rákóczi út helyreállítása

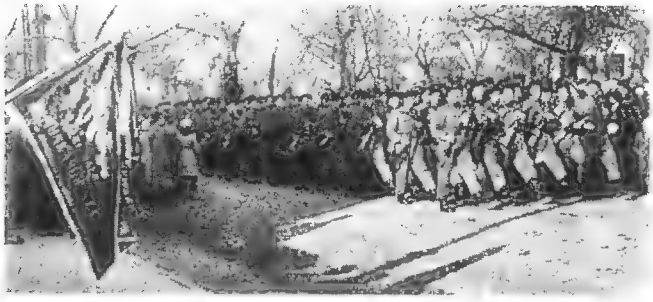

3. A szekszárdi munkásőrség felvonulása

4. A Köztársaság téri nagygyűlés résztvevői. 1957. március 29.

5. 1957. május 1. a Hősök terén

A szocialista hatalom megszilárdulása

6. Kádár János beszámolója a parlament 1957 májusi ülésén

7. Az MSZMP VII. kongresszusának elnöksége

8. Kádár János aláírja Moszkvában a 81 kommunista és munkáspárt 1960-as Nyilatkozatát →

9. 1962. november 20 24-ig tanácskozott az MSZMP VIII. kongresszusa

10. Katonai díszszemle a Dózsa György úton a felszabadulás évfordulóján, 1964. április 4-én

XVII. Reformpolitika a szocialista Magyarországon

Párt és kormányzat

A mába húzódó közvetlen múlt bemutatása nehéz feladata a történettudománynak. Néhány alapvető tényre azonban a kortárs történész is rávilágíthat már. Tény: Magyarország az elmúlt két évtizedben a térség egyik leginkább nyitott állama lett, szocialista jellegének erősítése mellett nemzetközi kapcsolatai a 60-as évek elejétől rendkívüli gyorsasággal épültek ki.

Tény: elmúlt húsz esztendőnk, Magyarország újkori történelmének legnagyobb építkező periódusa. Az 1867-es kiegyezést követő fellendülés hasonlítható csak a vállalkozások, az egy főre jutó beépített tégla, bútor, komfortnövekedés terén tegnapi történelmünkhöz. Országos szinten ezt mutatja a magyar paraszt évszázados föld- és munkaszeretetét felszabadító prosperáló mezőgazdaság, a hagyományosan erős értelmiség alkotó kedvét ösztönző kultúrélet, a robbanásszerű higiéniaszint, a szabadidő-kultúra emelkedése is. Tény: mindezen szociális-társadalmi változások mögött előbb egy kedvező, majd egy visszahúzó világtörténelmi háttér állt; a hatvanas években egy világgazdasági fellendülési időszak, amely hozzájárult a magyar reformtörekvések sikeréhez, majd a hetvenes évek közepétől egy világgazdasági válság jelenségei, amelyek a magyar fejlődésre is fékezően hatnak. Kis ország történelme mindig is fokozottan érzékeny a nemzetközi helyzet alakulásaira. Gondok a jelenben, melyből csak holnap lesz történelem . . .

1. Fock Jenő kormánya aláírja az eskü szövegét (1967. április 14.)

2. Nyers Rezső, a Központi Bizottság titkára ismerteti az Országgyűlésen az új gazdaságirányítási rendszert (1968)

3. Komoly dolgokról vidáman

4. Lázár György kormánya az ünnepélyes eskütétel után a Parlamentben (1975. július 4.)

5. Az MSZMP XI. kongresszusának elnöksége (1975. március 19.)

1. Elektronika. Villany eredményjelző tábla a nemzetközi sportversenyekre

2. Szocialista kooperáció. Csomagolják a gyújtógyertyákat a Bakony Művekben

3. Újabb energiaforrások után. Az olajválság újbóli nyitásokra készteti a bányákat

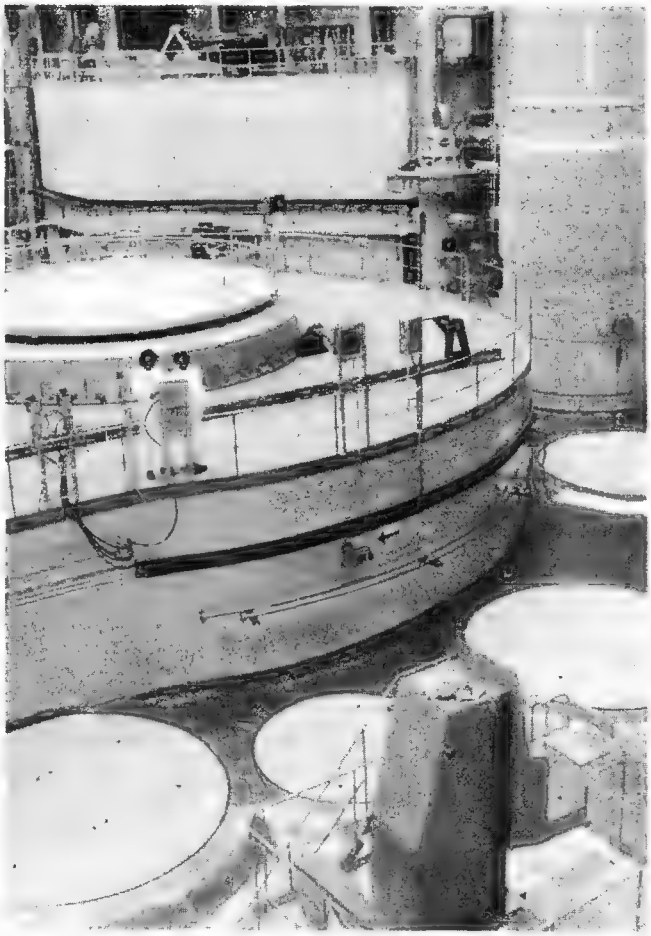

4. 1975. december 31. Megalakul a Paksi Atomerőmű Vállalat

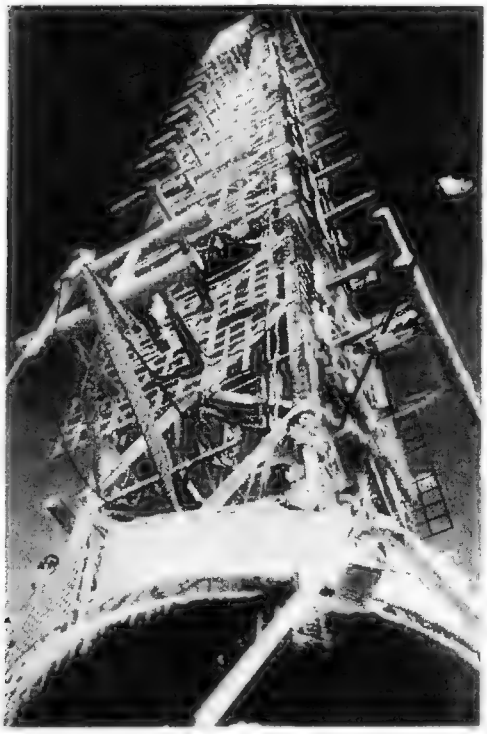

5. Az információrobbanás Magyarországot is eléri. Már a második műsor is fogható az ország egész területén (Tokaj 1975.)

6. „Új" iparág: a vendéglátás. A szállodaprogram. 1976. december 31. Megnyílik a Hilton

7. Megnyílt a Skála Szövetkezeti Nagyáruház (1976. április 2.)

8. Magánkereskedelem. Házikenyér árusítása az utcán

1. A mezőgazdaság szocialista átszervezése után. Az első önálló termelőszövetkezeti üdülő (Debrecen, Nagyerdő 1963.)

2. Gond a betakarítás. Diáklányok uborkaszüreten (Nagykőrös 1965.)

Mezőgazdaság: támogatás, vállalkozás, produktivitás

3. Magyarország nyershús exportja 1000 tonnában: 1960 24; 1970–43; 1975–108; 1980–161. Sertésváros. A nagytétényi sertéshizlalda

4. Baromfikeltetőben. Modern csirkegyár

5. Minden ház egy fólia

6. Egyes mezőgazdasági cikkekre fokozatosan szabad árak kerülnek bevezetésre. 1968-ban először a zöldség- és gyümölcsfélék felvásárlási árát szabályozzák

7. Növekvő kínálat, gazdagodó városi éléskamra

8. A felvásárlási árak ösztönző emelésével emelkedik a hús és húskészítmények fogyasztói ára. Jelentősebb húsáremelések Magyarországon: 1976, 1979, 1981, 1983. Nyugdíjasok olcsó húsos csontért sorban állnak

Változások a mindennapokban

2. Régi minták, új életforma. Összkomfortos családi házak a hatvanas évek jellegzetes falusi építési formája

4. Új szokások: keresztelő helyett névadó

1. 1967: rendelet a gyermekgondozási segélyről. A szülő anya az addigi 5 hónapon túl 3 évig gyermeke nevelése céljából otthon maradhat. Ez idő alatt havi illetményt kap, állását munkaadója köteles fenntartani

3. Házgyári lakásprogram. Békásmegyer, 1979

5. 1975. II. törvény egységesen szabályozza a nyugellátást Magyarországon. Évről évre nő a nyugdíjasok száma

6. Az 1976-os évek új életformája: a motorizált hétvége. Autós kirándulók a Duna-kanyarban

7. Szomszédaink vendégségben, vendégségben szomszédainknál. A hatvanas években megindul a nyugati turistaforgalom (Hegyeshalom)

9. A népművészet vásárlókra talál: hazai és külföldi turisták a Várban

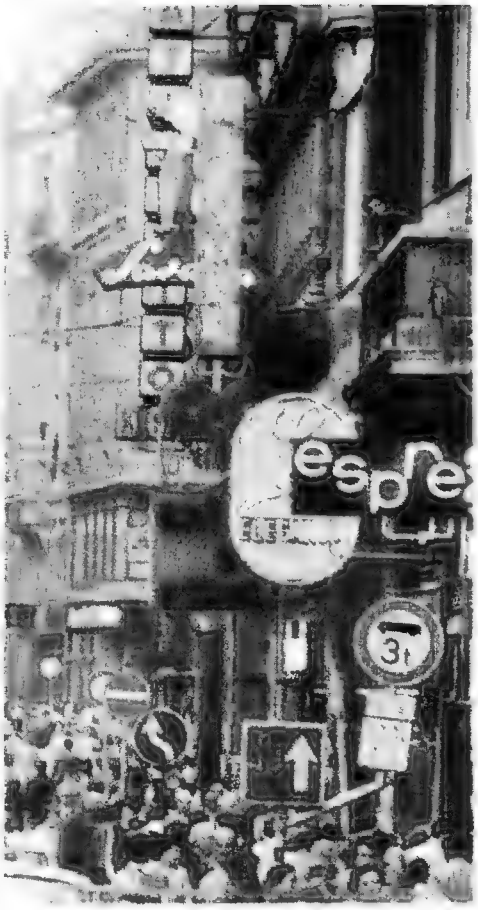

8. A Váci utca új arca (Budapest, 1971.)

10. Szabadszombat - birkagulyás. 1980-tól fokozatosan bevezetik az 5 napos munkahetet

1. Pártpolitika és az író. Az Írószövetség 1968. június 6-i ülésén beszédet mondott Kádár János. A képen Németh László, Illés Endre a párt első titkárával

2. A fiatalság új tömegzenéje a rock. Szörényi Levente és az Illés-együttes a Zeneakadémián

3. Ez is a konszolidációhoz tartozott: a hazai mindennapok története a Rádióban, avagy a „Szabó család"

4. Színházavatás Győrött. (1978. november 2.) Díszelőadáson: Illyés Gyula „Fáklyaláng" c. drámája

5. Új közművelődési központok a vidéki városokban (Sárospatak, 1983.)

7. A giccs is piacra talál. A debreceni „Zsibogó" (1978.)

8. Kis nemzet, nagy tartaléka: a szürkeállomány. Magyarország a folyóiratok országa. Időszaki sajtótermékek száma: 1960–590; 1970–859; 1982–1009

6. A televízió a színvonalas tömegkultúra szervezője. Karmesterverseny. A III. Nemzetközi Karmesterverseny győztese a holland Marius Oskamp

9. Az Írószövetség megnyitó ülésén Dobozi Imre és Aczél György, a KB titkára (1981.)

Magyarország és a nagyvilág

1. Nyitás a harmadik világ felé. Az első magyar nagykövet Nigériában Azikiwe elnöknél (1964.)

2. Péter János külügyminiszter aláírja Moszkvában a részleges atomcsendegyezményt (1963. augusztus 8.)

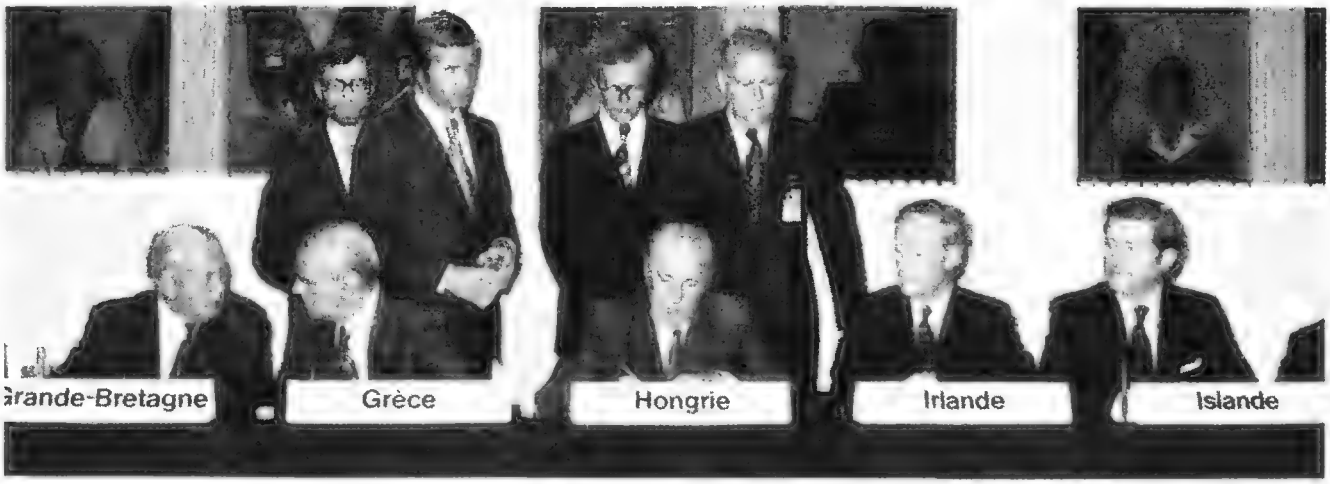

3. Kádár János aláírja az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia záróokmányát (Helsinki, 1976. augusztus 1.)

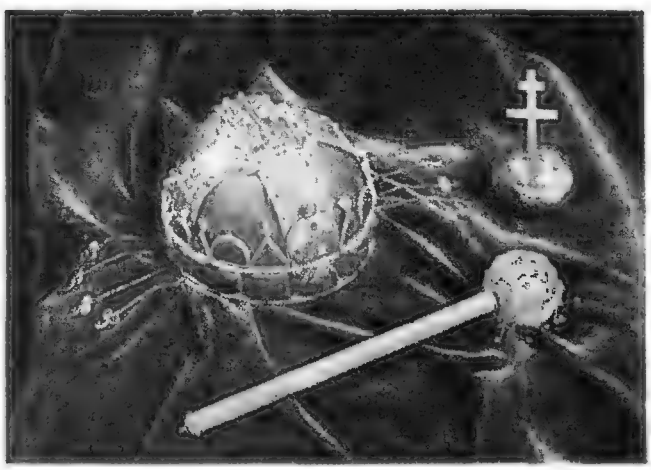

4. A Szent Korona és a koronázási ékszerek ismét Magyarországon

5. Baloldali kormányzat az NSZK-ban. A szociáldemokrata Helmuth Schmidt és Kádár János (1977.)

6. Jurij Andropov mint az SZKP első titkára, Budapesten (1981.)

7. A pápa felszenteli a vatikáni magyar kápolnát

8. Vendégszeretet. Az angol miniszterelnök-asszony Magyarországon (1984.)

9. Politikai és gazdasági egységben. A Barátság Kőolajvezeték építése az Alföldön

Képek forrásjegyzéke

Köszönetet mondunk a forrásjegyzékben feltüntetett múzeumoknak, könyvtáraknak, levéltáraknak és intézményeknek, hogy a képanyagot szívességből rendelkezésünkre bocsátották.

18–19. oldal

1, 2. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 3. Országos Széchényi Könyvtár - 4, 5, 6. Szent István Emlékkönyv I. Bp. 1938. 7. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

20–21. oldal

1, 2, 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 4, 5. Országos Széchényi Könyvtár - 6. Archaeologia Hungarica XXIX. – 7. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

22–23. oldal

1. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 2. Archaeologia Hungarica XXVII. – 3, 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 5. Archaeologia Hungarica XXVII. 6, 7, 8. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

24–25. oldal

1, 2, 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 4. Archaeologia Hungarica XXI. 5, 6. Fodor István felvétele 7, 8, 9. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

26–27. oldal

1. Acta Archaeologica XVII. – 2. Országos Széchényi Könyvtár - 3. Folia Archaeologica II. 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 5. Országos Széchényi Könyvtár

28–29. oldal

1. Szent István Emlékkönyv I. Bp. 1938. 2, 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 4. Szent István Emlékkönyv I. Bp. 1938

36–37. oldal

1. Szent István Emlékkönyv III. Bp. 1938. 2. Országos Széchényi Könyvtár 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 4. Országos Műemléki Felügyelőség – 5, 6. Országos Széchényi Könyvtár – 7. MNM Éremtár

38–39. oldal

1. Pannonhalmi Apátság, Múzeum és Levéltár – 2. Magyar Művelődéstörténet I. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 4. Pannonhalmi Apátság, Múzeum és Levéltár 5. Országos Széchényi Könyvtár 6. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

40–41. oldal

1. Országos Műemléki Felügyelőség - 2. Magyar Művelődéstörténet 1. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 3. Országos Műemléki Felügyelőség 4. Gerevich Tibor: Magyarország román kori emlékei (Magyarország művészeti emlékei I.) Bp. 1938. – 5. Országos Műemléki Felügyelőség 6. Pannonhalmi Apátság, Múzeum és Levéltár

42–43. oldal

1. Országos Műemléki Felügyelőség - 2. Országos Széchényi Könyvtár - 3. Levárdy Ferenc: Magyar Anjou Legendárium Bp. 1973. – 4. Országos Széchényi Könyvtár

44–45. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár 2. Magyar Művelődéstörténet I. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. - 3. Országos Széchényi Könyvtár – 4. Szent István Emlékkönyv III. Bp. 1938. - 5, 6, 7. Országos Széchényi Könyvtár – 8. Magyar Országos Levéltár

46–47. oldal

1. Kovalovszky Júlia felvétele 2. Archaeologiai Értesítő XC 3, 4. Országos Műemléki Felügyelőség 5. Archaeologiai Értesítő XC 6. Országos Széchényi Könyvtár – 7. Budapesti Történeti Múzeum – 8. Országos Műemléki Felügyelőség 9. Magyar Országos Levéltár

48–49. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 5. Magyar Országos Levéltár – 6. MNM Éremtár

51–51. oldal

1. Magyar Országos Levéltár 2. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 3. Országos Műemléki Felügyelőség 4. MNM Éremtár 5. Magyar Országos Levéltár 6. Országos Műemléki Felügyelőség

52–53. oldal

1. Pannonhalmi Apátság, Múzeum és Levéltár – 2, 3, 4, 5, 6. Országos Széchényi Könyvtár

54–55. oldal

1, 2. Országos Műemléki Felügyelőség 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 4, 5. Országos Műemléki Felügyelőség - 6. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

56–57. oldal

1. Országos Műemléki Felügyelőség - 2. Cennerné Wilhelmb Gizella: Magyarország történetének képeskönyve, 896–1849. Bp. 1962. – 3. Országos Műemléki Felügyelőség - 4. Gerevich Tibor: Magyarország román kori emlékei (Magyarország művészeti emlékei I.) Bp. 1938

58–59. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár – 2. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 3, 4, 5, 6, 7. Országos Széchényi Könyvtár

64–65. oldal

1. Radocsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Bp. 1954. – 2, 3, 4, 5, 6. Országos Széchényi Könyvtár – 7. MNM Éremtár

66–67. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár - 2, 3. Magyar Művelődéstörténet I. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Cennerné Wilhelmb Gizella: Magyarország történetének képeskönyve, 896–1849. Bp.

1962. – 6. Magyar Távirati Iroda 7. MNM Éremtár

68–69. oldal

1, 2. Magyar Művelődéstörténet I. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 3. Országos Széchényi Könyvtár 4. Magyar Művelődéstörténet I. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 5. Budapesti Történeti Múzeum – 6, 7. Magyar Művelődéstörténet I–II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

70–71. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár 2. Magyar Nemzeti Galéria Adattár 3, 4. Országos Széchényi Könyvtár – 5, 6. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

72–73. oldal

1. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 2, 3, 4, 5. Országos Széchényi Könyvtár – 6. Levárdy Ferenc: Magyar Anjou Legendárium. Bp. 1973

74–75. oldal

1. Magyar Távirati Iroda – 2. Országos Műemléki Felügyelőség 3. Radocsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Bp. 1954. – 4. Országos Műemléki Felügyelőség – 5. Magyar Távirati Iroda

76–77. oldal

1. Bécs, Kunsthistorisches Museum – 2. Magyar Országos Levéltár – 3. Esztergomi Keresztény Múzeum – 4. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 5. Magyar Országos Levéltár – 6. Országos Széchényi Könyvtár – 7. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 8. Mestska archiv, Bardejov

78–79. oldal

1. Archaeologia Hungarica XXVII. 2. Országos Széchényi Könyvtár 3. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 5. Esztergomi Keresztény Múzeum – 6. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

80–81. oldal

1, 2. Országos Széchényi Könyvtár – 3. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 4. Országos Műemléki Felügyelőség – 5. Magyar Országos Levéltár – 6. Lelkes László felvétele – 7. Magyar Országos Levéltár

82–83. oldal

1. Magyar Távirati Iroda – 2. Magyar Országos Levéltár – 3. Magyar Távirati Iroda – 4. MNM Történelmi Képcsarnok – 5. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

90–91. oldal

1. Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. II. Bp. 1965. 2. Magyar Országos Levéltár 3. Budapesti Történeti Múzeum 4. MNM Történelmi Képcsarnok

92–93. oldal

1, 2. Budapesti Történeti Múzeum 3, 4. Magyar Országos Levéltár 5. Országos Széchényi Könyvtár 6. Országos Műemléki Felügyelőség

94–95. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár – 2. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 3. Országos Széchényi Könyvtár 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 5. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 6. MNM Történelmi Képcsarnok

96–97. oldal

1, 2, 3. Cennerné Wilhelmb Gizella: Magyarország történetének képeskönyve, 896 1849. Bp. 1962. 4. Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában II. Bp. 1965. 5. Magyar Országos Levéltár – 6. Bibliotheca Corviniana. Összeáll. Csapodi Csaba. Bp. 1967. 7. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma

98–99. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár 2. MNM Éremtár 3. Országos Széchényi Könyvtár 4. Budapesti Történeti Múzeum 5. Bibliotheca Corviniana. Összeáll. Csapodi Csaba. Bp. 1967

100–101. oldal

1. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 2. Esztergom. Székesegyház 3. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 4. Magyar Országos Levéltár 5. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) é. n. – 6. Országos Széchényi Könyvtár

102–103. oldal

1. Magyar Országos Levéltár – 2. Országos Széchényi Könyvtár – 3, 4. Archaeologiai Értesítő LXXIX – 5. Magyar Nemzeti Galéria 6, 7. Országos Széchényi Könyvtár

104–105. oldal

1, 2. Magyar Nemzeti Galéria 3, 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Szépművészeti Múzeum 6. Esztergomi Keresztény Múzeum

106–107. oldal

1. Magyar Nemzeti Galéria – 2. Országos Széchényi Könyvtár 3. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 4. Esztergomi Keresztény Múzeum 5. Országos Széchényi Könyvtár 6, 7. Magyar Nemzeti Galéria

108–109. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár 2. Esztergomi Keresztény Múzeum – 3. Magyar Nemzeti Galéria Adattár 4. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 5. Mencl, V.: Středoveka města na Slovensku

110–111. oldal

1. Magyar Nemzeti Galéria Adattár 2, 3. Országos Műemléki Felügyelőség 4. Cennerné Wilhelmb Gizella: Magyarország Történetének képeskönyve, 896 1849. Bp. 1962. – 5, 6. Országos Műemléki Felügyelőség

112–113. oldal

1. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma –2, 3, 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 6. Magyar Nemzeti Galéria Adattár – 7. Országos Széchényi Könyvtár

114–115. oldal

1. Esztergomi Keresztény Múzeum 2, 3. Magyar Művelődéstörténet II. (fő-

szerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 6. Magyar Országos Levéltár - 7. Magyar Művelődestörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

116–117. oldal

1. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 2. Országos Műemléki Felügyelőség 3. Magyar Nemzeti Galéria - 4. Pollinger János felvétele – 5. Magyar Nemzeti Galéria Adattár - 6. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

118–119. oldal

1. Budapesti Történeti Múzeum 2. MNM Történelmi Képcsarnok - 3, 4, 5. Budapesti Történeti Múzeum 6. Bibliotheca Corviniana. Összeáll. Csapodi Csaba. Bp. 1967

120–121. oldal

1. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 2. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 3. Mátyás Emlékkönyv II. Bp. 1940. – 4. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár 5. Országos Széchényi Könyvtár 6. Bibliotheca Corviniana. Összeáll. Csapodi Csaba. Bp. 1965. 7. Országos Széchényi Könyvtár

122–123. oldal

1. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 2. Magyar Nemzeti Galéria - 3. Országos Műemléki Felügyelőség – 4. Petrás István felvétele 5. Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában II. Bp. 1965

124–125. oldal

1. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. - 2, 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 4. MNM Történelmi Képcsarnok

126–127. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár – 2. Esztergomi Keresztény Múzeum – 3. Magyar Nemzeti Galéria Adattár 4. Magyar Művelődéstörténet II. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

128–129. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok - 3. Magyar Nemzeti Galéria 4. Esztergomi Keresztény Múzeum 5. Magyar Nemzeti Galéria

130–131. oldal

1, 2. Magyar Országos Levéltár 3, 4, 5, 6. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 7. MNM Történelmi Képcsarnok

132–133. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2. Világtörténelem Képekben I. köt. – 3. Magyar Országos Levéltár 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Magyar Régészeti Intézet Adattár

142–143. oldal

1. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 2. Fekete Lajos: Budapest a török korban. Bp. 1944. 3. MNM Történelmi Képcsarnok 4. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 5. MNM Éremtár 6. MNM Történelmi Képcsarnok

144–145. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2. Fővárosi Levéltár - 3, 4. MNM Történelmi Képcsarnok - 5. Országos Széchényi Könyvtár

146–147. oldal

1. Bécs, Heeres Museum 2. Bécs, National Bibliothek – 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 4, 5. MNM Történelmi Képcsarnok 6. Fekete Lajos: Budapest a török korban. Bp. 1944. - 7. Országos Hadtörténeti Múzeum

148–149. oldal

1. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára – 2. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 3, 4. MNM Történelmi Képcsarnok - 5. Bécs, National Bibliothek – 6. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

150–151. oldal

1, 2, 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 5. MNM Történelmi Képcsarnok

152–153. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok - 3. Krakkó, Czartoryski gyűjtemény - 4. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára - 5. A magyar nemzet története V. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895–98. – 6. Bíró Vencel: Erdély követei a portán, Cluj-Kolozsvár 1901

154–155. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok 3. Bécs, Heeres Museum - 4. Fekete Lajos: Budapest a török korban. Bp. 1944. 5. MNM Történelmi Képcsarnok

156–157. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2, 3. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 4. Eger, Dobó István Múzeum – 5. Fekete Lajos: Budapest a török korban. Bp. 1944. - 6. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 7. MNM Történelmi Képcsarnok

158–159. oldal

1, 2. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Mikrofilmtár - 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 4. Fekete Lajos: Budapest a török korban. Bp. 1944. 5, 6. MNM Történelmi Képcsarnok

160–161. oldal

1, 2. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár – 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 4, 5. MNM Történeti Képcsarnok - 6. Iparművészeti Múzeum - 7. Magyar Művelődéstörténet III. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

162–163. oldal

1. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár – 2. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma 5,6. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár – 7. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma - 8. Országos Műemléki Felügyelőség

164–165. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár - 3. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Mikrofilm-

tar - 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 6 Magyar Orszagos Leveltar

166–167. oldal

1 Orszagos Szechenyi Konyvtar 2 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 3 Orszagos Szechenyi Konyvtar 4 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 5 Budapest regisegei VIII 1958 6 Orszagos Szechenyi Konyvtar

168-169. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2, 3, 4 Magyar Orszagos Leveltar - 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 6 Fovarosi Szabo Ervin Konyvtar 7, 8, 9, 10 Magyar Orszagos Leveltar 11 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

170–171. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2, 3 Fovarosi Szabo Ervin Konyvtar 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 5 Fovarosi Szabo Ervin Konyvtar 6 Fekete Lajos Budapest a torok korban, Bp 1944

172–173. oldal

1, 2, 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4 Orszagos Muemleki Felugyeloseg 5 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Mikrofilmtar - 6 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma - 7 Orszagos Szechenyi Konyvtar 8 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma

174–175. oldal

1 Sarospatak, Tiszantinneni Reformatus Egyhazkerulet Gyujtemenye 2, 3 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar - 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 5, 6 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 7 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

176–177. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar - 7 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 8 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar

178–179. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2 Magyar Tavirati Iroda 3 Keresztury Dezso A magyar irodalom kepeskonyve Bp 1956 4 Orszagos Szechenyi Konyvtar 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

180–181. oldal

1, 2 E Plickova Banska Štiavnica (h n) 1957 3 Rados Jeno Magyar epiteszettortenet Bp 1961 4 Pollinger Janos felvetele

182–183. oldal

1, 2, 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

184–185. oldal

1, 2, 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

186–187. oldal

1 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara 2 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

188–189. oldal

1, 2, 3, 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

196–197. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2 A magyar nemzet tortenete VI (szerk Szilagyi Sandor) Bp 1895 98 - 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 5 MNM Eremtar - 6 Marki Sandor II Rakoczi Ferenc II Bp 1909

198–199. oldal

1, 2 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 3 MNM Eremtar 4 Becs, Schatzkammer 5, 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

200–201. oldal

1 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n 2 Magyar Orszagos Leveltar - 3, 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 6 Magyar Orszagos Leveltar - 7 Orszagos Hadtorteneti Muzeum

202–203. oldal

1, 2, 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 4 MNM Eremtar 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

204–205. oldal

1, 2 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 3 Orszagos Hadtorteneti Muzeum 4 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma 5 Orszagos Szechenyi Konyvtar

206–207. oldal

1 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n - 2 MNM Éremtar - 3 Orszagos Szechenyi Konyvtar, Kezirattar 4 Magyar Orszagos Leveltar - 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

208–209. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4 MNM Eremtar 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

210–211. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 3 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma - 4 MNM Eremtar - 5 A Herman Otto Muzeum evkonyve V (szerk Komaromy Jozsef) Miskolc, 1965

212–213. oldal

1, 2, 3, 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

214–215. oldal

1, 2 Magyar Orszagos Leveltar - 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4 Magyar Mezogazdasagi Muzeum 5, 6 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 7 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

216–217. oldal

1, 2 Magyar Nemzeti Muzeum Tortenelmi Kepcsarnok - 3 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n - 4 E Plickova Banska Štiavnica, 1957 - 5 Orszagos Szechenyi Konyvtar

218–219. oldal

1 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar - 2 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 3, 4 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar - 5 E. Plickova Banska Štiavnica, 1957 - 6 Cennerne Wilhelmb Gizella Magyarorszag tortenetenek kepes konyve, 896 1849 Bp 1962

220–221. oldal

1 Magyar Tudományos Akademia Konyvtara, Kezirattar 2 Orszagos Széchenyi Konyvtar 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok – 4 Orszagos Széchényi Konyvtar

222–223. oldal

1 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kézirattar – 2 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma 3 Kalmar J Regi magyar fegyverek Bp 1971 – 4, 5 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma – 6 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 7 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma

224–225. oldal

1 Orszagos Szechenyi Konyvtar – 2 MNM Tortenelmi Kepcsarnok – 3 Marki Sandor II Rakoczi Ferenc II Bp 1909 4, 5, 6 Orszagos Szechenyi Konyvtar 7, 8, 9, 10, 11 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 12 Magyar Orszagos Leveltar

226–227. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

228–229. oldal

1, 2, 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok – 5 Orszagos Szechenyi Konyvtar – 6, 7, 8 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar

230–231. oldal

1 Esztergomi Kereszteny Muzeum 2 Magyar Muvelodestortenet IV (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n 3 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma 4, 5 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n – 6, 7 Magyar Orszagos Leveltar 8 Szechy K. Zrinyi Miklos III Bp

232–233. oldal

1 Magyar Nemzeti Muzeum 2 Magyar Muvelodéstortenet III (foszerk Domanovszky Sándor) Bp é n – 3 Markı Sándor II Rákoczi Ferenc II Bp 1909 4, 5 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma 6 Magyar Muvelodestortenet IV (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n – 7 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma

234–235. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok – 2 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 5 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 7 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n

236–237. oldal

1 Wilhelm Karoly Festett famennyezetek, Kriterion 1975 – 2 Magyar Muvelodestortenet III (fószerk Domanovszky Sandor) Bp e n – 3 Orszagos Muemleki Felugyeloseg 4 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n 5, 6 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar

238–239. oldal

1 Kelemen Lajos-Emlekkonyv Bukarest–Kolozsvar 1957 2, 3 Orszagos Muemleki Felugyeloseg 4 Magyar Tavirati Iroda 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

240–241. oldal

1, 2 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 3, 4, 5 Magyar Tudomanyos Akademia, Kezirattar – 6 Magyar Muvelodestortenet IV (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n 7 Magyar Muvelodestortenet III (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n 8 Marki Sandor II Rakoczi Ferenc II Bp 1909 9 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar

242–243. oldal

1, 2, 3 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 5, 6 Magyar Tudomanyos Akademia Konyvtara, Kezirattar 7 Orszagos Szechenyi Konyvtar 8 Orszagos Szechenyi Konyvtar, Kezirattar

244–245. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2 Orszagos Szechenyi Konyvtar, Kezirattar – 3, 4, 5 Orszagos Szechenyi Konyvtar – 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

246–247. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2 Magyar Orszagos Leveltar 3, 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

248–249. oldal

1, 2 Wagner Das Turkenjahr 1664 Eisenstadt 1964 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4 A magyar nemzet tortenete IV (szerk Szilagyi Sandor) Bp 1895 98 – 5, 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

250–251. oldal

1, 2, 3 Orszagos Szechenyi Konyvtar, Kezirattar – 4 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma 5 Magyar Konyvszemle 1906 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

252–253. oldal

1, 2, 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4 A magyar nemzet tortenete VII (szerk Szilagyi Sandor) Bp 1895 98 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

254–255. oldal

1, 2, 3, 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok – 6 Orszagos Szechenyi Konyvtar

256–257. oldal

1, 2, 3, 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 6 Fekete Lajos Budapest a torok korban Bp 1944 – 7 MNM Eremtar – 8, 9 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

258–259. oldal

1, 2, 3, 4, 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

276–277. oldal

1, 2, 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4 MNM Eremtar 5, 6, 7 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

278–279. oldal

1 Magyar Nemzeti Galeria – 2, 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 5 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma

280–281. oldal

1 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 2 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Muzeuma 3, 4, 5, 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

282–283. oldal

1 Magyar Tudomanyos Akademia

Könyvtára, Kézirattár 2. MNM Éremtár 3. Esze Tamás: Tarpa és Esze Tamás. Nyíregyháza 1966. – 4, 5. MNM Történelmi Képcsarnok 6. Magyar Művelődéstörténet IV. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

284–285. oldal

1, 2. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok – 3, 4. Országos Széchényi Könyvtár – 5. MNM Történelmi Képcsarnok

286–287. oldal

1. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár 2. Magyar Országos Levéltár – 3, 4, 5. MNM Történelmi Képcsarnok

288–289. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok – 3. Országos Széchényi Könyvtár – 4. MNM Történelmi Képcsarnok – 5. Országos Széchényi Könyvtár

290–291. oldal

1, 2, 3, 4, 5. MNM Történelmi Képcsarnok 6. MNM Éremtár – 7. MNM Történelmi Képcsarnok

292–293. oldal

1. Magyar Mezőgazdasági Múzeum 2. Magyar Művelődéstörténet IV. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. 3. Balassa Iván: Az eke szántóföldre kiszállításának módjai. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei. 1965 66. – 4. Magyar Mezőgazdasági Múzeum – 5. MNM Történelmi Képcsarnok 6. Magyar Művelődéstörténet IV. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 7. MNM Történelmi Képcsarnok

294–295. oldal

1, 2. Magyar Országos Levéltár – 3. MNM Történelmi Képcsarnok 4. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Könyvtára – 5. Robert Townson: Travels in Hungary. London 1797. – 6. MNM Történelmi Képcsarnok

296–297. oldal

1. Országos Műemléki Felügyelőség 2. MNM Történelmi Képcsarnok 3, 4. Iparművészeti Múzeum – 5, 6. MNM Történelmi Képcsarnok 7. Közlekedési Múzeum

298–299. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok – 2. Művészettörténeti Értesítő, 1960. – 3. Faller Jenő: A magyar bányagépesítés úttörői. Bp. 1953. – 4. Magyar Művelődéstörténet IV. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

300–301. oldal

1. Szabad György: A tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra. Bp. 1957. – 2. Országos Zsidó Vallási és Történeti Gyűjtemény 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4. Végváry Lajos: A sümegi Maulbertsch freskó. Bp. 1959. – 5. MNM Történelmi Képcsarnok

302–303. oldal

1. Esztergomi Keresztény Múzeum 2. Végváry Lajos: A sümegi Maulbertsch freskó. Bp. 1959. – 3. MNM Történelmi Képcsarnok 4. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeuma – 5. Országos Műemléki Felügyelőség – 6. Magyar Művelődéstörténet IV. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

304–305. oldal

1. Nagytétényi Kastélymúzeum 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Országos Műemléki Felügyelőség 4. Rados Jenő: Tata. Bp. 1964. – 5, 6. Országos Műemléki Felügyelőség – 7. Magyar Távirati Iroda – 8. Országos Műemléki Felügyelőség

306–307. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 3. Magyar Távirati Iroda 4. Műszaki nagyjaink (szerk. Szőke Béla) Bp. 1967. 5. Országos Műemléki Felügyelőség 6. Magyar Távirati Iroda – 7, 8. Magyar Művelődéstörténet IV. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

308–309. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6. Országos Széchényi Könyvtár – 7. Magyar Művelődéstörténet IV. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 8. MNM Történelmi Képcsarnok – 9. Szentpétery Imre: A bölcsészeti kar története 1635 -1935. Bp. 1935

310–311. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok 3. MNM Éremtár – 4. A szerző példánya – 5. MNM Történelmi Képcsarnok

312–313. oldal

1, 2, 3, 4. MNM Történelmi Képcsarnok – 5. A magyar nemzet története VIII. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895 98

324–325. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok – 3. Országos Széchényi Könyvtár – 4. MNM Történelmi Képcsarnok 5. Magyar Országos Levéltár 6, 7. MNM Történelmi Képcsarnok

326–327. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok – 2. Magyar Országos Levéltár – 3. Országos Széchényi Könyvtár 4. A magyar jakobinusok iratai I. (sajtó alá rendezte Benda Kálmán) Bp. 1952 57. – 5, 6. MNM Történelmi Képcsarnok

328–329. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. MNM Történelmi Képcsarnok

330–331. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. MNM Történelmi Képcsarnok

332–333. oldal

1, 2, 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4. A szerző birtokában – 5. Magyar Nemzeti Galéria – 6. Tonelli Sándor: Nagyapáink Pest-Budája. Bp. 1944

334–335. oldal

1. Magyar Országos Levéltár – 2. Tonelli Sándor: Nagyapáink Pest-Budája. Bp. 1944. 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4. Szabad György: A tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra. Bp. 1957. – 5. Tilkovszky Lóránt: Az 1831. évi parasztfelkelés. Bp. 1955. 6. A magyarság néprajza III. (sajtó alá rendezte Czakó Elemér) Bp. é. n. 7. Tonelli Sándor: Nagyapáink Pest-Budája. Bp. 1944

336–337. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Országos Széchényi Könyvtár – 3, 4, 5, 6. Tonelli Sándor: Nagyapáink Pest-Budája. Bp. 1944. 7. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1841 1941. Száz esztendő emlékei. Bp. 1941. – 8. MNM Történelmi Képcsarnok

338–339. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok – 3. Közlekedési Múzeum – 4. MNM Történelmi Képcsarnok 5. Tonelli Sándor: Nagyapáink Pest-Budája. Bp. 1944. – 6. Cennerné Wilhelmb Gizella: Magyarország történetének képeskönyve 896 1849. Bp. 1962. – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 8. Közlekedési Múzeum

340–341. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2. Országos Zsidó Vallási és Történeti Gyűjtemény 3. Iványi Béla-Gárdonyi Albert: A királyi magyar Egyetemi Nyomda története 1577 1927. Bp. 1927. – 4, 5, 6. MNM Történelmi Képcsarnok

342–343. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok – 3, 4. Tonelli Sándor: Nagyapáink Pest-Budája. Bp. 1944. 5. MNM Történelmi Képcsarnok – 6. Országos Zsidó Vallási és Történeti Gyűjtemény 7. MNM Történelmi Képcsarnok

344–345. oldal

1. Ila Bálint Kovacsics József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp. 1964. 2. Magyar Távirati Iroda 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4. Genthon István: A magyar történelem képeskönyve. Bp. 1935. – 5. Tonelli Sándor: Nagyapáink Pest-Budája. Bp. 1944. 6, 7, 8, 9. Országos Széchényi Könyvtár 10. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 11. Iparművészeti Múzeum

346–347. oldal

1. Magyar Távirati Iroda 2. MNM Történelmi Képcsarnok – 3. Magyar Távirati Iroda – 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Magyar Távirati Iroda 6. Magyar Tudományos Akadémia 7. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára 8. A magyar nemzet története IX. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895–98. 9. MNM Történelmi Képcsarnok

348–349. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok 3. Magyar Művelődéstörténet V. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n. – 4. MNM Történelmi Képcsarnok 5, 6, 7. Országos Széchényi Könyvtár 8. Magyar Távirati Iroda

350–351. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok – 3. A szerző példánya 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. A szerző példánya 6. MNM Történelmi Képcsarnok – 7. Magyar Országos Levéltár – 8. A szerző birtokában

352–353. oldal

1. MNM Történeti Képcsarnok – 2. A magyar nemzet története IX. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895–98. – 3, 4, 5. MNM Történelmi Képcsarnok 6. Magyar Távirati Iroda 7. Beszélő házak (szerk.: Hatvany Lajos. Fényképezte Gink Károly) Bp. 1957. 8. Magyar Országos Levéltár

354–355. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Országos Széchényi Könyvtár – 11. MNM Történelmi Képcsarnok – 12. Magyar Századok. Hamburg, 1847 című gyűjteményben. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Könyvtára

356–357. oldal

1. MNM Éremtár – 2. Országos Széchényi Könyvtár 3. A magyar nemzet története IX. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895 98. – 4, 5. MNM Történelmi Képcsarnok 6. MNM Történelmi Képcsarnok – 7. A szerző példánya

368–369. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok – 2. Országos Széchényi Könyvtár – 3, 4. MNM Történelmi Képcsarnok 5. A magyar nemzet története X. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895 98. – 6. MNM Történelmi Képcsarnok

370–371. oldal

1, 2, 3. MNM Történelmi Képcsarnok 4. Országos Széchényi Könyvtár – 5. MNM Történelmi Képcsarnok – 6. Országos Széchényi Könyvtár 7. MNM Történelmi Képcsarnok

372–373. oldal

1. A magyar nemzet története X. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895 98. 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 3, 4. Magyar Országos Levéltár 5. MNM Történelmi Képcsarnok

374–375. oldal

1. A magyar nemzet története X. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895–98. – 2. MNM Történelmi Képcsarnok

376–377. oldal

1, 2, 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4. Magyar Nemzeti Galéria 5. MNM Éremtár 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

378–379. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6. MNM Történelmi Képcsarnok

380–381. oldal

1, 2, 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4. A magyar nemzet története X. (szerk. Szilágyi Sándor) Bp. 1895–98. – 5. Magyar Országos Levéltár 6. MNM Történelmi Képcsarnok

382–383. oldal

1, 2, 3. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok 4, 5. Erdély története II. (szerk. M. Conctantinescu) Bukarest 1964. – 6. Sammlung der für Ungarn erlassenen . . . Manifeste und Proklamationen . . . Ofen, 1850

384–385. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. MNM Történelmi Képcsarnok

386–387. oldal

1. Országos Hadtörténeti Múzeum – 2. Magyar Távirati Iroda 3. Országos Hadtörténeti Múzeum 4. Közlekedési Múzeum 5. Országos Széchényi Könyvtár 6. Országos Zsidó Vallási és Történeti Gyűjtemény – 7. Magyar Országos Levéltár – 8. Országos Széchényi Könyvtár

388–389. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6. MNM Történelmi Képcsarnok

402–403. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok 2. Országos Széchényi Könyvtár – 3. Országos Zsidó Vallási és Történeti Gyűjtemény 4, 5. MNM Történelmi Képcsarnok

404–405. oldal

1 Sammlung der fur Ungarn erlassenen Manifeste und Proklamationen Ofen, 1850 - 2 Radnai Lorant a Citadella Bp 1963 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4, 5 Orszagos Hadtorteneti Muzeum 6 A szerzo birtokaban - 7 Teleki Blanka es kore (szerk Safrán Gyorgyi) Bp 1963

406–407. oldal

1, 2 Magyar Orszagos Leveltar 3 Magyar Nemzeti Muzeum Torteneti Kepcsarnok 4 Orszagos Szechenyi Konyvtar 5 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 6, 7 Magyar Orszagos Leveltar - 8 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum

408–409. oldal

1. Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 2 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 3 Kozlekedesi Muzeum - 4 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

410–411. oldal

1 Szabad Gyorgy A tatai es gesztesi Eszterhazy-uradalom atterese a robotrendszerről a tókes gazdalkodasra Bp 1957 2 Fegyo Janos Úrberi perek es jobbagyfelszabaditas a rackevei jarasban Bp 1968 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 4 Magyar Orszagos Levéltár - 5 Fegyo Janos Urberi perek es jobbágyfelszabaditas a rackevei jarasban Bp 1968 - 6 MNM Tortenelmi Képcsarnok - 7, 8 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 9 Mezei Gazdasag Konyve (kiad Korizmics Laszlo, Benko Daniel, Morocz Istvan) Pest 1855 - 10 Magyar Muvelodestortenet V (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n

412–413. oldal

1. Magyar Tavirati Iroda - 2 Kozlekedési Muzeum - 3 MNM Éremtar 4 Kozlekedesi Muzeum - 5 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 6 MNM Történelmi Kepcsarnok 7 Pesti Kereskedelmi Bank 1841–1941 Szaz esztendó emlékei Bp 1941 8, 9, 10 Országos Szechenyi Konyvtar

414–415. oldal

1, 2 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum - 3, 4 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 5 Magyar Tavirati Iroda

416–417. oldal

1 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 2 Muszaki nagyjaink (szerk Szoke Bela) Bp 1967 - 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 4, 5 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum

418–419. oldal

1 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 2 Ivanyi Bela Gardonyi Albert A kiralyi magyar Egyetemi Nyomda tortenete 1577 1927 Bp 1927 - 3, 4 Orszagos Szechenyi Konyvtar 5 Magyar Muvelodestortenet V (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 7 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 8 Orszagos Szechenyi Konyvtar

420–421. oldal

1, 2, 3, 4 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 5 Eotvos Lorand Tudomanyegyetem Bolcseszettudomanyi Karanak Torteneti Konyvtara 6, 7, 8 Magyar Tavirati Iroda - 9 Beszelo hazak (szerk Hatvany Lajos, fenykepezte Gink Karoly) Bp 1957 10 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 11 Magyar Tavirati Iroda

422–423. oldal

1 Magyar Orszagos Leveltar - 2, 3 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 4 Orszagos Szechenyi Konyvtar 5 MNM Tortenelmi Kepcsarnok 6 A magyar nemzet tortenete X (szerk Szilagyi Sandor) Bp 1895-98 7 Orszagos Muemleki Felugyeloseg

424–425. oldal

1 Magyar Orszagos Leveltar - 2 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum - 3 Magyar Orszagos Leveltar 4, 5 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 6 Magyar Orszagos Leveltar - 7 Orszagos Szechenyi Konyvtar

426–427. oldal

1 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 2 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 3, 4 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum - 5 A magyar nemzet tortenete X (szerk Szilagyi Sandor) Bp 1895 98

428–429. oldal

1, 2 Orszagos Szechenyi Konyvtar 3 Erdély tortenete I (szerk M Constantinescu) Bukarest 1964 4 Magyar Orszagos Leveltar 5 Orszagos Szechenyi Konyvtar 6 Magyar Muvelodestortenet V (foszerk Domanovszky Sandor) Bp e n - 7 Magyar Orszagos Leveltar 8 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

430–431. oldal

1, 2 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum - 3 Orszagos Szechényi Konyvtar 4 MNM Tortenelmi Képcsarnok - 5 Oscar Fischel Die Mode Menschen und Moden im Neunzehnten Jahrhundert III Munchen, 1910 - 6, 7 Magyar Orszagos Leveltar

440–441. oldal

1 Magyar Orszagos Leveltar - 2 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 3, 4, 5, 6, 7 MNM Tortenelmi Kepcsarnok

442–443. oldal

1 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 2, 3, 4 Orszagos Szechenyi Konyvtar - 5, 6, 7, 8 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum

444–445. oldal

1, 2, 3 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 4 Kozlekedesi Muzeum 5 Muszaki nagyjaink (szerk Szoke Bela) Bp 1967 6 Magyar Orszagos Leveltar - 7, 8 Orszagos Szechenyi Konyvtar

446–447. oldal

1, 2, 3, 4 Az Osztrak-Magyar Monarchia irasban es kepben VII, XV, XX Bp 1887–1901 - 5 Herman Otto A magyar nep arca es jelleme Bp 1902 6 Rakospalotai Muzeum 7 Az Osztrak Magyar Monarchia irasban es kepben XX Bp 1887 1901

448–449. oldal

1, 2 Magyar Tavirati Iroda 3, 4 Kozlekedesi Muzeum 5 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 6, 7 Kozlekedesi Muzeum 8 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum

450–451. oldal

1 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum 2 Magyar Nemzeti Muzeum Tortenelmi Kepcsarnok - 3, 4 Az Osztrak -Magyar Monarchia irasban es kepben III, IX Bp 1887 1907 5, 6 MNM Tortenelmi Kepcsarnok - 7 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum

452–453. oldal

1. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 4, 5, 6. Országos Széchényi Könyvtár 7, 8, 9. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

454–455. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4. Budapesti Történeti Múzeum 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

456–457. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 3, 4. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben IX. Bp. 1887 1901. 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 6. Oláh Gyula: A községek feladatai a közegészségügyi szolgálat terén. Bp. 1891. 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 8. Közlekedési Múzeum – 9. Oláh Gyula: A községek feladatai a közegészségügyi szolgálat terén. Bp. 1891

458–459. oldal

1. Magyar Távirati Iroda - 2, 3, 4. Országos Széchényi Könyvtár - 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 6. Országos Széchényi Könyvtár 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 8. Magyar Távirati Iroda 9. Országos Széchényi Könyvtár 10. Műszaki nagyjaink (szerk. Szőke Béla) Bp. 1967

460–461. oldal

1, 2. MNM Történelmi Képcsarnok – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4. Magyar Országos Levéltár 5. MNM Történelmi Képcsarnok - 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7. MNM Történelmi Képcsarnok – 8. Magyar Művelődéstörténet V. (főszerk. Domanovszky Sándor) Bp. é. n.

462–463. oldal

1. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok 2. Országos Széchényi Könyvtár 3. MNM Történelmi Képcsarnok – 4, 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

474. oldal

1. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 1. Bp. 1951. 2. MNM Történelmi Képcsarnok

475. oldal

1. Régi Szocialista iratok I. A Magyarországi Szocialista Párt alakulása (Jegyz. Jászai Samu és Révész Mihály) Bp. 1916. 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 3. Párttörténeti Intézet Könyvtára 4. Magyar Távirati Iroda

476–477. oldal

1. Kis Újság 1891. V. 3. – 2. Politisches Volksblatt 1891. V. 3. 3, 4. Magyar Távirati Iroda 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

478. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 3. 40 év karikatúrákban (A Magyar Hírlap melléklete) Bp. 1930

479. oldal

1. Kossuth Lajos ravatala (szerk. Dr. Kovács Dénes) Bp. 1909. 2. temetése Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

480–481. oldal

1. Magyar Távirati Iroda 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 4. A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek (szerk. Dr. Megyery István) Bp. 1935. - 5, 6. Halász Gábor: Magyar századvég. Bp. 1944. 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 8. 40 év karikatúrákban (A Magyar Hírlap melléklete) Bp. 1930

482–483. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 8. Képes Folyóirat, 1897. 24. sz. - 9. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Könyvtára

484–485. oldal

1, 2. Csepel története. Bp. 1965. 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 4. Szekeres József Dr. Tóth Árpád: A Klement Gottwald (Ganz) villamossági gyár története. Bp. 1962. 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

486–487. oldal

1, 2. Képes Folyóirat 1897. 4. sz. 3. Magyar Távirati Iroda 4. Technikatörténeti Szemle 1962. 1 2. sz. 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 6. Technikatörténeti Szemle 1962. 1 2. sz. 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

488–489. oldal

1. Budapest 1967. 5. sz. - 2. Technikai fejlődésünk története. Bp. 1928. – 3, 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum. Bp. 1972. jún.

490–491. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Vajda Pál: Magyar feltalálók. Bp. 1943. 3. Technikai fejlődésünk története. Bp. 1928. - 4. Magyar Tudományos Akadémia Fotóarchívum 5. Vajda Pál: Magyar feltalálók. Bp. 1943. 6, 7, 8. Magyar Tudományos Akadémia Fotóarchívum 9. Magyar Távirati Iroda

492–493. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 3. Magyar Távirati Iroda 4. Pesti-Magyar Kereskedelmi Bank 1841–1941. Bp. 1941

494–495. oldal

1. MNM Történelmi Képcsarnok – 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum - 3. Tolnai Világlapja, 1909. júl. 4. – 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

496–497. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18. Budapest írásban és képben (szerk. Márkus Miksa) Bp. 1912

498. oldal

1. Kis Újság, 1899. VI. 25. 2. Kis Újság, 1901. VIII. 2. 3. Kis Újság, 1910. XI. 30. 4. Kis Újság, 1901. III. 1.

499. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Helyszíni felvétel

500–501. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

502–503. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

504–505. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 7. Népszava naptára, Bp. 1909

506–507. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

508–509. oldal

1. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Könyvtára 2. Országos Széchényi Könyvtár – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4. Tolnai Világlapja, 1909. máj. 30. – 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

510–511. oldal

1. Magyar Távirati Iroda – 2. Keresztury Dezső: A magyar irodalom képeskönyve, Bp. 1956. – 3. Magyar Távirati Iroda 4. Országos Széchényi Könyvtár – 5. Móricz Virág: Apám regénye. Bp. 1953. 6. Az OSZK grafikai plakátjai 1914-ig. Bp. 1961

512–513. oldal

1. A diadalmas forradalom könyve (szerk. Gellért Oszkár) Bp. 1918. 2, 3, 4, 5. Párttörténeti Intézet Könyvtára 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7, 8, 9. Párttörténeti Intézet Könyvtára

514–515. oldal

1, 2, 3. Bartók-archívum. – 4. Keresztury Dezső: A magyar zenetörténet képeskönyve. Bp. 1960. – 5. Bartók-archívum

516–517. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Nemzeti Galéria

518–519. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3, 4. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 6, 7. Párttörténeti Intézet Könyvtára

520–521. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

522–523. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3, 4. Magyar Távirati Iroda – 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

532–533. oldal

1. Magyar Távirati Iroda – 2, 3, 4, 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 6. Z. A. B. Zeman: The break up of the Habsburg Empire 1914 1918. London 1961. – 7, 8, 9. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

534–535. oldal

1. Magyar Távirati Iroda 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3, 4, 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6, 7, 8, 9, 10. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

536–537. oldal

1. Balázs József: Négy év vasban és vérben 1914–1918. Bp. 1966. alapján – 2, 3, 4, 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7. Háborús album (szerk. Tábori Kornél) Bp. 1915

538–539. oldal

1. Balázs József: Négy év vasban és vérben 1914 1918. Bp. 1966. alapján – 2, 3, 4, 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

540–541. oldal

1. Balázs József: Négy év vasban és vérben 1914 1918. Bp. 1966. alapján 2, 3, 4, 5, 6. Országos Hadtörténeti Múzeum

542–543. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. Országos Hadtörténeti Múzeum 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

544. oldal

1, 2. Országos Hadtörténeti Múzeum

545. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

546–547. oldal

1. A Népszava szabadságharca. Bp. 1947. – 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4. Érdekes Újság, 1917. 1.

548–549. oldal

1. Párttörténeti Intézet Könyvtára 2. A nagy forradalom krónikája (szerk. Dolmányos István) Bp. 1967. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 10. 40 év karikatúrában (A Magyar Hírlap melléklete) Bp. 1930

550–551. oldal

1. Magyar Távirati Iroda – 2, 3, 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 8, 9. Országos Hadtörténeti Múzeum

552–553. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 5. Bp. 1956. 6. Országos Széchényi Könyvtár – 7, 8. Párttörténeti Intézet Archívuma

554. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

555. oldal

1. Párttörténeti Intézet Archívuma 2. Budapest, 1968. aug. 3. Országos Hadtörténeti Múzeum

556–557. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Országos Széchényi Könyvtár – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4. Országos Széchényi Könyvtár 5. Országos Hadtörténeti Múzeum

572–573. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Távirati Iroda 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6. Magyar Távirati Iroda – 7, 8, 9, 10. A diadalmas forradalom könyve (szerk. Gellért Oszkár) Bp. 1918

574–575. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 5. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Könyvtára – 6. Párttörténeti Intézet Archívuma – 7. Magyar Távirati Iroda

576–577. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4. L'Album de la guerre. Paris 1925. – 5. L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918 1919. Bp. 1965. – 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 7. L'Album de la guerre. Paris 1925. 8, 9. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

578–579. oldal

1, 2. Magyar Távirati Iroda – 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 5. Országos Hadtörténeti Múzeum

580. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Országos Hadtörténeti Múzeum 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4. Országos Hadtörténeti Múzeum 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

581. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 3, 4. Párttörténeti Intézet Archívuma

582–583. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 17, 18. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 19, 20, 21, 22, 23. Párttörténeti Intézet Könyvtára

584–585. oldal

1, 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Országos Hadtörténeti Múzeum – 4, 5. Dicső napok (Összeáll. Gerelyes Ede és Tarjányi Sándor) Bp. 1960. 6. Országos Hadtörténeti Múzeum 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

586–587. oldal

1, 2, 3. Magyar Távirati Iroda 4. Országos Hadtörténeti Múzeum

588–589. oldal

1. Tanácsköztársasági törvénytár I V. (szerk. Pongrácz Jenő) Bp. 1919. 2. Párttörténeti Intézet Könyvtára – 3, 4. Magyar Távirati Iroda

590–591. oldal

1. Tanácsköztársasági törvénytár I V. (szerk. Pongrácz Jenő) Bp. 1919. 2. Párttörténeti Intézet Könyvtára – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4, 5, 6. Országos Hadtörténeti Múzeum 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 8. Országos Hadtörténeti Múzeum

592–593. oldal

1, 2, 3. Párttörténeti Intézet Könyvtára – 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. Párttörténeti Intézet Könyvtára 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

594–595. oldal

1. Keresztury Dezső: A magyar irodalom képeskönyve. Bp. 1956. 2. Országos Széchényi Könyvtár 3. Keresztury Dezső: A magyar irodalom képeskönyve. Bp. 1956. 4. Országos Széchényi Könyvtár – 5, 6. Párttörténeti Intézet Könyvtára – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 8. Párttörténeti Intézet Könyvtára

596–597. oldal

1, 2, 3, 4. Országos Hadtörténeti Múzeum

598–599. oldal

1. Országos Hadtörténeti Múzeum 2, 3, 4, 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

600. oldal

1. Országos Hadtörténeti Múzeum – 2. Párttörténeti Intézet Archívuma 3. Országos Hadtörténeti Múzeum

601. oldal

1. Országos Hadtörténeti Múzeum 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

602–603. oldal

1. 1919. május 1. Népszava könyvkereskedés kiadása. Bp. 1919. – 2. Országos Hadtörténeti Múzeum 3. Párttörténeti Intézet Könyvtára 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

604–605. oldal

1. Dicső napok (összeállította Gerelyes Ede és Tarjányi Sándor) Bp. 1960. – 2, 3, 4. Országos Hadtörténeti Múzeum 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7, 8, 9, 10. Országos Hadtörténeti Múzeum

606–607. oldal

1, 2. Országos Hadtörténeti Múzeum 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 5. Magyarország története II. Bp. 1964. – 6, 7. Párttörténeti Intézet Könyvtára

608–609. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 4, 5. Országos Hadtörténeti Múzeum 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7, 8. Országos Hadtörténeti Múzeum

610–611. oldal

1. Dicső napok (összeáll. Gerelyes Ede és Tarjányi Sándor) Bp. 1960. – 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 3. Országos Hadtörténeti Múzeum – 4. Párttörténeti Intézet Könyvtára 5, 6. Országos Hadtörténeti Múzeum

620–621. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. A Társaság, 1919. IX. 15. 3. Érdekes Újság, 1919. XI. 22. 4, 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 8. Kiss Sándor: Magyarország történetének képeskönyve, 1849 1945. Bp. 1969

622–623. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 6. Történelem fényképekben 1910–1935. Az Est jubileumi albuma. Bp. 1935. – 7. Magyar Országos Levéltár – 8. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

624–625. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 2. Tolnai Világlapja. 1922. I. 11. – 3, 4, 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

626–627. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3. Magyar Távirati Iroda 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 5. Magyar Távirati Iroda 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7. A magyar forradalmi munkásmozgalom története II. Bp. 1967. – 8. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 9. A magyar forradalmi munkásmozgalom története II. Bp. 1967

628–629. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. Parasztsors – parasztgond. 1919 1944. (összeáll. Kiss Dezső) Bp. 1960. – 6. Szabolcs Ottó: Munkanélküli diplomások a Horthy-rendszerben. 1919–1944. Bp. 1964

630–631. oldal

1. Országos Hadtörténeti Múzeum – 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum 3. Negyven éve történt (Írta és összeállította: Végh Oszkár) Bp. 1970. – 4. „A harcban nem szabad megállni." A magyar munkásmozgalom képekben. 1848–1962. (összeállították: Csató Tamás, Gerelyes Ede, Annus Imréné és Lengyel István) Bp. 1962. – 5. Negyven éve tör-

tént. Bp. 1970. – 6. Magyarország története II. Bp. 1964. – 7. Horthy Miklós titkos iratai (Kiad. Szinai Miklós és Szücs László) Bp. 1965

632–633. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3. Domokos József: „... emlékezz proletár!" Sallai Imre és Fürst Sándor pere. Bp. 1962. – 4, 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 6. Kiss Sándor: Magyarország történetének képeskönyve 1849–1945. Bp. 1969. – 7, 8, 9. A magyar forradalmi munkásmozgalom története II. Bp. 1967

634–635. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Karsai Elek: A budai Sándor-palotában történt. 1919–41. Bp. 1963. – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4. Pesti Hírlap Naptára. Bp. 1934. – 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

636–637. oldal

1, 2. Sevin Henrik: A faekétől a Hofherr-gépig. Bp. 1944. – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4, 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6. Virágh Ferenc: A békéscsabai mezőgazdasági termelőszövetkezetek másfél évtizedes története. Békéscsaba 1964. – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

638–639. oldal

1. Hanák Péter–Hanák Katalin: A Magyar Pamutipar története. 1887–1962. Bp. 1964. – 2. Sevin Henrik: A faekétől a Hofherr-gépig. Bp. 1944. – 3, 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7. Kiss Sándor: Magyarország történetének képeskönyve. 1849–1945. Bp. 1969. – 8. A m. kir. kereskedelmi minisztérium beruházásai az 1924/25–28/29. költségvetési években. Bp. 1929

640–641. oldal

1. A Pesti Hírlap naptára. Bp. 1937. – 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

642–643. oldal

1. Országos Hadtörténeti Múzeum – 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6. A mi életünkből 1932. Szociofoto Kiállítás. Szolnok 1966. Damjanich Múzeum – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

644–645. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4, 5. Merényi Ferenc: A magyar építészet 1867–1967. Bp. 1970. – 6. Hazánk, Magyarország (főszerk.: Erdei Ferenc. Bp. 1970.) – 7, 8. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

646–647. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3. Magyar Tudományos Akadémia Fotóarchívuma – 4, 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 6. Kiss Sándor: Magyarország történetének képeskönyve. 1849–1945. Bp. 1969. – 7, 8. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 9. Magyar Irodalmi Lexikon I–III. (főszerk. Benedek Marcell) Bp. 1963–65. – 10. Hazánk, Magyarország. Bp. 1970

648–649. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4. Kiss Sándor: Magyarország történetének képeskönyve. 1849–1945. Bp. 1969. – 5. Keresztury Dezső: A magyar irodalom képeskönyve. Bp. 1956. – 6, 7, 8. Magyar Távirati Iroda

650–651. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2, 3. Országos Hadtörténeti Múzeum – 4. Országos Széchényi Könyvtár – 5. Magyar Irodalmi Lexikon I–III. (főszerk. Benedek Marcell) Bp. 1963–65. – 6. K. Nagy Magda: A Válasz. Bp. 1963. – 7. Keresztury Dezső: A magyar irodalom képeskönyve. Bp. 1956. – 8. Országos Széchényi Könyvtár – 9. Bartók-archívum – 10. Magyar Hadtörténeti Múzeum – 11. Magyar Távirati Iroda

652–653. oldal

1. Magyar Nemzeti Galéria – 2. Czeizing Lajos–D. Fehér Zsuzsa: Művészfejek. Bp. 1963. – 3, 4, 5, 6, 7. Magyar Nemzeti Galéria – 8. Németh Ferenc felvétele – 9. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 10. Magyar Távirati Iroda

654–655. oldal

1. Karsai Elek: A budai Sándor-palotában történt. 1919–41. Bp. 1963. – 2. Kiss Sándor: Magyarország történetének képeskönyve. 1849–1945. Bp. 1969. – 3, 4, 5, 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

656–657. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Kiss Sándor: Magyarország történetének képeskönyve. 1849–1945. Bp. 1969. – 4. A magyar forradalmi munkásmozgalom története II. Bp. 1967. – 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7. Valami készül. Harc a szocialista realizmusért. Bp. 1964. – 8. Magyar Hadtörténeti Múzeum

658–659. oldal

1, 2. A Pesti Hírlap naptára. Bp. 1938. – 3. Karsai Elek: A budai Sándor-palotában történt. 1919–41. Bp. 1963. – 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. Magyar Hadtörténeti Múzeum – 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

660–661. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4. Magyar Hadtörténeti Múzeum – 5. Karsai Elek: A budai Sándor-palotában történt. 1919–41. Bp. 1963. – 6. Magyarország és a második világháború (szerk. Zsigmond László. Összegyűjt. Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos) Bp. 1966

662–663. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4. Magyarország története II. Bp. 1964. – 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 6. Karsai Elek: A budai Sándor-palotában történt. 1919–1941. Bp. 1963. – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

664–665. oldal

1. Képes Figyelő, 1946. – 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. Karsai Elek: „Fegyvertelenül álltak az aknamezőkön." Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon I–II. Bp. 1962. – 6. A második világháború képei (1939–1945) (szerk. Domokos János) Bp. – Moszkva 1970. – 7. Országos Hadtörténeti Múzeum

666–667. oldal

1. „A harcban nem szabad megállni." A magyar munkásmozgalom képekben 1848–1962. (összeáll. Csató Tamás, Gerelyes Ede, Annus Imréné és Lengyel István) Bp. 1962. – 2. Ötvenéves a párt (Írta és szerkesztette: Csatáry Dániel és Esti Béla, a képeket válogatta Stemler

Gyuláné es Ambrus Jozsef) Bp 1968. – 3. A magyar forradalmi munkásmozgalom története II. Bp. 1967. – 4. Ötvenéves a párt. Bp. 1968. – 5. Magyarország története II Bp 1964 – 6 A Magyar forradalmi munkásmozgalom tortenete II. Bp. 1967. – 7. Magyar Távirati Iroda – 8. Országos Hadtorteneti Múzeum

668–669. oldal

1 A masodik világháború képei (1939–1945) (szerk. Domokos János) Bp. – Moszkva 1970. – 2. Karsai Elek: A budai Vártol a gyepűig 1941–45. Bp. 1965. – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4 „A harcban nem szabad megállni". A magyar munkásmozgalom képekben 1848–1962 (osszeáll. Csató Tamás, Gerelyes Ede, Annus Imréne es Lengyel István) Bp. 1962. – 5. Ötvenéves a párt (írta és szerk Csatáry Dániel és Esti Bela, a képeket valogatta Stemler Gyulané és Ambrus József) Bp. 1968. – 6. Orszagos Hadtorteneti Muzeum – 7. Ötvenéves a párt (írta és szerk. Csatáry Dániel es Esti Béla, a képeket válogatta Stemler Gyuláné és Ambrus József) Bp. 1968 – 8. Országos Hadtorteneti Muzeum

670–671. oldal

1 P Gosztony: Endkampf der Donau 1944–45. Molden 1969. – 2. Magyar Munkasmozgalmi Múzeum – 3. Országos Hadtörténeti Múzeum – 4. Fekete Gyula: Fortélyos félelem igazgat. Magyarorszag 1919–1945 között Bp 1970 – 5. Ötvenéves a part (írta és szerkesztette Csatáry Daniel es Esti Bela, a képeket válogatta Stemler Gyuláné es Ambrus József) Bp 1968 – 6 Országos Hadtörténeti Múzeum

672–673. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4, 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6, 7. Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 8 Orszagos Hadtorteneti Múzeum – 9. Ránki Gyorgy 1944. március 19 Magyarorszag német megszállasa. Bp. 1968

674–675. oldal

1. Magyar Távirati Iroda – 2 „A harcban nem szabad megallni" A magyar munkásmozgalom kepekben 1848–1962 (összeáll Csató Tamas, Gerelyes Ede, Annus Imréné és Lengyel Istvan) Bp. 1962. – 3 Magyar Munkasmozgalmi Múzeum – 4, 5, 6. Orszagos Hadtörténeti Múzeum – 7 Magyar Munkasmozgalmi Múzeum – 8 A második vilagháború képei (1939–1945) (szerk. Domokos János) Bp.–Moszkva 1970

676–677. oldal

1. A második világháború képei (1939–1945) (szerk. Domokos Janos) Bp.–Moszkva 1970. – 2 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 3 „A harcban nem szabad megallni" A magyar munkasmozgalom kepekben 1848–1962 (osszeall. Csató Tamas, Gerelyes Ede, Annus Imréne es Lengyel Istvan) Bp 1962 – 4. Országos Hadtörténeti Múzeum – 5 P. Gosztony· Endkampf an der Donau. 1944–45. Molden 1969. – 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Muzeum – 8. Orszagos Hadtorteneti Muzeum

678–679. oldal

1 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 2. Orszagos Hadtörténeti Muzeum – 3. Magyar Távirati Iroda – 4, 5. Országos Hadtörténeti Múzeum – 6, 7, 8. Magyar Tavirati Iroda – 9, 10, 11 Ötveneves a part (irta és szerkesztette Csatary Daniel es Esti Béla, a képeket valogatta Stemler Gyuláné és Ambrus Jozsef) Bp. 1968

680–681. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Muzeum – 4. Magyar Távirati Iroda – 5, 6 Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

688–689. oldal

1. Orszagos Hadtörténeti Múzeum – 2, 3. Magyar Tavirati Iroda – 4. Magyar Munkásmozgalmi Muzeum – 5. Magyar Távirati Iroda – 6, 7, 8 Orszagos Hadtörténeti Muzeum – 9 Magyarország története II. Bp 1964

690–691. oldal

1 A felszabadulas kronikaja 1944 osze–1945 tavasza (kozreadja. Karsai Elek es M Somlyai Magda) Bp 1970 – 2 Magyar Távirati Iroda – 3 Magyar Munkásmozgalmi Muzeum – 4 Országos Hadtörténeti Múzeum – 5 Magyar Munkasmozgalmi Múzeum – 6 Magyar Távirati Iroda – 7. Országos Hadtörténeti Múzeum – 8. A felszabadulás krónikája. 1944 ósze–1945 tavasza Bp 1970. – 9. A mi negyedszázadunk. 1945–70. Bp. 1970. – 10 Országos Hadtorteneti Múzeum

692–893. oldal

1, 2. Orszagos Hadtorteneti Muzeum – 3. Magyar Távirati Iroda – 4, 5 Orszagos Hadtorteneti Muzeum – 6. Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 7 Magyar Tavirati Iroda

694–695. oldal

1, 2, 3 Magyar Tavirati Iroda – 4, 5. Magyar Munkasmozgalmi Múzeum – 6. Magyar Tavirati Iroda – 7 Magyar Munkásmozgalmi Muzeum – 8. Magyar Tavirati Iroda – 9 Orszagos Hadtorteneti Muzeum – 10 Magyar Távirati Iroda

696–697. oldal

1 Magyar Tavirati Iroda – 2, 3 Orszagos Hadtörténeti Múzeum – 4 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 5 Orszagos Hadtorteneti Muzeum – 6, 7 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 8. Magyar Tavirati Iroda – 9 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 10 Országos Hadtorteneti Muzeum – 11 Magyar Távirati Iroda

698–699. oldal

1, 2 Magyar Munkasmozgalmi Múzeum – 3, 4 Magyar Tavirati Iroda – 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 6 A mi negyedszazadunk 1945–70. (a bevezetőt írta es a kepeket valogatta. R. Santa Ilona.) Bp 1970 – 7, 8 Magyar Tavirati Iroda – 9 A magyar forradalmi munkasmozgalom tortenete III. Bp. 1970. – 10. A szocializmus utjan A felszabadulást kovető negyedszazad kronológiája (szerk Szabó Bálint) Bp. 1970

700–701. oldal

1. Orszagos Hadtorteneti Múzeum – 2. Magyar Munkasmozgalmi Múzeum – 3. Magyar Tavirati Iroda – 5, 6, 7 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum

702–703. oldal

1, 2, 3, 4 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 5, 6 Ellenforradalmi erok a magyar oktoberi eseményekben I–II Bp. 1957 – 7 A szocializmus utjan. A felszabadulast koveto negyedszazad kronológiaja. Bp 1970 – 8 Magyar Munkasmozgalmi Muzeum – 9 A szocializmus utjan A felszabadulást kovető negyedszazad kronológiaja (szerk Szabo Balint) Bp 1970

704–705. oldal

1 Magyar Tavirati Iroda – 2 A szocia-

lizmus útján. A felszabadulást követő negyedszázad kronológiája (szerk. Szabó Bálint) Bp. 1970. – 3, 4. Magyar Távirati Iroda – 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 6. Magyar Távirati Iroda – 7. Országos Hadtörténeti Múzeum – 8, 9. Magyar Távirati Iroda

706–707. oldal

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11. Magyar Távirati Iroda

708–709. oldal

1, 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4. „A harcban nem szabad megállni." A magyar munkásmozgalom képekben 1848–1962 (összeáll. Csató Tamás, Gerelyes Ede, Annus Imréné és Lengyel István). Bp. 1962. – 5. Magyar Távirati Iroda – 6. Sok boldogságot, Magyarország! 1945–1965. Bp. é. n. – 7. Magyar Távirati Iroda

710–711. oldal

1, 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4, 5, 6, 7. Magyar Távirati Iroda – 8. Hazánk, Magyarország (főszerk. Erdei Ferenc) Bp. 1970. – 9. Magyar Távirati Iroda

712–713. oldal

1, „A harcban nem szabad megállni." A magyar munkásmozgalom képekben 1848–1962 (összeáll. Csató Tamás, Gerelyes Ede, Annus Imréné és Lengyel István) Bp. 1962. – 2. Magyar Távirati Iroda – 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12. Magyar Távirati Iroda

714–715. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3. Magyar Távirati Iroda – 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7, 8. Magyar Távirati Iroda

716–717. oldal

1. „A harcban nem szabad megállni." A magyar munkásmozgalom képekben 1848–1962 (összeáll. Csató Tamás, Gerelyes Ede, Annus Imréné és Lengyel István) Bp. 1962. – 2. A mi negyedszázadunk. 1945–70. (A bevezetőt írta és a képeket válogatta: R. Sánta Ilona.) Bp. 1970. – 3. Magyar Távirati Iroda – 4. Magyarország 1945–60 (írták és a a képanyagot összeállították: Baktai Ferenc és Máté György) Bp. 1960. – 5, 6, 7, 8, 9. Magyar Távirati Iroda

718–719. oldal

1, 2. A mi negyedszázadunk. 1945–70. (A bevezetőt írta és a képeket válogatta: R. Sánta Ilona.) Bp. 1970. – 3, 4, 5, 6, 7, 8. Magyar Távirati Iroda – 9. „A harcban nem szabad megállni." A magyar munkásmozgalom képekben 1848–1962 (összeáll. Csató Tamás, Gerelyes Ede) Bp. 1962. – 10. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

720–721. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3. A mi negyedszázadunk. 1945–70. (A bevezetőt írta és a képeket válogatta: R. Sánta Ilona.) Bp. 1970. – 4. Magyar Távirati Iroda – 5. A mi negyedszázadunk. 1945–70. Bp. 1970. – 6, 7, 8. Magyar Távirati Iroda – 9. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

722–723. oldal

1. Országos Hadtörténeti Múzeum – 2. Magyar Távirati Iroda – 3, 4, 5, 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7. Magyar Távirati Iroda – 8. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 9, 10. Magyar Távirati Iroda

724–725. oldal

1, 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4, 5, 6. Magyar Távirati Iroda – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 8, 9, 10. Magyar Távirati Iroda

726–727. oldal

1, 2. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5, 6. Magyar Távirati Iroda – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 8. Magyar Távirati Iroda – 9. Országos Széchényi Könyvtár – 10. Magyar Távirati Iroda

728–729. oldal

1. A mi negyedszázadunk. 1945–70. (A bevezetőt írta és a képeket válogatta: R. Sánta Ilona.) Bp. 1970. – 2. Magyar Távirati Iroda – 3. A mi negyedszázadunk 1945–70. Bp. 1970. – 4, 5, 6, 7. Magyar Távirati Iroda – 8, 9, 10, 11. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

730–731. oldal

1. Ötvenéves a párt (írta és szerk. Csatáry Dániel és Esti Béla, a képeket válogatta Stemler Gyuláné és Ambrus József) Bp. 1968. – 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4, 5, 6, 7. Magyar Távirati Iroda – 8. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 9, 10. Magyar Távirati Iroda

732–733. oldal

1, 2. Magyar Távirati Iroda – 3. Ludas Matyi – 4, 5. Magyar Távirati Iroda

734–735. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2, 3, 4. Magyar Távirati Iroda – 5. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 6. A szerző felvétele – 7. Magyar Távirati Iroda – 8. A szerző felvétele

736–737. oldal

1, 2, 3, 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. Magyar Távirati Iroda – 6, 7, 8. A szerző felvétele

738–739. oldal

1, 2, 3. Magyar Távirati Iroda – 4. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 5. A szerző felvétele – 6, 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 8. Magyar Távirati Iroda – 9, 10. A szerző felvétele

740–741. oldal

1. Magyar Távirati Iroda – 2, 3. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 4, 5, 6. Magyar Távirati Iroda – 7. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 8. A szerző felvétele – 9. Magyar Távirati Iroda

742–743. oldal

1. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 2, 3. Magyar Távirati Iroda – 4. Képeslap – 5. Magyar Távirati Iroda – 6. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum – 7. Magángyűjtemény – 8. Magyar Távirati Iroda – 9. Magyar Munkásmozgalmi Múzeum

A burkoló- és kötésterv Kálmán Emil munkája

A kiadásért felel a Gondolat Könyvkiadó igazgatója

84.1482 Athenaeum Nyomda, Budapest
Íves offsetnyomás
A szöveg monophoto eljárással készült
Felelős vezető: Szlávik András vezérigazgató

Felelős szerkesztő: Sólyom Gáborné
Műszaki vezető: Tóbi Attila
Műszaki szerkesztő: Radó Péter
Megjelent 97,85 (A/5) ív terjedelemben,
az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabvány szerint